

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

KUŞAKLARARASI MANEVİ GÜÇLENME EĞİTİMİ PROGRAMI:
YAŞLILAR VE ÇOCUKLAR İLE UYGULAMA ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Esra AYDINBAŞ

ANKARA, 2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

KUŞAKLARARASI MANEVİ GÜÇLENME EĞİTİMİ PROGRAMI:
YAŞLILAR VE ÇOCUKLAR İLE UYGULAMA ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Esra AYDINBAŞ

Danışman:
Prof. Dr. İhsan TOKER

ANKARA, 2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

Esra AYDINBAŞ

KUŞAKLARARASI MANEVİ GÜÇLENME EĞİTİMİ PROGRAMI:

YAŞLILAR VE ÇOCUKLAR İLE UYGULAMA ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İhsan TOKER

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı:

İmza:

1- Prof. Dr. İhsan TOKER

.....

2- Prof. Dr. Ali AYTEN

.....

3- Doç. Dr. Hakan DEDEOĞLU

.....

4- Doç. Dr. Behlül TOKUR

.....

5- Doç. Dr. Mahmut Oğuz KUTLU

.....

Tez Savunması Tarihi: 08.04.2021

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Doktora Tezi olarak sunduğum “Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı: Yaşlılar ve Çocuklar ile Uygulama Örneği” başlıklı bu araştırmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını beyan ederim. 08/04/2021

Esra AYDINBAŞ

esraserdaroglu@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ŞEKİLLER.....	VI
TABLolar.....	VI
ÖNSÖZ.....	1
1. BÖLÜM.....	7
GİRİŞ.....	7
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	7
1.2. ARAŞTIRMA PROBLEMİ.....	11
1.3. ARAŞTIRMANIN AMACI	14
1.4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	17
1.5. ARAŞTIRMA SORULARI.....	20
1.6. SAYILTILAR.....	21
1.7. SINIRLILIKLAR.....	21
2. BÖLÜM.....	23
KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	23
2.1. TEMEL KAVRAM VE TERİMLER	23
2.1.1. Kuşaklararası Öğrenme	23
2.1.2. Yaşam Boyu Öğrenme	26
2.1.3. Uyumlu/Ahenkli Yaşlanma	29
2.1.4. Yerinde Yaşlanma	31
2.1.5. Ailede Kuşaklararası İlişkiler	34
2.1.6. Kültürel Aktarım	41
2.1.7. Manevi Güçlenme	45
2.1.8. Değerler Psikolojisi	51

2.1.10. Psikolojik İyi Oluş, Umut ve İyimserlik	54
2.2. KUŞAKLARARASI ÖĞRENME İLE İLGİLİ KURAMLAR	60
2.2.1. Erikson'ın Psiko-Sosyal Gelişim Kuramı	61
2.2.2. Bağlanma Kuramı.....	63
2.2.3. Süreklilik Kuramı	67
2.2.4. Aktivite Kuramı.....	68
2.2.5. Gerotransandans: Gelişimsel Olumlu Yaşlanma Teorisi	70
2.2.6. Vygotsky'nin Sosyo Kültürel Biliş Kuramı.....	75
2.2.7. Bandura ve Sosyal Öğrenme Kuramı.....	78
3. BÖLÜM.....	81
KUŞAKLARARASI ÖĞRENME	81
3.1. GELENEKSEL TOPLUMDAN MODERN TOPLUMA KUŞAKLARARASI İLİŞKİLER VE DEĞİŞİM.....	81
3.3. KUŞAKLARARASI UYUM AÇISINDAN İLKOKUL ÇAĞI VE YAŞLILIK ÇAĞI GELİŞİM ÖZELLİKLERİ	87
3.4. OKUL TEMELLİ KUŞAKLARARASI PROGRAMLAR.....	96
3.5. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KUŞAKLARARASI ÖĞRENME UYGULAMALARI	103
4. BÖLÜM.....	114
MANEVİ GÜÇLENME	114
4.1. KUŞAKLARARASI MANEVİ GÜÇLENME	114
4.2. KUŞAKLARARASI ÖĞRENMENİN TEOLOJİK TEMELLERİ	118
4.3. DEĞİŞİMİN DAYATMALARINA BİR KALKAN OLARAK KUŞAKLAR ÜSTÜ MANEVİ DEĞERLER.....	122
5. BÖLÜM.....	130
YÖNTEM	130

5.1. ARAŞTIRMA MODELİ	130
5.2. ÇALIŞMA GRUBU	131
5.3. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ	132
5.3.1. Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçları.....	133
5.3.1.1. Yaşlı Katılımcılar İçin Kullanılan Ölçme Araçları	133
5.3.1.1.1. Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ).....	133
5.3.1.1.2. İyimserlik Ölçeği (İÖ) Puanları Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.....	133
5.3.1.1.3. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİOO)	137
5.3.1.1.4. Yaşlılarla Yarı Yapılandırılmış Görüşme.....	138
5.3.1.2. Çocuk Katılımcılar İçin Kullanılan Ölçme Araçları	138
5.3.1.2.1. Çocuk ve Genç İçin Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (ÇGPSÖ)	138
5.3.1.2.2. İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ)	140
5.3.1.2.3. Çocuklarla Yarı Yapılandırılmış Görüşme.....	141
5.4. VERİLERİN ANALİZİ	141
5.5. PROGRAM GELİŞTİRME	143
6. BÖLÜM	154
BULGULAR	154
6.1. NİCEL BULGULARIN İNCELENMESİ Nicel Bulguların İncelenmesi	154
6.1.1. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Ön Test Puanlarının İncelenmesi	154
6.1.2. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Son Test Puanlarının İncelenmesi	156
6.1.3. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanan Grubun Ön Test-Son Test Puanlarının İncelenmesi	159

6.1.4. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce	
Deney ve Kontrol Grubundaki Çocuk Katılımcıların Ön Test	
Puanlarının İncelenmesi	161
6.1.5. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra	
Deney ve Kontrol Grubundaki Çocuk Katılımcıların Son Test	
Puanlarının İncelenmesi	164
6.1.6. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Çocuk Katılımcıların	
Ön Test-Son Test Puanlarının İncelenmesi	166
6.2. NİTEL BULGULARIN İNCELENMESİ	168
6.2.1. Çocuklar ile Yapılan Görüşmelerin Çözümlemesi.....	168
6.2.2. Yaşlılar ile Yapılan Görüşmelerin Çözümlemesi.....	200
6.2.3. Programda Çocukların Haftalara Göre İşlenen Temaya İlişkin Yazdıkları	
Duaların İncelenmesi	219
6.2.4. Programda Yaşlıların Haftalara Göre İşlenen Temaya İlişkin Yazdıkları	
Duaların İncelenmesi	229
6.2.5. Uygulanan Program Sonrası Çocukların Duygularının İncelenmesi	231
6.2.6. Uygulanan Program Sonrası Yaşlıların Duygularının İncelenmesi	232
6.2.7. Uygulanan Program Sonrasında Sınıf Öğretmeninin Değerlendirmesi	241
6.2.8. Uygulanan Program Sonrasında Velilerin Duygularının İncelenmesi ..	241
6.2.9. Uygulanan Program Sonrasında Sosyal Hizmet Uzmanlarının Görüşü	245
6.2.10. Programa Gönüllü Katkıda Bulunan Lisans Öğrencilerinin	
Duygularının İncelenmesi	247
6.3. TARTIŞMA VE SONUÇ	250
6.4. ÖNERİLER.....	279
EKLER	284
EK1: Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı	285

EK 2. Ankara Üniversitesi Etik Kurul İzni Üst Yazısı	433
EK 3. Ankara Üniversitesi Etik Kurul İzni	434
EK 4. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne Yazılan Dilekçe	435
EK 5. T.C. Ankara Valiliği Millî Eğitim Müdürlüğü Resmi Yazısı	436
EK 6. T.C. Keçiören Kaymakamlığı İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü Resmi Yazısı ...	437
EK 7. Yaşlılar İçin Aydınlatılmış Onam Formu	438
EK 8. Çocuklar İçin Aydınlatılmış Onam Formu	439
EK 9. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Yaşlılar İçin Görüşme Soruları:	440
EK 10. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Çocuklar İçin Görüşme Soruları:	442
EK 11. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Katılım Belgesi	444
EK 12. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Teşekkür Belgesi	444
EK 13. Kuşaklararası Sevgi Sözleşmesi (Yazar: Esra Aydınbaş)	445
EK 14. Çocuk Katılımcıların Dualarından Örnekler:	447
EK 15. Yaşlı Katılımcıların Dualarından Örnekler	450
EK 16. Çocuk Katılımcıların Program Sonrası Değerlendirme Yazılarından Örnekler	453
EK 17. Yaşlı Katılımcıların Program Sonrası Değerlendirme Yazılarından Örnekler	454
EK 18. Çocuk Katılımcıların Velilerinin Program Sonrası Değerlendirme Yazılarından Örnekler	457
EK 19. Uygulama Yapılan Sınıf Öğretmeninin Program Sonrası Değerlendirme Yazısı	459
EK 20. Uygulamalardan Fotoğraflar	460

KAYNAKÇA.....	463
ÖZET	495
ABSTRACT	497

ŞEKİLLER

Şekil 1: İyimserlik Ölçeği Ölçme Modeli	135
Şekil 2: Çocuğun Dua Ağacı.....	220
Şekil 3: Çocuk Duaları Ağacı.....	221

TABLolar

Tablo 1. İyimserlik Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları.....	134
Tablo 2. İyimserlik Ölçeği Madde Analizi Sonuçları	136
Tablo 3. İyimserlik Ölçeği Cronbach alfa değeri.....	137
Tablo 4. Nicel veri analizinde kullanılan yöntemler	142
Tablo 5. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanları Mann Whitney U-Testi Sonuçları.....	154
Tablo 6. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Beck Umutsuzluk Ölçeği Puanları T-Testi Sonuçları	155

Tablo 7.	Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların İyimserlik Ölçeği Puanları Mann Whitney U-Testi Sonuçları	155
Tablo 8.	Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanları T-Testi Sonuçları	156
Tablo 9.	Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Beck Umutsuzluk Ölçeği Puanları T-Testi Sonuçları	157
Tablo 10.	Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların İyimserlik Ölçeği Puanları Mann Whitney U-Testi Sonuçları	158
Tablo 11.	Deney Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan önce ve sonra (Ön-Son Test) Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları.....	159
Tablo 12.	Deney Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Önce ve Sonra (Ön-Son Test) Beck Umutsuzluk Ölçeği Puanları t- Testi Sonuçları	160
Tablo 13.	Deney Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Önce ve Sonra (Ön-Son Test) İyimserlik Ölçeği Puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları	160
Tablo 14.	Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce Deney ve Kontrol Grubundaki Çocuk Katılımcıların Psikolojik Sağlamlık Puanları Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	162

Tablo 15. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce Deney ve Kontrol Grubundaki Çocuk Katılımcıların İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyut Puanları ve Ölçek toplam puanının incelenmesi.....	162
Tablo 16. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Çocuk Katılımcıların Psikolojik Sağlamlık Puanları Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	164
Tablo 17. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Çocuk Katılımcıların İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyut Puanları ve Ölçek toplam puanının incelenmesi.....	165
Tablo 18. Deney Grubundaki Çocuk Katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce ve Sonra (Ön-Son Test) Psikolojik Sağlamlık Puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi	166
Tablo 19. Deney Grubundaki Çocuk Katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce ve Sonra (Ön-Son Test İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyut Puanları ve Ölçek toplam puanının incelenmesi	167
Tablo 20. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası anne kavramı ile ilgili görüşleri	168
Tablo 21. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası baba kavramı ile ilgili görüşleri	170
Tablo 22. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası çocuk kavramı ile ilgili görüşleri	171
Tablo 23. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası anneanne kavramı ile ilgili görüşleri	173
Tablo 24. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası dede (annenin babası) kavramı ile ilgili görüşleri	175

Tablo 25. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası babaanne kavramı ile ilgili görüşleri	177
Tablo 26. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası dede (babamın babası) kavramı ile ilgili görüşleri	178
Tablo 27. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası aile kavramı ile ilgili görüşleri	179
Tablo 28. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası ailelerinde en iyi anlaştıkları fert ile ilgili görüşleri	180
Tablo 29. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası ailelerinde en sevdikleri gelenek ile ilgili görüşleri	182
Tablo 30. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası ailelerinde en çok öğrendiği fert ile ilgili görüşleri.....	183
Tablo 31. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası gelecek deyince aklına gelenler ile ilgili görüşleri.....	185
Tablo 32. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası yaradan kavramı ile ilgili görüşleri	186
Tablo 33. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası umut kavramı ile ilgili görüşleri	187
Tablo 34. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası yaşamak kavramı ile ilgili görüşleri	189
Tablo 35. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası güven kavramı ile ilgili görüşleri	190
Tablo 36. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası mutluluk kavramı ile ilgili görüşleri	191
Tablo 37. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası şükür kavramı ile ilgili görüşleri	192

Tablo 38. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası öz güven kavramı ile ilgili görüşleri	193
Tablo 39. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası sabır kavramı ile ilgili görüşleri	194
Tablo 40. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası vicdan kavramı ile ilgili görüşleri	195
Tablo 41. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası sevgi kavramı ile ilgili görüşleri	196
Tablo 42. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası saygı kavramı ile ilgili görüşleri	197
Tablo 43. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası öğrenmek kavramı ile ilgili görüşleri.....	198
Tablo 44. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası hoşgörü kavramı ile ilgili görüşleri	199
Tablo 45. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası çocuk kavramı ile ilgili görüşleri	201
Tablo 46. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası aile kavramı ile ilgili görüşleri	202
Tablo 47. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası yaradan kavramı ile ilgili görüşleri.....	203
Tablo 48. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası çocukluk kavramı ile ilgili görüşleri.....	205
Tablo 49. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası gençlik kavramı ile ilgili görüşleri	206
Tablo 50. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası yaşlılık kavramı ile ilgili görüşleri	207

Tablo 51. Deney-kontrol grubu yaşı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası hayatın anlamına ilişkin görüşleri	209
Tablo 52. Deney-kontrol grubu yaşı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası yaşam kaynakları ve onları hayata bağlayan etkenlere ilişkin görüşleri.....	210
Tablo 53. Deney-kontrol grubu yaşı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası kuşaklar arası ilişkileri güçlendirmeye yönelik görüşleri.....	211
Tablo 54. Deney-kontrol grubu yaşı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrasında geçmişe ilişkin görüşleri	212
Tablo 55. Deney-kontrol grubu yaşı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrasında geleceğe ilişkin görüşleri	214
Tablo 56. Deney-kontrol grubu yaşı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrasında an kavramına ilişkin görüşleri	215
Tablo 57. Deney-kontrol grubu yaşı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası umut kavramı ile ilgili görüşleri	216
Tablo 58. Deney-kontrol grubu yaşı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası hayat kavramı ile ilgili görüşleri	218

ÖNSÖZ

Sene 1949. Anneannem, ilk kadın öğrencilerinden biri olarak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde. Sene 2019. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeyim. Çalıştığım konu: Kuşaklararası Öğrenme. Takdir edersiniz ki öylesine seçilmiş bir konu değil. Bilimsel bilgi çoğu zaman bir merakın, bir düşüncenin ya da bir hayalin tetiklediği bir sürecin neticesinde ortaya çıkar. Bu konuyu seçme sebebim; anneannem ile olan ilişkimin kuşaklararası ilişkilere yansımaları hayalidir. Çünkü kuşaklararası ilişkilerin niteliği toplumun değerler sisteminin ve refah seviyesinin göstergesidir. Kuşaklar anlaşır, eğer aile gülümser. Aile birliği sağlanırsa eğer o toplum kendini ihya eder.

Ankara Üniversiteli olma sebebim yine anneanneme olan hayranlığımdandır. Çünkü o bir disiplinin temsiliydi hayatı boyunca. Ankara Üniversitesi bir ekoldür. İnsana hayatı boyunca bir misyon yükler ve bilimden ayrı düşünememe sağduyusu verir. İsteseniz de aklınızı ipotek edemezsiniz. Hür düşünmekten kendinizi alamaz, akli devreden çıkaramazsınız.

Din Psikolojisi alanında olma nedenime gelince; akıl, ruh ve gönül ile el ele verirse eğer yüksek akıl devreye girer. Ve ancak yüksek bir akıl toplumları medeniyete eriştirir. *"İlim ilim bilmektir/ İlim kendin bilmektir/ Sen kendini bilmezsen/ Bu nice okumaktır."* diyen Yunus Emre bu topraklarda yetişmiş bir yüksek akıldır. Tez başlığım, işte bu duygu ve düşünceler bütünlüğünde oluştu. Başlarken aklımızda şu düşünce vardı: Yaşlılar çocuklarla öğrenme ve öğretme sürecinde bir arada olursa psikolojik iyi oluş, umut ve iyimserlik düzeyleri artar. Çocuklar yaşlılarla öğrenme ve öğretme sürecinde bir arada olursa insani değerlere ilişkin becerileri ile psikolojik sağlamlık düzeyleri artar. Böylece mutluluk artar. Huzur artar. Toplumda bir denge oluşur. Bu inanç ve umutla kuşaktan kuşağa köprü kurmaya gayret ettik. Çalışmalarımız süresince

gerek ilköğretim okulunda gerek huzurevinde çocuklarımız büyüklerimizden, büyüklerimiz çocuklarımızdan öğrendi, inandı ve umut tazeledi. Emekli öğretmen, asker, polis, halk ozanı, postacı, terzi, esnaf, hemşire, bahçıvan, ses sanatçısı, ressam, izci, seramik sanatçısı gibi meslek, ilgi ve niteliklere sahip büyüklerimiz çocuklara kültürel aktarım yaptı. Uygulamalara gönüllülükle ve özveriyle katılan, hayatı boyunca kendini öğrenerek var olmaya adanmış, hâlâ hepimizin bildiği bir doğa dostu sivil toplum örgütünde gönüllü eğitimcilik yapan, çocuklara doğa sevgisi aşılamaya çalışan, yeter demeden devam eden, bir işi bitirip başka bir işe koyulan 84 yaşındaki büyüğümüz, bizi yollara düşüren inancımızı şu sözleriyle onaylıyordu: "84 yaşındayım. Sağlıklıyım. Sağlığımı bu yaşında hâlâ öğrenme ve öğretme azmime borçluyum. Yaradan'a şükürler olsun." Hayat boyu öğrenme aslında hayat boyu sağlık, mutluluk, huzur anlamına geliyor. İnsan bu düşünceyle ömrünün sonuna kadar var olmaya devam ediyor."

Uygulamalarımızda küçük dokunuşların büyük uyanışlar doğurduğuna tanık olduk. Bu süreçte çocuklarımızı ve yaşlılarımızı derinden tanıma şerefine nail olduk. 96 yaşındaki emekli öğretmen bir katılımcımız âdeta yaşayan bir tarihti. İstanbul Büyük Adalı yaşlı teyzemizin babası bir Selanik göçmeni ve Gazi Mustafa Kemal'in sınıf arkadaşıydı. Çocukluğunu faytonların turistik amaçla kullanılmadığı zamanlarda Büyük Ada'da geçirmişti. Bir yandan onların hikâyeleriyle heybemizi doldururken bir yandan birlikte öğrenmenin ve üretmenin keyfine vardık. Bazen bahçede doğanın mucizevi dirilişine tanık olduk, birlikte toprağa doyduk. Bazen bir sanat etkinliğinde birbirimizin ruhuna dokunduk. Tarihi ve bizi biz yapan kültürel değerlerimizi bizzat yaşayanlardan öğrendik. Çocuklar ise hayat ve nefesin kıymetini bir kez daha hissettirdi büyüklerine. Umutlar yeşerdi yeniden. Öğretmen emeklisi bir büyüğümüzün odasındaki sandıktan bir sanat deryası çıktı. Karakalem resimleri bir dokunuşumuzla gün yüzüne çıktı. Kime dokunduysak bir deryaya ulaştık. Sanatla var olan bir büyüğümüzün resimlerini sandığın karanlığından çıkardık; çocuklarla birlikte odasını bir sergi salonuna

dönüştürdük. Odanın duvarları resimlerle süslenirken büyüğümüzün gönlü şenlendi, gözleri ışıldadı. Bir başka büyüğümüz kurdeleyi keserken ve diğer tüm katılımcılarımız heyecanla sergi açılışına tanık olurken huzurevine gelen hayat esintisi gözle görülür bir hal aldı. Kurdele kesildi, herkes resim sergisini gezerken aslında yaşanmış bir hayatın hikâyesini okudu duvarlardan. Ve bunun gibi nice güzel anı birlikte idrak ettik. Çocuklarımızın ailelerinden çok önemli dönüşler aldık. Çocuklarımızdan biri büyükleriyle bir araya geldikten sonra artık bilgisayar başından kalktığını, hayata katıştığını ifade ederken büyüklerimizden duyduklarımız doğru bir iş yaptığımızı gösteriyordu.

Biz bu araştırmada bağ kurmanın önemini anladık. Program bitti, fakat kurduğumuz bağlar bizi bir araya getirmeye devam ediyor. Bir çocuğumuz Kur'an aşkıyla yaşayan bir büyüğümüze Kur'an-ı Kerim hediye ederek onun gönül tahtına kuruldu, duasını aldı. Babası Atatürk'ün sınıf arkadaşı olan büyüğümüzün yüreğinden taşan Atatürk sevgisine kayıtsız kalamayan bir öğrencimiz de ona Nutuk hediye etti. İçine de bir not iliştiirdi: *"Kıymetli Macide Teyzeciğim, Ben Ada. Birinci vazifem, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir. Muhtaç olduğum kudret, damarlarımdaki asil kanda mevcuttur! Sizin içiniz rahat olsun. Ellerinizden öperim. Saygıyla."*

Huzurevine yerleştiği ilk günlerde tanıştığımız, İstanbul Büyükkada'dan buraya uzanan etkileyici hayat yolcuğunu bizimle paylaşarak bu araştırmanın huzurevi ayağının oluşmasına vesile olan, çocuklarımızın hayatlarına şefkatli dokunuşlar bırakarak bu dünyaya veda eden büyüğümüzün son yolculuğunda da birlikteydik. Sonra bir büyüğümüzü daha Hakk'a uğurladık. Birçok kız öğrenciye evini açmış, onları okutmuş ve ömrünü iyiliğe vakfetmiş yüce gönüllü bir hanımefendi, değerlerin yaşayan bir örneği olarak çocuklarımıza iyi bir model sunarak veda etti hayatına. Gitmeden tanıdığımız için minnettarız. Ömrünün son deminde onlara umut olan, yaşama sevinci

veren yavrularımız ve onların güzel anneleriyle birlikte kurduğumuz güzel bağlar için Allah'a teşekkür ettik. Yalnızlık, umutsuzluk görmeden, sevdiklerimizle can cana yaşamak için dua ettik. Kuşaklar birbirine nasıl şifa olur, hep birlikte tanık olduk. Bir tohum attık hep birlikte, maya çaldık gönüllere. Var olan iyiliği uyandırmak için perdeleri açtık. Umuyoruz ki, bu ışık bir farkındalık oluşturur. Nice örnek gösterilebilecek çalışma arasından bu çalışma da aile bağlarımızın güçlenmesine, kuşaklararası ilişkilerin nitelikli olarak devam etmesine, kültürel mirasımızın aktarılmasına ve değerlerimizin yaşamasına katkı sağlar.

Bizler anne babasına öf bile dedirtmeyen bir kültürün mensuplarıyız. Biz yaşlıya ihtiyar deriz. İhtiyar kelimesi özgür irade ile seçme, tercih etme anlamlarına gelir. Aynı zamanda ihtiyar kelimesinin kabul etme, razı olma anlamı da vardır. Yani ihtiyar, hayat tecrübesiyle iyinin ve güzelin ne olduğunu bilen, doğruyu ortaya koyabilen anlamına gelir bizim kültürümüzde. Bilgedir bizim yaşlımız. Çocuklar ise yaşlılara en benzeyenlerimiz. Onlar razı olmaya meyilli, herkesi olduğu gibi kabul etmeye gönüllü kişilerdir. Onların bu engin dünyalarından yararlanmak, az bir bedelle büyük bir hazineye kavuşmaktır.

Akademik hayatımın önemli bir dönüm noktasında bilgeliğiyle yol açan, devam etme azmi veren ve motivasyon kaynağı olan saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. İhsan Toker Hocama, lisans üstü çalışmalarımın ilk basamağından bu yana araştırmalarımaya değer katan Tez İzleme Komitesi Üyesi Hocam; Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Eğitimi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Hakan Dedeoğlu'na, çalışmalarımaya önemli katkılar sunan, samimiyetiyle güven veren Doç. Dr. Behlül Tokur Hocama, kendilerinden öğrendiklerim için Prof. Dr. Öznur Özdoğan'a, Doç. Dr. Mualla Yıldız'a, değerli katkı ve destekleri için Prof. Dr. Asım Yapıcı, Prof. Dr. Ali Ayten, Doç. Dr. M. Oğuz Kutlu, Dr. Çiğdem Gülmez, Dr. İsa Ceylan, Dr. Sibel Ada, Dr. İlkay Güler ve Tuğba Aslan'a, Hacettepe Üniversitesinde

başlayan lisans eğitimimden bu yana üzerimdeki emekleri için Dr. Öğretim Üyesi Fatma Türkyılmaz ve Prof. Dr. Belma Tuğrul Hocalarıma, daima güven kaynağı olan Dr. Necdet Subaşı Hocama, şahsiyetli ve bilgece bir duruşun akademik hayatın henüz ilk basamağında edinilmesi gerektiğini öğreten ve bana böyle bir duruşu miras bırakan Prof. Dr. Kenan Bilici Hocama, güven ve güç veren Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç Hocama, YÖK 100/2000 projesinin inşası ve imarında tüm emeği geçenlere, araştırma süresince gerek fiziki imkânlarından gerek ilmi çevresinden istifade ettiğim İslam Düşünce Enstitüsü'ne, bu imkânı lisansüstü araştırmacıların istifadesine sunan Prof. Dr. Mehmet Görmez'e, ilim yolundaki hanımefendilere umut aşılayan örnekliği için Dr. Hatice Görmez'e, büyüklerimizle buluşmaktan bizleri mahrum etmediği için Keçiören Belediyesi'ne, emeklilere ertelenmiş hayallerini gerçekleştirme fırsatı sunan Keçiören Belediyesi Emekliler Platformuna, oradaki çalışmalardan bizi haberdar eden Sosyal Hizmet Uzmanı, Değerli Hocam Buket Bektaş Şen'e, kuşaklararası ilişkilerin ve çalışmamızın önemine inanarak tüm imkânlarını seferber eden Sosyal Hizmet Uzmanı Neslihan Dokumacı'ya ve tüm personele, içten katkılarıyla beni zenginleştiren değerli arkadaşım Reyryan Tağrap Öngün'e, bir dokunuşuyla işimi kolaylaştıran ve güzelleştiren kıymetli büyüğüm Gönül Gökdemir'e, derdimle dertlenip beni gönlünde ağırlayan, umudumu tazeleyen canım dostum Hümeysra Nazlı Tan'a, büyüklerimizle buluşmamıza izin veren Etimesgut Belediyesine, her biri birbirinden değerli sakinlerini özenle ağırlayan İl Bilge Hatun Huzurevine, sürecin başından sonuna bize orada ev sahipliği yapan, programı benimseyip katkıda bulunan Sosyal Hizmet Uzmanları Hazal Bilek ve Merve Sarıkaya'ya, tüm huzurevi personeline, Özel İlgi Evi Huzurevine ve personeline, sınıflarında büyüklerimizi ağırlayan Faik Erbağı İlkokuluna, değerli müdür, öğretmen ve personeline, öğrencilerimize ve velilerine, tezimin teorik çerçevesini avlusunda yazdığım Tripoli Üniversitesine, başından beri içimi cennete çeviren o tabloyu görebilen, inanan ve bana en yakın olan kız kardeşim Şeyda Hakbilen'e, aile bağlarının

bu dünyadaki en güzel yüzü olan çok kıymetli annem, babam ve kardeşim Bedriye-Tahsin-Emre Serdaroğlu ve tüm aileme, tezimin her aşamasında büyük emeği ve katkısı olan canım eşim ve hocam Yunus Emre'ye, tüm uygulamalarımda yanımda bulunan, yaşamının ilk yıllarında ömrün en kıymetli deminden nasiplenmekte olan canımın canı Gülce'me, buraya sığdıramayacağım ve her biri birbirinden kıymetli dostlarıma ve bana sayamayacağım kadar zenginlikler bahşeden Rabbime teşekkür ederim.

Esra AYDINBAŞ

Ankara, 2021

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Araştırmanın "Giriş" bölümünde, bu çalışmanın problemi, konusu, amacı, önemi, araştırma soruları, sayıtlılar ve sınırlılıklar ele alınmıştır.

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Sosyal, kültürel ve ekonomik değişimle birlikte aile birliği ve kuşaklararası ilişkilerin niteliği değişirken bir yandan da yaşam süresi gitgide uzamakta, yaş almış bireylerin nüfustaki oranı günden güne artmakta, dünya ve ülkemiz demografik bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu değişim ve dönüşüm sürecinde algısı ve pratiği değişen kavramlar ve değerler, farklı kuşakların birbirlerinin hayatındaki yeri ve konumunu doğrudan etkilemektedir. Bir toplumda yaşlılar sosyal tecride maruz kalıyorsa bu, diğer kuşakların da ortak problemi olarak karşımıza çıkmakta, kuşaklararası mahrumiyet yaşanmaktadır. Yaşlılar gelişim görevlerini yerine getirmek için nasıl yeni kuşaklara ihtiyaç duyuyorsa çocuklar, gençler ve yetişkinlerin de onlara olan ihtiyacı göz ardı edilemez. Zira her kültür, varlığını kuşaklararası öğrenmeye borçludur. Bu sebeplerle ülkemizde 2007 yılında yaşlılık konusu Ulusal Yaşlanma Eylem Planı ile gündeme getirilmiş, 2011 yılında Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuş, 2014-2018 Kalkınma Planı çalışmalarında ilk kez Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu oluşturulmuştur. "Yaşlılar Yılı" olarak ilan edilen 2019'da ise Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından I. Yaşlılık Şurası düzenlenmiş, ülkemizden ve dünyadan bilim insanları, STK ve kamu temsilcilerinin katılımıyla Yaşlı Hakları, Aktif Yaşlanma, Yaşlı Bakım Hizmetleri ve Yaşam Kalitesi, Yaşlılık Ekonomisi, Bakım Ekonomisi konularına göre komisyonlar oluşturulmuş ve çalışmalar

yapılmıştır. Yaşlılık Şurasında toplumsal hayata katılım için yaşlıların rollerini devam ettirebilmesine yönelik gönüllülük ve sosyal içerme gibi konularda sorunların tespiti, maddi-manevi, kültürel, sosyal ve psikolojik iyi oluş düzeylerinin korunması için uygun politikaların geliştirilmesine karar verilirken kuşaklararası ilişkilerin güçlendirilmesi için gerekli planlamaların yapılması konusuna ayrıca yer verilmiştir (Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı I. Yaşlılık Şurası, 2019). Şüphesiz, yaşlılık olgusu kapsamında ele alınan kuşaklararası ilişkileri güçlendirmeye yönelik bilimsel araştırmalar, ortaya konacak olan sosyal politikalara yön verecektir. Nitekim bu araştırma, kültürel kodlarımıza uygun sosyal politikaların üretilmesi için uygun veriler sağlaması açısından bir katkı niteliği taşıyabilir.

Sosyal politika üretmenin giderek karmaşık bir hal aldığı Bilişim Çağında, toplumların ve kültürlerin giderek birbirine benzediği küreselleşen bir dünyada değişim kaçınılmazdır. Buna karşın her toplumun varlığını sürdürebilmesi, kendine özgü kültürel kodlarını koruyabilmesiyle mümkündür. O halde değişirken kültürümüzün yapı taşı olan değerlerimizi korumanın yolu, yaşayan tarihimizi yani büyüklerimizi hak ettiği konumda ve saygınlıkta tutmaktan geçer. Her toplum bunu kendine özgü yöntemler geliştirerek başarabilir. Evde bakım hizmetlerinin yaygınlaşması ile yerinde yaşlanma, büyüklerimize aidiyet duyduğu muhitte, tanıdığı, alıştığı, bildiği komşusuyla, esnafıyla yaşama hakkı verirken çocuklarla yakın evlerde yaşamak, geniş aile geleneğini ailevi bağlar açısından yaşatma imkânı da sunar. Böylece dedelik ve ninelik rolleriyle kendi varlıklarına anlam katacak olan büyükler, çocuklar ve torunların hayatına da anlam ve değer katabilir. Geleneksel toplumda kadının üretime katkı sunduğu zamanlarda çocukların aile büyüklerine ne kadar ihtiyaçları varsa kadının çalışma hayatında olduğu modern zamanlarda da çocukların dede ve ninelerinin varlığına eskisinden daha çok ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaç aynı zamanda toplumsal ihtiyacımızdır. Büyüklerin çocuklara, çocukların ise büyüklere ihtiyacı vardır. Kültürel mirasın korunması,

toplumsal uyum ve istikrarın sağlanması bu ihtiyacın giderilmesine bağlıdır. Çünkü çocukların okul dışında kalan zamanlarının değerlendirilmesi ve bu zamanlarda bakımlarının sağlanması için aile dışından alınan bakıcı desteği ya da kurumsal hizmet bu ihtiyacı karşılayamaz. Günümüz dünyasında internetle birlikte sayısız tehditle karşı karşıya kalan aile kurumunda ve kültürel mirasımızda oluşacak boşlukları, ancak büyüklerimiz doldurabilir. Zira aile büyükleri, aile kurumunu ve bu kurumun yetiştirdiği çocukları değerleriyle birlikte yaşatmak açısından yeryüzünü tutan dağlar gibidir.

Aile büyüklerinin, gelenek ve kültürden kaynaklı bu güçlü fonksiyonuna rağmen, bugün toplumdaki konumunu ve saygınlığını korumakla birlikte değişim karşısında aile büyüğünden yaşlılığa evrilen bir süreç yaşadığını söylemek mümkündür. Sorun odaklı bir yaşlılık algısının görülmeye başlandığı ülkemizde de yaşlının toplumdaki ve ailedeki konumunu değiştirmesinin olası olduğu günümüzde kuşaklararası öğrenme programlarını konuşmanın tam zamanı olduğunu söyleyebiliriz. Bu programlar, yaygınlaştıkça ve müfredatta yerini aldıkça kuşaklararası ilişkileri güçlendirecek olumlu bir algının oluşması için önemli bir boşluğu doldurabilir. Zira gerek televizyon gerekse sosyal medya, bireyselliği ve bağımsızlığı esas alan, manevi değerlerden yoksun, tüketim odaklı bir algı oluşturmayı hedeflemektedir. Bu algı, yaşlı büyüklerimizin, kişinin bağımsızlığının önünde bir engel olduğu ve bu bireylerin devletin sorumluluğunda kurumsal hizmet alması gerektiği düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bu algı toplumu ele geçirmeden kuşakların birbiriyle iletişim ve bağ kurması, birbirinden öğrenmesi, yaşlılara yönelik olumsuz bir tutumun önüne geçebilir. Büyüklerimizin toplumdaki konumu, yaşlılık algısı, kuşaklararası ilişkilerin niteliği, aile bağları gibi sosyal değişimin doğrudan muhatabı olan unsurlar henüz kontrol edilebilir düzeydeyken ülkemizde kuşaklararası öğrenme programları için en verimli zaman olduğunu söylemek mümkündür.

Tüm bu gerekçelerle araştırma, Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının geliştirilme, kuşaklararası öğrenme ortamlarında programın uygulanma ve sonuçlarının bulgulanma süreçlerini içermektedir. Uygulanan programda katılımcıların özünde olan güce, umuda, iyimserliğe, iyiliğe ve değerlere işaret edilmiş, uygulamalar sonrasında yaşlıların psikolojik iyi oluş, iyimserlik ve umut düzeyleri ile çocukların insani değerler ve psikolojik sağlamlık düzeylerinde karşılıklı olarak bir değişiklik olup olmadığı araştırılmıştır. Çocukların ve yaşlıların etkileşimini, iş birliğini ve dayanışmalarını sağlayan kuşaklararası öğrenme programı, yaşlılıktaki bütünlük duygusu ile çocukluktaki öğrenme potansiyelini dengeli bir zeminde buluşturma projesidir.

Programın temel kavramlarından biri olan insanın özünde var olan gücün fark edilmesi ve o gücün kullanılması için bireye sağlanan desteğe karşılık gelen güçlenme kavramı, çözüm ve güçlenme sürecinde kişiye aktif bir rol vererek onu nesne konumundan özne konumuna geçirmek amacıyla gelişen bir yaklaşımın ürünüdür. Manevi güçlenme ise insanın anlam arayışında ona bütüncül ve tutarlı bir anlam sistemi sunar. Yaşamak için bir amaç verirken ona kendiyle, insanlarla, hayatla ve Yaratıcısıyla nitelikli ilişkiler yaşaması için motivasyon kaynağı oluşturur. Ayrıca, yaşlılık döneminde ihtiyaç duyulan umut ve bütünlük duygusunu desteklerken çocukluk döneminde ihtiyaç duyulan öz yeterlik duygusunu ve değerler sistemini besleyerek kişilik gelişimine katkı sağlar. Bu bağlamda programda hem kuşaklararası öğrenmeyi hem manevi güçlenmeyi esas alarak hazırlanan oturumlarda yaşlı ve çocuk katılımcılar ortak öğrenme ortamlarında bir araya getirilmiş, içinde bulundukları dünyayı birbirlerinin gözünden okumaları için uygun etkileşim ortamları sağlanmıştır. Uygulamalardaki kuşak çeşitliliği ile yaşlılar, çocukların dünyasına dahil edilirken çocuklar da yaşlıların dünyasına dahil edilmiş, toplumla bağlantılı gerçek bir öğrenme hedeflenmiştir. Kuşakların karşılıklı etkileşimine odaklanan araştırma, kültürel aktarım

ile değerlerin niteliğinin ve kuşaklararası benzerlik düzeyinin artırılması, katılımcıların kuşaklararası anlayış, saygı ve nitelikli ilişkiler açısından duyarlılık kazanması ve kişisel bazda elde edilen bu kazanımların toplumsal uyum sürecine yansması konularıyla da ilgilenmektedir.

1.2. ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerle birlikte yaşıllık, ülkemizde sorun odaklı algılanabilmekte, aile birliği ve kuşaklararası ilişkiler açısından kırılmalar yaşanabilmektedir. Günlük yaşam ve kendine bakım gibi yaşam becerilerinin yaşlılar tarafından bağımsız olarak gerçekleştirilememesi, kronik hastalıklar, bakım, engellilik, yalnızlık, yoksulluk gibi yaşıllık sorunları ve kuşaklararası çatışma gibi faktörler nedeniyle yaşlılara karşı olumsuz tutum geliştirildiği gözlemlenmekte; bu soruna ilişkin çözüm önerileri ise ihtiyacı istenen düzeyde karşılamamaktadır. Buna karşın yaşam süresinin gitgide uzaması, demografik yaşlanma sürecinden geçen ülkelerde, yaşıllık olgusunun daha sık tartışılmasına sebep olmuştur (Yıldırım, 2015, s. 275).

Aslında bilişsel yaşlanma bir kayıplar dönemi değil, aynı zamanda bir bilgelik dönemidir (Cangöz, 2008, s. 146-147). Bu açıdan bakıldığında yaşıllık dönemini bilgi, deneyim ve birikim açısından olgunluk yılları olarak nitelendirmek mümkündür. Bu nedenle çocukların, yaşlıların bilgi ve deneyimlerinden yararlanmalarını sağlamak açısından yaşlıların sahip oldukları potansiyel ve tecrübenin kuşaklararası aktarılmasının önemi araştırılmaya değer bir alandır (Yıldırım, Abukan, 2015, s. 1). Zira ilişkilerin zayıflaması, değerler ve hayattaki pratiği açısından kuşaklararası bir uyumsuzluk ve çatışma meydana getirmektedir. Elbette farklı toplumsal olaylara şahitlik eden kuşakların farklılaşması normaldir. Ancak kuşaklar arasında yeterince etkileşim ve iletişim olmaması, kuşaklararası olumsuz değerlendirmelere, önyargılara ve çatışmalara sebep olmaktadır. Bu farklılaşma süreci iyi yönetilirse yıkıcı çatışmalar

yerine yeniliklerin doğması sağlanabilir. Farklı kuşakların birbirinden yararlanması, iş birliği ve dayanışma, kuşakların potansiyelini açığa çıkarabilir. Bu iş birliği ve dayanışma süreçlerinden birisi de kuşaklararası öğrenmedir (Polat, Arslan, Günçavdı, Çiçek, Kazak, 2016, s. 5). Kuşaklararası farklılıkların her kuşak için bir zenginliğe dönüşmesi, birlikte öğrenme ortamlarıyla mümkün olabilir. Kuşaklararası öğrenme uygulamalarında, hangi sene doğmuş olduğuna bakılmaksızın her birey aynı yaşta kabul edilerek âdeta eşitlenmekte; birlikte ve birbirinden öğrenen bireyler için yaş farkı ortadan kalkmaktadır. Ayrıca kuşaklararası öğrenmenin her kuşak için daha etkili ve kalıcı öğrenme sağladığını da söylemek mümkündür.

İnsanın en önemli yanılgılarından ve ön yargılarından biri, sadece yaşlılığına kadar gelişeceğine ve öğreneceğine olan inancıdır. Bu ön yargı insanın, yaşlılığa olumsuz bir bakış açısıyla girmesine sebep olan, gelişimini ve mevcut potansiyelini gerçekleştirmesini engelleyen hatalı bir yaklaşımdır. Buna karşın başarılı yaşlanma kaygısı bu önyargıyla çelişir ve insanı çıkmaza sokar. Halbuki, yaş almış her bireyin yaşlılığın götürüleriyle beraber getirileri hakkında da bilgi sahibi olması, var olan potansiyelini gerçekleştirmesi için uygun zemin hazırlar. Zira gelişim yaşam boyu sürmektedir. Başarı ise çoğu zaman ölçülemez.

Diğer toplumlara göre demografik yaşlanma olgusunu, daha çok tecrübe etmesine rağmen Batı -özellikle Amerikan- kültürü ve değerleri üzerinden geliştirilen "başarılı yaşlanma" kavramı yaşlılık sürecinin resmini önyargılı ve eksik resmeder. Bu da bireyin yaşlılıkla yüzleşmesini zorlaştırabilir. Yaşlılık evresinde yeni kazanımlar olduğu gibi kayıplar da sürece dâhildir. Değişikliklere karşı bütüncül bir bakış açısı geliştiremeyen; yalnızca başarı odaklı süreci karşılayan birey, beden ve ruh arasında bir uyumsuzluk yaşayabilir. Bu kez insan yaşlanan bedenini kabul etmekte güçlük çeker ve kendini kabul süreci böylece olumsuz etkilenir (Liang & Luo, 2012, s.327). Bu nedenle bireysellik ve bağımsızlığı esas alan bir kültürün değerleriyle ortaya çıkmış bir kavramı

kültürümüze ve insanımıza adapte etmek yerine Anadolu bilgeliğinin manevi derinliğiyle şekillenmiş kendi özümüze daha uygun yeni yaklaşımlara yönelmek bu araştırmanın temelini teşkil etmektedir. Bireyin, sadece ölçülebilir faaliyetlere odaklanması, içsel derin yolculuklarına duyarlı olmasının önüne geçmektedir. Buna karşın zorlukları ve fırsatları birlikte tanınması, kabul etmesi ve dengeyi esas alması, yaşlılık sürecinde bireyi manen güçlü kılabilir. Bu nedenle birçok yaşlılık araştırmasının kavramsal çerçevesini oluşturan kopma kuramı ve aktivite kuramı arasındaki keskin gerilimi hafifleten "ahenkli/uyumlu yaşlanma" ve "gerotransandans" kavramları insanı beden ve ruh bütünlüğünde dengede tutacak öze odaklanır. Elbette denge insanın yalnızca kendi bedeni ve ruhuyla değil tarihsel süreçte yeni kuşak ve değişen/dönüşen dünyayla, toplumla ve Allah'la bir uyum gerektirir. Araştırmada insanın yaşam döngüsüne, insandan topluma, toplumdan insana, insandan insana, yaşlıdan çocuğa, çocuktan yaşlıya, insandan Yaratıcısına, Yaratıcısından insana çok farklı açılardan yaklaşılmış ve insan ömrünün yaşlılıkla taçlanarak neticelenmesi için kuşaklararası bir sinerji ortamının gerekliliği hem teorik hem de pratik açıdan ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı, katılımcılarına bu bilinci verme amacı taşımaktadır. Manevi güçlenme, bu bakımdan yaşlılığın dezavantajlarıyla yüzleşmeyi ve baş etmeyi kolaylaştırabilir. Yaş aldıkça bağlanma figürlerinden bir bir yoksun kalan insanı, sonsuz ve aşkın bir varlığa bağlayarak başına gelenlere karşı güçlendirebilir. Bununla birlikte çocuklarla ortak öğrenme ortamlarında bir araya gelen yaşlılara umut ve psikolojik iyi oluş düzeylerini artırmak açısından zengin uyaran sunar. Kuşakların birbirini anlaması ve dengeli ilişkiler kurması için birbirlerine değer ve bilgi aktarabilecekleri nitelikli öğrenme ortamlarına ihtiyaç vardır. Türkiye'de kuşaklararası bağların devamı amacıyla alınacak önlemler için geç olmadığını, bilakis tam zamanı olduğunu söylemek mümkündür. Kavram ve değerlere yüklenen anlamların benzerlik

düzeyinin artması, kuşakların birbiriyle kuracağı nitelikli ilişkilere bağlıdır. Bu bakımdan araştırma, sosyal değişimle birlikte giderek artan, çocuklar, yaşlılar ve toplumun her ferdi açısından olumsuz sonuçlara yol açan sosyal tecrit ve kuşaklararası mahrumiyete karşı kültürel kodlarımız ekseninde pratik öneriler sunmaktadır.

1.3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Tarih boyunca bilgi, beceri ve deneyimin kuşaktan kuşağa aktarılması, doğal bir süreçte meydana gelirken şimdilerde yaşadığımız değişim sürecinde giderek planlı ve sistematik kuşaklararası öğrenme programlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda tezin amacı, Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının geliştirilmesi, ortak öğrenme ortamlarında bir araya getirilmesi sağlanan yaşlı ve genç kuşaklara bu programın uygulanması ve araştırma kapsamında özgün olarak geliştirilen bu program neticesinde edindikleri kazanımların saptanmasıdır. Araştırmada, Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı neticesinde çocukların insani değerler ve psikolojik sağlık düzeylerinde bir değişim olup olmadığı araştırılırken yaşlıların iyimserlik, umut ve psikolojik iyi olma düzeylerinde söz konusu olabilecek değişimin bulgulanması amaçlanmıştır. Bununla birlikte, program eski kuşak ile yeni kuşak arasında değerler açısından benzerlik oluşmasına katkı sağlayacak uygulamalar da içermektedir.

Araştırma; aynı zamanda kuşaklararası öğrenme uygulamalarına örnek teşkil edecek, anlam ve değerler sistemine katkı sunacak bir manevi güçlenme programı ve uygulama örneği ortaya koyma amacı taşımaktadır. Yaşlılık evresinde bireyin tecrübe ve bilgisinin çocukların gereksinim duydukları güven ve takdir edilme ihtiyacını karşılaması beklenirken çocuğun yaşam enerjisi ve coşkusunun yaşlılar için umut kaynağı oluşturacağı düşünülmüştür. Gelecek kuşaklara yapacağı kültürel aktarımla yaşlının, kendi hayatını anlamlı bir bütünlük içerisinde değerlendirmesi amaçlanmaktadır. Kuşakların farklı gereksinimlerinin yine kuşakların birbiriyle

etkileşimiyle karşılanması ve bu sinerjinin toplum psikolojisine yansması, araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Ayrıca yaşlılık teorilerindeki son gelişmelerle birlikte meydana gelen söylem değişikliklerine dikkat çekmek, bireyselliği esas alan başarı ve aktivite odaklı bir yaşlılıktan, bilgeliği, içsel ve aşkın süreçleri esas alan uyumlu/ahenkli bir yaşlılığa duyarlı bir zemin oluşturmak amaçlanmaktadır.

Yaşlılık olgusuna ilişkin politikalarda her toplumun ortak konusunun kuşaklararası dayanışma olduğunu söylemek mümkündür. Dünyada kuşaklararası dayanışmayı güçlendirmeye ve yaygınlaştırmaya yönelik pek çok farklı çözümler uygulanmaktadır. Çocukların ve yaşlıların bir araya gelmelerine olanak veren "okul temelli dayanışma modelleri" bu uygulamalara örnek gösterilebilir. Yaşlılar ile çocukların nasıl bir araya gelebilecekleri, paylaşımları ve birbirlerinden kazanabilecekleri bilgi ve beceriler bu uygulamalar üzerinden konuşulmaktadır. Bu modellerin eğitim sistemimize ve kültürümüze uyarlanması kuşaklararası ilişkilerin güçlenmesine katkı sağlayabilir (Yıldırım, 2015, s.275). Neugarten'a göre eski kuşaklar için kuşaklararası öğrenme programları bir geçiş aracı olarak çalışabilir. Bir yandan geçmiş iş becerilerini paylaşp kültürel aktarım yaparken diğer yandan yeni kuşaklarla birlikte yeni bakış açıları kazanabilirler. Evden taşınan çocuklar, eş kaybı, sayısı azalan akranlar dolayısıyla yaşlılık döneminde ilişkilerin gücü ve önemi artar. Yeni bağlar kurmak açısından okul temelli kuşaklararası programlar, bu duygusal zorluk içinde kişiye sağlıklı bir gelişim imkânı sunar. Yetişkinlerin zihin ve duygularındaki esneklik ve bir ömrün deneyim zenginliği sonrasında kazandıkları perspektif ise gençlerin bakış açılarına önemli katkılar sunar (Akt. Loewen, 1996, s. 29). Kuşaklararası programlar, yaşlılarla çocukları bir araya getirerek birbirlerine olan tutumlarına olumlu katkılar sunmasının yanı sıra daha etkili bir öğrenme sağlaması açısından da faydalıdır. Öğrenciler birlikteyken tek başlarına yapabildiklerinden daha fazla öğrenirler. Bu durum her kuşak için geçerlidir. Okullarda kuşaklararası öğrenmeyi müfredata entegre

etmek için kanıtlardan biri de öğrencilerde etkili bir öğrenme sağlamasıdır (Loewen, 1996, s. 6). Öte yandan kadının geleneksel toplumlarda olduğu gibi günümüzde de çalışma hayatında olması kuşaklararası ilişkilerin güçlenmesini gerektiren nedenlerden biridir. Eskiden aile büyükleri, dedelik ve ninelik rollerini daha yaygın gerçekleştiriyorken değerler ve kültürel miras çocuklara bu doğal süreçte aktarılmaktaydı. Günümüzde ise bu dayanışma, yerini daha çok kurumsal ya da profesyonel hizmete bırakmış görünmektedir. Ancak çocukların gününün okul dışında kalan saatlerinde ayrı bir planlama yapmak gerekmektedir. Anne ve babasının çalışma saatlerinde bir çocuğun okul çıkış saatinin gelmiş olması o çocukla ilgilenebilecek güvenilir bir kişinin varlığına ihtiyaç duyulması anlamına gelmektedir. Büyük anne ve büyük babaların varlığı ve yakınlığının bu noktada önemi artmaktadır. Ayrıca çocukların öğrenmesi gereken hayat bilgisi ve kuşaklararası kültürel aktarım için aile büyüklerinden daha iyi bir eğitici olmadığını söylemek mümkündür. Hal böyleyken Türkiye Aile Yapısı Araştırmasının (2014) verilerine göre Türkiye'de torununa bakan anneanne oranı %3.9, babaanne oranı ise %5.3'tür. Sağlık ya da evler arası mesafe gibi faktörlerin bu duruma etkisini göz önünde bulundursak bile kültürel kodlarımıza uygun sosyal politikalarla bu oranın artırılabilmesi mümkündür. Bu araştırma, içerdiği saha verileriyle politika üreticilere uygun veriler sağlaması açısından bir katkı niteliği taşıyabilir. Araştırmada uygulanan program, okullarda ve huzurevlerinde bir örneğini uyguladığımız ve deneyimlediğimiz sevgi ve saygıya dayanan ilişkinin ve öğrenme biçiminin bir yaşam biçimine dönüşmesi arzusuyla atılan bir adımdır. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının eğitim sistemimize yansımaları; büyüklerimizin kültürümüzde tarih boyu süregelen saygınlığını toplumsal değişim sürecinde de koruması, yeni kuşaklarda olumlu bir yaşlılık, eski kuşaklarda olumlu bir yeni nesil algısının oluşması, kuşaklararası ilişkilerin güçlenmesi, kültürel mirasın özgünlüğünün korunarak aktarılması ve varlığını sürdürmesi açısından faydalı olabilir.

1.4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Sosyo-ekonomik yönden gelişmiş ülkelerde her yedi insandan biri 65 yaşın üzerindedir. 2030'da her dört kişiden birinin 65 yaş üzeri olması beklenmektedir (World Health Organization, 2002). Demografik dönüşüm Dünya'da ve Türkiye'de kendini yaşlı nüfus üzerinde etkin bir şekilde gösterirken nüfustaki oranı yıldan yıla artan yaşlılar için yeni politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Hal böyleyken refah düzeyi yüksek ülkelerde uygulanan yaşlılık politikalarına bakıldığında yaşlıların sağlık ve bakım hizmetleri ve sosyal güvenceleri açısından konforlu bir hayat yaşadıkları görülmektedir. Madalyonun arka yüzünde ise toplumun gencinden yaşlısına maruz kaldığı derin bir yalnızlık söz konusu olabilmektedir. Gazete manşetlerine yansıyan sıra dışı haberler, bize bu ülkelerin refah kavramı hakkında gerçek veriler sağlamaktadır. Örneğin Almanya'da Kuzey Ren Vestfalya eyaletinin Münster kenti yakınlarında bulunan Senden'de yalnız yaşayan emekli bir Alman, 2011 yılında evinde hayatını kaybetmiş, fakat öldüğü, 8 yıl sonra yaşadığı binada çıkan yangına müdahale eden itfaiyeciler tarafından fark edilmiştir (AA, 2019). Birlikte yaşadığı köpeğiyle birlikte iskelete dönen bedenleri, posta kutusunda biriken ve otomatik ödeme talimatıyla ödemesi günü gününe yapılan faturaları ile birlikte yapılan tüm incelemeler neticesinde tek suç unsuru olarak derin bir yalnızlığa rastlanmıştır. Elbette refah düzeyi ile kopan aile bağları, komşuluk ilişkileri ve yaşanan sosyal tecrit arasında bir ilişki olması da ihtimaller arasındadır. Bu ihtimaller konuşulmaya devam ederken bir haber de yaşlılara yönelik uygulamalarıyla tüm dünyaya örnek gösterilen Norveç'ten gelmiştir. Norveç'in başkenti Oslo'da bir apartman dairesinde yalnız yaşayan 60 yaşlarında bir erkek cesedi bulunmuş ve yapılan incelemeler sonucunda dokuz yıl önce vefat ettiği belirlenmiştir. Birden fazla evliliği ve bu evliliklerden çocukları olan bu kişinin ölümünün fark edilmemesi, ülkede tartışmalara neden olurken en önemli neden olarak yeni teknolojik sistemlerin fiziksel

teması azalttığı üzerinde durulmuştur (ntv.com.tr, 2021). Dünyadan yaşlılık manzaraları, gazetelerin manşetlerine böyle üzücü haberlerle yansırken bir yandan tüm dünyayı gafil avlayan pandemi, her yerde yaşlılığın mevcut şartlarını olduğu gibi yansıtan fotoğraflar çekmiştir. Gözler kurtuluş için refah düzeyi yüksek ülkelere odaklansa da krizin en vahim fotoğrafları yine o ülkelerden gelmiştir. İngiltere'de hastaneye kabul edilmeyen çok sayıda yaşlının evde tek başına öldüğü ve cesetlerinin haftalar sonra bulunduğu (BBC News, 2020), New York'ta huzurevlerinde yataklarında, aç, susuz, nefessiz olarak ölüme terk edilen birçok yaşlının olduğu (The Associated Press, 2020), İspanya'da terk edilmiş huzurevlerine giren askerler tarafından yaşlı kişilerin yataklarında ölü olarak bulunduğu (Togoh, 2020) haberleri dünya basınında yer almıştır. Hatta bu haberleri doğrulayan ve bundan hiçbir rahatsızlık duymayan bir yaklaşımla bazı devlet yetkililerinin yaşlıları böyle zor zamanlarda yaşamaktan başka seçeneklere yönlendirdiğine dünya basınında birçok kez şahit olunmuştur. Teksas Vali Yardımcısı, yaşlıları ülke ekonomisi için ölüme davet etmiştir (Madani, 2020). Bu haberler bizleri, refah düzeyi yüksek ülkelerin refah kavramı içerisinde insanlara ne vaat ettiğini sorgulamaya yönlendirmiştir. Vicdan ekseninde şekillenmeyen hiçbir kavramın insani sonuçlar vermeyeceği çok açık bir şekilde görülmektedir. Tarhan (2020), istatistiklere göre 1950'lerden bu yana kişi başına düşen gelir ve refah seviyesinin artarken mutluluk seviyesinin azaldığına dikkat çekmektedir. Yaşlıları depresyona aday hale getiren yalnızlık, gençlerde ise bağımlılığın önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Ailenin değil bireyin kutsal olduğu ilkesine dayanan bireycilik, bencillığe ve yalnızlığa yol açmaktadır.

Pandemi gelişmiş ülkelerin fotoğrafını çekerken elbette Türkiye'nin de fotoğrafını çekerek yaşanan krizi ve bu krizin yaşlılara nasıl yansıdığını göstermiştir. Türkiye'de henüz vaka görülmeden yaşlı bakım merkezleri ve huzurevlerinde alınan tedbirler sayesinde kriz başarılı bir şekilde yönetilmiştir. Aile, Çalışma ve Sosyal

Hizmetler Bakanlığı'nın salgın öncesinde kurumlar için hazırladığı bilgilendirme rehberleri, ilk vaka görüldükten sonra tüm il müdürlüklerinde kurulan izleme ve takip birimleri, ilgili birimler arasında kurulan hızlı haberleşme ağı ve periyodik toplantılar, aile bilgi sistemi üzerinden kurumların koruyucu donanımlarının, dezenfekte ürünlerinin, ihtiyaçlarının ve stoklarının takip edildiği bir modül oluşturulması, kurumlarda personelin 14 gün vardiya sistemiyle çalışması ve her vardiya değişiminde personele test uygulanması, kurumlara yeni kabullerin ve giriş-çıkışların durdurulması ile bulaş yolunun önlenmesi gibi tedbirler dünyada örnek gösterilen uygulamalar olarak Dünya Sağlık Örgütü tarafından kayda geçirilmiş, bir yayın haline getirilmesine karar verilmiştir. Söz konusu ülkelerde solunum cihazları yaşlılardan alınıp gençlere verilirken ülkemizde yaşlıların tedavisine öncelik verilmiş, yaşlı hastalara tahsis edilen yatak ve solunum cihazı sayısı ortalamanın üstünde tutulmuştur. Olası riskler göz önünde bulundurularak kurumlarda izolasyon odaları ve katları ile bağımsız alanlarda izolasyon kuruluşları oluşturulmuş, 14 gün hastanede tedavi gören yaşlılar taburcu olduktan sonra bu kuruluşlarda hizmet almaya devam etmiştir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020). Türkiye'de alınan bu önlemler araştırma kapsamında da gözlemlenmiş, uygulama yapılan kurumlarda görev yapan sosyal hizmet uzmanları ve yaşlı katılımcılarla uzaktan kurulan temaslara süreç yakından takip edilmiştir.

Yaşlılara gösterilen bu özen geleneksel Türk toplumunda olduğu gibi şimdilerde de yaşlı büyüklerimizin konumunu koruyor olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte değerlerin giderek birbirine benzediği küreselleşen dünyamızda yaşlıların bağımsızlığın önünde bir engel olarak algılandığı ve yaşlıların devletin sorumluluk alanına girmesi gerektiği düşüncesi ülkemizde de yaygınlaşmaktadır. İstatistikler ülkemizde 2002 yılından 2020 yılına kadar huzurevlerinde kalan yaşlı sayısının 2,8 kat arttığını göstermektedir. Buna karşın yaşam memnuniyeti araştırmasında yaşlı bireylerin en

önemli mutluluk kaynağı ise %71,4 ile aileleri, %13,7 ile çocukları, %4,9 ile torunları ve %4,7 ile eşleri olmuştur (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020).

Yaşlının toplumsal yaşamda kendine biçtiği rol ve toplumun yaşlıya biçtiği rol gibi etkenlerle yaşlının sosyal konumu iki ayrı yönelimde gidip gelmektedir. Toplumsal yaşamda var olabildikleri gibi dışlanmaları da söz konusudur. Yaşlılar için uygulanan ayrımcılık pozitif ya da negatif yönde olabilmektedir (Kalaycıoğlu, Tol, Küçükural, & Cengiz, 2003, s. 7). Bugün hepimizi ele geçiren ve herkese mecburi bir bireyselleşme süreci yaşatan pandemi, yaşlıların normal şartlarda yaşadığı sosyal izolasyonu ve yalnızlığı hepimize yaşatmıştır. Gençken dünyaya veda etmeyen her bireyin yaşlılık evresini deneyimleyeceğini düşünecek olursak pandemide yaşanan mahrumiyetlerin kuşaklararası empatiyi artırabileceğini söylemek mümkündür. Demografik dönüşüm ve sosyal değişim sürecinde olan ülkemizde böyle kritik geçiş döneminde kuşaklararası öğrenme programları, toplumun yaşlılığa ilişkin tutumunu olumlu yönde etkilemesi açısından önemli bir boşluğu doldurabilir. Birbiriyle etkileşim içinde olan kuşakların birbirinden öğrenmesi, onların karşılıklı olarak birbirlerini anlamasına ve nitelikli ilişkiler kurmasına katkı sağlayabilir. Araştırma bu uygulamaların bir örneğini sunması açısından da önem taşımaktadır.

1.5. ARAŞTIRMA SORULARI

Bu araştırmanın temel amacı; Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının yaşlı ve genç kuşaklara etkilerini belirlemektir. Bu temel amaç kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

-Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan çocukların insani değerler düzeyi farklılaşmış mıdır?

-Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan çocukların psikolojik sağlamlık düzeyi farklılaşmış mıdır?

-Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan çocukların manevi güçlenme düzeyi farklılaşmış mıdır?

-Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan çocukların aile bağları ve kuşaklararası ilişkilere yönelik bakış açıları farklılaşmış mıdır?

-Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan yaşlıların umut düzeyi farklılaşmış mıdır?

-Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan yaşlıların iyimserlik düzeyi farklılaşmış mıdır?

-Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan yaşlıların psikolojik iyi olma düzeyi farklılaşmış mıdır?

-Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan yaşlıların manevi güçlenme düzeyi farklılaşmış mıdır?

-Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan yaşlıların aile bağları ve kuşaklararası ilişkilere yönelik bakış açıları farklılaşmış mıdır?

1.6. SAYILTILAR

Araştırmaya katılan yaşlı ve çocuk katılımcıların ölçek maddelerini doğru bir şekilde anladıkları ve doğru bir şekilde yanıt verdikleri varsayılmaktadır.

1.7. SINIRLILIKLAR

Araştırma 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Ankara ili Keçiören ilçesinde yer alan Faik Erbağı İlkokulu dördüncü sınıfında öğrenim görmekte olan öğrenciler ile Etimesgut Belediyesi İl Bilge Hatun Erinç Huzurevi, Özel İlgi Evi Huzurevi ve Keçiören Belediyesi Emekliler Platformunda fiziksel ve zihinsel yeterlilik açısından uygun kriterleri sağlayan yaşlı katılımcılarla sınırlıdır.

Elde edilen bulgular araştırmada kullanılan ölçme araçları ve değerlendirme yöntemlerinin imkanlarıyla sınırlıdır.

Okul ile emekliler platformu ve okul ile huzurevi konumları arasındaki mesafe, ulaşım açısından araştırmanın sınırlılıkları arasındadır. Öğrenciler okuldan huzurevine özel araçlar vasıtasıyla taşınmıştır. Ayrıca okul programının dışında bir etkinlik olması sebebiyle öğrencilerin her birinin ailesinden muvafakatname alınmıştır. Okulda yapılan oturumlar ise okulun ders programında yer alan uygun bir dersin içeriğine adapte edilmiştir. Oturum gün ve saatleri sınıf öğretmenin uygun gördüğü dersin gün ve saati ile sınırlı olarak planlanmıştır.

2. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. TEMEL KAVRAM VE TERİMLER

Araştırmamızın temel kavramlarını; kuşaklararası öğrenme, yaşam boyu öğrenme, uyumlu/ahenkli yaşlanma, yerinde yaşlanma, ailede kuşaklararası ilişkiler, kültürel aktarım, manevi güçlenme, değerler psikolojisi, psikolojik iyi oluş, umut ve iyimserlik oluşturmaktadır.

2.1.1. Kuşaklararası Öğrenme

Molidoma Patrice Somé (1994, s.11) Batı Afrika'nın Yukarı Volta kentinde dört yaşındayken bir Cizvit rahibi tarafından alınıp ruhban okuluna götürüldükten sonra yaşadığı on beş yıllık tecrit sonrasında kaçıp köyüne ve kabilesine döner. Kendinden önceki kuşaklardan ve büyükbabasından öğrendiklerine atıfta bulunarak yüzyılların birikimiyle oluşan kadim bilgeliği dünyanın geri kalanıyla paylaşır. Eski ve yeninin birbirine olan bağıını dile getirirken bu farkındalığı "başlangıç noktam" diye ifade eder. Eğer onu içerisinde bulunduğu gelişimsel özellikleri ile kabul eden ve geliştiren bir toplum varsa insanın yaşlansa da toplumun önemli bir parçası olarak var olmaya ve gelişmeye devam ettiğini anlatır. Yaşlı insanlar varlığını ve önemini koruyorsa o toplumun çocuklarının güven ve umudu hissederek büyüyeceğini dile getirir. Zira insanların doğasında kuşaklararası uyum ve bağlılık vardır (Liang & Luo, 2012, s. 327). Resnick'e (1987, s.13-15) göre de en iyi öğrenme şekli; dünyayı düşünmek ve değerlendirmek için o dünyayı yaşayarak o dünyayla birlikte düşünmek ve akıl yürütmektir. Fakat kuşak çeşitliliği olmayan bir dünya gerçek bir dünya değildir. Öğrenciyi dünyanın gerçekliğinden haberdar etmek için yetişkin ve yaşlıları da o

dünyaya dâhil etmek gerekir. Bu, aynı zamanda yaşlıların dünyasına çocukları ve gençleri dâhil etmektir. Ancak bu şekilde toplumla bağlantılı gerçek bir öğrenme sağlanabilir.

Her yaştan insanın birlikte ve birbirinden nasıl öğrenebileceğini tanımlayan kuşaklararası öğrenme, değer ve bilginin nesilden nesile aktarımı için en temel aracı ve yaşam boyu öğrenmenin önemli bir parçasıdır. Kuşaklararası öğrenme, giderek yaşlanan toplumda bilgi aktarımından öte, bir taraftan kuşaklararası ilişkileri güçlendirirken, diğer taraftan da sosyal sermaye ve sosyal uyumun gelişmesine yardımcı olur. Kuşaklararası anlayış ve saygıyı teşvik eden ve uyumlu bir toplum inşa etme amacı taşıyan kuşaklararası öğrenme uygulamaları, farklı kuşakları karşılıklı yarar sağlayan amaçlı etkinliklerde bir araya getirir (European Map of Intergenerational Learning, 2020). Çünkü kuşaklararası uygulamalar eğitim açısından bir amaç etrafında şekillenir. Kuşaklararası ilişkilerin geliştirilmesi için, katılımcıların birçok açıdan yeni kazanımlar elde etmesini hedefler (Mannion, 2012, s. 391). Kuşaklararası öğrenmede, iki kuşak arasındaki etkileşimin iki yönlü bilgi, tutum ve/veya davranış aktarımı ile sonuçlanabilmesi söz konusudur (Lawson, 2019, s. 5). Ropes'e göre (2013), dayanışma ve iş birliği süreçlerini içeren kuşaklararası öğrenme, yaşlı ve genç kuşaklar arasında gerçekleşen, bilgi, beceri ve değerlerin kazanıldığı karşılıklı etkileşimli bir tür öğrenme sürecidir. Kuşakların birbirinden öğrenmesi söz konusu olabileceği gibi birlikte öğrenmesi ya da birbiri hakkında öğrenmesi de söz konusu olabilir. Farklı yaş gruplarının bir arada olması, öğrenmenin bir yapı taşı olarak düşünülmesi, öğrenme ortamını düzenlerken yeni olanaklar oluşturabilir (Akt. Polat, Arslan, Günçavdı, Çiçek, Kazak, 2016, s. 40). Açıkgöz'e göre (2007) farklı kuşakların bir arada olduğu öğrenme ortamları karşılıklı öğretimin (reciprocal teaching) gerçekleştiği bir köprüdür. Zira bilişsel ve psiko-sosyal gelişimde bireyin kurduğu ilişkiler ve sosyal çevre etkilidir.

Birey bu etkileşimle kapasitesini en iyi şekilde kullanmayı öğrenir ve becerilerini geliştirir (Akt. Ergün & Özsüer, 2006, s. 286).

Hoffa göre (2007) yüzyıllar boyunca hem geleneksel hem de modern kültürlerde kuşaklararası öğrenme, aileler içinde bilgi, beceri, yetkinlik, norm ve değerlerin sistematik olarak aktarılması için resmi olmayan bir araç olmuştur. Yani kuşaklararası öğrenmenin tarihinin, insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir (Akt. Newman ve Hatton-Yeo, 2008, s.31). Kuşaklararası öğrenme, farklı kuşaklardan insanların tek taraflı ya da karşılıklı öğrendiği etkileşimli bir süreçtir. Aynı zamanda ilişkilerin güçlenmesini, ilişkiler arasındaki engellerin azalmasını ve kuşaklararası negatif tutumların kırılmasını sağlar (Patricio ve Osorio, 2016: s.85). Demografik, ekonomik ve sosyal değişimlerle birlikte yaşlıların maruz kaldığı sosyal tecrit çocukların da ortak problemidir. Sosyal tecrit yaşlıların gelişimini ne kadar olumsuz etkiliyorsa çocuklar için de bu olumsuz yansımalar geçerlidir. Çocukların bebeklikten ergenliğe kadar gelişimsel görevlerini gerçekleştirebilmeleri için yaşlı yetişkinlerin teşviklerine ve katkılarına ihtiyacı vardır (Crites, 2008, s. 33-34). Yaşlıların da gelişim görevlerini gerçekleştirebilmesi için genç kuşaklarla bir arada olmaya ihtiyacı vardır. Bu nedenle kuşaklararası öğrenme etkinlikleri, birlikte yaşama, dayanışma, ortak sanatsal ve kültürel etkinlikler, çeşitli alanlarda bilgi ve uygulama becerilerinin aktarımı, hatıra paylaşımı, sosyal etkinlikler gibi kategorilerde uygulanabilir (Polat, Arslan, Günçavdı, Çiçek, Kazak, 2016, s. 126-128). Her ne kadar geleneksel araştırmalar etkinin yaşlıdan genç kuşak yönüne odaklanmış olsa da son araştırmalar bunun tersi bir yöne odaklanmıştır. Bu araştırmalar neticesinde genç kuşakların da yaşlıları etkileyebileceği fikri ön plana çıkmıştır (Flurry & Burns, 2005, s. 593; Baily, 2009, s. 111; LaSala, 2001, s. 28.). Ohio, Yukarı Arlington'daki Treemont İlköğretim Okulunda uygulanan "Bilgisayar Kolaylığı" projesi bunun bir örneğidir. Bölgede yer alan yaşlılar okulda bilgisayar sınıfı öğrencilerinden ders almış, sürecin sonunda bilgisayar laboratuvarında

asistan olarak göreve başlamışlardır (Loewen, 1996, s. 30). Örnekten de anlaşılacağı üzere yaşlılık evresinde bilişsel gelişim açısından öğrenmeye bir engel yoktur. Öğrenme ortamlarında zaman kaygısı yoksa, yaşlıya yeterli zaman tanınırsa öğrenmenin gerçekleşmesi açısından iki kuşak arasında önemli bir engel kalmamış olur. Araştırmalar yaşlıların deneyim zenginliğine dayanan "birikimli zekâ"larının arttığını göstermektedir. Bu tür araştırma ve bulgular, yaşlılık evresinin bilişsel açıdan tamamen bir gerileme evresi olmadığı bilgisini bizlere sunmaktadır (Er, 2009, s. 136). Bu açıdan yaşlıların günlük sosyal katılımını ve geleceğe katkıda bulunmasını sağlayan kuşaklararası öğrenme uygulamaları benlik bütünlüğü ve aşkınlığı geliştiren süreçlerdir (Loewen, 1996, s. 22).

Erikson (2014, s. 99) bu süreçlerde yaşamın son evresinin ilk evresi için ne kadar önemli olduğuna dikkat çeker. Varlığını sürdürmeyi başaran kültürlerin başarısını kuşaklararası öğrenmeye bağlayarak çocukların yaşlılarla ilişkisinin önemini vurgular. İnsan ömrünün uzaması da bu ilişkinin gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Herkesin önünde sonunda yaşayacağı bir gerçeklik olarak yaşlılık, kuşaklararası öğrenmeyi içeren planlamalarla yapılandırılması gereken bir süreçtir. Dolayısıyla yaşamın başlangıcı ve sonu arasındaki anlamlı ilişki yaşlı ve çocuk arasındaki bağlara yansımalıdır. Bu nedenle Liang ve Luo (2012, s.333-334) uyumlu yaşlanma kavramının esaslarından biri olarak insanların birbirine bağlı doğasını vurgular ve kuşaklararası uyumun öneminden bahseder.

2.1.2. Yaşam Boyu Öğrenme

Yaşam boyu öğrenme 1970'lerden sonra dünyanın gündemine girmiştir. Okul dışında öğrenmeye önem verilerek bireyi merkeze alan bir yaklaşımla planlanan ve belli bir zaman dilimiyle sınırlandırma olmaksızın yaşam boyu süren eğitimi ifade eder. Türkiye'de ise 2000'li yıllarda konuşulmaya başlanmış, konuyla alakalı MEB'e bağlı

Hayat Boyu Öğrenme adında bir genel müdürlük kurulmuştur (Güleç, Çelik, Demirhan, 2012, s. 35). Yaşam boyu öğrenme, insanın doğumundan ölümüne kadar devam eden, mekân ve yaş sınırından bağımsız kazandığı davranış, tutum, bilgi ve beceriler bütünüdür (Samancı, Ocakçı, 2017, s. 712). Bu bağlamda yapılan araştırmalar yaşam boyu öğrenmenin sağlığa olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Öğrenmenin zihinsel ve psikolojik sağlık üzerindeki etkileri ile ilgili yapılan bir saha çalışmasında 145 yetişkin ile yaşamları boyunca öğrenme süreçlerine dair derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre yaşam boyu öğrenme, psikolojik ve zihinsel sağlığı koruyucu ve iyileştirici bir işleve sahiptir. Araştırmada, yaşam boyu öğrenmenin kronik hastalık ve engellilik gibi stres oluşturabilecek durumlarla baş etme kapasitesini artırdığı bulgulanmıştır. Benlik saygısı, anlam ve umut gibi psiko-sosyal süreçler üzerinde olumlu etkileri gözlenmiştir. Zira kişinin ilgi, eğilim, yetenek ve ihtiyaçlarına uygun öğrenme süreci olumlu sağlık sonuçları üretmektedir (Hammond, 2007, s. 551). Hayatındaki değişime uyum sağlaması için yaşlının gereksinim duyduğu gelişmeleri öğrenmesi ve kendini geliştirmesi için eğitim fırsatları oluşturulması, bu bağlamda önem arz etmektedir. Yaşam boyu öğrenme, tüm bu eğitimleri düzenlemek için uygun bir alandır.

Diğer dönemler gibi bir değişim ve gelişim süreci olan yaşlılık, ölümü bekleme yeri değil; bilakis öğrenmeye, var olmaya ve gelişmeye devam etme yeridir. Çünkü bireysel ve toplumsal açıdan önemli bir role sahip yaşlı birey önceki dönemlerdeki etkinliklerini imkâna göre yeniden düzenleyebilir. Yeni kuşaklara kültürel aktarım yapmak, bilgi ve deneyim zenginliklerini çocuklarla ve gençlerle paylaşmak, torun yetiştirmek, gönüllülük esasına dayalı projelerde yer almak, öğretmek ve öğretirken öğrenmek gibi ihtiyaçlara cevap vermesi, yaşlının hem kendisi için hem de toplum için önemli katkılardır.

Yaşlılık, insanı bakım verme vazifesinden kurtarabilir. Fakat yaşlının, öğrenme ve öğretme süreci, üretkenlik, yaratıcılık, başkalarına karşı sorumluluklar ve onlarla olmak gibi aktivitelerden tamamen çekilmesi, bu pasifliği onda ölümden beter bir durum oluşturur (Erikson, 2014, s. 166). Buna karşın manevi ve kültürel ilgi alanları bulma ve sosyal katılım, az da olsa gücü nisbetinde hizmetin devamlılığı insana zarif bir yaşlanma imkânı sunar (Noronha, 2015, s. 16). Zira yaşlılık döneminde sosyal hayattan soyutlanmadan toplumsal rolünü gerçekleştirmeye devam edebilen bireylerin toplumdan dışlanmadıkları gözlemlenmektedir. Toplumsal yaşamdan tamamen çekilen bireylerin kendilerini yaşlı ve sağlıksız hissetmelerine karşın meşguliyeti olan yaşlıların sağlık sorunları olmasına rağmen kendilerini sağlıklı hissettikleri ve yaşlılığın sorun odaklı algısından kendilerini koruyabildikleri de bir gerçektir. Bireyin toplumsal rollerini sürdürebilmesi ve uyumu için ise temel gereksinimlerini bağımsız olarak karşılayabiliyor olması ve ekonomik imkânlar önemli etkenlerdir (Kalaycıoğlu, Tol, Küçükural, & Cengiz, 2003, s. 7; Hotar, 2012, s. 21-22; Abukan, 2014, s. 75-78).

Yukarıda ifade edilen gerçeklikler, bize bireyin sağlıklı yaşlanması için şartları el verdiğince topluma katkıda bulunmaya devam etmesi ve bireyin sağlıklı ve dengeli yaşlanmasına olanak veren düzenlemelerin yapılması gerektiğini göstermektedir. Fiziksel aktivitenin kısıtlandığı yaşlılık evresinde sosyal ve kültürel olanakların sağlanması yaşlıların psikolojik iyi oluş ve yaşam kalitesi düzeyini artıracaktır. Çünkü her birey faydalı işler yaptıkça ve topluma katkıda bulundukça kendini anlamlı hisseder. Bireyin bu ihtiyacının kuşaklararası öğrenme olanaklarıyla yaşlılık döneminde de sağlanması hem bireysel mutluluğu ve doyumunu hem de birikimin aktarılmasıyla toplumsal kazanımı beraberinde getirecektir (Kalaycıoğlu, 2012, s.56). Zira yaşam boyu öğrenme, yaşamın her evresinde gelişim görevlerinin sağlıklı olarak gerçekleşmesi için uygun bir zemin sağlar. Öğrenme süreci devam eden yaşlı birey böylece farklı

kuşaklarla bir arada olma imkânı bulur. Öğrenirken öğretebilir, bilgi ve tecrübelerini genç kuşaklara aktarabilir, yaşam boyu öğrenme sürecine aktif olarak katkı sunabilir.

2.1.3. Uyumlu/Ahenkli Yaşlanma

Sosyal gerontolojide başarılı yaşlanmadan uyumlu yaşlanmaya kayan bir söylem değişikliğine rastlamaktayız. Çünkü başarılı yaşlanma, batının değerleri üzerinden geliştirilen bir kavram olması sebebiyle her kültüre adapte olabilen bir kavram değildir. Bu söylemde kapitalist ve tüketimci bileşenler yeterince ele alınmamaktadır. Söylemin, ölçülebilir faaliyetlere odaklanması bireyin içsel derin yolculuklarına duyarlı olmasının önüne geçebilir. Bu durumda beden ile zihin arasında uyumsuzluk söz konusu olabilir. Bu açılardan Yin-Yang felsefesinden esinlenen uyumlu yaşlanma, bir taraftan bireyin zorlukları ve fırsatları birlikte tanınmasını önerirken diğer taraftan da farklı deneyimler karşısında bireye tekdüzelik yerine dengeyi önerir. Böylece kopma ve aktivite kuramları arasındaki gerilimi hafifletir ve sınırları esnetir. İnsanın birbirinden ayrı düşünemeyeceği ruhsal ve bedensel yönlerine bütüncül bir bakış açısı sağlar. Küresel yaşlanma bağlamında kültürlerarası çeşitliliği göz önünde bulundurur (Liang & Luo, 2012, s. 327-328).

Başarılı yaşlanmanın yaygın olarak kullanılan kavramsal modeli Rowe ve Kahn'ın üç bileşenle açıkladığı modeldir. Bu modelde, hastalık ve bedensel engelin önlenmesi, fiziksel ve bilişsel işlevlerin yüksek düzeyde sürdürülmesi, sosyal katılım ve üretimin sürekliliği, başarılı yaşlanmayı açıklayan üç bileşendir (Rowe & Kahn, 1997, s. 433-434). Başarılı yaşlanma kavramının temelini oluşturan bu üç bileşen yaşlılık sürecinin resmini önyargılı ve eksik resmederken bireyin yaşlılıkla yüzleşmesini zorlaştırabilir. Çünkü vücudun normal yaşlanması bir hastalık olmasa bile zamana bağlı bir biyolojik süreçtir. Hastalık ve fonksiyonel kayıplar da yaşlılığın birer gerçeğidir. Bu değişiklikleri göz ardı etme, beden ve zihin arasında bir ikiliğe neden olur. Bu kez insan

yaşlanan bedenini kabul etmekte güçlük yaşar ve kendini kabul süreci böylece olumsuz etkilenir (Liang & Luo, 2012, s. 333).

Uyumlu yaşlanma ise başarılı yaşlanmanın aksine yaşlanmaya karşı savaşı pasifleştirmeye yardımcı olur. Tüketicuyu etkilemeye yönelik pazarlama stratejilerine karşı uyanıklık sağlar. Fiziksel ve zihinsel sağlık, içsel ve dışsal süreçlerle beraber kişinin kimliği gibi faktörleri içeren bütüncül bir bakış açısıyla zorluk ve fırsatlarıyla yaşlılığın kendisinin anlamını kabul etmeyi sağlar. Irk, cinsiyet ve sosyoekonomik açılardan yaşlanma deneyiminin çeşitliliğini vurgular. Uyum ise değişimi kucaklayan dinamik bir kavram olarak kişiyi tekdüze bir algıdan kurtarır. Uyumlu yaşlanma bu bağlamda yaşlı için bir şanstır. Kapsayıcı bir şemsiye gibi birbiriyle çelişen birçok teori ve yaklaşımı ahenkli bir şekilde içinde barındırır. Başarının gerçek değerini yansıtmayan bir perspektiften açıklanan başarılı yaşlanmanın aksine her teorinin kendine ait bir yere sahip olmasını sağlar. Bir teori aktivite ya da çekilme, değişim ya da süreklilik, bağımsızlık ya da bağımlılık gibi pozitif ve negatif bir gerilim hattında kendini açıklamaya çalışırken uyumlu yaşlanma dengeyi esas alır. Bunu yaparak aynı zamanda sosyal gerontologlar için entelektüel özgürlük ve hoşgörü zemininde eleştirel düşünmeyi teşvik eder (Liang & Luo, 2012, s. 333-334). Bütün bunlarla birlikte, yaşlılık ve başarı kavramlarının bir arada kullanılması yaşlılık konusuna daha eleştirel bakmayı, onarıcı ve yapıcı düşünmeyi, başarı biçimleri ve araçlarının yaşlıya yönelik kullanımı konusunda geliştirilecek çözümleri beraberinde getirecektir (Baltes ve Baltes, 1993, s. 1-5). Bu düşünceye göre başarılı yaşlanma kavramı, yaşlılar için çeşitli olanakların geliştirilmesine zemin hazırlayabilir. Fakat yaşlıyı da gücünün üstünde ya da gelişim özelliklerinin dışında bir kaygıya sürüklememelidir. Uyumlu yaşlanma kavramının esas aldığı "denge" gözetilmeli ve her teorinin pratiği yerli yerinde kullanılmalıdır.

2.1.4. Yerinde Yaşlanma

Erikson'ın yaşlılar için kullandığı bir kavram vardır: "yoğun katılımlı bir katılımsızlık hali". Yani gündelik telaştan ve gerilimden kendini geri çekmek isteyen yaşlı güvenli bir sığınağa ihtiyaç duyabilir, fakat bu, onun geri çekildiği ve katılımının bittiği anlamına gelmez. Materyalist ve rasyonel bir anlayıştan çıkmak, yarış ve rekabetten uzaklaşmak için bu, bilinçli bir seçimdir. Bilinçli olarak seçilen geri çekilme ile dayatılan geri çekilme arasında büyük fark vardır. Dayatma söz konusu ise katılım imkânsızlaşır. Toplumdan uzak, gözden ırak huzurevleri ya da yaşlı bakım merkezleri, yaşlının hayattan çekilmesi için bir dayatma halini alabilir (Erikson, 2014, s. 183-184). Bu bağlamda aile bireyleriyle nitelikli bağların devamı, sosyal çevreyle ilişkiler, hizmet alınan kurumların ulaşılabilirliği ve sağlık hizmetini evinde alması, yaşlının yaşam haklarının korunması ve geliştirilmesi için bir gerekliliktir.

İnsanın yaşlılık sürecinde ikamet değiştirmeden kendi evinde yaşamaya devam etmesi "yerinde yaşlanma" kavramıyla açıklanmaktadır. (Kalınkara & Arpacı, 2013, s. 54). Fiziksel, sosyal ve psikolojik boyutları açısından yerinde yaşlanma ve yaşlının yaşam kalitesi üzerine geliştirilebilecek politikalar ise disiplinler arası çalışmalarla mümkündür. Psiko-sosyal açıdan değerlendirildiğinde yaşlının sağlıklı yaşlanması ve hayattaki rollerine devam etmesi için aile ve yakın çevreyle ilişkiler en temel gerekliliktir (Beğer & Yavuzer, 2012, s. 3).

Dünyada nüfus yaşlandıkça yaşlıya verilecek hizmetlerin yanı sıra onun potansiyelinden nasıl yararlanılabileceğine dair fikirler gelişmekte ve kurumsal bakım hizmetinin olabildiğince ileri yaşta verilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Yaşlılara yönelik sosyal politikalarda sosyal, ekonomik ve bireysel önemi artan bir konu olarak yerinde yaşlanmanın pratikte de uygulamalarına rastlanmaktadır (Durdubaş, 2019, s. 492). "Geriatride yaşam kalitesi" yaklaşımı, yaşlıların yaşam şartlarının iyileştirilmesi için iyi bir zemin hazırlama amacı taşır. Buna göre her birey yaşamının başından sonuna

kadar özel ve biriciktir. Her bireyin yaşlılık süreci içsel ve toplumsal süreçlerin etkisiyle farklılık gösterir (Arslan, Gökçe-Kutsal, 1999, s. 174-177). O güne kadar alıştığı düzenin dışında her tür değişikliğin olumsuz etkilediği yaşlı, kendi sosyal ve fiziki çevresinden kopup farklı bir ortama taşındığında sarsılmaktadır. Bu nedenle dünyanın bugün geldiği nokta ve benimsediği model, yerinde yaşlanmadır. Yaşlının evinde fiziki iyileştirmeler yapılmalı ve ileri yaşlılık evresinde ona gereken hizmet eve götürülmelidir (İmamoğlu, 2015, s. 105-111). Bu bağlamda yapılan araştırmalar, evde sağlık hizmetlerinin kişinin psikolojik iyi oluş düzeyine olumlu yansıdığı yönündedir. Kim ve Park'ın (2013, s.292) bulgularına göre evde tedavi gören ve bakıma ihtiyacı olan hastaların, hastanede tedavi gören benzer durumdaki hastalara göre psikolojik iyi oluş ve yaşam kalitesi düzeyleri daha yüksektir.

Bilimsel araştırmalar ışığında her toplum yaşlısı için uygun politikalar üretmeli, destek çeşitlerini artırmalı ve yaşlısını yaşamının sonuna kadar kendi evinde rahat ve mutlu olarak ağırlayabilmelidir (İmamoğlu, 2015, s. 105-111). Ev insanın aidiyet hissettiği, ilişki kurduğu, anlam yüklediği, bağlandığı ve kimliğini inşa ettiği yeridir (Göregenli, 2010). Bu bağlamda yaşlının eviyle olan bağı önem kazanmaktadır. Onun en çok yaşadığı ve anılarını biriktirdiği yer evidir. O, evi, bulunduğu muhit, çevresi, komşuları, orada yaşadığı deneyimleri ile bir bütündür. Yaşlının kendini güvende hissetmesi, sağlık, bağımsızlık, aile bağları ve sosyal ilişkiler açısından tatmin olması, yaşam kalitesinin artması anlamına gelmektedir. Yerinde yaşlanma bu gibi avantajları sebebiyle yaşlının psikolojik iyi oluş düzeyini artırırken aynı zamanda aileye ve topluma da katkı sunan bir uygulamadır (Kalınkara & Arpacı, 2013, s. 54). Bu bağlamda engelli, çocuk, hamile, yaşlı fark etmeksizin herkesin kullanımına uygun konutları içeren evrensel tasarımdan söz etmek gerekir. Ostroff'a göre (2010), evrensel tasarıma uygun olarak planlanmış ev ya da her türlü ürün "engelsiz", "kapsayıcı" ve "herkes için" uygundur. Böyle bir yaklaşım yaşlanan bireylerin evlerinde herhangi bir

değişim yapmaya gerek bırakmaz. Çünkü mevcut şartlarda rahat bir şekilde yaşamlarını sürdürmelerine olanak sağlar (Akt. İmamoğlu, 2015, s. 9).

Erikson'ın da (2014, s. 174-175) yerinde yaşam imkânı sunmayan huzurevlerine karşı "bu dünyanın dışı" nitelendirmesiyle haklı bir tepkisi vardır. Yaşlıların, hayatlarının sonuna kadar rahatlık ve bakım içinde yaşamaları için bu tesislerde hayattan izole edilmelerine gönüllü el vermez. Rol modelimiz yaşlıları hayatımızdan çıkararak hayatı, yaşlılığı ve ölümü nasıl anlamlandırabileceğimizi sorgular ve bir hayalinden bahseder. Her şehirde herkesin ulaşabileceği güvenli ve nitelikli parkların olması ve her parkın ortasında da yaşlılar için yerleşim alanlarının bulunması, onun hayalidir. Böylece yakınları, eşi-dostu, akrabası yaşlısını ziyaret edebilir, parkta yürüyüş ve çeşitli aktiviteler yapabilir, yaşlıların bilgeliğinden yararlanabilir. Yaşlının öğretme potansiyelinden ancak böyle haberdar olabiliriz. Kentsel tasarım ve mimari yapıların yaşlıların yeterliliklerine uygun olarak tasarlanması, giderek yaşılanan nüfus faktörünü göz önünde bulundurduğumuzda bir gereklilik olarak kendini göstermektedir. Kalıncara (2015) yaşlının toplum içindeki rollerine devam etmek için yerel yönetimlerin bu konuda üzerine düşen sorumluluğun önemine dikkat çeker. Sürdürülebilir yerinde yaşlanma, sosyal, ekonomik koşullar ve çevre şartları açısından şimdiki mevcut kuşağın ve gelecek nesillerin uygun şartlara kavuşturulmasıyla mümkündür. Yerel yönetimler, mahalle ve sokaklarda uygun fiziksel şartları ve ulaşım kolaylığını sağlamalı, yaşlı bireylerin kullanımına uygun ekonomik konut seçenekleri sunmalı, sağlık ve destek hizmetleri vermeli, sosyal aktiviteler planlamalı, acil durumlarda devreye sokabileceği planlamalar yapmalıdır (Kalıncara, 2017, s. 246-247).

Kalache'ye göre (2009, s. 1), dünyada uygulamalarına rastlayabileceğimiz "Yaşlı Dostu Toplum" her yaşlının bireysel yeterlilik ve yeteneğini kullanabileceği sosyal ve fiziksel şartların oluşturulduğu, hizmetlerin sağlandığı, aktif yaşlanmaya olanak veren bir model olarak hayatımıza girmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) 2005 yılında

alışmalarını başlattığı yaşlı dostu kent yaklaşımı, toplum bilinci ve desteği, sosyal yaşama katılım ve buna uygun mekân, yapı, konut ve ulaşım imkânı, iletişim ve rehberlik, işgücü ve vatandaşlık görevlerine katılım gibi koşullara bağlanmıştır. Yaşlı dostu kent olabilmek için bu koşulların aktif olarak işlemesine olanak veren bir sistemin kurulması gerekir. Ülkemizde de yaşlı dostu kent konusuna günden güne ilgi artmakta ve birçok farkındalık çalışması yapılmaktadır. O zamanki adıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 2015 yılında gerçekleştirilen Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumunda yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör yetkilileri ile bu alanda bilimsel çalışmalar yapan birçok akademisyen bir araya gelmiştir. Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği ve Bursa Büyükşehir Belediyesinin katkılarıyla düzenlenen sempozyumda bu alanda yapılan araştırma ve uygulamalar paylaşılarak yaşlılar için kaliteli yaşam koşulları için multidisipliner yaklaşımlar ortaya konmuş, yaşlı dostu kent kavramına uygulama alanı açılmasına çalışılmıştır (Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu, 2015, s. 25-26).

2.1.5. Ailede Kuşaklararası İlişkiler

Ailede farklı kuşakların birbiriyle iletişimi o ailedeki her kuşak için anlamlı ve önemlidir. Sosyal değişmeyle birlikte yaşlı bireyler için aile bağlarının önemi daha da belirginleşmiştir. Geleneksel kültürde her kuşağın ayrı bir yeri ve değeri söz konusudur. Yaşlılar bilgi, hikmet ve tecrübe içeren geçmişi temsil ederken yetişkinler, içinde bulunduğumuz zamanı, çocuklar ise umudu ve geleceği temsil eder (Altan & Tarhan, 2018, s.27). Aile bağlarının sağlıklı olarak sürdürülebilmesi için özen isteyen bazı kritik dönemler vardır. Yaşlılık evresinde özellikle eş kaybı yaşanması durumunda aile içi ilişkilerin yeni koşullara göre düzenlenmesi gerekir. Hal böyleyken yetişkin çocukların ebeveyn rolünü üstlenerek anne babanın yaşamıyla ilgili tüm kararları üzerine alması,

ilişkilerin yıpranmasına yol açar. Bağımlılık içeren ilişkiler çocuklar için ne kadar sakıncalıysa bu durum yaşlı birey için de geçerlidir.

Fennel ve Weinhold'e göre (1997) özerklik ve bağımsızlığın feda edildiği bağımlı ailelerde yakınlık, aile bağları ve birliktelik çok önemlidir. Bağımsızlık için kurallar değiştirilemez. Çocukların ya da konumuz itibarıyla yaşlı büyüklerin kararları onaylanmaz, aile dışında bağımsız bir plan yapmaları desteklenmez. Buna karşın özerklik seviyesi gereğinden yüksek olan serbest ailelerde ise tersi bir durum söz konusudur. Bu tür ailelerde birliktelik düzeyi düşüktür ve aile fertlerinin birbirleriyle bütünlükleri yoktur. Kendi evlerini kuran çocukların aileleriyle bağları kopar. Bağımlılığın ya da haddinden fazla özerkliğin hakim olduğu bu iki tarz dışında kalan daha nitelikli bağların hakim olduğu ailelerde de birliktelik ve kimlik değerlidir. Aile fertlerinin özerkliğiyle birlikte ailede birlik, beraberlik ve bütünlük anlayışı *birliktelik* olarak ifade kazanmıştır. Birbirine bağımlı olmadan nitelikli bir bağlılık yaşayan bu tür ailelerde fertlerin birbirine yakınlığı çok önemlidir. Bununla birlikte özerklik desteklenir. Çocuklar akraba dışında çocuklarla arkadaşlık kurup bağımsız plan yapabilir. Aile bu aktiviteleri çocuğu rahatsız etmeden denetler. Aynı zamanda çocuğa sergilenen bu dengeli tutum ailenin yaşlı büyükleri için de geçerlidir. (Akt. Turan, 2011, s. 75). Kağıtçıbaşı (2010, s. 420-424), aile modellerini karşılaştırmalı olarak ele aldığı çalışmasında hem bireyin yetkinliği ve özerkliğinin hem de aile ilişkilerinin nitelikli bir boyut kazanması için özerk-ilişkisel benlik bağlamında sağlıklı benlik/aile modelini önermektedir. Bu modelde toplumdaki ve ailedeki değişime karşı esnek bir bakış açısı vardır. Birey hem yetkin ve özerktir hem de nitelikli aile bağlarına sahiptir. Bağımlılık ya da gereğinden fazla özerklik yerine herkesin kendi rolüne devam ettiği, bireysel bağımsızlığı ve gelişimi destekleyen aile bağları ailenin her ferdi için daha sağlıklı zemin oluşturur. Bağımlı ya da kopuk ilişkiler değil; fertler arası güçlü bağlar aileyi mutlu kılar.

Bengtson ve Roberts (1991, s. 857) fertler arası bağların niteliğinin bu denli önemli olduğu ailede, kuşaklararası ilişkileri altı boyutta incelemektedir: İlişkisel (associational) dayanışma; telefon ve e-posta, mesaj sistemleri gibi teknolojik araçlarla ya da yüz yüze kuşaklararası iletişimin sıklığı ve biçimiyle ilgilidir. Duygusal (affectual) dayanışma; duygusal yakınlık kadar çatışmayı da açıklayan bu boyut çocuklar ve aileleri arasındaki ilişkinin kalitesiyle ilgilidir. Görüş birliğine/rızaya dayalı (consensual) dayanışma; değer ve inançlardaki anlaşma düzeyini ifade etmektedir. Normatif (normative) dayanışma; anneye, babaya ve çocuğa ait sorumluluklar göz önünde tutularak karşılıklı bağlılığın ölçülmesiyle ilgili boyuttur. İşlevsel (functional) dayanışma; maddi ya da manevi açıdan ebeveynler ve çocukları arasındaki desteği ifade etmektedir. Yapısal (structural) dayanışma ise coğrafi uzaklık ve ikamet edilen yerin yakınlığı gibi önemli fırsat yapıları açısından aile etkileşimini açıklamaktadır. Yaş, cinsiyet, medeni durum, sağlık durumu ve çalışma durumu gibi faktörler de yapısal dayanışma için önemlidir. Bu boyutların tamamının birbiriyle ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Hayatın belli evrelerinde ve kültürden kültüre aile ilişkileri bu boyutlar açısından çeşitli biçimlerde görülebilmekte ve fertler farklı açılardan etkilenebilmektedir.

Kuşaklararası ilişkiler bakımından oldukça önemli olan çocukların yetişme dönemleri, anne babanın iş ve meşguliyet açısından en aktif olduğu dönemlere rastlar. Buna karşın çocukların sevgi ve ilgi ihtiyacını karşılamak, bilgi, beceri ve kültür aktarımı yaparak onlarla nitelikli vakit geçirmek için büyükbaba ve büyükannelerin vakit ve deneyim açısından yaşamlarının en uygun dönemlerinde olduğunu söylemek mümkündür. Zira onların varlığı, yaşam deneyimleri ve bu deneyimlerin onlara kazandırmış olduğu olgunluk ailede ihtiyaç duyulan denge unsurunu oluşturabilir. Tekrar ifade etmek gerekirse ailede anne babanın çocuk yetiştirdiği evre, sorumluluk ve meşguliyet açısından aktif oldukları; üretip, kazandıkları, yetmeye ve yetişmeye

çalıştıkları bir sürece denk gelir. Ayrıca hayata dair hayal kurulan, hedef belirlenen, hedeflerin kazanımı için çabalanan, çalışılan, üretilen bu yüksek tempolu süreçte tecrübe açısından da henüz bir birikim söz konusu değildir (Özmete, 2017, s. 1-2).

Kuşaklararası ilişkilerde üzerine en fazla sorumluluk düşen grup, yaşlı anne babası olan yetişkinlerdir. 45-64 yaş aralığı olarak ele alabileceğimiz bu grup torun sahibi olabilecek yaşlara doğru ilerlerken bir yandan kendi çocuklarının hayat kurmaya çalıştığı, diğer yandan da anne babalarının ilgi ve bakıma ihtiyaç duyduğu bir evrededir. 2006 ve 2011 yıllarında bu evredeki bireylerin yaklaşık dörtte birinin babası, yarıya yakınının da annesi sağ iken yaşam süresinin gitgide uzadığını varsayacak olursak ileride bu oran daha da artacağını söylemek mümkündür (Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2014, s. 68). Kuşaklararası ilişkilerin niteliğinde bu yaş aralığındaki yetişkinlerin rolü önem taşır. Dolayısıyla kuşaklararası ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik geliştirilecek politikalarda bu role sahip yetişkinlerin ihtiyaçlarının gözetilmesi ve yükünün hafifletilmesi, ilişkilerin dengeli bir şekilde yürütülmesine zemin hazırlayacaktır.

Kuşaklararası ilişkiler açısından bakıldığında, yaşamın belli evrelerinde bireyin ilgi, uğraş ve rollerinin değiştiği görülür. İş ve aileye bağlı birçok sorumluluğu bulunan orta yaşlı bireylerin akrabalara ayırabilecekleri vakit sınırlıdır. Genç ve yaşlı bireylerin yaşamında akrabalar daha fazla yer tutarken bu evrelerde ilişkilerin niteliğinde de bir artış söz konusudur. Bu bağlamda Tornstam'a göre (2011, s. 176) kişisel ve sosyal ilişkilerinin anlamı ve önemi değişen yaşlıda, yüzeysel sosyalleşmeye ilgi kaybolurken daha derin ve nitelikli ilişkiler, kendinden sonraki kuşaklarla, gençlerle, çocuklarla derin ve anlamlı bağlar kurmak önem kazanır.

Sosyalleşmede ilgi ve nitelik farklılığı oluşan yaşlının yaşama dâhil olabilmesi için öncelikle kendisini ve çevresini olumlu değerlendirmesi gerekir. Bu bağlamda yaşlıda, aile ve çevre ile ilişkilerin sıklığı ve niteliği ile birlikte ait olma, saygı görme,

sevmeye ve sevilme ihtiyaçları ön plana çıkar. Toplumun yaşlıya bakış açısı ve yaşlının yaşlılık algısı bu ihtiyaçların tatmininde etkili faktörlerdir (Danış, 2004, s. 195-202). Yaşlılar çocukları ve torunlarıyla nitelikli vakit geçirdiğinde bedensel, zihinsel ve psikolojik açıdan beslenebilir, sağlıklı yaşlanma sürecine katkı sağlayabilir, yaşadığı hayatı anlamlandırabilir ve benlik bütünlüğüne ulaşabilir. Aktif bir yaşlılık evresi geçiren birey, hayat boyu elde ettikleri birikimleri torunlarına aktarırken aynı zamanda torunlarından da çağın yeniliklerini öğrenebilir, bilgilerini gözden geçirip güncelleyebilir ve çocuk eğitimi ve bakımına ilişkin bilgiler edinebilir. Böylece öğretme ve öğrenme sürecinde bir arada olan kuşaklar ilişkilerini geliştirirken aile bağlarını koruma fırsatı bulur (Altan & Tarhan, 2018, s.36-38). Yaşlının duyduğu bu doğal gereksinim çocuk için de önemli bir ihtiyaçtır. Bu durum her iki kuşağın birbirinden yararlanması için önemli bir gerekçedir. Ailede büyüklerin varlığı bu noktada çok büyük önem kazanır. Çocukların eğitimi, dil, tarih, deneyim ve kültür aktarımı gibi işlevleri bakımından yaşlının aileye katkısı aynı zamanda toplum açısından da bu zenginliğin kuşaktan kuşağa aktarılması, denge ve sürekliliğin kazanımı anlamına gelir. Çocukların öncelikli olarak manevi ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanması için yaşlı büyüklerle bağların güçlü olması ailenin işlevlerini yürütmeye yardımcı bir etkindir (Özmete, 2017, s. 1-2).

Çocuğun sağlıklı bir kişilik kazanması, sosyal açıdan gelişmesi, öz saygılı ve öz güvenli olması, değerleri öğrenmesi ve yaşaması için iyi bir eğitim alması ve neslin devamı gibi görevleriyle aile, toplumun en küçük sosyal birimini oluşturur. Hayatın temelini oluşturan aile, çocuğun kültürel ve sosyal uyumu için önemli bir yere sahiptir (Altan & Tarhan, 2018, s.27). Çünkü çocuk toplumsal değer ve kuralları öğrenirken aileyi model alır. Aile, çocuğun sosyalleşme sürecinde çocuğa değerleri aktaran sosyal kurumdur (Canatan, 2008, s. 65). Çocuk, ailenin kendine özgü düzeniyle birlikte toplumla etkileşime girerek ilk sosyal tecrübelerini yaşar. Aile fertleri arasındaki

ilişkileri gözlemleyen çocuğun toplum içinde yer edinmesi kolaylaşır. Öte yandan toplumun algısı ve çocuğun içinde yetiştiği ortamda yaşlıya verilen değer, ona duyulan saygı, sevgi ve yaşlının tecrübesine olan güven çocuğa doğrudan aktarılır. Çocukların yaşlıya bakış açısı toplumdan ve aileden aldığı kültüre göre şekillenir. Bu algıda yaşlı bireyin hayata bakışıyla toplumun ona bakışı arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Yaşadığı hayatı kabullenen ve benlik bütünlüğü gelişmiş bilge bir yaşlı diğer insanların hayatlarıyla da ilgilidir ve birikimlerini kendinden genç kuşaklarla paylaşır (Erol & Cansever, 2016, s. 1138; Öz, 2002, s. 25-26). Bandura, Toplumsal Öğrenme Kuramında çocuk için gözlem yapmanın ve örnek almanın önemini ortaya koyar. Bireyin çocukluktan itibaren çevresindeki insanların davranışlarını gözlemleyerek örnek aldığını, bu davranışların sonucuna ilişkin fikir geliştirdiğini, bu fikrin o davranışı gerçekleştirme sürecinde etkili olduğunu ifade eder. Yani çocuk, çevresindekilerin davranışlarını gözlemleyerek hangi davranışın ne sonuç doğuracağı konusunda bir fikir sahibi olur ve kendi davranışlarını bu verilerle düzenler (İftar, 2011, s. s.61).

Böyle dengeli ilişkilere ve güçlü bağlara karşın bağımsızlığı önceleyen bireyselleşme kültürü, aile bağlarını zayıflatan etkenlerden biridir. Küreselleşmenin etkisiyle bu etki Türk toplumu için de bir tehdit olmaya başlamıştır. Aile büyükleriyle bağların devamı, bireyin özgürlüğünü sınırlayan bir etken olarak algılanmakta ve bu sorumluluğun devletin sorumluluk alanına girmesi yönünde fikirler gelişmektedir. Devlet hizmetlerinde refah düzeyi artarken bireylerde sorumluluk duygusu azalmakta ve kuşaklararası bağlar zayıflamaktadır. Kuşaklararası bağlar zayıfladıkça toplumdaki her kuşak psikolojik iyi oluş düzeyi açısından olumsuz etkilenmektedir (Özmete, 2017, s. 1-3).

Sosyal değişimin en belirgin göstergelerinden biri ailedeki değişimdir. Aile, toplumun kültürel yapısının tanımlanması ve anlamlandırılması için önemli veriler

sağlar. Geleceğe ilişkin öngörü sağlanması, özellikle kuşaklararası ilişkilere dair sosyal politikaların belirlenmesinde toplumun en temel kurumu olan ailedeki değişimin gözlemlenmesi gerekir. Çünkü değişim ve bu değişimin kavramlara yansımaları, kuşaklararası iletişimi etkileyen etkenlerin başında gelir. Değişim kaçınılmazdır. Fakat değişim hızının toplumun yapısına uygun olması, sosyal ve kültürel dokunun korunarak yenilenmesi için önemlidir. Farklı kuşakların, kavramları nasıl algıladığı ve bu algıların belirlenmesi kuşaklararası değişmeyen kültürel motifler üzerinden ortak bir zemin bulmak, değişim sürecini yönetmek açısından faydalı olabilir (Abay & Demir, 2014, s. 148).

King'e göre (1980), ileri yaşlarda hayata katılımı olumsuz etkileyen bir gerçeklik olarak, bireylerinin farklı coğrafyalarda yaşıyor olması aile hayatını sekteye uğratmaktadır. Bu durum yaşlı insanlara işe yaramazlık ve durağanlık hissi yaşatabilir. Onları psikoterapiye getiren sebeplerin ardındaki nostaljik tema bu duygudur ve dolayısıyla yaşadıkları yoksunluk, hayati katılımıdır. Bu açıdan yaşlıların, kapsamlı-üretken/*grand-generative* bir işlev sürdürüp, sağlıkları için gerekli olan hayati katılımı sağlayabilmeleri büyük anne-büyük baba rollerini sürdürebiliyor olmaları, ailedeki rollerini gerçekleştirebiliyor olmaları büyük önem taşır (Akt. Erikson., 2014, s.100). Türkiye'de yaşlıların çocuklarıyla ilişkileri incelendiğinde çekirdek aile biçimi yaygın olmasına rağmen işlevsel ve psikolojik açıdan "büyük aile" gibi yaşama eğilimi yüksektir. Yakın ilişki ve destek, yaşam boyu geçerlidir. Bu sebeple çocuklarla kapı komşu olmak gibi bir gelenek yaygındır (İmamoğlu, Küller, İmamoğlu, & Küller, 1993, s. 38-39). Geniş aileden çekirdek aileye doğru bir değişim olmasına karşın yakın evlerde oturma pratiği Türkiye'de aile ilişkilerinin devam ettiğini gösteren bir bulgu olarak kendini göstermektedir (Wolf & Aykan, 2000, s. 415-417). Türkiye Aile Yapısı Araştırmasında (2011) elde edilen bulgulara göre 2006 yılında en az bir akrabası ile aynı binada yaşayanların oranı %13'tür. Aynı binada yaşayan akrabalar çoğunlukla

yetişkin çocuklar ile anne baba ya da kayınvalide-kayınpederden oluşmaktadır. Beş yıl sonra aynı binada yaşayanların oranı %17'ye yükselmiştir. Bu oran yükselirken aynı zaman diliminde çocuğuyla aynı evde yaşayan anne baba ya da kayınvalide-kayınpeder oranında bir düşüş yaşanmıştır. Bu durum aynı evde yaşayanların aynı binada başka bir daireye yerleşmiş olduklarının bir göstergesi olabilir.

Abay ve Demir'e göre (2014, s. 146-148) sosyal değişimin çoğu değer, algı ve beklentilerde olmaktadır ve bireylerin değişime sağlıklı olarak uyum sağlaması için bu değişimin niteliğinin ve boyutunun analizi önemlidir. Bu amaçla elde ettikleri bulgularda değerlere yüklenen anlam kuşaklararası farklılıklar taşımaktadır. Örneğin her iki kuşak için de bayramlar önemini korumaktadır, fakat yüklenen anlam değişmiştir. 55 yaş üzeri için bayramlar kutsaldır ve ziyaretler önemlidir, fakat gençler için ziyaretler aynı zamanda zahmetlidir. Bayramların eskiden uyandırdığı birlik beraberlik algısının yerini tatil beklentisine bırakacağı, bu araştırmanın öngörülerinden biridir. Kendini dindar olarak tanımlama oranı kuşaklararasıda değişmemiştir, fakat dindarlık tanımı genç kuşakta dini pratiklerden çok iyi insan olma gibi daha soyut kavramlarla açıklanmıştır. Anlamı kuşaktan kuşağa en çok değişen kavram ise saygıdır. 55 yaş üstü bireyler, yanlarında sigara içilmesi, bacak bacak üstüne atılması ve el öpülmesi gibi gözlemlenebilir davranışları çok önemserken genç kuşak yaşlıların önemsedikleri bu davranışlara saygı atfedilmesini saçma bulabilmekte, saygıyı davranış biçimi ve üslup olarak tanımlamaktadır.

2.1.6. Kültürel Aktarım

Piaget çocuğun başkalarından öğrendiği bilgileri ve çevresel etkenleri kültürel aktarım olarak nitelendirir. Çocuk kendi bulunduğu gelişim evresinden daha olgun gelişim modellerini anne baba, öğretmen ve diğer yetişkinlerden öğrenir (Bee & Boyd, 2009, s. 311-317). Erikson ise (2014, s. 105-106), insanın bebeklikten yetişkinliğe

biriktirdiği güçlü yönlerini ve değerlerini, insan yaşamının erzak deposu olarak nitelendirir ve bu güçlü yönleri ve tüm değerleriyle kuşaklararası aktarım yoluyla bir sonraki kuşağı güçlendirdiğini söyler. Kuşaklararası kültürel aktarım; değer, inanç, bilgi, örf, adet ve gelenek gibi kültürel motiflerin bir kuşaktan bir sonraki kuşağa aktarılmasını ifade eder. İnsanın eylemlerinde içsel süreçler kadar bu kültürel normlar da belirleyici rol oynar (Tam, 2015, s. 1). Kültürel aktarımın öğeleri, sosyal yönelimler (değerler vb.), beceriler (okuma, yazma vb.), bilgi (örneğin; bitkilerin iyileştirici gücü), davranışlar (örneğin; bir düğün töreninde uygulanan gelenekler) kapsamında ilgili kültürün sınırlarını tanımlayan bir dağılım gösterir (Schönpflug, 2009, s. 9). Bu öğeleri içeren bilgi, geçmişten günümüze kuşaktan kuşağa doğal bir süreçte aktarılmıştır. Bugün yaşamakta olduğumuz değişim, amaçlı, planlı ve sistemli kuşaklararası öğrenme programlarını gerekli kılmaktadır. Kuşakların karşılıklı olarak birbirinden öğrendikleri bu programlar, örf, adet, gelenek, dil, tarih, kültür, inanç, maneviyat ve değer aktarımı için imkân sağlar (Kerka, 2003, s. 1).

Kültürel mirası kuşaktan kuşağa aktaran, genç nesillerin bu zenginlikle yetişmesini ve toplumsal bütünlüğü sağlayan yaşlı, sosyal sermayenin yaşaması için saygınlığını korumalıdır. Yaşlısıyla bağını koparan bir kuşak, geçmişini, kültürünü ve kimliğini kaybetmeye mahkumdur. (Ceylan, 2018, s.516-517).

Ebeveynlerin ve büyükbaba-büyükanne gibi yetişkinlerin rehberliği olmadan toplumda yaşayan çocukların durumu, önemli bir sorun haline gelmektedir. Eski ve yeni kuşakların birbirlerine ilişkin algılarındaki sorunların fail ve kışkırtıcılarından biri olan televizyon, bebek bakıcılığı rolüyle de ebeveynlerin çocukları üzerindeki etkisini azaltmaktadır (Loewen, 1996, s. 7). Kültürel aktarım için en iyi araçlardan biri kuşaklararası oyundur (Davis, Larkin, & Graves, 2002, s. 42). Fakat televizyon, internet gibi etkenler geleneksel oyunların aktarımında engel teşkil etmekte, toplumdaki değişim oyunlarda kuşaktan kuşağa meydana gelen değişikliklerden de gözlemlenebilmektedir

(Artar, Onur, & Çelen, 2004, s. 128-129). Kültürümüzde  ocuk oyunlarında    kuşak arasında oluşan değişimi ortaya koymak amacıyla yapılan bir araştırmada, büyükanne ve büyükbabaların oyuna ilişkin bakış açıları incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre; dış mekânda arkada la oynanan ve fiziksel aktivite gerektiren oyunlardan i  mekânlarda teknolojik araçlarla oynanan oyunlara doğru bir değişim söz konusudur. Oyunun kuşaklararası değişimi karşılaştırıldığında son kuşağın oyunları, önceki iki kuşağın oyunlarından önemli ölçüde farklıla mı tır (Tuğrul, Ertürk, Altınkaynak, & G ne , 2014, s. 12-15).

Öte yandan büyükanne, anne baba ve bir ergen çocuktan oluşan aile üçlüsünün bulunduğu 257 İtalyan ailenin katıldığı, kültürel aktarım üzerine yapılan bir araştırmada, değer benzerliği düzeyini belirlemede aile ve sosyal- kültürel bağlam arasında güçlü bir etkileşim bulgulanmıştır. Sonuçlar aile üyelerinin seçimleri arasında ve benzerlik düzeyinin belirlenmesinde, aile ve sosyal kültürel bağlam arasındaki güçlü etkileşimin önemini vurgulamıştır (Barni, Ranieri, & Scabini, 2012, s. 46). Gana'da geniş aile ve kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasındaki rolünü araştıran Adjaye ve Aborampah'e göre (2004, s. 32-36), toplumsal uyumun önemli bir nedeni geniş ailede var olan kuşaklararası dayanışma yoluyla yaşlıların kültürel aktarımda önemli rol oynamalarıdır. Çünkü yaşlılar geçmişin yaşayan örnekleri ve en büyük hatıra deposudur. Yaşlıların hayatlarına yakından dâhil olan çocuklar onlardan bu hatıraları ve ahlaki değerler içeren hikâyeleri dinleyerek öğrenmektedir. Böylece toplumsal istikrar, uyum ve süreklilikte büyük önem taşıyan kültürel aktarım gerçekleşmektedir.

Yaşlılar üstlenecekleri bu tür fonksiyonlarla hayat boyu elde ettikleri birikimlerini kendilerinden sonraki kuşaklara aktararak kültürel mirasın ve değerlerin korunmasını sağlayabilir. Farklı kuşakları bir araya getirecek çalışmaların yapılması, çağın yeniliklerine uyum için gençlerin yaşlılara bilgisayar ya da elektronik cihazların kullanımı gibi konularda eğitim vermesi, okullarda ya da yerel yönetimlerin eğitim

merkezlerinde yaşlıların çocuklara eski oyunlar, fen ve doğa etkinlikleri, mutfak, bahçe ve eliş öğretilimi gibi vesilelerle birikimlerini sunmaları, kuşaklararası doğru bir iletişim için ailelerin eğitilmesi kültürel aktarıma katkı sunacak süreçler olarak değerlendirilebilir. Kültürel aktarım toplumsal yaşamın sürdürülmesi için de önemlidir. Sosyal değişme sebebiyle kaybolma riski bulunan geleneksel kültür, değerler ve yaşlıların birikimleri, kuşaklararası ilişkilerle kuşaktan kuşağa aktarılabilir (Canatan, 2008, s. 69).

Bir milletin kimliğinin oluşmasında kültürü oluşturan en önemli unsur maneviyattır. Yeni kuşakların kimliklerini koruyabilmesi için kültürel mirasın yanı sıra manevi değerlerin de aktarılması gerekir (Önder, 2015, s. 22). Sunden aktarıcıları üç kategoride ele almıştır. Batı toplumunda en yaygın tipi oluşturan güvensiz aktarıcılar tutarsız bilgiler sunmakla beraber korkuya dayalı bir anlayışla birikimlerini aktarır. Çocuk ise manevi değerlere karşı kaygılı ve kararsız bir tutum ile tepki verir. Güvenli aktarıcılar en ideal tipi oluşturur. Çocuklara fikirlerini dayatmadan, tutarlı olumlu bir tutum içerisinde soruları cevaplayan, iyi birer model oluşturan aktarıcılardır. Çocuklar maneviyata olumlu bir tutumla yönelir ve geleneği iyi modellerden öğrenme fırsatı bulur. Aşırı güvenli aktarıcılar ise sorgulamaya kapalı ve otoriterdir. İrade ve istekleri Tanrının istek ve iradesiyle birdir, sorgulanamaz. Bu tutumları ile çocukların bağımsız düşünmesini ve birey olmasını engelleyen bir tutum içindedirler. Bunların yanı sıra Sunden gelenek aktarımında öğretinin hayatta yaşayan bir karşılığının ve pratik yönünün olması gerektiğini vurgular (Akt. Holm, 2003, s.210). Sunden'in bahsettiği bu pratik yönü içeren kuşaklararası öğrenmenin her kuşak için kısa ve uzun vadeli olumlu etkileri vardır. Yaşlı bireylerin topluma olan katkılarından dolayı hayat memnuniyetleri artar ve daha genç kuşaklara yönelik derin bir anlayış gerçekleşir. Genç bireylere katkısı ise artan benlik saygısı, kendine güven ve yaşlı kuşakları daha derin bir anlayıştır. Her iki kuşak için kazanımlar; değerli olma, kabul edilme ve saygı görme duygusu, artan

bilgi ve beceriler ile kuşaklararası anlamlı bir ilişkidir (Newman ve Hatton-Yeo, 2008, s.33).

2.1.7. Manevi Güçlenme

Disiplinler arası kullanılan bir kavram olarak güçlenme/*empowerment* (Conger & Kanungo, 1988, s. 471-482; McCarthy & Freeman, 2008, s. 68; K.W.Thomas & Velthouse, 1990, s. 666) dışarıdan bir desteğe ihtiyaç duyulsa dahi özde var olan bir kaynağa, içten gelen güce işaret eder. Bu araştırmada yer alan uygulamalar, bireyin gücüne vurgu yaparak onu hayatının öznesi olarak konumlandıran güçlenme perspektifiyle tasarlanmıştır. Bu noktada Özdoğan'ın (2007) "aşkın yanımız" olarak nitelendirdiği maneviyatı insanı insan yapan öz ile ilişkilendirmesi çok manidardır. O öz ise Allah'ın içimize üflediği nefestir. İnsan kendini tanıdıkça, kendine ve Yaratıcısına güveni artar. İç hazinelerini/güçlerini keşfeden insan korku ve kaygılarının kendini yönetmesine fırsat vermez. Güçlerinin farkına vardıkça onların niteliklerini ve işleyiş kanunlarını öğrenir. Güçlerini kullandıkça mutlu olur. Aşkın yanıyla uzaklaşan insan içindeki hazineden/güçten de uzaklaşır. Maneviyat kişinin Yaratıcısıyla olan bağı kapsar. Fark eden insan için bu bağ insanın aradığı anlam, içsel güçleri ve bütünlük duygusu için kapı aralar. Yaşam memnuniyeti, yaşamın kontrolünü dengeli bir şekilde sürdürmek, olumlu ilişkiler, aşkın olanla bütünlük içerisinde olmak ve güçlü hissetmek, bir amaca sahip olmak ve deneyimleri anlamlandırmak ve kabul etmek gibi kazanımlar sağlayabilen maneviyat, insanı başına gelenler karşısında güçlü kılar (Plante, 2012, s. 3-5; Mackinlay, 2004, s. 72; Kim & Park, 2013, s. 292; MacKinlay, 2006). Manevi güçlenme kişinin kendiyle, insanlarla ve Yaratıcısıyla bağlarının güçlenmesine imkân vererek ona ihtiyaç duyduğu güven duygusunu yaşatır (Asadzandi, 2018, s. 1).

Yaşlılık, insanın hayatında birçok değişikliklerle baş edilmesi gereken bir evredir. Maneviyattan mahrum yaşlıyı bu değişiklikler karşısında savunmasız yakalayan

depresyon ise bu evrede yaygın olarak görülmektedir (Priastana, Agustini, & Kio, 2016, s. 188). Bedeninde oluşan rahatsızlıklara şifa arayan kişi tıbbi tedavi yöntemlerinde genellikle psikolojik, sosyal, duygusal ve manevi ihtiyaçlarına cevap bulamaz. Bu ihtiyaçlara hitap eden özellikle manevi güçlenme programları psiko-sosyal açıdan kişiye rehberlik eder. Böylece ilgi, eğilim ve becerileri açısından kendine yönelen kişi öz farkındalık, hedef belirleme, problem çözme, stres yönetimi, sorunlarla başa çıkma ve motivasyon açısından güçlenir (Arnold, Butler, Anderson, Funnell, & Feste, 1995, s. 308).

Sosyal hizmetler, gerontoloji, sağlık bilimleri gibi birçok alanın disiplinlerarası çalışma sahasına giren maneviyata ilgi ve eğilim, maneviyatın üstlendiği rol nedeniyle günden güne artmaktadır (Moberg, 2008, s. 95; Fry, 2010, s. 375). Meme kanseri teşhisiyle tedavileri devam eden kişilerle yapılan deneysel bir araştırmada zihin-beden ve ruh boyutlarını içeren entegre bir güçlenme programı uygulanmış ve katılımcıların sıkıntılarının azalmasında, algılanan yaşam kalitesinin iyileşmesinde, daha derin bir anlam ve amaca ulaşılmasında istatistiksel olarak anlamlı bir iyileşme bulgulanmıştır. Katılımcıların fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarının ele alındığı bütüncül bir yaklaşımla hazırlanan programda manevi başa çıkma konusuna da yer verilmiştir. Zihin, beden ve ruh yapısının manevi bileşeni ve üçünün kombinasyonu ile yapılan araştırma, üç faktörün ortak yansımalarını tartışması açısından önem taşır (Kinney, Rodgers, Nash, & Bray, 2003, s. 272-275). Manevi güçlenme bu bağlamda kişinin içsel güçlerini keşfetmesi, başına gelenleri bütüncül bir bakış açısıyla anlamlandırması açısından yaşlılarda yaşanan kayıplara karşı psikolojik iyi oluş düzeyini artırarak depresyon düzeyini azaltabilir (Priastana, Agustini, & Kio, 2016, s. 188).

Yaşlının yaşadığı aşkınlık, onun kişisel ve sosyal ilişkilerinin anlamı ve önemini değiştirir. Çünkü bu evrede kokteyl partilerine katılmak gibi yüzeysel sosyalleşmeye ilgi kaybolurken evde kendiyle başbaşa kalmak ya da daha derin ve nitelikli ilişkiler

kurmak önem kazanır. Yetişkin çocuklar ise yaşlı anne ve babalarının bu hallerini hatalı bir şekilde depresyon belirtisi olarak nitelendirebilir. Pozitif düşünce boyutunda yalnızlık, yaşlıların ihtiyaç duyduğu doğal bir gelişim sürecidir ve bu, birçok araştırmanın bulguları arasında yer alır (Tornstam, 2011, s. 176). Öte yandan birçok araştırmanın bulgularında yaşlılık evresinde maneviyatın artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Ayrıca maneviyatın bu evrede yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş, fiziksel ve zihinsel sağlık ile pozitif yönde anlamlı ilişkisinin olduğu da yine birçok araştırmanın bulgularında yer almaktadır. Maneviyatın, hastalık sürecinde tedaviye olumlu yanıt verilmesinde de önemli katkısı vardır. Yaşlının hayatında her bireyde olduğu gibi maneviyat anlam ve amaç kaynağıdır. Manevi güçlenme için yapılan müdahaleler stresi ve ölüm kaygısını azaltmakta, psikolojik destek sağlamaktadır. Maneviyat üzerine yapılan araştırmalar ve tüm insanlığa faydalı pratik manevi güçlenme uygulamalarının görünümü umut vericidir (Moberg, 2005, s. 11). Pargament ve Sullivan'ın (1996, s. 215-239) bulguları da bu düşünceyi destekler niteliktedir: Başımıza gelen olumsuz durumlar karşısında kullandığımız maneviyat temelli başa çıkma yöntemleri, kullandığımız diğer yöntemlerden daha etkili sonuç vermektedir. Hal böyleyken maneviyatla başa çıkmanın olumlu ve olumsuz tarzlarını ele alan Pargament, Feuille ve Burdzy (2011, s. 57-58) bireyin başına gelenleri bir öğrenme, gelişme ve güçlenme aracı olarak gördüğünde süreçten faydalandığını ifade eder. Bireye zarar veren ya da faydalı olmayan olumsuz başa çıkmada ise başa gelen olumsuz olaylar işlenen bir hatanın sonucunda Tanrının cezası olarak nitelendirilir. Bu yaklaşım yaşanan stresi azaltmak yerine yeni bir stres kaynağı olabilmektedir. Olumlu dini başa çıkmanın kriz yönetimine ve yaşam olaylarına nasıl bir etkisi olduğunu araştıran Eryücel'in (2013, s.266-267) ulaştığı sonuçlar da bu bulguları destekler niteliktedir. Olumlu Tanrı imgesiyle olumlu dini başa çıkma birbiriyle yakından ilişkili olup olumsuz yüklemeler yapılmadığı takdirde, olayın kabullenme ve çözüm süreci hızlanmaktadır. Dua, ahirete

inanç ve sabır en çok kullanılan dini başa çıkma yöntemidir. Dolayısıyla Tanrıdan alınan güç yaşam olaylarına olumlu yansımakta ve kişinin güçlenmesine katkı sunmaktadır.

Thomas ve Velthouse (1990, s. 66), güçlendirmeyi dört boyutta ele alır. Yeterlilik, anlamlılık, seçme ve etki boyutlarıyla açıklayabileceğimiz güçlendirmede kişinin kendini yeterli hissetmesi, işini ya da görevini kendi inanç ve idealleriyle bir bütün olarak anlamlı bulması, bir işle ilgilenirken amaç ve yöntem belirlemede inisiyatif kullanma hakkına sahip olması ve yapılan işin etkinliği ve özgünlüğüne ilişkin öz değerlendirme yapabilmesi esastır. Bu dört boyut kendi içinde bir bütünlük taşır ve güçlendirmeyi oluşturur.

Amerikan toplumunun kronolojik yaşın keyfi kriterlerini baz alarak çizdiği yaşlı profiliyle baş etmek zorunda olan yaşlılar için panzehir, güçlenmedir. Güçlenen yaşlı, kendi yaşamı üzerinde kontrol sahibi olur (Myers, 2018, s. 7-19). Bireyin zayıf yönlerine odaklanmak yerine güçlü yönlerine odaklanan güçlendirme yaklaşımı bireyin tüm güçlerini aktif olarak kullanabilmesi esasına dayanır. Bireyin becerileri, başarıları, ait hissettiği kültürü, geleneği, göreneği, inancı, değerleri ve maneviyatı onun sahip olduğu güçlerdir. En temel kaynaklardan biri ise maneviyattır. Güçlendirme yaklaşımında maneviyat bireyin güç kaynaklarından biri olarak göz önünde bulundurulursa, manevi güç ve ihtiyaçlarına odaklanılırsa bireyin kaynaklarına daha etkin ulaşılabilir. Sorunlarla başa çıkma sürecinde maneviyat bireyi güçlendirmekte ve onun sahip olduğu biyo-psiko-sosyal-manevi gelişim alanlarında bütüncül bir iyileşme sağlamaktadır. Maneviyat hakkında yapılan tanımlara bakıldığında hepsinin vurguladığı ortak noktalar ise inanç, anlam arayışı, aşkınlık, bağlılık ve ilişkidir. İnsanın kendiyile, insanlarla, kainatla ve Yaratıcısıyla kurduğu ilişki ve benimsediği anlam sistemi maneviyatla doğrudan ilişkilidir (Apak, 2018, s. 404, 408-409). Kişinin hayatı ve hayatının doğası hakkındaki anlam arayışıyla ilgili olan maneviyat, aynı zamanda onun

inanç ve deneyimlerinin merkezine koyduğu amaç ve ahlaki ilkeleri belirler (Nelson-Becker & Canda, 2008, s. 184-187). Anlam arayışı hayatın amacını ve insanın temel varoluş nedenini bulma çabasıdır. Anlam, hayatta tüm ilişkilerin ve eylemlerin temelinde yer alır. Anlam arayışının motivasyon kaynağı ve duygusal temeli ise maneviyattır. Maneviyat dini ve kültürel etkilerle, aile ve toplum yapısıyla birlikte şekillenir (Pickard & Nelson-Becker, 2011, s. 150-151).

Hayatını anlamlandıran ve bu anlam bütünlüğünde kendini konumlandıran insan manevi açıdan güçlenmekte, manevi açıdan güçlü olan insan ise ruhsal ve fiziksel açıdan iyileşmektedir. Çünkü maneviyat insana yaşamak için bir neden vermekte, hayata anlam katmakta ve gelecek için hedefe yöneltmektedir. Bu kazanımlar insanın sorunlarla baş etme kapasitesini artırmaktadır. Böyle bir anlam bütünlüğü, ancak inançla sağlanabilir. Zira inanmak, inancına dair bilgilenmek ve inandığı gibi yaşamak insanı güçlü kılar. İnsan başına gelenleri bu inançla gerekçelendirir ve böylece baş etmesi kolaylaşır (Frankl, 2017, s.133-143). İnsanın özünde var olan bu güçlerin farkına varması ve güçlerini kullanabilme yetisi üzerine odaklanan güçlendirme yaklaşımında, problemlerle başa çıkma sürecinde birey aktif bir özne konumundadır. Bu yaklaşımda sorunlarıyla baş etmeye çabalayan birey kendi gücünü görmesi için desteklenir. Hayatının idaresi kendi ellerindedir (Erbay & Tuncay, 2010, s. 157-158). Her insanın beslendiği kaynaklar vardır; fakat sabır, azim, dayanıklılık, kararlılık, baş etme, başarılı olma gibi özellikler her insanda aynı düzeyde değildir. İnsanın kaynaklarının ve gücünün farkına varması için olumsuz, zayıf ve hastalıklı yönleri yerine yeteneklerine ve olumlu yönlerine odaklanması gerekir (Pappano, 2013, s. 4-8). Hal böyleyken yaşlılığın doğal seyrinde bir uyum vardır. Yaşlılar genellikle hayatındaki tüm değişimlere dengeli bir uyum sağlama eğilimindedir. Kültürel bağlam, uzun bir yaşam ve tecrübe ile yaşlılar, anlamın benzersiz bir yorumuna sahiptirler (Liang & Luo, 2012, s. 331). Yaşlılık evresi; kendini bilme, öz denetim, potansiyelinin ve gücünün bilincinde

olma, zeki, öngörülü ve kararlı olma, yaşamı anlamlandırma ve değerlerle yaşama, problemlerle ve belirsizliklerle baş etme, şefkatli ve yardımsever olma, mizahi bakış açısına sahip olma, yaratıcı, üretken ve aktif olma, dengeli ve huzurlu olma, gelişime açık olma gibi bilge insanların karakteristik özelliklerinin gözlemlenmesi mümkün olan bir evredir (Trowbridge, 2005, s. 61).

Elbette yaşamın son evresinde yaşanan maneviyatın niteliği, yaşamın ilk evreleri ile de doğrudan bağlantılıdır. Yavuz (2012, s. 90), çocuğun dini arayışını ve Allah'a yönelmesini onun sığınma, teslim olma, emniyet, güven, korunma, dayanma, sevilme, kabul görme gibi temel ihtiyaçlarına dayandırmaktadır. Zira insanın Allah'a duyduğu ihtiyaç onun dünyaya gelişiyle başlamaktadır.

Ömrünün sonuna kadar sürecek olan bu ihtiyaç ve anlam arayışında iz bırakan ilk tecrübeler, insanın maneviyattan beslenme ve güçlenme tarzını şekillendirmektedir. Bu sebeple Yıldız (2007, s. 228) çocuğun Allah ile duygusal bağının sevgi ekseninde şekillenmiş olmasının önemine işaret etmektedir. Elbette kişinin Allah ile ilişkisinde korku ve umut dengesi/*havf ve recâ* esas olmalıdır. Fakat yetişkinlikte bu dengenin sağlıklı bir zeminde devam etmesi için çocukluk evresinde kurulan bağ, korku ile başlamamalıdır. Çünkü çocuklukta Allah ile ceza ve korku ekseninde bir bağ kurulursa yetişkinlikte cezadan kaçmak üzerine kurulu bir kulluk bilinci hakim olacaktır.

Bu düşünceden yola çıkarak; sevgi ve şükür değerlerinden yoksun bir Allah tasavvurunun insanı güçlendirmesi beklenmemelidir. Suçluluk, ceza ve korku eksenli bir kulluk bilincinin, insanın sonsuz güç ve şefkat kaynağından beslenip güçlenmesine engel olacağını söylemek mümkündür. Yaşamın her evresinde bir sonraki evreye sağlıklı bir geçiş için manevi ihtiyaçların bilinmesi ve buna uygun tutarlı bir tutum sergilenmesi bilhassa çocukluk evresi için önem arz etmektedir. Zira insanın içsel ve aşkın donanımlarının farkında olması ve onları kullanabilmesi, yaşamının ilk evrelerinde geliştirdiği tutumla yakından alakalıdır.

2.1.8. Değerler Psikolojisi

Değerler yaşamda yol gösterici ilkeler olarak önemli bir rol oynamaktadır. Bireyleri ve toplumları karakterize etmek, motivasyon temellerini açıklamak, tutum ve davranışlardaki rolünü ve zaman içindeki değişimini araştırmak için değerler, psikoloji, sosyoloji, antropoloji gibi sosyal bilimlerde disiplinlerarası bir araştırma konusudur (Schwartz, 2005, s. 2-10).

İnsanlığa sunulan en özgün ve en faydalı eylemler insanın içinde var olan üstünlük çabasının ve bu motivasyonun ürünüdür. Fakat yaşam sorunlarıyla baş etme ve var olma sürecinde insan ancak başkalarının da gelişmesini, kazanmasını ve iyi olmasını gözetirse gerçek manada başarılı olabilir (Adler, 2000, s. 45,50). Adler'e (2000) göre bireyin bu çabalarının tamamı onun yaşadığı olaylara vereceği tepkilerin niteliğini, hayatına, kendine ve insanlara bakış açısını, algılarını, amaçlarını yani kendi ifadesiyle hayat tarzını/*life style* etkiler. Adler'in üstünlük çabası olarak nitelendirdiği bu tamamlanma duygusunun -farklı bir perspektiften bakacak olursak- insanda var olan tekâmül/gelişme arayışı olduğunu söylemek de mümkündür. İnsanın devamlı öğrenme ihtiyacı onun hayatta var olma çabasıdır. İnsan bu varoluş sürecinde değerler sistemini oluşturur ve insanın davranış biçimi bu sisteme uyum sağlar. Sözü edilen yaşam stili bu süreçte şekillenir.

Yaşamın ilk altı yılı değer ve davranış motiflerinin şekillenmesinde çok önemlidir ve bu dönemde yaşanan deneyimler, etkileşimler kişinin yaşamı boyunca etkisini sürdürecektir hayat tarzını oluşturur. Bu yıllarda kazanılan davranış örüntüleri kişinin değerler sisteminin niteliğini etkiler (Corey, 2008). Değerin psikolojideki yeri bireyin davranışına yön veren inançlardır. Değerlerin aktarımı aileden başlar ve çevreyle devam eder. Birey rolleriyle beraber nasıl davranması gerektiğini değerlerle öğrenir ve hayatı ve hayattaki yerini değerlerle anlamlandırır (Güngör, 1998, s. 23).

Tüm sağlıklı insanlar için geçerli olan evrensel değerler olduğu gibi, kişilere özgü değerler de söz konusu olabilmektedir. Temel gereksinimler herkes için geçerli olan değerlerdir. Temel gereksinimlerin gerektirdiği değerler dışında birey kapasitesi yönünde değer üretecektir. Kişinin kapasitesi bireysel gereksinimlerini ve dolayısıyla içsel değerlerini oluşturur. Bir insanın neye yeteneği varsa sağlıklı olabilmek için onu gerçekleştirmek ister. Akıllı insan aklını kullanıp geliştirebildiği zaman mutlu ve sağlıklı olur. Bunun örneklerini çoğaltmak mümkündür. Bir başka deyişle kendini gerçekleştiren insanların psikolojik sağlığı da yerinde olacaktır. Bireysel kapasite ve özellikler, aynı zamanda değerlerin niteliğini de şekillendirir (Maslow, 2001, s. 161-162). Öte yandan dürüstlük, iyilik, sevgi, saygı gibi değerler evrenseldir ve her toplumun temel değerleridir. Aile ise çocuğun bu değerleri gözlemleyerek öğrenebileceği ilk ve en temel kurumdur. Bu noktada Bandura gözlem, taklit ve model alma yoluyla öğrenmeye dikkat çeker. Çünkü çocuk değerleri öğrenirken aile fertlerini gözlemler, taklit eder ve model alır (Santrock, 2011). Bu bağlamda değerler sistemine bir katkı olarak kuşaklararası öğrenmede amaç, uyumlu bir topluma zemin hazırlamanın yanı sıra, kuşaklararası saygı ve hoşgörüyü geliştiren, duyarlılık oluşturan, karşılıklı faydalı etkinliklerle kuşaklararası etkileşimi gerçekleştirmektir. Bu etkileşim güçlü bağlara ve bireylerin rollerini gerçekleştirmesiyle beraber dengeli bir zeminde değerler sisteminin oluşmasına katkı sağlamaktadır (Krašovec ve Kump, 2010, s.33). Değer aktarımında büyükanne ve büyükbabanın rollerini gerçekleştiriyor olması ve torunlarla ilişkilerinin niteliği önem taşır. Layder'e göre (2006, s. 23) asırlar süren bir birikim ve toplumsal kimliğin ürünü olan değerler her toplumun özgün kültürünü yansıtır ve o toplumun insanının davranışlarını yönlendirir. Bütünlük ve düzenin yapı taşları niteliğindeki değerler nesilden nesile aktararak varlığını korur.

Değerlerin hayatımızdaki önemine çocukluktan itibaren eğilmezsek değerlerin bireylere yansıyan niteliğinin sonraki evrelerde telafisi zor olabilmektedir. Zira çocuğun

değerleri anlamlandırması, o değerlerin ne gibi sonuçlara sebep olacağı noktasında çok büyük önem taşır. Ayrıca hangi değeri, hangi gerekçe ve hangi amaçla yapacağı ve hangisine ne anlam yükleyeceği o değer niteliğini belirler. Yaşam döngüsünde insanın gelişimine göre ön plana çıkan değerlerden en üst değer olarak bilgelik ve içsel bütünlükten bahseden Erikson (2014, s. 20), insanın dünyevi gücü yani potansiyeli bilinmeden değerlendirildiğinde değerlerin erişilemez bir hal aldığını söyler. Aşırı yüceltilmiş ve böylece insanüstü bir hal almış değerlerin gerçek manalarına çekilmesinin önemini vurgular. Zira kitabi bilgiler ve formüller, değerleri hak ettiği şekilde temsil edememektedir. Bu nedenle yaşayan değerlere ihtiyaç vardır.

Din ve maneviyatın, evrensel insani değerler için ilham kaynağı olduğunu savunan görüşe karşı bir de hatalı yorumlanması sonucunda önyargı, nefret ve savaş gibi kötülükler için motivasyon kaynağı olabileceği yönünde de bir görüş vardır. Bu yaklaşıma göre din ve maneviyatın yorumu insanın en iyi yönünü ortaya çıkarabileceği gibi algıya bağlı olarak en kötü yönünü de ortaya çıkarabilir. Bu durum birçok bilimsel araştırmaya konu olmaktadır (Plante, 2012, s. 3-5). Halbuki, din ve maneviyat insanın huzur ve mutluluğu için vardır. Değerlerin kaynağıdır ve öğütlediği ilkeler barışı ve insanlığı esas alır. Buna karşın bilgiler doğru kaynaktan doğru yöntemlerle öğrenilmediğinde ya da kasıtlı okumalarla hatalı algılar oluştuğunda din ve maneviyat terör eylemlerine dahi gerekçe olarak gösterilebilmektedir (Çoban, 2017, s. 201).

İyi ve güzeli ortaya çıkarmasına hizmet edecek doğru bir anlam sistemi kurmak için değerlerin aynı zamanda içselleştirilmesi de önemli bir konudur. Değerler ancak hissedilirse duyuş ve davranış noktasında etkili olabilir. Değerlerin bilgisiyle birlikte bilincine ihtiyaç vardır. Şartlara bağlı olarak davranışa yansıtılan değerler "dış güdümlü normatif sosyal etki" düzeyindedir. Değerlerin içselleştirilmiş olarak yaşanıyor olması için "iç güdümlü enformatik sosyal etki" düzeyinde kişilikle bütünleşmiş olması

gerekir (Yapıcı & Yörük, 2015, s. 39). Maslow'a göre (1943), değerlerin en üst düzeyde yaşayan örneği ise bilgelerdir.

Değerleri hayata geçirebilecek becerilerin, geliştirilebilir olma özelliği vardır. İnsan bu potansiyele sahiptir. Kendini gerçekleştirmek bilgelige kapı aralar. Yaşamı ve insanları, önyargı ve beklentilerinin etkisinden ayrı olarak olduğu gibi algılamak, olaylar karşısında değer yargılarıyla hareket edip içinden geldiği gibi davranabilmek, insanları sevmek ve anlamak, sorunları fark edip çözüm üretme çabasında olmak, övgü ya da eleştirileri denge ile kabul etmek, çevreden bağımsız olarak kendine yetebilmek, kendine verilenleri fark etmek ve teşekkür etmek, insana her ne özellikte olursa olsun saygı duymak, ayırım yapmamak, demokratik davranmak, yargılamadan, aşağılamadan nükte yapmak ve düşünmeye sevk etmek, yenilikler üretme ve faydalı eserler bırakma gayretinde olmak, geleneksel davranış kalıplarından ayrı olarak özgün bir duruş sergileyebilmek Maslow'a göre kendini gerçekleştiren insanların belirgin özellikleridir (Akt. Abukan, 2014, s.3).

2.1.10. Psikolojik İyi Oluş, Umut ve İyimserlik

Ryff'e göre iyi oluş, mutluluktan öte kişinin kendini geliştirerek potansiyelini en üst düzeyde kullanabilmesidir. Ryff olumlu psikolojik işlevsellik olarak tanımladığı psikolojik iyi oluşu, altı boyutta açıklamış ve bir model oluşturmuştur. Bu altı boyut; özerklik, başkalarıyla olumlu ilişkiler, kişisel gelişim, çevre hâkimiyeti, kendini kabul, yaşam amacıdır. Özerklik, toplumsal beklentilerden ve baskılardan bağımsız düşünüp kendi anlam bütünlüğü içinde hayatını ve davranışlarını kontrol edebilmedir. Başkalarıyla olumlu ilişkilerde güven ve samimiyet aranır ve empatik bir iletişim söz konusudur. Kişisel gelişim, kendi potansiyelinin farkına varma ve bu potansiyeli kullanıp geliştirmedir. Çevre hâkimiyeti, kendine uygun bir çevre seçme ve oluşturma olarak açıklanabilir. Kendini kabul, kendini tanıma, özelliklerinin farkında olma, duygu,

değer ve motivasyon kaynaklarını bilme ve kendine karşı olumlu tutum içerisinde olmaktır. Yaşam anlamı ise bir anlam bütünlüğü sağlayıp bu amaca uygun yaşayabilme becerisidir. Psikolojik iyi oluş tüm bu boyutlar açısından anlamlı bir bütünlük içinde açıklanır. Bununla birlikte bireyin yaşam boyu geçirdiği evrelerde söz konusu olan gerilimler ve bu evrelere uygun gelişim görevlerini açıklayan gelişim kuramları, olgunlaşma, kendini gerçekleştirme gibi kavramlar psikolojik iyi oluş çerçevesinde değerlendirilebilir (Ryff & Singer, 2008, s. 13; Ryff, Magee, Kling, & Wing, 1999, s. 247; Ryff, 1989, s. 1072).

Bireyin psikolojik iyi oluş düzeyini artırmaya ve psikolojik sağlığının korunmasına yönelik çalışmalara uygun bir zemin oluşturan pozitif psikoloji, kişinin sorunlarla baş etmesi, gücünün farkına varması ve bu gücü en üst seviyede kullanması için yapılan çalışmalara odaklanan bir alandır. Psikolojik iyi oluş, mutluluk, psikolojik sağlık, yaşam memnuniyeti gibi konular kapsamında kişinin problemlerinden değil iyi yönlerinden yola çıkan araştırmalarla psikoloji literatürüne bu yönde katkı sağlar (Seligman & Csikszentmihalyi, 2000, s. 5). Ayrıca psikolojik sorunlar ortaya çıkmadan önce önleminin alınması ise sorunların ortaya çıktıktan sonraki tedavisi kadar önem taşımaktadır. Bu önlemler sorunların ortaya çıkma oranını önemli ölçüde azaltacaktır. Olumlu psikolojik sağlığın desteklenmesi için koruyucu ruh sağlığı alanı giderek gelişmektedir. Psikolojik sağlık, genel sağlık kadar önemlidir ve ikisi bir bütündür. Psikolojik sağlık, sosyal, psikolojik ve biyolojik süreçlerden oluşan temel bileşenleriyle bütüncül bir anlayış gerektirir (Doğan, 2011, s. 13).

Psikolojik sağlığı koruyucu etkenlerden biri başımıza gelen olayları iyimser düşünce biçimi ile karşılamaktır. Buradan yola çıkan Seligman (1998) daha önceden ortaya atmış olduğu öğrenilmiş çaresizlik kavramından sonra öğrenilmiş iyimserlik kavramıyla karşımıza çıkmaktadır. İnsan yaşadığı olumsuz deneyimler karşısında çaresizliği öğrendiği gibi düşünce biçimini değiştirerek iyimser olmayı da öğrenebilme

gücüne sahiptir. Kötümser açıklama biçimi bireyin vazgeçmesine sebep olurken iyimser açıklama biçimi insana davranışının sorumluluğunu alma ve kendini dönüştürme gücü verir (Güloğlu, 2015, s. 191, 201-202).

Başına gelen kötü olayları hayatına genellemeye meyilli insanlar bu olayların nedenlerinin kalıcı olduğunu düşünür ve kendini suçlar. Bu suçluluk duygusu onlara seilmeye değer olmamak, değersizlik ve beceriksizlik inancı aşılar. İyimser insanlar ise başlarına gelen kötü olaylara karşı çözüm odaklı bakar ve hayatlarının diğer alanlarına bunu genellemez. Bu olayların nedenlerinin geçici olduğu inancıyla hayatlarına devam eder ve bir zorluk olarak nitelendirdikleri bu durumdan kurtulmak için her zamankinden daha çok çabalarlar. İyimserler hayatlarının her alanında kötümserlere göre daha başarılıdır ve bu genel tavırları dolayısıyla daha tercih edilir özellikleriyle göze çarparlar. Sağlıklıdırlar ve sağlıklı yaşlanırlar. Yaşlanmanın etkisiyle görülen rahatsızlıklara karşı daha dirençlidirler. Yapılan araştırmalar onların daha uzun ömürlü olabileceğini göstermektedir (Seligman, 2007, s. 3-6). Altmış iki yaş ve üstü bireylerle yapılan bir araştırmada iyimserliğin bağışıklık sistemine ve dolayısıyla fiziksel sağlığa olumlu yansımaları bilimsel olarak bulgulanmıştır (Kohut, Cooper, Nickolaus, Russell, & Cunnick, 2002, s. 557-562). Hal böyleyken Steunenberg ve arkadaşlarının bulgularına göre (2006), özyeterlilik ve öz saygı düzeyindeki düşüklük bireylerin yaşlılık depresyonunun sebeplerinden biri olarak görülmektedir. (B.Steunenberg, Beekman, Deeg, & Kerkhof, 2006, s. 247-249). Kötümserlik, insanda yer ettiği derinliğe bakılacak olursa düzeltilemeyecek gibi görünse de yeni zihinsel becerilerle kötümser insanlar iyimser olabilmektedir (Seligman, 2007, s. 3-6). Bakış açısı insan hayatında önemli bir etkiye sahiptir. Erikson (2014, s. 103), insanın yaşlandıkça çocuksu bir hal almasını irdeler ve bu geriye dönüşün ardında gerçekten bir çocuklaşma mı yoksa o safiyetle bütünleşmiş bir bilgelik mi olduğunu sorgular. Bu noktadan yola çıkarak işaret ettiği yer çok manidardır. Yaşlılar çok çabuk yaşlanabilir, hatta bunu

isteyebilir. Yaşlılar içsel bütünlüklerine bağlı olarak genç de kalabilir ya da genç kalmayı isteyebilir.

Bütün bunların yanı sıra kişinin kendi bakış açısı da yaşlılığı nasıl karşılayacağına ilişkin bir ön görüş sağlayabilir. Zira teknolojik, psikolojik ve toplumsal değişimle birlikte, yaşlılığın kronolojik olarak ne zaman başladığını söylemek pek mümkün görünmemektedir. Yaşlanma bireyseldir. Kişi kendini yaşlı hissettiği zaman yaşlanır. Toplumun yaşlılığa yapmış olduğu olumsuz atıflar böylece kendini gerçekleştiren kehanet misali kişiyi ele geçirebilir (Durak, 2004, s. 9). Buna karşın yaşlılıkta geleceğe umutla bakma, geleceğe ilişkin mantıklı planlar yapma, yaşamı değerli bulma, kendine değer verme, başarılarının ve gelişiminin bilincinde olma, mutlu ve iyimser olmayı seçme, kendini gerçekleştirme göstergesi olarak kabul edilen özelliklerdir. Kendini gerçekleştirme yaşam doyumuyla doğrudan bağlantılıdır ve yaşlının psikolojik iyi oluş düzeyine olumlu yansır. Bu noktada Kemppainen ve Özer (2006, s. 20-25) sürdürülebilir mutlu bir yaşam için kendini gerçekleştirme çabasının devam etmesi gerektiğini vurgular. Kendini ifade edebildiği alanlarda gelişme ya da o güne kadar fırsat bulamadığı ilgi alanlarına yönelme gibi çabalar yaşlıyı hayata bağlayan, olumlu bakış açısı kazandıran etkenlerdir.

Yaşlının iyimserlik düzeyini artıran önemli bir faktör olarak maneviyat, bu evrede önceki evrelere göre daha önemli bir yere sahiptir. Sosyal kaynakların ve maddi gelirin azaldığı, olumsuz yaşam olaylarıyla karşılaşma olasılığının arttığı yaşlılık evresinde umuda ve iyimserliğe eskisinden daha fazla ihtiyaç vardır. Gerontoloji literatüründe önemi giderek artan maneviyat, anlam gibi varoluşsal faktörlerin yaşlının sağlığındaki rolü günden güne daha çok kabul görmektedir. Yaşlının refah düzeyine, dindarlık, maneviyat ve kişinin sahip olduğu anlam sisteminin, sosyal kaynaklar, fiziksel sağlık ve olumsuz yaşam olayları konularında alınacak geleneksel önlemlerden daha önemli katkılarının olduğu bulgulanmıştır. Zira dini ve manevi kaynaklara

erişilebilirlik yaşlı bireyler için önemli bir konudur (Fry, 2010, s. 375). Ayrıca yaşlının doğal gelişim seyrinde içe yönelme, anlam arayışı, bütünlük duygusu ve manevi yönelişi göz önünde bulunduracak olursak bunun bir ihtiyaç olduğunu söyleyebiliriz. Wright'ın (2020, s. 10-13) ülkemizdeki yaşlıların hayat tarzlarına ilişkin elde ettiği son veriler ve hazırladığı yaşlılık raporu da bunun doğal bir seyir olduğu düşüncesini desteklemektedir. Rapora göre yaşlının hayat tarzı ülke geneline göre biraz farklılık göstermekte hatta yaş ilerledikçe bu durum daha barizleşmekte; modernlerin oranı kişiler yaş aldıkça genele göre azalmakta, dindar muhafazakarların oranı ise genele göre yaşlılarda artmaktadır. Yaşlılar arasında dindarların oranı ülke geneline göre daha fazladır. Elbette bunun niteliği göreceli olmakla birlikte rapor genel olarak bize bu sonucu vermektedir. Öte yandan Krause'un (2002) elde ettiği bulgular da hayatında maneviyata yer açan, manevi aktivitelere ve dini ritüellere katılan yaşlıların sergiledikleri iyimser tutum onların sağlık açısından da olumlu bir algıya sahip olduklarını göstermektedir. Elbette kişinin maneviyatla ilişkisinin sürece olumlu yansımaları, onun inandığı değerlere karşı algılarının olumlu olmasını gerektirmektedir (Akt. Durak, 2016, s. 282-283). Bu bağlamda Uysal ve arkadaşlarının (2017, s. 139) bulguları bu düşünceyi desteklemektedir. Psikolojik sağlamlık, umut ve hayat memnuniyetinin olumlu dini başa çıkma ile pozitif yönde ve anlamlı bir ilişkisinin bulunduğu araştırmada olumsuz dini başa çıkma söz konusu olduğunda negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

İnsanın umut düzeyiyle olumsuz dini başa çıkma biçiminin ilişkisinin niteliğinden söz etmişken Erikson'ın yaşlının dünyasında umudun yerine dair söylediklerine bir kez daha kulak vermek faydalı olacaktır. İnsanın onsuz hayata başlayamayacağı ya da anlamlı bir şekilde sonlandıramayacağı benliğin ("I"-ness) temel niteliği umuttur. Umudun ise kendini en üst düzeyde gösterdiği formu inançtır. Hal böyleyken yaşlılık evresinde yaşanan iki ayrı zıt duygudan biri umutsuzluktur.

Farklı yolları denemek ve yeni bir hayata bir sayfa açmak için zamanın dar olması insana umutsuzluk duygusu yaşatır (Erikson, 2014, s. 99,167). Umut, yaşlılıkla birlikte gelen bedensel zayıflıklar, rahatsızlıklar ve beden koordinasyonundaki bozulmalar nedeniyle yerini kolayca umutsuzluğa bırakabilir. İnanç ve itidal insanın umutsuzluğu yenebileceği en bilgece yoldur. Erikson (2014, s. 168), yaşamın ileri evrelerinde baş edilmesi gereken zorlukların giderek artmasına rağmen insana umut veren, yaşamak için bir neden sağlayan, var olduğunu hissettiren ve yaratılıştan getirdiği bir özelliğinden bahseder. İnsanın tüm kayıplar karşısında tek sağlam tutunma noktası ve devamlılığı olan güçlü yönü olarak nitelendirdiği bu özellik temel güven duygusudur.

Erikson (2014, s. 95), umudun ilk gelişimsel çatışma olan temel güvene karşı temel güvensizlik geriliminden doğduğunu ifade eder. Ego gelişiminin kökenini oluşturan umut insanda ilk gelişen ve en temel güçlü yöndür. Kelimenin İngilizce karşılığı "hope", atlamak ya da sıçramak anlamında kullanılan "hop" kelimesiyle bağlantılıdır. Platon'un da oyunbazlık olgusunu yavru hayvanların sıçrayışıyla ilişkilendirdiğini hatırlayacak olursak umut daha iyiye ve güzele ulaşma arzusu içeren sıçrayıştır diyebiliriz. Hayal kurmak ya da istenen hedefe yönelik küçük eylemlerde bulunmak umut etmektir. Umut edebilmek için ise insanın ihtiyacı olan şey, temel güven duygusudur. Annenin bebeğine sunduğu içtenlikli ilgiyle beslenen temel güven, insan ne zaman çaresiz hissetse içinde hissedeceği bir teselli olarak yeniden inşa edilir.

Öte yandan büyükannelik/büyükbabalık, yaşlılık döneminde insanın umudunu tazeleyen, ona yaşam döngüsünün ilk basamaklarını hatırlatan, yaşama sevinci veren bir etken olarak kişinin değişen rollerine eklenebilir. Aileye yeni katılan bebek yaşlı için taze bir nefes, bir umut kaynağı olabilmektedir. Aile içinde yetişkin çocuklara destek olunabildiği durumlarda bu yeni rolün yaşlının umut düzeyine olumlu yansımaları artmaktadır. Dede, anneanne/babaanne rolleriyle ailede var olabilen büyükler, yetişkin çocuklarına destek sağlayarak kendilerini anlamlı hisseder. Geleceğe ilişkin umut

düzeyleri artar ve psikolojik sağlıkları olumlu etkilenir (Durak, 2016, s. 294). Toplumdaki genel algıdan farklı olarak yaşlı sadece destek alan tarafta değil, destek veren tarafta da olabilir. Yaşlının sağlığına olumlu yönde yansıyan, hayatına anlam katan, anlamlı roller sağlayan, öz güven kazandıran karşılıklı sosyal destek, koruyucu bir işleve sahiptir (Topçuoğlu, Gül, Şahin, & Baybaş, 2015, s. 17). Okul öncesi dönemdeki torunlarının bakımını üstlenen büyükannelerden veri toplayarak yaptıkları bir araştırmada Altan ve Tarhan, büyükannelerin torunlarının gelişimlerine katkılarını ve karşılıklı etkileşimlerini bulgulamışlardır. Araştırma sonuçlarına göre büyükanneler güven ve sevgi ortamında ilgilendikleri torunlarına oyun, masal, kitap okuma, mutfak işleri ve gezi gibi çeşitli faaliyetlerle sevgi, saygı, sabır, iyilik, doğruluk, inanç ve vatanseverlik gibi millî ve manevi değerleri öğretirken kendilerinin de bu süreçten beslendiklerini ifade etmişlerdir. Hayata bağlandıklarını, streslerinin azaldığını, kendi çocuklarında yaşamadıkları farkındalıkları torunlarında yaşadıklarını, bedensel aktivitelerinin arttığını, genç ve sağlıklı hissettiklerini, torunlarına faydalı olmanın ve onlara bilmediklerini öğretmenin kendilerine iyi geldiğini, torun sevgisinin eşsiz bir duygu olduğunu ifade etmişlerdir (Altan & Tarhan, 2018, s. 36-38). Çocuklar açısından ise büyükbaba ve büyükanne değerlerin yaşayan birer örneğidir.

2.2. KUŞAKLARARASI ÖĞRENME İLE İLGİLİ KURAMLAR

Psikolojinin alt dallarından biri olan gelişim psikolojisi bireyin yaşam boyu fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal açıdan gelişimini inceler (Dağlıoğlu, 2011, s. 199). Bu bölümde insanın yaşam döngüsü bağlamında konuya ilişkin gelişim psikolojisi kuramları ele alınacaktır.

2.2.1. Erikson'ın Psiko-Sosyal Gelişim Kuramı

"Yaşlılık insana sunulmuş ikinci bir çocukluk dönemidir" diyen Erikson (2014, s. 103) insan yaşamındaki döngüye işaret ederken aslında çocuk ve yaşlı arasındaki benzerliğe de vurgu yapar. İnsanın psiko-sosyal gelişimini yaşam boyu evrelere ayırarak ele alan Erikson farklı evrelerdeki insanların birbirleriyle girdikleri etkileşimin faydasına işaret eder. Yaşlının eriştiği benlik bütünlüğü, yeni kuşakların ihtiyacı olan güven duygusunu karşılayabilir. Yaşlı ve çocuğun birbirini tamamlayan bu nitelikleri sağlıklı bir gelişim için her iki kuşağa da faydalıdır.

Araştırmada bir araya getirdiğimiz yaş gruplarını göz önünde bulundurarak Erikson'ın gelişim evrelerini açıklayacak olursak öncelikle ilköğretim 4. sınıf öğrencilerimizin yaşını kapsayan 6-12 yaş grubundan başlayabiliriz. Yeterliliğe karşı aşağılık duygusu arasında gidip gelen çocuk bu evrede okul çağındadır, çalışmaya ve başarıya odaklıdır. Okul becerilerinde belli bir yeterliliğe ulaşmış onaylanma ihtiyacı hisseder. Kendinden beklenen becerileri gerçekleştiremediğinde ise aşağılık duygusuna kapılır. Çocuk bu evrede başarı ile birlikte başarısızlığı deneyimleyebilir, ama bu, onun yeterlilik duygusunu yitirmesine yol açmamalıdır. Başarı ve yeterlilik yetişkinlerce şart koşulur ve gerektiğinden fazla vurgulanırsa çocuk başarısızlığı kabullenemez ve böyle durumlarla baş etme konusunda çözüm odaklı bakış açısı geliştirmesi beklenemez. Yetişkinlerin dengeli bir tutumla yaklaşması bu evrede yaşanacak çatışmanın olumlu bir sonuca ulaşmasını sağlar. Temel kültürel becerilerin özümsemişi bu evrede yetişkinlerle bir arada olmak bu süreçte katkı sağlar (Bee & Boyd, s. 523-525). Yetişkinlik dönemi ise Erikson'a göre 40-65 yaş aralığına denk gelmektedir ve bu evrede yaşanan kriz üretkenliğe karşı durgunluktur. Bu evrede birey fiziksel değişikliklerle beraber yaşa bağlı hastalıkların kabulü, emeklilik, hayatı gözden geçirme ve yeniden planlama, bilgi ve deneyimlerini genç kuşaklara aktarmak için gönüllü aktivitelere katılma gibi süreçler yaşar. 65 yaş ve sonrası ise yaşlılık evresidir

ve bu evrenin krizi ise benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluktur. Benlik bütünlüğüne erişen yaşlı, hayatla barışık olması ve değerleri anlam bütünlüğü içerisinde algılaması açısından yeni kuşaklara aktarım yapmak için zengin donanıma sahiptir.

İnsanın bebeklikten yetişkinliğe biriktirdiği güçlü yönlerini ve tüm değerlerini kuşaklararası aktarım yoluyla bir sonraki kuşağa aktararak yeni kuşakları güçlendirdiğini söyleyen Erikson (2014, s. 105-106), bu güçlü yönleri ve değerleri, insan yaşamının erzak deposu olarak ifade eder. Erikson çocukluk çağının dışına çıkarak insanın psikolojik gelişimini doğumundan ölümüne kadar ele aldığı kuramında o zamana kadar yapılan teorik çalışmalardan farklı olarak yetişkin ve yaşlı gelişimine de dikkat çekmiştir. Ayrıca farklı evrelerde olan bireylerin birbirlerine sundukları katkıyı ele alarak kuşaklararası ilişkilerin niteliğine de ışık tutmuştur. Kuşaklararası insan ilişkilerini önemseyen Erikson, insan davranışının ortaya çıkmasında bireyin içerisinde yaşadığı kültür ve neslin etkisine dikkat çekmektedir. Psiko-sosyal gelişim, kişilerarası olumlu ilişkiler sonucu aşama kaydetmektedir. Sağlıklı bilişsel, sosyal, duygusal ve manevî gelişim için olumlu kuşaklararası iletişimin katkısı olacaktır. Erikson'ın gelişim evrelerinin sonuncusu olan yaşlılık döneminde daha önceki evrede elde edilen değerler anlam ve bütünlük kazanır. Psikolojik açıdan sağlıklı olan yetişkin ve yaşlılar hayat deneyimlerini aktarma eğilimi taşır ve bu deneyimlerini aktararak geçmiş ve gelecekle ilgili umut düzeylerini dengeler. Öte yandan çocukların da kendilerine model olarak yetişkinlere ihtiyacı vardır. Onlar kendilerinden önceki kuşaklardan değerleri yaşayarak öğrenme fırsatı elde eder. Erikson her kuşağın farklı kuşaklara ihtiyaç duyduğunu söylerken bu gibi faydalara dikkat çeker (Gürses & Kılavuz, 2011, s. 165-166).

İnsan yaşamını tüm evreleriyle ele alması ve doğumdan ölüme kadar yaşanan gelişime açıklık getirmesi dışında Erikson'ı tüm gelişim kuramcılarından farklı kılan bir özelliği daha vardır. O, kuramında ne söylüyorsa hepsini deneyimleyerek söylemiştir. Erikson'ın yaşayarak yazma çabası ve yaşam döngüsünü hayattayken tamamlama

gayretini hayat arkadaşı Psikolog Joan M. Erikson da paylaşmış ve tanıklık etmiştir. Öyle ki onun hayatla vedalaşmasının ardından dokuzuncu evreyi kaleme almış ve gözleri önünde tamamlanan döngüyü böylece Erikson'ın kuramında eksik bırakmamıştır. 80'li yaşlarında yazdığı *İnsanın Sekiz Evresi* kitabı yayınlandıktan sonra yazdıklarını eleştirel bir gözle tekrar okuyan Erikson, kitabının üstüne birçok not almıştır. 90 yaşına girdikten sonra yabancı olduğu bir dünyaya uyanmış ve daha öncesinde bildiği, fakat ciddiye almadan geçiştirdiği -ölüm dâhil birçok konuda- gerçeklerle yüzleşmiş ve bu evrede farklı bir psikolojik mücadele gerektiğine kanaat getirmiştir. Eşi, kendisi de yaşlılığın birçok zorluğunu deneyimlemiş biri olarak 93 yaşında, Erikson'ın bıraktığı notlarla birlikte onun son evresini yazmayı kendine bir görev bilmiştir. Bu yaşında böylesi bir gayret ve ortaya koyulan ürünün niteliği, kuramda gözetilen gerçeklik çabası açısından çok manidardır. Böylece Erikson'ın bizlere bıraktığı sekiz evrelik psiko-sosyal gelişim evresi eşinin de katkısıyla dokuza çıkmış, yaşamın son evresi böylece daha da aydınlanmıştır. Jhon, eşinin son evresinden bahsederken, hepimizin onun gibi zarif, bilge ve kabullenici olmamız gerektiğini temenni eder (Erikson, 2014, s. 13-26).

2.2.2. Bağlanma Kuramı

Bebek acıktığında, korktuğunda, hastalandığında, sürekli olarak güvenilebileceği bir bağlanma figürü arar. Bebeğin psikolojik sağlığı için annesi ya da bakıcısıyla yakın, güven veren ve sürekli bir ilişkisinin olması gerekir. Bireyin kişilik gelişiminde, destekleyen, cesaretlendiren ve iş birliği yapan anne-babanın varlığı, ona sonraki ilişkilerinin niteliğini belirleyecek bir model kazandırır. Çocuğun güven üzerine inşa ettiği bu düşünce örüntüleri ve davranışlar zamanla kişiliğe yansır. Yeterlilik duygusu gelişen çocuk güvenli ilişkiler kurar. Psikanalistlerin nesne ilişkileri açısından ele aldığı bu ilk insan ilişkileri, kişiliğin temel taşını oluşturur (Bowlby, 2012, s. 452-453, 233).

İlk bağlanma deneyimi derinleşen bir model sunarak sonraki ilişkilerimizin niteliğini yapılandırır. Bu modeller ya ilişkilerde güvenli ve kendinden emin bir duruş ya da kaygı ve kaçınma ile karakterize güvensiz bir duruş içerir. Bu modellerde kişiler arası deneyimler gerçekleştirilirken bir yandan da başkalarından beklenen niyet ve davranışlar şekillenir (Marris, 1982, s. 185). Bağlanma kuramına göre yaşamın ilk yıllarında gelişen bağlanma örüntüleri, yaşamın ileri dönemlerine çok değişmeden aktarılır (Bowlby, 2012, s. 452-453).

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) kimsesiz çocukların psikolojik sağlığı için öneride bulunma talebi üzerine John Bowlby 1951'de bir rapor yazmış ve bu raporda bulgu ve önerilerini sunarak aslında bağlanma kuramının temellerini atmıştır. Bireyin önemli kişilere karşı geliştirdiği güçlü duygusal bağlar olarak ifade edebileceğimiz bağlanma kuramı, hayatın bütününe kapsayacak biçimde açıklanmıştır. Araştırmacılar özellikle yaşlılık döneminde bağlanma konusunu biraz ihmal etmişlerdir. Bağlanma, yaşam döngüsü boyunca ilişkilerin temelinde yer alan bir özellik olarak önemini korur. Yaşlıların hayatındaki tüm değişikliklere karşı uyumunda bağlanma kuramı incelenmeyi hak eden bir alandır (Yıldız, 2012, s. 1). Bowlby bağlanma davranışının yaşam boyu devam ettiğini, çocuklukla sınırlı olmadığını birçok kez tekrar etmiştir. Ona göre araçlar farklılaşır, eski ve yeni figürlerle yakınlık ve iletişim davranışı devam eder (Bowlby, 2012, s. 421). Çocuklukta öğrenilenlerin yaşamın sonraki evrelerine olan etkisi düşünüldüğünde bağlanma kuramının yaşam, ilişkiler ve Tanrı ile olan bağ konusundaki önemi daha iyi kavranabilir. Dini gelişimle doğrudan ilgisi olan bağlanma, bireyi yetişkinlik ve yaşlılık da dâhil olmak üzere yaşamı boyunca etkiler (Karaca, 2007, s. 173). Manevi içsel süreçler ve aşkın olana bağlanma, ilk bağlanma figürüyle gelişen bağlanma stilinden güçlü bir şekilde etkilenir. Tekrarlanan ilk ilişkiisel deneyimler, örtük ilişkiisel temsiller olarak kodlanır. Daha sonra bu temsiller, kişiler arası etkileşimleri yorumlamak ve Tanrı da dâhil olmak üzere başkalarıyla ilgili karakteristik

yaklaşımları organize etmek için şablonlar olarak işlev görür (Noffke & Hall, 2007, s. 57).

Kuşaklararası ilişkilere dayanak oluşturması açısından kuramın işaret ettiği bir başka nokta ise bireyin yetişkinlik evresinde eski ya da aynı kuşağa sergilediği bağlanma davranışı, yaşlılık çağında genç kuşaklara yönelmeye başlayabilir (Bowlby, 2012, s. 265). Bununla birlikte eski ve aynı kuşağa mensup bağlanma figürlerinden bir bir yoksun kalan inanç sahibi yaşlılar, Tanrıyı bağlanma figürü olarak benimseyebilmektedir (Kirckpatrick, 1992, s. 12). Yaşlı yetişkinlerin Tanrıya bağlanma konusu şimdiye kadar ihmal edilmiş bir araştırma alanıdır. 70- 97 yaş aralığında 109 yaşlı üzerinde yapılan bir araştırmada bu bağlantının varlığı araştırılmış; dindarlık, ölüm korkusu, bağlanma figürlerinin kaybı, yaş ve düşük sosyoekonomik statüyle beraber Tanrıya bağlanma gücünün arttığı bulgulanmıştır. Zira bu dünyada bir sonu olan anne, baba, eş, dost ile kurulan bağlar yerini sonsuz olan Yaratıcıya bırakır. Dua ve ibadetlerle Tanrı ile olan bağ güçlenir. Ölüm, hastalık gibi kaygı veren durumlarla sonsuz güven kaynağına yönelinerek başa çıkılır. Öldükten sonra Tanrıya kavuşulacağına inanılır. Bu inanç ve bağ yaşlı bireye güven ve huzur verir, onu kaygıdan uzaklaştırır (Cicirelli, 2004, s. 371).

Bağlanma kuramına göre annesi ya da ilk bağlanma figürüyle güvenli bağlanan çocuk huzurludur. Sonraki evrelerde bu güvenli bağı Tanrı ile ilişkisine yansıtan bireyler de huzurludur. Bağlanma figürü yanından ayrıldığı zaman bebeğin sergilediği ayrılık protestosu, Tanrı ile kurulan ilişkide yoktur. Çünkü inanan birey için Tanrı hiçbir zaman yok olmaz ve daima kuluyla beraberdir. Tanrıya güvenli bağlanan kişiler ölüme ilişkin kaygılarını da dengeli yaşar. Ölüm sonrası için ümit taşır. Mevlana'nın ölüm için kullandığı Şeb-i Arus (düğün gecesi) metaforu bu güvenli ilişkinin bir yansımasıdır. Bu metafora göre ölüm inanan ve güvenli bağlanan birey için bir kavuşmadır. Tanrıya

güvensiz bağlananlar için ise ölüm kaygı verici bir tehdit olabilmektedir (Çınar, 2016, s. 324).

Bebekken kurulan güvenli bağın sonraki ilişkilere ve Tanrı ile olan bağa doğrudan yansıtılması, ilişkisel hipotez olarak açıklanmıştır. Tam tersi bir süreç yaşansa bile birey bebekken yaşadığı olumsuz deneyimi sonraki evrelerde Tanrıya bağlanarak telafi edebilir. İlk bağlanma figürü ile güvenli bağlanamayan birey de sonraki ilişkilerinde bunu telafi edebilir. Telafi hipotezi bebeğin annesiyle ya da bakıcısıyla yaşadığı olumsuz bağlanma ilişkisinin sonraki evrede Tanrı ile güvenli bağlanmaya dönüşme sürecidir. Başka bir ifadeyle çocuğun annesi ya da bakıcısıyla kurduğu ilk bağın doğrudan Tanrı ile kuracağı ilişkiye yansımaya ikame hipotezi de diyebiliriz (Granqvist & Kirkpatrick, 2004, s. 225; Granqvist & B.Hagekull, 1999, s. 254; Bowlby, 2012, s.452-453; Kirkpatrick & Shaver, 1990, s. 325-328). Aksi takdirde Tanrı ile güvenli bir bağ kuramayan, yaşamında kendini bir anlam bütünlüğü içinde konumlandıramayan insanın, sorunlarıyla başa çıkmada ve psikolojik sağlamlık düzeyini korumada zayıf kalması söz konusudur (Cooper, Bruce, Marsha, & Marcus, 2009, s. 138-140). Özellikle yaşlılıkla birlikte birçok insan zorluklarla başa çıkma sürecinde Tanrının koruyuculuğunu hissetmektedir. İnsanın böyle zamanları, aşkın yönüyle bağlantı kurması için en yaygın zamandır. Güvenli bir sığınak olarak Tanrı ile bağlanmak stresli yaşamla karşı karşıya kaldığında yaşlının zihinsel sağlığını ve yaşam doyumunu koruyabilmektedir (Belavich & Pargament, 2002, s 13; Kirkpatrick, 1998, s. 962-965). Kirkpatrick (1997, s. 209), bağlanma stilleri ile Tanrıya bağlanma arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında güvenli bağlanma stiline sahip katılımcıların güvensiz stil sergileyenlerinkine göre Tanrı anlayışlarının daha fazla sevgi ve yakınlık içerdiğini bulgulamıştır. Tanrı onlar için güvenli bir sığınak, zorluklarla başa çıkma kaynağı ve destektir.

2.2.3. Süreklilik Kuramı

Atchley (1989) öne sürdüğü süreklilik kuramında aktivitelerin ve ilişkilerin sürekliliğine vurgu yapar. Ona göre yetişkinlikteki özellikler ileriki yaşlara aktarılır. Örneğin yaşam stili, kişilik özellikleri, alışkanlıkları, başkalarıyla ilişki tarzı, zorluklarla başa çıkma tarzı yetişkinlikten yaşlılığa taşınan özelliklerdir. Bu süreklilik algılanan geçmişle doğrudan bağlantılıdır ve bireyin yaşlılığa uyumunu sağlar. Kişinin içsel süreçleriyle birlikte sosyal davranışlar ve sosyal koşullar yetişkinlikten yaşlılığa aktarılır. Bununla birlikte birey sürekli olarak gelişir ve yeni nitelikler kazanmaya devam eder. Süreklilik bireysel tercih ve toplumsal onay ile bütünleştiğinde yaşlılığa büyük bir uyum stratejisi oluşturur. Süreklilik kuramı, aynı zamanda yaşlanan bireyin içsel faaliyetlerini artırdığında ve sürdürdüğünde dışsal faaliyetlerindeki kaybın telafisini yapabileceğine de işaret eder (Topçuoğlu, Gül, Şahin, & Baybaş, 2015, s. 14).

Baltes ve Baltes (1993, s. 19) başarılı yaşlılık için önerdikleri modelde, yaşlılığın kayıplarından korunmak için sürekliliğin başka bir boyutuna, yaşam boyu sağlıklı bir yaşam biçiminin benimsenmesi gerektiğine vurgu yapar. Buna göre birey nasıl bir yaşlılık süreci geçirmek istiyorsa yaşamını öyle kurgulamalıdır. Bireyin bu konuda eğitilmesi ve etkinliklerle motive edilmesi önemlidir. Bilgi ve teknoloji bu bağlamda iyi bir araçtır ve bireyin bu konudaki becerisi artırılmalıdır. Baltes ve Baltes, ayrıca sıradan ve günlük çözüm üreten politikalarla değil; uzun vadeli toplumsal düzenlemenin gerekliliğini dile getirir.

Süreklilik açısından bakıldığında kuşaklararası öğrenme programlarının yaygınlaştırılması, giderek yaş alan bireyin aktivitelerinin devamlılığına bir katkı sağlayabilir. Genç kuşaklardan öğrenmek ve hayat deneyiminden aktarmak bireyin önceki evrelerdeki performansının bir devamı niteliğinde olabilir. Davis, Larkin ve Graves'ün (2002, s.42) bulguları da bu düşüncüyü destekler niteliktedir; günümüzde kuşaklararası programlarda yer alan yaşlı yetişkinler ve çocuklar karşılıklı olarak

gelişmektedirler. Genellikle yaşlı yetişkinler kuşaklararası bir faaliyete katıldığında, verdiklerinden daha fazlasını aldıklarını belirtir. Kuşaklararası öğrenme programları, geleceğe yatırım yapmanın bir yoludur ve bireyin her yaşta gelişimi için fark yaratır.

2.2.4. Aktivite Kuramı

Aktivite kuramı, yaşlının yaşamdan ve toplumdan geri çekilmesinin doğal ve kaçınılmaz bir süreç olduğunu, yaşam doyumu ve tatmin duygusunun bu kopuşla beraber en yüksek düzeye ulaştığını varsayan yaşamdan kopma kuramına bir tepki olarak geliştirilmiştir. Psiko-sosyolojik kuramlardan olan aktivite kuramı (Activity Theory) sosyolog Havighurst ve arkadaşları tarafından ileri sürülmüştür. Bu kurama göre yaşlı birey, sağlık sorunları ve kaçınılmaz olan biyolojik değişmeler dışında, psikolojik ve toplumsal ihtiyaçları açısından orta yaşlılarla aynı özellikleri taşır. Toplumsal etkinliklerdeki azalmanın asıl nedeni yaşlılığın bir özelliği değil, toplumun yaşlı kişilerden elini çekmesidir. Buna karşın emeklilikle birlikte yeni roller, yeni ilgiler onları yaşama bağlayıp kendilerine olan güveni artırırken bir yandan da onların bilgeliklerinden yararlanan toplum için de bir kazançtır. Yaşlı bireyler fiziksel dezavantajları sebebiyle her aktiviteye katılamasalar da yapabilecekleri aktivitelerden kendilerini alıkoymamalıdır. Sosyal hayattan soyutlanmayan yaşlı bireyler hem kendileri için hem de toplum için faydalı olabilirler (Teles, Ribeiro, 2019, s. 1-3)

Caron'a göre aktivite kuramından farklı olarak yaşamdan kopma kuramı, bireyin yaşı ilerledikçe sosyal rollerinden geri çekilmesi üzerine odaklanır. Bu durumun birey açısından olduğu gibi toplum açısından da -genç kuşağa yer açılacağı için- işlevsel olduğu sonucuna varır. Bu kurama göre birey açısından ise ömrünün son evresinde rollerinden uzaklaşması ona zaman kazandıracak ve isteklerini yerine getirmesi için fırsat oluşturacaktır (Akt. Topçuoğlu, 2012, s.14). Buna karşın yaşlının toplumdan çekilip ölümü beklemesinin normal bir süreç olarak görülmesi, yaşlıyı kopmaya teşvik

eder ve bu durum kuram açısından etik bir kaygı nedenidir. Aktivite kuramı, yaşamdan kopmanın doğal bir süreç olmadığı ve toplumsal algı ve eğilimler göz önünde bulundurularak analiz edilmesi gerektiği, bu kopmanın yaşlıya mutluluk ve tatmin duygusu açısından iyi gelmediğinin bilimsel bulgularla kanıtlandığı gerekçesiyle kopma kuramına bir tepki olarak geliştirilmiştir (Maddox, 1964, s.80-82; Durak, 2016, s.280-283; Emiroğlu, 1995). Hart (1983) yaşlıların kendini gerçekleştirme, geri çekilme ve aktivite kuramına göre yaşlanma biçimini incelediği araştırmasında, aktif ve kendini gerçekleştirmiş kişilerin yine aktif ve iyi bir yaşlılık evresi geçirdiğini bulgulamıştır. Başarılı yaşlanma düzeyi düşük olan bireylerin ise geri çekilmiş oldukları sonucuna ulaşmıştır (Akt. Abukan, 2014, s.31).

Aktivite kuramının üzerinde en çok durduğu kavramlardan biri, başarılı yaşlılıktır. Buna göre başarılı bir yaşlılık için yaşlının tam anlamıyla yaşama katılması ve toplum içinde var olması gerekir. Yaşlının toplum içinde ve hayatta var olabilmesi için ise onu yaşama katan kanalların açık olması sağlanmalıdır. Bir yaşlı yaşamdan kopmuşsa bu kopuşun ardında onun kontrolü dışında kayıplar yaşanmış olabilir. Sağlık problemleri, yakınlarının kaybı gibi nedenlerle hayata katılamayan yaşlıların toplumda yeniden var olabilmeleri için çözüm üretmek, yeni kanallar açmak gerekir (Kalaycıoğlu, Tol, Küçükural, & Cengiz, 2003, s. 7). Yaşlının olumlu benlik algısını sürdürmesi ve yaşam doyumu, aktivitelerinin devamına bağlıdır. Bireyin emeklilik sonrası sosyal rollerini yeniden düzenlemesi; çalışma hayatı yerine sivil toplum kuruluşlarında gönüllü aktiviteler gibi yeni sosyal roller edinmesi ayrıca eş ya da ebeveyn olma gibi aile içi rollerine devam etmesi onun bu sürecine olumlu yansır. Bireyin içinde bulunduğu etkinlik onun için anlamlıysa olumlu benlik algısını besler. Buna karşın etkinlik birey için anlamlı değilse böyle bir sonuç beklenemez (Durak, 2016, s. 282-283). Anlamlı etkinliklerde bulunamayan yaşlının kendini yaşamdan çekme nedenleri sosyolojik açıdan ele alınmalı toplumsal algı üzerinde çalışılmalıdır. Yaşlının sosyal ve psikolojik

açından orta yaşlıdan farkı yoktur. Toplumun yaşlılık algısına bağlı bir sosyal izolasyon varsa bile özellikle emeklilik sürecinde birey iş hayatındaki aktifliği yeni meşguliyetlerle koruyarak toplumsal uyumu sağlamalıdır (Onur, 2017, s. 250-251).

Yaşlının iyi oluşunu yalnızca etkinlik gibi dar bir kapsama bağladığı gerekçesiyle son zamanlarda eleştirilen aktivite kuramı, yapılan bazı araştırmaların bulgularıyla da ters düşmektedir. Lee ve Markides'e göre (1990) yaşlının sağlık durumuna bakıldığında sosyal etkinlik, psikolojik ve fiziksel iyi oluş halini yordamamaktadır (Akt. Durak, 2016, s. 283). Bugün aktivite teorisine dayanan başarılı yaşlanma kavramı hâlâ yaygın olarak birçok araştırmanın kavramsal çerçevesinde kullanılmaktadır. Oysa bu kavram her kültüre adapte olamadığı gibi yalnızca başarı odaklı bir yaşlılık tasviri yaptığı için bireyin yaşlılıkla yüzleşmesini zorlaştırabilir. Ona yaşadığı değişimi kabullenmede zorluk yaşatabilir. Zira yaşlılık evresine kazanımlar da dâhildir, kayıplar da. Bütüncül bir bakış açısı sunulmadığı takdirde yaşlı, bedeni ve ruhu arasında bir uyumsuzluk yaşayabilir (Liang & Luo, 2012, s.333-334). Aktivite ve kopma kuramlarının birbirinin zıttı olarak algılanması yerine her ikisini de içeren bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Yaşlıyı bu iki kategoriden biriyle algılamak yerine her iki görüşü sürece dâhil etmek, sınırları esnetmek, iki uç arasındaki gerilimi hafifletmek ve bütüncül bir bakış açısıyla dengeye ulaşmak daha uyumlu bir yaşlılık algısı oluşturacaktır (Tornstam, 2005, s.187-195; Liang & Luo, 2012, s.333).

2.2.5. Gerotransandans: Gelişimsel Olumlu Yaşlanma Teorisi

Gerontolojide yeni teorilere duyulan ihtiyacı dile getiren ve araştırmalarını bu yönde sürdüren Tornstam (2005, s.187-195), gerotransandans teorisinin gelişimine zemin hazırlamıştır. Sosyal gerontolojideki mevcut teoriler ve mevcut ampirik veriler arasındaki uyumsuzluğu dile getiren Tornstam, yaşlının göz ardı edilen bazı gelişimsel

özelliklerine odaklanır. Diğer teorilerden farklı olarak kişinin sosyal ve diğer faaliyetlerinde daha seçici hale gelerek kendine/özüne döndüğü vakitlere önem atfeder. Gereksiz sosyal ilişkiler azalır, kuşaklararası nitelikli ilişkiler önem kazanır. Maddeye ilgi azalırken manaya bir yöneliş vardır ve zaman, mekân, yaşam ve ölümle ilgili varoluşsal sorular yeniden anlamlandırılır. Pozitif yalnızlık ve aşkın boyutla ruhsal bütünlük yaşlılık evresinde yaşanabilecek anlamlı deneyimlerdir. Gerotransandans, kopma teorisinin kılıf değiştirmiş yeni bir sunumu değildir ve kişinin bu halleri geri çekildiği ve koptuğu anlamına gelmez. Aktivite ve kopma kuramının iki ayrı kutbunun ötesinde gelişimsel özellikleri açıklayan bir teoridir. Bu bağlamda Liang ve Luo'ya göre (2012, s.333-334) uyumlu yaşlanma kavramı da benzer esnekliği sağlar ve insanı bu gerilim hattından kurtaran bir bakış açısı sunar. Ruhsal ve bedensel açıdan bütüncül bir perspektifle açıkladığı yaşlılık sürecinde başına gelenlere karşı insana dengeyi önerir. Ölçülebilir faaliyetlerle değil; insanın içsel süreçleriyle ilgilenir.

İnsanın gelişimi ve ileri yaşlara kadar yaşama süreci, yaratılıştan var olan aşkınlık potansiyelini gerçekleştirmesi için olanak sağlar. Bu süreci açıklayan bir kavram olarak gerotransandans, insanın yaşlandıkça baş etmesi gereken birçok duruma nasıl göğüs gerdiğini anlamaya çalışan geriatri uzmanlarının kullandığı bir kavramdır. Bu kavram insanın yaşlandıkça daha kapsamlı bir bakış açısına geçtiğini, materyalist ve rasyonel bir yaklaşımdan kozmik ve aşkın bir boyuta doğru geliştiğini ifade eden ve böylece yaşam doyumundaki artışı karşılayan bir kavramdır. Kişinin zamanı, mekânı, yaşamı, ölümü, kendini yeniden anlamlandığı bu süreçte aşkın olanla ruhsal birlik ve bütünlük hissi yaşanır. Bizi asıl varoluş amacımızdan ve gayretimizden alıkoyan dünyevi yüklerimizden öte bir kavrayış söz konusudur. Bu açıdan yaşlanmak, uzun bir ömre bu gözle yeniden bakma ve değerlendirme fırsatı veren bir ayrıcalık yaşatır insana (Erikson, 2014, s. 180-189).

Tornstam (2011), yirmi yılı aşkın zaman diliminde mevcut teoriler ve bilimsel verileri karşılaştırarak ulaştığı kanı ve yaşlı insanlarla yaptığı görüşmeler neticesinde, yaşlılıkta beliren gelişimsel bazı özelliklerin akrabalar tarafından hatalı algılandığını bulgulamıştır. Yaşlı annelerin sosyal ilişkilerini azaltmış olması ve kendiyle baş başa kalmayı eskiye göre daha çok tercih etmesi, depresyonda ya da bir tür demansın eşiğinde olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Oysa görüştüğü kişilerde -böyle ithamlarla karşılaşmış olmalarına rağmen- patolojik bir durum olmadığını, hayattan zevk aldıklarını ve yaşamlarından memnuniyet duyduklarını bulgulamıştır. Onlara hayatlarını çeşitli aşamalarda ve geçişlerde nasıl algıladıklarını sorduğunda hayatın sıklıkla olumlu bir gelişme olarak tanımlandığını keşfetmiştir. Böylece yeni ve ilgi çekici bir model olarak gerotransandans terimini ortaya atan Tornstam (2005, s.187-195), bir dizi büyük nicel araştırmayla teorisinin temelini atmıştır. Görüştüğü yaşlıların onları önceden sınırlayan engelleri aşmış olduklarını gözlemlemesi onun aşkınlık ifadesi içeren bu terimi seçmesine neden olmuştur.

Gerotransandans teorisine göre benliğin yeniden tanımlandığı süreçte, gelişimsel bir örüntü bağlamında yaşam memnuniyeti artmakta ve diğer insanlarla olan ilişkiler varoluşsal soruları anlamanın bir yolu olarak kullanılmaktadır. Kuşaklararası ilişkiler önem kazanmakta, bir bütünün parçası olma duygusu gelişmektedir. Düşünmek, değerlendirmek ve içsel yolculuklar yapabilmek için kendiyle baş başa kalmayı seçebilen yaşlı, bu evrede zaman, mekân, yaşam ve ölümü yeniden anlamlandırır. Gerotransandansın kısa bir özeti niteliğinde üç ana boyuttan bahsedecek olursak birincisi varoluşsal anlamlandırmalarla açıklayabileceğimiz kozmik boyut, ikincisi benlik boyutu ve üçüncüsü de sosyal ve kişisel ilişkiler boyutudur. Bu boyutlarda gelişimsel değişiklikler içeren gerotransandans zorunlu olarak tüm bu işaretleri gösterir (Tornstam, 2011, s. 168-169).

Erikson'ın yaşlılık evresi için umutsuzluğun karşısına koyarak açıkladığı benlik bütünlüğü değerine benzer bir süreç olarak Tornstam (2011), biraz daha kapsamlı bir bütünlük duygusundan bahseder. Bunu, Ingrid Bergman'ın kullandığı bir metaforu örnek göstererek açıklar: "Yaşlanmak dağın zirvesine tırmanmak gibi, biraz nefessiz kalıyorsun ama manzara daha iyi". İnsan hayatının son evresinde manzaranın bütününe görür ve kötü kısımların o manzaraya nasıl oturduğuna ve onu tamamladığına anlam verir. Bu uzaktaki gökyüzü, dağlar ve büyük bir geçmişin çarpıcı bir görünümüdür. İnsan bu noktada yaşadığı yaşamın kabulüne ulaşır. Erikson'ın benlik bütünlüğü geçmişle kucaklaşmayken Tornstam'ın (2011, s.168-169) bahsettiği bütünlüğün geçmiş, gelecek ve geleceğin ötesini kapsayan farklı yönleri de vardır.

Aşknlık boyutunda yaşlı, kendini tüm evrenle bağlantılı ve canlı olan herşeyin bir parçası olduğunu hisseder. Aynı mekânı paylaşmadığı insanların varlıklarını güçlü şekilde hissedebilir. Bazen zamanın ötesinde geçmiş ve şimdiki aynı anda yaşayabilir. Önceki nesillerle güçlü bir bağ hissedebilir (Tornstam, 2011, s. 176).

Tornstam'a göre (2011), gerotransandans düzeyi yaş ile pozitif korelasyon gösterir, fakat her yaşlının ulaşabilmesi de söz konusu değildir. Bu bağlamda kendini gerçekleştirme ve bilgelik açısından benzer bulgulara ulaşan Abukan'a göre (2014) yaşlılıkta birey o evreye kadar deneyimledikleri ve birikimleriyle bu özellikleri sağlamak için en uygun evrede olsa da her insanın yaşlılığında kendini gerçekleştirmiş bilge bir birey olmasını bekleyemeyiz. Zira bilgelik ve kendini gerçekleştirme yaşın zorunlu bir sonucu değildir. Nedeni ise önceki evrelerde gösterilen gelişim özelliklerinin, ilgi ve aktivitelerin, değerlerin yaşlılıkta da aynen devam etmesi gerektiğine olan inançtır. Birçok yaşlılık uzmanı da bu inançtadır. Yaşlının aşknlık potansiyelini gerçekleştirmesini engelleyen en önemli etken işte budur. Sadece hayatımızın ilk yarısında gelişip olgunlaştığımızı olan hatalı inancımız insanın bir trajedisidir. Halbuki gelişme ve olgunlaşma ömür boyu süren bir süreçtir. Bunun aksine

inanmak yarı olgunlaşmış bireylerin yaşlılıkla hatalı yüzleşmesine sebep olurken kaygı, ölüm korkusu, kendinden iğrenme, yaşamının çalındığı hissi, depresyon, hatta intihara kadar çok çeşitli sonuçlara yol açabilmektedir (Tornstam, 2011, s. 176). Nitekim yaşlılık, önceki evreler gibi değişimin ve gelişimin sürdüğü bir evredir. Yaşamın bu evresinde öğrenmeye, var olmaya ve gelişmeye devam etmek her zamankinden daha önemli bir hal alır.

Tornstam (2005, s.187-195) gerotransandans düzeyini keşfetmek ve geliştirmek için bazı alıştırmalar önerir. Zaman ve mekân alıştırmasında; kişi geçmişten seçtiği bir filozof, yazar ya da besteci ile aynı odada bulunduğunu varsayıp onunla bir konuyu tartıştığını hayal eder. Alıştırmada bunun bir egzersiz olduğunu unutup onunla anı paylaşmaya çalışmak gerekir. Ortak duygularını ve fikirlerini keşfetmeye çalışır. Bu egzersizin kişiyi nasıl etkilediği üzerine değerlendirme yapılır. Kuşak zinciri alıştırmasında; sonsuz bir genetik zinciri görselleştiren kişi kendini bireyselliğinin ötesinde ait olduğu o zincirin bir parçası olarak hayal eder ve sonsuz yaşamı fark eder. Farklılıklardan çok, ortaklıkları görmeye çalışır ve bu yaklaşımla gelen huzuru hisseder. Çiçek olmak alıştırmasında; kişi dışarı çıkıp hoşuna giden bir çiçek bulur. Çiçek üzerinde yoğunlaşır ve onunla aynı özden yaratılmış olduğunu düşünür. Çiçeğin bir parçası olduğunu düşünürken çiçeğin kendi parçası olduğunu düşünür. Çiçeğin ve kendinin kainatın bir parçası olduğunu hisseder. Sonra çiçek aşılır ve yerine bir beraberlik ve bütünlük hissi verilir. Artık, çiçek ve o aynıdır. Bu duygudaki sevinç ve zevk yaşanır.

Araştırmalar, gerotransandans teorisini esas alarak düzenlenen alıştırmaların; aşkınlık düzeyini artırmaya yönelik uygulamaların kaygı ve depresyon düzeylerini düşürdüğü, başa çıkma ve yaşam memnuniyeti düzeylerini artırdığı, kişisel gelişim için yeni olasılıkları keşfetmeye ve girişimde bulunmaya teşvik ettiğini göstermektedir (Wang, Lin, Hsieh, 2011, s. 583-585; Fasth, 2009; Tornstam, 2011, s.177). Yaşlı

insanlarla derinlemesine görüşmelerle elde ettiği nitel ve nicel bulgularla geliştirdiği teoride Tornstam, bakım ortamlarında yaşlı yetişkinlerle çalışan profesyoneller için gerotransandans teorisinin pratik sonuçlarını göstermektedir. Teoriye göre yaşlıların gerotransandans gelişim belirtilerini bilmek, onların bu özelliklerini yanlış anlamayı engeller. Yaşlının hallerini doğru yorumlamak yaşlının gelişimini teşvik etmek için doğru yaklaşımlara yol açar.

Wadensten, sağlık çalışanları için hazırladığı kılavuzda gerotransandans belirtilerini açıklamış ve yaşlanma sürecinin normal belirtileri olarak nitelendirmiştir. Yaşlı insanların farklı algıya sahip olabileceğini ve onlara saygı duyulması gerektiğini açıkladığı yönergelerde zamanın yaşlılar için farklı işlediğini, geçmiş, şimdi ve gelecek arasında sınırların aşılabildiğini söylemektedir. Yaşlıyı çocukluğundan itibaren nasıl geliştiğine ilişkin konuşturmanın ve anlatmasını sağlamanın ona ve dinleyen kişiye iyi geleceğini belirtmektedir. Onların yalnız kalmak isteyip istemediklerine kendilerinin karar vermesine imkân vermenin öneminden bahsetmektedir. "Bugün nasıl hissediyorsun" gibi rutin sağlık sorularından kaçınmak gerektiğini vurgulamaktadır (Tornstam, 2011, s. 177-178).

2.2.6. Vygotsky'nin Sosyo Kültürel Biliş Kuramı

Lev Semonovich Vygotsky, bilişsel gelişimde çocuğun sosyal çevresinin ve yetişkinlerle paylaşılan sosyal süreçlerin önemine vurgu yapar. Ona göre çocuğun dünyasında yetişkinin önemli bir yeri vardır. Çocuk çevresindeki kişilerden öğrenmeye başlar. Başkaları tarafından düzenlenen davranışlarla başlayan çocuğun bilişsel gelişimi kendi kendine düzenlediği davranışlara doğru aşama kaydeder. Bu nedenle yetişkinler çocuğun dışsal denetimden içsel denetime geçiş sürecine katkıda bulunmalıdır. Çünkü bellek, algılama, dikkat gibi yeteneklerle doğan çocuk bilgi ve beceri konusunda kendisinden daha ileri seviyede olan kişilerle etkileşerek temel yeteneklerini

şekillendirmektedir. Çocuk ve yetişkin arasındaki bu etkileşim çocuğun *içselleştirme* süreciyle beraber daha üst bilişsel işlevlerin kazanımında önemli rol oynar. Neticede, yetişkinlerin yardımıyla öğrenmeye başladığı ve yardımla yapabildiği bir işi zamanla kendi başına yapmaya başlayan çocuk o işi ya da yaptığı eylemi içselleştirmiş olur (Eun, 2010, s. 407). Ayrıca yetişkinler, oyun, hikâye gibi araçlarla, sordukları sorularla, sundukları düşünce ya da nesne gibi araçlarla dünya ve çocuk arasındaki ilişkiyi geliştirir ve bu ilişkinin niteliğini etkilerler.

Vygotsky'nin kullandığı bir kavram olan destekleme/*scaffolding*, çocuğun öğrenme hedefine katılımını yönlendirmek için yetişkinin çocukla olması gereken diyalogu gerçekleştirmesi ve çocuğu öğrenme hedefiyle en doğru biçimde buluşturmasıdır. O, yetişkin rehberlik desteğini çocuğun seviyesine uygun olarak ayarlar (Raymond, 2000, s. 176). Vygotsky (1978, s. 86), çocuğun gelişiminde yakınsal gelişim alanından/*Proximal Zone of Development* bahsederek akranlarıyla ve yetişkinlerle kurduğu etkileşimin öğrenme sürecine nasıl yansıdığını açıklar. Çocuğun destekle sergilediği performans potansiyel gelişim düzeyine işaret eder. Ona göre çocuğun gerçek gelişim düzeyini ise bağımsız olarak sergilediği beceriler gösterir. Bu ikisi arasındaki fark yakınsal gelişim alanını gösterir. Yakınsal gelişim alanında meydana gelen öğrenme, başkalarıyla etkileşerek gerçekleştirilen öğrenmedir. Gerçek bilgi ve kapasite ise çocuğun yetişkin ile kurduğu iş birliği neticesinde kazanılır.

Çocukların kavram dünyası zengindir. Bu kavramlar kendisinden daha bilgili bireylerle girdikleri diyaloglarda akılcı, sistematik ve mantıklı bir düzeye erişir. Yetişkin, sağladığı destekle çocuğun kendi kapasitesini kullanması için rehberlik etmiş ve hedeflenen davranışın kazanılmasına katkı sunmuş olur. Destek düzeyi olması gerekenden fazla ise çocukta bağımsız düşüncenin önüne geçilmiş olur (Can, 2011, s. 76). *Destekleme*, çocuk ile etkileşimde olan yetişkinin çocuğun öğrenme sürecindeki rolünü açıklayan bir kavramdır. Dolayısıyla bu araştırma bağlamında kuşaklararası

öğrenme sürecinde çocuğun zihinsel etkinliklerini açıklarken destekleme kavramı önem taşımaktadır. Ayrıca yine konumuz açısından bakıldığında, çocuğun düşünce sürecinin, içine doğduğu kültürün ürünü olduğunu ve çocuğun içselleştireceği kavramların kaynağının kültürel öğrenme olduğunu vurgulayan Vygotsky'nin (1978) kuşaklararası öğrenmeye işaret ettiğini söyleyebiliriz. Vygotsky'nin sisteminde kişiler ve kuşaklararası aracılık ve aktarım söz konusudur, bu sistem *mediation* kavramıyla ifade bulur. Bu sistemde dil kültürel aktarım ve öğretim sisteminin yapı taşıdır. Birey aklını çevre ile iletişiminden bağımsız kullanmaz. Daha önceki nesillerden aktarılan formlar aracılığıyla düşünür, onların zihinsel düzenlemeleriyle birlikte tercihlerini oluşturur. Bireyin tüm davranışlarının temelinde sosyo-kültürel etkileşimleri yatar. Çocuğun öğrenme sürecinde kendinden deneyimli bir arkadaş ya da bilgili bir yetişkin olmalıdır. Bilişsel gelişim ve öğrenme çocuğun kendinden bilgili, deneyimli ve nitelikli kişilerle ilişkileri neticesinde şekillenir (Ergün & Özsüer, 2006, s. 287).

Kendinden daha deneyimli insanlarla konuşmak ve etkileşim içinde bulunmak çocukların düşünce sistemleri üzerinde çok etkilidir. Çocukta zihinsel düzenleme başladığında toplumsal etkinlikler ve dışsal süreçler içselleştirilir. Zihinsel düzenlemenin ana kaynağı ise kendi kendine konuşmadır. Bu bağlamda öğrenmeyi iki evrede inceleyebiliriz. Nasıl yapacağını öğrenme *birinci evreyi* oluştururken akıl yürütme ve kendi kendine öğrenmenin nasıl yapılacağını öğrenme de *ikinci evreyi* oluşturur (Vygotsky, 1978, s. 86).

Çocuğun sosyal dünyasının ve etkileşimde olduğu kişilerin niteliği onun bilişsel gelişimini olumlu ya da olumsuz etkiler (Senemoğlu, 2004, s. 20-21). Çünkü çocuğun bilişsel gelişimini kendinden önceki kuşaklar şekillendirir. Bu, bilişsel gelişim sürecinde çocuk, sosyal bilgiden bireysel bilgiye, yetişkinler tarafından düzenlenen davranışlardan kendi özgün davranışlarına, dışsal denetimden içsel denetime ve sonunda bağımsız

düşünme, problem çözme ve karar verme becerisine doğru aşama kaydeder (Ergün & Özsüer, 2006, s. 287).

2.2.7. Bandura ve Sosyal Öğrenme Kuramı

Çocuk birçok bilişsel, psiko-motor, duyuşsal ya da sosyal davranışı, doğrudan yaşamak zorunda kalmadan, saydığı, sevdiği ve ona model olan yetişkinlerden öğrenebilir (Senemoğlu, 1997, s. 238-239). Bandura'nın işaret ettiği gözlemleyerek öğrenme/*observational learning*, deneme-yanılma olmaksızın başkalarının davranışlarını gözlemleyerek ve model olarak gerçekleşen bir öğrenme biçimidir. Sosyal öğrenme kuramı, insan davranışını, zihinsel süreçler, davranış ve çevresel faktörler arasındaki etkileşimle açıklar. Başkalarının deneyimleri ve sonuçları gibi dış etkenler ve pekiştiricilerin davranış üzerinde etkili olduğunu belirtir. Doğrudan deneyimle elde edilebilecek birçok kazanım başkalarının deneyimlerini gözlemleyerek de kazanılabilir, der. Dolayısıyla insan, yaşadığı deneyimler üzerinde etki sahibi bilinçli bir varlık olma özelliğiyle içsel ve sosyal etkenlerle birlikte davranışlarını kontrol edebilir. Sosyal öğrenme kuramında gözlemleyerek öğrenme/*observational learning*, model alma/*modeling*, taklit/*imitation*, içselleştirme/*internaliz*, özdeşleşme/*identification* gibi kavramlarla açıklanan model olarak öğrenme, özellikle ilköğretim çağındaki çocuğun tutumlarının oluşmasında etkilidir. Çocuk sevdiği ve saygı duyduğu büyüklerinden birçok değeri ve davranışı model olarak öğrenir (Bandura, 1989, s. 23-26). Yetişkinlerin çocuklara verdiği öğütlerden çok, yetişkinlerin davranışları çocukların davranışları üzerinde etkilidir. Zira çocuklar kendilerine söyleneni değil, yetişkinlerden gördüklerini yapar.

Joan Grusec ve arkadaşları (1978) ilkokul çocuklarıyla yaptıkları araştırmada, çocuklardan bir minyatür bowling oyununda yetişkinleri gözlemlemelerini istemiştir. Çocukların gözlemlediği oyunda kazanan yetişkinlere yirmi misket ödül verilmiştir.

"Yoksul çocuklara yardım edin." yazan bir posterin asılı olduğu oyun alanında misket bağışı için içi misket dolu bir kâse bulunmaktadır. Katılımcı çocukların yarısı yetişkin modelin kazandığı misketlerin yarısını kâseye atarak bağış yaptığını görmüş, yarısı ise bunu görmemiştir. Yetişkin model, çocukların bir kısmına kazandıkları misketleri bağışlamaları gerektiğini söylemiş, bir kısmına hiçbir şey söylememiş, bir kısmına ise genel olarak bağış yapmanın güzelliğini anlatmıştır. Sonra oyunu nasıl oynayacaklarını öğretip alanı çocuklara bırakmıştır. Kendi başlarına oynadıklarında bağış konusunda özgür kalan çocukların davranışları bu şekilde gözlemlenerek bulgulara ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda çocukların davranışlarında yetişkin modelin söylediklerinden çok yaptıklarının yansımaları görülmüştür. Öyle ki sözleriyle çelişkili davranan yetişkinin söylediği değil yaptığı çocuklar tarafından benimsenmiştir. Öğütleriyle davranışları tutarlı olduğunda ise kazandırılmak istenen davranışa ilişkin daha etkili bir sonuç alınmıştır (Bee & Boyd, 2009, s. 509-511). Bununla birlikte gözleyerek öğrenen çocuk, model aldığı kişinin davranışlarını tekrarlamaktan çok daha karmaşık bir zihinsel faaliyet gerçekleştirir. Taklidi içerebileceği gibi içermemesi de söz konusu olan öğrenme, düşünme, dil, bireyin kendini düzenlemesi, değer oluşturması gibi zihinsel süreçleri de beraberinde taşır (Hergenhahn, 1988, s. 15).

Yukarıdaki bulgulardan da anlaşıldığı gibi olumlu sosyal davranışlar ve erdemler öğrenilerek ortaya çıkar (Aşkın, 1986). Bu hususta Bandura çocukların somut örneklerle, uygun modellerle, görerek, gözlemleyerek daha iyi bir öğrenme sağlayacağını vurgular. Sosyal çevre, okul ve evde iyi örnekler sunulduğu takdirde çocuğun manevi gelişimine büyük katkı yapılmış olur. İyi insanların yaşam deneyimlerinden yararlanarak çocuk kendi hayatı için çıkarımlarda bulunur ve davranışlarını düzenler (Gürel, 2014, s. 111-112). Ayrıca istedik davranışlarla beraber istenmedik davranışlar hakkında da fikir sahibi olan çocuk değerlerini buna göre oluşturur ve davranışlarını düzenler. Nitekim, olumsuz bir davranışın ardından olumsuz

sonuçlarla karşılaşan insanların yaşadığı deneyimler ya da bu örnekleri içeren hikâyeler çocukta davranış değişikliğine dahi yol açabilir (Bee & Boyd, 2009, s. 673).

3. BÖLÜM

KUŞAKLARARASI ÖĞRENME

3.1. GELENEKSEL TOPLUMDAN MODERN TOPLUMA

KUŞAKLARARASI İLİŞKİLER VE DEĞİŞİM

Toplumların yaşlılık algıları tarihsel süreçte ekonomik, siyasal, kültürel ve sosyal değişime göre şekil almıştır. Yaşlıya yönelik tutum ve davranışlar ve yaşlının sosyal statüsü yaşanan sürece, çevreye ve yöreye göre değişmiştir. Örneğin yaşlılığa bireysellik ve bağımsızlık perspektifinden bakan batı kültürünün başarılı yaşlanma modelini esas alan yaklaşımına karşın doğuda kolektivist değerler ve bağlılık önem taşır. Batının kavramsallaştırmalarında yaşlanma olumsuz bir süreçtir ve yaşlılar zayıf, kırılgan ve bağımlı olarak tasvir edilir. Amerikan kültüründe refahın çekirdeğini başarı oluşturur. Doğu Asya'da ise uyum ve denge esastır (Uchida, Norosakkunki, & Kitayama, 2004, s. 223-224; Fry, et al., 1997, s. 99-100; Liang & Luo, 2012, s.327). Geleneksel toplumlarda demografik yapı, değerler ve kültür açısından sosyal değişme henüz etkisini göstermediği için yaşlılık deneyim ve gücün sembolüdür.

Türk kültüründe ise yaşlının statüsü bilgi ve deneyim zenginliği sebebiyle yerini hep korumuştur. Hastalıkların tedavisi, cenaze işlemleri gibi tecrübe gerektiren konularda yaşlılar devrede olmuştur. "Söz ulunun, su kiçigin" bir Oğuz atasözü olarak ataya verilen değerin nişanelerinden biridir. Bilhassa kabile yaşamıyla birlikte yaşlı, toplulukta saygın bir konum edinmiş ve bu durum törelere yansımıştır. Ayrıca Oğuz destanlarında yaşlıyı korumak, ona yardım etmek, şefkatle yaklaşmak destan kahramanlarının erdemli davranışları arasında yer almaktadır. Türklerin İslamiyeti kabul etmesiyle bu durum, dinin insana sunduğu bir değer ve davranış biçimi olarak önemini korumaya devam etmiştir (T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2012, s. 11-14). Kültürümüzün ve aileye bakış açımızın temelinde yer alan sevgi ve şefkat duygusu tüm çağlarda yaşlıya bakış açımızın da belirleyicisi olmuştur. Geleneksel Türk Toplamları yaşlıyı bir değer olarak algılamış, bilgi ve deneyim açısından *aksakal* nitelemesinde bulunduğı yaşlının bilgeliğine her zaman başvurmuştur. Kültürümüzde yaşlı, bolluk ve bereketin kaynağı olarak da algılanmıştır. "*Türk karır, kılıcı karımaz*" (Türk yaşlanır, kılıcı yaşlanmaz) atasözü, bir otorite olarak algılanan yaşlının, değer ve statüsünü ölünceye kadar koruduğunu göstermektedir (Ceylan, 2018, s.517).

Kültürümüz maneviyattan beslenerek şekillenmiş ve bu yaklaşımı tarih boyu ihtiyaca binaen açtığı kurumlara da yansıtmıştır. İhtiyaç sahibi yaşlıların korunması için kurulan ilk kuruma 11. yüzyılda Selçuklular'da rastlamaktayız. Günümüz huzurevi işlevinde kurulan Darürreha 11. yüzyılda Sivas'ta kurulmuş ve sonrasında da benzer örneklerine rastlanmıştır. Osmanlı'da 19. yüzyıla kadar vakıflar tarafından verilen sosyal hizmetler 19. yüzyıl itibariyle hayır kuruluşları ve kamu kurumları bünyesinde hizmet vermeye başlamıştır. 1895 yılında II. Abdülhamit döneminde engelli ve ihtiyaç sahibi insanlar için kurulan Darülaceze bunun bir örneğidir ve halen varlığını korumaktadır. Cumhuriyetin ilanından sonra 1930'da yürürlüğe giren 1580 sayılı yasa ile ilk kez bir kamu kuruluşu olarak belediyelere yaşlıların korunması ve yaşlı evleri yapma yükümlülüğü getirilmiştir. Böylece Türkiye'nin çeşitli illerinde huzurevi, güçsüzler yurdu, aceze evleri, düşkünler evi gibi kurumlar yaşlılara hizmet vermeye başlamıştır (T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2012, s. 11-14).

Hal böyleyken toplumlar arasında farklılık gösteren yaşlılık algısı, yaşlının sosyal statüsü, yaşlıya yönelik tutum ve davranışlar modernleşme ve küreselleşmenin etkisiyle azalmakta, toplumların yaşlıya bakış açısı giderek benzerlik kazanmaktadır. Yaşam süresi ve standartları açısından kaydedilen gelişme, değerler açısından yaşanan

kayıpları da beraberinde getirmektedir. Toplumsal yapı üretim ve tüketim ilişkileri üzerinden yürümeye başlarken üretime aktif katkı sunamayan yaşlının "tüketici" olarak algılanması yaşlının "değersizleşmesine" ve "araçsallaştırılmasına" neden olmaktadır (Ceylan, 2015, s.25-54). Günümüzde küreselleşme ve kitle iletişim araçlarının etkisiyle toplumlar birbiriyle etkileşmekte, kültürel öğeler ve toplumsal değerler açısından giderek farklar ortadan kalkmakta, toplumlar birbirine benzemektedir. Küresel pazar için üretilen maddi değerlerin arka planında kendi anlamları, kültür kodları ve değerleri de bu ürünleri tüketen toplumlara aktarılır ve toplumlar devamlı bir tüketime teşvik edilir. Böylece sosyal değişme kaçınılmaz bir hal alır ve değerlerin bir kısmı yok olur, bir kısmının önemi artar ve bir kısmının da anlamı değişir. Kültürel yapısıyla değişime direnç gösteren toplumlar yeni düzenlemelere ihtiyaç duyar (Kılıç, 2005, s. 83-84). Modern toplumlarda demografik yaşlanma süreci sosyal güvenlik sistemlerinin geleceği açısından bir sorun olarak görülmekte, bu durum yaşlılığa yönelik olumsuz bir bakış açısı ve tutumun gelişmesine yol açmaktadır. Bunun yanı sıra sanayileşmenin etkisiyle köyden kente göç, kadının iş hayatına girmesi, sosyal değişme gibi etkilerle geleneksel aile, yerini zamanla çekirdek aileye bırakmakta, yaşlılar çocuklardan, çocuklar ise yaşlılardan gitgide uzaklaşmaktadır. Ülkemizde de durum, farklı değildir. Türkiye Aile Yapısı Araştırması (2011) verilerine göre en az akrabaya sahip olan grup da yaşlı gruptur. Küreselleşme, göç ve teknolojinin ilerlemesi gibi gelişmelerle toplumsal değerler, algı ve beklentiler ülkemizde de hızla değişmektedir. Sosyal değişimin en belirgin yansıması toplumun temel birimi ailede gözlemlenir. Değerlere yüklenen anlamlarla birlikte değerleri yaşayış da farklılaşır (Canatan, 2008, s. 66).

Sosyal değişimin ve toplumsal yaşamın en net ölçütü algılardaki değişimdir. Abay ve Demir'in (2014, s. 146-148) bulgularına göre sosyal değişimin bireyin algısında oluşturduğu değişim gençlerde daha fazladır. Özellikle saygı, otorite ve dindarlık gibi kavramların anlamlarında kuşaklararası fark daha net görülürken kadının

iş hayatındaki yeri, çocuk sayısı, boşanma ve geniş aile gibi gözlemlenebilir parametrelerde kuşaklararası net bir fark görülmemiştir. Fakat her iki kuşak için de yaşayışta değişim olduğu bulgulanmıştır. Ülkemizde modern toplum yapısının aile kurumu üzerindeki yansımaları bu alanda bir hizmet açığı oluşturmaya başlamış ve böylece daha planlı, daha kurumsal bir sisteme ihtiyaç duyulmuştur. 1963 yılında çalışma gücünden yoksun ve ihtiyaç sahibi yaşlı bireylerin sosyal güvenlik ihtiyacına yönelik hizmetleri de kapsayan Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Böylece o zamanki adıyla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı ilk huzurevi 1966 yılında hizmet vermeye başlamıştır. Konya ve Eskişehir'de açılan huzurevleri giderek modernleşen toplumun önemli bir ihtiyacını karşılamak üzere sonrasında tüm Türkiye'de yaygınlaşmıştır (T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2012, s. 12).

Doğum oranlarındaki düşüş ve yaşam süresinin uzaması gibi demografik değişimler nedeniyle Türkiye'nin yapısındaki farklılıkların giderek daha da artacağı öngörülmektedir. Aile ilişkileri bu açıdan yeniden değerlendirilmeli ve toplumsal değişim göz önünde bulundurulmalıdır. Modern toplumun aile modeli olan çekirdek aileye karşı geniş aile modeli önermek için sağlam temellere ve sosyal politikalara ihtiyaç vardır. Kuşaklararası ilişkilerdeki çözümlerin en önemli nedenlerinden biri de ampirik araştırmalarla da bulguları ortaya konan köyden kente göç ve köyde kalan yaşlıların coğrafi konum itibarıyla çocuk ve torunlarından uzakta kalmalarıdır. Aile bağlarının ve kuşaklararası ilişkilerin iyileşmesine yönelik geliştirilecek sosyal politikalar geleneksel kültürde olduğu gibi yaşlıların ailedeki yerinin korunması için bir gerekliliktir (Tufan & Yazıcı, 2009, s. 50-51). Eskiden tarım toplumlarında kadın, ailedeki rollerinin yanı sıra üretime de katkıda bulunurdu. Çocukların bakımı konusunda ailenin yaşlı fertlerinden yardım alınır, bu durum geniş aile olmanın gerekçelerinden birini oluştururdu. Şimdilerde kadının yine iş hayatında olması sebebiyle çocukların

okul dışı zamanlarında bakım ve ilgi ihtiyacı devam etmektedir. Modern hayatın getirdiği bu gibi gerekliliklere artık geleneksel yöntemlerle değil; kurumsal düzeyde çözüm aranmaktadır. Ancak sosyal değişimle birlikte değişen şartlar göz ardı edilmeden geleneksel yöntemlerin bu çağa adaptasyonu daha nitelikli sonuçlar üretebilir.

Türkiye'de yaşlılık alanında geliştirilen sosyal politikalarda kültür faktörü göz önünde bulundurulmalı, huzurevlerini yaygınlaştırmak ve bu gibi projeleri artırmak yerine geleneksel yöntemlerin çağa adaptasyonuna yönelik aile kültürünün korunması ve güçlendirilmesine öncelik verilmelidir. Çünkü Türkiye'de durum, kültür, inanç ve değerlerin etkisiyle modernleşme sürecine giren ülkelerden biraz daha farklı seyretmektedir. Yaşlı ile aynı evi paylaşanlar olduğu gibi yakın evlerde yaşamayı tercih edenlerin de oranı bu görüşü destekler niteliktedir. Geniş aile geleneğinin devamı niteliğinde bir çözüm olarak yakın evlerde oturmak aile bağlarının korunması adına geleneğin günümüze bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı evde yaşamak yerine aynı mahallede yaşayarak bir arada olmak, manevi paylaşımda bulunmak, herkesin özerk yaşamı açısından daha nitelikli görünmektedir (Aytaç, 1998, s. 260-262). Türkiye Aile Yapısı Araştırmasının bulguları da bu bilgiyi destekler niteliktedir. 2006 yılında çoğunluğu yetişkin çocuklar ile anne baba ya da kayınvalide-kayınpederin oluşturduğu en az bir akrabası ile aynı binada yaşayanların oranı %13'tür. Beş yıl sonra bu oran %17'ye yükselmiştir. Öte yandan aynı zaman diliminde çocuğuyla aynı evde yaşayan anne baba ya da kayınvalide-kayınpeder oranında bir düşüş yaşanmıştır. Bu durumun aynı evde yaşayanların aynı binada başka bir daireye yerleşmiş olduklarının bir göstergesi olabileceği ihtimaller arasındadır (Özbay, 2011, s. 75-80).

Yaşlıların başka imkânlar varken bakımevlerine yerleştirilmesinin önüne geçmek amacıyla kullanılan *yerinde yaşlanma (aging in place)* kavramı bireyin hayatı boyunca bağımsız olarak ya da yardım alarak kendi evinde yaşaması, ihtiyaçlarının

evinde karşılanması ve bu amaçla eve hizmet taşınması gibi çözümleri içermektedir (Bakırcıoğlu, 2012, s. 1470). İnsanın hayatla, insanlarla ve dünyayla ilişkileri, inanç, değer ve tutumları, onun mekânla ilişkisi ile bir bütünlük oluşturur ve bu ilişkiler bütününde insanın mekânla olan ilişkisini "yer kimliği" kavramıyla tanımlamak mümkündür (Proshansky, 1978, s. 147). Bu bağlamda evde bakım hizmet yönetmeliği, evde bakım ücretinin ödenmesi ve evde sağlık hizmetinin başlatılması Türkiye'de son yıllarda önemli bir gelişmedir. Buna karşın profesyonel bakıcı ve günlük yaşam aktivitelerine yönelik hizmetleri ve psiko-sosyal destek hizmetlerini kapsamaması, yaşam boyu öğrenme ve aktif yaşlanma politikalarındaki eksiklik ve yerinde yaşlanmaya katkı sunacak gündüzlü hizmet seçeneklerinin yetersizliği de bir gerçektir (T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2012, s. 12).

Öte yandan her ne kadar kültürel kodlara sadık kalınsa da modern zamanların kaçınılmaz bir gerçeği olarak huzurevleri gitgide artan bir ihtiyaç olma özelliğini korumaktadır. Bununla birlikte yaşlıyı hayattan izole eden, toplumsal hayattan uzak yerlerde hizmet veren huzurevlerine alternatif olarak hayatın içinde, çocuk bakımevleri ile aynı yerleşkede, insanlarla iç içe huzurevleri yaşlının hayatla bağıını canlı tutacaktır. Böylece şartlar gereği huzurevine yerleşen yaşlı hem bakım açısından hizmet almış olacak hem de yaşam hakkı olarak nitelendirilebilecek anlam arayışı ve varoluş serüvenine devam etmiş olacaktır. Aksi takdirde bu haliyle huzurevleri bireye kendini terk edilmiş ve yalnız hissettiren ölümü bekleme depoları olmaya devam edecektir (Öz, 2002, s. 25-26). Bu tür yönetilen süreçlerde toplumlar temel değerlerinden ödün verdikleri kadar silikleşir. Topluma özgü değerler, ilkeler, sanat, dil ve edebiyat o toplumun kimliğidir. Bu temel değerlerin korunması toplumun fertlerinin ve farklı kuşakların bir arada olmasıyla mümkündür. Yalnızlaşan bireyler kültürel aktarımın korunmasına katkı sunamaz (Güngör, 1998, s. 23).

3.3. KUŞAKLARARASI UYUM AÇISINDAN İLKOKUL ÇAĞI VE YAŞLILIK ÇAĞI GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

Tornstam (2011), zaman ve çocukluk başlığında yaşlıda farklı bir zaman algısı ve yetisi geliştiğini öne sürer. Örneğin bugün ve dün aynı anda mevcut olabilir. Geçmiş ve şimdi arasındaki mesafe yok olur. Şimdi ve sonra arasındaki sınır birleşebilir. Böylece çocuklukla ilgili yeniden yapılandırmalar söz konusu olabilir. Bu durumu bir soğanın tabakalarına benzetir. Her yaş aynı anda mevcuttur ama iç katmanlara çocukluğa doğru inerken o zamana gidilemediği için kişi şimdiki algısıyla o zamanki deneyimlerini yeniden yorumlayarak o katmanlara iner ve çoğunlukla bir uzlaş sağlanır. Örneğin çocukken annesi tarafından sık sık kötü muamele gören bir kişi şimdi sorunlu ilişkisine yeniden bakar, ölümünden yirmi yıl sonra annesini anlar ve onunla uzlaşır. Zamanın aşkınlığı insana bazen gerçek anlar yaşatır. Bu bağlamda bütün yaşamına geri dönüp bakabilme şansına erişen bir yaşlıyla bir arada olması çocuk için büyük bir zenginliktir. Öte yandan yaşlının çocukla bir arada olması ise onu geçmişine yeniden götürecek, tüm gelişim ve olgunlaşma basamaklarını ona hatırlatacak, yaşam doyumunu artıracak ve geçmişindeki hataları onarmasına kapı aralayacaktır.

Elli yaş üstü insanların *kendini gerçekleştiren yaratıcılıkları*, güvenli ve mutlu ortamlarda büyüyen çocukların yaratıcılığına benzer. Bu yaratıcılık doğal akışta herhangi bir zorlama gerektirmeden oluşur. Aynı zamanda alışılmışın dışında ve özgündür. Genel olarak her çocuğun o anda plansız olarak ve yaradılışı gereği ürettiği oyun, dans, şarkı, şiir ya da resim bu yaratıcılığın ürünüdür. Yaradılıştaki her insanda var olan ve topluma uyum sağlama sürecinde birçoğumuzun bastırıp yitirdiği bu özelliği bazılarımız korumayı başarır ya da yeniden edinir. Kalıpların dışında düşünmek ve davranmak, farklı deneyimlere açık olmak, kendileri gibi olabilmek ve kendilerini özgün olarak ifade edebilmek çocukların olduğu kadar kendini gerçekleştiren yaratıcı

insanların da özelliğidir. Bu açıdan olgun insanlar ve çocuklar birbirine çok benzer (Maslow, 2001, s. 144-151). Piaget çocuğun bilişsel bir yabancı olsa bile duygusal bir vatandaş olduğunu söyleyerek çocukların yetişkinlerden çok farklı düşündüğünü ve dili çok farklı kullandığını, fakat duygusal boyutta yetişkinlere çok benzediğini ifade eder. Düşünce ise duygulara bağlıdır. Yetişkinler çocukları potansiyel bir birey olarak görürlerse saygılı bir tutum sergilemiş olur. Çocuk; yetişkinler gibi duyguları olan, mantıklı düşünebilen, anlaşılacak için özen isteyen bir bireydir. Bu tutumla saygı gören çocuk saygı göstermeyi de öğrenecektir (Elkind, 1999, s. 68-70). Çocuk ahlakını yetişkin zihniyle değil yine çocuğun algısıyla ele almalıyız. Örneğin en basit bir sosyal oyun örneği olan misket oyununda çocuklar kuralları kendi kendilerine detaylandırır, büyük ve tecrübeli olan çocuklar kendinden daha küçük olanlara aşama aşama kuralları öğretir ve onları eğitir. Bu kurallar ve uygulamalar aktarılırken insanın en anlamlı niteliği olan değerler de kuşaktan kuşağa geçer ve çocukların kalplerinde yer eder. Ahlak kuralları tıpkı misket oyununun kuralları gibi bireylerin o kurallara duyduğu saygı neticesinde kuşaklararası yaşamaya devam eder (Piaget, 2015, s. 12-13).

Öte yandan saygı görmek her dönemde bireyin temel ihtiyacıdır. Saygıyla birlikte güvenlik, sevme-sevilme, ait olma gibi tüm temel ihtiyaçları karşılanmış olan birey bilgi, beceri ve yetenekleri doğrultusunda kendi potansiyelini gerçekleştirmeye odaklanır. Sonuç olarak özgün niteliklerini keşfeder, var olma ve kendini ifade etme fırsatı bulur (Göksu, 2002, s. 6). Bu fırsatı bulamayıp sevgi ve saygıyı koşullara bağlı olarak alabilen ya da bu ihtiyaçlarından yoksun kalan çocuk başkaları tarafından beğenilmek ve saygı görmek için kendine özgü niteliklerinden vazgeçer. Rogers bu durumu açıklamak için dar ve sınırlayıcı benlik kavramından bahseder ve böyle bir durumda bireyin kendini gerçekleştirme fırsatı bulamayacağını ifade eder. Sosyal uyum sağlayıncaya kadar çocuğun davranışlarından ötürü sevgi ihtiyacı erteleniyorsa bu durumu koşullu olumlu kabul olarak açıklar. Oysa çocuğun ihtiyacı olan koşulsuz

olumlu kabuldür. Çocuğun özgün ve farklı taraflarıyla birlikte sevilip benimsenmesini ifade eden koşulsuz olumlu kabulde, çocuğa istenilen davranış kazandırılmaya çalışılırken çocuğun kişiliği değil; davranışları eleştirilir (İftar, 2011, s. 63-66). İnsanları tüm özgünlükleriyle birlikte olduğu gibi kabul edip sevmeye ve benimseme bilge insanların nitelikleri arasında yer alır. Bu bağlamda Çiftçi (2008, s.11-12) otorite ve üstünlük duygusuyla anne, baba ve çocuk arasında yaşanan çatışmanın büyükanne ve büyükbabalarla yaşanmamakta olduğunu ifade eder. Ebeveyn ve çocuk arasında yaşanan çatışma ve gerilimi yatıştıran büyükler arabuluculuk yapabilmekte ve torunlarla iyi bir iletişim kurabilmektedir. Dolayısıyla çocuğun koşulsuz olumlu kabul ihtiyacını karşılamaya en uygun evre yaşlılık evresi olabilir. Buna karşın yaşlının umut ihtiyacını karşılayabilecek en uygun evre de çocukluk evresi olabilir. Yaşlı ve çocuk bir arada olursa karşılıklı olarak birbirini besleyecek ve birbirlerinin psikolojik iyi oluş düzeylerine katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda Murayama ve arkadaşları (2014, s. 306), 65 yaşından büyük gönüllülerin okul ortamında çocuklara resimli kitaplar okuduğu müdahaleli bir araştırmada, kuşaklararası bir programın yaşlıların depresif belirtilere ve stres faktörleriyle başa çıkmada etkili bir unsur olan içsel bütünlük duygusuna yansımaları araştırmışlardır. Elde ettikleri bulgulara göre sosyal izolasyon ve yalnızlık riski azalmış ve yaşlılar kendilerini anlamlı hissetmişlerdir. Çocuklarla nitelikli vakit geçiren yaşlıların kazanımları her açıdan değer taşımaktadır. Erikson bireyin manevi ve bilişsel gelişiminin olgunlaşmasında bu gelişim alanları açısından farklı evrelerdeki insanlarla bir araya gelmesi, iletişime girmesi ve bazı çatışmalarla karşılaşmasının önemli etkilerinin olduğunu söylemektedir. Erikson'ın bu anlayışı farklı kuşakların anlamlı iletişim kurmaları ve bazı etkinliklerde bir arada olmalarının önemine vurgu yapmaktadır (Ross, 2006, s. 26-27).

İlköğretim çağı, yetişkinlerin dünyasına ilgi duyulan bir çağdır. Kullanılan araçların, yapılan işlemlerin keşfedildiği bu dönemde çocuk yeni bilgiler ve yeni

deneyimler edindikçe kendine olan güveni artar. Hayatındaki büyüklerin sağladığı öğrenme ortamları ve tutumları çocuğun kendini başarılı hissetmesinde önemli bir etkindir. Araştırma, keşfetme, çalışma ve başarıma yönünde çocukları güdülemek ve uygun ortam oluşturmak çocuğun hayatındaki yetişkinlerin yapacağı önemli bir katkıdır. Erikson'ın işaret ettiği başarılı olmaya karşı aşağılık duygusuna kapılma karmaşası yaşayan çocuğa başarı duygusu tattırılmalıdır. Başarılı olduğuna inanan ve onaylanan çocuk bir sonraki evreye güvenle geçecektir. (Erden & Akman, 2005, s. 90-92).

Piaget dört temel dönemle açıkladığı Bilişsel Gelişim Kuramında diğer gelişim kuramcıları gibi her dönemin özelliğiyle o dönemi isimlendirmiştir. İlk dönem Duyusal Motor Dönemidir. Doğuştan getirilen duyuşsal özellikler nedeniyle bu isim verilmiştir. Bir sonraki evre ise İşlem Öncesi Dönemdir. Ardından zihinsel işlemlerin somutlaştırılarak yapılabildiği Somut İşlemler Dönemi gelir. Sonuncusu da Soyut İşlemler Dönemidir. Her dönemin diğer dönemlerden başka kendine özgü düşünme sistemi vardır. Çocukların gelişim özellikleri açısından akranlarına göre farklılık gösterme olasılığı vardır, fakat Piaget'in gelişim dönemlerinin sırası değişmez. Piaget'ee göre dönemler ardışıktır ve birbirinin peşi sıra gider. Çocuk bir dönemin özelliklerini yoğun olarak taşıırken bir önceki ya da bir sonraki dönemin özelliklerini de nadiren sergileyebilir. Ayrıca belli yaşlarla ifade edilen dönemler için yaş açısından esneklik söz konusudur. Her çocuğun gelişim hızı ya da niteliği bir değildir. (Ceyhan, 2011, s. 226). Bu araştırma bağlamında Somut İşlemler Dönemine açıklık getirecek olursak; soyut kavramlarla zihinsel işlem gerçekleştirilemeyen bu evre 7-12 yaş aralığını kapsar. Bu dönemi açıklayan en önemli kazanımlar, korunum ve tersine çevrilebilirlik kavramlarıdır. Maddeye bir şey eklenmedikçe mekândaki konumu ya da şekli değişse bile miktarının değişmezliği; "korunum" kavramı, olayları tersinden düşünme becerisine ise "tersine çevrilebilirlik" kavramı karşılık gelmektedir. $A=B$ ise $B=A$ diyebilen çocuk

olayları tersinden düşünebilme becerisi kazanmıştır. Benmerkezci düşünceden bu dönemde uzaklaşan çocuk kendini başkalarının yerine koyabilir yani empati kurabilir. Çok boyutlu sınıflama yeteneği gelişmiş olan çocuk da nesnenin sadece belirgin özelliğine odaklanmaz yani merkezileşmeden merkeziyetsizliğe doğru aşama kaydeder (Can, 2011, s. 74). İlköğretimin ilk kısmına denk gelen somut işlemler döneminde çocuk bir önceki dönemde kazandığı somut kavramlar üzerinden daha karmaşık işlemler yapabilir. Çocukların formel eğitime katıldıkları yılları kapsadığı için yetişkinler, çocukları bu dönemde düşünmeye, sorgulamaya ve karşılaştırma yapmaya teşvik etmelidir. Ezberleme tekniğinin çok kullanıldığı bu dönemde farklı tekniklerin dengeli olarak kullanımı önemlidir. Aksi takdirde ezberci bir anlayış bir üst bilişsel evreye geçişi yavaşlatır. Çocukların bu dönemde en çok yaşayarak ve gözlemleyerek öğrenmeye ihtiyacı vardır ve bu fırsatı yakalayan çocuklar düşünmeyi sevecektir (Türküm, 2011, s. 229).

Piaget, yaşamın ilk yıllarından yetişkinliğe doğru giderek karmaşıkleşan bilişsel etkinlikler açısından bireyin gelişim dönemlerini aşamalandırarak belli evrelere ayırmıştır. Piaget, çocukların bilişsel bir yabancı olduklarını yani yetişkinler gibi düşünmediğini dile getirir. Bunu bir örnekle şöyle açıklar: Bir okulun çiftliğinde yaşayan domuzlardan biri ölür. Bu duruma çok üzölen çocukların biraz rahatlaması için öğretmenleri bir cenaze töreni düzenleyip domuzu uygun bir yere gömer. 7-9 yaş arası çocuklar onun kısa bir süre sonra dönmesini umduklarını ifade ettikleri mektuplar yazar. Buradan anlaşılıyor ki çocuklar yetişkinlerin algıladıkları ölüm kavramından farklı düşünmektedir. Çocukların geçici bir durum gibi algıladıkları ölüm kavramı yetişkinlere yabancıyken yetişkinlerin algıladığı ölüm kavramı da çocuklara yabancıdır. Çocuklar dili de yetişkinlerden farklı kullanır. Doğru bir iletişime zemin hazırlamak için onların yeteneklerini, bilgisini, olayları nasıl anlamlandırdıklarını anlamak gerekmektedir (Holm, 2003, s. 213-215). Çocukların oyunlarını gözlemleyerek ulaştığı bulgulara göre

Piaget "ahlaki gerçekçilik" ve "ahlaki gorecelilik" olmak üzere sekiz yaş öncesi ve sonrasını iki evrede ele almıştır. Sekiz yaşından küçük çocuklar için kurallar anne baba, devlet ve dini otoriteler tarafından belirlenmiştir ve değiştirilemezdir. Bu nedenle kural ihlallerinin kesin olarak cezalandırılacağına inanılan ahlaki gerçeklik evresindeki bir ocuk, çürümüş bir tahta parçasına basıp akarsuya düşen bir çocuğun hikâyesi anlatıldığında, daha önceden işlemiş olduğu bir hatanın/yaramazlığın cezasını çekiyor olduğunu söylemektedir (Bee & Boyd, 2009, s. 673-674).

Piaget'in ahlaki gerçekçilik evresinde hâkim olan düşünce biçimine bakacak olursak birçok yetişkinin de olaylara aynı bakış açısıyla yaklaştığını söyleyebiliriz. Başımıza gelen olayları, daha önceden işlemiş olduğumuz hataların bir cezası olarak görmek, cezalandıran Tanrı imgesini besleyen bir yaklaşım olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu bağlamda Pargament'in (2011, s. 57-58) dini başa çıkma konusuna olumlu ve olumsuz olmak üzere iki farklı açıdan yaklaşması, değerlere yüklediğimiz anlamların hayatımızdaki önemine açıklık getirir. Olumlu dini başa çıkma başımıza gelen olayların bizi güçlendiren ve bize anlam katan taraflarına odaklanırız ve ondan besleniriz. Olumsuz dini başa çıkma ise başımıza gelen olayları işlemiş olduğumuz bir hatanın cezası olarak algılar ve suçluluk duygusuna kapılarak bundan olumsuz etkileniriz. Bizi strese sokan bu bakış açısı, aynı zamanda yaşadığımız deneyimden ğreneceklerimizi de engeller. İki farklı bakış açısının hayatımıza yansımaları da çok farklıdır. Uysal ve arkadaşlarının (2017, s. 139) bulguları Pargament'i doğrulamaktadır. Olumlu dini başa çıkma ile psikolojik sağlamlık, umut ve hayat memnuniyetinin pozitif yönde ve anlamlı bir ilişkisinin bulgulandığı araştırmada olumsuz dini başa çıkma söz konusu olduğunda sonuç değişmiş, negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Öte yandan Jean-Paul Deconchy ocukta Tanrı tasavvuruna ilişkin semantik tahlille yaptığı araştırmada dokuz-on yaşındaki bir ocuğun Tanrı için ilmihalde geçen nitelemelere benzer tasvir kullanmaya başladıklarını bulgulamıştır. Örneğin Tanrıyı her şeyi bilme,

hazır ve nazırlık, adalet, büyüklük gibi nitelermelerle tasavvur ettiklerini söylemektedir (Holm, 2003, s. 209). O halde insanın çocukluk evresinden itibaren imgelerinin biçimlendiğini söylemek mümkündür. Sunden'e göre kültürel aktarım yapan yetişkinlerin aşırı heves, müdahale ve kontrol içeren tutumları çocuğun tanrı imgesini olumsuz etkiler. Hatta bu etki öyle boyutlara ulaşır ki, çocuk hiçbir zaman Tanrıya ve maneviyata ilişkin homojen ve kişisel bir ilişki geliştiremez. Örneğin ceza, tehdit ve baskı içeren bir öğretme tarzında yaşanan kaygı ve korku Tanrı ile ilişkilendirilir. Çocuk ise manevi değerlere karşı kaygılı ve kararsız bir tutum ile tepki verir. Çocuklara fikirlerini dayatmadan, tutarlı olumlu bir tutum içerisinde soruları cevaplayan, iyi birer model oluşturan aktarıcılarının güven veren tutumları ise çocukların geleneği iyi modellerden öğrenmesini ve maneviyata olumlu bir tutumla yönelmesini sağlar (Holm, 2003, s. 210-211).

Konumuz bağlamında Piaget'in sekiz yaş sonrası için açıkladığı ahlaki görecelilik evresine dönecek olursak, çocuk gerekli olduğu zamanlarda kuralların değiştirilebileceğini bilir. Bu evrede çocuk, daha esnek bir bakış açısına sahiptir. Çürümüş tahta parçasına basıp suya düşen çocuğun durumu bu kez bir kaza olarak nitelendirilir. Artık, başa gelen her olumsuz olay yaramazlıkların/hataların bir sonucu değildir. Ceza ile niyet arasındaki ilişki kavranır. Davranıştaki kasıt değerlendirilebilir. Bu kavrayış ilk kez Piaget'nin ortaya attığı ve daha sonra Kohlberg'in geliştirdiği ahlaki muhakeme ile ilgilidir (Bee & Boyd, 2009, s. 674). Piaget'nin fikirlerinden yola çıkarak ahlak gelişimi üzerine araştırmalar yapan Kohlberg, gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası olmak üzere üç düzeyden bahseder. Gelenek öncesi düzeyde cezadan sakınılıp ödül ve çıkar gözetilirken, geleneksel düzeyde aile ya da ait olunan grubun beklentileri ve çıkarları esastır. Gelenek sonrası düzeyde ise değerler, çoğunluğun iyiliği, toplumsal düzen ve adalet gibi esaslar gözetilirken bu önceliklere göre yasaların esnekliği söz konusudur. Buna karşın ilkökul çağındaki çocuklarda gelenek öncesi

düzy baskındır. Bilişsel gelişim ile paralel olarak ilerleyen ahlaki muhakemede somut işlemler döneminin gereklerinin sağlanmış olması ve benmerkezciliğin azalmış olması gerekir. Krcmar ve Vieira'ya (2005) göre ahlaki muhakemenin gelişmesi için çocuğun yetişkinlerle değerlere ve ahlak ilkelerine ilişkin karşılıklı diyalogları ve anlamlı ilişkileri önem arz eder (Bee & Boyd, 2009, s. 675-693). Sunden değerlerin aktarımında öğretinin pratik yönünün olması gerektiğini vurgular. Bahsettiği iki kavramla Sunden gelenek aktarımını bütün (total) ya da salt sözel (nur verbal) olmak üzere sınıflandırmıştır. Genellikle güvensiz aktarıcılarda görülen salt sözel aktarımda, maneviyat yetişkinlerin hayatında yaşanan bir örnekle sunulmadığı için çocuklar sordukları sorular karşısında aldıkları kapasitelerini aşan entelektüel cevaplarla bütüncül bir anlayış geliştiremez. Ancak, çocuk konuşmaya başlamadan erken yaşlardan itibaren değerleri yaşamın içinde örnekleriyle gördüğünde duygusal ve davranışsal açıdan beslenmiş olur. Daha sonra konuşma becerisi kazandığında ise sözel aktarımlar ve çocuğun sorularına bulduğu açıklamalar bütüncül bir anlam kazanır (Holm, 2003, s.210-211).

Fabes ve Martin'e göre (2003) Piaget gibi Vygotsky de kültürün ve sosyal etkileşimin bilişsel gelişim üzerindeki etkisine vurgu yapar ve çocuğun yetişkinlerle etkileşiminin önemine Piaget'den çok daha fazla yer verir. Piaget düşüncenin dili yönlendirdiğini düşünürken Vygotsky dilin düşünceyi yönlendirdiğini ileri sürer. Çocuğun bilgi açısından kendinden daha iyi seviyede bireylerle diyalog kurarak kavramları daha akılcı daha mantıklı ve sistematik kullanabildiğini söyleyen Vygotsky dilin sadece sosyal bir iletişim aracı olmadığını, çocuğun plan yapmak, davranışlarını düzenlemek ve karar sürecini gerçekleştirmek için dili kullandığını ortaya koyar (Akt. Can, 2011, s.75).

Bunların yanı sıra aile birliği ve huzurlu bir yuva çocuğun gelişimi ve geleceği açısından ona iyi bir temel oluşturur. Yaşam koşulları iyi olmasa bile anne ve babasıyla

birlikte samimi bir aile ortamında büyümek, sevgi ve güven açısından desteklenmek çocuğun öz güvenini, öz saygısını artırarak kişilik gelişimine önemli katkı sağlar. Ailesi tarafından tutarlı ve dengeli olarak yönlendirilen çocuk, sınırlarını bilir, sorunların üstesinden gelmek için çözüm üretir, sevmeyi saymayı, paylaşmayı, değerleri yaşamayı ve sorumluklarını öğrenir. Buna karşın birlik ve düzen kuramayan, dengeli ve tutarlı bir tutum sergileyemeyen anne babaların çocukları ise çekingenlik ya da saldırganlık gibi sosyal davranış sorunları sergileyebilir. Okul başarıları ve arkadaş ilişkileri olumsuz etkilenir. Olumlu davranışları fark edilmeyen, onaylanmayan ve pekiştirilmeyen çocuk anne babadan görerek öğrendiği çatışmacı bir tutum benimser (Bakırcıoğlu, 2012, s. 34-36). Davranış sorunu gözlemlenen çocuklar üzerinde yapılan birçok araştırma göstermektedir ki, bu çocukların anne babalarıyla ilişkilerinde olumsuz ve tutarsız tutumlar söz konusudur. Zira aile içi ilişkilerin ve duygusal bağların niteliği çocuğun davranışını, içselleştireceği değerlerin niteliğini, yetişkinliğinde sergileyeceği kişilik özelliklerini doğrudan etkilemektedir (Campbell, 1995, s. 35-37).

"Yaşlılık insana sunulmuş ikinci bir çocukluk dönemidir" diyen Erikson insan yaşamındaki döngüye işaret ederken aslında çocuk ve yaşlı arasındaki benzerliğe de vurgu yapar. İnsanın psiko-sosyal gelişimini yaşam boyu evrelere ayırarak ele alan Erikson, bebeklerin ve çocukların ihtiyaç duyduğu güven duygusu ile yaşlılık çağında ihtiyaç duyulan benlik bütünlüğü ihtiyacını birbirine benzeterek, kuşaklararası ilişkilerin insanın gelişimine sağladığı katkıya dikkat çeker. Önceki evrelerini sağlıklı olarak tamamlayarak benlik bütünlüğüne erişen yaşlıların genç kuşakların ihtiyaç duyduğu güven duygusunu tamamlayarak yaşlı ve çocukların birbirine sağlayacağı uyuma işaret eder (Erikson, 2014, s. 103). Diğergamlığın egoizmi gölgede bıraktığı aşkınlık sürecinde yaşlılar, kendi ihtiyaçlarının yerine başkalarının ve bilhassa da çocukların ve torunların ihtiyaçlarına odaklanır (Tornstam, 2011, s. 170). Gelişim sürecinin bir devamı olarak yaşlılıkta manevi bir uyanış biçimi kazanılabilir. Sternberg'in (2005, s.

13) "*received wisdom*" olarak adlandırdığı yaşlılıkta kazanılan bilgelikte birey, egosunu dengeli bir şekilde yönetebilme erdemi ve kuşatıcı bir şefkat geliştirir. Aslında bu, bir tür ruhsal uyanış ya da yeniden uyanıştır. Deneyimlerini aktararak var olmaya devam eden yaşlı, problemlere çözüm odaklı bakabilmektedir. Hayat boyu yaşanan deneyimler, sağlıkla ilgili sorunların artması, yakınların vefatı gibi etkenlerle yaşlı birey başa çıkma becerilerini geliştirmekte, ilişkilerinde uzlaşmayı seçmekte ve geçmişle barışabilmektedir. Bu süreçle birlikte bilgelik vasfı da gelişen yaşlı birey hayat boyu edindiği tüm birikimini paylaşmakta ve toplumun yararına sunmaktadır (Billig, 2000). Yaşlılık evresinde yaşanan aşkınlık sürecinde önceki kuşaklarla bağlantı devam eder ve kişi kendini kuşaklararası akışın bir parçası olarak hissederek. Tornstam'ın (2003) görüşme yaptığı bir yaşlı, gençken kendini evrende yalnız küçük bir nokta gibi hissettiğini ama şimdi kendini kuşak zincirinde bir bağlantı gibi hissettiğini ve burada önemli olanın kendi değil zincirin kendisi olduğunu dile getirmiştir. Hem önceki hem de gelecek kuşaklara ait olma duygusunun, bireysellikten çok daha anlamlı hissedildiği görülmektedir (Tornstam, 2011, s.170).

3.4. OKUL TEMELLİ KUŞAKLARARASI PROGRAMLAR

Sözlükte "bir toplumun kültürünün, yani değer yargıları ile bilgi ve beceri birikiminin yeni kuşaklara aktarılması süreci; bu sürecin okul benzeri kurumlarda gerçekleştirilmesi faaliyeti" (Cevizci, 2005, s. 577) olarak tanımlanan eğitim, kuşaklararası öğrenmeyi bünyesinde barındıran bir kavramdır. Kuşaklararası öğrenme, adından da anlaşılacağı gibi kuşaklar arasında öğrenme alışverişini sağlayan bir tür eğitim şeklidir. Bu sebeple iki taraflı bir beslenme aracı olduğu da söylenebilir (Cabanillas, 2011, s. 230). Kuşaklararası öğrenme, beceri, değer ve bilgi kazanmak için farklı yaşlardaki insanların birlikte çalıştıkları, karşılıklı alışverişe dayalı bir öğrenme ortaklığıdır (ENIL, Avrupa Kuşaklar Arası Öğrenme Ağı, 2012, s. 4). Çocuk ve

gençlerin kişilik gelişiminde anne baba ile birlikte başka modellerin varlığına da ihtiyaç vardır. Psikolojik açıdan sağlıklı ve örnek olabilecek büyüklerin yaşam tecrübeleri önceki kuşaklar için zenginliktir. Genç kuşakların bu zenginlikten beslenerek yetişmeleri hem yaşam deneyimlerini ve kültürlerini aktararak faydalı olan yaşlılara umut verecek hem de ahlaklı bir toplum için çocukların ve gençlerin sağlıklı kişilik geliştirmelerine önemli bir katkı olacaktır (Çiftçioğlu, Polat, & Eren, 2016, s. 176).

Aile içi kuşaklararası öğrenme gayri resmîdir ve çok kuşaklı etkileşimi içerir. Ancak, modern ve daha karmaşık toplumlarda aile içerisinde giderek azalan kuşaklararası öğrenme aile dışında planlanmaktadır (Newman ve Hatton-Yeo, 2008, s. 31). Günümüz çocuklarının demografik, ekonomik ve sosyal değişimlerle birlikte yaşadığı sosyal tecrit ve bu tecridin çocuğun gelişimine yansımaları, kuşaklararası kurumsal programların gerekçesini oluşturmaktadır. Çünkü, çocukların bebeklikten ergenliğe kadar gelişimsel görevlerini gerçekleştirebilmeleri için yaşlı yetişkinlerin teşviklerine ve katkılarına ihtiyaçları vardır (Crites, 2008, s. 33). Öte yandan yaşlılara anlamlı olma duygusu yaşatarak sosyal izolasyon ve yalnızlık riskini azaltması ise kuşaklararası programların diğer önemli gerekçesini oluşturmaktadır (Murayama, et al., 2014, s. 306). Zira bu programlar aracılığıyla yaşlı bireylerin topluma olan katkılarından dolayı hayat memnuniyetleri artar ve daha genç kuşaklara yönelik derin bir anlayış gerçekleşir. Kuşaklararası programların genç bireylere katkısı ise artan benlik saygısı, kendine güven ve yaşlı kuşakları daha derin bir anlayıştır. Her iki kuşak için kazanımlar; değerli olma, kabul edilme ve saygı görme duygusu, artan bilgi ve beceriler ile kuşaklararası anlamlı bir ilişkidir (Newman ve Hatton-Yeo, 2008, s.33).

Bilgi, tarih boyunca doğal bir süreçte bir kuşaktan diğerine aktarılmıştır. Şimdilerde ise bu süreçte yaşanan değişim dolayısıyla daha kapsamlı sosyal amaçlarla planlı ve sistematik kuşaklararası öğrenme programları yaygınlaşmaya başlamıştır. Modern toplumlarda çocuklar daha küçük aile çevrelerinde büyümekte ve bu nedenle

farklı yaş gruplarıyla sosyalleşme şansları azalmaktadır. İşte bu noktada devreye giren kuşaklararası öğrenme programları, yaşlıların, gençlerin hayatlarında oynadıkları önemli rolü dikkate alır, gençlerin ve yaşlıların olumlu ilişkiler kurmaları ve bağlantıda kalmaları için araçlar sağlar (TOY Project Consortium, 2013, s.6). Ventura- Merkel ve Lidoffa göre (1983) kuşaklararası programlar çocuklarla yaşlılar arasında iş birliği, etkileşim ve değişim sağlayan, bilgi, beceri ve deneyim paylaşılmasını içeren girişimlerdir (Findsen & Formosa, 2011, s. 171). Son otuz yılda yaşlıları ve gençleri “aile dışı” kuşaklararası öğrenme deneyimleri içinde birleştiren Kuşaklararası Programlar/IP geliştirilmiştir. İlk programlar çoğunlukla, gençlerin eğitilmesine odaklanan, okul, çocuk bakım merkezleri, toplum merkezleri gibi sistemlerde ve yaşlıların refahına odaklanan huzurevi ve uzun süreli bakım merkezleri gibi sistemlerde gerçekleştirilmiştir (Newman ve Hatton-Yeo, 2008, s.32).

Kuşaklararası öğrenme, bugün, yapılandırılmış ve yapılandırılmamış olmak üzere okullarda iki farklı süreçte ilerlemektedir. Yapılandırılmamış öğrenme süreçleri amaçsız ve plansız olarak yürütülmekteyken yapılandırılmış öğrenme süreçleri amaçlı, planlı, programlı ve ölçülebilir nitelikte yürütülmektedir ve sonuç vermesi açısından daha etkilidir (Polat, Arslan, Günçavdı, Çiçek, & Kazak, 2016, s. 68). Kaplan (2001, s. 3-5) tarafından üç kategoride incelenen okul temelli kuşaklararası programları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür. Eğitim müfredatında bulunan alanlarla ilişkisine, hizmet sağlama durumuna, belirli bir zamanda gerçekleştirilme durumuna göre üç grupta toplayabiliriz. Belirli bir zamanda gerçekleştirilen okul temelli kuşaklararası programlar, sadece bir kez, mevsimlik, dönemlik, yıllık ve zaman zaman düzenlenebilmekte ya da herhangi bir etkinlik kapsamında periyodik olarak yürütülebilmektedir. Bu modelde toplumsal olayları anma ya da kutlamalar gibi özel günler, çocukların ve yaşlıların başka bir yaş grubu hakkında bilgi sahibi olmaları, proje amaçlı gösteriler, yaşlı ya da genç kuşağın sürekli olarak karşılıklı paylaşımında

bulunmaları, birbirlerine destek olmaları ve birbirleri ile iletişim kurmaları gibi çeşitli içeriklerde uygulamalar yapmak mümkündür. Kuşaklararası öğrenme insanlığın tarihi kadar eskidir ve bilgi, her zaman tecrübeli olandan tecrübesiz olana transfer edilmiştir. Ancak, bilişim çağında ve bilgi toplumunda, gençler teknolojik gelişmeleri daha çabuk kavradığı ve değişime daha iyi uyum sağladığı için yaşlılara göre avantajlı olmaya başlamışlardır. Bu bağlamda hizmet sağlama durumuna göre okul temelli kuşaklararası programlara açıklık getirecek olursak; temel odak noktası “hizmet sağlayıcıları” ve “hizmet alıcıları”ndan oluşan bu modellerde hizmet sağlayıcı olarak, aktif ve kendini sağlıklı hisseden yaşlılar hizmet alıcı olarak çocukların kişisel gelişimine ve eğitim sürecine katkı sağlar. Bu modellerin uygulanmasında yaşlılar çocuklara rol modeli olup danışmanlık yaparken çocuklar da sahip oldukları enerji, coşku ve destekleri ile yaşlıların yaşamlarına olumlu katkıda bulunmaktadır. Ayrıca hem yaşlıların hem çocukların belirli bir amaç için hizmet sağlayıcı konumunda birlikte çalışmaları da olabilmektedir. Böylece çevre ve toplum gibi konularda pek çok etkinlik bu modeller kapsamında planlanabilmektedir (Kaplan, 2001, s.3-5; Lyashenko ve Frolova, 2014, s.496; Yıldırım, 2015, s. 290-292).

Kuşaklararası Programlar (IGP), faydalı olan tecrübelerini paylaşmaları için farklı kuşakları kasıtlı olarak bir araya getiren planlanmış sürekli aktiviteler olarak tanımlanır. Bu programlar genel olarak, çocuklar/gençler ve yaşlılar arasında sosyal gelişimi ve öğrenmeyi sağlayan etkileşimler içerir (NCOA, 1981, s.231). Genel olarak yetişkinden çocuğa doğru işleyen öğrenme süreci çocuktan yetişkine doğru da işleyebilmekte, öğrenme sürecinde genç ve yaşlı kuşağın karşılıklı etkileşim sağlaması söz konusu olabilmektedir. Genç ve yaşlı kuşak arasında öğrenmeyi sağlayan sosyal araç niteliğindeki okul temelli kuşaklararası programlar aracılığı ile belirli bir hedef kitleye yarar sağlamak üzere kuşaklararası etkileşim sağlanmaktadır. Kuşaklararası iş birliğini, etkileşimi ve dayanışmayı artırmaya yönelik etkinlikler yürütülerek bilgi,

beceri ve deneyim paylaşılmaktadır. Amaç, hizmet yeri, insan kaynağı gibi konularda çeşitlilik gösteren okul temelli kuşaklararası programlarda; hedef kitle, hizmet alan ve veren insan kaynağı belirli bir amaca göre seçilmekte ve gönüllü katılım sağlanmaktadır (Yıldırım, 2015, s. 290-292).

Gençlerin yaşlılara teknolojik araçların kullanımı gibi konularda eğitim vererek çağa uyumlarını kolaylaştırması, okullarda ya da sosyal tesislerde yaşlıların çocuklara fen ve doğa etkinlikleri, mutfak, bahçe işleri, eski oyunlar ve el işi gibi konularda birikimlerini aktarmaları, ailelere kuşaklararası doğru iletişim eğitimi verilmesi, kültürel aktarım sürecini canlandıracak uygulamalardır (Canatan, 2008, s. 69). Eğitime yönelik alan deneyimlerinden yararlanan yaşlılar bu modelde; okullarda öğretmen, matematik ya da herhangi bir derse ilişkin gönüllü kurs veren, dinleyici, ders asistanı, kütüphane ya da kafeterya görevlisi, idari personel yardımcısı, kariyer danışmanı gibi görevlerle çocukların eğitimine katkıda bulunmaktadır. Bu modellerde genellikle tiyatro, müzik, dans, geleneksel sanatlar, edebiyat gibi kültür- sanat dalları, spor, çevrecilik, tarih, yabancı dil dersleri için tercih edilen yaşlılar, aynı zamanda yazı yazmayı öğretme, dilin korunması ve doğru şekilde kullanılması, uyuşturucuyu önlemeye yönelik eğitim programları gibi amaçlarda da öğrencilere yardımcı olabilmektedirler. Yaşlı bireylerin yatılı okullarda danışman, yetişkin rol model ve tıp öğrencileri için yaşlanma danışmanı olarak çalıştığı “granddad” gönüllü programı kuşaklararası öğrenmeyi danışmanlık altında eğitimle birleştiren örneklerdir. Ayrıca çocukların eğitici pozisyonunda olduğu ve yaşlıların bilişim becerilerini geliştirmeye yönelik kazanımlar içeren programlar mevcuttur (Kaplan, 2001, s. 5-9; Boström, 2009, s. 425; Breyspraak, Arnold ve Hogan, 2008, s. 133; Yıldırım, 2015, s.290-292). Kocaeli Üniversitesi, Gölcük Belediyesi ve Gölcük Kent Konseyi arasında imzalanan protokolle 2015-2016 eğitim öğretim yılında Dedelerimiz ve Ninelerimizden Öğreniyoruz Projesi kapsamında iki okul, on yedi öğretmen, on beş dede/nine ve 510 öğrencinin katılımıyla bir yıl süren başarılı bir

kuşaklararası program uygulanmıştır. İlkokul üçüncü sınıf öğrencileri, teknoloji, oyunlar, ulaşım, iletişim araçları gibi günlük yaşam etkinliklerindeki değişimi gönüllü yaşı katılımcılardan dinlemişler ve onların deneyimlerinden öğrenecek çok bilgi olduğunu fark etmişlerdir. Yaşlı katılımcıların kendi potansiyellerini fark ettikleri ve kendilerini daha iyi hissettikleri proje, okullarda belirli bir zaman diliminde gerçekleştirilen kuşaklararası öğrenme programlarına bir örnektir (Polat, Arslan, Günçavdı, Çiçek, & Kazak, 2016, s. 109-115).

Kuşakların karşılıklı olarak faydalandıkları öğrenme süreci, dil, tarih, kültür, maneviyat, inanç ve değerler, örf, adet ve gelenek aktarımı için uygun bir zemin hazırlar (Kerka, 2003, s. 1). Bununla birlikte çok sayıda kuşaklararası programın ortak birçok sonucu vardır: Her kuşak genellikle toplumsal gelişim hedeflerine ulaşır ve bu durum toplumun yaşam kalitesini artırır. Dahası, kuşaklar beraber araştırmaya ve toplumsal şartları geliştirmeye çalıştıkça, birbirlerinin gerçek toplumsal problemleri anlamasına yardımcı olur ve "vatandaş" olarak kendi rollerini değerlendirme imkânı bulur ve rollerini yeniden kavrarlar (Kaplan, 1997, s.213). Araştırmalar, kuşaklararası programların yaşlılara anlamlı olma duygusu yaşatarak sosyal izolasyon ve yalnızlık riskini azaltmakta olduğunu göstermektedir (Murayama, et al., 2014, s. 311-312).

Sanayileşmiş toplumlarla diğerleri karşılaştırıldığında sanayileşmemiş toplumlarda yaşlının bilgisi toplumun genç üyeleri için değerini korur ve böylece sahip olduğu bilgelik, yaşlıyı topluma dâhil ederken onu aktif tutar. Fakat sanayileşmiş toplumlarda hızlı teknolojik gelişmeler yaşlının bilgisini genç nesil için daha az uygulanabilir hale getirir. Buna rağmen, kuşaklararası programlardan sonra yaşlılarla temasları artan çocukların yaşlılara karşı algı ve tutumlarında olumlu değişiklikler bulgulanmaktadır (Loewen, 1996, s. 6).

Kuşaklararası programlar, yaşlılarla çocukların birbirine olumlu tutum geliştirmelerini sağladığı gibi aynı zamanda etkili bir öğrenme süreci yaşatır. Her kuşak

birbiriyle etkileşim halindeyken her zamankinden daha iyi bir öğrenme sağlar. Okullarda kuşaklararası öğrenme uygulamalarının yaygınlaşması için gerekçelerden biri de bu uygulamaların etkili bir öğrenme sağlamasıdır (Loewen, 1996, s. 6). Vygotsky (1978), çocuğun gelişiminde yakınsal gelişim alanından/*Proximal Zone of Development* bahseder. Akranlarıyla ve yetişkinlerle kurduğu etkileşim çocuğun öğrenme sürecini etkiler. Sosyal etkileşim ve dil becerileri bu süreçte önemli araçlardır. Çocuğun başka bireylerden bağımsız olarak sergilediği beceri gerçek gelişim düzeyini gösterirken kendinden deneyimli bir akran ya da bir yetişkin desteğiyle ortaya koyduğu performans potansiyel gelişim düzeyini gösterir. Bu ikisi arasındaki fark ise çocuğun yakınsal gelişim alanına işaret eder. Başkalarıyla etkileşerek gerçekleştirilen öğrenme yakınsal gelişim alanında meydana gelir. Bu bilgiler özümseledikçe gerçek bilgiye dönüşür. Çocuğun bilgi ve becerisi yetişkin ile kurduğu iş birliği neticesinde gerçek kapasitesine doğru ilerler. Bireylerin birbirleriyle yardımlaşarak öğrenmelerinin esas olduğu iş birliğine dayalı öğrenme, bireylerin birbirleriyle etkileşerek ortak bir amaç etrafında toplandıkları öğrenme ortamlarında sosyal, duygusal ve bilişsel yönden birçok kazanım sağlar. Amaç öğrenciye bilgi ezberletmekten ziyade yaşayarak öğrenme ortamları sunmak ve anlamlı çıkarımlar yapılmasına fırsat vermektir (Açıkgöz, 2005, s. 358-359). İnsan bilgiye yalnız kendi deneyimleri sonucunda değil, başkalarını gözlemleyerek de ulaşabilir. İlköğretim çocuğu, birçok değeri ve davranışı ancak, kendine model alabileceği kişilerden öğrenebilir (Yuvacı, Şafak, & Şirin, 2013, s. 125).

Okul temelli kuşaklararası öğrenme programlarını diğer kuşaklararası dayanışma etkinliklerinden ayıran en önemli fark, etkinliklerin tek yönlü bir girişimken programların karşılıklı etkileşim ve öğrenme amacı taşımasıdır. Bu programlarda, her iki kuşağın da sunacak bilgi ve becerisi vardır. Mümkün olan en iyi öğrenmeyi sağlamak için hem yetişkinler hem de çocuklar öğrenme ve öğretme sürecinde etkin olmalıdır. Katılımcıların harcadıkları çaba, zaman ve enerjiye değecek bir ürün olması

motivasyonu artırır. Her iki taraf da birbiri için önemli potansiyel taşır. Ayrıca bu süreç karşılıklı bağ kurulmasına ve bu bağların güçlenmesine imkân verir. Bütün bunlar dikkate alındığında, toplumsal değişimle birlikte birbirine uzak kalan eski ve yeni kuşaklara okulların böyle bir hizmetinin olması; gençleri ve yaşlıları bir araya getirmesi gerekmektedir. Zira kuşaklararası programlar toplum için bu derin arzuyu yakalayabilir (Loewen, 1996, s. 32-35).

3.5. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KUŞAKLARARASI ÖĞRENME

UYGULAMALARI

Belgelendirilen ilk kuşaklararası program Generations United tarafından, yaşlı yetişkinlere destek sağlamak için 1963'te Avusturalya'da uygulanmıştır. Programın kaynakları kısıtlıdır. Ayrıca özel ihtiyaçları olan çocuklara yardımcı olmak için düzenlenmiştir. O zamandan bu yana kuşaklararası programlar önemli değişikliklerden geçmiştir (Lawson, 2019, s.61). Yapılan çalışmalar ışığında, gönüllü kuşaklararası programlar için 60'lı yılların ortalarında California/Amerika'da bir merkez geliştirilmiştir. Geniş bir alan yazını oluşturulmuş; çeşitli kaynak kılavuzları, kuşaklararası programların listeleri ve tanımlamaları basılmıştır (Newman,1989, s. 2). Bu arada aile büyüklerinin rehberliği ve eğitiminden yoksun büyüyen çocukların durumu önemli bir sorun olarak görülmüş, eski ve yeni kuşağın birbirine ilişkin algısının iyileştirilmesi için 1965'te Foster Büyükanne ve Büyükbaba Programı geliştirilmiştir (Loewen, 1996, s. 7). 1975'te Amerika Birleşik Devletleri Eğitim Ofisi ve Yaşlanma İdaresi, yaşlılar ve devlet okullarındaki çocukların büyük ölçüde gönüllü olarak çalıştıkları ortak bir kuşaklararası girişim üstlenmiştir. Bu girişim kapsamında on dört eyalette bulunan yaşlanma ve eğitim bölümleri tarafından bir dizi mutabakat imzalanmıştır. Bu mutabakatlar yaşlanma ve eğitim ağı üyeleri tarafından bölgesel toplantıların yapılmasını içerir. Bu toplantılarda yaşlı Amerikalıların okullarda

gelişimlerini sağlayacak stratejilerin geliştirilmesi için kararlar alınmıştır (Newman, 1989, s. 3-4). 1980 yılında ise Ulusal Yaşlanma Konseyi, gerontologlar, eğitimciler ve sosyal çalışmacıların dâhil oldukları bir dizi mini konferansın oluşturduğu kuşaklararası bir ağ geliştirmiştir (Johnson, 1985, s. 81). Bilindiği gibi yaşlıların topluma katkı sunmaları ve bunun kabul görmesi genç kuşakların yaşlılara karşı olumlu tutum geliştirmelerine bağlıdır. Böyle bir tutumun yaygınlaşması amacıyla 1981'de Kuşaklararası İşbirliği Üzerine Beyaz Saray Konferansı düzenlenmiştir. Ernest Boyer "Herhangi bir kültürün sağlığı en az üç kuşak arasındaki hayati etkileşime bağlıdır." diyerek üç kuşağın birbiriyle ilişkilerinin bir toplum için önemini vurgulamaktadır (Loewen, 1996, s. 7).

Şimdilerde kuşaklararası öğrenme alanında Avrupa'da var olan bazı girişimler dünyadaki uygulamalar hakkında önemli veriler sağlamaktadır. Avrupa Kuşaklararası Yaşam Boyu Öğrenme Yaklaşımları (EAGLE), kuşaklararası öğrenme uygulamalarına ilişkin resmî ve gayriresmî bilgiler hakkında fikir edinmek ve sınırlamalara işaret etmek, politikalar, kavramlar, analizler, çerçeveler, mevcut deneyimler ve mevcut ampirik kanıtlarla politika ve uygulama önerilerini formüle etmeye yardımcı olan bir girişimdir. Avrupa Kuşaklararası Öğrenme Sertifikası (ECIL) kuşaklararası öğrenme üzerine uzaktan öğrenme kursu geliştirmeyi amaçlamaktadır. Beth Johnson Vakfı tarafından finanse edilen Avrupa Kuşaklararası Öğrenme Haritası (EMIL) ise Avrupa genelinde kuşaklararası öğrenmeyi desteklemek için birlikte çalışan ortak bir üye ağıdır. Web sitesi üzerinden birçok farklı uygulama örneği, vaka çalışmaları ve ülke profilleri gibi konuya ilişkin doküman sağlamaktadır.

Alan yazını incelendiğinde Biggs ve Knox (2014) gibi araştırmacıların genellikle aynı yerde ve aynı zamanda gerçekleşen kuşaklararası programların normal koşullar altındaki çocuklara olan etkilerini inceledikleri görülmektedir. Ancak Galbraith, Larkin, Moorhouse ve Oomen (2015); George, Whitehouse ve Whitehouse (2011); Newman,

Kamp ve Ward (1996) gibi araştırmacıların kuşaklararası programların huzur evinde kalan ve bu programlarda çok nadiren incelenmesi amaçlanan özellikle demans hastaları üzerindeki etkilerini inceleyen az sayıda çalışmalarına rastlanabilir (Weeks, MacQuarrie ve Vihvelin, 2020, s. 435). Reinke, Holmes ve Denney (1981, s.491), Kansas'ta düzenlenen "Dost Ziyaretçiler" programının, yaşlıların bilişsel işlevlerinde ve moral düzeylerinde olumlu etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Araştırma sonucunda, kuşaklararası etkileşimin, duygusal olarak hassas ve zihinsel kayıpları olan yaşlılar üzerinde olumlu etkilerinin olduğu bulgulanmıştır. Brenner ve Brenner'ın (2004) araştırmasına göre yaşlıların çocuklarla bir arada olduğu ve olmadığı zamanlarda elini uzatarak ve dokunarak iletişim kurma konusunda ciddi bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Çocuklarla vakit geçiren yaşlıların tensel temas kurmalarında bir artış olduğu bulgulanmıştır (Akt. Weeks, MacQuarrie ve Vihvelin, 2020, s. 435). Ayrıca huzurevlerinde çocukların olmadığı etkinliklerle karşılaştırıldığında, çocuklar ile birlikte yapılan kuşaklararası etkinliklerde yaşlıların daha çok bağlandıkları ve eğlendikleri görülmektedir (Low, Russell, McDonald ve Kauffman, 2015, s.237). Yaşlı yetişkinlerin yatılı okullarda, danışman, yetişkin rol model (Boström, 2009, s.425) ve tıp öğrencileri için yaşlanma danışmanı (Breytspraak, Arnold ve Hogan, 2008, s.133) olarak çalıştığı "granddad" gönüllü programı, kuşaklararası öğrenmeyi danışmanlık altında eğitimle birleştiren örneklerdendir. Bu konuda çocuklar için olduğu kadar huzur evinde kalan yaşlılar için de kuşaklararası programların birçok faydası vardır. Huzur evi sakinlerinin genel sağlık durumlarını olumlu etkileyen bu programlar onların zihinsel yetilerini, iletişim becerilerini, etkinliklere katılım düzeylerini, değerli hissetme ve değer verme duygularını, hayata olan olumlu tutumlarını artırmaktadır (Doll & Bolender, 2010, s. 330; Newman, Kamp ve Ward, 1996, s. 61).

Pitt-Catsoupes, Mirvis ve Berzin, (2013, s. 240) Boston'da çeşitli çalışma gruplarının olduğu bir proje yürütmüştür. Bu çalışma gruplarında farklı yaş

düzeylerinde yer alan bireyler öğretici eşliğinde eğitim almaktadır. Proje, çalışma gruplarını, rehberli bir öğrenme deneyimi ve yaş çeşitliliğiyle güçlendirmek için tasarlanmıştır. Böylece yaş çeşitliliği gruplar için bir zenginlik ve faydalanılabilecek bir kaynak haline gelmiştir. Farklı yaş gruplarından ve farklı konulardan oluşan proje “insanlar kendilerini oldukları yaştan daha yaşlı ya da genç hissedebilirler mi?” düşüncesiyle başlamıştır. Proje süresince yaş çeşitliliği olan çalışma gruplarında yaşlılara ve gençlere yönelik tutumlar değerlendirilmiş ve tartışılmıştır. Yaş çeşitliliği fikrine alışma, yaşa göre farklılık göstermiştir. Başlangıçta, yüksek teknoloji ile ilgili bir konuda çalışan grup, yaşlıların onları teknoloji ile ilgili hedeflerinden uzaklaştırdığını düşünürken sağlık hizmetleri ve eğitim konularında çalışan gruplar yaş çeşitliliğini daha çabuk benimsemiştir.

Ohio, Yukarı Arlington'daki Treemont İlköğretim Okulunda uygulanan "Bilgisayar Kolaylığı" projesinde bölgedeki bilgisayar bilgisi olmayan yaşlılarla okulun bilgisayar sınıfına kayıtlı öğrenciler eşleştirilmiş, öğrenciler temel ve pratik bilgisayar becerileri için yaşlılara eğitim vermişlerdir. Proje sonunda yaşlıların çoğu bilgisayar laboratuvarı asistanı olarak okulda görev almışlardır. Başka bir örnekte ise Teksas Arlington'da Corey İlköğretim Okulunda "Büyükbabamı Kabul Et" projesinde yer alan yaşlılar tüm yıl boyunca gönüllü olarak eğitim-öğretime katkı sunmuşlardır. Öğretmenlerle koordineli olarak çalışan yaşlılar çocukların günlük öğrenimlerine aktif olarak dâhil olmuşlardır. Projede, gönüllülerin yetenekleri ve uzmanlık alanları göz önünde bulundurularak planlama yapılmıştır (Loewen, 1996, s. 30). Yine Amerika'da 2012 yılında, Newman, Morris ve Streetman'nın bir ilkokulda sekiz-dokuz yaş aralığında altmış çocuk katılımcı ve altmış yaş üstü on iki yaşlı katılımcı ile dört gönüllü öğretmen rehberliğinde uyguladıkları modelde, gönüllü yaşlılar öğretmenlerin çocuklara uyguladıkları derslere yardımcı olurken okul dışında da çocuklara destek olmuşlardır. Bu süreçte öğretmenler çocuk ve yaşlıların okul içi ve okul dışı

etkileşimlerini kayda geçirmişlerdir. Araştırmanın bulguları, çocukların akran ilişkilerinin, öz denetim becerilerinin ve derslere katılımlarının arttığını göstermektedir. Yine Amerika'da "Öğrencilerle ve Olgun Yetişkinlerle Birlikte Okuma (SMART)" adı altında düzenlenen kuşaklararası öğrenme modelinde, gönüllü yaşlıların desteğiyle çocukların okuma düzeylerinin artırılması amaçlanmış; katılan çocukların yüzde doksanın okuma düzeylerinde artış bulgulanmıştır. Ayrıca çocukların öz güvenleri, derse olan ilgi ve motivasyonları ile sorumluluk bilinçlerinde artış gözlemlenmiştir (Yıldırım, 2015, s. 283). Indianapolis'te uygulanan "Anahtar Okul" projesinde Gardner'ın çocukların en etkili şekilde nasıl öğrendiğine ilişkin bulgularına dayanarak müfredat kapsamında bilgi ve becerilerin kazanımı için okul dışından yetişkinlerin uzmanlıklarından faydalanılmıştır. Çocukların çeşitli alanlarda çırak olarak çalışarak birçok beceri kazandığı projeye Indianapolis Çocuk Müzesi de ortaktır ve okulun müze programı kapsamında başarılı bir kuşaklararası öğrenme süreci gerçekleşmiştir. Proje, çıraklık türü programa iyi bir örnektir. Bir taraftan yetişkinlerin üretme ihtiyacı karşılanırken diğer taraftan da öğrencilerin kendi seçtikleri ve onları içine çekecek bir etkinlik kapsamında zanaat öğrenmeleri sağlanmıştır. Proje, aynı zamanda zanaatların sürekliliği için de katkısı olan bir projedir (Loewen, 1996, s. s.27). Okul öncesi dönem okuma programları uygulanan ve başarılarıyla ün kazanan Amerika'nın Jenks bölgesinde farklı bir okuma programında bir okul öncesi eğitim kurumu ile Grace Yaşam Merkezi isimli bir huzurevi, kuşaklararası okuma dersleri uygulamaktadır. Huzurevi binasının içine inşa edilen anaokulu, üstü açık cam duvarlardan oluşmaktadır. Bina içerisine yayılan çocuk seslerine kayıtsız kalamayan huzurevi sakinleri öğretmenlere yardım etmeye gönüllü olmuşlar, bunun üzerine "Kitap Arkadaşları" adı verilen programda çocuklar ve yaşlılar birbirlerine kitap okumaya başlamışlardır. Yoğun ilgi gören bu uygulama çocukların akademik başarılarını artırırken yaşlıların genel sağlık durumlarına olumlu etki etmiştir (Grace Living Centers, 2018). Yine başka

bir örnekte ABD Tennessee Chattanooga'da bir ilköğretim okulunda "Kuşaklararası Ortaklar Projesi"nde öğrenciler gönüllü yaşlılarla anket yaparak ilgi alanları hakkında veri elde etmişler, yaşlılar da çocuklardan edindikleri bilgiler doğrultusunda ortaklık kurabileceği öğrenciyi seçmişlerdir. Bu ortaklıklar kurulduktan sonra her biri doksan dk. süren sekiz oturumda çocuklar ve yaşlılar ilgi alanlarına yönelik öğrenme ortamlarında bir araya gelmişlerdir (Loewen, 1996, s. 27).

Kanada New Brunswick'te "Kıdemli Vatandaş Çayı" projesinde beşinci ve altıncı sınıf öğrencileri devam ettikleri tarih kursunda bölgedeki yaşlı insanlarla mülakat yapmış, onların birincil kaynak belgeleriyle birlikte eski hikâyelerini ve verilerini güvence altına almışlardır (Loewen, 1996, s. 26).

Hollanda Deventer'de bir huzurevi, yaşlanmanın olumsuz etkilerini önlemeyi amaçlayan bir proje kapsamında, ayda en az otuz saat ilgilenmeleri koşuluyla üniversite öğrencilerinin yaşlılarla birlikte kira bedeli ödemedi yaşamlarını sağlamaktadır. Gençler yaşlılarla sohbet etmekte, onlara doğum günü partileri düzenlemekte, çeşitli konularda dersler vermekte, bağımsız yaşamlarını desteklemektedir. Yaşlılar böylece öğrencilerin dış dünyayı içeri getirdiklerini ve samimi ilgiden memnun olduklarını dile getirmektedir. Uluslararası Yaşlanma Evleri ve Hizmetleri Birliğine göre benzer kuşaklararası programlar Lyons, France ve Cleveland, Ohio'da da mevcuttur (Dutch nursing home offers rent-free housing to students, 2015).

Parisi ve arkadaşlarının araştırmasına göre (2009), Amerika'da yirmiden fazla eyaletin devlete bağlı ilkokullarında "Deneyim Birliği" adı altında bir kuşaklararası öğrenme modeli uygulanmaktadır. Yaşlıların okul ortamında ders anlatma, belli bir konuda tartışarak çözüm üretme, çatışmaya karşı iş birliği kurma gibi etkinliklerde bulunduğu bu modelde, hizmetleri karşılığında yaşlılara ücret verilmektedir. Frick ve arkadaşları (2004), bu modelle yaşlılar üzerinde psikolojik, sosyal, fiziksel ve bilişsel fonksiyonlarında bütüncül bir gelişme saptandığını ifade eder. Aynı zamanda bu model,

çocukların yaşlılara karşı tutumlarını olumlu yönde etkilemekte, akademik başarılarına olumlu yansımaktadır. Psiko-sosyal gelişimlerine katkı sunan bu modelle çocuklar yaşlıların bilge kişilik özelliklerinden de faydalanmakta, böylece kültürel aktarımın bir parçası olmaktadır (Yıldırım, 2015, s. 290-292).

İtalya'nın Piacenza kentinde yaşlıların yalnızlık duygusunu önlemek ve kuşaklararası ilişkileri güçlendirmek amacıyla "Yaşlılar ve Çocuklar Bir Arada/*ABI: Anziani e Bambini Insieme*" isimli projede 2009'dan bu yana yaşlılar ve çocuklar her gün anaokulunda bir araya gelmekte; oyun oynamakta, yemek yapmakta, birlikte vakit geçirmekte ve değerleri paylaşmaktadır. Merkezde görev yapan pedagog, çocukların yaşlılar için neşe kaynağı olduğunu yaşlıların ise çocuklara bilgelik öğrettiğini dile getirmektedir. Uygulamalara katılan yaşlılar memnuniyetlerini ifade etmektedir (Progetto speciale Anziani e Bambini Insieme, 2019).

Viyana Üniversitesi'nin İnsan Hareketi Bilimi ve Spor Bilgisi Bölümünden bilim insanları Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) önerileri doğrultusunda çocuk, genç, yetişkin ve yaşlı her kuşağın sağlıklı yaşam aktiviteleri için faydalanabileceği bir park tasarlamış, geliştirmiş ve test etmiştir. Kuşaklararası Aktif Park, yaşlı ve genç kuşakların birlikte deneyimleyebileceği açık ve yeşil alanların gerek çeşitli spor, hareket ve boş zaman aktivitesi gerek kültürlerarası sosyal etkileşim olanağı açısından yaşlı ve genç kuşağa eşit imkânlar sunan önemli bir kentsel tasarım örneğidir (Kuşaklar Arası Etkileşim: "Aktif Park", 2017).

Ülkemizde yapılan çalışmalara baktığımızda ise şimdilerde aynı çatı altında birleştirilen Aile ve Sosyal Politikalar ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıklarının 2017 yılında ortak yürüttüğü ve bir senede pilot uygulamasını tamamladığı "Kadın İstihdamının Desteklenmesi için Büyükanne Projesi" kapsamında on ilde altı bin büyükanneye karşılıksız para desteği sağlanmıştır. Projeden faydalanan fiziksel ve psikolojik şartları uygun olan anneanne ve babaanneler torunlarıyla birlikte olmanın

mutluluğunu yaşarken anne babalar çocuklarını emin ellere emanet edip işlerine gönül rahatlığıyla gitmişlerdir. Böylece büyükannelerin yaşam deneyimlerini ve kültürel birikimlerini torunlarına aktarmalarına katkıda bulunulmuştur (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Web Sayfası, 2017). Yine ülkemizden başka bir güzel çalışma örneği; Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığımızın Toplum Kalkınmasında Gönül Elçileri Projesidir. Gönüllülük kavramına yönelik farkındalık geliştirmek, gönüllü çalışmanın yaygınlaşmasını sağlamak, toplumsal kalkınmaya katkı sağlayacak insan kaynağı ihtiyacını güçlendirmek üzere 2012 yılından beri yürütülmekte olan model aracılığıyla her yaştan gönüllü katılımcıların, ihtiyacı olan kadınlara, çocuklara, engellilere, gazilere, şehit ailelerine ve diğer (kent yoksulları, madde bağımlıları vb.) dezavantajlı gruplara hizmet etmeleri sağlanmaktadır (<https://gonulelcileri.ailevecalisma.gov.tr/>).

"Aktif Yaşam İçin Nesiller Arası Etkileşim Modeli" (AYNA) projesiyle ülkemizde yaşlıların ve gençlerin bir araya gelmeleri, böylece sosyal yaşama katılmaları desteklenmektedir. TC. Kalkınma Bakanlığı Ankara Kalkınma Ajansı tarafından desteklenen ve System&Generation Derneği tarafından yürütülen projeye Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezinin yanı sıra Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, HÜSSAM ve yerel yönetimler olmak üzere bazı kurum ve kuruluşlar katkı sağlamaktadır. Kuşak farkının azaltılmasına, yaşlıların toplumda aktif rol almasına ve gençlerin sosyal sorumluluk bilincinin geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçlayan bu model kapsamında Keçiören, Altındağ ve Çankaya ilçelerinde bulunan gönüllü gençlerin ve yaşlıların birlikte gezi ve doğa yürüyüşü yapmaları, konserlere gitmeleri ve alışverişe çıkmaları gibi çeşitli aktiviteler ile etkileşimde bulunmaları sağlanmaktadır (AYNA-Aktif Yaşam İçin Nesiller Arası Etkileşim Modeli Projesi, 2013).

Kocaeli Üniversitesi, Gölcük Belediyesi ve Gölcük Kent Konseyi arasında imzalanan protokolle 2015-2016 eğitim öğretim yılında "Dedelerimiz ve Ninelerimizden Öğreniyoruz Projesi" kapsamında iki okul, on yedi öğretmen, on beş dede/nine ve 510 öğrencinin katılımıyla bir yıl süren başarılı bir kuşaklararası program uygulanmıştır. Projede ilkokul üçüncü sınıf öğrencilerine teknoloji, oyunlar, ulaşım, iletişim araçları gibi günlük yaşam etkinliklerindeki değişimin anlatılması amaçlanmıştır. Öğrencilerin, yaşlıların deneyimlerinden öğrenecek birçok bilgi olduğunu fark etmeleri beklenmiştir. Aynı zamanda yaşlı katılımcıların kendi potansiyellerini fark etmeleri ve kendilerini daha iyi hissetmeleri amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda öğrenciler dedeleri ve nineleriyle aynı sınıfta olmaktan mutlu olduklarını, onların bilgi ve deneyim zenginliklerinin farkına vardıklarını ifade etmişlerdir. Yaşlılar ise bu süreçte kendilerini mutlu, heyecanlı, duygulu hissettiklerini ifade ederek memnuniyetlerini dile getirmişlerdir. "Dedelerimiz ve Ninelerimizden Öğreniyoruz Projesi" ve bu kapsamda yürütülen araştırmanın bulguları Türkiye'de okullarda kuşaklararası öğrenme programlarının uygulanabilirliği açısından önemli bir örnektir (Polat, Arslan, Günçavdı, Çiçek, & Kazak, 2016, s. 109-115).

Türkiye'de yürütülen örnek uygulamalardan biri de Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Bölümünde yürütülen "Tazelenme Üniversitesi Projesi"dir. 2000 yılında başlayıp 2023'te tamamlanması planlanan Türkiye Gerontoloji Atlası (GeroAtlas) araştırmasından elde edilen verilerle başarılı ve sağlıklı yaşlanma uygulamaları için örnek teşkil eden proje 2016 yılında 60 yaş üstü 350 öğrenci ile başlamış ve Türkiye çapında birçok üniversitede yaygınlaşmıştır. Bireylerin yaşam boyu öğrenme sürecine katkı sunan proje, bir sosyal sorumluluk projesidir ve ders veren öğretim üyelerinin katkısı gönüllülük esasına dayanmaktadır. Tazelenme Üniversitesinin amaçları arasında kuşakların kampüste buluşması ve kuşaklararası öğrenme ortamlarının sağlanması da yer almaktadır (Tazelenme Üniversitesi Web Sayfası, 2016). Kuşaklararası öğrenme

uygulamalarına Erzincan'dan güzel bir örnek göstermek mümkündür. Refahiye Anaokulu koordinatörlüğünde, Refahiye Kaymakamlığı, Refahiye İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ve Refahiye Huzurevi desteği ve iş birliği ile "Kuşaklar Buluşuyor Projesi" kapsamında okul öncesi çağı çocukları ile yaşlılar, huzurevinde hazırlanan bir sınıfta bir araya gelmişlerdir. Okul temelli dayanışma modellerine ülkemizden bir örnek olma özelliğiyle proje, huzurevinde konaklayan bireyler ile çocukların karşılıklı olarak psikolojik iyi oluş düzeylerinin artırılması, kuşaklararası iletişimin ve kuşakların birbirleriyle ilgili olumlu algılarının geliştirilmesi amacını taşımaktadır. 2018-2019 eğitim öğretim yılında uygulanan projede haftada bir ya da iki kez eğitim-öğretime huzurevinde bir atölyede devam eden çocuklar, sınıflarına gelen gönüllü büyükleriyle derslerine devam etmişlerdir (T. C. Refahiye Kaymakamlığı Web Sitesi, 2018). Huzurevi yetkilileriyle yaptığımız görüşmelerde projenin, çocukların ve yaşlıların olumlu geri bildirimleriyle tamamlandığını söyleyebiliriz. Yine benzer bir uygulama Bolu Gerede'de Mehmet Zeliha Güzelce İlkokulunda görev yapan bir anaokulu öğretmeninin girişimiyle gerçekleşmiştir. Esentepe Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezinde yaşayan bireyler ile okul öncesi öğrencilerinin her hafta düzenli olarak bir araya geldiği etkinliklerde çekirdek aile üyesi çocukların yaşlılarla iletişiminin güçlendirilmesi amaçlanırken yaşlıların da rutin düzenleri dışında etkinliklerde yer alarak psikolojik sağlıklarının desteklenmesi gözetilmiştir (Gerede Medya Takip Gazetesi Web Sayfası, 2019). Projeyi gönüllü olarak yürüten öğretmenle görüşmemiz neticesinde kuşakların bu uygulamadan karşılıklı olarak faydalandıklarını yetkililerin gözlemlerine dayanarak söylemek mümkündür.

Bir başka güzel ve uzun soluklu projeye Samsun'un Ayvacık ilçesinde rastlamaktayız. Ayvacık Anaokulunda görev yapan bir anaokulu öğretmenin öncülüğünde, Ayvacık Kaymakamlığı, Ayvacık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı iş birliğiyle "Bana Bir Gül(ü)ver Projesi" (T. C. Ayvacık Kaymakamlığı Web

Sayfası, 2016) kapsamında iki sene boyunca yaklaşık 40 yaşlı ile 40 okul öncesi öğrencisi ve ailesi arasında gönül köprüsü kurulmuştur. Proje küçük bir ilçede yalnız ya da ailesinden uzakta yaşayan yaşlılar ile beş yaş öğrencilerinin ailelerini eşleştirerek kardeş aile geleneği ile gerçekleştirilmiştir. Kaymakamlıktan bilgileri alınan yaşlılardan oluşturulan katılımcıların okul içi ve okul dışı etkinliklerde çocuklarla bir araya gelmeleri sağlanmış, ailelerle kaynaşmaları desteklenmiştir. Projeyi yürüten öğretmenimizin vermiş olduğu bilgilere göre yaşlılar ile çocukların aileleri arasında kalıcı bağlar oluşmuştur. Proje bitmesine rağmen bağlar devam etmektedir.

İstanbul Beşiktaş Belediyesinin "Yaşam Evleri Projesi"nde altmış beş yaş üstü bireyler sosyalleşme, çeşitli bilişsel becerilerin geliştirilmesine yönelik etkinlik imkânları bulmakta, psikolog ve diyetisyen gözetiminde fiziksel ve zihinsel aktivitelerde bulunmaktadır. Gazete ve kitap okuma, belgesel gösterimi, bilişsel becerilerin geliştirilmesine yönelik zihinsel faaliyetler, psiko-motor aktiviteler, kültürel geziler, kültür fizik egzersizleri, ahşap boyama, hobi bahçesi, mini golf gibi imkânlar sunan yaşam evleri yerel yönetimlerin başarılı yaşlanma için sunmuş olduğu örneklerden bir tanesidir (Beşiktaş Belediyesi Yaşam Evi , 2019).

Ankara Keçiören Belediyesi Emekliler Platformu, sağlıklı yaşlanma için bireylerin emekli olduktan sonra kültüre ve sanata dair hayallerini gerçekleştirmeleri için önemli fırsatlar sunmaktadır. Tiyatro ve müzik alanındaki becerilerini geliştirip sergileyebilecekleri eğitimler ve sahne etkinlikleri, sosyalleşme imkânı bulabilecekleri sinema, konser, gezi ve sosyal aktiviteler, platforma üye olan emekliler için ücretsiz hizmetlerdir. Çalışma hayatı sonlanan bireylerin emeklilik sonrası planlarını sosyal hizmet uzmanı ve psikolog rehberliğinde yapabildikleri merkez, sağlıklı ve uyumlu yaşlanma için iyi bir örnektir (Keçiören Belediyesi Emekliler Platformu, 2020).

4. BÖLÜM

MANEVİ GÜÇLENME

4.1. KUŞAKLARARASI MANEVİ GÜÇLENME

Güçlenme/*empowerment* disiplinler arası kullanılan bir kavramdır (McCarthy & Freeman, 2008, s. 68; K.W.Thomas & Velthouse, 1990, s.66). Bu yaklaşıma göre içten gelen gücünün farkında olan birey hayatının öznesi konumundadır. İnsana içinde var olan donanımı göstermek ve o gücü kullanması için destek olmak güçlenme yaklaşımının amacını oluşturur. Maneviyat ise insanın Yaratıcısıyla bağı ve içindeki gücü kapsayan aşkın yönüdür. İnsanı yaratırken ilahi nefesinden üfleyen Allah, ona içsel bir hazine/öz bahşetmiştir. İnsan kendi içsel hazinesini keşfettikçe aşkın yönüyle kurduğu bağ gelişir ve kendini tanıyan insan Yaratıcısını da tanımaya başlar. Onun gücünü hisseder ve ona güvenir. Hayatı ve deneyimlerini bu güvenle anlamlandırır. Korku ve kaygıların esiri olmaz. Yaratıcısıyla olan bağından ve içindeki özden uzaklaşan insan içindeki bu donanımdan ve güven duygusundan da uzaklaşır (Özdoğan, 2017). Erikson'a göre (2014, s. 99), insanın, hayata başlarken ve anlamlı bir şekilde sonlandırırken benliğinin en temel niteliği umuttur. Umudun en üst düzeyde kendini gösterdiği formu inanç, umudu ve inancı yaşamın her evresinde besleyen içsel motivasyon kaynağı ise temel güven duygusudur. İnsanın yaratılıştan getirdiği bu özelliği çocukluğunda yaşadığı ilişkilerin niteliğine göre gelişir ve yaşamın ileri evrelerinde ihtiyaç duyulan anlam, umut ve zorluklarla baş etme gücü sağlar. Erikson temel güven duygusu ile açıkladığı ve insanı tüm kayıplara rağmen ayakta tutan tek sağlam tutunma noktası olarak nitelendirdiği bu süreçlerle insanın aşkın yönüne atıf yapar.

Bu bağlamda Fowler'ın inancı güven/*faith* kavramıyla açıklaması çok anlamlıdır. İnsanın yaşam boyu süren anlamlandırma sürecine bu kavramla açıklık getirir. İnanç gelişiminin en başındaki ahlak anlayışının diğer değişkenlerle birlikte önemini vurgular. İnsanın olgunlaşma ve gelişme sürecinde yedi evrede, her biri sırayla bir önceki evreye geçişi sağlayacak biçimde içselleştirilir. Fowler, ilk evreyi "farklılaşmamış inanç" olarak nitelendirir. 0-2 yaş aralığını kapsayan temel güven dönemidir. Koruyucuyla karşılıklı ilişki vardır ve kendi varlığına ilişkin algı gelişmemiştir. 3-7 yaş aralığını kapsayan evre ise "sezgisel-projektif inanç" evresidir. Bu evrede dünyayı içsel olarak algılamaya başlarken fantaziler gelişir. Bu evreyi 7-12 yaş aralığını kapsayan "sözel-mitsel inanç" takip eder. Bu yaş çocuğunun dünya görüşünü, efsane, drama ve hikâyeler etkiler. Sonraki evre "sentetik-geleneksel inanç"tır. 12-16 yaş aralığını kapsayan bu evrede çocuğun kimliğine ve hayatına dair algı gelişir. 17-30 yaş aralığında "kişisel-yansıtılmalı inanç" evresinde kim olduğuna, dünyadaki yeri ve misyonuna dair arayış vardır. Yetişkinlik dönemini "pekiştirici/birleştirici inanç" adıyla açıklar. Yaşama dair derin bir sorgu ve sorumluluk duygusu vardır. Yaşlılık dönemini kapsayan son evre ise "evrensel inanç"tır. Bütünlük duygusuyla evrensel değerlere ilişkin büyük bir bilinç yaşanır (Holm, 2003, s. 218).

Önceki evrelerden başlayan ve devamlı gelişen bir bilinçle birlikte yaşlılık evresinde birey, hayatı anlamlandırmada derinlik kazanır. Bu derin kavrayışla yaşamdaki misyonları üzerine düşünen ve amaçlarını sorgulayan yaşlılar var olan potansiyellerini fark edip gelişmeye devam eder. Bilgi, birikim ve bütünlük duygusu değerlerin yüksek bir bilinçle anlamlandırılmasını ve yaşanmasını sağlar. Bu kazanımlar bilge bir yaşlı olmak için insana kapı aralar. Erikson'a göre (2014, s. 97) yaşlılık evresinde yaşanan krizde umutsuzluğa karşı içsel bütünlüğün olgunlaşması durumunda yaşlı için açılan bilgelik yolu "ölüm gerçeği karşısında geliştirdiğimiz hayata yönelik bir çeşit bilgili ve mesafeli ilgi" diyebileceğimiz bir kazanım sağlar. Bu, insanı kayıplara

karşı güçlü kılan yönüdür. Burkhardt ve Jacobson'e göre (2000), bize kim olduğumuz, varoluş amacımız ve kaynaklarımızla ilgili cevabı veren maneviyat "varlığın özü"dür ve yaşam yolculuğumuzu şekillendirir. Manevi ihtiyaçların ele alınması hayattaki anlam ve amacı keşfetme sürecidir. İçimizdeki derin yaşam sorularımızı aramamızı sağlayan anlam ihtiyacıdır (Kinney, Rodgers, Nash, & Bray, 2003, s. 263). İnsanın gelişimi ve ileri yaşlara kadar yaşama süreci, yaratılıştan var olan aşkınlık potansiyelini gerçekleştirmesi için olanak sağlar. Bu süreci açıklayan bir kavram olarak gerotransandans, insanın yaşlandıkça baş etmesi gereken birçok duruma nasıl göğüs gerdiğini anlamaya çalışan geriatri uzmanlarının kullandığı bir kavramdır. Bu kavram insanın yaşlandıkça daha kapsamlı bir bakış açısına geçtiğini, materyalist ve rasyonel bir yaklaşımdan kozmik ve aşkın bir boyuta doğru geliştiğini ve böylece yaşam doyumundaki artışı karşılayan bir kavramdır. Kişinin zamanı, mekânı, yaşamı, ölümü, kendini yeniden anlamlandırdığı bu süreçte aşkın olanla ruhsal birlik ve bütünlük hissi yaşanır. Bizi asıl varoluş amacımızdan ve gayretimizden alıkoyan dünyevi yüklerimizden öte bir kavrayış söz konusudur. Bu açıdan yaşlanmak, insana, uzun bir ömre bu gözle yeniden bakma ve değerlendirme fırsatı veren bir ayrıcalık yaşatır (Erikson, 2014, s. 180-189). Yaşlının kendini dünyadan göçüp gidenlerle dünyaya yeni gelenler arasında kuşaklararası bir bağlantı olarak konumlandırması ölümü sadece bir geçiş olarak anlamlandırmasına olanak sağlar. Görünüşte çoğu insan bu perspektiften baktığında ölüme karşı korkusunu azaltabilmektedir. Bu bakış açısı, savunma mekanizmalarından başka bir anlam taşır. Tornstam'ın (2003) araştırmasına katılan yaşlıların hayattan bahsettiği kadar ölümden de rahatça bahsediyor olmaları, onların ölümü nasıl anlamlandırdıklarıyla ilişkilidir. Bugün hayatı ne kadar çok sevdiğinden bahsen bir katılımcı için yarın ölmek de ihtimaller arasında ve normal bir süreçtir. Ölüm ve yaşam dualitesinin aşkınlığı olarak nitelendirebileceğimiz bu durum, hayatta gerilim

yaratan tüm ikiliklerde bir dengeye bürünmenin örneklerinden biridir (Tornstam, 2011, s. 170).

İnsanın kendiyle, insanlarla, Allah ile güvenli bağ kurmasına imkân veren manevi güçlenme ona ihtiyacı olan gücü ve güveni yaşatır (Asadzandi, 2018, s. 1). İnsanın ihtiyaç duyduğu olumlu ilişkiler, bütünlük duygusu, kendini kabul, yaşam doyumu, amaç ve anlamlandırma, dengeli bir kontrol duygusu gibi kazanımlar sağlayan maneviyat insanı güçlendirir ve baş etme kapasitesini artırır (Plante, 2012, s. 3-5; Mackinlay, 2004, s. 72; Kim & Park, 2013, s. 292; MacKinlay, 2006). Whelan-Gales ve arkadaşlarının manevi iyilik halinin depresyonla ilişkisini incelemek üzere yaptıkları araştırma bu bağlamda önem taşır. Yaşlılık evresinde hastalıkla baş etmek durumunda kalan ve hastanede tedavi gören yaşlılarda depresyona eğilim görülmesi olası ihtimaller arasındadır, fakat nadiren değerlendirilir. Kişilerin manevi dünyalarına ilişkin veri toplanarak ele alınan araştırmada bulgular manevi iyilik düzeyi düşük kişilerin daha depresif belirtileri olduğunu göstermektedir.

Maneviyat, aşkın bir güç, ilahi ve nihai gerçeklik için kutsal bulma ve bilme çabasıdır (George, Larson, Koenig, & McCullough, 2000, s. 104). Yetişkinliğin son evresinde önceki evrelere nazaran din ve maneviyat önem kazanmaktadır. Yirminci yüzyılın başlarında psikoloji, sosyal hizmetler ve ilgili diğer mesleklerin yer aldığı disiplinlerarası ampirik çalışmalar ve dolayısıyla sahada uygulamalar artmaya başlamıştır. Bununla birlikte güvenilirlik açısından ortaya çıkan eksiklikler sebebiyle elli yıl ya da daha fazla bir zaman diliminde araştırmalar kısıtlı olarak sürmüştür. 1980'den bu yana, maneviyatın ve dinin pratikteki önemi olumlu ve olumsuz açılardan ele alınmaktadır. Uzun zamandır maneviyatla ilgili filmler ve diğer eğitim materyalleri hazırlanmaktadır. Maneviyatla ilgili kitap, sempozyum, bildiri ve poster sayısında, eğitim ve konferanslarda artış yaşanmaktadır. Sosyal Hizmet lisans programlarına maneviyat dersleri eklenmeye başlamıştır (Pickard & Nelson-Becker, 2011, s. 139;

Nelson-Becker, 2005; Nelson-Becker & Canda, 2008, s. 184-187; McEwan, 2005, s. 165- 166; Barker, 2007, s. 228).

Cefai (2008, s. 115) iş birliği ve dayanışma esasına dayanan birlikte öğrenme ortamlarının, kendini toparlama gücünü artırdığını, başka bir ifadeyle maneviyatı güçlendirdiğini dile getirir. Sevgi ve şefkat temelli ilişkiler, bağ kurma, değer odaklı iş birliği öğrenme performansını artıran, içinde bulunulan gelişim evresinin görevlerini yerine getirmeyi destekleyen manevi etkenlerdir.

4.2. KUŞAKLARARASI ÖĞRENMENİN TEOLOJİK TEMELLERİ

İnsanın anne ve babasına karşı sorumlulukları, özellikle yaşlılık dönemlerinde onlara nasıl bir tutumla yaklaşması gerektiği Kur'an-ı Kerim'de detaylı olarak açıklanmıştır. Altuntaş ve Şahin (2011), hazırlamış oldukları Kur'an-ı Kerim mealinde İsrâ suresi 23. ayeti şu şekilde tercüme etmiştir: *“Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme, onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle”*. Bu bağlamda Ahkâf suresi 15. ayette anne babanın insanın dünyaya gelişindeki ve yetiştirilmesindeki rolüne vurgu yapılarak bu zahmetli sürece işaret edilmekte ve anne babaya iyi davranma emri verilmektedir. İnsanın vefa duygusuna hitap eden Allah bu süreçte motivasyon sağlayacak bir dua örneği de vermektedir. *“Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (anne karnında) taşınması ve süttten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır. Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: Rabbim! Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap. Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım”*. Yine Lokmân suresi 14. ayette anne baba hakkına işaret edilerek insana

sorumluluğu hatırlatılmaktadır: *"İnsana da anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi, onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olur. (İşte onun için) insana şöyle emrettik: "Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır. Hz. Peygamber de Allah'ın rızasını kazanmanın yolunun anne babaya iyi davranmaktan geçtiğini bildirmiştir. Evladın maddi ve manevi anlamda anne babasını koruması ve onları gözetmesi gerekir. Eşi ve çocukları gibi ebeveynine de bakmakla yükümlüdür. "Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi, kişiye günah olarak yeter."* diyen Hz. Muhammed (sav.), Ebu Bekir'in kızı Esmâ'ya putperest olan annesiyle ilgilenmesi gerektiğini söyleyerek, farklı inançlara mensup olsalar da anne babaya olan sorumluluğun devam ettiğine dikkat çekmiştir (Akt. Özafşar, vd., 2019, s. 104). Anne babanın ve aile büyüklerinin ise çocuklara yapması gereken değer aktarımına ilişkin yine Kur'an-ı Kerim'de güzel bir örneğe rastlamaktayız. Lokmân suresi 13, 16, 17, 18 ve 19. ayetlerinde Hz. Lokman'ın oğluna verdiği öğütler şöyle yer almaktadır: *"Hani Lokmân, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: "Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür....(Lokmân, öğütlerine şöyle devam etti:) Yavrum! Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde yahut göklerde ya da yerin içinde bile olsa, Allah onu çıkarır getirir. Çünkü Allah, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır. Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir. Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüneni sevmez. Yürüyüşünde tabî ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkinini, şüphesiz eşeklerin sesidir!"* (Kur'an-ı Kerim Meali, 2011, s. 454-455). Hz. Lokman, çocuğuna bir aktarım örneği sergilerken Meryem suresi 42-45. ayetlerde bir evladın babasına öğüdüne ilişkin Hz. İbrahim örneğini görmekteyiz: *"Hani babasına şöyle demişti: Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere*

niçin tapıyorsun? Babacığım! Doğrusu, sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Bana uy ki seni doğru yola ileteyim. Babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan Rahmân'a isyankâr olmuştur. Babacığım! Doğrusu ben, sana, çok esirgeyici Rahmân tarafından bir azabın dokunmasından, böylece şeytana bir dost olmandan korkuyorum." (Kur'an-ı Kerim Meali, 2011, s. 332-333). Bu örneklerden yola çıkarak insanın gelişiminin ve öğrenme faaliyetinin yaşam boyu devam ettiği, dezavantajlı insanların gelişimlerinin ve öğrenme faaliyetlerinin desteklenmesi ve şartların onlara uygun şekilde sağlanması gerektiği, farklı kuşakların birbirine bilgi ve katkı sunabileceği, büyüklerin küçükler üzerinde sorumluluklarının olduğu gibi küçüklerin de büyükler üzerinde sorumluluklarının olduğu ve ayrıca yeni kuşağın eski kuşaktan öğreneceği bilgiler olduğu gibi eski kuşağın da yeni kuşaktan öğreneceği bilgiler olabileceği ve bunun gibi çıkarımlarda bulunmak mümkündür.

Hadislerde yaşlıların umut ve yaşama arzusunun devam ettiğine işaret edilir. *"Âdemoğlu büyürken beraberinde şu iki şey de büyür: Mal sevgisi ve uzun ömür/yaşama isteği."* (Akt. Özafşar, vd., 2019, s. 281). Umut, Erikson'ın yaşlılık evresi için işaret ettiği iki duygudan biridir. Yaşlı, umut ve umutsuzluk arasında bir yeredir. Yaşamına dair edindiği anlam bütünlüğü içerisinde ümitvar olarak yaşıyor olması, onun içerisinde bulunduğu gelişim evresinin gereklerini sağlıklı olarak gerçekleştiriyor olduğunun bir göstergesidir. İnsanın yaradılışından getirdiği bu duygular yaşamın her evresinde olduğu gibi yaşlılık evresinde de dengeli olarak yaşanırsa insanı geliştirebilir. Yine bir başka hadis insanın yararlı eylemlerinin yaşam boyu sürmesi için motivasyon sağlamaktadır: *"İnsanların en hayırlısı, ömrü uzun, ameli güzel olanıdır"* (Nevevî, 2016, s. 138). İnsanın yararlı eylemleri yaşam boyu teşvik edilirken onun gelişim özellikleri ve sağlık koşulları göz önünde bulundurulmakta ve şartlarda gerekli kolaylık sağlanmaktadır. Bu bağlamda rahatsızlığından dolayı rahat oturup kalkamayan İmrân b. Huseyn'e Allah Rasûlü *"Ayakta kıl, gücün yetmezse oturarak, buna da gücün yetmezse*

yan yatarak kıl.” tavsiyesinde bulunmuş, kendisi de hastalandığında namazını oturarak kılmıştır (Akt. Özafşar, vd. ,2019, s. 18). Öte yandan dezavantajlı durumuna rağmen sosyal aktivitelerine devam etmeye çalışan insanlara gerekli özeni ve kolaylığı sağlaması için toplum da sorumlu tutulmaktadır. Peygamberimiz, *“Biriniz insanlara namaz kıldıracak olursa, hafif tutsun. Çünkü içlerinde zayıf olanı, hasta olanı, yaşlı olanı var. Kendi kendine namaz kıldığında ise (namazını) istediği kadar uzatsın.”* buyurmuştur. Ayrıca Peygamberimiz yaşlandığı için hac yapamayan kişinin yerine bir başkasının hac yapmasına izin vermiştir (Akt. Özafşar, vd., 2019, s. 285). Bu konuda topluma bir duyarlılık kazandırılırken aileye düşen göreve de işaret edilmektedir.

İslam kültür ve geleneğinde kuşaklararası öğrenme uygulamalarına, kurumsal faaliyetlerin bir örneği olarak ise genç ve yaşlı kuşağı bir arada ağırlaması açısından Suffe'yi örnek göstermek mümkündür. Mescid-i Nebevinin bitişiğinde yoksul, kimsesiz, bakıma muhtaç ve barınacak yeri olmayan sahabiler için yapılmış ve burada kalanlara Müslümanların misafiri/*adyâfu'l-İslâm* nazarıyla bakılmış, misafirlerin ihtiyaçları Peygamberimiz ve zengin sahabiler tarafından karşılanmıştır (Baktır, 2009, s. 469-470). Şehrin ve hayatın hemen merkezinde olması ve eğitim öğretim faaliyetleri ile misafirlerine bilimden faydalanma ve bilime katkı sunma olanakları sağlaması Suffeyi, günümüzde bu hizmeti karşılayan kurumlardan farklı kılmaktadır. Ayrıca orada konaklayanlardan sağlığı elverenler gündüzleri dışarıda çalışarak gereksinimlerini karşılamaya devam etmiş, geceleri de bilimsel çalışmalar yapmıştır. Orada konaklayanlar hiçbir zaman hayattan çekilmemiş, öğrenmeye, üretmeye, paylaşmaya ve hayatın içinde aktivitelerine devam etmiştir. Suffe'de birey pasif değil aktiftir ve hayatının öznesi olmaya devam etmektedir. İslam bilimlerinin şekillenmesine öncülük eden ilk temsilciler Suffe'de yetişmiştir.

4.3. DEĞİŞİMİN DAYATMALARINA BİR KALKAN OLARAK KUŞAKLAR ÜSTÜ MANEVİ DEĞERLER

Modern çağda algı ve yaşayışta her ne kadar değişim söz konusu olursa olsun aile bağları ve sevgiye duyulan ihtiyaç her çağda, yaşamın her evresi için geçerlidir. Yaşam boyu sağlıklı gelişim için çocukluk ya da yaşlılık fark etmeksizin her evrede bireyin bağ kurma, sevgi ve aidiyet duygusu karşılanmalıdır (Öz, 2002, s. 25-26). Hal böyleyken toplumsal şartlar ve gereksinimler değişirken bu şartlara uyum sağlayabilmek için kültürün değişmesi doğal bir süreçtir. Öte yandan kültür değişirken özgün kodlar korunabilir. Farklı kültürler belli evrelerde aynı gereksinimlere farklı cevaplar geliştirebilir. Kültürün değişen şartlara cevap verirken esnek olması ve bununla birlikte özgünlüğünü koruması kültürün yaşaması için şarttır (Güvenç, 2010, s. 271). Modern kültürün sosyal ve ekonomik nedenlerle gerekçelendirerek dayattığı algı, yaşlılığın bir sorun olarak düşünülmesine sebep olmaktadır. Kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması için yaşlılığın geleneksel Türk toplumlarında olduğu gibi bir değer, bolluk ve bereket olarak algılanması, bilgelik statüsünün canlı tutulması ve bu algının sürdürülmesi toplumu bütünleştirecek ve ayakta tutacak bir sosyal sermayedir (Ceylan, 2018, s. 516-517). Sosyal değişim ile birlikte niteliği değişen manevi değerlerden biri de yaşlıya hürmettir. Geleneksel kültürde bir yuvada yaşlı yaşıyorsa o yuvanın tüm fertlerinin kazadan, beladan, hastalıktan korunduğu, herkesin maddi manevi kazancının bereketlendiği algısı vardır. Yaşlılık ayrıcalıklı bir değerken otorite kaybı ve aile bağlarındaki zayıflamanın da etkisiyle modern kültürde olumsuz nitelenmektedir (Özbolet, 2016, s. 58). Bu bulgu Ceylan'ın araştırmasını destekler niteliktedir. Kaçınılması imkânsız olan ve o evreye erişen herkesin tecrübe edeceği yaşlılık bir değer olmaktan çıkıp giderek bir soruna dönüşmektedir. Yaşlılığın değer kaybetmesinin sebeplerinden biri geleneksel tarım toplumunda birikimin ve gücün sembolü olan yaşlının modernleşmeyle birlikte otoritesini kaybetmesidir.

Batının bireysellik ve bağımsızlık perspektifi, yaşlılık algısını evrensel insani değerlerden, toplumsal uyumdan, köklerden ve bağlardan uzak kavramsallaştırır. Batıda yaşlanma olumsuz bir süreç olarak değerlendirilirken yaşlılar zayıf, kırılgan ve bağımlı kişiler olarak tasvir edilir (Liang & Luo, 2012, s. 332). Yaşlanma ile ilgili tüm olumsuz algıya rağmen insanoğlu dünyaya geldiği andan itibaren biyolojik olarak yaşlanmaya başlar. Yaşlanma yaşamdan erken ayrılanlar dışında herkesin deneyimleyeceği doğal bir akıştır (Pelin, 1998, s. 40). Kuran-ı Kerim'de Hac suresi 5. ayette, bu doğal akışa şöyle işaret edilmiştir: *“Ey insanlar! Ölümden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir “alaka”dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir “mudga”dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemale erdirdiyoruz.) İçinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün en düşkün çağına ulaştırılır ki, bilirken hiçbir şey bilmez hale gelsin. Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz, onun üzerine yağmur yağdırdığımız zaman kıpırdar, kabarır ve her türden iç açıcı çift çift bitkiler bitirir.”* (Kur'an-ı Kerim Meali, 2011, s. 363-364). Yaşamın döngüsünü anlatan bu ayette yaşlılığa vurgu yapılmış ve yeryüzünün mevsim döngüsünü anlatan bir metaforla yaşlının durumu açıklanmıştır. Ayetten çıkarılan genel kanıya göre yeryüzünün kuru ve ölü hali ile ölüm ve sonrasında ahirette yeniden diriliş hatırlatılmış olsa da zayıf ve güçsüz bir evrede olan yaşlıya verilen değer ve gösterilen sevgi, saygı, ilgi ile onun yaşam tecrübesinden, hikmetinden faydalanılabileceği yorumunu çıkarmak da mümkündür. Yağmur nasıl kuru toprağı yeşertiyorsa sevgi, saygı ve ilgi de tüm yaşam deneyimiyle beraber yaşlıyı hayata katacak, verimli kılacak ve varoluşunu destekleyecek önemli bir etkidir. Ayrıca ayette kimsenin bu dünyada kalıcı olmadığı ve bu döngünün herkes için geçerli olduğu insana hatırlatılır. Bu gerçeği göz önünde

bulunduran insan kendi sonunu da göz önünde bulundurabilir ve yaşlısına empatiyle yaklaşabilir.

İsrâ suresi 24 ve 25. ayetlerde, insana dünyaya geldiği noktayı ve vefa borcunu hatırlatarak Allah kuluna şöyle hitap eder: *“Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf!” bile deme, onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: “Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.”* (Kur'an-ı Kerim Meali, 2011, s. 303-304). Ayette insana hatırlatılan bu doğal sorumluluğun günümüzde nasıl en sağlıklı şekilde yaşanabileceği de ayrı bir araştırma konusudur. Yaşlılıkla başa çıkma yollarından biri olarak yaşam aranjmanları konusunu ele alan ve yaşlıların aileleri ile çeşitli yaşama biçimlerine ışık tutan araştırmasında Kalaycıoğlu ve arkadaşları (2003, s. 46), geniş ailenin özellikle büyükşehirlerde yerini çekirdek aileye bırakmış olduğu, fakat bu değişimin yalnızca aynı evden çıkıp aynı muhitte aile büyükleriyle yakın yaşama biçimine dönüşmek suretiyle gerçekleşmiş olduğu sonucuna varmıştır. Tüm gelir grupları için benzerlik gösteren bu durum günümüzün şartlarında yaşlının korunup kollanması açısından bir çözüm niteliğinde görünmektedir. Bununla birlikte evladiyla ya da torunlarıyla aynı muhitte yaşamak her yaşlı için aynı niteliği taşımamaktadır. Örneklerden bazıları fiziksel olarak yalnız, fakat aile ilişkileri açısından çok zengin, bazıları ise aynı avlunun içinde, fakat yalnız yaşamaktadır. Yaşlının hiçbir şartta bu yalnızlığa itilmemesi için Hz. Muhammed'in (sav.) yaklaşımı topluma bu konuda sorumluluğunu hatırlatmaktadır: *“Bir genç, ihtiyar bir kimseye yaşından dolayı hürmet ederse, Allah da ona yaşlılığında kendisine hürmet edecek birisini hazırlar.”* (Akt. Özafşar, vd., 2019, s. 277). Hayat kendi sesimizin yankısını duyacağımız ve ektiğimizi biçeceğimiz bir düzende ilerler. Nasıl bir yaşlılık umuyorsak yaşlıya yaklaşımımız da öyle olmalıdır.

Söz hakkının öncelikle büyüklere verilmesi, küçüklerin büyüklere selâm vermesi, cemaatle namaz kılınırken Peygamberimizin arkasındaki ilk safın yaşlılara ayrılması gibi uygulamalarla (Akt. Özafşar, vd., 2019, s. 284) yaşlıya gösterilmesi gereken saygı için yöntem gösteren Peygamberimiz saygı ile sevginin birlikte anlamlı olduğunu ve gönül yapmanın, mutluluğu gözetmenin önemini bir diyalogunda vurgulamaktadır. Uzaktan Hz. Peygamber’e biat etmek üzere gelen bir adam: *“Anne babamı ardımdan ağlar bırakıp sana geldim Ya Resulallah !”* dedi. Hz. Peygamber de *“Onların yanına geri dön ve ikisini de nasıl ağılattıysan öylece güldür!”* buyurdular. *“Geri dön ve anne babandan izin iste. Eğer izinleri olursa savaşa katıl, yoksa onlara iyilikte bulun.”* diyerek anne babaya yapılacak iyiliği ve onlar için verilecek emeği Allah yolunda sarf edilecek çabaya benzetmiştir. *“Amellerin en üstünü hangisidir?”* diye sorulduğunda ise cevabı yine benzer niteliktedir: *“Vaktinde kılınan namaz ve anne babaya iyilik etmektir. Sonra da Allah yolunda cihad etmek gelir.”* Hadislerde anne babaya iyiliği ifade etmek için "birr" kelimesinin kullanılması çok manidardır. Dünya ve ahiretteki tüm iyilik ve güzellikleri ifade etmek için kullanılan "birr" kelimesi ilgili hadislerde anne babanın gönlünü yapmak, yaşlılıklarında onlara kol kanat germek, gönül bağı kurmak gibi anlamlarda kullanılır (Akt. Özafşar, vd., 2019, s. 181).

Sevgi ve saygı tüm kuşaklar için geçerli olduğu gibi tüm kuşakların hak ettiği değerlerdir. *“Büyüklerimize hürmet göstermeyen, küçüklerimize de merhamet etmeyen kimse bizden değildir.”* diyen Hz. Muhammed (sav.) *“Merhamet etmeyene merhamet olunmayacağını”* bildirerek bu konuda net bir uyarı yapmaktadır (Akt. Özafşar, vd., 2019, s. 358). Bu sözleriyle Peygamberimiz, hayatın ilişkilerde sağlanan bir denge üzerine kurulu olduğu gerçeğini hatırlatır. Çocuk, genç, yetişkin ve yaşlı olarak insan her evrede iyi muameleyi hak eder. İhtiyaçları değişmekle beraber insan her evresinde bireydir. Peygamberimiz çocukları ve torunlarıyla olan ilişkisinde her kuşağın faydalanabileceği bir örnek sergiler. O dönemlerde cinsiyetinden ötürü aşağılanan kız

çocuklarını birey olarak hak ettikleri konuma taşıyan Peygamberimiz, halka namaz kıldırırken bile torunlarına gösterdiği özenden taviz vermemiş, omzunda torunuyla namaz kıldırarak, secdeye vardığında yere bıraktığı torununu secdeden kalkarken yine omzuna alarak namaza devam etmiştir.

Montessori'ye göre eğitimde motivasyon kaynağı toplumsal uyum olmalıdır. Çocuğun kültürel öğeleri öğrenmesi ve becerilerini bu yönde geliştirmesi onun karakter sahibi iyi vatandaş olmasını sağlayacaktır. Oyun çocuğun toplumsal uyum kazanması ve kültürel mirasın aktarılması için önemli bir araçtır. (Elkind, 1999, s. 89-90). Oyunun kuşaklararası ilişkileri geliştirdiği, bilişsel, sosyal ve fiziksel gelişime katkıları bugün birçok araştırmanın bulguları arasında yerini almıştır (Davis, Larkin, & Graves, 2002, s. 42). Değerlerin ve kültürün kuşaktan kuşağa aktarılması için iyi bir araç olan oyunu, dedelik rolünü gerçekleştirirken Peygamberimizin de torunlarıyla kurduğu iletişimde birçok kez görmekteyiz. Bu bağlamda kuşaktan kuşağa kültürel aktarım sağlayan aile büyükleri torunlarıyla büyük bir manevi doyuma erişir. Çocuklarıyla ve torunlarıyla iyi ilişkileri olan yaşlılar yaşama bağlanırken bir yandan anneanne, babaanne ve dede olarak önemli birer toplumsal rol üstlenmiş olur (Arpacı & Şahin, 2015, s. 231). Buna karşın şimdilerde çocukların okul dışında kalan zamanlarını büyükleriyle oyun oynamak, nitelikli zaman geçirmek yerine etüt, kurs ya da spor gibi yapılandırılmış aktivitelerle geçirdikleri ve serbest oyuna zaman kalmadığı bir gerçektir. Bilgisayar ve teknolojik araçların kullanımının arttığı 2000'li yıllarda çocuklar okumaya ve ders çalışmaya daha çok zaman ayırmak durumundadır (Sandberg & Hofferth, 2005, s. 394-395). Tüm dünyada etkisini gösteren sosyal değişme, televizyon, internet gibi etkenlerle Türkiye'de de çocuk oyunlarının niteliğini değiştirmektedir. Bu etkenler, kültürel motiflerimizi içeren geleneksel oyunların kuşaktan kuşağa aktarılmasına engel teşkil etmekte geleneksel oyun araçlarının unutulmasına yol açmaktadır (Artar, Onur, & Çelen, 2004, s.128-129). Wright (1967) çocukların modern dünyada yaşadığı üç

mahrumiyetten bahseder. Oyun ihtiyacını elektronik ortamda karşılamaya çalışan ve kendi aralarında etkileşime geçemeyen çocuklar kuşak içi bir kopukluk yaşar. İkinci kopukluk ise kuşaklararası kopukluktur. Artık yetişkinler ve çocukları bir araya getiren geleneksel etkinlikler kaybolmuştur. Üçüncüsü ise doğadan kopuştur. İnsan yapımı sanal ortamlarda oynayan çocuklar doğanın sunmuş olduğu zenginlikten uzak büyümektedir (Akt. Onur & Güney, 2004, s. 10-11). Ayrıca yapılan bazı araştırmalar ailelerin çoğunun oyunu sadece eğlence aracı olarak algıladıklarını ortaya koymaktadır. Elbette oyunun sosyal ve bilişsel gelişimi destekleyen bir işlevi olduğuna inanan aileler de vardır (Rothlein & Brett, 1987, s. 50-52; Oksal, 2004, s.104; Başal, 2007, s.243). Kuşaklararası oyun tüm aile üyelerini birbirine yaklaştıran, onlara ortak bir dil kazandıran, hayal gücünü geliştiren, gerçek rol ve sorumluluklarından bir süreliğine uzaklaştıran ve nefes aldırان bir aile etkinliği olarak daha nitelikli geçirilen zamanlara fırsat oluşturabilir. Ayrıca yetişkinlerin çocuklara aktaracağı kültürel mirasın yanı sıra çocukların da yetişkinlere aktaracağı çocuk kültürünü önemsemek gerekir. İletişimin iki taraflı sağlanacağı oyunlar çocuğu çocuktan dinlemek, ilgi, eğilim ve yeteneklerini keşfetmek ve onu tanımak için fırsattır. Oyun çocuğun en ciddi uğraşı, kültürel mirasın ve değerlerin aktarımında ve eğitimde kullanılan en etkili yöntemlerden biridir.

Davranışlarımıza rehberlik eden, nihai anlamda nasıl olmamız ve nasıl davranmamız gerektiğini bize bildiren, yargı, hedef ve eylemlerimizi daha üst hedeflere taşıyan inanç ve kabullerimiz değerlerimizi oluşturur (Hökelekli, 2011, s. 265). Selam vermek, gülümsemek, doğru sözlü olmak, sabretmek, iyilik etmek, emaneti korumak, sorumluluk sahibi olmak, üretmek, faydalı olmak, çalışmak, paylaşmak, cömert olmak, yardım etmek, hediyeleşmek, yumuşak huylu olmak, affetmek, teşekkür etmek, çevre bilinci taşımak, büyüklere saygı duymak, küçükleri korumak, komşunun ihtiyacını gözetmek, vefalı olmak, hak bilmek ve korumak gibi sayabileceğimiz daha birçok değer insanlığın ortak mirası olarak kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşamaya devam eder.

Ulusoy ve Dilmaç (2012) inançlarımızın değerlerimizi oluşturduğunu ve davranışlarımıza yön verdiğini söyler.

İnsanın kim olduğunu bilmesi ve olumsuz olaylar karşısında bunu hatırlaması ona umut ve anlam bütünlüğü duygusunu yaşatır. Bu bilinç ve bütünlük ise ortak insani değerler ve maneviyatla mümkündür. Adler, aile, vatan ya da Tanrı inancı gibi aşkın bir amaç etrafında toplanabilecek bu ortak değerlerin azalmasını toplumsal birlikteliği bozan etkenlerden biri olarak görür (Seligman, 2007, s. 290-291). Kendinden başkasını düşünmeyen, başkalarını rakip olarak gören çocuklar yetiştirmek yalnız bireylerin yaşadığı bir toplum üretir. İnsan kendinde olmayan özellikler sebebiyle her zaman başkalarına ihtiyaç duyar. Anlamli bir varoluş ve nitelikli bir hayat için bireyin yaşadığı topluma aidiyet ve sorumluluk hissetmesi gerekir. İnsani ilişkilerinde iyi olan, yaşadığı toplum ve insanlık için sorumluluk taşıyan, öğrenen, üreten ve faydalı olan kişi tüm insanları ailesinin bir ferdi, yaşadığı dünyayı ise evi olarak bilecektir. Kendine de başkalarına da değer verecektir (Adler A. , 2000, s. 8-12). Sosyal değişmeye karşı etkin bir direnç mekanizması olarak maneviyat, toplumsal bütünlüğün istikrarını sağlar. Değerlerin yaşanması için önemli bir motivasyon kaynağıdır. Dünyayı algılama biçimi ve anlam açısından topluma ortak bir dayanışma zemini sağlar (Okumuş, 2009, s. 328). Manevi değerlerin aktarımını ise aile, yakın çevre ve toplumu şekillendiren en önemli araçlardan biri olan eğitim sağlar. Eğitim topluma şekil verirken toplumdaki değişim de eğitimi etkileyebilir ve karşılıklı bir etkileşim söz konusu olur. Eğitimin sosyal, ekonomik ve siyasal boyutları vardır ve etkisini o toplumun ekonomik ve sosyal politikalarının belirlediği yönde gösterir. Örneğin benzer koşullarda dünyaya gelen iki insan farklı eğitimlerde farklı misyonlarda insanlar yetiştirebilir (Dinçer, 2003, s. 111). Eğitimin bir toplumun dönüşümünde etkisi böylesine güçlüyken sosyal değişme sürecinde olan toplumlarda evrensel insani değerlerin yeni kuşaklara aktarılmasında

eğitimin bu gücünün kullanılması, kuşaklararası öğrenme süreçlerini içeren eğitim programlarının düzenlenmesi yerinde olacaktır.

5. BÖLÜM

YÖNTEM

Araştırma modeli/deseni, çalışma grubu, program geliştirme, veri toplama teknikleri, ölçme araçları, verilerin analizinde kullanılan istatistiksel yöntemler ve program geliştirme hakkında bilgi verilmiştir.

5.1. ARAŞTIRMA MODELİ

Sayısal verilerin kullanıldığı nicel yöntem, sözel verilerin kullanıldığı nitel yöntem ve her ikisinin kullanıldığı karma yöntem, yöntembilimin üç ana yaklaşımını oluşturur (Alkan, Şimşek, Armağan Erbil, 2019, s. 560). Araştırmada, "bütünleyicilik" ilkesine (Greene et al., 1989, s. 259) uygun olarak, farklı desenlerle elde edilen sonuçların birbirini desteklemesi, geliştirmesi, örneklendirmesi ve açıklaması sağlanmıştır. Nitel ve nicel yöntemlerin her ikisini de barındıran karma yöntem benimsenmiş, yürütülmüş, sonuçlandırılmış ve böylece konunun daha detaylı ve kapsamlı anlaşılması amaçlanmıştır. Şimşek'e göre (2012, s. 95) kontrol ve deney gruplarının rastgele seçilemediği durumlarda yarı deneysel model kullanılmaktadır. Gruplar oluşturulurken ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak seçkisiz olmayan/*non randomized* bir atama yapılması sebebiyle araştırmanın nicel boyutunda deneysel modellerden yarı deneysel desen benimsenmiştir.

Deneysel desenlerden eşleştirilmiş desen; seçkisiz atamayı içermeyen grupların belli değişkenler üzerinden eşleştirildiği çalışmalar için uygundur (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2012, s. 193). Bu görüşe göre araştırma yarı deneysel desenlerden eşleştirilmiş desen benimsenerek tasarlanmıştır. Bu bağlamda yaşlı ve çocuk deney ve kontrol gruplarına ön-test uygulandıktan sonra Kuşaklararası

Manevi Güçlenme Eğitimi Programı deney grupları üzerinde denenmiş ve uygulanan program neticesinde deney ve kontrol grubunda yer alan tüm yaşlı katılımcılara ve çocuk katılımcılara son testler uygulanarak araştırmanın bulguları elde edilmiştir. Programa katılan çocukların insani değerler ve psikolojik sağlamlık düzeylerinde bir değişim olup olmadığı araştırılırken yaşlıların iyimserlik, umut ve psikolojik iyi olma düzeylerinde söz konusu olabilecek değişimin bulgulanması amaçlanmıştır. Uygulama sürecinin detayları "Program Geliştirme" başlığı altında ele alınmıştır. Ayrıca Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının bundan sonra da uygulanabilmesi için programın planları tez sonunda sunulmuştur.

5.2. ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmada örnekleme yöntemi olarak amaçsal örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçsal örnekleme yöntemi, araştırmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilmesine ve derinlemesine araştırma yapılmasına olanak verir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2013, s. 90). Amaçsal örnekleme yöntemlerinden ise ölçüt örnekleme tercih edilmiştir. Yaşlı katılımcılar için fiziksel, zihinsel ve psikolojik açıdan etkinliklere katılım durumları, sağlık durumları çocuklarla bir araya gelmeye uygun olup olmama durumları ölçüt olarak alınmıştır. Yaşlı katılımcıların durumunun değerlendirilmesinde uygulama yapılan kurumlarda görev yapan sosyal hizmet uzmanı, psikolog ve yöneticiler ile değerlendirme yapılarak karar verilmiştir. Çocuk katılımcıların seçiminde ise 4. sınıf öğretmenleri ve aileler ile değerlendirme yapılmıştır. Aileleri izin veren gönüllü çocuklar araştırmaya dahil edilmiştir.

Araştırma 35'i deney 26'sı kontrol grubu olmak üzere ilköğretim 4. sınıfa devam eden 61 çocuk katılımcı; Keçiören Belediyesi Emekliler Platformu, Etimesgut Belediyesi İl Bilge Hatun Erinç Huzurevi ve Özel İlgi Evi Huzurevinden 30'u deney 31'i

kontrol grubu olmak üzere 61 yaşlı katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Yaşlı deney grubu katılımcılarının yaşları 54 ile 95 arasında değişmekte olup yaş ortalaması 76'dır. Yaşlı kontrol grubu katılımcılarının yaşları 49 ile 92 arasında değişmekte olup yaş ortalaması 74'tür. Araştırmaya katılan 61 yaşlı katılımcıdan 9'unun 65 yaşın altında olması deney ve kontrol gruplarının yaş ortalamalarının 65'in üstünde olmasını değiştirmemiş ve bu ortalamalar esas alınarak katılımcılar için yaşlı kavramı kullanılmıştır. Ayrıca yaşlılığın başlangıcı yaygın olarak 65 yaş olarak kabul görse de bu aynı zamanda kişiden kişiye, toplumdan topluma göreceli bir tanımlamadır.

5.3. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ

Uygulamalara başlamadan önce aydınlatılmış onam formu ile ön testler tüm katılımcılara uygulanmıştır. Velilerinden aydınlatılmış onam formu ile izin alınan çocuklar nicel verilerin elde edilmesi amacıyla Çocuk ve Genç İçin Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ÇGPSÖ (Arslan, 2015) ve İnsani Değerler Ölçeği İDÖ (Dilmaç, 2007), yetişkinler için ise Beck Umutsuzluk Ölçeği BUÖ (Durak, 1994; Durak ve Palabıyıkoglu, 1994), İyimserlik Ölçeği İÖ (Çalık, 2008) ve Psikolojik İyi Oluş Ölçeği PİOÖ (Telef, 2011; Telef, 2013) kullanılmıştır.

Karma yöntemin benimsendiği araştırmanın nitel boyutunda yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile katılımcılardan program öncesi ve sonrası kuşaklararası ilişkiler, aile ilişkileri, insani değerler, hayat ve maneviyata ilişkin algı ve bakış açılarına yönelik veri elde edilmiştir. Görüşme soruları, uzman görüşüne başvurularak katılımcıların gelişim özelliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca katılımcıların yazdığı mektup, e-posta, çevrimiçi yorumlar ve oturumlarda yazdıkları dualar, *belge incelemesi* yaklaşımı ile (Şimşek, 2012, s. 151) değerlendirilmiş, bu belgelerden süreçle ve algılarla ilgili veriler elde edilmiştir. Verilerin analizinde fenomenolojik model esas alınmıştır. Duygular, algılar gibi olgulara odaklanan fenomenolojik model yaşantılar ve

deneyimlerin gerçek karşılıklarıyla ilgilenerek öze ulaşma çabası taşıyan çalışmalar için geçerlidir (Şimşek, 2012, s. 103). *Betimleme, analiz ve yorumlama* süreçlerinde (Şimşek, 2012, s. 185) katılımcıların bu verilerle neye işaret ettikleri ve genel olarak hangi sonuçlara ulaşıldığı ifadelendirilmiştir.

5.3.1. Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçları

Araştırmada yaşlı katılımcılar için ayrı çocuk katılımcılar için ayrı ölçme araçları kullanılmıştır.

5.3.1.1. Yaşlı Katılımcılar İçin Kullanılan Ölçme Araçları

5.3.1.1.1. Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ)

Beck, Weissman, Lester ve Trexler (1974) tarafından geliştirilen 20 maddelik bir ölçektir. “Evet” veya “Hayır” ifadeleriyle cevaplanan ölçekten alınabilecek puan ranjı 0-20 arasındadır. Umutsuzluk ölçeğinin geçerlik ve güvenirliğine yönelik fiziksel ve psikiyatrik hastalığı bulunan kişilerle kapsamlı bir çalışma sonucunda “Gelecek ile İlgili Duygular ve Beklentiler” ($\alpha = .78$), “Motivasyon Kaybı” ($\alpha = .72$) ve “Umut” ($\alpha = .72$) olmak üzere üç faktör belirlenmiştir ve bu üç faktör toplam varyansın %42.6’sını açıklamaktadır (Durak, 1994; Durak ve Palabıyıkoglu, 1994).

5.3.1.1.2. İyimserlik Ölçeği (İÖ) Puanları Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Balcı ve Yılmaz (2002) tarafından üniversite öğrencilerine uygulanması için olan İyimserlik Ölçeği Çalık (2008) tarafından ilköğretim altı, yedi ve sekizinci sınıf öğrencilerine uyarlanmıştır. Çalık (2008) tarafından yapılan uyarlanmış form halinin yetişkinlere de uygulanabilmesi için ölçeği geliştiren araştırmacılardan ilgili izin alınmıştır. Ölçek yazarlarının yetişkin grupta yapılan yapı geçerliğine yönelik doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ve ölçek puanlarının güvenirliği için gerekli

incelemeler yapıp uygun bulunduktan sonra ölçeğin yetişkin grupta uygulanmasının uygun olduğunu belirtmesi üzerine gerekli geçerlilik güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Bu amaçla 253'ü erkek ve 370'i kadın olmak üzere 623 kişiden veri toplanmıştır ve grubun yaş ortalaması 39,52'dir.

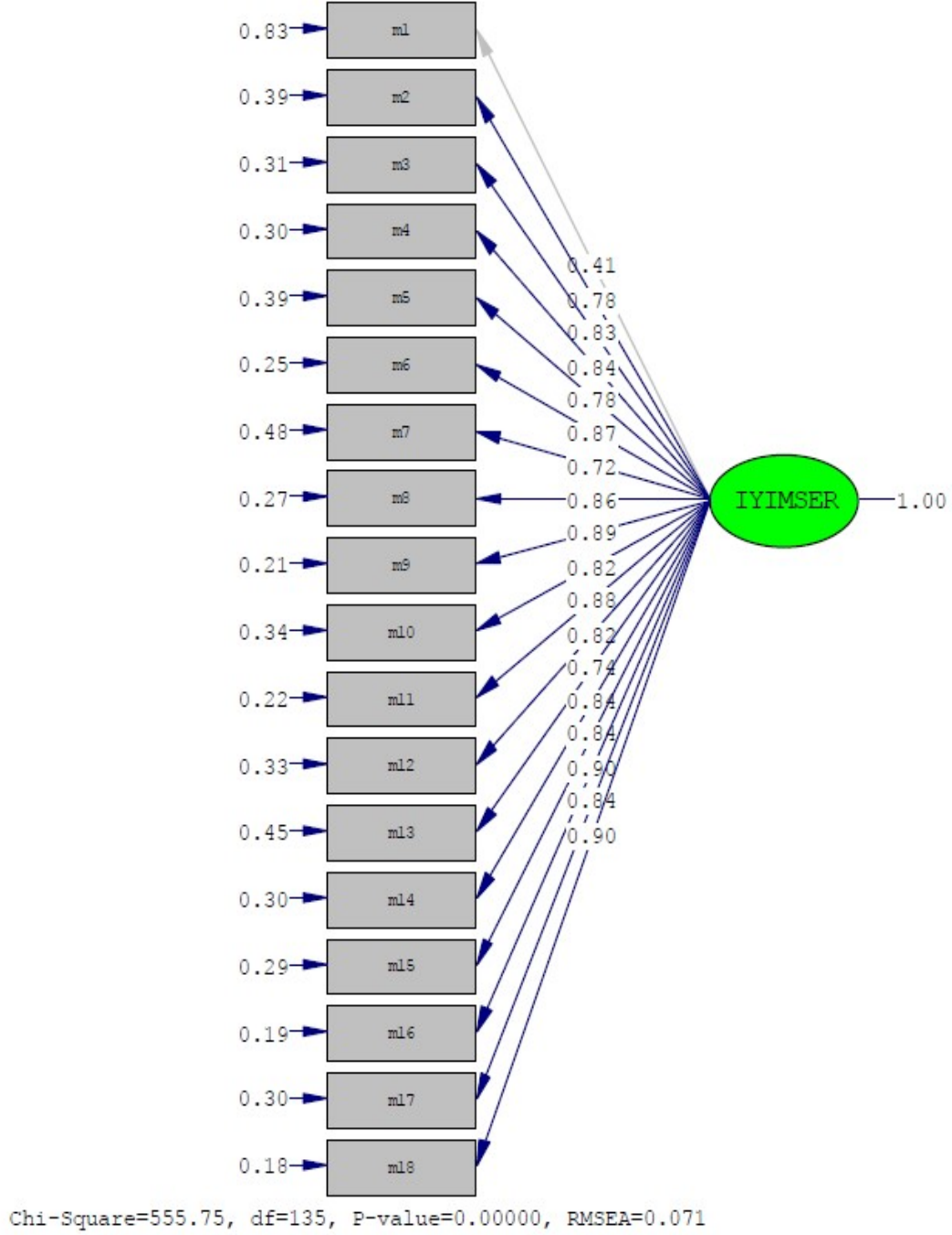
İyimserlik Ölçeği 4'lü likert olarak puanlanan (1 = Benim düşüncemi hiç yansıtmıyor; 2 = Benim düşüncemi biraz yansıtmıyor; 3 = Kararsızım; 4 = Benim düşüncemi büyük ölçüde yansıtmıyor) 18 maddeden oluşmaktadır. İyimserlik Ölçeğinin tek boyutlu yapısını incelemek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi yapılırken uyum indeksi değerleri, faktör yük değerleri ve hata varyansları incelenerek model veri uyumu değerlendirilmiştir. Uyum indeksi değerleri, faktör yük değerleri (max-min) ve hata varyansı (max-min) değerleri Tablo 1'de sunulmuştur. Ayrıca analiz sonucunda elde edilen ölçme modeli Şekil 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. İyimserlik Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

	χ^2	χ^2/sd	p	CFI	GFI	NFI	RMSEA	Faktör Yük Değerleri		Hata Varyansları	
								max	min	max	min
Ölçek	555,75	4,12	0,00	0,99	0,84	0,99	0,071	0,90	0,41	0,83	0,18
Önerilen		$\chi^2/sd \leq 3$		≥ 90	≥ 90	≥ 90	$\leq 0,080$	$\geq 0,30$		$\leq 0,90$	

Tablo 1 incelendiğinde χ^2/sd değerinin 3 ile 5 arasında olduğu görülmektedir ve buna göre modelin veriye orta düzeyde iyi uyum gösterdiği söylenebilir. CFI değeri 0,99 ve NFI değeri 0,99 olarak tespit edilmiştir. Bu değerlerin 0,90'nın üzerinde olması modelin veriye çok iyi uyum gösterdiği anlamına gelmektedir. GFI değeri ise 0,84'tür ve bu değer 0,90'dan düşük olduğu için model veri uyumunun bu indeks değerine göre sağlanmadığı söylenebilir. RMSEA indeksi açısından değerlendirildiğinde ise bu indeksin model için 0,071 olduğu saptanmıştır ve bu indekse göre modelin veriye uyumlu olduğu söylenebilir. Uyum indeksleri genel olarak değerlendirildiğinde tek

boyutlu modelin veriye uyum sağladığı görülmektedir. Ölçekteki tüm maddelerin faktör yük değerleri 0,30'dan yüksektir. Buna göre, tüm maddelerin amacına hizmet ettiği yorumu yapılabilir.

Şekil 1: İyimserlik Ölçeği Ölçme Modeli

İyimserlik Ölçeğinin madde ayırt ediciliğinin belirlenebilmesi için ölçek puanları en üstten en alta doğru sıralanıp, üst %27'ye girenler üst grup ve alt %27'ye

girenler alt grup olarak ayrılmıştır. Maddelerin alt grup ile üst grup arasında farklılık gösterme durumu t testi ile incelenmiştir. Sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. İyimserlik Ölçeği Madde Analizi Sonuçları

Madde-Toplam		Düzeltilmiş Madde-	Üst Grup		Alt Grup		
Puan Korelasyonu		Toplam Puan Korelasyonu	$\bar{X}$	ss	$\bar{X}$	ss	t
m1	0,46	0,41	3,08	1,44	1,73	0,60	11,27
m2	0,81	0,78	4,60	0,62	1,96	0,70	36,51
m3	0,84	0,82	4,66	0,51	1,88	0,53	48,73
m4	0,85	0,83	4,61	0,59	1,89	0,51	44,98
m5	0,80	0,78	4,50	0,73	1,88	0,60	35,86
m6	0,88	0,86	4,74	0,45	1,98	0,69	43,53
m7	0,76	0,72	4,18	0,90	1,78	0,58	29,06
m8	0,86	0,85	4,53	0,58	1,84	0,51	45,40
m9	0,89	0,87	4,89	0,32	1,85	0,42	74,45
m10	0,83	0,81	4,56	0,59	1,82	0,47	47,29
m11	0,88	0,86	4,80	0,45	1,85	0,48	57,57
m12	0,83	0,81	4,60	0,65	1,87	0,55	41,53
m13	0,76	0,72	4,61	0,80	1,92	0,66	33,79
m14	0,85	0,83	4,63	0,50	1,88	0,50	50,64
m15	0,85	0,82	4,74	0,50	1,91	0,58	48,02
m16	0,89	0,88	4,74	0,52	1,86	0,45	54,41
m17	0,84	0,82	4,75	0,58	1,78	0,49	50,68
m18	0,90	0,88	4,95	0,23	1,89	0,51	71,50

p<0,05

Tablo 2 incelendiğinde madde toplam puan korelasyonlarının 0,46 ile 0,90 arasında değiştiği görülmektedir. Ayrıca düzeltilmiş madde-toplam puan korelasyonu değerlerinin 0,41 ile 0,88 arasında değiştiği belirlenmiştir. Üst grup ile alt grup arasında yapılan t testi sonucunda ise tüm maddeler için anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Buna göre, İyimserlik Ölçeğinde yer alan maddelerin alt grupta yer alan

bireyler ile üst grupta yer alan bireyleri ayırmada başarılı olduğu söylenebilir. Ayrıca ölçeğe ait Cronbach alfa değeri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. İyimserlik Ölçeği Cronbach alfa değeri

	Cronbach alfa değeri
İyimserlik Ölçeği	0,97

Tablo 3 incelendiğinde İyimserlik Ölçeği puanlarından elde edilen Cronbach alfa katsayısının 0,97 olduğu belirlenmiştir. Buna göre, elde edilen ölçümlerin güvenilirliğinin yüksek olduğu söylenebilir.

5.3.1.1.3. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİOO)

Diener ve arkadaşlarının (2010) geliştirdiği ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Telef (2011; 2013) tarafından yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda toplam açıklanan varyans %42'dir. Ölçek maddelerinin faktör yükleri .54 ile .76 arasında hesaplanmış olup doğrulayıcı faktör analizinde uyum indeksi değerleri RMSEA= 0.08, SRMR=0.04, GFI= 0.96, NFI= 0.94, RFI= 0.92, CFI= 0.95 ve IFI=0.95 olarak bulunmuştur. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Psikolojik İyi Oluş Ölçeklerinin alt boyutlarından özerklikle .30, çevresel hâkimiyetle .53, bireysel gelişimle .29, diğerleri ile olumlu ilişki .41, yaşam amaçlarıyla .38, öz-kabulle .56 ve toplam psikolojik iyi oluş ile .56 düzeyde ilişki saptanmıştır. Ayrıca İhtiyaç Doyum Ölçeğinin alt boyutlarından özerklikle .30, yeterlikle .69, ilişkili olmayla .57 ve toplam ihtiyaç doyumu ile .73 düzeyde ilişki bulunmuştur. Ölçeğin güvenirlik çalışmasında elde edilen Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .80 olarak hesaplanmıştır. Test tekrar test sonucuna göre ölçeğin birinci ve ikinci uygulama arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı ilişki olduğu bulgulanmıştır ($r = 0.86$, $p < .001$). Psikolojik İyi oluş ölçeğinin madde toplam korelasyonlarının .41 ile .63 arasında değişiklik gösterdiği ve t-değerlerinin anlamlı olduğu görülmüştür ($p < .001$). Psikolojik İyi Oluş Ölçeği'nin maddeleri, kesinlikle

katılmıyorum (1) ile kesinlikle katılıyorum (7) şeklinde 1–7 arasında cevaplanmakta, bütün maddeler olumlu olarak ifade edilmektedir. Puanlar 8 (tüm maddelere kesinlikle katılmıyorum cevabı verilirse) ile 56 (tüm maddelere kesinlikle katılıyorum cevabı verilirse) arasında değişmekte, yüksek puan kişinin birçok psikolojik güç ve kaynağa sahip olduğunu göstermektedir (Diener ve diğerleri, 2010; Telef, 2011; Telef, 2013).

5.3.1.1.4. Yaşlılarla Yarı Yapılandırılmış Görüşme

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile yaşlı katılımcıların programdan önce ve sonra kuşaklararası ilişkiler, aile ilişkileri, yaşamış oldukları hayat ve maneviyata ilişkin algı ve bakış açılarına yönelik veri elde edilmiş ve uygulanan programın yansımalarına yönelik bulgulara ulaşılmıştır. Görüşme soruları, yaşlılarla çalışan sosyal hizmet uzmanı ve psikolog görüşlerine başvurularak yaşlıların gelişim özelliklerine uygun olarak hazırlanmıştır.

5.3.1.2. Çocuk Katılımcılar İçin Kullanılan Ölçme Araçları

5.3.1.2.1. Çocuk ve Genç İçin Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (ÇGPSÖ)

On bir farklı ülkeden toplanan veriler ışığında geliştirilen Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeğinin 28 maddelik orijinal formu, üç alt ölçek ve sekiz alt boyuttan oluşmaktadır. Sosyo-ekolojik bakış açısıyla, nicel ve nitel yöntemler kullanılarak geliştirilen ölçeğin (Liebenberg, Ungar ve Van de Vijver, 2012) kısa form çalışması Liebenberg, Ungar ve LeBlanc (2013) tarafından yapılmış ve iki farklı çalışma sonucunda 12 maddelik bir yapı elde edilmiştir. Ölçeğin faktör yük değerleri .39 ile .88 arasında değişmektedir. İç tutarlılık katsayısı .84 bulunmuştur. Beşli likert yapıda olan ölçme aracı “Beni tamamen tanımlıyor (5)” ile “Hiç tanımlamıyor (1)” arasında derecelendirilmekte, yüksek puan yüksek sağlamlık düzeyini belirtmektedir.

Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği'nin Türkçeye uyarlama çalışmasını Arslan (2015) yapmıştır. Geçerlilik çalışması kapsamında faktör yapısına bakılmış, analiz sonuçları ölçeğin 12 maddesinin tek faktör altında toplandığını göstermiştir. Ölçüt geçerliliği öz yeterlik ve olumlu olumsuz duygular ile yapılmıştır. Güvenirlik çalışması kapsamında iç tutarlılık düzeyi incelenmiş olan bu çalışmanın bulguları, ölçeğin Türkiye'de de çocuk ve ergenler için güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Açımlayıcı faktör analizine ilişkin bulgulara göre, toplam varyansın %51.28'ini açıklayan ve madde faktör yükleri .54 ile .81 arasında değişen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ölçeğin orijinal form çalışmasında ölçek maddelerinin faktör yük değerlerinin .39 ile .88 arasında değiştiği görülmektedir. Tek boyutlu ölçme araçlarında varyansın %30 ve üzeri olması kabul edilebilir ve bununla birlikte faktör yük değerlerinin de .45 ve üzeri olması çalışmanın niteliğini artırır. Bulgular, ölçeğin temsil edebilme gücü yüksek madde yüklerine sahip olduğunu göstermiştir.

Ölçeğin ölçüt geçerliliği kapsamında olumlu olumsuz duygular ve öz yeterlik kullanılmış ÇGPSÖ ile olumlu duygular .57, olumsuz duygular -.39, öz yeterlik .45 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuş ve bu sonuçlar ölçeğin ölçüt geçerliliğini desteklemiştir.

Ölçeğin güvenirlik çalışmasına ilişkin bulgular, alt ölçekler ve tüm ölçek için hesaplanan iç tutarlık katsayılarının yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir. Birinci çalışmada .91 olarak hesaplanan iç tutarlılık kat sayısı, Liebenberg, Ungar ve LeBlanc (2013) yaptıkları çalışmada .84 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmayla birlikte yapılan her iki çalışmadan elde edilen iç tutarlılık katsayısı, orijinal çalışmanın sonuçları ile paraleldir.

5.3.1.2.2. İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ)

Dilmaç'ın (2007) geliştirdiği İnsani Değerler Ölçeğinde (İDÖ) insani değerler süreci a. Sorumluluk (7 madde) b. Dostluk/Arkadaşlık (7 madde) c. Barışçı Olma (7 madde) d. Saygı (7 madde) e. Hoşgörü (7 madde) f. Dürüstlük (7 madde) olarak altı boyutta toplam 42 madde ile ölçülmektedir. Bu ölçek bireysel veya gruplar halinde uygulanabilen Likert tipi bir ölçektir. Ölçekteki maddeler beş basamaklı “Likert Tipi” (A: Hiçbir Zaman, B: Nadiren, C: Arasında, D: Sık Sık, E: Her Zaman) bir dereceleme ölçeği olarak ifade edilmektedir. Maddeler A:1- B:2- C:3- D:4- E:5 şeklinde puanlanmış, puanların artması ya da azalması bireylerin insani değerlere daha fazla sahip olduğunu ya da olmadığını göstermektedir. İDÖ’ nün geçerlik çalışması, uzman görüşleri ile birlikte ön deneme sonrası 322 kişilik bir gruba uygulanmış, bu sonuçlara göre faktör analizi yapılmış ve yapı geçerliği sınanmıştır. İnsani Değerler Ölçeğinin (İDÖ) tek boyutlu olup olmadığı temel bileşenler analizi ile test edilmiş, ölçeğin birbirinden ilişkisiz faktörlere ayrışması beklentisi ise Varimax dik döndürme tekniği uygulanarak incelenmiştir. 70 Temel bileşenler analiz sonucunda 22 faktör bulunmuştur. Faktörlerin her birinin varyansı %1.402 ile %16.091 arasında değişen bölümleri açıkladığı, 22 faktörün tümünün ise toplam varyansın %34’ünü açıkladığı görülmüştür. Fakat faktör yapısının fazla olmasının yorumlamada güçlükler yol açması ve kuramsal açıklamalarda ölçek maddelerinin en fazla altı faktörde toplanmasının uygun görülmesi sebepleriyle altı faktörlü çözüm aramasına karar verilmiştir. Tekrarlanan işlemler sonucunda ölçekteki maddelerin altı faktöre toplandığı görülmekte, bu altı faktörlü çözüm, örneklemin özelliği ve kültürel faktörler dikkate alınarak yeterli görülmektedir. Ölçek maddelerinin bireyi insani değerlere sahip olma açısından ne düzeyde ayırt ettiğini değerlendirmek için, ölçek faktör puanlarına göre üst %27’lik puan aralığındakiler ile alt %27’lik puan aralığındakilerin madde puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığına ilişkin yapılan analizler, ölçeğin bireylerin

insani değerlere sahip olma açısından ayırt edici işlevde olduğunu göstermektedir (Dilmaç, 2007).

5.3.1.2.3. Çocuklarla Yarı Yapılandırılmış Görüşme

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile ocuk katılımcıların programdan önce ve sonra kuşaklararası ilişkiler, aile ilişkileri, insani değerler, hayat ve maneviyata ilişkin algı ve bakış açılarına yönelik veri elde edilmiş ve uygulanan programın yansımalarına yönelik bulgulara ulaşılmıştır. Görüşme soruları, uzman görüşüne başvurularak çocukların gelişim özelliklerine uygun olarak hazırlanmıştır.

5.4. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırma kapsamında ocuk katılımcılardan ve yetişkin katılımcılardan birer deney ve birer kontrol grubu bulunmaktadır. Deney ve kontrol grubunun ön test puanlarının farklılaşması ile son test puanlarının farklılaşmasında uygun analiz yöntemine karar vermek amacıyla öncelikle kullanılan ölçek puanlarının normal dağılım varsayımını sağlama durumu incelenmiştir. İstatistiksel hipotezlerin test edilmesinde örneklemin bulunduğu dağılımın normalliğinin test edilmesi oldukça önemlidir (Toy ve Tosunoğlu, 2017). Doğru istatistik tekniğin kullanılabilmesi için öncelikle değişkenlerin normal dağılıma uygunluk gösterip göstermediğinin test edilmesi gerekmektedir. Normal dağılım varsayımı sağlayan ölçek puanlarında ilişkisiz örneklemler t testi ve normal dağılım varsayımı sağlanmayan ölçek puanlarında ise Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Mann-Whitney iki bağımsız dağılımın medyanlarının eşitliğini test eden bir istatistiksel sınamadır. Mann-Whitney testine ilişkin hipotezler;

H_0 : iki yığın medyanı birbirine eşittir

H_1 : iki yığın medyanı birbirine eşittir değildir

şeklinde kurulmaktadır.

Deney grubunun uygulama öncesi (ön test) ve program sonrası (son test) ölçek puanlarının farklılaşmasını incelemek amacıyla ise normal dağılım varsayımının sağlandığı durumlarda ilişkili örneklem t testi ve normal dağılım varsayımının sağlanmadığı durumlarda ise Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır. Bağımlı grup çiftlerin farklarının ana kitle dağılımlarının simetrik olduğu varsayılarak, dağılımın orta noktasını sıfır olan çiftleri atarak kalan n tane mutlak fark, artan bir büyüklük sırasına dizilir. Artı ve eksi farkların sıra numaralarının toplamı hesaba alınır. Bu hesaplamalar içerisinde küçük olan Wilcoxon test istatistiğidir (Çakıcı, Oğuzhan, Özdil, 2015). Kullanılan analizler ile ilgili özet Tablo 4’te sunulmuştur.

Program kapsamında toplanan nitel verilerin analizinde ise içerik analizi kullanılmıştır. Çocuk ve yaşlı katılımcıların cevapları derinlemesine incelenerek kategoriler ve temalar oluşturulmuştur. Verilerin analizinde fenomenolojik model esas alınmıştır. Duygular, algılar gibi olgulara odaklanan fenomenolojik model yaşantılar ve deneyimlerin gerçek karşılıklarıyla ilgilenerek öze ulaşma çabası taşıyan çalışmalar için geçerlidir (Şimşek, 2012, s. 103). *Betimleme, analiz ve yorumlama* süreçlerinde (Şimşek, 2012, s. 185) katılımcıların bu verilerle neye işaret ettikleri ve genel olarak hangi sonuçlara ulaşıldığı ifadelendirilmiştir.

Tablo 4. Nicel veri analizinde kullanılan yöntemler

Karşılaştırma		Yöntem	
		Normal Dağılım Varsayımı Sağlandı ise	Normal Dağılım Varsayımı Sağlanmadı ise
Yaşlı katılımcılar	Deney-Kontrol Ön Test	İlişkisiz Örneklem t testi	Mann Whitney U testi
	Deney-Kontrol Son Test		
Yaşlı katılımcılar	Deney Grubu Ön Test- Son test	İlişkili Örneklem t testi	Wilcoxon işaretli sıralar testi
	Deney Grubu Ön Test- Son test		
Çocuk katılımcılar	Deney-Kontrol Ön Test	İlişkisiz Örneklem t testi	Mann Whitney U testi
	Deney-Kontrol Son Test		
Çocuk katılımcılar	Deney Grubu Ön Test- Son test	İlişkili Örneklem t testi	Wilcoxon işaretli sıralar testi
	Deney Grubu Ön Test- Son test		

5.5. PROGRAM GELİŞTİRME

Farklı kuşakları kasıtlı olarak birbirine bağlayan kuşaklararası öğrenme programları, deneyim alışverişi ve karşılıklı fayda sağlamayı amaçlayan planlı etkinliklerdir. Tüm kuşaklararası uygulamalar, eğitimsel bir amaç gerektirir. Kuşaklararası ilişkilerin değiştirilmesi ve geliştirilmesi için, katılımcıların çeşitli açılardan yeni bilgiler öğrenmeleri gerekmektedir (Mannion, 2012, s. 391; Krašovec ve Kump, 2010, s. 11). Bu bağlamda, araştırma basamakları; planlama ve program geliştirme süreçlerini içermektedir. Araştırmanın planlama aşamasında saha araştırması, uygulama yapılacak mekânların ve şartların sağlanması, Ankara Üniversitesi Etik Kurulu, Millî Eğitim Bakanlığı ve Keçiören ve Etimesgut Belediyelerinden, uygulama yapılacak okul, emekliler platformu ve huzurevlerinden izinlerin alınması, çalışma grubunun belirlenmesi, uygulamalara başlamadan önce tüm gönüllü katılımcılara aydınlatılmış onam formu ve veri toplama araçlarının ön testlerinin uygulanması, deney ve kontrol gruplarının oluşturulmasıyla program geliştirme aşamasına geçilmiştir.

Araştırmanın program geliştirme aşamasında Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı, Taba-Tyler modeline uygun olarak hazırlanmıştır. Program geliştirme uzmanları, Doç. Dr. M. Oğuz Kutlu, Dr. Öğretim Üyesi Eda Erdaş Kartal'ın görüşlerine başvurularak gerçekleşen program geliştirme süreci, modelin gerektirdiği aşamalara bağlı olarak; ihtiyaç analizi, amaçların belirlenmesi, içeriğin seçilmesi, içeriğin düzenlenmesi, öğrenme yaşantılarının seçimi, öğrenme yaşantılarının düzenlenmesi, değerlendirmenin yapılması, sonuçlar yeterli ise yapılan işlemleri ayrıntılı formülize etme, işlem basamaklarını belirleme ve bitirme aşamalarını içermektedir. Yaşlıların ihtiyaç analizi ve değerlendirmesi; gözlem, testler-ölçme araçları ve kaynak tarama teknikleriyle elde edilen veriler doğrultusunda betimsel yaklaşım esas alınarak yapılmıştır. Yaşlı katılımcılarda bulunması beklenen, fakat eksik olduğu saptanan özellikler üzerinden mevcut ihtiyaçları belirlenmiştir. İhtiyaçların

belirlenmesi ve değerlendirilmesi uygulama yapılan kurumlarda vazifeli Sosyal Hizmet Uzmanı Neslihan Dokumacı ve Sosyal Hizmet Uzmanı Merve Sarıkaya'nın, ayrıca psikolog ve huzurevi yetkililerinin görüşlerinin alınması ile birlikte yaşlılarla yapılan toplantılar, gözlem ve ikili görüşmeler neticesinde tamamlanmıştır. Sayre-Adams'ın (2004) ve Koenig'in (1994) yaşlı bireylerin manevi ihtiyaçlarına ilişkin bulgularından (Akt. Yusupu, 2017, s. 356-358) yola çıkılarak manevi ihtiyaçlar yaşlılarla gözden geçirilmiştir. Elde ettiğimiz veriler Sayre-Adams'ın ve Koenig'in bulgularıyla örtüşmektedir. İnsanlarla iletişim kurmak, arkadaşlık, dostluk, yakınlık, sevgi, ilgi, anlam, amaç ve umut, gelecek kuşaklara kültürel aktarım yapma, katkı sunma ve kabul edilme, özel günlerde hatırlanma, önemsenme ve kutlanma, hayatı yaşlılık ve ölümle bir bütünlük içinde anlamlandırma ve barışma, kendiyle, insanlarla ve Tanrı ile çatışmalarında bir uzlaşıya varma, affetme, barışma ve iyi bir sona hazırlanma, yaşlının ihtiyaç duyduğu manevi unsurlardır. Hazırlık aşamasındaki oturumlar bu ihtiyaçlar gözetilerek planlanmış ve tamamlanmıştır. Çocukların manevi ihtiyaçları ise yine gözlem, testler-ölçme araçları ve kaynak tarama teknikleriyle elde edilen veriler doğrultusunda betimsel yaklaşım esas alınarak yapılmıştır. Sınıf öğretmeni, rehber öğretmen, okul müdürü ve velilerle yapılan görüşmeler neticesinde insani değerler ve psikolojik sağlamlık düzeylerini artırmaya yönelik ve yaşlı katılımcılarla ortak manevi ihtiyaçlar ekseninde kazanımlar hedeflenmiştir. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı geliştirilirken, yaşlılar ve çocukların ihtiyaç analizi ve değerlendirilmesi yapıldıktan sonra her iki kuşağın manevi ihtiyaçları gözetilerek amaç ve kazanımlar belirlenmiştir. Erikson'ın psiko-sosyal gelişim kuramı esas alınarak her iki kuşağın karşılıklı ihtiyaçlarına yönelik temalar seçilmiş ve uygun içeriklerle, öğretim yöntem ve teknikleriyle oturumlar bilimsel yöntemlerle planlanmıştır.

Toplam on iki oturumdan oluşan program iki aşamalı olarak planlanmıştır. Altı oturum sadece yaşlılardan oluşan deney grubu için kuşaklararası uygulamalara hazırlık

niteliğindedir. Sonrasında diğer altı oturumda çocuklarla yaşlılar bir araya gelmiştir. İlk aşamada hazırlık oturumlarında temalar şöyledir:

"Umutla Gülümse Hayata ve Yaşamak İçin İyi Bir Neden Bul", "Ruhunu Tüm Kırgınlıklardan Azat Et, Varlığını Sev Yüreğinin Üzerine Koy", "Başına Gelenleri Başının Üzerinde Ağırta", "Tükenmeden Paylaş, Paylaştıkça Çoğal", "Gül Düşün Gülistan Ol", "Allah'a Sonsuz Güven" başlıkları altında umut, sevgi, barış, olumlu bakış açısı, özveri, güven gibi değerlerin işlendiği tema odaklı grup toplantısında yaşlılara hayata bakış açılarını yeniden gözden geçirme fırsatı sunulmuştur. Hazırlık programında yaşlı katılımcılar çocuklara nitelikli kültürel aktarım yapabilmeleri açısından motive edilmiştir. Ayrıca katılımcıların sergilediği tutumlar, kendini gerçekleştirme ve bilgelik nitelikleri esas alınarak değerlendirilmiş, kuşaklararası oturumlar için veri sağlamıştır. Hazırlık oturumlarında bu özellikleri taşımayan katılımcılar grupla uyum sağlayamadıkları için kendi kararlarıyla ayrılmışlardır. Böylece programa uygun nitelikteki katılımcıların yer aldığı uyumlu bir grup oluşmuş ve kuşaklararası oturumlar için hazırlıklar tamamlanmıştır. Yaşlılarla başlayan ilk altı oturumun ardından çocuklar da programa dahil edilerek kuşaklararası oturumlara geçilmiştir.

"Tanışma- Bilgilenme- Biz İyi Bir Ekibiz", "Güvenilir Ol, Güvenle Yaşa", "Her şey İçin Teşekkürler Allah'ım", "İçindeki İyi Sesi Dinle", "Yaradılanı Sev Yaradandan Ötürü", "Tükenmeden Paylaş, Paylaştıkça Çoğal" başlıkları altında güven, teşekkür/şükür, vicdan, iyilik, doğruluk, sevgi, paylaşım gibi değerlerin işlendiği tema odaklı grup toplantılarında kuşaklararası kültürel aktarım ile çocukların değerler sistemine katkı sunacak öğrenme ortamları tasarlanmıştır.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı yaşlıların katılımıyla ilkokulda bir sınıfta ve çocukların katılımıyla bir huzurevinde gerçekleştirilmiş, zaman zaman etkinliklerin içeriğine bağlı olarak okul bahçesi, huzurevi bahçesi ve belediyenin sosyal tesisleri gibi imkânlar değerlendirilmiştir. Her oturum 90 dk sürecek şekilde ve

arada on dk teneffüs ile gerçekleştirilmiştir. Tüm etkinliklerde kullanılacak ve katılımcıların tamamına yetecek araç-gereç ve materyaller oturumların öncesinde hazırlanmıştır. Etkinlikler oturumun amaç ve kazanımına göre ve her iki kuşağın gelişim özellikleri, ihtiyaç ve becerileri göz önünde bulundurularak planlanmıştır. Toplantıların temaları ve içerikleri bilimsel bakış açısıyla oluşturulmuştur. İlkokul 4. sınıf öğrencileri somut işlemler döneminde bulunmaktadır. Tema odaklı grup toplantıları somut zekâ düzeyine uygun olarak, yaratıcı drama tekniklerinden ve çeşitli sanat etkinliklerinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Çocuklar ile yaşlıların gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak hazırlanan planlarda çocuklarla yaşlıların birbirlerinden sosyal ve manevi açıdan kazanımlar elde etmeleri amaçlanmıştır. Her oturum, belirlenen kazanımlara yönelik ve kuşakların kaynaşacağı bir dil kullanılarak oluşturulmuştur.

Araştırmada yapılandırmacı yaklaşım esas alınarak geliştirilen programda, bireyin deneyim ve düşünceleri doğrultusunda kendi yeterlilik, bilgi ve becerilerini geliştirmesi için uygun ortamlar tasarlanmıştır. Bu anlayış bireyin manevi açıdan duygu, düşünce ve davranışlarının öznesi olarak güçlenmesine odaklanması açısından araştırmanın çıkış noktasıyla örtüşmektedir.

Yapılandırmacılık içinde bir alt kuram olarak nitelendirebileceğimiz sosyal yapılandırmacılık ise bireyin bilişsel süreçleriyle birlikte sosyal etkileşime ve dil gelişimine vurgu yapar. Kültür ve kültürel etkileşimin altını çizen Vygotsky yapılandırmada iş birliğine dayalı öğrenmenin önemine dikkat çeker. Öğrencilerin birbirleriyle etkileşimlerinin ve çalışmalarının öğrenme sürecindeki önemini vurgulayan sosyal yapılandırmaya göre gelişim ve öğrenme sosyal bir etkinliktir. Öğretmenin ise öğrenme sürecini kolaylaştıran bir işlevi vardır (Yapıcı, 2014, s. 553; Çelebi, 2006, s. 28-30).

Geleneksel eğitimde davranışçılığı esas alan bir anlayışla öğrenme bilgi aktarımıyla sınırlandırılırken günümüzde bireyi daha aktif bir konuma alan yaklaşımlar hâkim olmaya başlamıştır. Bir diğer deyişle, "öğrenmeyi öğrenme süreci" olan aktif öğrenmede birey neyi neden ve nasıl öğreneceğine motive olur, zihinsel yeteneklerini kullanır, öz düzenleme yapabilir ve dolayısıyla öğrenme sürecinin sorumluluğunu üzerinde taşır. Bilgiyi keşif yoluyla bulma, sorarak araştırma, karşılaştırarak, açıklayarak, anlamlandırarak, örnek bularak, önceki bilgileriyle bağ kurarak, çıkarımlar yaparak ve değerlendirerek bilişsel yeteneklerini kullanabilir. Problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerine hâkim olabilecek bireyler yetiştirmeyi amaçlayan bilişsel öğrenme ile ulaşılabilecek aktif öğrenme, yapılandırmacılık, keşif yoluyla öğrenme, problem çözmeye dayalı öğrenme, iş birlikçi öğrenme gibi yöntem ve kuramlar manevi gelişim alanında da kullanılmaktadır (Tosun, Bakar, 2016, s. 123). Yapılandırmacı yaklaşımda birey öğrenme sürecinde aktiftir. Sorgulayıp düşünerek ve araştırarak ulaştığı bilgileri deneyimleriyle ilişkilendirir ve yeniden anlam kazandırır. Yapılandırmacı liderde klasik değil bulanık mantık vardır. Yaşamın, deneyimlerin ve değerlerin görünmeyen farklı boyutları üzerinde düşünmeye ve sorgulamaya teşvik eder. Kesin ve net bilgiler öğretmekle değil, dengeli bir yorum yapabilme kabiliyeti geliştirmekle ilgilenir. Katılımcının öğrenme miktarını değil bilgiyi anlamlandırma çabasını esas alır. Yapılandırmacı grupların heterojen olması önemsenir (Yapıcı, 2014, s. 558-559). Bu yaklaşım farklı kuşakların bir araya geldiği Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı için uygun bir zemin hazırlar. Buluş yoluyla öğrenme, proje yöntemi, drama yöntem ve teknikleri, zengin materyal, süreç değerlendirme, portfolyo dosyaları, yaratıcı öğrenme ve öğretme stratejileri, eğitsel oyunlar, eleştirel düşünme gibi öne çıkan model, yöntem ve stratejilerin kullanıldığı Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı bu açıdan da yapılandırmacı yaklaşımın gereklerini yerine getirecek şekilde tasarlanmıştır.

Adıgüzel'e göre (2020, s. 186) program tasarısı program geliştirme ve değerlendirme uygulamalarının odak noktasıdır. Geliştirilen programın hangi sorulara ve hangi ihtiyaçlara cevap vereceği, nasıl bir yapısının olacağı, katılımcılara hangi bilgi, beceri, tutum, değer ve davranışları kazandıracağı program tasarısında şekillenir. Program tasarısının niteliği ise dayandığı program geliştirme teorisine bağlıdır. Program geliştirme teorisi yaklaşımları; bilgi merkezli, rasyonel merkezli kavramsal ve değer merkezli olmak üzere üç ana başlıkta toplanabilir. Ayrıca geliştirilen program, öğrenci, konu ya da problem merkezli program tasarımının dayandığı eğitim felsefesine göre belli bir tasarım yaklaşımı esas alınarak yapılandırılmalıdır. Horn'a göre (2011), değişen toplumun göz ardı edilen ihtiyaçlarına işaret ederek geleneksel ve kültürel değerlerin yeniden yapılandırılması ve güçlendirilmesi amacıyla ortaya konulan programlar problem merkezli tasarıma sahiptir (Akt. Adıgüzel, 2020, s. 196) Bu bağlamda Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının -birey ve toplum için anlam ifade eden değerleri esas alması sebebiyle- program geliştirme teorisi açısından değer merkezli yaklaşıma uygun olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca toplumsal bir soruna eğilerek sağlıklı bir değişimi ve toplumun yeniden yapılandırılmasını amaçlaması bakımından problem merkezli bir tasarı olduğunu söylemek mümkündür. Demirel'e göre (2020, s. 51) toplumsal sorunlar ve yeniden kurmacılık tasarımı esas alınarak hazırlanan programlar, kaçınılması imkânsız olan toplumsal değişime karşı sosyal, ekonomik ve politik açıdan kontrol imkanı sağlar. Program tasarımı ile eğitimcilerin toplum üzerinde iyileştirme etkilerinin olduğuna işaret eder. Değişimin en iyi şekilde okullarda yönetilebileceğini vurgular. Bu bakımdan Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının toplumsal sorunlar ve yeniden kurmacılık felsefesini esas alan bir tasarım olduğunu söylemek mümkündür.

Belli bir öğrenme alanı ve öğrenci grubu için öğrencilerde meydana gelmesi istenen bilgi, beceri ve davranış kazanımlarının oluşmasında kullanılacak en iyi

öğrenme yöntemine odaklanan öğrenme tasarımı, öğrenciye nasıl öğretileceğiyle ilgilenir. Program geliştirme sürecinde ne öğretileceğine cevap aranırken öğrenme tasarımında etki ve zaman gibi imkanlarla birlikte öğrenmenin nasıl daha çekici ve kalıcı olabileceği üzerinde durulur. Öğretim tasarımcılarına rehberlik eden sistematik prosedür ise öğretim tasarımı modelidir. Analiz, tasarım, geliştirme, uygulama ve değerlendirme aşamalarını içeren öğretim tasarımı modeli, öğrenmenin oluşması için uygulama planı, ölçme, değerlendirme ve düzenleme süreçlerini içerir. Sistematik karar verme ve öğretimi standart hale getirme bakımından öğretim tasarımcıları için faydaları vardır (Ocak, 2015, s. 9-11). Bu bağlamda programda öğrenme tasarımı hazırlanırken öğretim tasarımı modelinin faydaları gözetilerek sistematik prosedür gereğince takip edilmiştir.

Programın yapılandırılması sürecinde motivasyon aktiviteleri kapsamında kısa film, animasyon, belgesel gösterimi, drama etkinlikleri, kâğıt katlama sanatı, seramik, hikâye anlatımı, oyun, fen ve doğa etkinliklerinin yanı sıra metaforik çalışmalar, kayıt tutma, öykü çalışmaları, gevşeme egzersizleri, soru-cevap, tartışma, gösterip yaptırma, örnek olay, konuşma halkası, ev ödevleri gibi birçok öğretim yöntem ve tekniklerinden yararlanılmıştır.

Her oturumun planı belli bir sıra gözetilerek tasarlanmıştır. Her oturumun temasına uygun motivasyon aktiviteleri ile başlayan oturum, değerlerle anlam arayışı ve Allah tasavvuru başlığı çerçevesinde devam etmiş, işlenen değerler kullanılan metaforlarla pekiştirilmiştir. Her oturumda kuşaklararası kültür aktarımını sağlayacak şekilde planlanmıştır. Oturumlar anlamlandırma ve eylem planı ile devam etmiş, işlenen konular hakkında kararlar alınmış, niyet defterlerine yazılmıştır. Burada elde edilen veriler aynı zamanda ölçme değerlendirme sürecine hizmet etmiştir. Oturumlar önceden temaya uygun yazılmış Türkçe dualarla ve katılımcıların doğaçlama dualarıyla tamamlanmış ve bu noktada aşkın olanla bir bütünlük sağlanmıştır. Bu bağlamda

Moberg'in (2005, s. 11) bulguları da duanın terapötik değeri nedeniyle yaşam seyri boyunca yaşanan sorunlarla baş etmede önemli bir kaynak olduğu yönündedir. Oturumlarda işlenen değerler oturum dışında sosyal faaliyetlerle desteklenmiştir. Programda katılımcılara kazandırılması planlanan amaç ve kazanımlar, program sürecince toplanan nitel verilerle birlikte program sonunda uygulanan son-testten elde edilen nitel ve nicel veriler bütünlüğünde değerlendirilmiştir. Demirel'e göre (2017, s. 36) bir programın son boyutu olan ölçme ve değerlendirme ile öğrenciye kazandırılması planlanan davranışların ölçülmesi sağlanır. Ölçme değerlendirme süreci, nitelikli bir eğitim hizmeti vermek ve uygulanan programın sonucunu kontrol etmek için gereklidir. Özetini paylaştığımız bir oturumun detaylarını aşamalandırarak açacak olursak;

"Motivasyon Aktiviteleri"nde; dikkat çekmek ve gerekli motivasyonu sağlamak amacıyla her oturuma konuya ilişkin etkileyici bir kısa film, animasyon ya da belgesel başlanmıştır. Teknik imkânlar el vermediği durumlarda temaya ilişkin bir metafor ile başlanmış, sanat, edebiyat, fen ve doğa, oyun, kâğıt katlama sanatı, drama etkinlikleri yoluyla konuya temas edilmiştir. Buluş yoluyla oturumun temasına ulaşılmış, konu üzerine deneyimler paylaşılmıştır. Kavramsal bilgilendirme yapıldıktan sonra fikir alışverişi yapılarak gerekli motivasyon sağlanmıştır.

"Değerlerle Anlam Arayışı ve Allah Tasavvuru"nda; oturumda işlenen sevgi, saygı, güven gibi değerlerin nasıl daha işlevsel hale getirilip hayata geçirilebileceğinin cevabı aranmıştır. Değerlerin manevi açılımı yapılmış, Allah'ın isimlerinden o oturumun değerini karşılayacak ve katılımcıda "Seven ve Koruyan Allah" tasavvuru gelişmesini destekleyecek bilgiler paylaşılmış ve kavramlar katılımcıların gelişimlerine uygun olarak açılmıştır. Ayet ve hadisler, kıssalar, biyografiler, Anadolu bilgelerinden ya da peygamberler tarihinden örneklerle katılımcıların değerler sistemi ve Allah tasavvuruna katkıda bulunulmuştur. Aynı şekilde Peygamberimizin o değeri karşılayan özelliklerine değinilerek hayatından konuya ilişkin örnekler anlatılmıştır.

"Metaforlarla Değerler"de; oturumun temasına ilişkin bir metafordan yola çıkarak sanat, edebiyat ve drama etkinlikleri düzenlenmiştir. Örneğin özveri teması buğday metaforuyla işlenmiştir. Örneğin; bir buğday toprağa ekilince o buğdaydan yedi başak, yedi başaktan yedi yüz tane buğday yetişir. Kur'an-ı Kerim'de Bakara suresi 261. ayette insanın yaptığı iyilik için bu metafor kullanılır. Bu metafor kullanılmış ve konunun iyice pekişmesi için toprağa buğday ekilmiştir. O günden itibaren düzenli olarak sulanmış, katılımcıların bu sürece tanıklık etmeleri sağlanmıştır.

"Kuşaklararası Kültür Aktarımı"nda; oturum teması, drama, resim, seramik, ebru, öykü anlatımı, kısa film-animasyon gösterimi gibi çeşitli kültür-sanat aktiviteleriyle işlenirken bu aktivitelerde yaşlı katılımcılar ile çocuk katılımcılar arasında kuşaklararası kültür aktarımından faydalanılmıştır.

Oyun kuşaklararası karşılıklı yararlı ilişkiler kurmak için iyi bir yoldur. Bu etkileşim bilişsel ve fiziksel gelişime, sosyal becerilerin gelişmesine ve duygusal esenliğe katkı sunar. Oyun evrenseldir. İnsanın kendini tanıması ve etrafındaki dünyayı öğrenmesi için bir araçtır (Davis, Larkin, & Graves, 2002, s. 42). "Kuşaktan Kuşağa Oyunlarla Değerler" başlığıyla değer kattığımız bölümde eski oyunlarla değer aktarımı hedeflenmiştir. Oturumların her birinde bir geleneksel oyun tasarlanmış, yaşlı katılımcılar geleneksel oyun kültürümüzün aktarımı rolünü üstlenerek bildikleri oyunları oturum öncesinde yapılan görev paylaşımı ve takvime göre aktarmışlardır. "Geçmiş Zaman Olur ki Hayali Cihan Değer" başlığıyla oluşturduğumuz bölümde ise yaşlı katılımcılarla çocuklara zaman yolculuğu yaşatacak anılarını anlatmak üzere görev dağılımı yapılmıştır. Her oturumda bir katılımcı oturumun temasına uygun olarak geçmiş zamanların şartlarını ve değerlerimizi yansıtacak bir anısını anlatmıştır. Bu anılar çocuklara aktarılmadan önce gözden geçirilmiş ve çocuklar için uygun olmadığına kanaat getirilen anıların aktarılmamasına özen gösterilmiştir. Sayre-Adams'ın (2004) bulgularına göre yaşlıların hikâyelerinin/anılarının genç kuşaklar

tarafından dinleniyor olması onlara kabul edilme duygusu yaşatmaktadır. Topluma katkı sunmalarına fırsat verilen yaşlılar böylece onaylandığını hissetmektedir (Akt. Yusupu, 2017, s. 357). Bu bağlamda yaşlı katılımcıların anılarına yer vermenin hem kültürel aktarım hem Manevi güçlenme açısından her iki kuşak için de değerli olduğunu söylemek mümkündür.

"Niyet Defteri"nde; anlamlandırma ve eylem planı olarak nitelendirebilecek uygulamalar yapılmıştır. Her oturumda işlenen temayla alakalı manevi literatürden yararlanılarak seven ve koruyan Allah tasavvuru üzerine çalışılmış, bu duygu ve düşüncelerle katılımcılar Allah'a mektup yazmıştır. Mektuplar dosyalanmıştır. "Ne öğrendik? Neye niyet ettik?" sorusuna cevap bulurken katılımcı bir yandan hayatına dair aldığı kararları inşa ederken bir yandan da Allah ile konuşmuş, ona niyetini yazmış ve gerçekleştirmek için yardım istemiştir. Her oturumun sonunda ölçme-değerlendirme sürecine hizmet eden bu etkinlik aynı zamanda katılımcıda bir karar mekanizması oluşmasına yardımcı olmuştur. Böylece katılımcıların eyleme geçmek için motivasyon sağlaması hedeflenmiştir.

"Anadilinde Tema Odaklı Dualarla Değerler"de; aşkın olan tarafımızla bir bütünlük sağlanması hedeflenmiştir. Araştırma kapsamında oturumların temalarına uygun ve özgün olarak yazılmış Türkçe dualar okunmuştur. Hep bir ağızdan tekrar edilmiş, birlikte "amin" denilerek oturum tamamlanmıştır. Böylece temanın içselleştirilmesi, değerlerin aşkın olandan bireye, bireyden aşkın olana bir döngüye girmesi ve değerlerle içsel bir bütünlük sağlanması hedeflenmiştir.

Oturum sonunda katılımlara yük olmayacak, günlük akışta çok rahat yapılabilecek yönergelerle ödevler verilmiş ve her oturum böylece bir sonrakine hazırlık teşkil edecek şekilde tasarlanmıştır.

"Sosyal Etkinlikler"de; oturumlarda işlenen konularla bütünlük sağlayacak okul ve huzurevi dışında mekânlarda, bahçede, sosyal tesislerde sinema gösterimi, çiçek

ve ağaç fidesi dikme şenliği gibi etkinliklere yer verilmiştir. Katılımcıların ilgi, yetenek ve ilgilendikleri sanatlar göz önünde bulundurulmuştur. Bu kapsamda resimle uğraşan bir yaşlı katılımcının o zamana kadar yaptığı resimlerle resim sergisi düzenlenmiştir. Çocuklar huzurevinde resimleri yapan yaşlı katılımcının odasında planlanan serginin düzenlenmesinde bizzat görev almıştır. Tüm katılımcıların huzurevi ve okul yetkililerinin katılımı sağlanmıştır. Kurdele kesilerek açılış yapılmış ve imkânlar dâhilinde bir törenle sergi ziyarete açılmıştır. Bir başka yaşlı katılımcının mensup olduğu koronun sahne performansına çocuklarla birlikte katılım sağlanmış, çocukların halk oyunları gösterilerine ise yaşlı katılımcılarla iştirak edilmiştir. Piknik ve bahçe oyunları gibi etkinliklerle katılımcıların birbirinden nitelikli olarak faydalanması gözetilmiştir.

Geliştirilen Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı denenmiş, araştırmanın bulgularıyla programın amacına ulaştığı saptanmış ve bundan sonra uygulanabilmesi için geliştirilen programın planları tez içerisinde sunulmuştur.

Veri toplama süreci tamamlandıktan sonra kontrol grubundan gönüllü olan katılımcılarla uygulamalara devam edilmiştir. Araştırmaya katkılarından dolayı teşekkür niteliği taşıyan bu uygulamalarda onların da bu programdan faydalanmaları amaçlanmıştır.

6. BÖLÜM

BULGULAR

6.1. NİCEL BULGULARIN İNCELENMESİ Nicel Bulguların İncelenmesi

6.1.1. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Ön Test Puanlarının İncelenmesi

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki yaşlı katılımcıların Psikolojik İyi Oluş Ölçeği puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla ölçek puanları normal dağılım göstermediği için Mann Whitney U testi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanları Mann Whitney U-Testi Sonuçları

	N	$\bar{X}$	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	p
Kontrol	31	44,89	30,58	948,00	452,00	0,851
Deney	30	45,30	31,43	943,00		

Tablo 5 incelendiğinde Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki yaşlı katılımcıların psikolojik iyi oluş ölçeği puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) belirlenmiştir. Diğer bir deyişle, uygulama öncesinde yaşlı katılımcıların psikolojik iyi oluş düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir. Uygulama öncesinde yaşlı katılımcıların psikolojik iyi oluş düzeyi bakımından benzer olması yapılan uygulamanın değerlendirilmesi açısından önemli görülmektedir.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki yaşlı katılımcıların Beck Umutsuzluk Ölçeği puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla ölçek puanları normal dağılım gösterdiği için ilişkisiz örneklem t testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Beck Umutsuzluk Ölçeği Puanları T-Testi Sonuçları

	N	$\bar{X}$	ss	sd	t	P
Kontrol	31	7,75	5,18	59	1,54	0,129
Deney	30	5,92	4,01			

Tablo 6’da görüldüğü gibi Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki yaşlı katılımcıların Beck Umutsuzluk ölçeği puanları arasında anlamlı bir farklılık ($p>0,05$) bulunmamaktadır. Buna göre uygulama öncesinde yaşlı katılımcıların Beck Umutsuzluk düzeylerinin birbirine yakın olduğu söylenebilir. Uygulama öncesinde yaşlı katılımcıların umutsuzluk düzeyi bakımından benzer olması yapılan uygulamanın değerlendirilmesi açısından önemlidir.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki yaşlı katılımcıların iyimserlik ölçeği puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla ölçek puanları normal dağılım göstermediği için Mann Whitney U-testi kullanılmıştır. Sonuçları tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların İyimserlik Ölçeği Puanları Mann Whitney U-Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	p
Kontrol	31	70,31	28,82	893,50	397,50	0,329
Deney	30	74,78	33,25	997,50		

Tablo 7'ye bakıldığında Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki yaşlı katılımcıların İyimserlik düzeyleri anlamlı farklılık ($p>0,05$) göstermemiştir. Başka bir anlatımla deney ve kontrol grubundaki yaşlı katılımcıların iyimserlik düzeyleri uygulama öncesinde benzerdir. Uygulama öncesinde yaşlı katılımcıların iyimserlik düzeyi bakımından benzer olması yapılan uygulamanın değerlendirilmesi açısından önemlidir.

6.1.2. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Son Test Puanlarının İncelenmesi

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki yaşlı katılımcıların psikolojik iyi oluş ölçeği puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla ölçek puanları normal dağılım gösterdiğinden ilişkisiz örneklem t-testi ile incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanları T-Testi Sonuçları

	N	$\bar{X}$	ss	sd	t	P
Kontrol	31	43,40	8,47	59	3,32	0,002
Deney	30	49,33	4,98			

Tablo 8'e göre, Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanları arasında anlamlı fark ($p<0,05$) bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki yaşlı katılımcıların psikolojik iyi oluş düzeyleri anlamlı bir şekilde değişmiştir. Ortalamalara göre ise deney grubunun psikolojik iyi oluş düzeyleri ($\bar{X} = 49,33$) ortalamalarının kontrol grubu psikolojik iyi oluş düzeyleri ($\bar{X} = 43,40$) ortalamalarına göre daha yüksek çıktığı görülmektedir. Bu durumda uygulanan Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının yaşlı katılımcıların psikolojik iyi oluş düzeylerinin artmasında etkili olmuştur.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki yaşlı katılımcıların Beck Umutsuzluk Ölçeği puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla ölçek puanları normal dağılım gösterdiğinden ilişkisiz örneklem t-testi incelenmiştir. Sonuçları Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Beck Umutsuzluk Ölçeği Puanları T-Testi Sonuçları

Grup 2	N	$\bar{X}$	ss	sd	t	P
Kontrol	31	7,06	4,46	59	2,731	0,008
Deney	30	4,34	3,18			

Tablo 9'da görüldüğü gibi Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki yaşlı katılımcıların Beck Umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı farklılık ($p<0,05$) tespit edilmiştir. Ortalamalarına bakıldığında, kontrol grubu yaşlı katılımcıların Beck Umutsuzluk Ölçeğinden aldıkları puanların ortalamasının ($\bar{X} = 7,06$) deney grubu puanları ortalamasından ($\bar{X} = 4,34$)

daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumda, Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının deney grubu katılımcılarının umutsuzluk düzeylerini düşürmede etkili olduğu ifade edilebilir.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki yaşlı katılımcıların iyimserlik ölçeği puanlarının anlamlı farklılık gösterme durumunun incelenmesi amacıyla ölçek puanları normal dağılım Mann Whitney U-testi ile incelenmiştir. Sonuçları Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Yaşlı Katılımcıların İyimserlik Ölçeği Puanları Mann Whitney U-Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	p
Kontrol	31	73,15	26,27	814,50	318,500	0,034
Deney	30	76,38	35,88	1076,50		

Tablo 10’daki sonuçlara bakıldığında Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki yaşlı katılımcıların iyimserlik ölçeği puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ($p < 0,05$) belirlenmiştir. Ortalamalarına bakıldığında, kontrol grubu yaşlı katılımcıların iyimserlik ölçeğinden aldıkları puanların ortalamasının ($\bar{X} = 73,15$) deney grubu puanları ortalamasından ($\bar{X} = 76,38$) daha düşük olduğu görülmektedir. Bu durumda, Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının katılımcıların iyimserlik düzeylerini artırmada etkili olduğu söylenebilir.

6.1.3. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanan Grubun Ön Test-Son Test Puanlarının İncelenmesi

Deney Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan önce ve sonra (Ön-Son Test) Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Deney Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan önce ve sonra (Ön-Son Test) Psikolojik İyi Oluş Ölçeği Puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Ön test-son test	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	z	p
Negatif sıra	8	5,50	44,00	3,632	0,000
Pozitif sıra	2	18,10	362,00		
Eşit	2				
$\bar{X}_{ön\ test} = 45,30;$		$\bar{X}_{son\ test} = 49,34;$			

Tablo 11 incelendiğinde Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra yaşlı katılımcıların psikolojik iyi oluş ölçeği puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği ($p<0,05$) belirlenmiştir. Diğer bir deyişle, Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulaması yaşlı katılımcıların psikolojik iyi oluş düzeylerinin değişiminde etkili olmuştur. Deney grubundaki yaşlı katılımcıların Psikolojik iyi oluş ölçeği ön test puanlarının ortalaması 45,30 ve son test puanlarının ortalaması Psikolojik iyi oluş ölçeği 49,34 olarak belirlenmiştir. Yaşlı katılımcıların son test puanlarının ön test puanlarından yüksek olması Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının psikolojik iyi oluş düzeyini değiştirmede etkili olduğunu göstermektedir.

Deney grubundaki yaşlı katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan önce ve sonra (ön-son test) Beck Umutsuzluk Ölçeği puanları

normal dağılım gösterdiğinden ilişkili örneklem t- testi ile incelemiştir. Sonuçları tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Deney Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Önce ve Sonra (Ön-Son Test) Beck Umutsuzluk Ölçeği Puanları t- Testi Sonuçları

	N	$\bar{X}$	S	sd	t	P
Ön test	30	5,92	2,73	29	0,165	0,015
Son test	30	4,33	3,35			

Tablo 12’ye göre deney grubundaki yaşlı katılımcılara Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonraki Beck Umutsuzluk Ölçeği puanlarının uygulamadan önceki puanlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği ($p<0,05$) görülmektedir. Ortalamalara bakıldığında, yaşlı katılımcıların umutsuzluk ölçeğinden aldıkları son test puanlarının ortalamasının ($\bar{X} = 4,33$) ön test puanları ortalamasından ($\bar{X} = 5,92$) düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuç, yaşlı katılımcılara uygulanan Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının katılımcıların umutsuzluk düzeylerini düşürmede olumlu etki ettiği söylenebilir.

Deney grubundaki yaşlı katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan önce ve sonra (ön-son test) iyimserlik ölçeği puanları normal dağılım göstermediği için wilcoxon işaretli sıralar testi ile incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 13’te sunulmuştur.

Tablo 13. Deney Grubundaki Yaşlı Katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Önce ve Sonra (Ön-Son Test) İyimserlik Ölçeği Puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Ön test-son test	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	z	p
Negatif sıra	10	12,75	127,50	1,720	0,085
Pozitif sıra	18	15,47	278,50		
Eşit	2				
$\bar{X}_{ön\ test} = 74,79;$	$\bar{X}_{son\ test} = 76,39;$				

Tablo 13'te Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki yaşlı katılımcıların iyimserlik ölçeği puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) belirlenmiştir. Diğer bir anlatımla, uygulama sonrasında yaşlı katılımcıların iyimserlik düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir. Ortalamalar incelendiğinde deney grubundaki yaşlı katılımcıların iyimserlik ölçeği ön test puanlarının ortalamasının 74,79 ve son test puanlarının ortalamasının 76,39 olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların iyimserlik ölçeği son test puanlarında bir miktar artış olsa da bu artış istatistiksel olarak anlamlı değildir. Buna göre, yaşlı katılımcılara uygulanan Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının katılımcıların iyimserlik düzeylerini değiştirmede etkili olmadığı söylenebilir.

6.1.4. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce Deney ve Kontrol Grubundaki Çocuk Katılımcıların Ön Test Puanlarının İncelenmesi

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki çocuk katılımcıların psikolojik sağlamlık puanları normal dağılım göstermediği için Mann Whitney U-testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce Deney ve Kontrol Grubundaki Çocuk Katılımcıların Psikolojik Sağlamlık Puanları Mann Whitney U Testi Sonuçları

Boyut	Grup	N	$\bar{X}$	Sıra Ortalaması	Sıra toplamı	U	p
Psikolojik sağlamlık	Kontrol	26	54,80	31,50	819,00	442,00	0,849
	Deney	35	54,24	30,63	1072,0		

Tablo 14 incelendiğinde Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki çocuk katılımcıların psikolojik sağlamlık puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) belirlenmiştir. Bu sonuca göre, uygulama öncesinde çocuk katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeylerinin benzer olduğu açıklanabilir.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki çocuk katılımcıların insani değerler ölçeği alt boyut (sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük, hoşgörü) puanları ve ölçek toplam puanları arasındaki fark incelenmiştir. Normal dağılım varsayımının sağlandığı dürüstlük, hoşgörü alt boyut puanları ve toplam ölçek puanı normal dağılım gösterdiğinden ilişkisiz örneklem t testi, diğer alt boyut puanları normal dağılım göstermediğinden Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 15’te sunulmuştur.

Tablo 15. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce Deney ve Kontrol Grubundaki Çocuk Katılımcıların İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyut Puanları ve Ölçek toplam puanının incelenmesi

Alt Boyut	Grup	N	$\bar{X}$	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	P
Sorumluluk	Kontrol	26	28,92	28,37	28,37	386,50	0,316
	Deney	35	29,71	32,96	32,96		
Arkadaşlık	Kontrol	26	29,71	33,56	872,50	388,50	0,330
	Deney	35	29,00	29,10	1018,50		
Barışçı olma	Kontrol	26	28,19	32,40	842,50	418,500	0,594
	Deney	35	27,42	29,96	1048,50		
Saygı	Kontrol	26	28,19	31,10	808,50	452,50	0,971
	Deney	35	27,42	30,93	1082,50		
Alt Boyut	Grup	N	$\bar{X}$	Sıra ortalaması	sd	t	p
Dürüstlük	Kontrol	26	26,60	3,83	59	0,452	0,653
	Deney	35	27,07	4,10			
Hoşgörü	Kontrol	26	22,10	5,02	59	0,217	0,829
	Deney	35	21,82	5,02			
Toplam puan	Kontrol	31	166,54	15,13	59	0,217	0,829
	Deney	30	165,75	18,33			

Tablo 15 incelendiğinde Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan önce deney ve kontrol grubundaki çocuk katılımcıların İnsani Değerler Ölçeği alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark ($p>0,05$) bulunamamıştır. Diğer bir anlatımla Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce deney ve kontrol grubundaki çocuk katılımcıların İnsani Değer Ölçeği alt boyut puanları ve toplam puanları birbirine benzerdir. Bu durumda, son test puanları arasında tespit edilecek manidar bir farklılığın Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı etkisi ile olduğu söylenebilir.

6.1.5. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Çocuk Katılımcıların Son Test Puanlarının İncelenmesi

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki çocuk katılımcıların psikolojik sağlamlık puanları Mann Whitney U testi sonuçları Tablo 16'de açıklanmıştır.

Tablo 16. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Çocuk Katılımcıların Psikolojik Sağlamlık Puanları Mann Whitney U Testi Sonuçları

Grup	N	$\bar{X}$	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	p
Kontrol	26	54,84	29,42	765,00	414,000	0,548
Deney	35	55,35	32,17	1126,00		

Tablo 16 incelendiğinde Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki çocuk katılımcıların psikolojik sağlamlık ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ($p>0,05$) olmadığı görülmektedir. Farklı bir anlatımla, uygulama sonrasında çocuk katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeylerinin benzer olduğu söylenebilir. Buna göre, uygulanan programın çocukların psikolojik iyi oluş düzeyleri üzerinde etkisi olmadığı söylenebilir.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki çocuk katılımcıların insani değerler ölçeği alt boyut (sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük, hoşgörü) puanları ve ölçek toplam puanları arasındaki fark incelenmiştir. Normal dağılım varsayımının sağlandığı sorumluluk, dürüstlük, hoşgörü alt boyut puanları ve toplam ölçek puanı normal dağılım gösterdiğinden ilişkisiz örneklem t testi, diğer alt boyut puanları normal dağılım

göstermediğinden Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 17’de sunulmuştur.

Tablo 17. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulandıktan Sonra Deney ve Kontrol Grubundaki Çocuk Katılımcıların İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyut Puanları ve Ölçek toplam puanının incelenmesi

Alt Boyut	Grup	N	$\bar{X}$	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	p
Arkadaşlık	Kontrol	26	29,75	32,08	834,00	427,000	0,681
	Deney	35	29,600	30,20	1057,00		
Barışçı olma	Kontrol	31	29,37	30,21	785,50	434,500	0,764
	Deney	30	29,46	31,59	1105,50		
Saygı	Kontrol	31	30,03	28,37	737,50	386,50	0,315
	Deney	30	31,16	32,96	1153,50		
Alt Boyut	Grup	N	$\bar{X}$	Sıra ortalaması	sd	t	p
Sorumluluk	Kontrol	26	30,02	3,77	59	0,100	0,921
	Deney	35	30,11	3,42			
Dürüstlük	Kontrol	26	27,25	3,55	59	1,157	0,252
	Deney	35	26,06	4,27			
Hoşgörü	Kontrol	26	24,67	5,80	59	0,987	0,328
	Deney	35	23,12	6,21			
Toplam puan	Kontrol	26	171,12	19,19	59	0,301	0,765
	Deney	35	169,53	21,27			

Tablo 17 incelendiğinde Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki çocuk katılımcıların İnsani Değerler Ölçeği alt boyut ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark ($p>0,05$) bulunamamıştır. Diğer bir deyişle, Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki çocuk katılımcıların İnsani Değer

Ölçeği alt boyut puanları ve toplam puanları birbirine benzerdir. Buna göre, uygulanan programın çocukların insani değerleri üzerinde etkisi olmadığı söylenebilir.

6.1.6. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Çocuk Katılımcıların Ön Test-Son Test Puanlarının İncelenmesi

Deney grubundaki çocuk katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan önce ve sonra (ön-son test) psikolojik sağlamlık puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar testi sonuçları aşağıda açıklanmıştır.

Tablo 18. Deney Grubundaki Çocuk Katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce ve Sonra (Ön-Son Test) Psikolojik Sağlamlık Puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi

Ön test-Son test	N	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	z	p
Negatif sıra	10 ^a	17,05	170,50	1,524 ^b	0,127
Pozitif sıra	21 ^b	15,50	325,50		
Eşit	4 ^c				

Tablo 18 incelendiğinde deney grubundaki çocuk katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan önce ve sonra (Ön test-Son test) psikolojik sağlamlık ölçeği puanları istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) belirlenmiştir. Başka bir anlatımla, program uygulanmadan önce ve sonra (Ön test-Son test) psikolojik sağlamlık puanları düzeylerinin benzer olduğu yorumu yapılabilir. Buna göre, uygulanan programın çocukların psikolojik iyi oluş düzeyleri üzerinde etkisi olmadığı söylenebilir.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney grubundaki çocuk katılımcıların insani değerler ölçeği alt boyut (sorumluluk, dostluk/arkadaşlık, barışçı olma, saygı, dürüstlük, hoşgörü) puanları ve ölçek toplam

puanlarının ön test-son test puanları arasındaki fark olma durumu incelenmiştir. Normal dağılım varsayımının sağlandığı sorumluluk, dürüstlük, hoşgörü alt boyut puanları ve toplam ölçek puanı normal dağılım gösterdiğinden ilişkili örneklem t testi, diğer alt boyut puanları normal dağılım göstermediğinden Wilcoxon İşaretli Sıralar testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 19’da sunulmuştur.

Tablo 19. Deney Grubundaki Çocuk Katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Uygulanmadan Önce ve Sonra (Ön-Son Test İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyut Puanları ve Ölçek toplam puanının incelenmesi

Alt Boyut	Grup	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Sorumluluk	Ön test	35	29,71	3,99	34	,575	0,569
	Son test	35	30,11	3,42			
Dürüstlük	Ön test	35	27,07	4,10	34	1,29	0,206
	Son test	35	26,06	4,27			
Hoşgörü	Ön test	35	21,82	5,02	34	1,22	0,229
	Son test	35	23,12	6,21			
Ölçek toplam	Ön test	35	165,75	18,33	34	1,174	0,249
	Son test	35	169,53	21,27			
Alt Boyut	Ön test-Son test	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı		z	p
Dostluk/Arkadaşlık	Negatif sıra	14 ^a	13,11	183,50		,736 ^c	0,462
	Pozitif sıra	15 ^b	16,77	251,50			
	Eşit	6 ^c					
Barışçı Olma	Negatif sıra	10 ^a	12,70	127,00		2,172 ^b	0,030
	Pozitif sıra	20 ^b	16,90	338,00			
	Eşit	5 ^c					
Saygı	Negatif sıra	13 ^a	16,69	217,00		,885 ^c	0,376
	Pozitif sıra	19 ^b	16,37	311,00			
	Eşit	3 ^c					

Tablo 19 incelendiğinde deney grubundaki çocuk katılımcıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra (Ön test-Son test)

İnsani Değer Ölçeği barışçı olma alt boyut puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği ($p<0,05$) görülürken, İnsani Değer Ölçeği diğer alt boyut puanlarında ve toplam puanda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$). Anlamlı farklılık tespit edilen İnsani Değerler Ölçeği barışçı olma alt boyutu için ön test ortalamasının 27,42 ve son test ortalamasının 29,46 olduğu belirlenmiştir. Barışçı olma boyutu için son test puanlarının ön test puanlarından daha yüksek olması yapılan uygulamanın çocukların barışçı olma değerini geliştirdiği anlamına gelmektedir. Diğer yandan, barışçı olma alt boyutu dışında İnsani Değer Ölçeğinin diğer alt boyutlarında ve toplam puanda ön test – son test sonuçları arasında fark olmaması yapılan uygulamanın bu değerlerin gelişimine etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

6.2. NİTEL BULGULARIN İNCELENMESİ

6.2.1. Çocuklar ile Yapılan Görüşmelerin Çözümlemesi

Bu bölümde Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra deney – kontrol gruplarındaki çocukların bazı kavramlara yönelik algılarını incelemek için yapılan görüşmelerin derinlemesine incelenmesi sonucunda elde edilen kategoriler sunulmuştur.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı ile ilgili görüşme sorularından ilki “anne, baba, çocuk, anneanne, dede (annenin babası), babaanne, dede (babanın babası) ve aile” kavramlarının neler ifade ettikleri sorulmuştur.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra anne kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 20’de sunulmuştur.

Tablo 20. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası anne kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Aile	1	1	12	0
Dünya getiren-büyüten	13	12	2	12
Güven-huzur	4	0	2	0
Sevgi-saygı-mutluluk	19	7	22	8
Yemek-yemek yediren	2	0	1	0
Benim için her şeyi yapacak olan	2	1	0	0
Anlayan-sırdaş-arkadaş	4	1	3	2
Fedakârlık	1	1	1	1
Benim için iyiyi isteyen	0	1	0	0
Melek/huri	0	1	1	0
Umut	0	1	0	1
Yardımcı	0	2	1	1
Çocuk bakan-Çocuk sahibi	0	0	0	2
Oyun oynayan	0	0	0	1
Cennet	0	0	0	1
Yanında olan	0	0	2	2
Hoşgörü	0	0	1	0
Özlenen	0	0	1	0
Boş	0	2	0	3

Tablo 20 incelendiğinde ön uygulamada hem deney hem de kontrol grubunda anne kavramı ile sevgi-saygı-mutluluk ve dünyaya getiren-büyüten kavramının özdeşleştirildiği görülmektedir. Son görüşmede ise deney grubunda anne kavramı deyince akla gelen görüşlerin sevgi-saygı-mutluluk ile birlikte aile kavramında önemli bir artış olmuştur. Uygulamalarda vurgulanan aile kavramının çocukların zihninde yer etmiş olduğu görülmektedir. Kontrol grubunda ise son görüşmede ön görüşmede olduğu gibi anne kavramı ile sevgi-saygı-mutluluk ve dünyaya getiren-büyüten kavramları özdeşleştirilmiştir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra baba kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 21’de sunulmuştur.

Tablo 21. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası baba kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Aile	1	0	0	0
Büyüten-Yetiştiren	2	0	2	1
Evin Direği-Evin Reisi	3	0	2	0
Güç-Güven-Cesaret	6	5	1	4
Para Kazanan-İş	13	3	8	6
Sevgi-Saygı-Mutluluk	12	5	17	7
Fedakârlık	1	1	0	0
Her İstedigimi Yapan	0	0	1	0
Her Zaman Yanında Olan	0	0	1	1
Örnek Dağılım	0	0	1	0
Anlayış	0	1	0	0
Annemin Eşi	0	2	1	1
Koruyan	0	0	3	3
Arkadaş-Kardeş	0	1	1	1
Çalışkan	0	0	1	0
Huzur	0	0	1	0
Şefkat-Merhamet	0	0	1	1
Bize Değer Veren	0	0	1	0
Çocuğu İçin İyiyi İsteyen	0	3	0	0
Yardımcı	0	3	0	3
Oyun Oynayan	0	2	0	0
Çocuk Sahibi Erkek	0	0	0	1
Boş	2	4	1	3

Tablo 21 incelendiğinde ön görüşme deney grubunda baba kavramı denince daha çok para kazanan-iş, sevgi-saygı-mutluluk ve güç-güven-cesaret kavramları akıllarına gelirken son görüşme daha çok sevgi-saygı-mutluluk ve para kazanan-iş kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca uygulama öncesinde kullanılmadığı halde uygulama sonrasında "koruyan" ifadesinin kullanıldığı

görülmektedir. Çocukların uygulamalar esnasında dualarında Yaradan için kullandıkları bu ifadeyi babaları için de kullanmış olmaları dikkat çekicidir. Kontrol grubunda ise hem ön görüşmede hem de son uygulamada baba kavramı ile özdeşleştirdikleri kavramların sevgi-saygı-mutluluk, para kazanan-iş ve güç-güven-cesaret şeklindedir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra çocuk kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 22’de sunulmuştur.

Tablo 22. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası çocuk kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
18 Yaşından Küçük	3	4	3	5
Ailenin Neşesi-Evin Neşesi	4	0	1	0
Anne Babanın Bebekleri	1	2	1	2
Arkadaş-Kardeş-Bebek	9	3	5	2
Dünyaya Getirmek	0	1	0	0
En Değerli	1	0	0	0
Güzel Yürekli	0	1	0	1
Hayat	0	1	1	0
Küçük İnsan-Adam	3	2	1	0
Okula Giden-Okul-Ödev	2	0	2	2
Oyun Oynamak	6	5	6	4
Sevgi-Saygı-Mutluluk	8	8	15	3
Şımarıklık-Yaramazlık	2	0	1	2
Huzur	1	0	0	0
Abur-Cubur İsteyen	0	0	1	0
Empati	0	0	1	0
Her Şeyi İsteyen	0	0	1	0
Küçüklük	0	0	2	2
Masumiyet	0	0	1	0
Gelecek	0	0	1	0
Hayal Gücü	0	0	0	2
Özgürlük	0	0	0	2
Boş	1	2	1	3

Tablo 22 incelendiğinde uygulama öncesi deney grubunda çocuk denince daha çok arkadaş-kardeş-bebek, sevgi-saygı-mutluluk ve oyun oynamak kavramlarıyla özdeşleştirildiği görülürken uygulama sonrasında deney grubunda çocuk denince akla gelen kavramın daha çok sevgi-saygı-mutluluk şeklinde olduğu görülmektedir. Değer odaklı uygulamalar sonrasında çocukların kavramlarla ilgili açıklamalarında, kelimelerin tanımlarından çok kendilerinde çağrışan değerler ön plana çıkmaktadır. Ön görüşmede kontrol grubunda ise çocuk denince akla gelen kavramların daha çok sevgi-saygı-mutluluk ve oyun oynamak olduğu görülürken, son görüşmede 18 yaşından küçük ve oyun oynama kavramlarının ortaya çıktığı görülmektedir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra anneanne kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 23'te sunulmuştur.

Tablo 23. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası anneanne kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Anne	1	0	2	0
Anne Sevgisi	1	0	0	0
Annemin Annesi	9	11	9	12
Çocuk Bakan	0	1	0	1
Eski Toprak	1	0	0	0
Güzellik	0	1	0	0
Her Şeyi Bilen	1	0	0	0
İkinci Anne	0	1	0	0
Kardeş-Arkadaş	1	0	0	1
Köy	5	0	0	0
Sevgi-Saygı-Mutluluk	13	10	20	7
Şımarık Çocuk	1	0	0	0
Ziyaret Etme	1	0	0	0
Melek	0	1	0	0
Büyüten	1	2	0	1
Güven-Huzur	1	0	2	0
Yardımseverlik-Hoşgörü	1	0	1	0
Aile Büyüğü	0	0	1	0
Annemin Bebeği	0	0	1	0
Eskiyi Anlatan	0	0	1	0
Ölmüş Biri	0	0	1	0
Kanımdan Canımdan Olan	0	0	1	1
Yardım Eden	0	0	1	0
Şefkat-Merhamet	0	0	1	0
Yemek	0	0	1	0
Barış	0	0	1	0
Benim İçin Her Şeyi Yapan	0	1	0	0
Hayata Bağlayan	0	0	2	0
Düşünceli-İyi Kalpli	0	0	0	1
Emek	0	0	0	1
Bayram	0	0	0	1
Boş	2	1	0	3

Tablo 23 incelendiğinde deney grubunda uygulama öncesinde anneanne kavramı denince annemin annesi ve sevgi-saygı-mutluluk ifadelerin çoğunlukla ortaya çıktığı görülmektedir. Uygulama sonrasında da deney grubunda anneanne deyince yine annemin annesi ve sevgi-saygı-mutluluk ifadeleri ortaya çıkarken sevgi-saygı-mutluluk kavramlarını ifade eden çocukların sayısının arttığı görülmektedir. Değer odaklı uygulamalar sonrasında çocuklar kavramlarla ilgili açıklama yaparken kelimelerin tanımlarından çok kendilerinde çağrışan değerleri ön plana çıkarmıştır. Uygulamalar öncesinde yer almayan "aile büyüğü, eskiyi anlatan, hayata bağlayan, barış" gibi ifadelerin, uygulamalar sonrasında görülmüş olması, işlenen temalarla birlikte çocukların algılarında oluşan gelişmeye işaret etmektedir. Kontrol grubunda ise hem ön görüşme hem son görüşmede anneanne deyince genel olarak annemin annesi ve sevgi-saygı-mutluluk ifadeleri belirtilmiştir. Ancak son görüşmede anne deyince sevgi-saygı-mutluluk kavramlarını ifade eden çocuk sayısı azalmıştır.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra dede (annenin babası) kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 24’te sunulmuştur.

Tablo 24. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası dede (annenin babası) kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Annemin Babası	3	11	2	11
Annemin Sevgilisi	1	0	0	0
Araba	1	0	0	0
Arkadaş	0	1	0	1
Babam	1	0	0	0
Bayramda İlk Eli Öpülen	1	0	0	0
Büyükbaba	0	1	0	0
Cami	1	0	0	0
Güç-Cesaret	1	2	0	1
Hayır Demeyen-Her İstediyimi Yapan	1	1	1	1
İyi İnsan	0	1	0	0
Köy-Memleket	3	0	3	0
Öldüğünde İçim Yandığım	1	0	0	0
Sevgi-Saygı-Mutluluk	14	4	16	4
Şakacı	1	0	0	0
Yaşlı Adam	2	0	0	0
Dürüstlük	1	0	0	0
Fedakârlık	1	0	0	0
Güven-Huzur	1	0	3	0
Aile Büyüğü	0	0	2	0
Çalışkan	0	0	2	0
En Bilgili İnsan	0	0	1	0
Hediye	0	0	1	0
Hikâye	0	0	1	1
İkinci Babam	0	0	1	0
Para	0	0	1	0
Barış	0	0	1	0
Şefkat-Merhamet	0	0	1	0
Hoşgörü	0	0	1	0
Kanımdan Canımdan Olan	0	0	0	1
Bayram Harçlığı	0	0	1	0
Sessiz-Sakin	0	0	0	1
Zarar Gelmeyecek Kişi	0	0	0	1
Emek	0	0	0	1
Boş	7	5	4	5

Tablo 24 incelendiğinde deney grubunda hem uygulama öncesinde hem uygulama sonrasında dede (annenin babası) kavramının sevgi-saygı-mutluluk kavramıyla özdeşleştiği görülmektedir. Ayrıca deney grubunda uygulama öncesinde aile büyüğü, en bilgili insan, şefkat, merhamet, bayram harçlığı, hikâye kavramlarını kullanan çocuk bulunmaz iken uygulama sonrasında çocukların dede deyince bu ifadeleri kullandığı görülmekte, uygulanan programın sonuçları çocukların ifadelerine yansımaktadır. Kontrol grubunda ise hem ön görüşmede hem son görüşmede dede denince annemin babası kavramının geldiği ifade edilmiştir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra babaanne kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 25’te sunulmuştur.

Tablo 25. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası babaanne kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Baba	1	0	7	0
Baba Sevgisi	1	0	0	0
Babamın Annesi	7	14	0	15
Çocuk Bakan	0	1	0	1
Hamarat-Çalışkan	1	0	1	0
İnsanlık	1	0	0	0
İyilik	2	0	0	0
Köy	7	0	0	0
Hal-Hatır Sormak	1	0	0	0
Yardım Eden	1	0	0	0
Arkadaş	1	1	0	1
Fedakârlık	2	0	0	0
Sevgi-Saygı-Mutluluk	12	8	21	0
Güven-Huzur	1	0	3	1
Bayram	0	0	0	1
Çok Özlediğim	0	0	1	0
Hem Seven Hem Kızan	0	0	1	0
Her İstediyimi Alan	0	0	0	1
Kanımdan Canımdan	0	0	0	1
Karadeniz	0	0	1	0
Oyuncak	0	0	1	0
Örnek Aldığım İnsan	0	0	1	0
Torun	0	0	1	0
Yanımda Olan	0	0	1	0
Güzel Kalpli	0	0	1	0
Harçlık-Hediye	0	0	0	1
Şefkat-Merhamet	0	0	2	0
Hoşgörü	0	0	1	0
Boş	3	4	1	5

Tablo 25 incelendiğinde deney grubunda uygulama öncesinde babamın annesi, köy ve sevgi-saygı-mutluluk kavramıyla özdeşleşen babaanne kavramının uygulama sonrası daha çok sevgi-saygı-mutluluk kavramıyla özdeşleştiği görülmektedir. Kontrol grubunda ise hem ön görüşmede hem son görüşmede babaanne denince babamın annesi kavramının akıllara geldiği ifade edilmiştir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra dede (babamın babası) kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 26’da sunulmuştur.

Tablo 26. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası dede (babamın babası) kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Arkadaş	0	2	0	1
Baba-Babalık Yapan	1	0	0	1
Babamın Babası	5	12	1	10
Bayramda İlk Eli Öpülen	1	0	0	0
Cami	1	0	0	0
Güç	0	1	0	0
Köy-Memleket	3	0	2	0
Hal-Hatır Sormak	1	0	0	0
Okula Götüren	0	1	0	0
Sevgi-Saygı-Mutluluk	14	5	16	3
Yaşlı Adam	3	0	0	0
Yardım Eden	0	1	0	0
Fedakârlık	1	0	0	0
Masal Anlatan-Hikâye	1	0	0	1
Harçlık-Para	1	0	1	1
Güven-Huzur	1	0	3	0
Çalışkan	0	0	2	0
Çok Özlediğim	0	0	1	0
Doğruyu Yanlışını Gösteren	0	0	1	0
En Sevdiğim İnsan	0	0	1	0
Gezmeyi Seven	0	0	0	1
Güler Yüz	0	0	1	0
Hediye	0	0	2	0
Her İsteddiğimi Alan	0	0	0	1
İyi İnsan	0	0	0	1
Kanımdan Canımdan	0	0	0	1
Merak	0	0	1	0
Torun	0	0	1	0
Üçüncü Babam	0	0	1	0
Yanımda Olan	0	0	1	0
Şefkat-Merhamet	0	0	1	0
Boş	7	6	4	7

Tablo 26 incelendiğinde deney grubunda uygulama öncesinde dede (babamın babası) kavramının babamın babası, sevgi-saygı-mutluluk, yaşlı adam kavramlarıyla özdeşleştiği görülürken uygulama sonrasında daha çok sevgi-saygı-mutluluk

kavramlarıyla özdeşleştiği görülmektedir. Ayrıca deney grubunda uygulama öncesinde çalışan, çok özlediğim, doğruyu yanlış gösteren, torun ifadelerini kullanan çocuk bulunmaz iken uygulama sonrasında birer çocuğun dede deyince bu ifadeleri kullandığı görülmektedir. Kontrol grubunda ise hem ön görüşmede hem son görüşmede dede denince babamın babası kavramının geldiği ifade edilmiştir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra aile kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 27’de sunulmuştur.

Tablo 27. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası aile kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Birlik-Beraberlik-Birliktelik	4	4	3	0
En Değerli	1	0	0	0
Güven-Huzur	3	2	1	1
Her Şey	1	0	1	1
Sevgi-Saygı-Mutluluk	19	10	19	7
Topluluk (Anne Baba-Kardeş vb.)	10	11	12	12
Dürüstlük	2	0	0	0
Fedakârlık	1	1	0	0
Akraba	0	0	0	1
Beni Anlayan Kişiler	0	0	0	1
Birbirini Destekleyen	0	0	1	1
Kanımdan Canımdan Olan	0	0	0	1
Barış	0	0	1	0
Hayat	0	0	1	0
Sohbet	0	0	1	0
Şefkat-Merhamet	0	0	1	0
Boş	1	1	1	3

Tablo 27 incelendiğinde hem deney hem kontrol grubunda ön görüşme ve son görüşmede aile denilince çocukların aklına sevgi-saygı-mutluluk ve topluluk (anne baba-kardeş vb.) geldiği görülmektedir. Uygulama sonrasında aileyi açıklamak için ilk kez kullanılan ve kontrol grubunda kullanılmamış olan "barış, hayat, sohbet, şefkat-merhamet" kavramları da uygulamanın çocuklardaki yansımalarını göstermektedir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra ailelerinde kendilerini en iyi anlayan ferdin kim olduğu ve aralarındaki bağı açıklamaları istenmiştir. Çocukların ailelerinde en iyi anlaştıkları fert ile ilgili görüşleri Tablo 28’de verilmiştir.

Tablo 28. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası ailelerinde en iyi anlaştıkları fert ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Abim	2	0	2	0
Ablam	4	0	2	1
Amcam	1	0	0	0
Annem	17	12	21	10
Annem ve Babam	3	2	3	0
Annem ve Ablam	1	1	0	1
Annem-Ablam-Kuzenim	1	0	0	0
Babam	2	4	1	4
Hepsi-Tüm Ailem	2	4	4	4
Kardeşim	1	1	0	1
Kuzenim	1	0	0	0
Annem ve Anneannem	0	0	0	1
Annem-Dedem-Ablam	0	0	1	1
Babam-Abim	0	0	1	0
Boş	0	2	0	3

Tablo 28 incelendiğinde hem deney hem kontrol grubunda ön görüşme ve son görüşmede ailede en iyi anlaşılan fert denilince çocukların annelerini söyledikleri görülmektedir. Deney grubunda ön görüşmede en iyi anlaşılan fert ile neden en iyi anlaştıklarını “arkadaşım, bana çok değer veriyor, bana çok şey öğretti, beni dinler, beni en iyi anlayan kişi, her zaman arkamda duran, sevgi-saygı bağımız var, sorunlarımı dinler, yardımcı olur, sırdaş” ifadeleri ile açıklanmıştır. Kontrol grubunda ön görüşmede en iyi anlaşılan fert ile neden en iyi anlaştıklarını “beni en iyi anlayan kişi, büyüten-besleyen kişi, çocuk anne bağı var, derdime çare bulur, her şeyi anlatabildiğim kişi, sırdaş, sorunlarımı dinler, yardımcı olur, oyun arkadaşım” şeklinde ifade edilmiştir. Kontrol grubunda son görüşmede en iyi anlaşılan fert ile neden en iyi anlaştıklarını “beni çok sever, beni dinler, beni anlayan kişi, beni en tanıyan kişiler, birbirimize yardım ederiz, çok iyi bir insan, çok seviyorum, doğuran-büyüten, her istediğimi yapar, her şeyi anlatabildiğim, her şeyi paylaştığım, her zaman yanımdadır, onu çok seviyorum” ifadeleri ile açıklanmıştır. Deney grubunda son görüşmede en iyi anlaşılan fert ile neden en iyi anlaştıklarını “aramızdaki bağ çok iyi-güçlü, beni dinler, beni en iyi anlayan kişi, daha çok zaman geçiriyoruz, dertlerimizi anlatırız, her konuda yardımcı olur, her şeyi anlatabildiğim, her şeyin üstesinden gelir, herkesi çok sever, yakın hissediyorum, yardımcı olur, beni dünyaya getirdi, her istediğimi yapar, her zaman iyiliğimi ister” şeklinde ifade edilmiştir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra ailelerinde en sevdikleri geleneği açıklamaları istenmiştir. Çocukların ailelerinde en sevdikleri gelenek ilgili görüşleri Tablo 29’da verilmiştir.

Tablo 29. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası ailelerinde en sevdikleri gelenek ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
23 Nisan Kutlaması	1	0	1	0
Adaletli Olma	0	1	0	1
Ailecek-Birlikte Etkinlik Yapma (Kitap Okuma, Film İzleme, Sohbet Vb.)	4	1	4	0
Bayram Ziyaretleri/Kutlaması	2	5	7	4
Büyükleri Ziyaret	1	0	1	0
Çocuk Görme	1	0	0	0
Derli Toplu Olma	0	1	0	0
Doğum Günü Kutlaması	2	0	1	1
Düğün	1	1	2	4
El Öpme	5	0	2	0
Halây Çekme/Oyun Havası	2	1	0	0
Kahve İçme	1	0	1	0
Kahve Şakası	0	1	0	0
Kayısı Toplama	1	0	0	0
Köyde Yemek Pişirme	0	1	0	0
Metez	1	0	1	0
Oruç Tutma	3	0	2	0
İftar Yemeği	0	0	1	0
Ziyaret	2	0	0	0
Saygılı Olmak-Saygı Göstermek	0	4	0	3
Şive	1	0	1	0
Taziye	1	0	0	0
Yardımlaşma	1	0	0	0
Yılbaşı Kutlaması	1	1	0	0
Bayram Harçlığı	0	0	1	0
Akrabalarla Yemek Yeme	0	0	0	1
Gelin Alma	0	0	0	1
Kız İsteme	0	0	1	0
Köye Gitme	0	0	1	0
Panayır Kurulması	0	0	0	1
Boş	7	9	9	10

Tablo 29 incelendiğinde hem deney hem de kontrol grubunda ailede en sevdikleri gelenek noktasında görüşler çok farklılaşmaktadır. Ancak bayram ziyaretleri ifadesini kullananların sayısı uygulamalardan sonra artmış, ayrıca uygulamalardan sonra bayram harçlığı ifadesi eklenmiştir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra ailelerinde en çok kimden öğrendiklerini ve neler öğrendiklerini açıklamaları istenmiştir. Çocukların ailelerinde en çok öğrendiği fert ile ilgili görüşleri Tablo 30’da verilmiştir.

Tablo 30. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası ailelerinde en çok öğrendiği fert ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Abim	0	1	2	3
Ablam	1	0	1	0
Anneanne/Babaanne	0	2	1	2
Annem	22	8	15	10
Babam	3	3	6	4
Annem ve Babam	4	6	0	7
Dedem	3	2	6	0
Tüm Ailem	0	3	5	0
Büyüklerim	1	0	1	1
Boş	2	3	2	1

Tablo 30 incelendiğinde hem deney hem kontrol grubunda ön görüşme ve son görüşmede ailede en çok bir şeyler öğrendiğin fert denilince çocukların annelerini söyledikleri görülmektedir. Uygulamalardan önce deney grubunda anneanne/babaanne ve tüm ailem ifadeleri görülmezken uygulamalardan sonra bu ifadeler eklenmiş, ayrıca dedem diyenlerin sayısında da artış olmuştur. Kontrol grubunda dikkat çeken bir değişme görülmemektedir. Bu sonuca göre programın yansımalarından biri olarak aile

ve aile büyükleri hakkında bir farkındalık ve duyarlılık oluştuğu söylenebilir. Deney grubunda ön görüşmede çocuklar genel olarak aile fertlerinden neler öğrendiklerini “büyünce ne yaparım, dersler, hayatı, hikâyeler, işlem, ödevlerime yardım eder, saygı-sevgi-dürüstlük, yardım severlik, yemek yapma” ifadeleri ile belirtmişlerdir. Kontrol grubunda ön görüşmede çocuklar genel olarak aile fertlerinden neler öğrendiklerini “atasözü, dersler, doğru ve yanlış, düzgün-disiplinli olma, genel kültür, hayatı, ev işleri, iletişim, ödevlerime yardım eder, sağlık ve düşünme, sevgi-saygı-dürüstlük, temiz olma, saygılı olma, yardım etme, yabancılarla konuşmama” şeklinde açıkladıkları görülmektedir. Deney grubunda son görüşmede çocuklar genel olarak aile fertlerinden neler öğrendiklerini “dini bilgiler, eski şeyler-geçmiş, ev işleri, bilgisayar, harfler-sayılar, hikâyeler, konuşma, matematik, ödevlerimde yardım alırım, sevgi-saygı-hoşgörü, terbiye-gelenek-görenek” şeklinde ifade ettikleri belirlenmiştir. Kontrol grubunda son görüşmede çocuklar genel olarak aile fertlerinden neler öğrendiklerini “ev işleri, temizlik, dini bilgiler, genel kültür, saygı-sevgi-hoşgörü, yemek yapma” şeklinde ifade ettikleri ortaya konulmuştur.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra gelecek deyince akıllarına gelenleri açıklamaları istenmiştir. Çocukların gelecek deyince aklına gelenler ile ilgili görüşleri Tablo 31’de verilmiştir.

Tablo 31. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası gelecek deyinice aklına gelenler ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Başka Ülke	1	0	0	0
Büyüme	7	2	7	4
Cennet	2	0	1	0
Daha Olmayan	1	0	0	0
Gelecekteki Hayatım	1	6	0	0
Hayat	4	0	0	0
İcat	0	1	0	0
İlerleyen Eğitim	1	0	0	0
İş-Meslek	7	0	5	5
İyi Şeyler	0	1	0	0
Teknoloji	1	3	2	5
Umut-Mutluluk	0	1	1	1
Yaşlılık	1	0	0	0
Zaman	6	5	5	3
Geçmiş	0	0	2	0
Kore	0	0	1	0
Torun	0	0	1	0
Uzun Zaman	0	0	2	0
Yaşamak	0	0	6	0
Yeni Şeyler	0	0	0	1
Yeni-Kocaman Bir Dünya	0	0	2	0
Aile	0	0	0	1
Saygı-Sevgi	0	0	1	2
Yeni Nesil	0	0	0	1
Boş	6	8	1	6

Tablo 31 incelendiğinde deney grubunda hem uygulama öncesinde hem de uygulama sonrasında gelecek denince büyüme, iş-meslek ve zaman kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Ön testte deney grubunda hayat ifadesi kullanılırken son testte bu ifade hiç kullanılmamış, yerini yaşamak kavramına bırakmıştır. Yaşamak kavramını hayatın dümenine geçmek, eylemde bulunmak ve eylemlerinin sorumluluğunu almak açısından daha anlamlı bulmakla beraber bu ifadeyi seçen çocukların geleceğe ilişkin bakış açılarında uygulanan programın yansımalarını görmek

mümkündür. Yine deney grubunun ön testte kullanmadığı, fakat son testte kullandığı kavramlardan biri de torundur. Çocukların kuşaklararası bağlara ilişkin bir duyarlılık kazandığı görülmektedir. Kontrol grubunda ise gelecek deyince ön görüşmede gelecekteki hayatım ve zaman ifadelerinin ön plana çıktığı görülürken, son görüşmede büyümek, iş-meslek ve teknoloji ifadelerinin daha çok ifade edildiği ortaya konulmuştur.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı ile ilgili görüşme sorularından bir diğesinde ise “yaradan, umut, yaşamak, güven, mutluluk, şükür, öz güven, sabır, vicdan, sevgi, saygı, öğrenmek, hoşgörü” kavramlarının neler ifade ettikleri sorulmuştur.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra yaradan kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 32’de sunulmuştur.

Tablo 32. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası yaradan kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Allah	29	19	32	17
Bizi Yaratan	0	4	1	3
Her Şeye Gücü Yeten	0	0	0	1
İnsan	0	0	0	1
Saygı	0	0	0	1
Tek Ve Bir Olan	1	0	1	0
Aile-Aile Üyeleri	1	0	1	0
Sevgi ve Umut Kaynağı	0	0	1	0
Gönülden Sevmek	0	1	0	0
Övünme	1	0	0	0
Tanrı	1	0	0	0
Boş	2	2	2	3

Tablo 32 incelendiğinde hem ön görüşmede hem de son görüşmede deney ve kontrol grubunda yaradan denildiğinde çocukların aklına çoğunlukla Allah geldiği

görülmektedir. Ön testte göremediğimiz "bizi yaratan ve sevgi ve umut kaynağı" gibi tanımlamaların son testte ortaya çıktığı görülmektedir. Çocukların Allah tasavvurunda, uygulanan programın yansımaları görülmektedir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra umut kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 33'te sunulmuştur.

Tablo 33. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası umut kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Allah	1	0	1	0
Aile-Aile Üyeleri	3	1	1	1
Bekleme-Beklenti	1	9	0	5
Dua	0	1	0	2
Gelecek Planları-Gelecek Hayat	1	0	1	3
Gerçek	0	0	0	1
Gülme	0	0	1	0
Güvenme-Güven	2	2	2	1
Uğraş	0	0	2	0
Son Şans	0	0	0	1
Emin Olma	0	1	0	0
Ümit-Mucize	3	3	3	2
Hasret	0	0	2	0
Hayal Etme-Hayal	0	1	2	2
Hayat	0	0	6	0
Heves-İstek	2	1	1	1
Pes Etmeme	0	1	0	0
Kazanım	0	0	1	0
Mutluluk	6	0	6	2
Sabır	0	1	0	0
Sevgi	3	1	3	4
İnanç	2	0	0	0
İnsan	1	0	0	0
Boş	11	5	7	2

Tablo 33 incelendiğinde deney grubunda hem uygulama öncesinde hem uygulama sonrasında umut denilince çocukların aklına çoğunlukla mutluluk kavramının geldiği görülmektedir. Ayrıca uygulama öncesinde kullanılan bekleme, beklenti kavramının uygulama sonrasında kullanılmadığı ve yerini uğraş, hayal etme, hayal, kazanım, hayat gibi ifadelerle bıraktığı görülmüştür. Umut deyince deney grubundaki çocukların hayat demediği ancak uygulamadan sonra altı çocuğun aklına umut denince hayat geldiği belirlenmiştir. Çocukların pasif bir umut algısından aktif bir algıya geçtikleri görülmektedir. Ayrıca kontrol grubunda ise hem ön görüşmede hem de son görüşmede umut denince bekleme-beklenti kavramlarının akıllarına geldikleri belirlenmiştir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra yaşamak kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 34’te sunulmuştur.

Tablo 34. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası yaşamak kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Allah	1	0	1	0
Çocuk	0	0	0	1
Dünya	4	2	1	1
Gelecek Planları-Gelecek Hayat	1	0	3	0
Hava	0	0	1	0
Hayat	18	12	18	14
Mutluluk	1	1	4	2
Öğrenme	0	0	1	0
Ölmek	0	1	0	2
Ömür	0	0	1	0
Özgürlük	1	4	0	4
Sağlıklı Olma	0	0	1	0
Sevgi	0	0	2	0
Sevmek	1	0	0	0
Umut	1	0	2	0
Aile-Aile Üyeleri	2	0	1	0
Sevinç-Heyecan	1	0	0	0
Her Şeyi Yapma	0	1	0	0
İnanç	1	0	0	0
Mücadele	0	1	0	0
Fiziksel İhtiyaçlar (Su, Giysi, Yemek vb.)	1	0	0	0
Nefes Alma	1	1	0	0
Rahat	1	0	0	0
Büyümek	0	1	0	0
Vicdan	1	0	0	0
Varoluş	1	0	0	0
Su	1	0	0	0
Boş	2	2	1	2

Tablo 34 incelendiğinde deney ve kontrol grubunda hem ön görüşmede hem son görüşmede yaşamak denince akıllarına hayat kavramı geldiği görülmektedir. Deney grubunda ön testte kullanılmayan öğrenme kavramının son testte kullanılmış olması, ön testte kullanılan mutluluk ve gelecek planları-gelecek hayat ifadelerinin son testte artmış olması dikkat çekmektedir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra güven kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 35'te sunulmuştur.

Tablo 35. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası güven kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Allah	0	0	1	1
Aile-Aile Üyeleri	6	2	5	1
Anlama	0	0	2	1
Arkadaş-Dost	2	1	3	2
Başarma	1	0	0	0
Birlik-Beraberlik	0	0	3	0
Duygu	0	0	2	0
Emanet	0	1	0	2
Emin Olma	0	0	0	1
Güvenme-Güvenilir	1	1	0	1
İnsanı Doğru Yapan	0	1	0	0
İnanma-İnanç	5	3	0	2
Huzur	2	3	1	1
Korunma-Koruma	3	0	0	1
Mutluluk	0	1	2	1
Polis	0	1	1	1
Rahat Hissetme	0	0	4	0
Sevgi-Saygı	6	1	4	0
Sır Vermek	1	0	1	0
Umut	0	1	0	2
Yakınlık	0	0	0	2
Paylaşma	0	0	1	0
Güç	0	1	0	0
Koruma	0	0	0	0
Kendim	0	1	0	0
Özgürlük	1	0	0	0
El-Emin	1	0	0	0
Hız. Muhammed	1	0	0	0
Hayatımdaki İnsanlar	1	0	0	0
Samimiyet	1	0	0	0
Şüphe Duyma	0	1	0	0
Yaşam	1	0	0	0
Dürüstlük	1	0	0	0
Dayanma	1	0	0	0
Sağlamlık	1	0	0	0
Bağlanma	0	0	0	1
Boş	3	7	8	6

Tablo 35 incelendiğinde deney grubunda uygulama öncesinde ve sonrasında güven deyince çocukların aklına genel olarak aile-aile üyeleri ve sevgi-saygı kavramları

geldiği görülmektedir. Allah, birlik-beraberlik, rahat hissetme, duygu, anlama, mutluluk, paylaşma ifadeleri deney grubunda ilk görüşmede kullanılmayan ama son görüşmede eklenen ifadelerdir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra mutluluk kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 36’da sunulmuştur.

Tablo 36. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası mutluluk kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Allah	1	0	1	0
Aile-Aile Üyeleri	4	0	3	0
Güler Yüz-Gülümseme	1	2	0	5
Hayat	0	0	2	0
İnanç	0	0	1	0
İyilik	0	0	1	0
Mutlu Olma	0	0	1	2
Sevdiğim İnsanlar	0	0	1	0
Sevgi-Saygı	7	1	11	2
Sevinç-Neşe	13	13	10	8
Umut	0	0	3	0
Duygu	0	0	0	1
Sevinme	0	0	0	1
İşaret	0	0	0	1
Huzur	2	2	0	3
İstedüğimin Olması	0	0	0	1
Heves-İstek	1	0	0	0
Hayatımdakiler	1	0	0	0
Heyecan	1	0	0	0
Hüzün	1	0	0	0
Samimiyet	1	0	0	0
Özgürlük	0	1	0	0
Şarkı	1	0	0	0
Uçma	1	0	0	0
Barış	1	0	0	0
Güven	0	0	1	1
Eğlence	1	1	1	0
Yeni Bir Şey Alma	0	2	0	0
Boş	2	4	1	1

Tablo 36 incelendiğinde hem ön görüşme hem de son görüşmede mutluluk denince deney ve kontrol grubundaki çocukların aklına genel olarak neşe-sevinç geldiği görülmektedir. Deney grubunda "mutluluk" denince kullanılan "sevgi-saygı" kavramında son görüşmede artış olmuştur. "Umut, güven, hayat, inanç, iyilik, mutlu olma, sevdiğim insanlar" ifadeleri ise deney grubunun son görüşmesinde eklenen ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra şükür kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 37’de sunulmuştur.

Tablo 37. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası şükür kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Allah	7	5	10	2
Aile-Aile Üyeleri	2	0	1	1
Bitirme	0	0	1	0
Din	0	0	1	0
Dua	6	3	1	8
Kabullenme	0	0	0	1
Övgü	0	0	1	0
Saygı	0	0	1	0
Sevap	0	1	0	1
Teşekkür Etmek	7	7	16	7
Umut	0	0	0	1
Mutluluk-Sevinç	1	0	0	0
Yemek-Verdiği Nimetler	4	4	3	3
İyileşme-Kötülüklerden Kurtulma	0	1	0	0
Memnuniyeti Bildirme	0	1	0	0
Olması Beklenen Olay Sonrası	2	0	0	0
Rahatlama	1	0	0	0
Temiz Bir Sayfa	1	0	0	0
Tevekkül	0	1	0	0
Yaşam	0	0	1	0
Yardım	1	0	0	0
Boş	6	4	3	2

Tablo 37 incelendiğinde hem uygulama öncesi hem de uygulama sonrasında "şükür" denince deney grubundaki çocukların aklına Allah, dua ve teşekkür etme

geldiği görülürken özellikle uygulama sonrasında Allah ve teşekkür etme ifadelerini kullanan çocukların sayıları artmış, duayı kullananların sayısı azalmıştır. Bitirme, din, övgü, saygı, yaşam ifadeleri son görüşmede eklenmiştir. Kontrol grubunda ise hem ön görüşmede hem de son görüşmede şükür denince çocukların akıllarına çoğunlukla Allah ve teşekkür etme kavramının geldiği görülürken teşekkür etme ifadesini kullananlarda önce ve sonra arasında herhangi bir artış görülmemekte, Allah ifadesini kullananlarda azalma görülmektedir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra öz güven ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 38’de sunulmuştur.

Tablo 38. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası öz güven kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Allah	1	0	1	0
Barış	1	0	2	0
Başarı-Başarılı Olma	1	1	1	0
Birisine Güven	0	0	2	1
Duygu	0	0	1	0
Huzur	0	0	0	1
Kendime Güvenme	3	7	6	6
Korkmama	0	0	0	1
Övgü	0	0	1	0
Özgürlük-Özgür Olma	1	1	1	0
Özveri	0	0	1	0
Sağlamlık	0	0	1	0
Sevgi-Mutluluk	1	0	2	0
Umut	0	0	1	0
Aile-Aile Üyeleri	2	0	1	0
Cesaret-Güçlülük	3	3	0	0
Güven-Güvenme	11	8	10	13
İnanç-İnanma	1	1	0	0
Merak	1	0	0	0
Övgü	1	0	0	0
Saygı	1	0	0	0
Boş	8	5	5	4

Tablo 38 incelendiğinde deney ve kontrol grubunda hem ön görüşmede hem de son görüşmede öz güven denince akıllarına gelen kavramın kendine güvenme ve güven-güvenme olduğu görülmektedir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra sabır kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 39’da sunulmuştur.

Tablo 39. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası sabır kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Allah	1	0	1	0
Aile-Aile Üyeleri	2	0	2	0
Aile Büyükleri	0	0	0	1
An	0	0	1	0
Beklemek	19	14	17	11
Bir İş Sonuna Kadar Yapma	0	0	2	0
Dayanma Gücü	1	1	1	1
Durma	0	0	2	0
Gayret-Çaba	0	0	1	0
Tahammül	0	0	0	0
Umut	0	1	0	0
Hayatta Kalma	0	0	1	0
Selamet	0	0	0	1
Sinir-Sinirlenme	2	1	0	3
Sinirlenmeden Bekleme	0	0	1	2
Alttan Alma	1	0	0	0
Bıkmak	1	0	0	0
Öfkeyi Kontrol Etme	1	0	0	0
Oruç	0	0	1	0
Sessizlik-Sükûnet	0	3	0	0
Tahammül	0	1	0	0

Tablo 39 incelendiğinde deney ve kontrol grubunda hem ön görüşmede hem de son görüşmede sabır denince akıllarına gelen kavramın bekleme olduğu görülmektedir. Aynı zamanda deney grubunda sabır denince uygulama öncesinde çocuklardan

hiçbirinin an, gayret-çaba, bir işi sonuna kadar yapma, hayatta kalma ve oruç ifadesini kullanmadığı görülürken uygulama sonrasında bazı öğrencilerin sabır denince akıllarına bu ifadelerin geldiği görülmektedir. Ayrıca uygulama öncesinde deney grubunda kullanılan sinir-sinirlenme, alttan alma ve bıkmak gibi ifadelerin uygulamadan sonra kullanılmadığı görülmüştür.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra vicdan kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 40’da sunulmuştur.

Tablo 40. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası vicdan kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Allah	1	0	2	1
Aile-Aile Üyeleri	3	0	1	0
Ahlak	1	1	0	0
Üzülme-Üzüntü-Kıyamama-Merhamet-Acıma	3	5	5	7
Azap-Vicdan Azabı	4	1	1	1
Duygu-His	0	5	3	3
Gönül	0	0	0	1
İnsan	1	0	1	0
İyilik-Sevgi-Saygı-Dürüstlük	3	3	3	1
Kapı	0	0	1	0
Kötülüklere Dayanamama	0	0	1	0
Sabır	0	0	0	1
Yürek-Can-Ruh-Kalp	8	3	8	7
Empati	3	0	0	0
İnanma-İnanç	1	0	0	0
İyiye Kötüyü Ayırt Etme	0	2	0	0
Kıymak	1	0	0	0
Yalvarma	2	0	0	0
Yaşam	0	0	1	0
Pişmanlık	0	1	0	0
Yardım Etme	2	0	0	0
Boş	6	6	2	4

Tablo 40 incelendiğinde deney ve kontrol grubunda hem ön görüşmede hem de son görüşmede vicdan denince akıllarına gelen kavramların genel olarak üzüntü-üzülme-kıyamama-merhamet-acıma ve yürek-can-ruh-kalp ifadeleri olduğu görülmektedir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra sevgi kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 41’de sunulmuştur.

Tablo 41. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası sevgi kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Allah	1	0	1	0
Aile-Aile Üyeleri	3	2	4	4
Arkadaş-Dost	2	0	1	1
Aşk	1	0	1	0
Barış	1	0	1	0
Duygu-His	0	4	0	1
En İyi Şey	0	0	0	1
Hoşgörü	0	0	1	1
İlgi	0	0	0	1
İyi Şeyler-İyilik	0	0	1	0
Mutluluk	8	4	9	4
Saygı	10	4	10	6
Sevmek-Sevilmek	9	5	4	6
Sonsuz	0	0	1	0
Şefkat	1	0	1	0
Vicdan	0	0	1	0
Paylaşma	0	0	1	0
Anlayış	0	1	0	0
Güzel Davranma	0	2	0	0
Heyecan	0	1	0	0
Huzur	1	0	0	0
Boş	1	3	1	1

Tablo 41 incelendiğinde deney ve kontrol grubunda hem ön görüşmede hem de son görüşmede sevgi denince akıllarına gelen kavramların genel olarak saygı, mutluluk ve sevmek-sevilmek olduğu görülmektedir. Ayrıca deney grubunda uygulama

öncesinde sevgi deyince hoşgörü ve iyi şeyler-iyilik kavramı aklına gelen öğrenci bulunmazken uygulama sonrasında bu kavramları kullanan çocukların olduğu görülmektedir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra saygı kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 42’de sunulmuştur.

Tablo 42. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası saygı kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Allah	1	0	1	0
Aile-Aile Üyeleri	2	2	1	1
Barış	1	0	1	0
Büyükler	2	2	5	3
Değer	0	1	1	0
Dürüstlük-İyilik	2	3	1	3
Düzgün Doğru Davranış	0	0	3	3
Edep	1	0	0	1
Heyecan	0	0	0	1
Hoşgörü-Anlayış	2	0	2	0
Özen	0	0	0	1
Saygı Duyma	0	0	2	4
Sevgi	12	4	16	7
Toplum-İnsan	1	1	1	0
Atatürk	0	0	0	0
Davranış	0	2	0	0
Efendilik	0	1	0	0
El Üstünde Tutma	1	0	0	0
Güven	1	0	0	0
Kibarlık-Nazik Davranma	1	1	0	0
Mutluluk	1	0	0	0
Sevmek-Sevilmek	1	0	0	0
Üzmeme	1	0	0	0
Anlayış-Hoşgörü	0	2	0	0
Yardım Etme	1	0	0	0
Boş	7	8	2	2

Tablo 42 incelendiğinde deney ve kontrol grubunda hem ön görüşmede hem de son görüşmede saygı denince akıllarına gelen kavramın genel olarak sevgi olduğu görülmektedir. Uygulama öncesinde saygı denince sadece iki çocuğun aklına büyükleri gelirken uygulama sonrasında beş çocuğun aklına büyükler ifadesinin geldiği görülmektedir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra öğrenmek kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 43'te sunulmuştur.

Tablo 43. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası öğrenmek kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Allah	1	0	1	0
Aile-Aile Üyeleri	2	0	1	0
Akıl-Zekâ	0	0	2	0
Anlama-Kavrama	0	1	0	1
Bilgili Olma-Bilme-Bilgi Alma-Yeni Bilgi	10	7	7	11
Eğitim	5	4	3	2
Öğretmen-Öğrenci-Okul-Ders-Ödev	15	8	18	8
Okuma-Yazma	1	0	0	1
Kitap	0	0	1	0
Bilinç	1	0	0	0
Çaba	0	1	0	0
Çalışma	2	0	0	0
İstemek	1	0	0	0
Yanlışlarımızı Öğrenme	1	0	0	0
Yetenek Kazanma	0	1	0	0
Boş	2	4	5	3

Tablo 43 incelendiğinde deney ve kontrol grubunda hem ön görüşmede hem de son görüşmede öğrenme denince akıllarına gelen kavramların genel olarak öğretmen-

öğrenci-okul-ders-ödev ve bilgili olma-bilme-bilgi alma-yeni bilgi olduğu görülmektedir.

Deney ve kontrol grubundaki çocukların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra hoşgörü kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 44’te sunulmuştur.

Tablo 44. Deney-kontrol grubu uygulama öncesi ve sonrası hoşgörü kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Allah	0	0	1	0
Anlayış	6	6	0	2
Barış-Barışma	1	0	2	0
Duygu	0	0	1	0
Empati	0	0	3	0
Görmezden Gelme	0	0	0	1
Güven	0	0	0	2
Hoşgörü	0	0	0	1
Mutluluk	4	1	3	2
Öz güven	0	0	1	0
Selam	0	0	1	0
Sevgi-Saygı	9	7	9	11
Sorma	0	0	0	1
Yardıms severlik	0	0	1	0
Aile	1	0	1	0
Büyüklerimiz	0	1	0	0
Davranış	1	1	0	0
İnanç	1	0	0	0
İyi Niyet-İyilik-Dürüstlük-İnsanlık	4	2	5	0
Sevmek-Sevilmek	2	3	0	0
Teşekkür	1	0	0	0
Boş	5	5	8	6

Tablo 44 incelendiğinde ön görüşmede hem deney hem kontrol olarak hoşgörü denince ön plana çıkan ifadelerin anlayış ve sevgi-saygı olduğu görülmektedir. Son görüşmede ise hem deney hem de kontrol grubunda hoşgörü denince genel olarak sevgi-saygı kavramında yoğunlaşma olduğu görülmektedir.

6.2.2. Yaşlılar ile Yapılan Görüşmelerin Çözümlemesi

Bu bölümde Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra deney – kontrol gruplarındaki yaşlıların bazı kavramlara yönelik algılarını incelemek için yapılan görüşmelerin derinlemesine incelenmesi sonucunda elde edilen kategoriler sunulmuştur.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı ile ilgili görüşme sorularından ilki “anne, baba, çocuk, torun, aile, siz/kendiniz, yaradan, çocukluk, gençlik, yaşlılık” kavramlarının neler ifade ettiği sorulmuştur.

Deney ve kontrol grubundaki yaşlıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra çocuk kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 45’te sunulmuştur.

Tablo 45. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası çocuk kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Büyütülmesi gereken	1	2	0	0
Can	2	1	1	2
Destek	1	0	0	0
Dünya nimeti	4	3	0	1
En kıymetli varlık	4	4	1	1
Gelecek	2	4	1	2
Hayat-dünya	3	2	0	1
İyi-güzel olan	1	0	1	0
Kar	1	0	0	0
Meyve	2	2	4	1
Mükemmel	1	0	1	0
Sevgi	1	5	10	3
Varlık	1	0	0	1
Yaşamın amacı	1	0	1	0
Gül bahçesi-çiçek	0	1	0	1
Cennet bahçesinin gülleri	0	0	1	0
Hayatın anlamı	0	1	2	1
Bir parçan	0	0	1	1
Bambaşka olan	0	0	2	1
Geminin motoru	0	0	1	0
Mutluluk	0	0	2	1
Göz nuru	0	0	1	0
Hediye	0	0	1	0
Anne olmak	0	0	1	0
Ömrün baharı	0	0	1	0
Evin neşesi	0	0	1	0
Ailenin devamı-nesil	0	0	1	3
Piyango	0	1	0	0
Ağaç-Tohum	0	1	1	1
Her şey	0	0	0	2
Yaşamın amacı	0	0	1	0
Baş tacı	0	0	0	1
Boş	5	4	3	3

Tablo 45 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarında hem uygulama öncesinde hem uygulama sonrasında çocuk denilince birçok farklı tanımlama görülmüştür. Deney grubundaki yaşlıların ön testte kullandığı sevgi kavramının son testte gösterdiği artış dikkat çekmektedir. Deney grubunun ön testte kullanmadığı, fakat son testte kullandığı ailenin devamı-nesil, ağaç-tohum gibi birçok kavram eklenmiştir.

Deney ve kontrol grubundaki yaşlıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra aile kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 46’da sunulmuştur.

Tablo 46. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası aile kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Birlik-beraberlik-bütün	13	12	5	9
Dayanak	1	0	0	0
Gerekli	1	0	0	0
Kutsal	1	0	0	3
Mutluluk-huzur	6	7	5	3
Okul gibi	1	0	0	0
Olmazsa olmaz	1	2	1	0
Varlık	2	0	0	0
Yaşamın anlamı	2	1	2	0
Çınar ağacı	0	1	0	0
Sosyal ilişki	0	1	1	0
Toplum birimi	0	1	0	0
Topluluk	0	0	4	5
Topluluk temeli	0	0	0	1
Önemli olan	0	0	2	1
Paylaşmak	0	0	1	0
Ailenin devamı	0	0	0	1
Dünya hayatının vazgeçilmez birimi	0	0	2	1
Dünya nimeti	0	0	1	0
Akraba ilişkileri	0	0	0	1
İyi güzel olan	0	0	3	2
Her şey	0	0	0	1
Sevgi-saygı	0	0	2	3
Ülke geleceği	0	0	1	0
Anlaşma	0	0	0	1
Gemi	0	0	1	0
Boş	2	5	3	2

Tablo 46 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarında hem uygulama öncesinde hem uygulama sonrasında aile denilince birçok farklı tanımlama görülmüştür. Fakat deney grubundaki yaşlıların ön testte kullanmadığı paylaşmak, dünya hayatının vazgeçilmez birimi, dünya nimeti, akraba ilişkileri, iyi güzel olan, sevgi-saygı, ülke geleceği, gemi gibi birçok ifadeye son testte rastlanmıştır.

Deney ve kontrol grubundaki yaşlıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulamadan önce ve sonra yaradan kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 47’de sunulmuştur.

Tablo 47. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası yaradan kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Allah (cc)	10	9	7	10
Başlangıç	1	0	0	0
Cezalandıran	2	0	0	0
Her şeyin sahibi	1	1	4	3
Her şeyden önce gelen	4	1	1	0
İman-inanç-ibadet	1	1	1	4
Kuran	1	0	0	0
Sonsuz-çok büyük	1	0	2	1
Şükür ve duaların sahibi	1	0	2	0
Tek	1	0	1	0
Tek dayanak	1	0	1	0
Yaratıcı	3	6	0	0
Yaşam sebebi	1	0	0	0
Bağlı olduğum	0	1	0	0
Dileyenlerin kapısı	0	1	0	0
Doğu	0	1	0	0
Hatırlanması gereken	0	1	0	0
İnanılan ama görülemeyen güç	0	1	0	0
Yoktan var eden	0	1	2	3
Yüce varlık-İlahi güç	0	3	1	1
Başka bir yer	0	0	1	0
Her şeye gücü yeten	0	0	0	1
Her şeyin birleştiği yer	0	0	0	1
Rab	0	0	1	0
Hayatın kaynağı	0	0	1	0
Yaratıcı	0	0	1	0
Varlık nedeni	0	0	1	1
Tek inandığım	0	0	0	1
Hak	0	0	0	1
Bize yardım eden	0	0	1	0
Benzersiz	0	0	0	1
Korku	0	0	0	1
Koruyan	0	0	0	1
Sabır-genişlik veren	0	0	0	1
Doğmamış doğrulmamış olan	0	0	1	0
Can veren	0	0	1	1
Boş	2	3	3	1

Tablo 47 incelendiğinde deney ve kontrol grubunda hem ön görüşmede hem de son görüşmede Yaradan denince akıllarına gelen kavramın Allah olduğu görülmektedir. Deney grubunda uygulama öncesinde cezalandıran kavramına rastlanırken son testte kullanılan ifadelerde olumsuz bir ifadeye rastlanmaması uygulanan programın bir yansıması olarak düşünülmektedir. Uygulamalar öncesinde yer almayan "yoktan var eden, yüce varlık-ilahi güç, başka bir yer, Rab, hayatın kaynağı, yaratıcı, varlık nedeni, bize yardım eden, doğmamış-doğurulmamış olan, can veren" gibi ifadelerin, uygulamalar sonrasında görülmüş olması dikkat çekmektedir. Kontrol grubunda ise hem ön görüşme hem son görüşmede Yaradan deyince birçok tanım kullanılmış ve genel olarak Allah ifadesi belirtilmiştir.

Deney ve kontrol grubundaki yaşlıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra çocukluk kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 48’de sunulmuştur.

Tablo 48. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası çocukluk kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Anne ve babaya sadakat	1	1	0	0
Büyümek	1	0	1	1
Evin gülü-evin oyuncağı	1	0	1	0
Farklı bir dönem	1	1	0	0
İhtiyaç	1	1	1	0
İnsanın bir yaşam dönemi	3	5	1	0
İyi-güzel olan	6	2	6	8
Masumiyet	4	5	1	2
Oyun-arkadaşlık	5	0	3	0
Özlenen yıllar-geçmiş	2	0	2	0
Umut-ümit	2	0	0	0
Yaramazlık-Sevimlilik	2	0	0	0
Çocukluğum	0	2	0	0
İlklerin öğrenilmesi	0	1	0	0
Mutluluk	0	2	6	2
Üzüntü	0	1	0	0
Hayal	0	0	3	0
İlklerin öğrenilmesi-acemilik	0	0	0	1
Sevgi	0	0	0	1
Sağlık-temizlik	0	0	0	1
Ülkenin geleceği	0	0	0	2
Sorumsuzluk	0	0	1	0
Hayatın en güzel dönemi	0	0	3	1
Hayata hazırlık dönemi	0	0	0	1
Ekmek elden su gölden	0	0	0	1
Aranılan	0	0	0	1
Başlangıç-doğuş	0	0	0	3
Boş	1	4	2	5

Tablo 48 incelendiğinde deney grubunda hem ön görüşmede hem de son görüşmede çocukluk denince akıllarına gelen kavramın "iyi-güzel olan, özlenen yıllar-geçmiş" olduğu görülmektedir. Uygulamalar öncesinde yer almayan mutluluk kavramı uygulamalar sonrasında altı katılımcı tarafından kullanılmıştır. Hayal ve hayatın en güzel dönemi gibi tanımlamalar da uygulamalar sonrasında deney grubunun ifadelerine eklenen kavramlardır.

Deney ve kontrol grubundaki yaşlıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra gençlik kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 49’da sunulmuştur.

Tablo 49. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası gençlik kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Cahillik-acemilik	1	3	0	1
Fiziksel güzellik	2	0	0	0
Hayata atılma-hayata hazırlık	8	1	0	1
Heyecan-deli dolu	2	1	4	3
İnsanın bir yaşam dönemi	1	1	0	0
İyi-güzel	5	6	8	7
Mutluluk	3	0	0	0
Öğrenme-meslek edinme zamanı	1	0	0	0
Özlem	2	6	1	0
Rüzgâr	2	2	1	0
Sorumluluk	1	0	0	0
Bulunmaz nimet	0	1	1	2
Çılgınlık	0	1	0	0
Kıymeti bilinmeyen dönem	0	1	0	0
Toz pembe	0	1	0	0
Ülkenin kalkınması	0	1	0	0
Verimli-olumlu dönem	0	1	0	0
Geleceğe hazırlanılan dönem	0	0	1	1
İş hayatı	0	0	1	0
Orta halli bir çağ	0	0	1	0
Yaşam	0	0	1	0
Gezip dolaşma	0	0	1	0
Hayal kırıklığını öğrenme	0	0	1	0
Çabalama-çalışma	0	0	1	0
Fedakârlık	0	0	1	0
Yaşanmamış günler	0	1	0	2
Bilmişlik çağı	0	0	1	1
Çabuk geçen dönem	0	0	0	1
Aşk	0	0	0	1
Ergen	0	0	0	1
Geride kalan	0	0	0	1
İdealist olma zamanı	0	0	0	1
En güzel yıllar	0	0	0	1
Kalp kırıklığı	0	0	0	1
Korumak	0	0	0	1
Yaşlılığa geçiş	0	0	0	1
Boş	2	4	3	3

Tablo 49 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarında hem ön görüşmede hem de son görüşmede gençlik kavramı hakkında çok çeşitli ifadeler kullanılmıştır.

Deney ve kontrol grubundaki yaşlıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra yaşlılık kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 50’de sunulmuştur.

Tablo 50. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası yaşlılık kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Ah gençlik zamanı denilen	1	0	1	1
Bakıma muhtaç olma	1	0	0	1
Eskimek	1	0	0	0
Ev sahibi	1	0	0	0
Hasat eden	1	0	0	0
İkinci vakti	1	0	0	0
İyi-güzel	2	5	6	9
Kabul etmediğim	1	0	1	0
Olgunluk-tecrübe	1	2	1	4
Öğrenilenlerin paylaşımı	1	0	0	0
Ömrün sonu-hayatın son dönemi	1	1	0	2
Sağlıklı ve dinamik olma	3	0	0	0
Sevdikleriyle mutlu yaşam	1	0	0	0
Üzüntü-hüzün	2	0	0	0
Yalnızlık	1	1	1	0
Yaş Evresi	4	1	0	1
Yorgunluk	1	0	0	0
Tecrübe	1	0	0	0
Durgunluk-kenara çekilme	0	1	1	0
Hatıralar	0	1	0	2
Huzur-sakinlik	0	1	0	0
Kocamak	0	1	0	0
Korkunç	0	1	0	0
Kötü olan	0	2	1	1
Mutlu yaşam	0	3	0	0
Ölüm	0	1	0	0
Rezillik	0	1	0	0
Yürüyememek	0	1	0	0
Zor bir dönem	0	2	1	3
Yarım kalan beklentiler	0	0	1	0
Hayatın gerçeği	0	0	1	0
Acil çıkış	0	0	0	1
Ayağı çukurda	0	0	0	1
Huzur	0	0	1	0
Özgür çocuk	0	0	0	1
Dikkat edilecek şey	0	0	0	1
İstikbal	0	0	1	0
Mükemmellik	0	0	0	1
İbadete yoğunlaşılan zaman	0	0	1	0
Fırsat zamanı	0	0	1	0
Hayatın bitmediğini gösterme uğraşı	0	0	1	0
Dünyadan-hayattan kopma	0	0	1	0
Boş	5	5	2	2

Tablo 50 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarında hem ön görüşmede hem de son görüşmede yaşlılık denince çok çeşitli ifadeler kullanılmıştır. Deney grubunda ön görüşmede iyi-güzel diyenlerin sayısındaki artış yaşlılığa bakış açılarında bir farklılaşma söz konusu olabileceği izlenimi oluşturmaktadır. Deney grubunda ön görüşmede kullanılan bakıma muhtaç olma, eskimek, ikinci vakti, ömrün sonu-hayatın son dönemi, üzüntü-hüzün, yorgunluk gibi ifadelerin son görüşmede kullanılmadığı dikkat çekmektedir. Ayrıca deney grubunda ilk görüşmede kullanılmayan fakat son görüşmede kullanılan ibadete yoğunlaşılan zaman, fırsat zamanı, hayatın bitmediğini gösterme uğraşı gibi ifadeler görülmektedir. Hem kontrol hem deney grubunda ön test ve son testte kullanılan dünyadan-hayattan kopma, durgunluk-kenara çekilme, yaş evresi, sağlıklı ve dinamik olma, olgunluk tecrübe gibi ifadelerin yaşlılık kuramlarının yaşlılar üzerindeki yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Deney ve kontrol grubundaki yaşlıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra hayatın anlamına dair neler hissettiklerini açıklamaları istenmiştir. Bu konudaki görüşlerinin derinlemesine incelenmesi sonucunda elde edilen kategoriler Tablo 51’de verilmiştir.

Tablo 51. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası hayatın anlamına ilişkin görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Acı-tatlı anılar	0	0	2	1
Aile	3	2	2	0
Anlayış-hoşgörü	0	0	0	1
Düzenli yaşam-düzen kurma	1	0	1	0
Faydalı olma-faydalı işler yapma	2	0	1	0
Güzellik	3	1	1	1
İman-inanç	1	4	4	2
İyi ilişkiler kurma	1	1	3	0
İyilik	1	1	3	1
Mutlu olma	3	2	4	2
Sağlıklı olma	1	1	1	0
Zorluk	1	0	0	0
Çocuk yetiştirme	0	1	0	0
Doğru-dürüst olma	0	1	0	0
Eş	0	1	0	3
Huzurlu olma	0	0	1	0
Kendim	0	1	0	0
Ümit-umutlu olma	0	1	0	0
Hareketli olma	1	0	1	0
Cihat	0	1	0	0
Gezme	0	0	1	1
Öğrenme	0	0	1	0
Kimseye zarar vermeme	0	0	1	0
Çalışmak	0	0	0	1
Çocuğun başarısı	0	0	0	1
Hedeflere ulaşma	0	0	0	1
Sevgi-saygı	0	0	0	1
Sosyal eşitlik	0	0	0	1
Boş	13	14	8	17

Tablo 51 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarında hem ön görüşmede hem de son görüşmede hayatın anlamına ilişkin çok çeşitli ifadeler kullanılmıştır. Deney grubunda ön görüşmede iman-inanç, iyi ilişkiler kurma, iyilik, mutlu olma diyenlerin sayısındaki artış dikkat çekmektedir. Deney grubunda ilk görüşmede kullanılmayan, fakat son görüşmede kullanılan acı-tatlı anılar, gezme, öğrenme, kimseye zarar vermeme gibi ifadeler görülmektedir. Hayatın tüm deneyimlerle bir öğrenme süreci olduğu vurgulanan programın, deney grubunda bir bütünlük duygusu oluşmasında olumlu etkisinin olduğu söylenebilir.

Deney ve kontrol grubundaki yaşlıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulamadan önce ve sonra yaşam kaynakları ve onları hayata bağlayan etkenlerin neler olduğunu açıklamaları istenmiştir. Bu konudaki görüşlerinin derinlemesine incelenmesi sonucunda elde edilen kategoriler Tablo 52’de verilmiştir.

Tablo 52. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası yaşam kaynakları ve onları hayata bağlayan etkenlere ilişkin görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Aile-aile bağları	7	7	9	7
Arkadaşlar-dostlar	1	1	1	0
Çocuklarım	9	10	7	7
Faydalı-iyi işler yapma	0	0	1	1
Helal kazanç	0	0	1	0
İman-inanç	4	3	5	4
Öğrenmek	0	0	1	0
Sevgi-saygı	0	4	2	1
Umut-ümit-hayal	0	0	1	1
Yazma-üretme	0	0	1	0
Elim ayağım	0	0	0	1
Geçmişteki mesleğim	0	0	0	1
Gezme	0	0	1	1
Huzurevi	0	0	1	1
Mutluluk	0	0	1	1
Yaşamayı sevme-hayattan zevk alma	1	1	0	1
Erken kalmak	0	0	1	0
Kendimi sevme	0	0	1	0
Sağlıklı olma	0	0	1	0
Torunlarım	3	6	6	7
Akrabalar	0	1	0	0
Aşk	0	0	0	1
İyileşme	0	0	0	1
Maddi kaynaklar	0	0	0	1
Düzen kurma	1	0	0	0
Millî duygular	1	1	0	0
Sağlık	1	0	0	0
Müzik	0	1	0	1
Her şey	1	0	0	0
Şans-moral	0	1	0	1
Ülke geleceği	1	0	0	0
Sosyal faaliyetler	1	0	0	0
Hayallerim	1	0	0	0
Boş	5	6	2	4

Tablo 52 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarında hem ön görüşmede hem de son görüşmede yaşam kaynakları ve onları hayata bağlayan etkenlere ilişkin çok çeşitli ifadeler kullanılmıştır. Deney grubunda ön görüşmede aile-aile bağları, iman-inanç, torunlarım diyenlerin sayısındaki artış uygulanan programın olumlu yansımalarına işaret etmektedir. Deney grubunda ilk görüşmede kullanılmayan, fakat son görüşmede kullanılan; faydalı iyi işler yapma, helal kazanç, öğrenmek, sevgi-saygı, umut-ümit-hayal, yazma-üretme, kendimi sevme, sağlıklı olma ifadeleri dikkat çekmektedir.

Deney ve kontrol grubundaki yaşlıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra kuşaklar arası ilişkilerin güçlenmesine ilişkin görüşlerini belirtmeleri istenmiştir. Bu konudaki görüşlerinin derinlemesine incelenmesi sonucunda elde edilen kategoriler Tablo 53'te verilmiştir.

Tablo 53. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası kuşaklar arası ilişkileri güçlendirmeye yönelik görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Aile ile	2	0	1	1
Benimle ilgilenebilir	1	0	0	0
Birlikte vakit geçirerek-iletişim	12	5	9	11
İman-inanç-ihlas-maneviyat	2	2	1	0
Karşılıklı anlayış-hoşgörü	1	4	9	4
Karşılıklı sorumluluk	1	0	0	0
Karşılıklı sevgi-saygı	7	3	15	7
Unutulmuş gelenekleri canlandırarak	0	0	1	0
Çocukları millî ve manevi duyguları yetiştirme	0	0	0	1
Gençlerin yaşlıları anlaması ile	0	0	0	2
Sabırla	0	0	0	1
Boş	4	17	4	6

Tablo 53 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarında hem ön görüşmede hem de son görüşmede kuşaklar arası ilişkileri güçlendirmeye yönelik görüşleri birlikte vakit geçirerek iletişim ve karşılıklı sevgi-saygı ifadeleriyle şekillenmiştir. Deney grubunda

ilk görüşmede kullanılmayan, fakat son görüşmede kullanılan "unutulmuş gelenekleri canlandırarak" ifadesi dikkat çekmektedir. Ayrıca deney grubunda ön görüşmede kullanılan "benimle ilgilenebilir" ifadesi son görüşmede kullanılmamıştır. Deney grubunda ön görüşmeden bir kişinin kullandığı karşılıklı anlayış-hoşgörü ifadesi son görüşmede dokuz kişi tarafından kullanılmıştır. Uygulamalar sonrasında tek taraflı beklentiden karşılıklı alışverişe dayanan bir bakış açısı geliştiği görülmektedir.

Deney ve kontrol grubundaki yaşlıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra geçmişin ne ifade ettiğini açıklamaları istenmiştir. Bu konudaki görüşlerinin derinlemesine incelenmesi sonucunda elde edilen kategoriler Tablo 54’te verilmiştir.

Tablo 54. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrasında geçmişe ilişkin görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Aile bağları	1	1	0	0
Bilinmesi-öğrenilmesi gereken	3	1	0	2
Geride kalması gereken	1	1	0	1
Gitmiş-bitmiş olan	5	5	4	3
İmtihan	1	0	0	0
İyi-güzel şeyler	5	3	9	0
Kayıp	1	0	0	0
Tecrübe	1	0	4	1
Yapamadıklarım-pişmanlıklarım	3	1	0	0
Yaşanmışlıklar-anılar-hatıralar	5	6	1	1
Karanlık-kötü-acı	0	3	1	3
Hayat mücadelesi	0	0	1	0
Olaylardan ders çıkarma	0	0	3	0
Tarih	0	0	1	0
Mazi	0	0	2	3
Benlik	0	0	1	0
Geleceğe umutla bakma-beklentiler	0	0	2	3
Hayatın kısa olduğu	0	0	1	0
Boşluk	0	0	0	1
Hayal	0	0	0	1
Her şey	0	0	0	2
Olumlu-olumsuz yaşantılar	0	0	0	3
Rampanın başı	0	0	0	1
Boş	4	9	2	1

Tablo 54 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarında hem ön görüşmede hem de son görüşmede geçmişe yönelik görüşler çeşitlilik göstermektedir. Deney grubunda ilk görüşmede kullanılmayan, fakat son görüşmede kullanılan "olaylardan ders çıkarma, geleceğe umutla bakma, hayatın kısa olduğu" ifadeleri dikkat çekmektedir. Ayrıca deney grubunda ön görüşmede kullanılan "imtihan, yapamadıklarım-pişmanlıklarım, kayıp" ifadeleri son görüşmede kullanılmamıştır. Deney grubunda ön görüşmede kullanılan iyi-güzel şeyler ve tecrübe ifadeleri son görüşmede artış göstermiştir.

Deney ve kontrol grubundaki yaşlıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra geleceğin ne ifade ettiğini açıklamaları istenmiştir. Bu konudaki görüşlerinin derinlemesine incelenmesi sonucunda elde edilen kategoriler Tablo 55’te verilmiştir.

Tablo 55. Deney-kontrol grubu yaşı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrasında geleceğe ilişkin görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Güzel günler	1	0	8	1
Hayırlı-düzenli yaşam	3	4	0	0
Hiçbir şey	2	2	1	2
İman-inanç	2	0	1	0
İyi-güzel şeyler	1	1	2	2
Karamsar-kötü düşünceler	1	6	0	1
Mutluluk	4	1	0	0
Ölüm	1	2	1	2
Sağlıklı yaşam	2	1	1	4
Sosyalleşme isteği	1	0	0	0
Çocuklarım-Torunlarım	1	0	1	6
Ümit-umut	6	1	5	6
Yaşam	1	1	0	0
Yaşlanmak	1	0	0	0
Bilinmezlik	0	1	3	0
Gelmesini istemediğim	0	1	0	0
Yeni ufuklar-yenilik	0	1	1	1
Geçmişten yapılan hatalardan ders alma	0	0	1	0
Hatalardan korunmayı dileme	0	0	1	0
Hesap verme	0	0	1	0
Sevdikleri ile yaşamın tadını çıkarma	0	0	1	0
Anı	0	0	0	1
Bekleyiş	0	0	0	2
Evlatlarımla eğitimi	0	0	0	1
Huzur	0	0	0	2
Kendine güven	0	0	0	1
Rampanın sonu	0	0	0	1
İdeal	0	0	0	1
Boş	3	9	2	1

Tablo 55 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarında hem ön görüşmede hem de son görüşmede geleceğe yönelik görüşler çeşitlilik göstermektedir. Deney grubunda ön görüşmede bir kişi tarafından kullanılan güzel günler ifadesi son görüşmede sekiz kişi tarafından kullanılmıştır. Uygulanan programın, deney grubunun umut düzeyine ve geleceğe ilişkin bakış açısına olumlu yansıdığı gözlemlenmektedir.

Deney ve kontrol grubundaki yaşlıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra an kavramının ne ifade ettiğini açıklamaları

istenmiştir. Bu konudaki görüşlerinin derinlemesine incelenmesi sonucunda elde edilen kategoriler Tablo 56’da verilmiştir.

Tablo 56. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrasında an kavramına ilişkin görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Anılar-hatıralar	3	2	1	0
Bir nokta	1	0	0	0
Çocuklarım	2	0	0	0
İyi-güzel	2	1	3	2
Nefes alma	1	0	0	0
Ölüme yaklaşma	1	0	0	0
Sevgi-mutluluk	4	4	7	4
Sohbet	1	1	0	0
Şükür	2	0	2	0
Yaşamak-ömür-yaşam	2	4	4	3
Yaşamdan zevk alma-iyi değerlendirme	1	0	5	3
Yaşanması gereken	5	1	0	0
Zaman	2	0	0	0
An’ı değerlendirmek	0	4	0	0
Gülme	0	1	0	0
Sürpriz	0	1	0	0
Zorluk	0	1	0	0
Hayırlı işler yapma	0	0	1	0
Hiçbir şey	0	0	1	2
Huzur	0	0	1	0
Burada olmak istemiyorum	0	0	0	1
Durgunluk-kararsızlık	0	0	0	1
Gelecek	0	0	0	1
Hemen olan	0	0	0	1
Heyecan	0	0	0	1
İyileşmek	0	0	0	1
Karar almak	0	0	0	1
Kararlı olma	0	0	0	1
Kendi kendine kalmak	0	0	0	1
Olduğumuz ortam-şimdi	0	0	0	2
Ortamdaki hızlanma	0	0	0	1
Sağlık	0	0	0	1
Üzüntü	0	0	0	1
Yeniliklere açık olma	0	0	0	1
Boş	3	11	5	2

Tablo 56 incelendiğinde deney ve kontrol gruplarında hem ön görüşmede hem de son görüşmede "an"a yönelik görüşler çeşitlilik göstermektedir. Deney grubunda ön görüşmede beş kişi tarafından söylenen yaşanması gereken ifadesi son görüşmede hiç

kullanılmamış, ön görüşmede bir kişi tarafından kullanılan yaşamdan zevk alma- anı değerlendirme ifadesi son görüşmede beş kişi tarafından kullanılmıştır. Deney grubunda ön görüşmede kullanılmamış ama son görüşmede kullanılmış olan hayırlı işler yapmak ifadesi dikkat çekmektedir. Uygulanan programın, deney grubunun an kavramına ilişkin bakış açısına olumlu yansıdığı gözlemlenmektedir.

Deney ve kontrol grubundaki yaşlıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra umut kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 57’de sunulmuştur.

Tablo 57. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası umut kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Allah (cc)	0	0	2	0
Başarma	1	0	0	0
Gelecek	3	2	4	5
Olmazsa olmaz	5	0	3	3
Olumlu düşünce	2	2	1	0
Tutunacak dal	1	0	1	0
Ümit etmek-beklemek	10	7	6	6
Yaradan	1	0	0	0
Yaşamın özü	3	3	0	0
Hayal kurma	0	1	0	3
Hayalden uzak durma	0	1	0	0
Hiçbir şey	0	3	0	0
Mucize	0	1	0	0
Mutluluk	0	1	0	0
Yolculuk	0	1	0	0
İyi-güzel	0	0	1	0
Mutluluk	0	0	3	0
Var olma	0	0	1	0
Yaşam	0	0	2	1
Anlamsız	0	0	0	1
Bir şeyi ortaya çıkarma	0	0	0	1
Dengeleyen sevgi	0	0	0	1
Güvenme	0	0	0	1
İdeal	0	0	0	1
İnsanın en önemli özelliği	0	0	0	1
İstek-arzu	0	0	0	3
Özlenilen durum	0	0	0	1
Boş	4	8	6	3

Tablo 57 incelendiğinde umut kavramına yönelik görüşler çeşitlilik göstermektedir. Deney grubunda ön görüşmede on kişi tarafından söylenen ümit etmek-beklemek ifadesi son görüşmede altı kişi tarafından kullanılmıştır. Deney grubunda ön görüşmede kullanılmamış ama son görüşmede kullanılmış olan Allah, iyi güzel, mutluluk, var olma, yaşam kavramları dikkat çekmektedir. Uygulanan programın, deney grubunun umut kavramına ilişkin bakış açısına olumlu yansıdığı gözlemlenmektedir. Uygulamalardan sonra katılımcılar umut kavramını pasif bir bekleyiştten aktif bir sürece doğru anlamlandırırken maneviyat ve değerlerle bütünlük içinde bir bakış açısı sergilemiştir.

Deney ve kontrol grubundaki yaşlıların Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanmadan önce ve sonra hayat kavramı ile ilgili ifadeleri incelenmiş ve elde edilen kategoriler Tablo 58’de sunulmuştur.

Tablo 58. Deney-kontrol grubu yaşlı katılımcıların uygulama öncesi ve sonrası hayat kavramı ile ilgili görüşleri

	Ön görüşme		Son görüşme	
	Deney	Kontrol	Deney	Kontrol
Allah (cc)	0	0	1	0
Acısıyla tatlısıyla yaşamak	3	4	0	2
Değer	1	0	0	0
Gelip-geçen	1	1	2	2
Gerçek	1	3	0	1
İyilik-güzel	4	0	9	7
Olmazsa olmaz	1	0	0	0
Sağlıklı olma	2	0	1	0
Varlık-yaşam	11	3	7	7
Yaşanması gereken	1	0	1	0
Aile-dost sahibi olmak	0	2	0	1
Eğlenmek-mutlu olmak-huzur	0	3	0	1
İnanç sahibi olma	0	1	0	0
Şükretmek	1	0	0	0
Nefes almak	0	1	0	0
Umut-beklenti	0	1	3	0
Yaşamaya değer	0	1	0	0
Hiçbir şey	0	1	0	1
Hediye-armağan	0	0	1	0
İyi değerlendirilmeli	0	0	2	0
İyi yaşam	0	0	1	0
Sevda	0	0	1	0
Ahirete hazırlık	0	0	0	1
Her şey	0	0	0	1
Tecrübe	0	0	0	1
Yapabilmeye çalışılan	0	0	0	1
Maneviyat	0	0	1	0
Kimseye muhtaç olmama	0	0	1	0
Zorluklar	0	0	0	2
Boş	5	11	3	3

Tablo 58 incelendiğinde hayat kavramına yönelik görüşlere göre deney grubunda ön görüşmede dört kişi tarafından söylenen iyilik-güzel ifadesi son görüşmede dokuz kişi tarafından kullanılmıştır. Deney grubunda ön görüşmede kullanılmamış ama son görüşmede kullanılmış olan Allah, umut-beklenti, hediye-armağan, iyi

değerlendirilmeli, iyi yaşam, seveda, yapabilmeye çalışılan, maneviyat kavramları dikkat çekmektedir. Uygulanan programın, deney grubunun hayat kavramına ilişkin bakış açısına olumlu yansıdığı gözlemlenmektedir.

6.2.3. Programda Çocukların Haftalara Göre İşlenen Temaya İlişkin Yazdıkları Duaların İncelenmesi

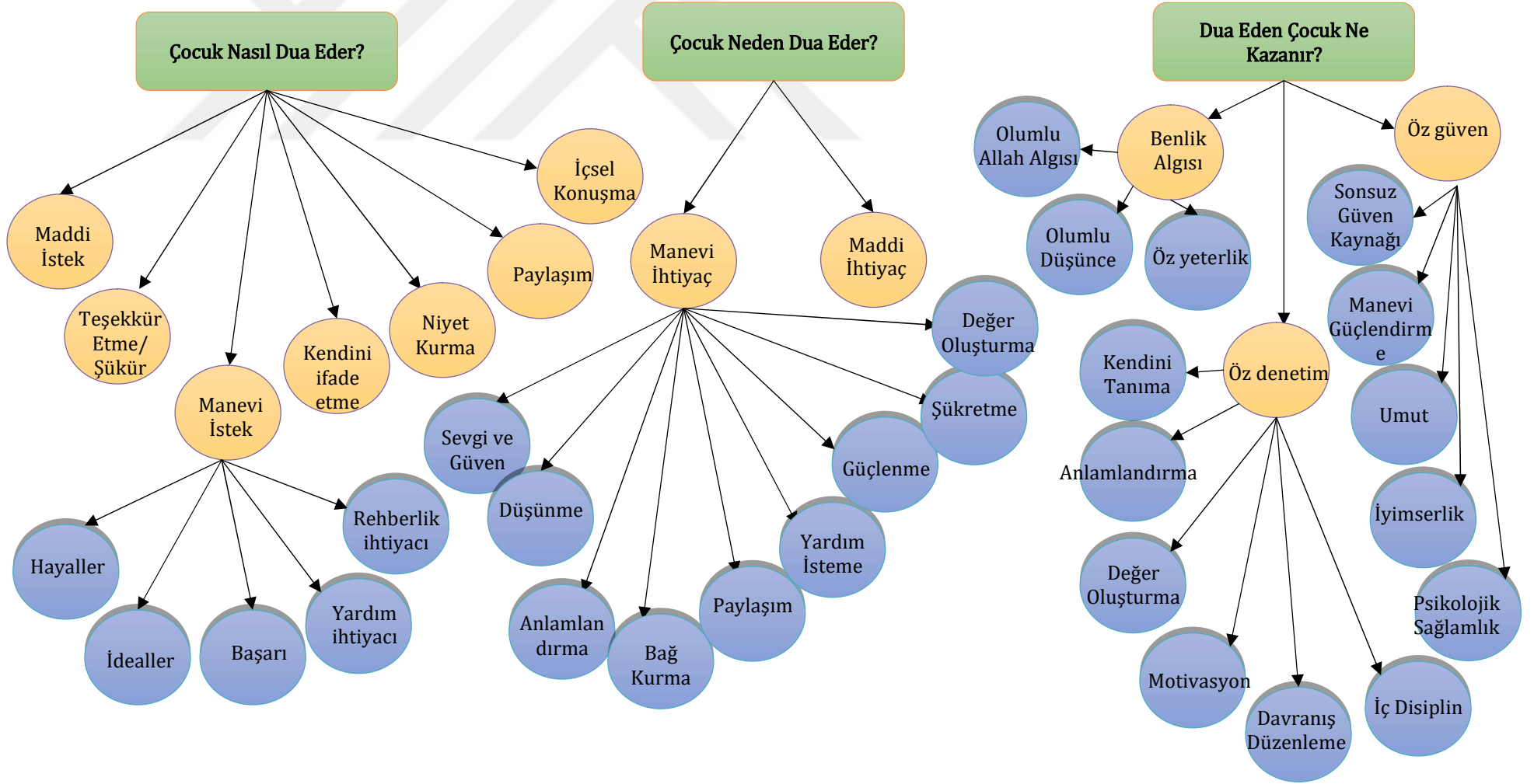
Oturumların sonunda çocukların kendi ifadeleriyle Allah'a mektup/dua yazmaları istenir. Bu duygu ve düşüncelerle çocuk Allah'a mektup yazmakta, "Ne öğrendik, neye niyet ettik" sorusuna cevap bulurken bir yandan aldığı kararları inşa etmekte bir yandan da Allah ile konuşmaktadır. Ona niyetini yazmakta ve gerçekleştirmek için yardım istemektedir. Böylece temanın içselleştirilmesi, değerlerin aşkın olandan bireye, bireyden aşkın olana bir döngüye girmesi ve değerlerle içsel bir bütünlük sağlanması amaçlanmaktadır. Ölçme- değerlendirme sürecine hizmet eden bu etkinlik aynı zamanda katılımcıda bir karar mekanizması oluşmasına yardımcı olmaktadır. Böylece eyleme geçmek için motivasyon sağlanmaktadır.

Çocuğun nasıl ve neden dua ettiğine, dua eden çocuğun ne kazandığına ilişkin veri elde ettiğimiz bu uygulamalarda benlik algısı, öz denetim ve öz güven açısından çocuğun kazanımları değerlendirilmiştir.

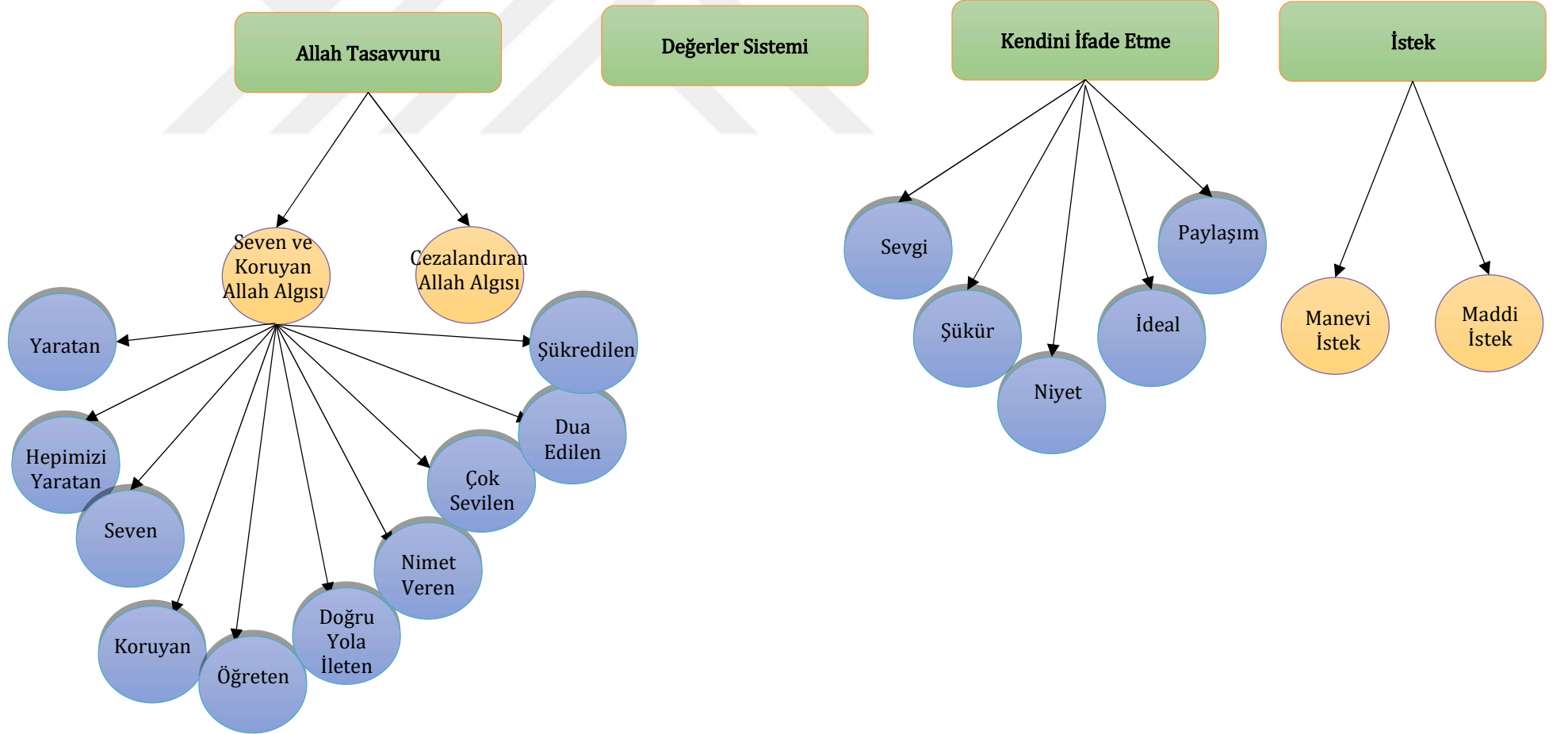
Çocukların dualarında, oturumlarda işlenen temanın çocuktaki yansımalarına ilişkin verilerle birlikte çocuğun Allah tasavvuruna ilişkin veriler elde edilmiştir. Her oturumda manevi literatürden yararlanılarak seven ve koruyan Allah tasavvuru üzerine çalışılması bu verilerin elde edilmesine kapı aralamıştır.

Şekil 2 ve Şekil 3'te çocukların dualarından elde edilen veriler görsel olarak yansıtılmıştır.

Şekil 2: Çocuğun Dua Ağacı

Şekil 3: Çocuk Duaları Ağacı

Aşağıda oturumlarda işlenen temaya ilişkin kısa bilgilerle birlikte çocukların o oturumda yazdığı dualardan elde edilen verilerin analizi yer almaktadır.

"Hayatım için Teşekkürler Allah'ım" temalı oturumda hepimizin Allah'ın sunmuş olduğu armağana karşılık ona çeşitli vesilelerle teşekkür edebileceği söylenmiştir. Çocukların kendilerine yakın hissedeceği örnekler sunulmuş, iyi bir insan olmaya çabalamanın, iyi işler üretmenin ve iyilikle meşgul olmanın Allah'a teşekkür etmenin bir ifadesi olduğu konuşulmuştur. Yetişkin katılımcılarımızın çocuklar için hazırladığı hediyelerin takdimiyle çocuklara şükran duygusu yaşatılarak teşekkürlerini ifade etmeleri sağlanmış ve çeşitli etkinliklerle konu pekiştirilmiştir. Allah'a bir şükür ifadesi olarak bahçeye çiçek dikilmiş, her iki kuşak da toprakla ve doğayla mutlu olmuş ve mutluluklar paylaşılmıştır. An'a dikkat çekilmiş, gökyüzüne bakılmış, gözlerimize işaret edilmiştir. Allah'ın verdiği nimetlere, kâinata, yaratılan bütün güzelliklere dikkat çekilerek, ne kadar sevildiğimiz anlatılmıştır. Bizim için bu kadar güzel bir dünya yaratan, sevdiğimiz her şeyi bize veren Allah'a teşekkür ettiğimiz/şükrettiğimiz bu oturum sonrasında çocukların duygu ve düşünceleri yazdıkları dualara yansımıştır.

Çocukların kendi ifadeleriyle yazdığı dualarda Allah ile bağlarının var olduğu görülmektedir. İşlenen tema ile ilişkili olarak "Allah'ım, seni çok seviyorum.", "Allah'ım, sana çok teşekkür ederim." gibi sevgi ve şükür ifadesine duaların çoğunda rastlanmaktadır. Bu ifadeler, şükür/teşekkür değerinin çocukların zihinlerinde karşılığını bulduğunu göstermektedir.

Çocukların ruh dünyasında nasıl bir Allah algısı olduğuna ilişkin veriler, oturumun sonunda dualara şu ifadelerle yansımaktadır: "Bizleri sen yarattın.", "Karada, havada, denizde bizi gezdiren Allah'tır.", "Sevgiyi, saygıyı, merhameti yani insanlara değer vermeyi sen öğrettin", "Allah'ım, sen bize görmek için göz, duymak için kulak, tatmak için dil verdin.", "Bana annemi, babamı verdin.", "Allah'ım, bana bu güzel hayatı, ailemi verdin, bana nimet verdin, derslerde beni çok iyi yaptın.", "Allah'ım, bizi,

doğayı, hayvanları yani bütün canlıları sen yarattın. Allah'ım, bizi koruyup kolladın, seni çok çok seviyorum, bize mutlu bir yaşam verdin.", "Allah'ım, hayvanları, insanları, çiçekleri, bizleri sen yarattın, sana çok teşekkür ederiz. İyi ki varsın Allah'ım.", "İyi ki bizi sen yarattın. Seni çok seviyoruz. Sana şükrediyoruz. Sana dua ediyoruz.", "Allah'ım, bizi sen yarattın, saygıyı, sevgiyi öğrettin, kuşlara uçmayı... Her şeyi sen yarattın, bizi doğru yola ilettin Allah'ım.", "Rabbim, bana güzeller güzeli annemi verdiğin için teşekkürler. Rabbim, bana yakışıklı mı yakışıklı babamı verdiğin için teşekkürler. Rabbim, bana şirin mi şirin kardeşimi verdiğin için teşekkürler.", "Allah'ım, sen bizi koruyan, seven Allah'sın. Bizim koruyucumuz sensin. Seni hepimiz çok seviyoruz. Hepimiz sana emanetiz.", "İyi ki, varsın Allah'ım, seni çok seviyorum, bütün kalbimle... Beni yarattığın için teşekkür ederim.", "Allah'ım, senden bütün sınavlardan aldığım not için şükür ediyorum, sağlığım için şükür ediyorum.", "Sizden matematiği, resmi, Türkçeyi, bütün dersleri öğrendim Allah'ım.", "Allah'ım, bizlere akıl fikir verdiğin için çok teşekkür ederim. Anne, babamızı, bizleri sen yarattın. Bizlere nimet verdiğin için çok teşekkür ederim. Her şey için çok çok teşekkür ederim.", "Allah'ım, sana her gün şükrediyorum. Sana her gün şükretsem bize verdiğin nimetleri çoğaltır mısın? Bizleri sakın kendinden ayırma. Seni çok seviyorum Allah'ım, seni çok seviyorum Allah'ım.". Bu ifadelerden yola çıkarak çocukların dualarında kullandığı ifadelerle bir tasvir yapacak olursak; yaratan, hepimizi yaratan, doğayı, hayvanları, bütün canlıları yaratan, göz, kulak, dil, akıl, fikir veren, sevgi, saygı, merhamet gibi değerleri öğreten, bize bu güzel hayatı, annemizi, babamızı, ailemizi veren, bize mutlu bir yaşam veren, nimet veren, bizi koruyup kollayan, sağlık veren, bizi seven, çok sevdiğimiz, bütün kalbimizle sevdiğimiz, dua ettiğimiz, şükrettiğimiz, her gün şükrettiğimiz, şükredersek nimetlerini çoğaltan, bizim koruyucumuz olan, kuşlara uçmayı öğreten, bizi doğru yola ileten, derslerde başarı veren, kendisine emanet olduğumuz bir Allah algısı ortaya çıkmaktadır. Bu verilere göre oturumlarda verilmesi

amaçlanan seven ve koruyan Allah algısı çocukların ifadelerinde ön plana çıkmakta, korku ve kaygıya rastlanmamaktadır.

Çocukların dualarında herhangi bir maddi istek bulunmamaktadır. Bu da Allah ile sadece bir istekte bulunmak için değil onunla her an aktif bir bağ içinde olmaları yönündeki beklentimizin olumlu sonucuna işaret etmektedir. Çocuklar bir sevdikleri ile konuşur gibi güven içinde kendilerini özgürce ifade etmektedir. Duygularını dile getirmekte, yaşamları ile ilgili isteklerini rahatça söylemektedir. "İnşallah büyüyünce öğretmen olur, öğrencilerimle güzel geçirim.", "Beni mühendis, doktor olmayı nasip et Allah'ım.", "Allah'ım, ben futbolcu olmak istiyorum, amin.", "Doktor olmak istiyorum, çocukları muayene etmek istiyorum, hastaları iyileştirmek istiyorum.", "Büyüyünce ilk asker olmak istiyorum, bir de astımımın geçmesini diliyorum. İyi bir hayat, iyi arkadaşlar dilerim.", "Ben büyüyünce doktor ve hemşire olmak istiyorum.", "Allah'ım, inşallah büyüyünce beni kalp doktoru yaparsın ve sınavlarımdan yüksek puan almayı sen kabul et, amin." Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi çocuklar dua ederken kendiyle ilgili düşünme, ne istediğini sorgulama, kendini tanıma sürecine girmekte, beklentilerini dile getirirken aynı zamanda hayal kurmakta, ideallerini dile getirmektedir. Başka bir ifade ile kendi ile içsel bir yolculuğa çıkmakta ve en yakınındakine kendini ifade etmektedir. Ondan yardım isterken ideallerini şekillendirmektedir.

Dua ederken çocukların değerler sistemine ilişkin gelişim kaydetmekte ve kararlar almakta olduğu yine onların yazdıkları dualarda görülmektedir. Her oturumda işlenen değerlerin dualarda kullanılan ifadelerle yansıdığı dikkat çekmektedir: "Allah'ım, ben artık iyi bir insan olacağım. Allah'ım anneme, babama dünyadaki tüm varlıklara yardım edeceğim. Sana çok teşekkür ederim Allah'ım.", "Allah'ım, ben dürüst, güvenilir ve saygılı, sevgili birisi olacağım.", "Bugün değer bilmeyi, yaramazlık yapmamayı öğrendim, mutluyum çünkü yeni şeyler öğrendim.", "Rabbim, artık ben çokook iyi bir

insan olacağım.", "Allah'ım, bugünden sonra hep sana şükür edeceğim. Sana çok teşekkür ediyorum, bana annemi babamı verdiğin için.", "Allah'ım, hep iyi olayım.", "Allah'ım, beni sen yarattın, öyleyse şükredenlerden olmalıyız. Şükür yalnız el açıp yakarmakla olmaz. Önce bir işe başlayacağımız zaman o işin gerekli olanlarını fiil ile yapacağız. Ondan sonra Allah'a dua edip sonucunu bekleyip şükredici kul olacağız. Allah'ım, sana hep şükredenlerden olacağız." Bu ifadelerden yola çıkarak çocukların değer ve davranış düzenleme sürecinde duanın bir niyet etme ve karar verme eylemi olduğunu söylemek mümkündür. Çocukların içsel konuşmalarında davranışlarını düzenlediğini düşünecek olursak duayı da bir içsel konuşma süreci olarak değerlendirmemiz mümkündür. Bu içsel konuşmalar dua ile çocuğun Yaratıcısıyla konuşma biçimine dönüşürse, çocuk davranışlarını manevi değerler ekseninde şekillendirme imkânı bulabilir. Değerleri içselleştirme ve niyet inşa etme açısından dua çocuğun içsel süreçlerine kapı aralar. Eyleme geçmek için gerekli motivasyonu sağlar.

Vicdan ve özveri değerlerinin konu edildiği "İçindeki İyi Sesi Dinle" temalı oturumda içerisinde kuşaklararası ilişkilere yer verilen bir film seyredilerek değerlendirmesi yapılmıştır. Daha öncesinde çocuklara hediye edilen ve çocukların okumuş olduğu kitaptan uyarlanmış olan filmde işlenen değerlerin altı çocuklarla birlikte çizilmiştir. Filmin ardından bir drama etkinliğiyle çocukların dikkati iç seslerine çekilmiş, vicdan kavramı anlamlandırılmış, Kur'an'da kullanılan buğday tohumu metaforuyla iyilik ve özveri konusuna geçilmiştir. Bir iyiliğin hayattaki yansımalarına değinilmiş, gerçek sevgi ve samimiyetin insana yaşatacağı bereket ve mutluluğa vurgu yapılmıştır. Büyüklerimizden bir katılımcı geçmişten verdiği sadaka taşı örneğiyle konuyu pekiştirmiş, ardından özveri değerinin hayatta pratik bir karşılık bulması adına çocuklarla bir sosyal sorumluluk projesi başlatılmıştır. Oturumun sonunda çocukların kaleme aldığı dualarda işlenen temanın onlarda uyandırdığı yankı dikkat çekmektedir: "Sevgili Allah'ım, bugün bir proje yaptık. Bir buğday tohumunda neredeyse yedi yüz

tane buğday tanesi var. Bu şeyde iyilik dersi işledik ve artık nasıl iyilik yapacağımızı öğrendim." ifadelerini kullanarak duasını yazan bir çocuk katılımcı dersin bir özetini geçer gibi günün değerlendirmesini duasına yansıtmaktadır. "Allah'ım, paylaşmanın iyi bir şey olduğunu ve bunu gizlice yapmayı öğrendim, bundan sonra paylaşımcı olacağım." diyerek bir çocuğumuz hem oturumun çıkarımını yapmakta hem de davranışlarını düzenleme sürecinde aşama kaydetmektedir. Başka bir duada "Allah'ım, ben bugün şöyle bir karar aldım; insanlara hep iyilik yapacağım, hiç ama hiç kötülük yapmayacağım." ifadelerini kullanarak çocuk değerler sisteminin temelini atmaktadır. Yaratıcısıyla aldığı kararı paylaşarak kendine bir söz vermekte, davranışlarını düzenlemektedir. "Allah'ım, düşümdüm ki iyilik çok güzel bir şey. Bu nedenle her zaman insanlara iyilik yapacağım. Eğer kötülük yaparsam hemen özür dileyeceğim. Seni çok seviyorum." ifadelerini kullanarak dua eden bir çocuğumuz sevgi temelinde bağ kurduğu Yaratıcısıyla açık ve güvenli bir şekilde konuşmakta, insan olarak hata yapabilme potansiyelini dile getirmekte, hata yaptığında ne yapması gerektiğini değerlendirmekte ve iyi bir insan olma yolunda aldığı kararını bildirmektedir. Bu duadan yola çıkarak çocukların dualarında hem kendini değerlendirme ve tanıma hem de Yaratıcılarını tanıma ve onunla bağ kurma sürecine girdikleri görülmektedir. "Ben bugün hislerimizi hep dinlememiz gerektiğini düşündüm ve biz iyilik yapınca onun yedi yüz tane ile dönüştüğünü öğrendim. Ve bu ders bana çok eğlenceli ve güzeldi." ifadelerini kullanarak dua eden bir çocuğumuz hislerini dinlemesi gerektiğini dile getirirken duanın içsel bir yolculuğa kapı araladığına dikkat çekmektedir. Başka bir dua bu düşünceyi destekler niteliktedir: "Allah'ım, sizin içimizden geçen her cümleyi bildiğinizi öğrendim. Böyle bir hayatı bana verdiğiniz için teşekkür ederim." Bu ifadeden yola çıkarak söyleyebiliriz ki içsel konuşmalarını duyan bir Yaratıcının varlığını bilmek, Onu tanımak çocuğun manevi güçlenme sürecine katkı sunmaktadır.

"Güvenilir Ol, Güvenle Yaşa" temalı oturumda büyüklerimiz ve çocuklarımız arasında gelişen bağları görebildiğimiz sevgi ve güven ortamında Hepimiz Aynı Kayıktayız adlı bir drama etkinliği ile güveni sarsan davranışlar, güveni geliştiren davranışlar ve oluşan farkındalıkla ileriye dönük niyetler hakkında beyin fırtınası yapılmıştır. Büyüklerimizin de aktif olarak katıldığı etkinlikte eski zamanlarda güven duygusu içeren anıların paylaşımına yer verilmiş, komşuluk ilişkileri ve insanların birbirlerine duyduğu güvene ilişkin hatıralar anlatılmıştır. Bir büyüğümüz izcilik anılarıyla bütünleştirerek güven ve iletişimin önemine vurgu yapmış, 84 yaşındaki bir başka katılımcımız eskiden güven ilişkilerine ilişkin paylaşımlarından sonra Türk Sanat Musikisinden bir şarkı seslendirmiştir. Çocukların coşkuyla ve alkışlarla dinlediği eserin ardından selam konusuna ilişkin sohbet edilmiş, selamın aslında "benden sana zarar gelmez" demek olduğu anlatılmıştır. Güvenilir olmanın önemine ilişkin konuşulmuş ve Peygamberimizin Emin yönünden bahsedilmiştir. Sonsuz güven kaynağına dikkat çekilerek Rabbimizin bizi her yerde her zaman gördüğü ve duyduğu anlatılarak o güveni hissetmeleri istenmiştir. Taptuk Emre ile Yunus Emre'nin diyalogu anlatılarak her varlığın dua halinde Allah'a sığındığı anlatılmıştır. Her an Allah ile beraber olduğumuzu hissetmenin en güzel aracının dua olduğu konuşulmuş, hep birlikte dua için el açılmış her oturumun sonunda olduğu gibi bu oturum için özel yazılmış güven temalı Türkçe dua okunmuş, katılımcılar tekrar etmiş ve hep bir ağızdan amin denilmiştir. Oturumun ardından bu duygularla Allah'a mektup yazmaları istenen çocukların dualarında yine işlenen temaya ilişkin yansımalar bulunmaktadır. "Allah'ım, bundan sonra bir canlıya zarar vermeyeceğim." ifadeleri çocukların dualarda bir bütünlük duygusu yaşadığını göstermektedir. "Rabbim, ben bu dünyada çok güvenilir bir insan olmak istiyorum ve olmaya da çalışıyorum. Lütfen bana yardım et Rabbim. Senden yardım bekliyorum." diyerek davranışlarını düzenlemek için iradî bir süreç geçtiğine dikkat çeken çocuğumuz sonsuz güç ile bu niyetini paylaşmakta ve ondan güç

almaktadır. "Ben bugün güvenle ilgili çok güzel şeyler öğrendim. Ben dürüst güvenilir, saygılı bir insan olacağım. Herkes konuşabilir, arı, karınca gibi vb. şeyler." Bu ifadelerden yola çıkarak çocukların dua ile birlikte kainatta yalnız olmadıklarını, her varlığın haklarının olduğunu düşündüklerini ve onlar için de kararlar aldıklarını ve iyi dileklerde bulunduklarını söylemek mümkündür. "Kızdığımızda bile dürüst, saygılı, iyi bir şekilde olmak isterim." ifadelerini kullanan bir çocuğun öfke anında geliştirmek istediği tutuma ilişkin niyetini okumakta ve dolayısıyla duanın çocuğun kişilik gelişimine olumlu katkılar sunduğunu görmekteyiz. "Allah'ım, tek sana güveniyorum, o yüzden bunu sana söylüyorum. Arkadaşlarıma iyi davranarak, yalan söylemeyerek, dürüst, güvenilir bir insan olmak istiyorum." ifadeleri ise duanın çocuk için güvenli bir liman olduğu görülmektedir. Çocuğun duada kendini rahatça ifade edebildiği, yardım isteyerek güçlendiği, hayata daha sağlam bir psikoloji, umut ve iyimserlikle baktığı onun dualarında kendi ifadelerinden okunmaktadır.

Çocukların dualarında kullandığı ifadelerden yola çıkarak; dua ederken çocuğun kendini ve yaratıcısını tanıma sürecine girdiğini söylemek mümkündür. Çocukların, maddi ve manevi istekte bulunma, teşekkür etme/şükretme, kendini ifade etme, içsel konuşma, niyet kurma ve paylaşma biçimlerinde dua ettiği görülmektedir. Sevgi ve güven, düşünme, anlamlandırma, bağ kurma, paylaşım, yardım isteme, güçlenme, şükretme ve değer oluşturma gibi manevi ihtiyaçlarına karşılık bulmak için dua eden çocuğun benlik algısı, öz denetim ve öz güven açısından gelişme kaydetmesi söz konusudur. Dua ederken olumlu Allah algısı, olumlu düşünce ve öz yeterlilik açısından beslenen çocukların benlik algısının da olumlu yönde etkileneceğini söylemek mümkündür. Kendini tanıma, anlamlandırma, değer oluşturma, motivasyon, davranış düzenleme, iç disiplin açısından dua çocuğa bir bütünlük duygusuyla sağlıklı bir öz denetim geliştirme zemini hazırlayabilir. Sonsuz sevgi ve güven kaynağını hisseden çocukların psikolojik sağlamlık, umut, iyimserlik ve Manevi güçlenme düzeyleri

yükselebilir. Kendi dilinde kendi ifadeleriyle ettiği dualarda çocuğun kendini tanıma ve ifade etme becerisinin gelişeceğini, Allah tasavvuru ve değerler sisteminin şekilleneceğini, davranışlarının bu değerler ekseninde düzenleneceğini ve çocuğun manevi açıdan güçleneceğini söylemek mümkündür.

6.2.4. Programda Yaşlıların Haftalara Göre İşlenen Temaya İlişkin Yazdıkları Duaların İncelenmesi

Programda her oturumda bir değer işlenmiş ve bu değer anamlandırılması ve içselleştirilmesi için katılımcıların Allah'a mektup niteliğinde dualar yazmaları istenmiştir "Ne öğrendik, neye niyet ettik?" sorusuna cevap veren katılımcılar bir yandan konu açısından kendilerini değerlendirme imkânı bulmuş bir yandan da algı ve davranışlarını düzenleme sürecine girmişlerdir. Ayrıca dualarda yazılan ifadelerde umut, iyimserlik ve Manevi güçlenme süreçlerine ilişkin duanın önemli yansımaları görülmektedir.

Oturum sonlarında yazılan dua örneklerinde yaşlılarda dua etmenin hangi süreçleri desteklediğini görebilmek mümkündür. Şükür ve olumlu bakış açısının konu edildiği "Gül Düşün Gülistan Ol" temalı oturumda olumsuz düşüncenin onlara ne gibi yansımalarının olduğunu kendi ifadeleriyle kaleme alan yaşlı katılımcılar oturum sonunda aldıkları kararları ve niyetlerini dualarında dile getirmişlerdir. Bir katılımcımız olumsuz düşünceye kapıldığında neler hissettiğini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Kötü ya da olumsuz düşüncelere kapıldığım zaman benim vücudumda herhangi bir organımda maraza sebep olduğunu düşünüyorum."* Bu sözlerle olumsuz düşüncenin bedende ne gibi bir hissiyat bıraktığını dile getirmiştir. *"Olumsuz düşünce, vesvese, kaygı, tasa, negatif bir yaşama yol açar."* diyen bir katılımcı bu ifadelerinin ardından duasını şu sözlerle kaleme almıştır: *"Rabbim, senden geleni kabul edecek bir gönül ver ya Rabbim."* Bir katılımcı olumsuz düşünceye ilişkin görüşlerini; *"Testere gibi kesme.*

Ağaç gibi, kuş gibi, çiçek gibi güzeli düşün. Olayların her zaman olumlu yönünü görüp hayatımıza oradan bakmak gerekir." sözleriyle ifade ederken ardından şu dua ile Allah'tan kurduğu niyete ilişkin yardım talebinde bulunmuştur: *"Allah'ım, beni benle sinama."* Bir başka katılımcımız *"Olumsuz düşünce fındığın içindeki kurt gibidir, insanı yer bitirir, Allah korusun."* diyerek olumsuz düşünceye ilişkin görüşünü ifade ederken *"Allah'ım, her nimete her nefese şükürler olsun, sana sonsuz hamd ederiz. Amin."* diyerek olumlu bir bakış açısı geliştirmek için duasıyla eyleme geçmiştir. Katılımcıların dualarından yola çıkarak oturumda işlenen tema ile alakalı bir farkındalık, bundan sonrası için niyet kurma ve eyleme geçmek için bir motivasyon sağlandığını söylemek mümkündür. Oturum sonunda herkesin kendi ifadesiyle dua etmesi bu motivasyona uygun bir zemin oluşturmaktadır.

"Ruhunu tüm kırılganlıklardan azat et" temalı oturumun sonunda bir katılımcımız *"Affedemeyen kendine kötülük yapar, hırs ve kin depolar. Bu da sağlığını bozar."* diyerek konuya ilişkin farkındalığını paylaşırken *"Ya Rabbim, yaşamımı daha güzelleştirmek için hayırlı işlerle meşgul olmamı sağla."* duasıyla niyetini ortaya koymaktadır. Yaşamının seyrine yön verirken kendini aktif olarak konumlandırmakta ve hayırlı işlerle uğraşmak için motivasyon oluşturmaktadır. Öte yandan başka bir katılımcımız *"Affi seven bir Allah'ın kulu olduğum için umumiyetle hoşgörülüyim, estağfirullah el-azim."* ifadelerini kullanarak kendini değerlendirmekte, tutum ve davranışlarının referansı olarak Allah'ın ahlakına işaret etmektedir. Ardından duasını eklemektedir: *"Ya Rabbi, ailemi ve bütün Müslüman kullarını, fitneden, fesattan koru. Geleceğimizi huzurlu kıl Allah'ım."* Bu ifadelerden yola çıkarak gelecekte beklentisini umut ve iyimserlik içeren duasıyla tasavvur etmekte olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka katılımcımız oturumda öğrendikleri üzerinden kendi davranışlarını düzenlemeye niyet ettiğini şu duasıyla ortaya koymaktadır: *"Bugün Yunus Peygamberin hakkında çok iyi şeyler öğrendim. Hz. Muhammed'in Taif'te yaşadığı olayı öğrendim."*

Rabbim bize hep sağduyu ile davranma azmi ver inşallah." Katılımcıların konuya ilişkin yazmış oldukları duaları, onların dua ederken içe yönelme, kendilerini değerlendirme, farkındalık, niyet kurma, davranış düzenleme, Manevi güçlenme gibi süreçler yaşadıklarını göstermektedir.

6.2.5. Uygulanan Program Sonrası Çocukların Duygularının İncelenmesi

Uygulanan program sonrası çocukların yazmış oldukları duygu ve düşünceler onların genel olarak mutlu ayrıldıklarını göstermektedir. Bu duyguyla beraber empati kurmuş oldukları ve yaşlılığın da hayata dâhil olduğuna ilişkin duyarlılık kazanmış oldukları satır aralarından okunmaktadır. *"Bu çalışmada çok şey öğrendim, mutlu oldum, kitap kazandım ve sizi yaşlı olduğumda anacağım."* diyen bir çocuğumuz şimdiden hayatın -yaşlılıkla birlikte- bütününe ilişkin bir algı oluşturduğunu göstermektedir.

"Harikaydı, çok eğlendim. Bütün çalışmalarla gurur duyuyorum. Sizi çok sevdim, tabi bütün dedelerimi de... Sizi çok özleyeceğim, umarım sizi büyüyünce bulurum." ifadeleriyle duygularını dile getiren bir çocuğumuz özlem duyacağını dile getirerek kurmuş olduğu bağa işaret etmektedir. Büyüdüğünde bizi bulmak gibi bir düşüncesinin olması ise vefa duygusunu ve arada oluşan sevgi bağını göstermektedir.

"Büyüklerimi çok sevdim. Onları iyi dinledim. Onları çok seviyorum. Görüşürüz." ifadesiyle duygularını dile getiren bir çocuğumuz ise büyüklerine duyduğu saygıyı ve onların sözlerine verdiği önemi dile getirmektedir.

"Ben bu etkinliği çok sevdim. Bilgiler öğrendim. Çok mutlu oldum. Devam etmesini istiyorum. Sizleri çok seviyorum." ifadelerini kullanan bir çocuğumuz uygulanan programın daha uzun süreçlerde devam edebileceği ve faydalı olacağı izlenimi uyandırmaktadır. Başka bir çocuğumuz şu sözleriyle bu düşüncemizi pekiştirmektedir: *"Bu benim için çok güzel bir duyguydu. Benim için de çok güzel bir*

çalışma oldu. Keşke her zaman olsaydı, her gün gelirdim. Sizleri çok seviyorum. Sizi daha ayrı seviyorum, Esra Öğretmenim."

Uygulamalar esnasında bir çocuğumuz, Atatürk sevgisiyle ön plana çıkan yaşlı bir katılımcımıza getirdiği hediyeyle, büyüklerin onda bıraktığı tesiri gözler önüne sermektedir. Hediye ettiği *Nutuk* kitabının ön sayfasında çocuğumuz tarafından şu sözler yazılmıştır: *"Kıymetli M. Teyzeciğim, Ben A. D. Y. Birinci vazifem, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir. Muhtaç olduğum kudret, damarlarımdaki asil kanda mevcuttur! Sizin içiniz rahat olsun. Ellerinizden öperim. Saygıyla."*

6.2.6. Uygulanan Program Sonrası Yaşlıların Duygularının İncelenmesi

Programa katılan yaşlı katılımcıların bizzat kaleme aldığı duygu ve düşünceler, onların programa ilişkin görüşlerine, geçirdikleri hayata ilişkin algılarına, o an hissettikleri baskın duyguya, geleceğe ilişkin bakış açılarına, zamanın eski ve yeni şartlarına ilişkin karşılaştırmalarına, yeni kuşaklara ilişkin düşüncelerine dair ipuçları vermektedir. Programa ilişkin görüşleri sorulduğunda yaşlı katılımcılarımız çeşitli ifadelerle düşüncelerini dile getirmiştir.

"Bu etkinlikte geçmişe doğru bir yolculuk yaptık. Zaman içerisinde nereden nereye geldiğimiz, hangi yollardan geçtiğimiz bir film şeridi gibi geçti. Umarım gençlere bir nebze olsun faydamız olmuştur. Hayat çok çabuk geçiyor ve bu sürenin her anını değerlendirmek gerekiyor. Hayatın kendine sorun yapacak ve onun için de uğraşacak kadar uzun olmadığı bilinmelidir." diyen bir büyüğümüz uygulamalar esnasında çocuklarla bir araya gelerek hayatının başlangıcından bu yana tecrübelerini anımsadığını ve gözden geçirdiğini dile getirmektedir. Faydalı olmanın neredeyse her katılımcımızın belirttiği gibi ona da iyi geldiği ifadelerinden okunmaktadır. Geldiği bu noktada ise yaşamından öğrendiklerini ve çıkardığı dersi yeni kuşaklarla paylaşma

ihtiyacı hissetmekte ve çıkardığı bir dersi paylaşmaktadır. Bu ders yaşadığı hayattan bir çıkarımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılarımızdan seksen altı yaşında başka bir büyüğümüz yine tüm hayatını değerlendirdiğinde ulaştığı noktayı şu ifadelerle dile getirmektedir: *"Bakıyorum insanlara, her gün buradan kimler gelmiş kimler geçmiş. Hiçbiri erememiş hayatın ahvaline. Bir gün sen de toprak olursun ne şanın kalır ne şöhretin. İyilik ettinse işte o kalır arkanda, en büyük servetin."* Bir başka büyüğümüz benzer ifadeler kullanarak çocukluğundan bu yana hayatını gözden geçirdiğini dile getirmektedir: *"Biz de bir zamanlar küçüktük, büyüdük. Küçükken nasıl olduğumuzu hatırladık. Birbirimize sevgi ile baktık bu süre içinde; bu bile yetmez mi?"* Bu ifadelerle hayatını baştan sona gözden geçirdiğini dile getirmekte ve çocuklarla kurduğu sevgi bağına işaret etmektedir. Bunu iyi bir kazanım olarak değerlendirmekte ve memnuniyetini dile getirmektedir. Aynı katılımcımız uygulamalar esnasında kendini değerlendirme, öz farkındalık ve kendini ifade etme fırsatı bulduğunu şu cümlelerle dile getirmiştir: *"Bu anketlerde kendini ifade etmeyi öğrendik bana göre. Nasıl olduğumuzu bulmaya çalıştık. Ben vicdanlı, özverili, azla yetinen, mutlu olmayı becermeye çalıştığımı görüyorum."* Program esnasında kendini değerlendirme, öz farkındalık ve kendini ifade etme imkânı yakalayan bir başka katılımcımız ise şu ifadeleri kullanmaktadır: *"Kötü geçmedi. Her şeyin iyisini yapmaya çalışalım. Kötülükleri, hatayı asla kabul edemem. Elimden geldiğince hata yapmamaya çalışırım çünkü affedilemez. Elimden geldiğince doğru ve dürüst olmaya çalıştım. Ne derecede başarılı olduğumu sonuçlar gelince göreceğiz."* Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının yaşlıların öz değerlendirme, öz farkındalık, anlamlandırma, umut, iyimserlik ve psikolojik iyi oluş süreçlerine olumlu yansıdığını ve gelişimlerine katkı sağladığını söylemek mümkündür. Bu düşüncayı destekleyen bir başka değerlendirme de şu ifadelerle dile gelmiştir: *"Çok güzeldi, tanışma ortamı oldu ve insanın kendi kusurunu fark etmesi için fırsat oldu. Kendini geliştirmesi için imkândı. Çocuklarla birlikte olmak*

beni neşelendirdi, huzur verdi. Gül bahçesine girmek gibiydi. Tekrarını dilerim, daha sık yapılsın."

Bir büyüğümüz programın ardından; *"Böyle güzel birlikteliklerin toplumumuzda artması, yetişkinlerin bilgi, beceri ve sevgilerini gençlere aktarmaları, gençlerin gelişmesindeki katkı beni mutlu ediyor. Bu tür uygulamaların çok olmasını temenni ediyorum."* cümleleriyle programın faydalı olduğuna ilişkin görüşünü belirtirken aynı zamanda tecrübe, bilgi ve becerilerini paylaşma, kültürel aktarım yapma, faydalı olma ve sevgi bağı kurma gibi ihtiyaçları dile getirmekte ve bunun mutluluk sebebi olduğunu ifade etmektedir. Başka bir büyüğümüz ise faydalı olma ihtiyacı karşılandığında duyduğu mutluluğu ve motivasyonu benzer ifadelerle dile getirmektedir: *"Kuşaklararası yapılan değerler eğitimine şahsen katıldım. Bu süreç içerisinde bir nebze katkıda bulundum ise bundan mutluluk duydum. Eğer sizin çalışmalarınıza bir faydası oldu ise müteşekkirim. Çocuklara faydası oldu ise bu ayrıca mutluluktur. Bundan sonra yapacağınız projelerinizde size başarılar diliyorum. Saygılarımla."* Bu ifadeler, uygulanan programa katılmanın, katkı sağlamanın, kabul görmenin, önemsenmenin, kuşaklararası değerler aktarımı yapabilmiş olmanın bir mutluluk sebebi olduğuna işaret etmektedir.

"Değerli Esra Hocam, sizinle tanıştığuma, böyle bir projede yer aldığıma çok memnunum. Hayata dair anlatımlarınız, dini bilgilerinizle çok aydınlandım. Verdiğiniz testlerle içsel yolculuğa çıktım. Kendimi tarttım. Ayrıca çocuklarla güzel vakitler geçirdim. Bütün bunlar için çok teşekkür ediyorum. Bu projenin size başarı getirmesini diliyorum. Eğer ben de bir nebze faydalı olabildiysem ne mutlu bana. Tekrar tekrar teşekkür ediyorum. Başarılarınızın devamını diliyorum, hoşça kalın." ifadelerini kullanarak duygu ve düşüncelerini dile getiren bir büyüğümüz de programdan memnuniyetini dile getirirken faydalı olabilmenin onlara iyi geldiğini belirtmektedir. Benzer ifadeler kullanan bir büyüğümüz kullandığı ifadelerle bu düşüncayı

desteklemektedir: *"Sevgili öğrenci ve emekli dostlarımızla bir arada olmak şahsen beni çok mutlu etti. Onlara kendi torunum gibi sevgi verdim ve sevgi gördüm. Esra Hocam, sizinle de tanışıp katkı yapabildiysem ne mutlu. Çalışmalarınızda başarılar diler hayırlı günler dilerim."* Bu ifadelerden sevmeye ve sevilme ihtiyacını dile getiren katılımcımız, çocuklarla kurduğu bağ ile bu ihtiyacına cevap bulduğunu ve mutlu olduğunu dile getirmektedir. Bir başka katılımcının ifadeleri, Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programında yaşlıların çocuklarla bir arada olmasının umut, iyimserlik, mutluluk, Manevi güçlenme ve şükür açısından yaşlılar üzerinde olumlu yansımalarını göstermektedir: *"Yeni konuşmaya başladım, çocuk gibiyim ben. Çocuklar can oldu bana. Bir okul, bir öğretmen gibi. Çok seviyorum. Oğlum yok, kızım yok, uzaklar. Ama sen benim yanımdasın. Her zaman elimden ne gelirse yapmak isterim. Beni veren Allah'tır esas olan."* Bir başka büyüğümüz yazdığı şu satırlarla bu düşüncüyü desteklemektedir: *"Çocuklar çok bilgiliydi, sorular çok kaliteliydi. Çocuklardan aldığım ilham şükürümü artırdı. Kendimi daha iyi hissetmeme ve umutlu olmama sebep oldu. Bu tür faaliyetlerin daha çok olmasını isterim. Çocuklara değerlerimizi öğretmek için iyi bir fırsat."* Programın ardından yazılan bir başka değerlendirme de aynı sonuca işaret etmektedir: *"Yaşamak her zaman her şeye rağmen güzeldir. Bunu bir kez daha hatırlattınız. Dolayısıyla mutlu oldum."* Yaşlıların çocuklardan aldığı manevi güç başka bir katılımcımızın ifadelerine şu şekilde yansımaktadır: *"Gayet güzeldi. Verimli geçti. Çocuklarla bir arada bulunmak bana zevk verdi. Çocukları çok severim. Çocukluk halleri en saf halleri, kötülük düşünmezler. Benim için faydalıydı toplantılar. Devamı olsa yine katılırım. Toplantılar saygıyı ve sevgiyi artırdı. Sohbet ettik hep beraber. O yüzden çok güzel oldu."* Programa ilişkin görüşü sorulan bir başka katılımcı ise şu ifadeleri kullanarak umutlarını tazelediğini dile getirmektedir: *"Çok güzel bir şey uyandırdı. Yaşama dair umutlarımı biliyorum."* Başka bir katılımcımız hayatında yaşadığı farklı bir deneyim olarak nitelendirdiği programdan memnuniyetini şu

ifadelerle dile getirmektedir: *"Hiç kimseden hiçbir şekilde görmediğim değişik bir programla karşılaşp şaşırdığım bir o kadar da memnun olduğum birtakım aktiviteler sunan başta Esra Hocam olmak üzere emeği geçen herkese çok teşekkür eder, bundan sonraki çalışmalarda da başarılar diler, saygı ve sevgi ile kutlarım."*

Katılımcıların ifadelerinden torun sevgisi ve aradaki o güçlü bağı onlar için önemi okunmaktadır. Programda çocuklarla bir araya gelmenin bu özlemi gidermek için faydalı olduğu görülmektedir. Bu düşünce yaşlı katılımcıların ifadelerine şu şekilde yansımaktadır: *"Bir dede olarak bulunduğum yerde yanımda olmayan torunlarla bir araya geldim ve onların cennet kokusunu ruhumda hissettim."* Bir başka katılımcı duygu ve düşüncelerini benzer ifadelerle dile getirmektedir: *"Artık torun sevgisiyle yaşadığımız için çocuklarla çok mutlu oldum. Hele ki Esra Hanım gibi cici, değerli bir kıza yardımcı olabildiysem ne mutlu. Hepinizi her an her zaman kucaklamak için hazırım. Böyle uygulamalar devam etmeli. O minicik elleri öpmek sevgi getiriyor insana. En üzüntülü zamanlarımızda... Onları torunlarımın yerine koydum ve çok sevdim. Hepsini kucaklamak istiyorum."*

Çocuklarla öğrenme sürecinde bir arada olmanın karşılıklı faydasına işaret eden bir katılımcı onlara duyduğu güveni ve yaşadığı umut ve motivasyon duygusunu şu ifadelerle dile getirmektedir: *"Çok faydalandık. Çocuklar gerçek. Biz onları dinlemek zorundayız. İleriye aydınlık oldu. Günlerimiz aydın oldu. Bizi aydınlattılar. Yol gösterdiler bize. Tekrarını isteriz. Değerleri öğretiyor hem çocuklara hem bizlere, ne demişler, çocuktan al haberi. Çocuklarda çok iş var."* Bir başka büyüğümüz ise eskinin şartları ile bugünün imkânlarını karşılaştırmış ve yeni kuşaklara duyduğu güveni şu ifadelerle dile getirmiştir: *"Kuşaklararası uygulamaya bizim şartlarımızla bugünün mekanik ve bilimsel uzlaşısının arasındaki gerek zor şartlarda bugünlere geldiğimizi oysa bugünün güzel şartlarında yetişen bireylerin bizden daha akıllı, eğitilmiş, kendine öz güveni olan geleceğimizin güvencesi olacak gençlere güven duyduğumu takdir ve*

tasdik ederim." Başka bir katılımcı yeni kuşağı tanımış olmaktan yana yaşadığı memnuniyeti dile getirmektedir: *"İyi geçti. Sevindim çocuklar için. Çocukların böyle ilgili olması beni sevindirdi."*

Bir emekli öğretmen katılımcımız yazdığı satırlarla geçmişten günümüze tanıklık ettiği hayatı bir tablo gibi gözler önüne sermekte, kuşaklararası ilişkileri güçlendirmeye yönelik bilimsel çalışmalara yönelmenin, bunu bir millî politika olarak ele almanın tam vakti olduğuna dikkat çekmektedir:

"Kuşaklararası İletişim

1960'lı yıllardan günümüze kuşaklararası yaşamdan kesitleri aktarmak istiyorum.

O yıllarda ebe, dede, anne, baba ve çocuklar bir evde beraber yaşarlardı. Çekirdek aile biçimi yoktu. Olsa da pek itibar görmezdi. Dedeler, ailenin söz sahibi, otoriter ve bilge kişileri olarak görülür ve sayılırdı. Dedenin sözü üzerine söz söylenmezdi. Ne derse o olurdu. Anne ve babalar evin büyüğünün yanında çocukları ile konuşamazdı. Hatta hiçbir yetkileri yoktu. Konuşurlarsa büyüklere karşı saygısızlık etmiş olurlardı.

Çocuklar, nineler ve dedelerin korumasında büyütülürdü. Aile ve toplum içinde aile büyükleri ile iç içe oldukları için dede-torun ilişkileri daha sıcak, samimi idi. Bu durum üç kuşağın ailevi, dini, ahlaki, sosyal ve kültürel değerleri beraberinde taşırlardı. Ailelerin oluşturduğu toplumlar (köy, kasaba, şehir) da aynı düşünce içinde oldukları için kendilerine özgü inançlarını, kültürlerini sonraki kuşaklara aktarımları daha kolay oluyordu.

Doğrularıyla, yanlışlarıyla bu yaşam biçimini zorunlu kılan o güzün zor yaşam kurallarıydı. Özellikle köylerde okul yok, yol yok, elektrik yok, ekonomik güç olarak hiçbir şey yok. Lambaya konacak gaz, yemeğe konacak tuz bile yok.

Okulu olan köylere çevre köylerden çocuklar okumaya gelir, o köyde akraba, tanıdık ya da okulda çocuğu okuyan ailelerin evlerinde kalırlardı. Ama bu yokluk içindeki bu aileler bunu hiç zorlanmadan, iyiliğin en güzeli olarak görür, ellerinden gelenin en iyisini misafir öğrencilere gösterirlerdi.

Ben yirmi yaşında ilk atandığımda böyle bir köyde öğretmen olarak görev aldım. Göreve başlayalı birkaç gün olmuştu ki köyün bekçisi, Muallim Bey akşam köy odasında sizi bekliyorlar, davetlisin dedi. Köy odasına gittiğimde köyün önde gelenleri, yaşlılar ve toplanmış kalabalığın beni bekliyor gördüm. Herkes ayağa kalktı. Göz ucuyla boş bir yer aradım, oraya doğru yöneldim. Köyde sözü dinlenir, baş köşeden biri, açılın dedi. Buyur Muallim Bey!.. Rahatsız olmayın, burada yer var demeye kalmadan, Muallim Bey bu senin ilmine hürmettendir deyince baş köşeye oturup sohbet ettik. Orada bu ilme ve bilgiye susamış insanların benden çok şey bekliyor olduklarını anladım.

Önceki yıllarda insanlar paylaşırdı. Yokluğu paylaşır, acıyı paylaşır, elindeki var olanı paylaşır, bilgiyi paylaşır... Güzel olanı paylaşarak o zor günleri aşmasını bildiler.

Bugün bunlardan almamız gereken (doğrularında) dersler olduğunu düşünüyorum.

Günümüzde çocuklar doğar doğmaz çocuğa yabancı bir ülkeden 7/24 saat gece gündüz evde yatılı çocuk bakıcısı temin etmekle başlıyoruz. Sonra anne baba iş dönüşü bakıcıya: "çocuğun altı değişti mi, maması verildi mi", biraz büyüyünce "yatmadan önce masal okudun mu" emirlerinden sonra "haydi iyi geceler, ben yatıyorum"a dönüşmüş bir aile yapısı olma yolunda ilerliyoruz.

Kuşaklararası iletişimi bıraktık, çekirdek aile olmayı da bıraktık. Ben merkezli (güç) nasıl olurumun peşinde koşan kalabalıklar olduk. Geçmişin ve bugünün eksik ve yanlışlarını iyi ve güzellerini iyi bir süzgeçten geçirerek bilimsel çalışmalar yapmanın

tam da zamanıdır. Bu konuyu millî bir politika olarak ele alıp gündemde tutmamız gerektiğine inanıyorum."

Yine Köy Enstitüsü mezunu 96 yaşında emekli bir katılımcımız ise tamamlamış olduğu programın hemen ardından ve demans hastalığı zihinsel yetilerini henüz engellemeden kaleme aldığı satırlarda, kendinden sonraki kuşaklara paha biçilemez bir miras bırakmıştır:

"Sayın Esra Aydınbaş:

Anam-Babam-Dedem-Ebem...

Akrabalarım-Tüm Öz Geçmişim... Dostlarım...

Ölenlerimize ille Allah'ımdan Rahmet diliyorum. Yaşayanlarımıza mutlu, umutlu hayat niyaz ediyorum.

Tüm inançlı insanlığa iyi yaşamlarını arz ederim.

Paylaşmayı bileceksiniz. Bencil olmayacaksınız. Kendinize yapılmasını istemediklerinizi başkalarına yapmayacaksınız. Kinden, iftiradan uzak durun.

Komşularınızla iyi geçinin, küllüne muhtacız...

Dost kazanın, düşmanı ananız doğuruyor.

İyi insanlığı güneşe kadar seviyorum.

Çalışın: Çalışanlar kalmaz geri.

Geçmişimi iyi kurdum, geleceğimden umutlu ve kıvançlıyım."

Kıymetli büyüğümüz bu satırları iliştiirdiği zarfını da hikmetli sözlerle süslemiştir:

"Yunus Emre ne diyor:

İlim ilim bilmektir

İlim kendin bilmektir

Sen kendin bilmezsen

Bu nice okumaktır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk ne diyor:

Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.

Bir başka katılımcımız genç kuşakları torunları olarak nitelendirerek sözlerine şöyle başlamıştır: "*Torunlarıma Nasihatler*". Devamında hayatından çıkardığı dersleri altın birer öğüt olarak sıralamıştır: *Önce doğru olacaksınız. Yalan kesinlikle söylemeyeceksiniz. Önce Allah'ı sonra peygamberlerini, kitaplarını ve Allah'ın sizi topraktan yarattığını, size kendi ruhundan üflediğini, tekrar ona döneceğinizi unutmayacak, sık sık salavat getirip, her şeyin fani olduğunu, cennet ve cehennem olduğunu, büyüklere saygıyı, küçüklere şefkat ve sevgiyi, dünya için çok çalışıp ahiret için yarın ölecekmişsin gibi Allah'a olan ibadetlerini eksiksiz yapıp, çok sabırlı olacaksınız. Sabrın taşı bile erittiğini hatırlayıp kalp kırmayacaksınız, az konuşup çok dinleyeceksiniz. Dedikodudan uzak duracaksınız. Her şeyin, şer ve huzurun Allah'tan geldiğine inanacaksınız. Ahiret gününde hesaba çekileceğinizi unutmayacaksınız.*

Yaşlı katılımcıların program sonrası yaptıkları değerlendirmelerden ve yazdıkları mektuplardan yola çıkarak programın yaşlılık döneminde yaşanması mümkün olan birçok sürece olumlu yansımalarının olduğu görülmektedir. Programın, hayatı gözden geçirme, hayata ilişkin algının yeniden düzenlenmesi, hayatı yaşlılık ve ölümle bir bütünlük içinde anlamlandırma, öz değerlendirme, öz farkındalık, kendini ifade etme, tecrübelerden ders çıkarma, anlamlandırma, zamanın eski ve yeni koşullarını karşılaştırma, yeni kuşakların yetiştiği ortamı anlama, iletişim kurma, tecrübelerini ve bilgilerini paylaşma, faydalı olma, kültürel aktarım yapma, sevgi ve güven bağı kurma, sevme-sevilme, kabul görme, önemsenme, arkadaşlık, dostluk, yakınlık, umut, iyimserlik, manevi güçlenme gibi süreçlerde yaşlı katılımcılara olumlu katkı sağladığını söylemek mümkündür.

6.2.7. Uygulanan Program Sonrasında Sınıf Öğretmeninin Değerlendirmesi

Uygulama yapılan sınıfın öğretmeni, programı faydalı bulduğunu ve genişletilerek devam etmesi gerektiğini şu satırlarla dile getirmektedir:

"Kuşaklararası çalışmanın güzel bir uygulama olduğu fikrindeyim. Bu tarz iletişime dayalı çalışmalar yine genişletilerek uygulanabilir. Çocukların/çocuklarımızın sanal alemde olmayan iletişim becerileri bu gerçek ve yüz yüze iletişimlerle zenginleşeceği fikrindeyim. Teşekkürler... "

6.2.8. Uygulanan Program Sonrasında Velilerin Duygularının İncelenmesi

Uygulamalardan önce bilgilendirme aşamasında veliler çocukların rutin derslerinden geri kalacağı yönünde bir ön yargı ile yaklaşmıştır. Ayrıca kuşaklararası öğrenmenin yanı sıra programın manevi bir içeriğe sahip olması onlarda kaygı oluşturmuştur. Programa katılması için çocuğuna izin veren ve onam formunu imzalayan velilerin sayısı okulda 4. sınıfta öğrenim gören mevcut öğrenci sayısına göre çok sınırlı olmuştur. Programın ilk oturumundan sonra deney grubundaki öğrencilerin ve onların velilerinin memnuniyeti ile birlikte katılım için talep okul genelinde önemli ölçüde artmıştır. Programın huzurevi planlamasında ve uygulamasında velilerin desteği alınmış, onlar da programa gönüllü olarak dâhil edilmiştir. Program sonunda ise deney grubunda uygulamalara katılan öğrencilerin velilerinde kuşaklararası ilişkiler konusunda duyarlılık gelişmiştir. Velilerin uygulanan programa dair verdiği geri bildirimler yazmış oldukları satırlara yansımıştır:

"Sayın Esra Aydınbaş,

"Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı"na katılan kızımın bu program sayesinde diğer kuşaklardan çok şeyler öğrendiğini, birlikte yaptıkları faaliyetlerden çok memnun kaldığını bildirmek isterim.

Altı haftalık süre içerisinde yapılan her aktivitenin çocuğumun gelişimine katkıda bulunduğunu, kızımın yaşça kendinden çok büyük insanlarla paylaşımlarda bulunmasının ileriki yaşlarında da unutamayacağı bir deneyim olduğunu düşünüyorum.

Her açıdan faydalı bulduğum bu programa kızımın katılmasını sağladığınız için göstermiş olduğunuz çaba için çok teşekkür ediyorum. Başta size, sonra da gelen bütün büyüklerimize emeklerinden dolayı çok teşekkür ederim."

"Merhaba Esra Hanım,

Öncelikle bu güzel proje için okulumuzu ve öğrencilerimizi seçtiğiniz için teşekkür ederim. Kızım her zaman okuldan mutlu bir şekilde eve geliyor ama sizinle ve amcalarıyla geçirdiği gün daha mutlu oluyor. Çarşamba akşamları, yaptıklarınızı, sizi, amcalarından öğrendiği hikâyeleri anlata anlata bitiremiyor. Şimdiki gençler yaşlı insanlarla bir arada olmaktan çok da mutlu değiller. Siz yaptığınız bu işle en azından bizim çocuklarımıza onlarla güzel vakit geçirilebileceğini öğrettiniz. Her şey için çok teşekkür ederiz. Başarılarınız daim olsun. "

"Kuşaklararası Öğrenme Programı; ortak bir zamanda eski zamanlarda oynanan bir oyunun çocuklara öğretilmesi, herhangi bir çiçeği ya da ağacı dikmek, eskiden yaşanan anıların anlatılması, bir el işinin öğretilmesi, duaların öğretilmesi, çocuklara aktarılması kuşaklar arası iletişimin pekiştirilmesine yardımcı olduğunu gördüm. Ada'da da olumlu etkilerini gözlemledim. İnşallah bu çalışmanıza katkıda bulunmamız size fayda sağlamıştır.

Sevgiler"

"Her şey ailede başlar. Tüm güzel ve olumsuz duygularla büyümeye başlarız. Sevgiyi, saygıyı, tüm kavramları, tüm duyguları yaşayarak öğreniriz. Aynı evin içinde

eskiden, anne, baba, kardeşler dışında anneanne, dede ya da babaanne, dede aramızda yaşırdı. Bende hiçbiri yoktu ama etrafımdaki ailelerde vardı. Hep özlemimi çekmişimdir. Çocuklar büyüklerinin ayak izini takip eder. Konuşmayla kolay kolay veremezsiniz terbiyeyi, doğruyu, yanlışı ancak örnek olursunuz. Bu yüzden tüm değerler içinde bir gün biz de yaşlanacağımız için yakınlarımıza ihtiyaç duyacağız, bu yüzden ki canımızdan çok sevdiklerimizin yanımızda olmasını ve yanlarında olmayı isteyeceğiz. İnsanlar duygusal olarak kolay kolay yalnız yaşayamaz, düşünün bir gün bir bakmışsınız terk edilmişsiniz, bir şekilde kimse sizi istemiyor ve onlara yük geliyorsunuz. Sonra yaşadıklarımız ve onların çocuklukları geliyor. Kalabalık içinde yalnızlığa terk edilmişken camlar artık dost olmuştur. Bu yüzden bir gün hepimiz cam arkasında beklemek istemiyorsak kuşakları tanıyıp anlayacak ve onlarla yaşamayı yeniden öğreneceğiz. Aradaki farkı kapatacağız.

Ben başta Esra Hanım'a ve çocuklara çok teşekkür ediyorum, bu etkinlik, katılınca daha farklı oldu benim için. Oradaki teyzelerimiz amcalarımız, gözleri kapıda, gelen var mı, bunlar kim diye bakıyor. Çok yaşlı olmayanlar da dikkatimi çekti. Çocukları torunlarının yerine koyup seviyorlar. Özlem, hasret ve çaresizlik. Bir zamanlar onlar da bizler gibiydi. Rabbim sonumuzu hayreylesin inşallah. Hakkınızı helal edin Esra Hanım, sizin gibi bilinçli, bilgili, tecrübeli ve merhametli insanlara ihtiyacımız var. Teşekkür ediyorum."

"Oraya gittiğim günden beri o gözlerdeki özlem, hasret ve mahcubiyet beni çok etkiledi. Bu duyguyu ömrüm boyunca unutamam herhalde. Giderken bu şekilde etkileneceğimi hiç düşünmemiştim. Esra Hocam, çok teşekkür ederim, bize böylesi duyguları yaşattığınız için. İlk kez bir huzur evine gittim ve fırsat buldukça da gitmek istiyorum. O gülen gözlerle, hasretle bizi karşıladıkları için onlara da çok teşekkür ettiğimi iletirseniz sevinirim.

"Öncelikle emekleriniz için çok teşekkür ederim. Attığınız tohumlar çoğalarak büyüsün inşallah. Çok güzel bir çalışmaydı, katılımımız size fayda sağladıysa ne mutlu bize. Sevgiyle kalın."

"Kızlarımın katılımından çok fayda gördüm. Farklı bir ortamda bulunmaları onların ve bütün çocukların gelişimi için çok önemli. Özellikle bu ortamın huzurevi olması çocuklarımıza sevgi ve saygıyı bir kez daha öğretti. Size teşekkür ederim ve devamının gelmesini dilerim."

"Merhaba Esra Hanım,

Ben Ayşe'nin annesi. Ayşe sizden çok bahsediyor. Sizi çok seviyor. Yaptığınız faaliyetler çok başarılı, sizi tebrik ediyorum. Sizi tanımak isterim. Ayşe'nin bu etkinliğe katılması çok faydalı oldu. Teşekkür ediyorum. Bu etkinliğin devam etmesini istiyorum. Bu etkinliğin çocuklar üzerinde olumlu etkisi oldu. Emeği geçen herkese minnettarız. "

"Kuşaklararası iletişim programına katılmak benim çok hoşuma gitti. Katıldığım için çok memnun oldum. Orada kalan insanlar bir zamanlar güçlü kuvvetli insanlardı ama şu an bakıma muhtaç ve ziyaretçi bekleyerek zaman geçiriyor. Bu beni çok üzdü, çocukları torunları yerine koyup bağırlarına basıp memnuniyetlerini söylediler."

Ben şu ana kadar bu şekilde bir ziyaret gerçekleştirmemiştim. Esra Hanım sayesinde bu etkinliğe katıldım. Kızım ve yeğenlerim de katıldı. Çok teşekkür ediyorum. Orada kalan insanlar bizim atalarımız ve orda yalnızlığa mahkûm ziyaretçi bekliyorlar. Biz atalarımıza sahip çıkalım ve yeni nesillere örnek olalım. Teşekkürler bu çalışma için."

6.2.9. Uygulanan Program Sonrasında Sosyal Hizmet Uzmanlarının Görüşü

Keçiören Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Emekliler Platformu Müdürü Sosyal Hizmet Uzmanı Neslihan Dokumacı'nın Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır:

"Hızlı bir değişim sürecine girmiş olan ülkemizde; özellikle internet, televizyon gibi medya unsurlarının sıklıkla kullanıyor olması ve insanların sanal ortamda geçirdiği vaktin günlük yaşamlarında uzun saatler işgal etmesi gerek kent gerekse kırsal hayatta yaygınlaşma etkisi de düşünüldüğünde, insanların yalnızlaşp bencilleştiği ve toplumsal yaşamda daha çok bireyselliğe odaklanılan bir döneme şahitlik etmekteyiz.

İnsanı kalıcı ve asli bir parçasından uzaklaşmaya zorlayan bir zihniyet ne yazık ki "Benim çıkarım için iyi olan şey iyidir" anlayışı ile maneviyatı bir kenara bıraktıracak hem kendini hem de çevresini tüketen bir hale dönüştürüyor.

Gerek aile ortamında gerekse okul ve sosyal yaşamın diğer alanlarında bireyler neyin iyi, neyin kötü olduğunu sadece kendilerini referans alarak tanımladıkları için ne yazık ki toplumsal iyi kalmıyor. Ve tabii ailelerin küçüldüğü ve aile bireylerinin birbirinden uzaklaştığı kalabalıklar içerisinde yalnızlaşan insan ahlâk ve din anlamında bir referans çerçevesi de bulamaz oluyor. Bu durumda nereye/kime yaslanacak çocuklar?

Bu ülkenin eğitim sistemi, geçmişten geleceğe uzanan bizi biz yapan, toplumun genelinde kuşaklardan kuşaklara aktararak yaşayış sistemimize yansımış olan değerlerle başlar.

Büyükten küçüğe, geçmişten geleceğe, ehil olandan aktarılan değerler transferini güçlendirme yolları ailede başlayarak, okullarda müfredat ve toplumda ahlaki atmosferle ilgilidir.

Ahlaki örneklerin dayanağı geçmişin töresine yaslanabilir, anasına babasına yaslanabilir, dine yaslanabilir, toplumun genel kurallarına yaslanabilir. Fakat bütün

bunları önemsiz addediyor olmak insanlığın sonu farklı bir türün varlığı anlamına gelmesidir.

Değerler, topluma anlam kazandıran ve önem verdiren ölçülerdir. Toplumda genç bireyler ile koca çınarlarımız olan büyüklerimizin esasında bütün insanların her zaman yaşamlarını bu değerlere göre karşılıklı etkileşim ile şekillendirilmiş ilişkiler içinde sürdürmekle yükümlü olduğuna inanıyoruz.

Bizlerin daha karakterli bir yaşam sürmesi ve kendi için hayırlı bir nimet cinsinden istediği şeyi başkası için de isteyerek toplumun iyiliğine katkı sağlamak gerekliliği sadece sözlerle değil, uygulama örnekleri ve verilecek eğitimlerle gerçekleşebilecektir.

Kuşaklar arası değer oryantasyonunun değiştiğini düşünürsek; Kuşaklararası Öğrenme Modeli ile Manevi güçlenme Programı çerçevesindeki uygulamaların: Keçiören ilçe sınırları dâhilinde ikamet eden çocuk, genç, yetişkin nüfus ile Emekliler Platformu üyeleri arasındaki her türlü dayanışmayı desteklemesinin yanı sıra geleceğimiz gençlerin ve çocukların eğitilmesi; geleneksel kültür mirasımızın gelecek nesillere emeklilerin kendi kapasitelerini tam olarak kullanarak mesleki bilgi ve yaşamsal deneyimlerle aktararak verilmesi; farklı kuşakların manevi ve psikolojik açıdan karşılıklı olarak birbirlerini anlaması; ve katılımcıların kendilerini değerli ve işe yarar hissetmelerinde olumlu etkisi göz ardı edilemez.

Bunun için deneyim, bilgi, beceri, tutum ve değerlerin aktarılması şeklinde sürdürülen eğitimler, kuşaklar arasında öğüt verici hükmedici ve sınırlayıcı değil; kucaklayan empatik ve kendi yaşam tecrübelerinden örnekler sunarak sohbet havasında kurgulandığı için keyifle ve istekle katılım sağlanmış olması da bir başka sağlanan fayda olsa gerek.

Emekliler Platformu üyelerimiz ile sürdürülen çalışmanın, üyelerimiz olan yaşlı bireyleri madde ve mana bütünlüğü içinde yeniden düşünmeye, ruhları ile bedenlerinin

birbirini tamamlayan bir bütün olarak ihmal etmeden eş zamanlı beslemeleri gerektiğine, dünya ve ahiret dengesi söz konusu olduğunda da büyük küçük, yaşlı genç demeden son nefesimize kadar üreterek parçası olduğumuz bütüne hizmet etmek zorunda olduğumuz gerçekliğiyle yeniden buluşturduğuna inanıyorum.

Tarafımızca alanda yapılan gözlem ve değerlendirmeler, hedef kitlenin memnuniyeti ile ortak bir onay dili oluşturduğumuzu belirtmek isterim. Aynı zamanda şahsınızın maneviyattan beslenen danışmanlık ve rehberlik yolculuğu, huzur aşılayan, koruyan ve güçlendiren adımlarıyla unutulmaz olduğunuzu unutamayız.

Bundan sonra Allah izin verir ve pandemi gibi zorunlu ve kısıtlayıcı süreçleri hayırlısıyla atlarsak; insanın varoluşsal gerçeği, ona yapılacak her türlü yatırımın arkasında destek olduğumuzu da yinelemek isterim."

Etimesgut Belediyesi İl Bilge Hatun Erinç Huzurevi Müdürü, Sosyal Hizmet Uzmanı Merve Sarıkaya'nın değerlendirme yazısı ise şöyledir:

"Psiko-sosyal açıdan yaşlılarımızın yaşam kalitesini artırmaya ve boş zamanlarını değerlendirmelerine yönelik yaptığı çalışmalarla onlara katkı sağlayarak, olumlu değişmelere yol açarak ve zamanını bizden esirgemeyerek, sürecin her aşamasında huzurevimizde bulunarak onlara destek olan, çalışma grubunda bulunan çocuklarımızı yaş almış bireylerimizle buluşturan Esra Serdaroğlu Aydınbaş hanımefendiye yaptığı özverili çalışmalarından ve geçirdiği kıymetli zaman dilimi için kendisine teşekkür ve minnetimizi belirtmek istiyoruz."

6.2.10. Programa Gönüllü Katkıda Bulunan Lisans Öğrencilerinin Duygularının İncelenmesi

Programda uygun olan bazı uygulamalara gönüllü lisans öğrencileri destek vermiştir. Kuşakların birbirine olan ihtiyacını, kuşakların birbiriyle ne kadar benzediğini ve tüm farkındalıklarını şu cümlelerle dile getirmişlerdir:

Geldik de gidiyoruz nereye. Bilmediğimiz bunca yolu arşınlarken varılmak istenen yer nere?

Yaşamda her şeyin dengeyle akması gerektiğini hissettim. Tüm ilişkilerin, duyguların belli bir hizaya ihtiyacı var. Aksi takdirde hayatta her aşırılığımızı dengeleyecek bir yaşantı yaşamamız çok olası görünüyor. Ki bu yaşantıların sonunda o dengeyi keşfedebilirsiniz. Ancak bu durumda o keşfin de bir bedeli olmuş olacak.

Yaşlılarımızın enerjisine ihtiyacımız var. Enerjiden kastım onların dinginliği. Biz gençler hayatın içinde sanki her şeyi kontrol edebilecekmiş gibi oradan oraya koştururken bizden önce benzer yolda koşmuş olanların tecrübelerine ihtiyacımız var. Bazen onca yaşanmışlıklarıyla gözlerimizin içine bakarak "en değerlisi şu andır çünkü elinde olan sadece o" deyip bizi an'a getirmelerine, bazen geçmişte yaşadıkları hatayı anıp " insan ettiğini illa ki bulur bugün olmazsa yarın illaki" diyerek kendimizi kontrol altına almamıza yardımcı olmamıza, bazen en hasta hallerinde yürümekte zorlanırken bile "gelecekte gezebileceğime inanıyorum" diyerek geleceğimizden ümit kesmemek gerektiğini, hayal kurmaya devam etmek gerektiğini sözlerinden duymaya, hal dillerinde görmeye ihtiyacımız var. Çünkü onlar aslında tam da biz ne eksik ne fazla.

Benim için daha da sabırlı olmayı denediğim, en saygılı halimde bulunmaya çalıştığım an'lar oldu. İlk başlarda bizim kuşaktan olmadıkları için bizi anlamayacaklarını zannetmek kocaman bir yanılgıdan ibaretmiş. Onları dinledikçe gördüm ki sadece resimdeki evler yollar figüranlar değişmiş, dağların denizlerin ve gökyüzünün aynı kaldığı gibi resimdeki tema da aynen kalıyormuş hayat çerçevesinin içinde. Bunu anlamak için tek yapmamız gereken birbirimizi duymak. Eğer ortak iletişim dilini bulabilirsek konuşacağımız çok şey var.

Onların bize bizim onlara ihtiyacımız var. Birbirimizi beslerken güçleneceğiz. Yaşamın dengesini ancak bir arada bulunarak sağlayabiliriz.

...

Bir hayatın başlangıcı, bir hayatın bitişi... Biraz üzücü, biraz neşelendirici, biraz düşünceli bir yaşam.

Bugün hayatımda bir dönüm noktası oldu. Bir sürü hayatın, tecrübenin içindeydim. Bir sürü anı dinledim, dinlerken yaşadım, yaşarken üzüldüm, mutlu oldum. Birçok duyguyu aynı anda yaşadım. Şimdi arkama dönüp baktığımda şunu diyebilirim. Onları biraz da olsa güldürebildiysem, varlığımla mutlu edebildiysem, onların gücünden, umudundan biraz da olsa faydalandıysam ne mutlu bana.

İyi ki onlarla oldum, iyi ki onlarlayım. Bana büyük bir tecrübe, deneyim, mutluluk ve anlam katan insanlara sevgilerle. Sizlere çok minnettarım.

...

Tarif edilemez bir histi. Benden yaşça büyük ve daha tecrübeli insanlarla konuşmak, onların gözünden hayatı dinlemek çok güzel bir deneyimdi.

Dedelerimin erken yaşta vefat etmesinden dolayı yaşlı amcalarla konuşmak bana hiç yaşamadığım dede-torun ilişkisini üç-dört saatliğine de olsa verdi. Bu çalışmaya katıldığım için çok mutluyum."

Bir lisans öğrencisi ise uygulamalardaki gözlemlerine dayanarak büyüklerimizin ailelerinin saygınlığını korumak adına duygularını dile getirirken birçok üzüntü ve hayal kırıklıklarını sineye çektiklerini düşünmekte ve bu hissiyatını şu cümlelerle dile getirmektedir:

"Buraya gelerek merhamet duygusunun ne olduğunu bir kez daha anlamış oldum. İnsanların bir şekilde huzurevine gelmesi onların hayatlarının dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu yüzden buraya gelmek beni vicdanen aslında çok üzdü. "Evlatlarım beni buraya bıraktı" sözü beni derinden yaraladı. Bunun yanı sıra buraya gelip burayı bir nimet olarak görüp mutlu olan insanları görmek bir nebze olsun içimi ferahlattı. Yaptığınız anketlere verdikleri cevapların içlerinden gelerek verilmediği kanaatindeyim.

Aile bağlarının güçlü olması için ya da aile ilişkilerinde karşılıklı saygıyı korumak adına insanların birbirine sahip çıkmaları gerektiği kanaatindeyim.

Bugün bu imkânı bana sunan sizlere sonsuz teşekkürler."

6.3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Dünyada kuşaklararası ilişkileri güçlendirmeye yönelik birçok uygulama denenmektedir. Farklı kuşakları bir araya getirip uygun öğrenme ortamlarında bunu bir zenginliğe dönüştüren kuşaklararası öğrenme programları bu uygulamalara örnek gösterilebilir. Bilgi, beceri ve deneyimin doğal süreçte kuşaktan kuşağa aktarılabilirdiği zamanlardan günümüze, dünyadaki yeni uygulamaları ve ortaya atılan teori ve kavramları inceleyerek ortaya koyduğumuz bu araştırma dünyadaki özgün uygulama örneklerinden birini içermektedir. İlkokulda ve huzurevinde örneğini uygulayarak deneyimlediğimiz Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının geliştirilmesi, uygulanması ve sonuçlarının bulgulanması süreçlerini içeren araştırma, ortak öğrenme ortamlarında bir araya getirilen yaşlı ve çocukların uygulamalar neticesinde karşılıklı edindikleri kazanımları ortaya koymaktadır. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan çocukların insani değerler ve psikolojik sağlamlık düzeylerinde bir değişim olup olmadığı araştırılırken programa katılan yaşlıların iyimserlik, umutsuzluk ve psikolojik iyi olma düzeylerinde söz konusu olabilecek değişimin bulgulanması amaçlanmıştır. Öte yandan farklı kuşakların birbirlerine karşı algı ve tutumlarında uygulanan programın yansımaları ele alınmıştır.

Yaşlılığı konu edinen çoğu araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturan kopma ve aktivite kuramları, yaş almış bireyleri iki ayrı uçta kategorize ederken onların algılarını bu gerilim hattında şekillendirmektedir. Bu noktada algıların şekillenmesinde "başarılı yaşlanma" kavramı önemli bir yer işgal etmekte, bu kavramın kriterlerine uymayan bireyler için dışlayıcı bir tutum oluşturmaktadır. Hastalık ve bedensel engelin

önlenememesi, sosyal katılım ve üretimin, fiziksel ve bilişsel işlevlerin beklenen düzeyde sürdürülememesi, yaşlının kendini kabul sürecini, umut ve iyimserlik düzeyini olumsuz yönde etkilemektedir. Gerek mevcut yaşlılık söylemleri gerekse bu söylemlerin bireyler üzerinde oluşturduğu algıları katılımcıların ifadelerinde görmek mümkündür. Yaş almış katılımcıların bulunduğu kontrol ve deney gruplarında ön-testte "yaşlılık" kavramına ilişkin çok çeşitli ifadeler kullanılmıştır. *"Durgunluk-kenara çekilme", "sağlıklı ve dinamik olma", "huzur-sakinlik", "bakıma muhtaç olma", "sevdiklerinle mutlu yaşam" "kocamak", "olgunluk- tecrübe", "korkunç", "ikinci vakti", "mutlu yaşam", "üzüntü-hüzün", "kötü olan", "hasat eden", "ölüm", "ömrün sonu-hayatin son dönemi", "rezillik", "yürüyememek", "zor bir dönem", "yalnızlık", "yorgunluk", "hatıralar", "kabul etmediğim", "ev sahibi", "eskimek", "öğrenilenlerin paylaşımı"* gibi ifadeler, aktivite, kopma ve başarılı yaşlanma vb. yaşlılık teorilerinin ve kavramlarının bireyler üzerindeki yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Hal böyleyken uygulanan programda, kayıp ve kazanımları bütüncül bir bakış açısıyla karşılayabilen dengeli bir yaşlılık algısı üzerine çalışılmış, dünyadaki yeni söylemlere yönelinmiştir. Moody ve Sasser (2012, s. 55) ile Liang ve Luo (2012, s. 327) bu bütüncül ve esnek bakış açısını geliştiremeyen, başarı odaklı bir bakış açısıyla yaşlanan bireylerin bedenlerini kabul etmekte zorluk yaşayacağını dile getirir. Ruh ve beden uyumsuzluğu yaşatabilecek bu algının kendini kabul sürecini olumsuz etkileyeceğini vurgular. Bu bağlamda araştırma kapsamında ulaşılan yeni söylemler yaşlanan bireylere daha esnek bir bakış açısı önermektedir. İnsanı beden ve ruh bütünlüğünde bir dengede, içindeki öze odaklı açıklamalarla ele alan gerotransandans teorisi ve ahenkli/uyumlu yaşlanma/*harmonious aging* kavramı yaşlıyı bu çatışmadan kurtaracak bir bakış açısı sunmak için ortaya atılmıştır. Bu denge ve uyum değişen ve dönüşen dünyayla, yeni kuşaklarla, geçmişle, gelecekle, hayatla, insanla, Allah'la da bir bütünlük gerektirir. Tornstam (2005, s. 187-195), mevcut teorilerin bu ihtiyacı karşılamakta tutarsız ve

yetersiz kaldığını öne sürerek yaşlının dile getirilmeyen bazı gelişimsel özelliklerine odaklanmış ve diğer teorilerden farklı bir perspektifle gerotransandans teorisinin temelini atmıştır. Kişinin ileri yaşlarında maddeden manaya bir yöneliş yaşadığını, pozitif bir yalnızlığı eskisinden daha çok tercih edebileceğini, faaliyetlerindeki bu seçiciliğin ve sınırlamanın doğal bir süreç olduğunu, aile bağları ve kuşaklararası ilişkilerin, yaşam tecrübesi ve birikimleri aktarmanın, öze ve aşkın boyuta dönülen vakitlerin anlam kazandığını dile getiren Tornstam, aktivite ve kopma kuramlarından farklı ve esnek bir yaklaşım sergilemektedir. Liang ve Luo'nun (2012, s.327) öne sürdüğü "uyumlu yaşlanma/*harmonious aging*" kavramı da gerotransandans teorisini tamamlayan, besleyen ve temelini sağlamlaştıran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütüncül bir yaklaşımla dengeyi esas alan bu yeni söylemler insanın içsel süreçleriyle ilgilenmekte ve bedensel değişim başta olmak üzere başına gelenlere karşı ona daha esnek ve güçlü bir zemin önermektedir. Uygulanan program bu bütüncül bakış açısını, yaşanan hayatla ve tüm ilişkilerle barış ve kendini kabul sürecini, uyumu ve dengeyi sağlamaya yönelik içerikler barındırmaktadır. Kopma ve aktivite kuramları ve başarılı yaşlanma odaklı bir algıdan farklı bir perspektifle hazırlanan Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan yaş almış bireylerin uygulamalardan sonra "yaşlılık" kavramına ilişkin görüşleri sorulduğunda, ön görüşmede kullandıkları "*bakıma muhtaç olma*", "*eskimek*", "*ikinci vakti*", "*ömrün sonu-hayatın son dönemi*", "*üzüntü-hüzün*", "*yorgunluk*" gibi ifadeleri, son görüşmede kullanmadıkları dikkat çekmektedir. Ayrıca aynı kavram için deney grubunda ilk görüşmede kullanılmayan, fakat son görüşmede kullanılan "*ibadete yoğunlaşılan zaman*", "*fırsat zamanı*", "*hayatın bitmediğini gösterme uğraşı*" gibi ifadeler, uygulanan programla birlikte yaşlılık kavramına ilişkin yeniden bir anlamlandırma söz konusu olduğunu göstermektedir. Öte yandan "çocukluk" kavramına ilişkin verilen cevaplarda da bakış açısındaki değişimi görmek mümkündür. Deney grubunda hem ön görüşmede hem de son görüşmede

"çocukluk" denince akıllarına gelen kavramın *"iyi-güzel olan"*, *"özlenen yıllar-geçmiş"* olduğu görülmektedir. Uygulamalar öncesinde yer almayan *"mutluluk"* kavramı uygulamalar sonrasında birçok katılımcı tarafından kullanılmıştır. *"Hayal"* ve *"hayatın en güzel dönemi"* gibi tanımlamalar da uygulamalar sonrasında deney grubunun ifadelerine eklenen kavramlardır. Geçmişle barışma ve hayatı anlamlandırma esasına dayanan uyumlu yaşlanma süreci açısından ifadelerdeki bu değişim önem taşımaktadır. Ayrıca Erikson'ın bu dönem için bahsettiği umutsuzluğa karşı benlik bütünlüğünde kişinin geçmişle kucaklaşması ve yaşanan hayatı memnuniyetle kabul etmesi beklenirken Tornstam'ın bahsettiği bütünlük duygusunda geçmiş, gelecek ve geleceğin de ötesini kapsayan yönler bulunmaktadır. İnsan bu bütünlük duygusunu yaşamının son evresinde, hayatının tamamını gözden geçirdiğinde ve olumsuz deneyimleri o bütün içinde anlamlandırabildiğinde yaşayabilmektedir. İnsan yaşlandığında manzaranın tamamını görebilmektedir. Bu noktada yeni kuşaklarla birlikte kendi yaşamını yeniden gözden geçirme imkânı bulan insan zamanın aşkınlığında deneyimlerini yeniden anlamlandırabilmekte, ilişkilerini onarabilmekte ve yaşadığı tüm evrelerle uzlaşabilme fırsatı bulmaktadır. Araştırma bulguları bu düşüncüyü desteklemekte, deney grubunda bulunan yaş almış katılımcıların umutsuzluk düzeylerini düşürmede Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının etkili olduğunu göstermektedir. Uygulamalardan sonra deney ve kontrol grubundaki yaşlı katılımcıların Beck Umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı farklılık ($p<0,05$) tespit edilmiştir. Ayrıca deney grubunun ön-test ve son-test puanları arasında da anlamlı bir farklılık ($p<0,05$) görülmektedir. Bununla birlikte nitel verilerle, umut kavramıyla ilişkili bazı kavramların yeniden anlamlandırıldığına ilişkin bulgular sağlanmıştır. Deney ve kontrol gruplarında ön-test ve son-testte "umut" kavramına yönelik çeşitli ifadeler kullanılmıştır. Deney grubunda ön görüşmede on kişi tarafından söylenen *"ümit etmek-beklemek"* ifadesini kullananların sayısı son görüşmede azalırken kavramın pasif bir bekleyişten aktif bir

sürece doğru anlamlandırıldığı göze çarpmaktadır. Deney grubunda ön görüşmede kullanılmadığı halde son görüşmede kullanılan "*Allah, iyi güzel, mutluluk, var olma, yaşam*" gibi kavramlar dikkat çekmekte; maneviyat ve değerlerle bütünlük içinde bir bakış açısı geliştiği görülmektedir. Hayat kavramına ilişkin kullanılan ifadelerde de umut değeriyle ilgili veriler elde edilmiştir. Deney grubunda ön görüşmede "hayat" kavramına ilişkin "*iyilik-güzel*" ifadesini kullananların sayısı son görüşmede artmıştır. Ön görüşmede kullanılmamış ama son görüşmede kullanılmış olan "*Allah*", "*umut-beklenti*", "*hediye-armağan*", "*iyi değerlendirilmeli*", "*iyi yaşam*", "*sevda*", "*yapabilmeye çalışılan*", "*maneviyat*" kavramları umut vaat eden ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır. "Yaşam kaynağı ve hayata bağlayan etkenler" konusuna ilişkin görüşleri sorulduğunda ise ön görüşmede "*aile-aile bağları*", "*iman-inanç*", "*torunlarım*" diyenlerin sayısındaki artış uygulanan programın olumlu yansımalarına işaret etmektedir. Aile bağları ve maneviyatla ilişkilendirilen ve onları hayata bağlayan yaşam kaynağı olarak nitelendirilen değerın umuda işaret ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca deney grubunda ilk görüşmede kullanılmayan, fakat son görüşmede kullanılan; "*faydalı iyi işler yapma*", "*helal kazanç*", "*öğrenmek, sevgi-saygı*", "*umut-ümit-hayal*", "*yazma-üretme*", "*kendimi sevme*", "*sağlıklı olma*" ifadeleri dikkat çekmektedir. Bu olumlu ifadeler umut içermektedir ve araştırmanın nicel bulgularıyla tutarlılık göstermektedir.

Kişinin bakış açısı ve maneviyatının onun yaşamının niteliğine yansıdığı birçok araştırmaya konu olmuştur. Fry (2010, s. 375), yaşlının refah düzeyinde kişinin anlam sistemi ve maneviyatının önemine dikkat çekmekte, bu konunun sosyal kaynaklar ve fiziksel sağlık için alınacak önlemlerden daha öncelikli bir konu olduğunu bulgulamaktadır. Öte yandan Murayama ve arkadaşlarının (2014, s. 311-312), araştırması da konunun farklı bir boyutuna ışık tutmakta, kuşaklararası öğrenme ortamlarının yaşlının anlam dünyasına yansımalarını ortaya koymaktadır. 65 yaş üstü

bireylerin okulda eğitime gönüllü katkı sundukları müdahaleli bir araştırmada kuşaklararası bir programın yaşlıların stres faktörleri ve depresif belirtilerle başa çıkmada önemli bir etken olan içsel bütünlük duygusuna nasıl yansıdığını araştırmışlardır. Bulgular programa katılan yaşlıların kendilerini daha anlamlı hissettiklerini ve yalnızlık duygularının azaldığını göstermektedir. Bulgular bu araştırmanın bulgularıyla bir bütünlük oluşturmaktadır. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının katılımcıların iyimserlik düzeylerini artırdığını göstermektedir. Yoğun ve hızlı geçmiş senelerin ardından ömrün en birikimli döneminde bu birikimi aktarabilmeye olanak bulan bireylerin hayatını anlamlandırması ve genç kuşakların umut ve coşkusundan beslenmesinin mümkün olduğu araştırmanın sonuçlarına yansımış, uygulamalardan sonra deney ve kontrol grubundaki yaşlı katılımcıların iyimserlik ölçeği puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ($p<0,05$) belirlenmiştir. Deney grubunun nitel verileri de nicel bulgularla örtüşmektedir. "Hayatın anlamı"na ilişkin görüşleri sorulduğunda deney grubunda ön görüşmede *"iman-inanç"*, *"iyi ilişkiler kurma"*, *"iyilik"*, *"mutlu olma"* diyenlerin sayısında dikkat çeken bir artış söz konusudur. Öte yandan uygulamalardan önce "gelecek" ile ilgili görüşleri sorulduğunda bir kişinin kullanmış olduğu *"güzel günler"* ifadesi uygulamalardan sonra sekiz kişinin ifadesine yansımıştır. "Geçmiş" kavramı hakkında ise deney grubunda uygulamalardan önce kullanılmayan, fakat sonrasında kullanılan *"olaylardan ders çıkarma, geleceğe umutla bakma, hayatın kısa olduğu"* göze çarpmaktadır. "An" kavramına yönelik görüşlerde de benzer yansımalar görülmektedir. Uygulamalardan önce bir kişi tarafından kullanılmış olan yaşamdan *" zevk alma- anı değerlendirme"* ifadesinde bir artış olmuş, ifadeyi kullanan katılımcıların sayısı yükselmiştir. Uygulamalardan önce beş kişinin kullanmış olduğu *"yaşanması gereken"* ifadesi ise uygulamalar sonrasında hiç kullanılmamıştır. Bu ifadelerden yola çıkarak programın yaşlıların geçmiş, şimdi ve gelecek bütünlüğünde yaşama bakış açısına

olumlu yansıdığı, umut ve iyimserlik düzeyini artırdığı söylenebilir. Tornstam'ın (2011) dile getirdiği gibi yaşlının çocukla bir arada olması onun çocukluğundan bu yana tüm yaşamını, gelişim aşamalarını hatırlamasına, gözden geçirmesine, yeniden anlamlandırıp kendiyile ve yaşamıyla barışmasına, kabul sürecine olumlu katkı sunmaktadır. Kuşaklararası öğrenme ve manevi güçlenme bu bağlamda birbirini besleyen iki kaynaktır ve program ise her iki kaynaktan beslenmektedir.

Wadensten, sağlık çalışanları için hazırladığı kılavuzda yaşlılığın normal getirileri olarak gerotransandans belirtilerini göz önünde bulundurarak onlara doğru bir yaklaşım için bazı önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler arasında yaşlıyı çocukluğundan bu yana tecrübelerine ilişkin konuşturmanın ona ve dinleyen kişiye iyi geleceğini söylemektedir (Tornstam, 2011, s.177). Katılımcılarımızdan bir büyüğümüz bu düşünceyi program sonrası yaptığı değerlendirmede şu ifadeleri kullanarak dile getirmektedir: *"Yeni konuşmaya başladım, çocuk gibiyim ben. Çocuklar can oldu bana. Bir okul, bir öğretmen gibi. Çok seviyorum. Oğlum yok, kızım yok, uzaklar. Ama sen benim yanımdasın. Her zaman elimden ne gelirse yapmak isterim. Beni veren Allah'tır esas olan."* Katılımcının ifadeleri, Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programında yaşlıların çocuklarla bir arada olmasının umut, iyimserlik, mutluluk, Manevi güçlenme ve şükür açısından yaşlılar üzerinde olumlu yansımalarını göstermektedir. Bir başka büyüğümüz yazdığı şu satırlarla bu düşünceyi desteklemektedir: *"Çocuklar çok bilgiliydi, sorular çok kaliteliydi. Çocuklardan aldığım ilham şükürümü artırdı. Kendimi daha iyi hissetmeme ve umutlu olmama sebep oldu. Bu tür faaliyetlerin daha çok olmasını isterim. Çocuklara değerlerimizi öğretmek için iyi bir fırsat."* Programın ardından yazılan bir başka değerlendirme de aynı sonuca işaret etmektedir: *"Yaşamak her zaman her şeye rağmen güzeldir. Bunu bir kez daha hatırlattınız. Dolayısıyla mutlu oldum."* Yaşlıların çocuklardan aldığı manevi güç başka bir katılımcımızın ifadelerine şu şekilde yansımaktadır: *"Gayet güzeldi. Verimli geçti."*

Çocuklarla bir arada bulunmak bana zevk verdi. Çocukları çok severim. Çocukluk halleri en saf halleri, kötülük düşünmezler. Benim için faydalıydı toplantılar. Devamı olsa yine katılırım. Toplantılar saygıyı ve sevgiyi artırdı. Sohbet ettik hep beraber. O yüzden çok güzel oldu."

Programın yaşlı katılımcıların psikolojik iyi oluş düzeylerinin artmasında etkili olduğu görülmektedir. Puanlar arasındaki anlamlı farklılık, akıllara psikolojik iyi oluş ile maneviyat arasındaki ilişkiyi de getirmektedir. Yapılan araştırmalar insanın aşkın tarafıyla canlı bir bağ içinde olmasının onu manen güçlü kılabileceği yönündedir. Deney grubundaki yaşlı katılımcıların psikolojik iyi oluş ölçeği ön test puanlarının ortalaması 45,30 ve son test puanlarının ortalaması psikolojik iyi oluş ölçeği 49,34 olarak belirlenmiştir. Uygulamadan sonra ortalamalara göre ise deney grubunun psikolojik iyi oluş düzeyleri ($\bar{X} = 49,33$) ortalamalarının kontrol grubu psikolojik iyi oluş düzeyleri ($\bar{X} = 43,40$) ortalamalarına göre daha yüksek çıktığı görülmektedir. Her iki açıdan da puanlar arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark ($p < 0,05$) vardır. Katılımcıların nitel verileri de bu kanıyı desteklemektedir. "Yaradan" kavramına ilişkin görüşleri sorulduğunda deney ve kontrol grubunda hem ön görüşmede hem de son görüşmede verilen genel cevabın "*Allah*" olduğu görülmektedir. Fakat deney grubunda uygulama öncesinde kullanılıp uygulama sonrasında görülmeyen bir cevap olarak "*cezalandıran*" ifadesi, programın bir yansıması olarak düşünülmektedir. Oturumlarda seven, koruyan, çok şefkatli olan Allah tasavvuru üzerine çalışılmış olmasının bu sonucu sağlamış olduğu düşünülmektedir. Ayrıca uygulamalar öncesinde yer almayan "*yoktan var eden, yüce varlık-ilahi güç, başka bir yer, Rab, hayatın kaynağı, yaratıcı, varlık nedeni, bize yardım eden, doğmamış-doğrulmamış olan, can veren*" gibi ifadelerin, uygulamalar sonrasında görülmüş olması ve herhangi bir olumsuz betimlemeye rastlanmaması bu düşüncüyü pekiştirmektedir. "Geçmiş" kavramına yönelik cevaplarda da benzer verilere rastlanmaktadır. Deney grubunda uygulamalardan önce kullanılan "*imtihan*,

yapamadıklarım-pişmanlıklarım, kayıp" ifadeleri uygulamalardan sonra kullanılmamıştır. Ön görüşmede kullanılan "*iyi-güzel şeyler*" ve "*tecrübe*" ifadeleri programdan sonra artmıştır. Bu veriler bizi olumlu bir manevi algıya sahip olmanın umudu, iyimserliği ve psikolojik iyi oluşu beslediği yönünde bir bulguya götürmektedir. Bu düşüncayı destekler nitelikteki bulgularıyla Moberg (2005, s. 11), maneviyatla psikolojik iyi oluş, yaşam doyumu, fiziksel ve zihinsel sağlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğunu söyler. Yaşlının hayatında amaç ve anlam kaynağı olan maneviyat stres ve ölüm kaygısını azaltmakta, psikolojik sağlamlık düzeyini artırmaktadır. Öte yandan maneviyatın nasıl bir bakış açısıyla inşa edildiği bu noktada önemli bir ayrım oluşturmaktadır. Program öncesinde katılımcıların ifadelerine yansıyan "*imtihan, yapamadıklarım, pişmanlıklarım, kayıp*" gibi açıklamaların olumsuz bir bakış açısının ürünü olduğunu söylemek mümkündür. Pargament (1997), bireyin deneyimleri karşısında onlara yüklediği anlamla birlikte nasıl bir başa çıkma tarzı uyguladığına açıklık getirmiş, deneyimlerin bir öğrenme, güçlenme ve gelişme aracı olarak algılandığı olumlu bakış açısını ve pişmanlık, kayıp gibi ifadelerle karşılık bulan olumsuz bakış açısını birbirinden ayırmıştır. Olumsuz bir manevi başa çıkma tarzı kaygı düzeyini ve stresi artıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda uygulanan programın olumlu bir bakış açısı sunduğunu ve katılımcıların anlam dünyasında yankı bulduğunu söylemek mümkündür. Seligman (2007, s. 3-6), kötümserliğin insanda ne kadar yer etmiş olursa olsun yeni zihinsel becerilerle değiştirilebileceğini ve kötümser bir bakış açısına sahip olan insanların iyimser olabilme potansiyeli barındırdığını söylemektedir. Manevi literatüre yönelecek olursak Kur'an-ı Kerim'de önemle ve ısrarla üzerinde durulan "tövbe" kavramı da insanın dönüşebilme potansiyelini bize başka bir boyutla açıklamaktadır. Tövbe Arapçada (tevb, metâb) dönmek, geri dönmek, rücu etmek anlamlarında kullanılmaktadır (Topaloğlu, 2012, s.

279). İnsanın her zaman hatadan dönme potansiyeline işaret eden bu kavram aynı zamanda Kuran'ın ilgili ayetlerinde insana umut vaat etmektedir.

Şükür ve olumlu bakış açısının konu edildiği "Gül Düşün Gülistan Ol" temalı oturumda olumsuz düşüncenin onlara ne gibi yansımalarının olduğunu kendi ifadeleriyle kaleme alan yaşlı katılımcılar oturum sonunda aldıkları kararları ve niyetlerini dualarında dile getirmişlerdir. Oturum sonlarında yazılan dua örneklerinde yaşlılarda dua etmenin hangi süreçleri desteklediğini görebilmek mümkündür. Katılımcılarımızın ifadelerinden örnekler sunacak olursak, öncelikle olumsuz düşünceye ilişkin görüşü sorulduğunda bir katılımcımız; *"Olumsuz düşünce fındığın içindeki kurt gibidir, insanı yer bitirir Allah korusun."* diyerek sonrasında duasında şu ifadeyi kullanmıştır: *"Allah'ım, her nimete her nefese şükürler olsun. Sana sonsuz hamd ederiz. Amin"*. Katılımcımız olumlu bir bakış açısı geliştirmek için duasıyla eyleme geçmiştir. Katılımcıların dualarından yola çıkarak oturumda işlenen tema ile alakalı bir farkındalık, bundan sonrası için niyet kurma ve eyleme geçmek için bir motivasyon sağlandığını söylemek mümkündür. Oturum sonunda herkesin kendi ifadesiyle dua etmesi bu motivasyona uygun bir zemin oluşturmaktadır. "Ruhunu tüm kırgınlıklardan azat et" temalı oturumun sonunda bir katılımcımız *"Affedemeyen kendine kötülük yapar, hırs ve kin depolar. Bu da sağlığını bozar."* diyerek konuya ilişkin farkındalığını paylaşırken *"Ya Rabbim, yaşamımı daha güzelleştirmek için hayırlı işlerle meşgul olmamı sağla."* duasıyla niyetini ortaya koymaktadır. Yaşamının seyrine yön verirken kendini aktif olarak konumlandırmakta ve hayırlı işlerle uğraşmak için motivasyon oluşturmaktadır. Öte yandan başka bir katılımcımız *"Affi seven bir Allah'ın kulu olduğum için umumiyetle hoşgörülüym, estağfirullah el-azim."* ifadelerini kullanarak kendini değerlendirmekte, tutum ve davranışlarının referansı olarak Allah'ın ahlakına işaret etmektedir. Ardından duasını eklemektedir: *"Ya Rabbi, ailemi ve bütün Müslüman kullarını, fitneden, fesattan koru. Geleceğimizi huzurlu kıl Allah'ım."* Bu ifadelerden

yola çıkarak gelecekte beklenmesini, umut ve iyimserlik içeren duasıyla tasavvur etmekte olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcıların konuya ilişkin yazmış oldukları duaları, onların dua ederken içe yönelme, kendilerini değerlendirme, farkındalık, niyet kurma, davranış düzenleme, Manevi güçlenme gibi süreçler yaşadıklarını göstermektedir. Spilka ve Ladd'in (2013, s. 13-14) bulguları duanın, Tanrıya yakınlık ve gerçeklik algısı üzerindeki pozitif etkisini ortaya koyarak düşüncemizi desteklemektedir. Yine aynı araştırmanın sonuçları, genel olarak tüm yaş gruplarında insanın eylemleri ile Tanrı inancı arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu düşünceye dayanarak, insanın duasında yaratıcısıyla konuştuklarından, onun değer ve davranışlarını nasıl bir bakış açısı ve hangi duygularla düzenlediğine ilişkin ip uçları elde etmek mümkündür.

Aile bağları ve kuşaklararası ilişkilere ilişkin veriler elde etmek amacıyla sorulan bazı kavramlara verdikleri cevaplar katılımcıların bakış açılarındaki değişimi görmek açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Deney grubundaki yaşlıların "çocuk" kavramına ilişkin ön-testte kullandığı "sevgi" kavramının son-testte gösterdiği artış dikkat çekmektedir. Deney grubunun ön görüşmede kullanmadığı, fakat son görüşmede kullandığı "ailenin devamı-nesil", "ağaç-tohum" gibi birçok kavram onların bu konuda yeni bir anlamlandırma sürecine girdiklerini göstermektedir. Öte yandan "aile" denilince birçok farklı tanımlama görülmüştür, fakat deney grubundaki yaşlıların ön-testte kullanmadığı "paylaşmak", "dünya hayatının vazgeçilmez birimi", "dünya nimeti", "akraba ilişkileri", "iyi güzel olan", "sevgi-saygı", "ülke geleceği", "gemi" gibi birçok ifadeye son-testte rastlanmıştır. Kuşaklar arası ilişkileri güçlendirmeye yönelik fikirleri sorulduğunda deney ve kontrol gruplarında hem ön görüşmede hem de son görüşmede "birlikte vakit geçirerek iletişim" ve "karşılıklı sevgi saygı" ifadeleri ön plana çıkmaktadır. Fakat deney grubunda ön görüşmeden bir kişinin kullandığı "karşılıklı anlayış- hoşgörü" ifadesi son görüşmede dokuz kişi tarafından kullanılmıştır. Ön

görüşmede kullanılan *"benimle ilgilenebilir"* ifadesi son görüşmede kullanılmamış, *"unutulmuş gelenekleri canlandırarak"* ifadesi son görüşmede kuşaklararası ilişkileri güçlendirmeye yönelik bir fikir olarak ortaya atılmıştır. Uygulamalar sonrasında tek taraflı beklentiden karşılıklı alışverişe dayanan bir bakış açısı geliştiği görülmektedir. Bu veriler katılımcıların, genç kuşaklarla bir araya gelerek ve oturumlarda sunulan olumlu bakış açısıyla ilişkilerini gözden geçirerek verdiği cevapların neticesi olarak düşünülmektedir. Sternberg (2005, s. 13) *"received wisdom"* kavramıyla yaşlılıkta kazanılan bir bilgelikten bahseder. Yaşlılık insanın egosunu yönetebilme yetisini güçlendirebildiği gibi herkesi kuşatan bir şefkat kazandırır. Deneyimlerini aktararak var olmaya devam edebilen yaşlı insanların bu potansiyelini gerçekleştirme olasılığının arttığını söylemek mümkündür. Billig de (2000) bu düşünceyi desteklemekte ve yaşlıların ilişkilerinde uzlaşma ve geçmişle barışma eğiliminde olduğunu söylemektedir. Tornstam (2011, s. 170) gençken kişinin kendini daha çok birey olarak hissettiğini, fakat yaşlandıkça kuşaklararası zincirin bir parçası olarak hissettiğini dile getirir ve o aidiyet duygusunun baskınlığından bahseder. Tüm bu düşüncelerle birlikte bulgularımız, kuşaklararası ilişkilerin önem kazandığı bu dönemde yeni kuşaklarla aktif bir bağ içerisinde olmanın bu dönemin gelişim ihtiyaçlarından biri olduğunu göstermektedir. Bir diğer ihtiyaç ise geçmiş, gelecek, yaşanmış olan bir ömür, hayat, ölüm ve sonrası gibi varoluşsal konulara bütüncül bir bakış açısı ve anlam ihtiyacıdır. Programın içeriğini oluşturan Manevi güçlenme bu anlam ihtiyacına katkı sunarken kuşaklararası öğrenme modeli yaşlının ait hissettiği kuşaklararası zincirin içerisinde ona yer açmaktadır. Çocuklarla birlikte öğrenmek ve gelişmek, yaşlının hayatı boyunca elde ettiği bilgi ve becerilerini aktarma ve kendini anlamlı hissetme olanağı sağlamaktadır. Manevi Güçlenme Yaklaşımı ile Kuşaklararası Öğrenme Süreci onun umut, iyimserlik ve psikolojik iyi oluş sürecini desteklemektedir. *"Biz de bir zamanlar küçüktük, büyüdük. Küçükken nasıl olduğumuzu hatırladık. Birbirimize sevgi ile baktık bu süre*

inde; bu bile yetmez mi?" Bu ifadelerle hayatını baştan sona gözden geçirdiğini dile getirmekte ve çocuklarla kurduğu sevgi bağına işaret etmektedir. Bunu iyi bir kazanım olarak değerlendirmekte ve memnuniyetini dile getirmektedir. Aynı katılımcımız uygulamalar esnasında kendini değerlendirme, öz farkındalık ve kendini ifade etme fırsatı bulduğunu şu cümlelerle dile getirmiştir: "Bu anketlerde kendini ifade etmeyi öğrendik bana göre. Nasıl olduğumuzu bulmaya çalıştık. Ben vicdanlı, özverili, azla yetinen, mutlu olmayı becermeye çalıştığımı görüyorum." Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının yaşlıların öz değerlendirme, öz farkındalık, anlamlandırma, umut, iyimserlik ve psikolojik iyi oluş süreçlerine olumlu yansıdığını ve gelişimlerine katkı sağladığını söylemek mümkündür. Bu düşüncayı destekleyen bir başka değerlendirme de şu ifadelerle dile getirilmiştir: "Çok güzeldi, tanışma ortamı oldu ve insanın kendi kusurunu fark etmesi için fırsat oldu. Kendini geliştirmesi için imkândı. Çocuklarla birlikte olmak beni neşelendirdi, huzur verdi. Gül bahçesine girmek gibiydi. Tekrarını dilerim, daha sık yapılsın."

Programa katılan yaşlı katılımcıların bizzat kaleme aldığı duygu ve düşünceler, onların programa ilişkin görüşlerine, geçirdikleri hayata ilişkin algılarına, o an hissettikleri baskın duyguya, geleceğe ilişkin bakış açılarına, zamanın eski ve yeni şartlarına ilişkin karşılaştırmalarına, yeni kuşaklara ilişkin düşüncelerine dair ipuçları vermektedir. Programa ilişkin görüşleri sorulduğunda yaşlı katılımcılarımız çeşitli ifadelerle düşüncelerini dile getirmiştir. *"Bu etkinlikle geçmişe doğru bir yolculuk yaptık. Zaman içerisinde nereden nereye geldiğimiz, hangi yollardan geçtiğimiz bir film şeridi gibi geçti. Umarım gençlere bir nebze olsun faydamız olmuştur. Hayat çok çabuk geçiyor ve bu sürenin her anını değerlendirmek gerekiyor. Hayatın kendine sorun yapacak ve onun için de uğraşacak kadar uzun olmadığı bilinmelidir."* diyen bir büyüğümüz uygulamalar esnasında çocuklarla bir araya gelerek hayatının başlangıcından bu yana tecrübelerini anımsadığını ve gözden geçirdiğini dile

getirmektedir. Faydalı olmanın neredeyse her katılımcımızın belirttiği gibi ona da iyi geldiği ifadelerden okunmaktadır. Geldiği bu noktada ise yaşamından öğrendiklerini ve çıkardığı dersi yeni kuşaklarla paylaşma ihtiyacı hissetmekte ve çıkardığı bir dersi paylaşmaktadır. Bu ders yaşadığı hayattan bir çıkarımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Altan ve Tarhan (2018, s. 36-38), torunlarının bakımı ve yetiştirilmesiyle ilgilenen büyükannelerle yaptıkları araştırmada torunlarına bilgi, beceri ve deneyimlerini aktarırken büyükannelerin süreçten nasıl etkilendiğini bulgulamışlardır. Kendi çocuklarında yaşamadıkları farkındalıkları torunlarında yaşadıklarını ve torun sevgisinin eşsiz bir duygu olduğunu ifade eden büyükannelerin stres düzeylerinin azaldığı, beden aktivitelerinin arttığı, hayata bağlandıkları, genç ve sağlıklı hissettikleri bulgulanmıştır. Çiftçi ise (2008, s.11-12), anne baba ile çocuk arasında yaşanan çatışmanın büyükanne ve büyükbabalarla yaşanmadığını ayrıca büyüklerin aile içindeki çatışma ve gerginliklerde arabuluculuk yapıp aile içi iletişimi rahatlatıldığını dile getirmektedir. Tornstam'ın da (2011) işaret ettiği gibi diğerkâmlığın arttığı yaşlılık evresinde kişi, kendi ihtiyaçlarından öte başkalarının ve özellikle de torunların ihtiyaçlarına odaklanmaktadır. Programda çocuklarla bir araya gelerek torun özlemine gidermeye çalışan katılımcıların ifadeleri bu düşünceleri desteklemektedir. *"Bir dede olarak bulunduğum yerde yanımda olmayan torunlarla bir araya geldim ve onların cennet kokusunu ruhumda hissettim."* ifadesine benzer bir ifade de başka bir katılımcımızdan gelmiştir: *"Artık torun sevgisiyle yaşadığımız için çocuklarla çok mutlu oldum. Hele ki Esra Hanım gibi cici, değerli bir kıza yardımcı olabildiysem ne mutlu. Hepinizi her an her zaman kucaklamak için hazırım. Böyle uygulamalar devam etmeli. O minicik elleri öpmek sevgi getiriyor insana. En üzüntülü zamanlarımızda... Onları torunlarımın yerine koydum ve çok sevdim. Hepsini kucaklamak istiyorum."* Bir başka katılımcı ise kuşaklararası öğrenmenin karşılıklı faydasına şu ifadelerle işaret etmiştir: *"Çok faydalandık. Çocuklar gerçek. Biz onları dinlemek zorundayız. İleriye aydınlık*

oldu. Günlerimiz aydın oldu. Bizi aydınlattılar. Yol gösterdiler bize. Tekrarını isteriz. Değerleri öğretiyor hem çocuklara hem bizlere, ne demişler, çocuktan al haberi. Çocuklarda çok iş var."

Yaşlı katılımcıların program sonrası yaptıkları değerlendirmelerden, yazdıkları mektuplardan, dualardan yola çıkarak Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının yaşlılık döneminde yaşanması mümkün olan birçok sürece olumlu yansımalarının olduğu görülmektedir. Programın, hayatı gözden geçirme, hayata ilişkin algının yeniden düzenlenmesi, hayatı yaşlılık ve ölümle bir bütünlük içinde anlamlandırma, öz değerlendirme, öz farkındalık, kendini ifade etme, tecrübelerden ders çıkarma, anlamlandırma, zamanın eski ve yeni koşullarını karşılaştırma, yeni kuşakların yetiştiği ortamı anlama, iletişim kurma, tecrübelerini ve bilgilerini paylaşma, faydalı olma, kültürel aktarım yapma, sevgi ve güven bağı kurma, sevme-sevilme, kabul görme, önemsenme, arkadaşlık, dostluk, yakınlık, umut, iyimserlik, manevi güçlenme gibi süreçlerde yaşlı katılımcılara olumlu katkı sağladığını söylemek mümkündür.

Erikson (2014, s. 105), farklı psiko-sosyal gelişim evrelerinde olan kişilerin birbirlerine katkısına işaret etmektedir. Araştırmanın diğer yakasını oluşturan ilköğretim 4. sınıf öğrencilerinin içerisinde bulunmuş olduğu evrenin yeterliliğe karşı aşağılık duygusu yaşama potansiyelinden bahsetmektedir. Başarı ve onaylanma ihtiyacı sağlıklı bir zeminde karşılanmayan okul çağı çocuklarının aşağılık duygusu yaşayabileceğine dikkat çekmektedir. Çocuğun yaşaması olası başarısızlıklarının, onun yeterlilik duygusuna zarar vermemesi için dengeli bir tutuma ihtiyaç duyduğunu dile getirmektedir. Yine Erikson sağlıklı bir yaşlılık evresinin benlik bütünlüğü duygusu yaşatacağını ve değerleri anlam bütünlüğünde algılayıp aktarma potansiyeli barındırdığını söylemektedir. Her iki kuşağın birbirine duyduğu bu ihtiyaç dengeli bir zeminde karşılanırsa yaşlılar hayat deneyimlerini aktararak, çocuklar ise koşulsuz olumlu kabul ve yeterlilik duygusu yaşayarak birbirlerinden beslenebilir. Newman ve

Hatton- Yeo (2008, s. 33), kuşaklararası öğrenme uygulamalarının değerli hissetme, kabul edilme, saygı görme, kuşaklararası anlamlı bir ilişki, bilgi ve beceri gibi her kuşak için kazanımlarına değinmektedir. Çiftçioğlu, Polat ve Eren'e göre ise (2016, s. 176) çocukların kişilik gelişiminde anne ve baba dışında, psikolojik sağlığı ve örnekliliğiyle başka yetişkinlerin varlığı çocuklar için bir zenginliktir. Araştırmanın diğer yakasını oluşturan çocuk katılımcıların sağlamış oldukları nitel verilerin analizi bizi benzer sonuçlara götürmektedir. Nicel verilerin analizi ise ortaya daha farklı bir sonuç çıkarmıştır. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulandıktan sonra deney ve kontrol grubundaki çocuk katılımcıların psikolojik sağlamlık ve insani değerler son test puanlarının incelenmesi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı ($p>0,05$) belirlenmiştir. Aynı zamanda deney grubundaki çocuk katılımcıların program uygulandıktan önce ve sonra (Ön test-Son test) psikolojik sağlamlık ve insani değerler ölçek puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) belirlenmiştir. Bununla birlikte deney grubundaki çocuk katılımcıların program uygulandıktan önce ve sonra (Ön test-Son test) İnsani Değerler Ölçeği barışçı olma alt boyut puanlarının istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği ($p<0,05$) görülmüştür. Bu sonuç yapılan uygulamanın çocukların barışçı olma değerini geliştirdiği anlamına gelmektedir. Uygulanan programın çocuklar açısından nitel bulguları nicel bulgulardan farklılık göstermektedir. İki farklı araştırma yönteminden elde edilen iki farklı sonuç bize psikolojik sağlamlık ve insani değerler ölçeklerinin cevaplanması esnasında çocukların rakamlarla ya da kapalı uçlu sorularla kendilerini ifade etmekte yaşamış olabilecekleri sınırlılığı düşündürmektedir. Aksi takdirde nitel verilerin de bizi nicel bulgularla benzer bir sonuca götürmesi ve deney grubu ön-test ile son-test arasındaki ve deney ile kontrol gruplarının son-testleri arasındaki sonuçların benzer olması beklenirdi. Fakat nicel verilerin analizi bize sadece insani değerler ölçeğinin barışçı olma alt boyutunda anlamlı fark gösterirken nitel verilerin analizi bize çocukların anlam

dünyalarında çeşitli açılardan oluşan olumlu yansımaları göstermektedir. Aşağıda nitel verilerin analizinden ulaşılan sonuçlar doğrultusunda Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının çocukların dünyasına yansımaları detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Uygulamalardan önce ve sonra deney ve kontrol gruplarındaki çocuk katılımcılara; aile bağlarına, kuşaklararası ilişkilere, manevi ve psikolojik bazı kavramlara ilişkin görüşleri sorulmuştur. Son görüşmede deney grubunun kavramlara yönelik görüşlerinde programın yansımalarını görmek mümkündür. Programa katılan çocukların bu konulara duyarlılıklarının geliştiğini söylemek mümkündür.

Çocuk katılımcıların aile bağları, kuşaklararası ilişkilere ilişkin bir anlamlandırma sürecine girdiği ve kavramlar hakkındaki açıklamalarında insani değerlere daha çok atıf yaptıkları görülmektedir. "Anne" kavramını açıklamaları istendiğinde deney ve kontrol gruplarının *"sevgi-saygı-mutluluk ve dünyaya getiren-büyüten"* ifadelerini kullandıkları ön görüşmeden sonra son görüşmede bu kavramlarla birlikte *"aile"* ifadesini kullananlarda önemli bir artış olurken bu değişim kontrol grubunda kullanılan ifadelerde görülmemiştir. Uygulamalarda vurgulanan aile kavramının çocukların zihninde yer etmiş olduğu görülmektedir. "Aile" kavramına ilişkin görüşleri sorulduğunda ise deney ve kontrol grubunda ön görüşme ve son görüşmede çocukların aklına *"sevgi-saygı-mutluluk ve topluluk (anne baba-kardeş vb.)"* geldiği görülürken uygulama sonrasında deney grubunda aileyi açıklamak için ilk kez kullanılan ve kontrol grubunda kullanılmayan *"barış, hayat, sohbet, şefkat-merhamet"* kavramları da uygulamanın deney grubundaki çocuklardaki yansımalarını göstermektedir. "Dede" (annenin babası) kavramı uygulama öncesi ve sonrası *"sevgi-saygı-mutluluk"* kavramıyla özdeşleşirken uygulama öncesinde görülmeyen *"aile büyüğü, en bilgili insan, şefkat, merhamet, bayram harçlığı, hikâye"* kavramlarının uygulama sonrasında deney grubunda kullanıldığı görülmüştür. Kontrol grubunda ise

hem ön görüşmede hem son görüşmede "dede" denince akla ilk *"annemin babası"* kavramının geldiği ifade edilmiştir. Çocukların ifadelerinde insani değerlere ilişkin kavramların arttığı görülmektedir. Deney ve kontrol grubunda hem ön görüşmede hem de son görüşmede "saygı" denince akıllarına gelen kavramın genel olarak *"sevgi"* olduğu görülmektedir. Uygulama öncesinde deney grubunda "saygı" denince sadece iki çocuğun aklına büyükleri gelirken uygulama sonrasında beş çocuğun aklına *"büyükler"* ifadesinin geldiği görülmektedir. "Ailede en çok öğrendiğin fert" denilince uygulamalardan önce deney grubunda *"anneanne/babaanne ve tüm ailem"* ifadeleri görülmezken uygulamalardan sonra bu ifadeler eklenmiş, ayrıca *"dedem"* diyenlerin sayısında da artış olmuştur. Kontrol grubunun ifadelerinde önemli bir değişim olmamıştır. Benzer bir sonuç geleceğe ilişkin görüşleri sorulduğunda da görülmekte, deney grubunun ön-testte kullanmadığı, fakat son-testte kullandığı kavramlardan biri de *"torun"* olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların kuşaklararası bağlara ilişkin bir duyarlılık kazandığı görülmektedir. Bu sonuca göre programın yansımalarından biri olarak aile ve aile büyükleri hakkında bir farkındalık ve duyarlılık oluştuğu görülürken insani değerlere ilişkin kullanılan kavramlarda bir artış gözlemlenmektedir.

Çocukların ifadelerinde son görüşmede oluşan değişiklikler ve kullandıkları kavramlar bize programın eski kuşak ile yeni kuşak arasında değerler açısından bir benzerlik oluşturmaya başladığını göstermektedir. Bu bağlamda Abay ve Demir'e göre (2014, s. 146-148), değer, algı, beklenti ve kavramlardaki değişim, sosyal değişimin en önemli göstergeleridir. Elde ettikleri bulgular, değerlerin kuşaktan kuşağa anlam değiştirdiğini göstermektedir. Önemini her kuşak için koruyan bayramlara yüklenen anlam değişmiş, 55 yaş üzeri için geçerli olan birlik beraberlik duygusu yerini yeni kuşakta tatil beklentisine bırakmıştır. Anlamı değişen kavramlardan biri olan saygının eski kuşak için geçerli olan göstergeleri de değişmiş yeni kuşak için geçersiz hale gelmiştir. Örneğin 55 yaş üstü bireyler için el öpme bir saygı ifadesiyken yeni kuşak

için anlamını yitirmiş görünmektedir. Bir büyüğünün yanında sigara içme ve bacak bacak üstüne atma da saygı değerinin anlamında kuşaklararası farklılık gösteren yansımalarına örnektir. Abay ve Demir'in bulguları sosyal değişimin değerlere yüklenen anlamlara da yansıdığını göstermektedir. Kaçınılmaz olan değişimin hızı ve toplumun yapısına uygun olarak seyretmesi, sosyal ve kültürel dokunun korunarak yenilenmesi ve kuşaklararası ilişkilerin sağlıklı olarak devam etmesi açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Özmete'nin (2017), işaret ettiği bağımsızlık ve bireyselleşme kültürünün küreselleşmenin etkisiyle bizim toplumumuz için de bir tehdit haline gelmesi kuşaklararası programların önemini bir kez daha düşündürmektedir. Aksi halde aile büyükleriyle bağ içinde olmak bireyin bağımsızlığını sınırlayan bir etken olarak algılanacak ve bu sorumluluğun devletin sorumluluk alanında olması gerektiğine olan inanç ve algı yaygınlaşacaktır. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının kültür ve değer aktarımı ile toplumun özgün kültürel ve manevi dokusunun korunmasına yönelik içeriğinin çocukların kavramlarına yansımış olduğunu görmek araştırmanın gerekçesini desteklemesi açısından önem taşımaktadır. Deney grubunda son görüşmede çocuklar genel olarak "aile fertlerinden neler öğrendiklerini" çeşitli ifadelerle açıklarken ilk görüşmede ve kontrol grubunda kullanılmayan "*terbiye-gelenek-görenek*" ifadesini kullanmışlardır. "Ailede en sevdikleri gelenek" noktasında görüşler çok farklılaşmakta ancak "*bayram ziyaretleri*" ifadesini kullananların sayısı kontrol grubunda azalırken deney grubunda uygulamalardan sonra artmaktadır, ayrıca uygulamalardan sonra deney grubunun kullandığı ifadelere "*bayram harçlığı*" eklenmiştir. Tüm bu verilerden yola çıkarak her oturumun kültürel motiflerle ve manevi değerlerle işlenmiş olmasının çocukların anlam dünyasına yansımış olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Loewen'in (1996, s. 3) işaret ettiği gibi aile büyüklerinin rehberliğinden mahrum büyüyen çocukların durumu önemli bir sorun haline gelmekte ve bu çocuklar yine kuşaklararası ilişkilere karşı oluşan olumsuz algının en büyük

etkeni olan televizyonun ve internetin bakıcılığında, onun ürettiği kültür ve değerlerle büyümeye devam etmektedir. Buna karşın, Barni, Ranieri ve Scabini'nin (2012, s. 46) büyükanne, anne baba ve bir çocuğun bir arada yaşadığı 257 ailenin katılımıyla tamamladıkları araştırma, aile ve sosyal-kültürel bağlamın, değer benzerliği düzeyini belirlediğini göstermektedir. Yine Adjaye ve Aborampah'ın (2004, s. 32-36) araştırması da benzer bir sonuca işaret etmekte; toplumsal uyum için geniş ailede kuşaklararası ilişkilerin niteliğinin büyük önem taşıdığını göstermektedir. Aile büyüklerinin kendinden sonraki aile üyelerine değer ve kültür aktarımı yapıyor olması toplumsal istikrar ve uyumun önemli etkenlerinden biridir. Layder (2006, s. 23), aynı konuya temas ederek, toplumsal kimliğin çağlar boyu oluşan bir birikimle her toplumun kendine özgü kültürünü ve o kültürün ürünü olan değerleri meydana getirdiğini ve bu değerlerin nesilden nesile aktarıldığını dile getirir. Dolayısıyla toplumun büyüklerinin büyükanne ve büyükbaba olarak ve kuşaklararası ilişkileri güçlendirmeye yönelik programlarla rollerini gerçekleştiriyor olması o toplumun yeni kuşak üyelerinin de bu birikimden beslenmesi için bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın Tufan ve Yazıcı'ya göre ise (2009, s. 50-51), köyden kente göçle birlikte köyde kalan aile büyüklerinin torunlardan uzak mesafelerde yaşamaları kuşaklararası ilişkilerin çözülmesinin en önemli etkenlerinden biridir. Yaşlıların hayat tarzlarına ilişkin son veriler yaşlıların kırdaki yaşama oranlarının ülke geneline ve diğer tüm yaş gruplarına kıyasla daha yüksek olduğunu göstermektedir. Yerleşim yerine ilişkin 2008 ve 2018 verileri kıyaslandığında on yıl içinde kırdaki yaşayan nüfus ülke genelinde yarı yarıya azalırken yaşlı nüfusta bu kadar belirgin bir azalma görülmemektedir. (Wright G. C., 2020, s. 10-13). Bu durum aile büyüklerinin çocuk ve torunlardan uzak yaşadığını göstermektedir. Büyüklerin ailedeki yerini koruması ve kuşaklararası ilişkilerin devam etmesi açısından sosyal politikaların önemi bu noktada bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de kuşaklararası bağların devamı amacıyla alınacak önlemler için geç

olmadığını bilakis tam zamanı olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar köyden kente göçle birlikte büyüklerden uzaklaşma ya da çekirdek aile biçimi yaygın olsa da aile büyükleriyle kapı komşu olma geleneğinin de tercih ediliyor olması pratikte büyük aile yapısının işlevini halâ koruduğunu göstermektedir (Wolf & Aykan, 2000; İmamoğlu, Küller, İmamoğlu, & Küller, 1993, s. 38-39). Ayrıca Covid-19 virüsünün hayatımıza girmesiyle birlikte yaşadığımız pandemi sürecinde dünyada örneklerine şahit olduğumuz birçok olumsuz vaka yaşanmış, sağlık sisteminde yaşanan kriz zamanlarında ilk önce yaşlılar gözden çıkarılmış, kurumsal hizmet alan yaşlılar, aç, susuz ve nefessiz olarak yataklarında ölüme terk edilmiştir. Dünyanın çeşitli yerlerinde bunlar yaşanırken ülkemizde öncelikli olarak yaşlılar korunmuş, devletin öngörüsü ile huzurevlerinde zamanında alınan tedbirlerle büyüklerimiz özenle korunmuştur. Sürecin başından sonuna kadar huzurevlerinde durum tarafımızca takip edilmiş ve bu olağanüstü durumdan yaşlıların en az zararla çıkmaları için gösterilen özene şahit olunmuştur. Pandemi tedbirleri kapsamında izole edilen yaşlıların psikolojik sağlıkları da göz önünde bulundurulmuş, gerektiğinde psikolojik destek sağlanmıştır. Pandemi süreci dünyada ve toplumumuzda büyüklere verilen değeri ayan beyan ortaya koyarken bizim açımızdan içerisinde bulunduğumuz durum umut vaad etmektedir. Toplumsal değişimin kaçınılmaz olduğu günümüzde kültürel, manevi değerlerimizi ve özgünlüğümüzü korumak amacıyla alınacak önlemlerin sonuç vermesi açısından bu verilerin önem taşıdığını söyleyebiliriz.

Çocukların büyükleriyle öğrenme ortamında bir arada olması, nitelikli vakit geçirmesi ve bağ kurmasının onların kavramlarına, değer ve anlam sistemine yansıdığına işaret etmektedir. Deney grubunda hem uygulama öncesinde hem uygulama sonrasında "umut" denilince çocukların aklına çoğunlukla "*mutluluk*" kavramının geldiği görülmektedir. Ayrıca uygulama öncesinde kullanılan "*bekleme, beklenti*" kavramının uygulama sonrasında kullanılmadığı ve yerini "*uğraş, hayal etme, hayal*,

kazanım, hayat, mucize, umut" gibi ifadelere bıraktığı görülmüştür. "Umut" denince deney grubundaki çocukların *"hayat"* demediği ancak uygulamadan sonra altı çocuğun aklına "umut" denince *"hayat"* geldiği belirlenmiştir. Çocukların pasif bir umut algısından aktif bir algıya geçtikleri görülmektedir. Ayrıca kontrol grubunda ise hem ön görüşmede hem de son görüşmede "umut" denince *"bekleme-beklenti"* kavramlarının akıllarına geldikleri belirlenmiştir. "Mutluluk" kavramına ilişkin görüşleri sorulduğunda hem ön görüşme hem de son görüşmede deney ve kontrol grubundaki çocukların aklına genel olarak *"neşe-sevinç"* geldiği görülmektedir. Deney grubunda "mutluluk" denince kullanılan *"sevgi-saygı"* kavramında son görüşmede artış olmuştur. *"Umut, güven, hayat, inanç, iyilik, mutlu olma, sevdiğim insanlar"* ifadeleri ise deney grubunun son görüşmesinde eklenen ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır. "Yaşamak" denince hem ön görüşmede hem son görüşmede her iki grup katılımcılarının da akıllarına *"hayat"* kavramı geldiği görülmektedir. Deney grubunda ön testte kullanılmayan *"öğrenme"* kavramının son testte kullanılmış olması, ön testte kullanılan *"mutluluk ve gelecek planları-gelecek hayat"* ifadelerinin son testte artmış olması dikkat çekmektedir. Kontrol grubunda ise önemli bir değişmeye rastlanmamıştır. Deney grubunda uygulama öncesinde ve sonrasında "güven" denince çocukların aklına genel olarak *"aile-aile üyeleri ve sevgi-saygı"* kavramları geldiği görülmektedir. *"Allah, birlik-beraberlik, rahat hissetme, duygu, anlama, mutluluk, paylaşma"* ifadeleri deney grubunda ilk görüşmede kullanılmayan ama son görüşmede eklenen ifadelerdir. Kontrol grubunda ise kullanılan kavramlar çok çeşitlilik göstermekte ve ön test ve son test arasında önemli bir değişme görülmemektedir. "Gelecek" ile ilgili görüşleri sorulduğunda ön testte deney grubunda *"hayat"* ifadesi kullanılırken son testte bu ifade hiç kullanılmamış, bu ifade yerini *"yaşamak"* kavramına bırakmıştır. "Yaşamak" kavramını hayatın dümenine geçmek, eylemde bulunmak ve eylemlerinin sorumluluğunu almak açısından daha anlamlı bulmakla beraber bu ifadeyi seçen çocukların geleceğe ilişkin bakış açılarında

uygulanan programın yansımalarını görmek mümkündür. Kontrol grubunda ise "gelecek" deyince ön görüşmede gelecekteki "*hayatım ve zaman*" ifadelerinin ön plana çıktığı görülürken, son görüşmede "*büyüme, iş-meslek ve teknoloji*" ifadelerinin daha çok ifade edildiği ortaya konulmuştur. Bu veriler bize uygulanan programın çocukların kavram dünyalarında bir değişime yol açtığı sonucunu göstermektedir. Uygulama öncesi deney grubunda çocuk denince daha çok "*arkadaş-kardeş-bebek, sevgi-saygı-mutluluk ve oyun oynamak*" kavramlarıyla özdeşleştirildiği görülürken uygulama sonrasında deney grubunda "*sevgi-saygı-mutluluk*" ifadesini kullananların sayısı neredeyse ikiye katlanmıştır. Değer odaklı uygulamalar sonrasında çocukların kavramlarla ilgili açıklamalarında, kelimelerin kavramsal tanımlarından çok kendilerinde çağrışan değerler ön plana çıkmaktadır. Kontrol grubunda kullanılan tanımlamalarda bu yönde bir değişiklik kaydedilmemiştir. Benzer bir sonuç "anneanne ve babaanne" kavramına ilişkin görüşlerinde de ortaya çıkmaktadır. Deney grubunda uygulama öncesinde anneanne kavramı denince "*sevgi-saygı-mutluluk*" kavramlarını ifade eden çocukların sayısının arttığı görülmektedir. Uygulamalar öncesinde anneanne deyince kullanılmamış olan "*aile büyüğü, eskiyi anlatan, hayata bağlayan, barış*" gibi ifadelerin, uygulamalar sonrasında görülmüş olması, işlenen temalarla birlikte çocukların algılarında oluşan gelişmeye işaret etmektedir. Kontrol grubunda ise son görüşmede anneanne deyince "*sevgi-saygı-mutluluk*" kavramlarını ifade eden çocuk sayısı azalmıştır.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı, çocukların manevi gelişim ve güçlenme süreçlerine katkı sunmaya yönelik amaç ve kazanımlar içermektedir. Bu amaçla oturumların sonunda çocukların kendi ifadeleriyle işlenen temaya ilişkin Allah'a mektup/dua yazmaları istenmiştir. Bu duygu ve düşüncelerle çocuk Allah'a mektup yazmış, "Ne öğrendik, neye niyet ettik" sorusuna cevap bulurken bir yandan aldığı kararları inşa etme sürecine girmiş bir yandan da Allah ile konuşmuştur. Ona niyetini

yazmış ve gerçekleştirmek için yardım istemiştir. Böylece temanın içselleştirilmesi, değerlerin aşkın olandan bireye, bireyden aşkın olana bir döngüye girmesi ve değerlerle içsel bir bütünlük sağlanması amaçlanmıştır. Ölçme- değerlendirme sürecine hizmet eden bu etkinlik aynı zamanda katılımcıda bir karar mekanizması oluşmasına yardımcı olmaktadır. Böylece eyleme geçmek için motivasyon sağlanmaktadır. Çocuğun nasıl ve neden dua ettiğine, dua eden çocuğun ne kazandığına ilişkin veri elde ettiğimiz bu uygulamalarda çocuğun kazanımları değerlendirilmiştir. Çocukların dualarında kullandığı ifadelerden yola çıkarak; dua ederken çocuğun kendini ve yaratıcısını tanıma sürecine girdiğini söylemek mümkündür. Çocukların, maddi ve manevi istekte bulunma, teşekkür etme/şükretme, kendini ifade etme, içsel konuşma, niyet kurma ve paylaşma biçimlerinde dua ettiği görülmektedir. Sevgi ve güven, düşünme, anlamlandırma, bağ kurma, paylaşım, yardım isteme, güçlenme, şükretme ve değer oluşturma gibi manevi ihtiyaçlarına karşılık bulmak için dua eden çocuğun benlik algısı, öz denetim ve öz güven açısından gelişme kaydetmesi söz konusudur. Dua ederken olumlu Allah algısı, olumlu düşünce ve öz yeterlilik açısından beslenen çocukların benlik algısının da olumlu yönde etkileneceğini söylemek mümkündür. Kendini tanıma, anlamlandırma, değer oluşturma, motivasyon, davranış düzenleme, iç disiplin açısından dua çocuğa bir bütünlük duygusuyla sağlıklı bir öz denetim geliştirme zemini hazırlayabilir. Sonsuz sevgi ve güven kaynağını hisseden çocukların psikolojik sağlamlık, umut, iyimserlik ve manevi güçlenme düzeyleri yükselebilir. Kendi dilinde kendi ifadeleriyle ettiği dualarda çocuğun kendini tanıma ve ifade etme becerisinin gelişeceğini, Allah tasavvuru ve değerler sisteminin şekilleneceğini, davranışlarının bu değerler ekseninde düzenleneceğini ve çocuğun manevi açıdan güçleneceğini söylemek mümkündür (Aydınbaş, 2019). Örneğin "Güvenilir Ol Güvenle Yaşa" temalı oturumda büyüklerimiz ve çocuklarımız arasında gelişen bağları görebildiğimiz sevgi ve güven ortamında büyüklerimizin de aktif olarak katıldığı etkinliklerle "güven" değeri

işlenmiştir. Oturumun ardından bu duygularla Allah'a mektup yazmaları istenen çocukların dualarında yine işlenen temaya ilişkin yansımalar bulunmaktadır. *"Allah'ım, bundan sonra bir canlıya zarar vermeyeceğim."* ifadeleri çocukların dualarda bir bütünlük duygusu yaşadığını göstermektedir. *"Rabbim, ben bu dünyada çok güvenilir bir insan olmak istiyorum ve olmaya da çalışıyorum. Lütfen bana yardım et Rabbim. Senden yardım bekliyorum."* diyerek davranışlarını düzenlemek için iradî bir sürece geçtiğine dikkat çeken çocuğumuz sonsuz güç ile bu niyetini paylaşmakta ve ondan güç almaktadır. *"Ben bugün güvenle ilgili çok güzel şeyler öğrendim. Ben dürüst güvenilir, saygılı bir insan olacağım. Herkes konuşabilir, arı, karınca gibi vb. şeyler."* Bu ifadelerden yola çıkarak çocukların dua ile birlikte kâinatta yalnız olmadıklarını, her varlığın haklarının olduğunu düşündüklerini ve onlar için de kararlar aldıklarını ve iyi dileklerde bulunduklarını söylemek mümkündür. *"Kızdığımızda bile dürüst, saygılı, iyi bir şekilde olmak isterim."* ifadelerini kullanan bir çocuğun öfke anında geliştirmek istediği tutuma ilişkin niyetini okumakta ve dolayısıyla duanın çocuğun kişilik gelişimine olumlu katkılar sunduğunu görmekteyiz. *"Allah'ım, tek sana güveniyorum, o yüzden bunu sana söylüyorum. Arkadaşlarıma iyi davranarak, yalan söylemeyerek, dürüst, güvenilir bir insan olmak istiyorum."* ifadelerinde ise duanın çocuk için güvenli bir liman olduğu görülmektedir. Çocuğun duada kendini rahatça ifade edebildiği, yardım isteyerek güçlendiği, hayata daha sağlam bir psikoloji, umut ve iyimserlikle baktığı onun dualarında kendi ifadelerinden okunmaktadır.

İnsanın davranışlarının kaynağında tutum yer alır. Bu bakımdan, bireyin bir durum, olgu, kişi, nesne ya da olay karşısında sergilemesi beklenen tavır ve davranış biçimi olarak tanımlayabileceğimiz tutum, davranış bilimlerinin anahtar kavramıdır. Tutum, duygusal, zihinsel ve davranışsal öğelerden oluşan ve bu öğelerin birbiriyle tutarlı bir ilişki içinde olduğu bir tepki ön eğilimidir. Yani tutum, içerisinde bilgi, duygu ve davranış barındırmaktadır. Tanrıya inanmak ona karşı olumlu bir tutuma işaret

ederken ona inanmamak olumsuz bir tutumun ifadesidir (İnceoğlu, 2010, s. 7-10). Bu bilgi, çocukların dualarından elde ettiğimiz verilerle ulaştığımız sonucu desteklemektedir. Duada kendini ifade etme imkânı bulan çocukların Allah'a ve değerlere karşı olumlu bir tutum içerisinde olduklarını söylemek mümkündür. Ayrıca bu tutumun içerisinde duygusal, bilişsel ve davranışsal öğeler taşıyor olmasından yola çıkarak çocukların dua ederken sorumluluk bilinci ve iç disiplin kazanma sürecinin desteklendiğini söylemek mümkündür. Dua ederken çocukların değerler sistemine ilişkin gelişim kaydetmekte ve kararlar almakta olduğu yine onların yazdıkları dualarda görülmektedir. Her oturumda işlenen değer dualarda kullanılan ifadelerle yansıdığı dikkat çekmektedir: *"Allah'ım, ben artık iyi bir insan olacağım. Allah'ım, anneme, babama dünyadaki tüm varlıklara yardım edeceğim. Sana çok teşekkür ederim Allah'ım."*, *"Allah'ım, ben dürüst, güvenilir ve saygılı, sevgili birisi olacağım."*, *"Bugün değer bilmeyi, yaramazlık yapmamayı öğrendim, mutluyum çünkü yeni şeyler öğrendim."*, *"Rabbim, artık ben çokook iyi bir insan olacağım."* Birkaç örneğine yer verdiğimiz bu ifadelerden yola çıkarak çocukların değer ve davranış düzenleme sürecinde duanın bir niyet etme ve karar verme eylemi olduğunu söylemek mümkündür. Mehmedoğlu (2001, s. 151-152) çocukların kendi ifadeleriyle yaptıkları duaları dinleyerek onların dua hakkındaki düşüncelerini araştırdığı çalışmasında elde ettiği bulgular bu düşüncemizi desteklemekte ve duanın çocuğun dünyasına önemli katkıları olduğunu göstermektedir. Vygotsky'ye (1986, s. 30) göre çocuk içsel konuşmalarıyla düşüncelerini ve davranışlarını düzenler. Bu bağlamda duayı bir içsel konuşma süreci olarak değerlendirmemiz mümkündür. Bu içsel konuşmalar dua ile çocuğun Yaraticısıyla konuşma biçimine dönüşürse, çocuk davranışlarını manevi değerler ekseninde şekillendirme imkânı bulabilir. Değerleri içselleştirme ve niyet inşa etme açısından dua çocuğun içsel süreçlerine kapı aralar. Eyleme geçmek için gerekli motivasyonu sağlar. Yapılan araştırmalar ana dilde dua deneyimi ile davranış arasında

bir ilişki olduğunu göstermektedir. Çocuğun manevi açıdan güçlenmesi, sorunlarla baş etme kapasitesinin artması ve ona içsel bir pekiştirme sağlaması ile birlikte dua etme alışkanlığının çocuğun davranışlarını belirlemede ve sosyal davranış sorunlarının azalmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür (Aydınbaş, 2015).

"Hayatım için Teşekkürler Allah'ım" temalı oturumda hepimizin Allah'ın sunmuş olduğu armağana karşılık ona çeşitli vesilelerle teşekkür edebileceği söylenmiştir. Çocukların kendilerine yakın hissedeceği örnekler sunulmuş, iyi bir insan olmaya çabalamanın, iyi işler üretmenin ve iyilikle meşgul olmanın Allah'a teşekkür etmenin bir ifadesi olduğu konuşulmuştur. Yetişkin katılımcılarımızın çocuklar için hazırladığı hediyelerin takdimiyle çocuklara şükran duygusu yaşatılarak teşekkürlerini ifade etmeleri sağlanmış ve çeşitli etkinliklerle konu pekiştirilmiştir. Allah'a bir şükür ifadesi olarak bahçeye çiçek dikilmiş, her iki kuşak da toprakla ve doğayla mutlu olmuş ve mutluluklar paylaşılmıştır. An'a dikkat çekilmiş, gökyüzüne bakılmış ve gözlerimize işaret edilmiştir. Allah'ın verdiği nimetlere, kâinata, yaratılan bütün güzelliklere dikkat çekilerek, ne kadar sevildiğimiz anlatılmıştır. Bizim için bu kadar güzel bir dünya yaratan, sevdiğimiz her şeyi bize veren Allah'a teşekkür ettiğimiz/şükrettiğimiz bu oturum sonrasında çocukların duygu ve düşünceleri yazdıkları dualara yansımıştır. Duaların hemen hemen hepsinde *"Allah'ım, seni çok seviyorum."*, *"Allah'ım, sana çok teşekkür ederim."* gibi sevgi ve şükür ifadeleri yer almaktadır. Çocukların dualarında, oturumlarda işlenen temanın çocuktaki yansımalarına ilişkin verilerle birlikte çocuğun Allah tasavvuruna ilişkin veriler elde edilmiştir. Çocukların dualarında herhangi bir maddi istek bulunmamaktadır. Bu da Allah ile sadece bir istekte bulunmak için değil, onunla her an aktif bir bağ içinde olmaları yönündeki beklentimizin olumlu sonucuna işaret etmektedir. Çocuklar bir sevdikleri ile konuşur gibi güven içinde kendilerini özgürce ifade etmektedir. Duygularını dile getirmekte, yaşamları ile ilgili isteklerini rahatça söylemektedir. *"İnşallah büyüyünce öğretmen olur, öğrencilerimle güzel*

geçinirim.", *"Allah'ım, inşallah büyüyünce beni kalp doktoru yaparsın ve sınavlarımdan yüksek puan almayı sen kabul et, amin."* Bu ve ilgili bölümde detaylarına yer verilen ifadelerden de anlaşılacağı gibi çocuklar dua ederken kendiyle ilgili düşünme, ne istediğini sorgulama, kendini tanıma sürecine girmekte, beklentilerini dile getirirken aynı zamanda hayal kurmakta ve ideallerini dile getirmektedir. Başka bir ifade ile kendisiyle içsel bir yolculuğa çıkmakta ve en yakınındakine kendini ifade etmektedir. Ondan yardım isterken ideallerini şekillendirmektedir. "Yaradan" denildiğinde her iki gruptaki çocukların aklına çoğunlukla *"Allah"* kavramının geldiği görülmektedir. Ön testte deney grubunda göremediğimiz *"bizi yaratan ve sevgi ve umut kaynağı"* gibi tanımlamaların son testte ortaya çıktığı görülmektedir. Bu ifadeler, seven ve koruyan Allah tasavvuru üzerine her oturumda özenle hazırlanmış içeriklerin yansıması olarak değerlendirilebilir.

"Baba" kavramı sorulduğunda kontrol grubunda ön görüşme ve son görüşmede kavramlarda önemli bir değişiklik görülmemiştir. Fakat uygulama öncesinde hiçbir grupta kullanılmadığı halde uygulama sonrasında *"koruyan"* ifadesinin deney grubunda kullanıldığı görülmektedir. Çocukların uygulamalar esnasında dualarında Yaradan için kullandıkları bu ifadeyi babaları için de kullanmış olmaları dikkat çekicidir. Yaşar'a göre (2011) ailede genel olarak disiplini sağlayan ve çocuk için ilk otorite figürü olan baba çocuğun hayatındaki her otorite figürüyle kurulacak olan ilişkinin niteliğini şekillendirmektedir. Baba ile kurulan ilişkinin niteliği sonraki bütün otorite figürleriyle kurulacak ilişkilerin niteliğini etkilemektedir. Bu ilk tecrübenin niteliği kişinin Rabbiyle kurduğu ilişkinin niteliğine de zemin hazırlamaktadır. Bu düşüncenin temelini atan Freud (1985), tanrı tasavvuru temelini çocuğun babasıyla kurduğu ilişkinin yansıması olarak nitelendirmektedir. Program sonrası "baba" kavramına ilişkin kullanılan *"koruyan"* nitelemesi, çocukların Allah tasavvurunu görebileceğimiz dualara şu ifadelerle yansımaktadır: *"Allah'ım, sen bizi koruyan, seven Allah'sın. Bizim*

koruyucumuz sensin. Seni hepimiz çok seviyoruz. Hepimiz sana emanetiz.", *"İyi ki varsın Allah'ım, seni çok seviyorum, bütün kalbimle... Beni yarattığın için teşekkür ederim."* Burada bir örneğine yer verilen duaların tamamı çocukların dualarının incelendiği bölümde yer almaktadır. Çocuklardan elde edilen bu verilere göre oturumlarda verilmesi amaçlanan seven ve koruyan Allah tasavvuru çocukların ifadelerinde ön plana çıkmakta, korku ve kaygıya rastlanmamaktadır. Öcal (2004, s.78-79), 4-10 yaş grubu 363 çocuğun katılımıyla yaptığı araştırmada çocukların Tanrıya ilişkin düşünce ve algılarını ortaya koymuştur. Bulgulara göre; zorluk ve tehlikelerden koruyan, güvenli bir sığınak olan, dileklerini kabul eden, besleyen, büyüten ve isteklerini yerine getiren bir Tanrı imgesi sergileyen çocuklar bir bakıma manevi ihtiyaçlarına cevap aramaktadır. Bu bulguyla birlikte özellikle çalıştığımız yaş grubu çocukların Erikson'a göre en öncelikli psiko-sosyal ihtiyacı olan başarı ve yeterlilik duygusunu da göze alacak olursak çocukların sonsuz güç sahibi Yaratıcı ile kurdukları bağın önemini daha iyi kavramak mümkündür. Kendini eksik, yetersiz ya da başarısız hissettiği durumda, inandığı aşkın varlığa sığınmak çocuğun Manevi güçlenme sürecine katkı sunmaktadır. "Sabır" denince deney ve kontrol grubunda hem ön görüşmede hem de son görüşmede akıllarına gelen kavramın "*bekleme*" olduğu görülmektedir. Deney grubunda sabır denince uygulama öncesinde çocuklardan hiçbirinin "*an, gayret-çaba, bir işi sonuna kadar yapma, hayatta kalma ve oruç*" ifadesini kullandığı görülmezken uygulama sonrasında bazı öğrencilerin sabır denince akıllarına bu ifadelerin geldiği görülmektedir. Ayrıca uygulama öncesinde deney grubunda kullanılan "*sinir-sinirlenme, alttan alma ve bıkmak*" gibi ifadelerin uygulamadan sonra kullanılmadığı görülmüştür. Çocukların program sonrası kullandıkları ifadeler, kurdukları bu aşkın bağın onların bakış açılarına olumlu yansımalarını göstermektedir.

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programına katılan yaşlıların umut, iyimserlik, psikolojik iyi oluş düzeyleri artmış, yeni kuşaklara ilişkin algıları olumlu

yönde gelişmiş, geçmiş, gelecek ve ötesine ilişkin varoluşsal anlamlandırma süreci desteklenmiştir. Yaşlı katılımcıların manevi gelişim ve güçlenme süreçlerine katkı sunan programın aynı zamanda çocukların psiko-sosyal, kişilik, ahlak ve manevi gelişimlerini desteklediğini söylemek mümkündür.

6.4. ÖNERİLER

- Yaşlı ve çocuk katılımcılarla bir uygulama örneğini ortaya koyduğumuz Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının sonuçlarına göre; Türkiye'de kuşaklararası bağların devamı amacıyla alınacak önlemler için geç olmadığını; bilakis tam zamanı olduğunu söylemek mümkündür. Bu araştırma, kültürel kodlarımıza uygun sosyal politikaların üretilmesi için politika üreticilere uygun veriler sağlaması açısından bir katkı niteliği taşıyabilir. Huzurevlerinde ve ilköğretim okullarında uygulanmak üzere Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının eğitim sistemimize yansması; büyüklerimizin kültürümüzde tarih boyu süregelen saygınlığını toplumsal değişim sürecinde de koruması, yeni kuşaklarda olumlu bir yaşlılık, eski kuşaklarda olumlu bir yeni nesil algısının oluşması, kuşaklararası ilişkilerin güçlenmesi, kültürel mirasın özgünlüğünün korunarak aktarılması ve varlığını sürdürmesi açısından faydalı olabilir. Ayrıca yaş almış bireylerin umut, iyimserlik, psikolojik iyi oluş, manevi güçlenme düzeylerini artırırken çocukların manevi gelişim ve değerler sistemine katkı sağlayabilir. Bu bağlamda kuşaklararası öğrenme programları, değer ve kültür aktarımı amacıyla ilköğretim müfredatına dâhil edilebilir ve eğitim-öğretim yılı boyunca sürdürülebilir.

- Kuşaklararası öğrenme uygulamalarının amaçlı ve planlı bir program dâhilinde gerçekleşmesi ve sürdürülebilirliği, kuşaklararası ilişkilerin gelişmesi açısından önem taşır. Dünyada uygulama örneklerine rastlayabileceğimiz kuşaklararası öğrenme programları dışında kısa vadeli birçok uygulama mevcuttur. Huzurevi

ziyaretleri gibi öğrenmeye, bağ kurmaya kültürel aktarım yapmaya elverişli olmayan günöbirlik uygulamaların kişilerin bakış açısı ve algısında kalıcı ve istendik bir değışiklik meydana getirmesi beklenemez. Belli bir amaç ve program dâhilinde ve istikrarlı bir şekilde yapılacak uzun vadeli uygulamalar katılımcıların birbiriyle bağ kurmasına ve birbirlerine katkı sunmalarına olanak sağlar. Planlı bir süreç dâhilinde gerçekleştirdiğimiz programın sonuçları da bu düşünceyi desteklemektedir.

- Bundan sonra yapılacak olan bilimsel araştırmalarda; yerinde yaşlanma, evde bakım, yaşlı dostu kent tasarımları, geniş aile geleneğinin günümüze bir uyarlaması olarak yakın evlerde oturma pratiğı, aile bağları ve kuşaklararası ilişkilerin güçlenmesi gibi konuların çalışılması, demografik dönüşüm ve sosyal değışim sürecinde kritik bir noktada bulunan ölkemiz açısından önemli veriler sağlayabilir. Politika uygulayıcılara, kültürel aktarımın organik yollardan gerçekleşmesi konusunda katkı sunabilir.

- Yaşlılık çalışmalarına yönelik bilimsel araştırmalarda Anadolu insanının bilgeliğinin incelenmesi, mevcut yaşlılık kavramlarından yeni arayışlara yönelen araştırmacılar için önemli bir boşluğu doldurabilir.

- Çocukların kuşaklararası öğrenme programlarında kültürel ve manevi değerleri dengeli bir zeminde öğrenmesi için güvenli aktarıcılara ihtiyacı vardır. Bu bağlamda olumlu sonuçlar elde etmek için katılımcıların nitelikleri programın amacına ve içeriğine uygun olmalıdır. Yaşlı katılımcıların bilgelik niteliğı taşımaları önemlidir. Gerotransandans düzeyinin yaş ile pozitif korelasyon göstermesi, her yaşlının bu nitelikleri taşıdığı anlamına gelmez. Aynı zamanda yaşlılık evresi bilgelik vasıflarını taşımak için en uygun evre olsa bile bu durum her yaşlının bilge olduğunu göstermez. Programın başarılı olması; çocukların değerleri dengeli ve güvenli bir ortamda, yaşayan örneklerinden görmesi, her katılımcının birbirinin gelişimine katkı sunabilmesi için katılımcıların niteliğı önemli bir etkidir. Bu bağlamda emekli öğretmenlerin okullarda gönüllü katkı sağlayabileceğı programlar, onların emeklilikle birlikte yeni roller edinip

gelişim görevlerini yerine getirmesine katkı sağlayacağı gibi yeni kuşakların onların bilgi ve tecrübesinden faydalanmasını sağlayabilir. Ayrıca çeşitli meslek gruplarından uygun nitelikleri sağlayan emekli bireyler de kültürel aktarıma katkı sağlayabilir.

- Kuşaklararası öğrenme programları hazırlanırken yaşlılık ve çocukluk bedensel, psiko-sosyal, bilişsel ve manevi gelişim açısından bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmalıdır. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının ilk basamağında yaşlı katılımcılara hazırlık oturumları yapmak ve kuşaklararası uygulamalara hazırlanmak onları tanımak ve uygulamaların provasını yapmak açısından önemli bir basamaktır. İlk altı oturumda değerlere yaklaşımları açısından yeniden bir anlamlandırma sürecine giren ve çocuklarla buluşmaya hazırlanan yaşlı katılımcılar kuşaklararası oturumlarda çocukların gelişim özelliklerine uygun davranabilir. Dolayısıyla kuşaklararası programların, çocuklarla bir araya gelmeden önce eski kuşak katılımcılarla baş başa yapılacak bir hazırlık basamağı içermesi uygun görünmektedir.

- Yerde yaşlanma; yaşlılık ve kuşaklararası ilişkiler açısından uygun sosyal politikalara, evde bakım hizmetlerinin yaygınlaşmasına, yaşlı dostu kentsel tasarımlara, fiziksel koşullara bağlı bir kavram olarak literatürde yerini alırken, kurumsal hizmet, birçok açıdan değişen şartlar gereği eskiden beri bir ihtiyaç olma özelliğini korumaktadır. Huzurevleri bir ihtiyaçsa hayatın içinde olmak da nefes almak kadar her bireyin hakkıdır. Şehrin dışında, çarşıdan, pazardan, camiden, parktan, hayattan ve insandan kopuk bir mekânda yaşamak, ne kadar konforlu olursa olsun insana ölümü beklemekten başka çare bırakmamaktadır. Ankara'da en iyi şartlara sahip huzurevleri de dâhil aylar süren araştırma gereği yaptığımız gözlemler ve görüşmelerin bıraktığı izlenim bu yöndedir. Fiziksel açıdan her ihtiyacı karşılanan bireylerin sağlıklı başladığı bu yolculuğun seyri psikolojik ve dolayısıyla genel sağlık açısından günden güne hep bir düşüş göstermektedir. Huzurevine başvuru sürecinde zihinsel sağlığın yerinde olması koşulu aranırken ve yaşlılar huzurevine sağlıklı olarak kabul edilirken bir süre

sonra birçoğunda demans ve alzaimer başladığı gözlemlenmiştir. Amaç ve meşguliyetin bitmiş olması, yemek ve bakımlarının başkaları tarafından yerine getirilmesi, ilaç saatlerinin ayarlanıp vakti geldiğinde kendilerine içirilmesi gibi aldıkları tüm hizmetlerle kendilerinin sorumluluk düzeyinin bu derece azalmış olması onların hareket ve aktivite alanlarını gitgide kısıtlamaktadır. Yaşlıların tüm sorumluluklarının ellerinden alınması ve yapmaları gereken her işin onlara hizmet olarak sunulması, ayrıca çarşı, pazar, park, cami gibi imkânların bulunduğu merkezden uzak bir mekânda konaklıyor olmaları gelişim görevlerini yerine getirmelerini engellemektedir. Araştırmada elde edilen bu gözlemlerin daha kapsamlı araştırmalarla bilimsel açıdan incelenerek doğrulanması yaşlılara sağlanacak kurumsal hizmetler açısından daha sağlıklı ortamların oluşmasına katkı sağlayabilir.

- Yaş almış bireyler için mevcut şartlardaki kurumsal hizmet en son düşünülmesi gereken bir yoldur. Huzurevlerinin yaygınlaşması ve teşvik edilmesi, suçluluk duygusu yaşayan yetişkin çocukların ve ölümü beklemekten başka çaresi kalmayan yaşlıların sayısının artması anlamına gelmektedir. Zaruri ihtiyacı karşılamaya yönelik mevcut huzurevlerinin ise şehrin ve hayatın içinde, okul, cami, çarşı, pazar, eğitim, kültür, sanat faaliyeti gösteren sosyal tesis ve sivil toplum örgütleri gibi imkânlarla yakın olması, yaşlının gelişim görevlerini sağlıklı olarak yerine getirmesi açısından bir gerekliliktir. Bu kapsamda yapılabilecek birçok araştırma mevcut şartların ne gibi sonuçlara yol açtığına ilişkin veri sağlayacağı gibi yeni modellerin ele alınmasını gündeme getirebileceği düşünülmektedir.

- Kuşaklararası öğrenme uygulamaları ve çocuklarla kurulan bağlar, huzurevinde taze bir bahar havası estirmektedir. Aile bağları ne kadar zayıf olursa olsun çocuklarla bir arada olmak büyüklere geçmiş hataların telafisi ve ilişkilerin onarımı için imkân sunmaktadır. Huzurevlerinde kuşaklararası öğrenme uygulamalarına yer vermek, bu araştırma kapsamında olduğu gibi okul ve huzurevi ortaklığında Kuşaklararası

Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulamak hem öğrenciler hem huzurevi sakini büyüklerimiz için önemli katkılar sağlayabilir. Ayrıca birçok farklı yaklaşım ve modellerle bu programların akademik düzeyde ele alınması, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması geçiş sürecinde olan ülkemiz için millî, manevi değerlerin ve kültürel mirasın yeni kuşaklara aktarılarak korunması açısından ihtiyaçtır.

EKLER

EK1: Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı

• İlk Altı Oturumda Yaşlılarla Kuşaklararası Uygulamalar Öncesi Hazırlık Oturumları	
1.	Oturumun Teması: Umutla Gülümse Hayata ve Yaşamak İçin İyi Bir Neden Bul
2.	Oturumun Teması: Ruhunu Tüm Kırgınlıklardan Azat Et, Varlığını Sev Yüreğinin Üzerine Koy
3.	Oturumun Teması: Başına Gelenleri Başının Üzerinde Ağırta
4.	Oturumun Teması: Tükenmeden Paylaş, Paylaştıkça Çoğal
5.	Oturumun Teması: Gül Düşün Gülistan Ol
6.	Oturumun Teması: Allah'a Sonsuz Güven
• Son Altı Oturumda Yaşlılar ve Çocuklarla Kuşaklararası Oturumlar	
7.	Oturumun Teması: Tanışma-Bilgilenme-Biz İyi Bir Ekibiz
8.	Oturumun Teması: Güvenilir Ol, Güvenle Yaşa
9.	Oturumun Teması: Her şey İçin Teşekkürler Allah'ım
10.	Oturumun Teması: İçindeki İyi Sesi Dinle
11.	Oturumun Teması: Yaradılanı Sev Yaradandan Ötörü
12.	Oturumun Teması: Tükenmeden Paylaş, Paylaştıkça Çoğal

KUŞAKLARARASI MANEVİ GÜÇLENME EĞİTİMİ PROGRAMI

YAŞLILARLA KUŞAKLARARASI UYGULAMALAR ÖNCESİ HAZIRLIK OTURUM PLANLARI-UYGULAMA KILAVUZU

Temalarına Göre Oturumlar:

1. Oturumun Teması: Umutla Gülümse Hayata ve Yaşamak İçin İyi Bir Neden Bul
2. Oturumun Teması: Ruhunu Tüm Kırgınlıklardan Azat Et, Varlığını Sev Yüreğinin Üzerine Koy
3. Oturumun Teması: Başına Gelenleri Başının Üzerinde Ağırta
4. Oturumun Teması: Tükenmeden Paylaş, Paylaştıkça Çoğal
5. Oturumun Teması: Gül Düşün Gülistan Ol
6. Oturumun Teması: Allah'a Sonsuz Güven

Hedef Kitle	45-95 Yaş Aralığında Olan Bireyler
Katılımcı Sayısı	35
Süre	40 + 40 Dk.
Amaç	Her oturum için belirlenen bir amaç vardır.
Kazanımlar	Her oturum için belirlenen kazanımları içerir.
Materyal- Araç- Gereçler	Tüm etkinliklerde kullanılacak ve katılımcıların tamamına yetecek araç-gereç ve materyaller belirlenir.

Öğretim Yöntem ve Teknikleri-Etkinlikler

Programın yapılandırılması sürecinde motivasyon aktiviteleri kapsamında kısa film, animasyon, belgesel gösterimi, drama etkinlikleri, kâğıt katlama sanatı, seramik, hikâye anlatımı, oyun, fen ve doğa etkinliklerinin yanı sıra metaforik çalışmalar, kayıt tutma, öykü çalışmaları, gevşeme egzersizleri, soru-cevap, tartışma, gösterip yaptırma, örnek olay, konuşma halkası, ev ödevleri gibi birçok teknikten de yararlanılmıştır.

1. Motivasyon Aktiviteleri	Her oturumda konuya dikkat çekmek ve gerekli motivasyonu sağlamak amacıyla konuya ilişkin etkileyici bir kısa film, animasyon ya da belgesel gösterilir. Teknik imkânların el vermediği ortamlarda farklı tekniklerden faydalanılır. Temaya ilişkin bir metafor ile başlanır. Sanat, edebiyat, fen ve doğa, oyun, kâğıt katlama sanatı ya da drama etkinlikleri yoluyla konuya temas edilir. Buluş yoluyla oturumun temasına ulaşılır. Konu üzerine deneyimler paylaşılır. Kavramsal bilgilendirme yapılır. Fikir alışverişi yapılarak gerekli motivasyon sağlanır.
2. Anlam Arayışı/Allah Tasavvuru	Her oturumda aşağıda açıklanan aşamalarla işlenen temaya ilişkin anlamlandırma süreci başlatılır. Değerlerle kişisel öykülerimiz ve bilişsel çarpıtmalarda katılımcıların deneyim paylaşımları ve farkındalık için uygun zemin hazırlanır. Hemen sonrasında alternatif hikâye aşamasında umut ve iyimserlik içeren, ilham veren gerçek yaşam öyküleri anlatılır ve bununla birlikte olumlu bir Allah tasavvuru üzerine çalışılır. Aşağıda bu aşamaların açıklamaları mevcuttur.

- **Değerlerle Kişisel Öykülerimiz ve Bilişsel Çarpıtmalar**

Her oturumda işlenen temaya ilişkin kalıp yargılar ve ön yargılar irdelenir, değerlerin yeniden anlamlandırılması ve daha işlevsel bir algı oluşması için farklı bakış açıları sunulur. Bu amaçla öncelikle katılımcıların kişisel deneyimleri üzerinden bilişsel çarpıtmaları konusunda farkındalık yaşamaları için uygun ortam sağlanır. İnsanların başına gelen olayları aşırı yorumlarla felakete dönüştürebileceği üzerinde durulur.

Bilişsel çarpıtmalar aşağıdaki pasajda geçen örnekle daha anlaşılır hale getirilir:

**"İnsan zihnini bir fabrikaya benzetirsek bu fabrika ham madde olarak çevreden gelen bilgiler, veriler ve algılardan bazılarını alarak işler. Diyelim ki bir bisküvi fabrikası birçok farklı şeyden ham madde alarak un, şeker, yağ gibi ham maddeleri alır, sonra da bunları işleyerek bisküviye dönüştürür. Eğer bu fabrika bir kek fabrikasıysa bu kez aynı ham maddelerden ortaya çıkan ürün kek olur. Yaşadığımız olaylar ve algılarımızı da aynı şekilde zihnimiz işler ve bir ürün ortaya koyar. Örneğin bazı kişilerin zihni yaşanan olayları ve algıları genellikle gerçeğe pek uymayan biçimde felakete dönük olarak yorumlar, başka bir kişi ise olan biten çoğu şeyin kendisiyle ilgili olduğunu düşünür, işte bu tür düşünce işleme eğilimlerine düşünce hatası diyoruz."*

*Türkçapar H (2007) Bilişsel Terapi Temel İlkeler ve Uygulama: HYB Basım Yayın, Ankara, s. 99-157.

Bu düşünceyle otomatik düşünceleri keşfetme, bilişsel çarpıtmaların farkına varma, farkındalık ve çözüm

süreci için içsel bir seyahate kapı aralanır. Gönüllü katılımcıların örnekleri üzerinden sohbet edilir. Çözüm odaklı alternatif deneyimler üzerine konuşulur.

- **Alternatif Hikâye**

Farkındalıktan sonra hemen alternatif bir hikâye anlatılarak anlamlandırma sürecine katkı sağlanır. Biyografi, vaka analizi, kıssa, hadis, ayet, Anadolu bilgeliği, peygamberler tarihi gibi kaynaklardan yararlanılarak temaya ilişkin manevi açılım yapılır. Umut, inanç, yaşama sevinci, iyimserlik vaat eden örnekler sunulur. Olumsuz dini başa çıkma ve cezalandıran Tanrı imgesi gibi sonuçlara yol açacak açıklamalardan kaçınılır. Bu sebeple Pargament'in dini başa çıkma konusu hakkında fikir sahibi olmak gerekir.

- **Allah Tasavvuru**

Allah'ın isimlerinden o oturumun temasına ilişkin örnekler sunulur. Konuya ilişkin ayet ve hadislerle seven ve şefkatli olan Allah tasavvuru üzerine çalışılır.

“...Kulum beni nasıl düşünüyorsa ben öyleyim. O beni anarken ben onunla beraberim. O beni kendi başına anarsa, ben de onu kendim anarım. O beni bir topluluk içinde anarsa, ben onu daha hayırlı bir topluluk içinde anarım. O bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşıyorum. O bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. O bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak giderim.” (Akt. Özafşar, vd., 2019, s.223)

	Bu rivayetten yola çıkarak insanın bakış açısının önemi üzerinde durulur; Allah tasavvurunun, hayat, insan ve ilişkilere yüklenen anlamın ve başa gelenler karşısında sergilenen tutumun, bakış açısıyla şekillendiği belirtilir. Olumlu bakış açısı geliştirmenin önemi anlatılır.
3. Metaforlarla Değerler	Her oturumun temasına ilişkin bir metafordan yola çıkarak sanat, edebiyat, drama etkinlikleri düzenlenir. Örneğin özveri teması buğday metaforuyla işlenir. Bir buğday toprağa ekilince bir buğdaydan yedi başak, yedi başaktan yedi yüz tane buğday yetişir. Kur'an-ı Kerimde Bakara suresi 261. ayette insanın yaptığı iyilik için bu metafor kullanılır. Örneğin konunun iyice pekişmesi için o oturumda toprağa buğday ekilir ve o günden itibaren sulanarak katılımcıların bu sürece tanıklık etmeleri sağlanır. Buğdayın hikâyesi kısa bir belgesel gösterimi ya da bir sanat etkinliği ile de işlenebilir.
4. Kuşaklararası Kültür Aktarımı Egzersizler	Çocuklar sürece dâhil olmadan gerçekleşecek ilk altı oturumun amacı, programda uygulanacak kuşaklararası oturumlara hazırlık yapmaktır. Kuşaklararası öğrenme programında her oturum teması, drama, resim, seramik, ebru, öykü anlatımı, kısa film, belgesel, animasyon gösterimi gibi çeşitli kültür-sanat aktiviteleriyle işlenecektir. Bu aktivitelerde yaşlı katılımcılar ile çocuk katılımcılar arasında kuşaklararası kültür aktarımından faydalanılacaktır. Tüm yaşlı katılımcılar etkinlik üretmeleri ve sorumluluk almaları açısından aşağıdaki konu başlıklarına yönelik motive edilir ve süreç hakkında bilgi verilir. Yapılabilecekler kayda geçirilir

	ve kuşaklararası etkinlikler başlamadan önce bu programın her oturumunda hazırlık niteliğinde uygulamalar yapılır. İlk altı oturum, işlenecek temaların yanı sıra kuşaklararası programda yapılacak katkıların provası niteliğindedir. • Kuşaktan Kuşağa Oyunlarla Değerler Projesi (Oyunlarla Değer Aktarımı) Kuşaklararası öğrenme oturumlarının her birinde bir geleneksel oyun tasarlanır. Yaşlı katılımcılar geleneksel oyun kültürümüzün aktarımı rolünü üstlenerek bildikleri ve öğretebilecekleri oyunları bildirir ve her oturum için görev dağılımı yapılır. • Geçmiş Zaman Olur ki Hayali Cihan Değer (Anılarla Değer Aktarımı) Yaşlı katılımcıların çocuklara zaman yolculuğu yaşatacak anılarını anlatmaları için görev dağılımı yapılır. Her oturumda bir katılımcı oturumun temasıyla ilişkilendirerek geçmiş zamanların şartlarını yansıtacak bir anısını anlatır.
5. Niyet Defteri (Anlamlandırma ve Eylem Planı) Ölçme-Değerlendirme	Oturumlarda konu işlenirken bir yandan Manevi güçlenme için seven ve koruyan Allah tasavvuru üzerine çalışılır. Katılımcılar bu duygu ve düşüncelerle her oturum sonunda Allah'a mektup yazar. "Ne Öğrendik? Neye Niyet Ettik?" sorusuna cevap bulurken katılımcı bir yandan hayatına dair aldığı kararları inşa ederken bir yandan da Allah ile konuşur, ona niyetini yazar ve gerçekleştirmek için yardım ister. Her oturumun sonunda ölçme-

	değerlendirme sürecine hizmet eden bu etkinlik aynı zamanda katılımcıda bir karar mekanizması oluşmasına yardımcı olur. Böylece eyleme geçmek için motivasyon sağlanır. Katılımcıların el-göz koordinasyonu gibi fiziksel şartlarına göre dualar yazılı değil sözlü olarak da yapılabilir.
6. Anadilinde Tema Odaklı Dualarla Değerler (Bütünleşme)	Her oturum için özel yazılmış Türkçe dualar okunur ve hep bir ağızdan amin denilerek oturum tamamlanır. Böylece tema içselleştirilir, değerler aşkın olandan bireye, bireyden aşkın olana bir döngüye girer ve değerlerle içsel bir bütünlük sağlanır.
7. Ödev	Her oturum sonunda bir sonraki oturum için katılımcıların yapması gerekenler ödev olarak verilir.
8. Sosyal Etkinlikler ve Projeler Sosyal etkinlikler ve projeler oturumlarda işlenen konularla bütünlük içerisinde planlanır.	

KUŞAKLARARASI MANEVİ GÜÇLENME EĞİTİMİ PROGRAMI-YAŞLILARLA KUŞAKLARARASI UYGULAMALAR ÖNCESİ
HAZIRLIK OTURUM PLANLARI

1. OTURUMUN TEMASI: Umutla Gülümse Hayata ve Yaşamak İçin İyi Bir Neden Bul	
METAFOR: AĞAÇ	
Hedef Kitle	45-95 Yaş Aralığında Olan Bireyler
Katılımcı Sayısı	35
Süre	40+40 Dk.
Amaç	Grubun birbirini tanıması, kaynaşması, sevgi ve güven bağı kurmanın ve ilişkilerinde destekleyici ve tatmin edici bir tavır sergilemenin önemini kavraması
Kazanımlar	Grup arkadaşlarıyla ilgili bir kanaat geliştirebilir. Sevgi ve güven bağı kurmak, paylaşmak ve birbirine katkı sağlamak üzerine düşünebilir. Diğer katılımcılara yakınlık duyabilir, grubuyla kaynaşabilir ve ortak amaç güdebilir.
Materyal- Araç- Gereçler	Belgesel gösterimi için gerekli teknik donanım, bir tane top ve tüm katılımcılara yetecek kadar kalem, kâğıt ve origami kâğıdı (renkli eliş kâğıtları da kullanılabilir)

Öğretim Yöntem ve Teknikleri-Etkinlikleri

1. Motivasyon Aktiviteleri

- **Bilgilendirme**

Bir araya gelme amacımız açıklanır. Kuşaklararası öğrenme sürecinin hepimize katkısının olacağı anlatılır. Konu üzerine deneyimler paylaşılır. Süreç hakkında bilgilendirme yapılır. Fikir alışverişi yapılarak gerekli motivasyon sağlanır.

- **Drama Etkinliği: Tanışma**

Katılımcıların "Top Sende" drama etkinliği ile tanışıp birbirleri hakkında fikir sahibi olmaları sağlanır. Lider kendi adını söyleyip kimsenin tahmin edemeyeceği bir özelliğini de sözlerine ekleyerek topu bir başkasına atar ve oyunu başlatır. Tüm katılımcılar aynı şekilde söz aldıktan sonra oyun ikinci turda, bu kez katılımcıların önce kendi isimleri, ardından kuşaklararası etkinliklerde bulunabilecekleri bir katkı ve topu attıkları katılımcının ismi şeklindeki sıralamaya uymak kaydıyla devam eder. Böylece katılımcıların özellikleri hakkında fikir sahibi olunur.

- **Belgesel Gösterimi**

Dünyaya bir orman kazandıran Orman Adam Payeng'in kısa belgeseli seyredilir. Sonrasında Payeng'e 40 yıl boyunca her gün tohum diktiren duygunun ne olduğu sorulur. Birlikte oturumun temasına ulaşılır. Payeng'in hikâyesi tema ile ilişkilendirilir.

2. Değerlerle Anlam

Arayışı, Allah Tasavvuru

- **Bilgilendirme**

Uygulama kılavuzunda detayları anlatılan insan zihni ve fabrika benzetiminden yola çıkılarak düşünce hataları konusuna temas edilir. Bizi etkileyenin aslında başımıza gelenler değil onlara yüklediğimiz anlam olduğu konuşulur. Katılımcılar kendi deneyimlerinden örnekler sunar. Değerleri doğru yaşamak hakkında konuşulur.

- **Drama Etkinliği: Değerlerle Kişisel Öykülerimiz ve Düşünce Hatalarımız**

Bu bakış açısının hayatımızda olmadığı ya da yanlış anlam bulduğu durumlarda neler yaşıyoruz, nasıl hissederiz? Deneyimlerimizi paylaşalım." yönergesi verildikten sonra katılımcılar deneyimlerini paylaşırlar. Herkese birer kâğıt ve birer kalem dağıtılır. (Katılımcıların fiziksel ve zihinsel şartları göz önünde bulundurularak aynı etkinlik kâğıt ve kalemle değil oyun hamuruyla ve sözel olarak da düzenlenebilir.)

Aşağıdaki sorular sorularak katılımcılar duygularını kâğıda aktarmaları için yönlendirilir.

Hayatında umutsuzluğa düştüğün ve anlamını yitirdiğin oluyor mu?

Ne hissediyorsun, bunu bir cümleyle ifade edebilir misin?

Neye benziyor, bunun somut şeklini kâğıda resmeder misin?

Herkes bir cümle ile umutsuzluğa ilişkin algısını ifade eder ve bu duruma somut bir şekil verip algısını kâğıda resmeder. Böylece umutsuzluk somutlaştırılır. Anlaşılması kolaylaşır. Dışarıdan bakılması kolay hale gelir.

- **Alternatif Hikâye Oluşturma: Umut ve Anlam Arayışı**

Victor Frankl'ın Türkçe alt yazılı röportajı gösterilir ve tanıyıp tanımadıkları sorulur. Merak uyandırarak hayatına dikkat çekilir ve kuramıyla bütünleştirilerek hayatı fotoğraflarıyla anlatılır. Frankl'ın hayatı insana umut ve anlam arayışı açısından sunulabilecek iyi bir örnektir. Yaklaşımından bahsedilir ve böylece katılımcılara alternatif bir hikâye sunulur.

Umut ve beklenti ayrımı yapılır ve şu ifadeler kullanılabilir:

Beklenti çoğu zaman kaliteli bir duygu olamayabilir ve bizi faydasız bir umuda yönlendirebilir. Beklentilerimizi düşük tutarak kendimizi incinmekten koruyabiliriz. İncitmemek kadar incinmemek de bir erdemdir. Kendi canımızı da tüm canlar gibi emanet bilinciyle koruyalım. Kimseden beklentiye girmeyelim ama hayattan ve Rabbimizden yana hep ümit var olalım.

Kutsi bir hadiste şöyle geçer: *“Yüce Allah şöyle buyurur: "Ben, kulumun benim hakkımdaki zannı ne ise öyleyim"* (Akt. Özafşar, vd. ,2019, s. 347). Biz Rabbimizden beklentilerimizi yüksek turalım. Çünkü onun rahmeti dünyadaki tüm annelerin merhameti ve şefkatinden çoktur. Hepimizi kuşatır. Her an yeni bir yaratma halinde olan Rabbimiz hayata her an yeni tohumlar bırakır. Yeni umutlar yaratır. Onun rahmeti bizleri öyle kuşatmıştır ki, ondan ancak kafirler umut keser. Kafir gerçeğin üstünü örten demektir. Onun rahmetinin ve gücünün üstünü

ancak ona inanmayanlar örter. El Hayy...O sonsuz hayat sahibidir. Er- Rahman... Her canlının maddi manevi rızkını veren ve koruyup gözetten, çok sevendir. Er-Rahim... Verdiği nimetleri iyi kullananlara, şükredenlere daha büyük ve ebedi nimetler verendir.

(Hadisler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu

"<https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/index.php>" sayfasından, Hadislerle İslam adlı eserden alınmıştır.)

Umuda ve hayata talip olmalıyız.

"Acından seni Allah'a götüren bir yol var. Onu bul ve yürü" Kemal Sayar

"Şimdi tekrar ne yapsam dedirtme bana yarabbi/taşınacak suyu göster, kırılacak odunu/kaldı bu silinmez yaşamak suçu üzerimde/bileyim hangi suyun sakasıym ya Rabbalemin/tütmesi gereken ocak nerede" İsmet Özel

İnsan kendini ancak anlamlı hissettiği bir bütün içinde gerçekleştirebilir. Bu sebeple insan ömrü boyunca kendine yetecek açıklamalar yapmaya devam eder. Başımıza gelenleri anlamlandırabilmek için bazı ilkelere ihtiyacımız vardır:

- Bakara suresi 286. ayetin mealinde geçen ifadeler gelecekte insanın başına gelebilecek olanların, insanın gücünü aşmayacağı ve kontrol edebileceği yönünde umut vaat etmektedir:

"Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır,

aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır..."

- İnşirah suresi 5 ve 6. ayetinde geçen ifadeler ise insana olumlu bir bakış açısı sunmakta ve güç vermektedir:

"Demek ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Evet, doğrusu her güçlüğün yanında bir kolaylık var"

- Hadîd suresi 1-6. ayetleri ise Allah'ın daima kulunun yanında ve kulundan haberdar olduğuna ve her şeye gücünün yettiğine işaret ederek insana bir anlam bütünlüğü vermektedir.

"Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ı tesbih etmektedir. O, üstündür, her yaptığında hikmet vardır.

Göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız onundur. Hem hayat verir hem öldürür. Onun her şeye gücü yeter.

O, evvel ve ahir, zahir ve bâttır. O her şeyi bilir.

Gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istiva eden odur. Toprağa giren ve ondan çıkan, gökten inen ve ona yükselen her şeyi bilir. Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görmektedir.

Göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız onundur ve bütün işlerin dönüp varacağı merci ancak Allah'tır.

Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar. O kalplerde olanı çok iyi bilir."

(Ayetlerin meali, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "<https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir/>" sayfasından, Kur'an Yolu Meali ve Tefsiri'nden alınmıştır.)

3. Kuşaklararası Kültür Aktarımı Egzersizler	Bu programın bir amacı da kuşaklararası öğrenme programına hazırlık yapmaktır. Tüm yaşlı katılımcılar etkinlik üretmeleri ve sorumluluk almaları açısından motive edilir ve süreç hakkında bilgi verilir. Kuşaklararası öğrenme programında her oturum teması, drama, resim, seramik, ebru, öykü anlatımı, kısa film-animasyon gösterimi gibi çeşitli kültür-sanat aktiviteleriyle işlenecektir. Bu aktivitelerde yetişkin katılımcılar ile çocuk katılımcılar arasında kuşaklararası kültür aktarımından faydalanılacaktır. Aşağıdaki maddeler açıklanır ve katılımcıların kuşaklararası öğrenme programında bahsedilen konu başlıklarına ilişkin nasıl katkıda bulunabilecekleri konuşulur. Katılımcılarla bir beyin fırtınası yapılır. Kuşaklararası neler aktarabileceklerine dair fikirler paylaşılır. Herkese birer kâğıt dağıtılır. Herkes neler yapabileceğini, çocuklara neler öğretebileceğini yazar ve kâğıtlar toplanır, oturum sonrasında değerlendirilmek üzere dosyalanır. Katılımcılardan bu fikirleri çoğaltıp zenginleştirmeleri istenir ve her oturumda kuşaktan kuşağa aktarılacak bir geleneksel oyun oynanacağı açıklanır. Herkesin çocukluğunda oynadığı oyunları hatırlaması ve hangi oyunları öğretebileceğini düşünmesi istenir. Bu oyunların hangi değerlere katkıda bulunabileceği konuşulur. Yapılabilecekler kayda geçirilir ve kuşaklararası etkinlikler başlamadan önce bu programın her oturumunda hazırlık niteliğinde uygulamalar yapılır. Bu çalışma kuşaklararası programda yapılacak katkıların provası niteliğindedir.

	• Kuşaktan Kuşağa Oyunlarla Değerler Projesi (Oyunlarla Değer Aktarımı) Kuşaklararası öğrenme oturumlarının her birinde bir geleneksel oyun tasarlanır. Yetişkin/yaşlı katılımcılar geleneksel oyun kültürümüzün aktarımı rolünü üstlenerek bildikleri ve öğretebilecekleri oyunları bildirirler ve her oturum için görev dağılımı yapılır. • Geçmiş Zaman Olur ki Hayali Cihan Değer (Anılarla Değer Aktarımı) Yetişkin/yaşlı katılımcılar çocuklara zaman yolculuğu yaşatacak anılarını anlatmak üzere görev dağılımı yaparlar. Her oturumda bir katılımcı oturumun temasıyla ilişkilendirerek geçmiş zamanların şartlarını yansıtacak bir anısını anlatır.
4. Metaforlarla Değerler	• Kısa Belgesel Gösterimi: Tohum • Fen ve Doğa Etkinliği: Tohumun Anlam Arayışı Her katılımcıya ne tohumu olduğu söylenmeden birer tohum verilir ve geçen haftadan istenen küçük saksılar ve toprak, masalarda hazırlanır. Mevsime uygun ve hızlı sonuç alınabilecek tohumlar seçilmiştir. Herkes tohumunu saksısına eker, can suyu verir ve düzenli olarak sulamak üzere evine götürür. Sonuca ulaşanlar haber getirirler. Böylece tohumun içinde saklı olan bilgi, olgunlaşma süreci, ortaya çıkacak olan bitki, vereceği meyve vb. konularla anlam arayışı konusu bütüncül bir bakış açısıyla işlenir.

	• Kâğıt Katlama Sanatı: Çam Ağacı Yapımı Umudun bir sembolü olarak origami sanatı ile çam ağacı yapılır. <i>"Ümit ümmetim için bir rahmettir, ümit olmasa hiçbir anne emzirmez, kimse ağaç dikmezdi"</i> rivayeti paylaşılır ve birlikte baharda fidan dikmeye ve hatıra ormanı oluşturmaya niyet edilir. (Süreye ve şartlara bağlı olarak tohum dikme etkinliği ya da kâğıt katlama sanatı etkinliğinden biri seçilip uygulanabilir.)
5. Allah Tasavvuru ve Anlamlandırma (Niyet Defteri)	Her oturumda işlenen temaya ilişkin duygu ve düşüncelerle Allah'a mektup yazılır. "Ne Öğrendik? Neye Niyet Ettik?" sorusuna cevap bulurken katılımcı bir yandan hayatına dair aldığı kararları inşa ederken bir yandan da Allah ile konuşur, ona niyetini yazar ve gerçekleştirmek için yardım ister. Her oturum sonrası mektuplar dosyalanır. Katılımcıların genelinin el-göz koordinasyonu gibi fiziksel şartlarına göre dualar sözlü olarak da yapılabilir. Katılımcılara yönlendirme yaparken şu ifadeler kullanılabilir: "Bugün ne fark ettik, neler düşündüysek hadi farkındalıklarımızla bazı kararlar verelim. Ve rabbimize bir mektup yazalım. Allah'ım "ben bunları öğrendim, böyle olmak istiyorum, bana yardım et" gibi ifadelerle niyetimizi yazalım. Dua eder gibi Rabbimizle konuşalım."

6. Anadilinde Tema Odaklı Dualar (Dualarla Değerler)	Her oturum için özel yazılmış Türkçe dualarla oturum tamamlanır. Bu oturumda duanın anlam ve önemine ilişkin kısa bir hikâyeyle duaya giriş yapılır. Ardından hep birlikte el açılır, bu oturum için özel kaleme alınmış dua okunur ve sonrasında duayı içselleştirmeleri açısından dua doğaçlama devam eder. Bu oturumda yaşadığımız farkındalıklarla her katılımcının en az bir cümleyle duaya katılması sağlanır ve hep birlikte “amin” denir. • Hikâye Anlatımı: Bir Karınca Deyip Geçme, Onu da Seni de Yaratan 'Bir' (Yazar: Esra Aydınbaş) Zamanlardan bir zaman, bilge bir kişi, hayvanların dilini biliyordu. Yaşadığı dönemde kuşlarla ve karıncalarla konuşuyor, onların ne dediğini anlıyordu. İşte bu devirde, çok sıcak bir yaz mevsiminde büyük bir kıtlık yaşanıyordu. Bilge kişi, yağmur duası için, bir grup insanla beraber şehrin dışına doğru yola çıktı. Yolda bir karınca gördü. Sıcaktan ve kuraklıktan karınca da çok etkilenmişti. Sırt üstü yatmış, ayaklarını göğe doğru kaldırmış dua ediyordu: “Allah’ım bizi sen var ettin. Ve sen bizi sevip korumazsan yaşayamayız. Emir ve karar senindir.” Bilge kişi, karıncanın bu duasını duyunca duygulandı. Yanındakilere dönüp “Geri dönüyoruz” dedi. “Siz başkasının duasıyla yağmura kavuşacaksınız.” Allah, karıncanın duasını duymuştu. İşte o karıncayı duyup, ihtiyacını gönderen Allah, seni var eden Allah... Bizler aynı yaratıcının yarattığı

bir bütünüz. Hiçbirimiz boşa yaratılmadık. Sivrisineğe bile ihtiyacımız var. Bakalım bilmediğimiz daha neler var? Allah yeryüzünü nelerle süslemiş. Hepsini biz insanlar için yarattığını bilirsek, her şey gözümüze daha farklı görünecek! Ve kim bilir daha neler görüp öğreneceğiz.

Karıncanın Duası hikâyesinden sonra oturumun son bölümü olan duaya geçilir. Konuya ilişkin bir ayet paylaşılır: “...Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir.” Mücâdele suresi- 1

(Ayetin meali, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "<https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/>" sayfasından, Kur'an Yolu Meali ve Tefsiri'nden alınmıştır.)

- **Dua** (Yazar: Esra Aydınbaş)

Rabbim bize mutluluğun hakikatini yaşat. Burada yaşadığımız mutluluğun tadı bizi alıp sonsuz mutluluğa taşınsın. Öyle bir mutlu et ki bizi hüznleri öğütüp sevinçlere dönüştürelim. Aklımızla, kalbimizle, gönlümüzle ve ruhumuzla mutlu et. Kainatla birlikte mutlu et. Hiçbir gerçekliği olmayan hazzı mutluluk sanmaktan, hazla yetinmekten kuru. Gönül mutluluğu ver. Senin rızan ile senin rızan için mutlu olanlardan eyle. Mutluluğu bir yaşam biçimine dönüştüren, mutluluğu çoğaltan ve paylaşanlardan eyle. Peygamberimiz nasıl gülüyorsa öyle içten güldür bizi. Samimiyet ver. Tebessümümüzü kabul eyle. Birbirini gerçekten sevenlerin, gerçek iman sahiplerinin mutluluğundan ver bizlere. Bizi birbirimize dost, bizi birbirimize kardeş eyle. Bir vücudun azaları

	gibi olmayı, tüm azalarımızın iyiliğiyle mutlu olmayı yaşat. Bir yanımız ağrıyorken diğer yanımız şifa olsun. Egomuzun kibirli mutluluğundan koru. Vicdan mutluluğu ver. Amin.
7. Ödev	Beklentilerimizi ve ümitlerimizi yeniden düzenleyip Allah'a yöneltmeye niyet edilir. Oturum kapatılır.

2. OTURUMUN TEMASI: RUHUNU TÜM KIRGINLIKLARDAN AZAT ET, VARLIĞINI SEV YÜREĞİNİN ÜZERİNE KOY	
METAFOR: YUNUS BALIĞI	
Hedef Kitle	45-95 Yaş Aralığında Olan Bireyler
Katılımcı Sayısı	35
Süre	40+40 Dk.
Amaç	Hayatı ve kendini kabul etme
Kazanımlar	Başına gelenlere karşı olumlu bakış açısı geliştirebilir. Hoşgörü değerinin önemi üzerine düşünebilir. Çatışmaları iyilikle, yumuşak sesle ve güzel sözlerle çözebileceğine inanç geliştirebilir. Kendine, yaşama, insanlara, tüm yaratılanlara ve Allah'a saygı duymaya niyet edebilir. Sevginin gücünü hissedebilir.
Materyal- Araç- Gereçler	Tahta kalem, tahta, projeksiyon cihazı ile birlikte kısa film gösterimi için gereken teknik donanım, tüm katılımcılara yetecek kadar kalem, kâğıt.
Öğretim Yöntem ve Teknikleri-Etkinlikleri	

1. Motivasyon Aktiviteleri	• Özlü Sözler <i>"Sana affedilemeyecek kadar büyük hata yapan birine, akıl sınırlarının bittiği yerden başlayacak ceza vermek istiyorsan, bütün samimiyetinle affet. Hissedilen her şeyi arşivleyen kader, kendisiyle en iyi biçimde ilgilenecektir."</i> (Şems-i Tebrizi)
2. Metaforlarla Değerler	• Drama Etkinliği: Yunus Balığı (Etkinliği Tasarlayan: Esra Aydınbaş) Tahtaya bir yunus balığı çizilir. Herkes affedemediği ne varsa onu ifade eden sembolik bir kelime söyler. Affedilemeyenler yunus balığının karnına yazılır. Herkes kelimelerini söyleyip yazdırdıktan sonra oturumun ilerleyen bölümlerine kadar bu çizim tahtada kalır. Daha sonra Hz. Yunus'un kıssası anlatılırken tahtadaki bu çizime yeniden dönülecektir. (Hz. Yunus balığın karnından çıkınca, tahtada affedilemeyenleri çerçeveleyen yunus balığı, karnında yazılanlar tahtada kalacak şekilde silinir ve affedilemeyenler sembolik olarak azat edilir.)
3. Değerlerle Anlam Arayışı, Allah Tasavvuru	• Drama Etkinliği: Değerlerle Kişisel Öykülerimiz ve Düşünce Hatalarımız "Ruhunu Tüm Kırgınlıklardan Azat Et, Varlığını Sev Yüreğinin Üzerine Koy" konusunun anlamına ilişkin fikirler alınır. Bunu uygulayamadığımız durumlarda neler yaşarız, nasıl hissederiz? Deneyimlerimizi paylaşalım" yönergesi verildikten sonra katılımcılar deneyimlerini paylaşırlar. Aşağıdaki soru sorulabilir.

Gönüllü olanlar kırınlıklarını paylaşabilir.

Hayatında kendin dâhil affedemediklerin var mı?

Ne hissediyorsun, bunu bir cümleyle ifade edebilir misin?

Neye benziyor, bunun somut şeklini tarif edebilir misin?

- **Kısa Film Gösterimi: Kumdan Kıssalar-Hz. Yunus**

Hz. Yunus'un kıssasının kum sanatıyla anlatıldığı Kumdan Kıssalar programının Hz. Yunus bölümü gösterilir. Program TRT Diyanet yapımıdır. Hz. Yunus'un kaçış, tövbe, af ve kazanma deneyimi anlatılır. Hikâyeye ilişkin sorularla konu haftanın temasına bağlanır: "Hz. Yunus ne yaptı, neden?" Katılımcılar fikirleriyle katkıda bulunur. Alternatif hikâyeye geçilir.

Oturumun giriş kısmında tahtaya çizilen yunus balığı silinir ve kırınlıklar sembolik bir şekilde azat edilir.

- **Alternatif Hikâye Oluşturma: Affetme, Ümit var Olma**

Peygamberimizin Taif deneyimi anlatılır. Mekke'den 150 km uzakta olan Taife şüphe çekmemek için evlatlığı Zeyd'le birlikte yürüyerek giden Peygamberimiz oradaki insanları daveti neticesinde hakarete uğramış, şehrin köleleri ve çocukları tarafından taşla tutulmuş, yaralanmış ve bir üzüm bağına sığınmıştır. Yaşadıkları karşısında Cebrail Rabbinden ona haber getirmiş, dilediği takdirde oranın halkını iki dağ arasında helak edeceğini

ona bildirmiş, fakat Peygamberimiz o anki duygusuyla değil, olur da aralarından iman eden insanlar çıkar ümidiyle af ve iyilik yolunu seçerek helak olmalarını istememiştir. Bu ümidi ve duası hemen yankı bulmuş, sığındığı üzüm bağındaki bir köle ona üzüm ikram etmiş, ikramı alıp yemek üzereyken besmele çeken Peygamberimizden bismelenin ne olduğunu soran köle Addas, orada iman etmiş ve Taif'te iman tohumları hayat bulmaya başlamıştır.

"Kolaylığı seç, iyi olanı emret, cahillere aldırma" A'râf suresi 199. ayet

"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş. Bu sonuca ancak sabırlı olanlar ulaşabilir, yine buna ancak (erdemlerde) büyük pay sahibi olanlar ulaşabilir" Fussilet suresi 34-35. ayet

(Ayetlerin meali, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "<https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/>" sayfasından, Kur'an Yolu Meali ve Tefsiri'nden alınmıştır.)

Peygamberimizin Taif deneyiminin ardından ayetler paylaşıldıktan sonra kendimizle ve insanlarla barışma ve herkesle barışık olma gerekliliğinden bahsedilir.

Affetme, Tövbe/dönüşüm üzerine karşılıklı paylaşımlarda bulunulur ve farklı bakış açıları geliştirilir. Affetmenin boyutları konuşulur. Affetmenin çeşitleri vardır. İnsanın hata edenin hatasını affetmesi, insanın

kendini affetmesi ve Allah'tan af dileme... Allah'tan af dilemek için önce insanın kendini affetmesi ve kendiyle barışması gerekir.

Tövbe ve Dönüşüm, Kendini Kabul

Tövbe insanın her an öğrenme ve her an aslına dönme çabasıdır. Rabbimiz her an yaratma halindedir. Bizler de onun yarattığı ve yaşattıklarıyla yeniden öğrenecek ve yeniden tazeleneceğiz. Tövbe öğrenmektir. Tövbe bir halden başka bir hale dönüşmeyi içerir. Önce insan fark eder ve hissettiği üzüntüyle beraber bir arınma ve kendini affetme sürecine girer. Hatasından dönen insan hatalı davranışının yerine faydalı ve iyi işler koyar. Bu iyi işler onun dönüşümüne katkı sağlar ve böylece kararlılık ve kalıcılık sağlanabilir. Tövbe insanı günahkarlık duygusundan kurtaran, ümit var olmasını ve arınmaya niyet edip temiz sayfalar açmasını sağlayan önemli bir eylemdir. Bakara suresinde insanın Allah'ın yeryüzündeki halifesi olduğu bilgisi geçer. Allah'ın kendi ruhundan üfleyerek biricik olarak yarattığı insan varlık aleminde Allah'tan yansımalar taşır. Ve kendisine verilmiş olan tüm emanetlerden sorumludur. İnsan tüm bu mükemmel yaratılışının yanında hata da edebilir. Hatalarından dönmesi için ise af kapısı açıktır. İnsanın asli yaratılışı, o ilahi nefes insanın özünde varlığını korur ve insan hatalarından öğrenerek ve dönüşerek tekâmül sürecine devam eder.

Habeşli Vahşi'nin Dönüşümü

Kan içen bir vahşet adamıyken Peygamberimizin eğitimine tabi olup iman ettikten sonra yufka yürekli, duygusal, gözleri yaşlı, derin düşünceli bir insana dönüşen Habeşli Vahşi'nin deneyimi anlatılır. İnsanın hatalarından döndüğü ve iyi işlerle meşgul olduğu takdirde özüne dönebileceği bu örnekle anlatılır. Suçluluk duygusundan bir adım öteye; eyleme geçmeye motivasyon sağlanır ve konuyla ilgili ayet ve hadisler paylaşılır. Vahşi'nin Müslüman olduktan sonra tövbe sürecine rehberlik eden Peygamberimiz ile diyalogu İslam Ansiklopedisi'nin 42. cildinde şöyle nakledilir:

"Kaynaklarda Resulullah ile Vahşî arasında geçen konuşmayla ilgili bazı ayrıntılar yer alır. Buna göre Vahşî, Resulullah'ın huzuruna çıktığında veya onun kendisine haber gönderip İslâm'a girmesini istediğinde Vahşî günahkâr olduğunu söyleyerek tereddütlerini ifade edince Resul-i Ekrem, "Kim tövbe edip iyi davranışlarda bulunursa şüphesiz o kişi tövbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner" ayetini okumuştur (el-Furkân 25/71). Bunun üzerine Vahşî, "Ey Allah'ın resulü! Ben neredeyse küfre denk bir günah işledim. Allah bunu da hasenata çevirir mi?" diye sormuş, Resulullah da, "Allah kendisine ortak koşulması dışında bütün günahları dilediği kimse için bağışlar" ayetiyle (en-Nisâ 4/116) cevap vermiştir. Bununla da tatmin olmayan Vahşî, "Burada Allah'ın dilediğini affedeceği bildiriliyor, beni bağışlamayı diler mi dilemez mi bilmiyorum"

deyince, Hz. Peygamber, “Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin, çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O çok bağışlayan, çok esirgeyendir” ayetini okuyarak (ez-Zümer 39/53) Vahşî’nin bütün endişelerini gidermiş, bunun ardından Vahşî İslâm’a girmiştir (İbn Asâkir, LXII, 413).”

İnsanı Günahından/Hatasından Ayrı Değerlendirmek, Hataları Kişiden Ayrı Yargılamak

Hatalar kişinin kendinde değil davranışındadır. Davranışa odaklanılırsa kişinin onuru zarar görmez. Davranış düzeltilebilir. Telafi edilebilir. İnsanın kişiliği yargılanırsa suçluluk duygusu ve düşen benlik saygısı ile insan davranışını düzeltmek için gerekli motivasyonu bulamaz.

Örneğin: "Sen çok saygısız bir insansın" yerine "sen çok iyi bir insansın ama bu davranışın beni üzdü" diyebilmek insana hatasını düzeltmesi için motivasyon sağlar. Hataları insanlardan ayrı değerlendirmek, insanı değil davranışını değerlendirmek o insanın özünü sevmemize yardımcı olur. Çocuğu değil davranışını eleştirmek onun iyi bir insan olması için katkı sağlar. Bu çerçevede sohbet edilir ve ardından şu iki örnekle konu pekiştirilir:

Günaha Buğz etmek

"Adamın biri bir günah işlemişti. Bunu öğrenen bazı kimseler de ona sövüp hakaret etmeye başladılar. Güzel sözleriyle ünlü sahabe Ebu'd-Derdâ oradan geçerken durumu fark etti ve “O hakaret ettiğiniz kişiyi bir

çukurda görseydiniz tutup çıkarmaz mıydınız?” diye sordu. “Elbette çıkarırdık” dediler. Ebu’d-Derdâ sözlerine devam etti: “Öyleyse bu kardeşinize hakaret etmeyiniz. Sizi onun durumuna düşmekten koruduğu için Allah’a hamd ediniz”. Adamlar şaşırmişti: “Yani sen bu günahkâra buğz etmiyor musun?” diye sordular. Bilge sahabi şu ibretlik cevabı verdi: “Ben o kişiye değil işlediği günaha buğz ediyorum. Yaptığı kötü işten vazgeçince o yine benim kardeşimdir.””

(Prof. Dr. Mehmet Yaşar Kandemir'in Peygamberimin Sevdığı Müslüman adlı eserinden alınmıştır.)

- **Seven, Affeden ve Koruyan Allah Tasavvuru**

Allah'ın hataları örten, affeden, seven, koruyan, şefkatli olan özelliklerini vurgulayan Gafur, Gaffar, Tevvab, Afüvv isimleri açıklanır. Konuya ilişkin hadis örnekleri ile sohbet edilir.

"Ebû Hüreyre'den rivayet olunduğuna göre Resulullah şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ her gecenin son üçte birinde dünya semasına iner ve şöyle seslenir: ‘Her kim dua ederse duasına karşılık veririm, her kim benden bir şey isterse istediğini yerine getiririm, her kim benden bağışlanma dilerse onu affederim.’”

Allah Resulü, “Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz, Allah başkalarını yaratır, onlar günah işler (ve tövbe eder) Allah da onları affederdi.”

Kullarını sevmek, Allah'ın büyük bir ihsanıdır. Allah'ın kullarına duyduğu sevgi ve şefkat, annenin

yavrularına duyduğundan çok daha fazladır. Resulullah, kayıp çocuğunu telaşla arayan, bu arada, yavrusuna duyduğu özlemle bulduğu her bir çocuğu bağrına basıp emzirmeye çalışan bir anneyi ashabına göstererek, “Bu kadının çocuğunu ateşe atabileceğini düşünebilir misiniz? (İşte) Allah’ın kullarına merhameti bu annenin yavrusuna duyduğundan çok daha fazladır.” buyurmuştur.

Ebû Hüreyre’den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Kim bir Müslümanın dünya sıkıntılarından bir sıkıntıyı giderirse, Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim darda kalan bir kimsenin işini kolaylaştırırsa, Allah da dünya ve ahirette onun işlerini kolaylaştırır. Kim bir Müslümanın ayıbını örterse, Allah da dünya ve ahirette onun ayıplarını örter. Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece, Allah da onun yardımcısı olur.”

(Hadisler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu

"<https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/index.php>" sayfasından, Hadislerle İslam adlı eserden alınmıştır.)

"Rabbimizin mağfiretine mazhar olmak ve takva sahipleri için hazırlanmış olup gökler ve yer kadar geniş olan cennete girmek için yarışın! Onlar bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever. Onlar çirkin bir şey yaptıkları veya kendilerine kötülük ettikleri zaman Allah'ı hatırlarlar da hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki? Onlar, yaptıklarında bile bile ısrar etmezler." Âl-i İmrân suresi 133-135. ayet

	(Ayetin meali, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu " https://kuran.diyamet.gov.tr/Tefsir/ " sayfasından, Kur'an Yolu Meali ve Tefsiri'nden alınmıştır.)
4. Kuşaklararası Kültür Aktarımı Egzersizler	Kuşaklararası uygulamalarda büyüklerimizin görevleri netleştirilir, prova yapılır. • Kuşaktan Kuşağa Oyunlarla Değerler Projesi (Oyunlarla Değer Aktarımı) Kuşaklararası öğrenme oturumlarının her birinde uygulanmak üzere bir geleneksel oyun tasarlanır. Yaşlı katılımcılar geleneksel oyun kültürümüzün aktarımı rolünü üstlenerek bildikleri ve öğretebilecekleri oyunları bildirirler ve her oturum için görev dağılımı yapılır. Bu oturumda da bir katılımcı hazırlıklı olarak gelir ve çocuklara aktaracağı oyunu paylaşır. • Geçmiş Zaman Olur ki Hayali Cihan Değer (Anılarla Değer Aktarımı) Yaşlı katılımcılar çocuklara zaman yolculuğu yaşatacak anılarını anlatmak üzere görev dağılımı yaparlar. Her oturumda bir katılımcı oturumun temasıyla ilişkilendirerek geçmiş zamanların şartlarını yansıtacak bir anısını anlatır. Bu oturumda da bir katılımcı hazırlıklı olarak gelir ve çocuklara aktaracağı anısını paylaşır.
5. Niyet Defteri (Anlamlandırma ve Eylem Planı)	Tüm katılımcılar bu oturumda yaşadıkları farkındalıkla, duygu ve düşünceleriyle Allah'a mektup yazar. Hayata dair aldıkları kararları, ettikleri niyetleri, teşekkürlerini, yardım taleplerini yazarlar.
6. Anadilinde Tema Odaklı	Birlikte el açılır. Bu oturum için özel hazırlanmış tövbe/dönüşüm temalı Türkçe dua okunur ve hep

Dualarla Değerler (Bütünleşme)	birlikte amin denir. Rabbim bizleri rahmetinle, sevginle ve şefkatinle kuşat. Her an yeni bir yaratma halinde olduğun gibi bizleri de senin ahlakınla ahlaklandır. Bir işi bitirip hemen başka işe koyulmak için güç ver bize. Vaktimizi ve gücümüzü iyi işlerde bereketlendir. Rızana uygun olmayan, sevmediğin davranışlardan bizi koru. Başımıza her ne gelirse en güzel anlamlar ve hikmetler çıkarmayı nasip et. Her an yeni bir öğrenmeyle yeniden ve yeniden doğabilmeyi nasip et. Her anımızın bir öncekinden daha iyi ve daha güzel olmasını nasip et. Yaşadıklarımızdan bilgiler çıkarmayı, bilgilerin hakikatiyle yaşamayı nasip et. Hata ettiğimizde hemen fark edip vicdanımıza sarılıp vazgeçmeyi, iyi işlere koyulup tazelenmeyi yaşat. Bizler senin bize bahşetmiş olduğun hayatın talebeleriyiz. Her anını bir öğrenme fırsatına dönüştüren, öğrendikleriyle yaşayan ve yaşatmak için önder olan insanlardan eyle. Karanlıklardan, bataklıklardan sen koru. Bizlere daima ışığı ve çıkışı göster. Yolumuzu aydınlat. Rabbimiz, senin sevgin ve merhametin, gazabını kuşatmıştır. İnsanlığımız ve kulluğumuz için hatalarımızla ve sevaplarımızla senden daima ümit varız. Senden ancak kafirler umudunu keser, bunu peygamberimizden öğreniyoruz. Varlığına tüm varlığımızla inanıyor ve rahmetine sığınıyoruz. Bizi sev ve bizden razı ol. Hayatımız boyunca öğrenmeye, gelişmeye ve dönüşmeye, sana en güzel şekilde iman etmek ve kul olmak için elimizden geldiğince çabalamaya niyet ettik. Sen yardım et ya Rabbi. Amin. (Yazar: Esra Aydınbaş)
7. Ödev	Kalplere öfke, kin ve nefret almamaya niyet edilir ve oturum sonlandırılır.

3. OTURUMUN TEMASI: BAŞINA GELENLERİ BAŞININ ÜZERİNDE AĞIRLA		METAFOR: BAMBU AĞACI
Hedef Kitle	55 Yaş Üstü Bireyler	
Katılımcı Sayısı	35	
Süre	40+40 Dk.	
Amaç	Sabır değerini doğru anlamlandırma	
Kazanımlar	Sabrın aktif bir süreç olduğunu fark edebilir. Başına gelenlere ne için nasıl sabredeceği konusunda fikir yürütebilir. Başına gelenleri bir öğrenme sürecine dönüştürebilir.	
Materyal- Araç- Gereçler	Tahta kalem, tahta, projeksiyon cihazı ile birlikte kısa film gösterimi için gereken teknik donanım, tüm katılımcılara yetecek kadar kalem, kâğıt, bambu kamışı, saksı.	
Öğretim Yöntem ve Teknikleri-Etkinlikleri		
1. Motivasyon Aktiviteleri	Kısa Film Gösterimi: Kumdan Kıssalar-Hz. Eyüp Hz. Eyüp'ün kıssasının kum sanatıyla anlatıldığı Kumdan Kıssalar programının ilgili bölümü gösterilir. Program TRT Diyanet yapımıdır. Hz. Eyüp'ün sabır deneyimi anlatılır. Hikâyeye ilişkin sorularla konu haftanın	

	temasına bağlanır: "Hz. Eyüp ne yaptı, neden?" Katılımcılar fikirleriyle katkıda bulunur.
2. Metaforlarla Değerler	• Bilgi Paylaşımı: Bambu Ağacı Bambu ağacının yetişmesi sabra ilişkin güzel bir örnek olabilir. Bir bambu kamışı temin edilebilirse, bir saksıyla birlikte hikâye görsel açıdan da desteklenerek anlatılabilir. Hikâyenin akışına göre canlandırma yapılır. Bambu tohumu ekilir, sulanır, gübrenir. Birinci yıl tohumda herhangi bir değişiklik olmaz. Tohum yeniden sulanıp gübrenir. Bambu ağacı ikinci yılda da toprağın dışına filiz vermez. Üçüncü ve dördüncü yıllarda her yıl yapılan işlem tekrar edilerek bambu tohumu sulanır ve gübrenir. Fakat tohum filiz vermez. Çiftçiler beşinci yıl aynı işlemi gerçekleştirir ve beşinci yılın sonlarına doğru bambu yeşermeye başlar ve altı hafta gibi kısa bir sürede yaklaşık 27 metre boyuna ulaşır. 38 metreye kadar uzayabilen bambu kamışı 120 yıla kadar yaşayabilir.
3. Değerlerle Anlam Arayışı/Allah Tasavvuru	• Drama Etkinliği: Değerlerle Kişisel Öykülerimiz ve Düşünce Hatalarımız "Başına Gelenleri Başının Üzerinde Ağırlla" konusuna ilişkin görüşler alınır. "Böyle yaklaşmadığımız durumlarda neler yaşarız, nasıl hissederiz? Deneyimlerimizi paylaşalım." yönergesi verildikten sonra katılımcılar deneyimlerini paylaşırlar.

- **Alternatif Hikâye Oluşturma: Sabretme, Hoşgörülü Olma**

Herkes sabır konusuna ilişkin bir tecrübesini paylaşır. Sonra bu örnekler üzerinden sabır daha doğru nasıl anlaşılabilir ve en güzel nasıl sabredilebilir sorusuna yanıt aranır. Biriktirme yaşantıları sabırdan ayrı değerlendirilir. Sabır aktif bir süreçtir. Çözüm için çaba vardır. Umut ve gayret vardır. Denge ve sağlık vardır. Hoşgörü üzerine konuşulur. Hayata sabır perspektifinden değil de şükür perspektifinden bakmanın hayatı daha olumlu kılacağı üzerine konuşulur. Dertleri benimseyip tutmanın, onlardan beslenmenin hiçbir gerekçesi olamaz. Peygamberimizin şu sözü hatırlatılır: *“Allah, hiçbir hastalık vermemiş ki onun şifasını da vermemiş olsun.”* Dertleri benimsemektense çözüme kavuşturmak gerektiğine vurgu yapılır. Hz. İbrahim'in duası okunur: *“Beni yaratan da doğru yola eriştiren de odur. Beni yediren de içiren de odur. Hasta olduğumda bana O şifa verir. Beni öldürecek, sonra da diriltecek odur.”* (Hadisler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "<https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/index.php>" sayfasından, Hadislerle İslam adlı eserden alınmıştır.)

H. Peygamber'in Öfkeyi Tedavi Yolları

“Allah, Hz. Peygamber'e, şeytandan olduğu gibi onun telkinleri neticesinde insanın sergileyebileceği olumsuz tutum ve davranışlardan da Rabbine sığınmasını öğretmişti. Nitekim Nebî (sav.) Mekke'de İslâm'a davet ederken müşriklerden gördüğü şiddetli baskı ve kötü muamele karşısında “Af yolunu tut, iyiliği emret ve

cahillerden yüz çevir.” emrine muhatap olunca, “Ey Rabbim! Öfke durumunda ne yapayım?” diye sormuş ve akabinde, “Eğer şeytan seni kıskırtacak olursa, hemen Allah’a sığın! Çünkü O, işitendir, bilendir.” ayet-i kerimesi nazil olmuştu.

Sevgili Peygamberimiz, çeşitli vesilelerle ashabına da öfkeli anlarında, hiddet telkin eden şeytandan Allah’a sığınmalarını öğütlemiştir. Mamafihi bir defasında Hz. Peygamber’in yanında birbirine hakaret eden iki kişiden biri o kadar öfkelenmişti ki boyun damarları şişmiş, rengi değişmişti. Bunu gören Nebî (sav), “Ben bir söz biliyorum, eğer şu zât o sözü söylese, öfkesi mutlaka gider.” buyurdu. Orada bulunanlardan biri hemen adamın yanına giderek, Hz. Peygamber’in kastettiği “Eûzü billâhi mine’ş-şeytâni’r-racîm.” (Kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım.) sözünü söylemesini tavsiye etti.” (Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hazırlamış olduğu "<https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/index.php>" sayfasından, Hadislerle İslam adlı eserden alınmıştır.)

Sabır ve Dua

Kul derdini Allah'a arz eder, kurtulmak için dua eder. Kulun tevekkülle yalnızca Allah'tan yardım dilemesi, samimi dualar etmesi ve içerisinde bulunduğu durumdan kurtulmak için iyilikle çabalaması gerekir.

Hz. Eyüp örneği ilgili ayetlerle anlatılır. Eyüp hastalığı ve sıkıntısı karşısında dua etmiştir ve duası kabul görmüştür. Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılır: *"Eyyûb'u da an! Hani rabbine, "Başıma bu dert geldi. Ama sen*

merhametlilerin en üstünüsün" diye niyaz etmişti. Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için anılacak bir örnek olmak üzere onun duasını kabul ettik; kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik; ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik." Enbiyâ suresi 83-84. ayet

Kur'an'da Eyüp'ün sabrı şu ayetle anlatılır:

" ...Gerçekten biz onu sıkıntılara dayanıklı bulduk. O ne güzel bir kuldu! Yönü hep Allah'a dönüktü."

Sâd suresi 44. ayet

Allah'ın Ahlakıyla Ahlaklanmak

Es-Sabur ismi aşağıdaki gibi anlatılır ve ardından İnşirâh suresinin meali okunur. Konuya ilişkin örnekler verilir.

Rabbimiz insana zaman tanır. Cezalandırmak için acele etmez. Nimetlerinden nasiplendirmeye devam eder.

"Eğer Allah insanları haksızlıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onlara belirlenmiş bir sürenin sonuna kadar mühlet tanıyor. Ama süreleri dolduğunda onu bir an bile ne erteleyebilirler ne de öne alabilirler." Nahl suresi 61. ayet

Bizler de Rabbimizin ahlakıyla ahlaklanalım. Zaman tanıyalım. İnsanlara, hayata, kendimize zaman tanıyalım. Acele etmeyelim, sabırlı olalım.

Hayat hep bir döngüden ibarettir. Her zorlukla beraber bir kolaylık vaat eder Allah. Her zorlukla beraber bir kolaylık... Ve zorlukları aşabilmek ve baş edebilmek için bir yol gösterir insana. Bir işi bitir hemen başka bir işe koyul... Boş durmak yok. Boş durmak, anlamsız ve amaçsız yaşamak insana hiçbir zaman iyi gelmez. Çalışmak, üretmek, faydalı olmak, sanatla meşgul olmak, okumak, çocuklarla ilgilenmek, yardım etmek ve iyi işlerle meşgul olmak şifadır.

- **Meal Paylaşımı: Duhâ ve İnşirâh Sureleri**

Duhâ Suresi Meali

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

"Yemin olsun, kuşluk vaktine;

Kararıp sakinleştiğinde geceye ki;

Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.

Elbette işin sonu senin için öncesinden daha hayırlı olacaktır.

Rabbin sana mutlaka lütuflarda bulunacak, sen de memnun olacaksın.

O seni yetim bulup barındırmadı mı?

Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi?

Ve seni yoksul bulup zengin etmedi mi?

O halde sakın yetimi ezme!

El açıp isteyen de sakın boş çevirme!

Rabbinin lütuflarını şükranla an."

İnşirâh Suresi Meali

"İnşirâh" açılmak, genişlemek, sevinmek manalarına gelir.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

"Senin kalbini açıp genişletmedik mi?

Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?

Ve senin şanını yüceltmedik mi?

Demek ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır.

Evet, doğrusu her güçlüğün yanında bir kolaylık var.

O halde önemli bir işi bitirince hemen diğerine koyul.

Ve yalnız rabbine yönel."

(Ayetlerin meali, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "<https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/>" sayfasından, Kur'an Yolu Meali ve Tefsiri'nden alınmıştır.)

4. Değerlerle Anlam Arayışı/Allah Tasavvuru	• Drama Etkinliği: Değerlerle Kişisel Öykülerimiz ve Düşünce Hatalarımız "Başına Gelenleri Başının Üzerinde Ağırta" konusuna ilişkin görüşler alınır. "Böyle yaklaşmadığımız durumlarda neler yaşarız, nasıl hissederiz? Deneyimlerimizi paylaşalım." yönergesi verildikten sonra katılımcılar deneyimlerini paylaşırlar. • Alternatif Hikâye Oluşturma: Sabretme, Hoşgörülü Olma Herkes sabır konusuna ilişkin bir tecrübesini paylaşır. Sonra bu örnekler üzerinden sabır daha doğru nasıl anlaşılabilir ve en güzel nasıl sabredilebilir sorusuna yanıt aranır. Biriktirme yaşantıları sabırdan ayrı değerlendirilir. Sabır aktif bir süreçtir. Çözüm için çaba vardır. Umut ve gayret vardır. Denge ve sağlık vardır. Hoşgörü üzerine konuşulur. Hayata sabır perspektifinden değil de şükür perspektifinden bakmanın hayatı daha olumlu kılacağı üzerine konuşulur. Dertleri benimseyip tutmanın, onlardan beslenmenin hiçbir gerekçesi olamaz. Peygamberimizin şu sözü hatırlatılır: <i>"Allah, hiçbir hastalık vermemiş ki onun şifasını da vermemiş olsun."</i> Dertleri benimsemektense çözüme kavuşturmak gerektiğine vurgu yapılır. Hz. İbrahim'in duası okunur: <i>"Beni yaratan da doğru yola erdiren de odur. Beni yediren de içiren de odur. Hasta olduğumda bana O şifa verir. Beni öldürecek, sonra da diriltecek odur."</i> (Hadisler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/index.php" sayfasından, Hadislerle İslam adlı eserden alınmıştır.)

H. Peygamber'in Öfkeyi Tedavi Yolları

"Allah, Hz. Peygamber'e, şeytandan olduğu gibi onun telkinleri neticesinde insanın sergileyebileceği olumsuz tutum ve davranışlardan da Rabbine sığınmasını öğretmişti. Nitekim Nebî (sav.) Mekke'de İslâm'a davet ederken müşriklerden gördüğü şiddetli baskı ve kötü muamele karşısında "Af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir." emrine muhatap olunca, "Ey Rabbim! Öfke durumunda ne yapayım?" diye sormuş ve akabinde, "Eğer şeytan seni kışkırtacak olursa, hemen Allah'a sığın! Çünkü O, işitendir, bilendir." ayet-i kerimesi nazil olmuştu.

Sevgili Peygamberimiz, çeşitli vesilelerle ashabına da öfkeli anlarında, hiddet telkin eden şeytandan Allah'a sığınmalarını öğütlemiştir. Mamefih bir defasında Hz. Peygamber'in yanında birbirine hakaret eden iki kişiden biri o kadar öfkelenmişti ki boyun damarları şişmiş, rengi değişmişti. Bunu gören Nebî (sav), "Ben bir söz biliyorum, eğer şu zât o sözü söylese, öfkesi mutlaka gider." buyurdu. Orada bulunanlardan biri hemen adamın yanına giderek, Hz. Peygamber'in kastettiği "Eûzü billâhi mine's-şeytâni'r-racîm." (Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım.) sözünü söylemesini tavsiye etti." (Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "<https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/index.php>" sayfasından, Hadislerle İslam adlı eserden alınmıştır.)

Sabır ve Dua

Kul derdini Allah'a arz eder, kurtulmak için dua eder. Kulun tevekkülle yalnızca Allah'tan yardım dilemesi, samimi dualar etmesi ve içerisinde bulunduğu durumdan kurtulmak için iyilikle çabalaması gerekir.

Hız. Eyüp örneği ilgili ayetlerle anlatılır. Eyüp hastalığı ve sıkıntısı karşısında dua etmiştir ve duası kabul görmüştür. Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılır: *"Eyyûb'u da an! Hani rabbine, "Başıma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en üstünüsün" diye niyaz etmişti. Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için anılacak bir örnek olmak üzere onun duasını kabul ettik; kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik; ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik."* Enbiyâ suresi 83-84. ayet

Kur'an'da Eyüp'ün sabrı şu ayetle anlatılır:

" ...Gerçekten biz onu sıkıntılara dayanıklı bulduk. O ne güzel bir kuldu! Yönü hep Allah'a dönüktü."

Sâd suresi 44. ayet

Allah'ın Ahlakıyla Ahlaklanmak

Es-Sabur ismi aşğıdaki gibi anlatılır ve ardından İnşirâh suresinin meali okunur. Konuya ilişkin örnekler verilir.

Rabbimiz insana zaman tanır. Cezalandırmak için acele etmez. Nimetlerinden nasiplendirmeye devam eder.

"Eğer Allah insanları haksızlıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onlara belirlenmiş bir sürenin sonuna kadar mühlet tanıyor. Ama süreleri dolduğunda onu bir an bile ne erteleyebilirler ne de öne alabilirler. " Nahl suresi 61. ayet

Bizler de Rabbimizin ahlakıyla ahlaklanalım. Zaman tanıyalım. İnsanlara, hayata, kendimize zaman tanıyalım. Acele etmeyelim, sabırlı olalım.

Hayat hep bir döngüden ibarettir. Her zorlukla beraber bir kolaylık vaat eder Allah. Her zorlukla beraber bir kolaylık... Ve zorlukları aşabilmek ve baş edebilmek için bir yol gösterir insana. Bir işi bitir hemen başka bir işe koyul... Boş durmak yok. Boş durmak, anlamsız ve amaçsız yaşamak insana hiçbir zaman iyi gelmez. Çalışmak, üretmek, faydalı olmak, sanatla meşgul olmak, okumak, çocuklarla ilgilenmek, yardım etmek ve iyi işlerle meşgul olmak şifadır.

- **Meal Paylaşımı: Duhâ ve İnşirâh Sureleri**

Duhâ Suresi Meali

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

"Yemin olsun, kuşluk vaktine;

Kararıp sakinleştiğinde geceye ki;

Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.

Elbette işin sonu senin için öncesinden daha hayırlı olacaktır.

Rabbin sana mutlaka lütuflarda bulunacak, sen de memnun olacaksın.

O seni yetim bulup barındırmadı mı?

Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi?

Ve seni yoksul bulup zengin etmedi mi?

O halde sakın yetimi ezme!

El açıp isteyen de sakın boş çevirme!

Rabbinin lütuflarını şükranla an."

İnşirâh Suresi Meali

"İnşirâh" açılmak, genişlemek, sevinmek manalarına gelir.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

"Senin kalbini açıp genişletmedik mi?

Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?

Ve senin şanını yüceltmedik mi?

	<i>Demek ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır.</i> <i>Evet, doğrusu her güçlüğün yanında bir kolaylık var.</i> <i>O halde önemli bir işi bitirince hemen diğerine koyul.</i> <i>Ve yalnız rabbine yönel."</i> (Ayetlerin meali, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "https://kuran.diyamet.gov.tr/Tefsir/" sayfasından, Kur'an Yolu Meali ve Tefsiri'nden alınmıştır.)
5. Kuşaklararası Kültürel Aktarım Egzersizleri	Planlama ve provalara devam edilir. • Kuşaktan Kuşağa Oyunlarla Değerler Projesi (Oyunlarla Değer Aktarımı) Kuşaklararası öğrenme oturumlarının her birinde bir geleneksel oyun tasarlanır. Yetişkin/yaşlı katılımcılar geleneksel oyun kültürümüzün aktarımı rolünü üstlenerek bildikleri ve öğretebilecekleri oyunları bildirirler ve her oturum için görev dağılımı yapılır. • Geçmiş Zaman Olur ki Hayali Cihan Değer (Anılarla Değer Aktarımı) Yetişkin/yaşlı katılımcılar çocuklara zaman yolculuğu yaşatacak anılarını anlatmak üzere görev dağılımı yaparlar. Her oturumda bir katılımcı oturumun temasıyla ilişkilendirerek geçmiş zamanların şartlarını yansıtacak bir anısını anlatır.

6. Niyet Defteri (Anlamlandırma ve Eylem Planı)	Tüm katılımcılar bu oturumda yaşadıkları farkındalıkla, duygu ve düşünceleriyle Allah'a mektup yazar. Hayata dair aldıkları kararları, ettikleri niyetleri, teşekkürlerini, yardım taleplerini yazarlar.
7. Anadilinde Tema Odaklı Dualarla Değerler (Bütünleşme)	Birlikte el açılır. Bu oturum için özel hazırlanmış sabır temalı Türkçe dua ile oturum sonlandırılır. Rabbim sabrın, sevgi ve şefkatin en güzelini sende görüyor, senden öğreniyoruz. Sabrın ancak salih amellerle birlikteyken anlamlı olduğunu görüyoruz. Sen bize söz verdin. Bize kaldıramayacağımız yükler vermezsin. Bizlere de yüksek bir akıl ver. Seçimlerimizi yaparken bize en uygun olanı göster. Aceleci olmaktan sana sığınırız. Dengenin en güzel halini yaşayan güzel Peygamberimizin ölçüsünü dileriz senden. Kendimize ve başkalarına zararı dokunacak seçimler yapmaktan bizleri koru. Bizleri akıl, gönül, ruh birlikteliğinde vicdanlı olarak senin bilincinle yaşat. Başımıza gelenleri en güzel şekilde karşılamayı, ağırlamayı ve uğurlamayı öğret. Hayatımıza girenler ancak bize katkıda bulunsun. Zorlukların ardındaki hikmeti göster. Her zorlukla beraber verdiğin kolaylığı göster. Şükredenlerden eyle. Hoş görenlerden eyle. Çatışmaların değil çözümlerin insanı olmayı nasip et. Kötülerden ve kötülüklerden bizi uzak tut. Barış ve mutluluk insanı olarak yaşat. İyilerle ve iyiliklerle karşılaştı. Yüzümüzde gerçek bir tebessüm ile kâinata iyilik saçan, daima iyilikten ve güzelliğten yana bir insan yaşat. Rabbimiz bizlere dünyada ve ahirette iyilik ve güzellik ver. Amin. (Yazar: Esra Aydınbaş)
8. Ödev	Sabrın bir öğrenme sürecine dönüşmesine ve sabırla gelişmeye niyet edilir.

4. OTURUMUN TEMASI: TÜKENMEDEN PAYLAŞ, PAYLAŞTIKÇA ÇOĞAL		METAFOR: BUĞDAY
Hedef Kitle	45-95 Yaş Aralığında Olan Bireyler	
Katılımcı Sayısı	35	
Süre	40+40 Dk.	
Amaç	Özveri değerini doğru anlamlandırma	
Kazanımlar	Şefkat değeri üzerine düşünebilir. Özveride gönüllüğün ve dengeli olmanın öneminin farkına varabilir. Beklentilerini düzenleyebilir.	
Materyal- Araç- Gereçler	Katılımcılara yetecek kadar işlem görmemiş kabuklu buğday, torf toprak, her katılımcıya ait saksı Katılımcılara yetecek kadar kâğıt ve kalem	
Öğretim Yöntem ve Teknikleri-Etkinlikleri		
1. Motivasyon Aktiviteleri	• Kısa Belgesel Gösterimi: Buğday Tohumunun Çimlenmesi	
2. Metaforlarla Değerler	• Resimli Anlatım: Bir Buğdaydan Yedi Yüz Buğdaya Tasarlayan ve Kaleme Alan: Esra Aydınbaş	

	Tahtaya bir nokta koyulur. Ne olabileceği hakkında fikir yürütülmesi istenir. Onun bir tohum olduğu ve ne tohumu olabileceği sorulur. Fikirler alınır ve onun bir buğday olduğu sonucuna varılır. Sonra o buğday tohumunun hikâyesi anlatılır. Toprağın altında olduğu söylenir ve üzerine yedi tane dal çizilir. Yedi başak dalının her birine sembolik olarak buğday taneleri çizilir. Kaçar tane olabileceği sorulur. Katılımcılar fikirlerini söyler ve doğru cevap bulunur. Bir buğday tanesinden yedi başak, yedi başaktan da yüzer tane buğday çıktığı, yani her buğday tohumundan yedi yüz buğday elde edildiği Kur'an'da bahsi geçen ayetle açıklanır: “Allah yolunda mallarını harcayanların durumu, kendisinden yedi başak çıkan ve her başakta yüz tane bulunan bir buğday tohumuna benzer: Allah dilediğine kat kat verir ve Allah her şeyi kuşatan, her şeyi bilendir.” Bakara suresi 261. ayet Özveri konusuna bu ayetle atıf yapılır.
3. Değerlerle Anlam Arayışı/Allah Tasavvuru	• Drama Etkinliği: Değerlerle Kişisel Öykülerimiz Özveri üzerine karşılıklı paylaşımlarda bulunulur ve farklı bakış açıları geliştirilir. Özveri insanın gönül rızasıyla ve beklenti içine girmeden vermesidir. Bir beklenti varsa o da Allah'tandır. Yapılan iyilik kimseyi minnet altında bırakmaz. Kimseyle bağımlılık oluşturmaz. Özveri hakkında konuşulur. Özveride aşırı gitmek, beklentiye girmek ne gibi duygular oluşturuyor, deneyimler paylaşılır.

- **Alternatif Hikâye Oluşturma: Özveride Gönüllülük**

Bir özveride bulunacağımız zaman o işte aklımızla, ruhumuzla, gönlümüzle ve irademizle, gönlümüz razı olarak, gönüllülükle var olursak o işin bereketi bizi de sarar. Böyle bir varoluş ancak yüce bir amaca hizmet ediyorsa sağlanabilir. Eğer yalnızca iyilik yapılan kişiden beklentiyle yapılıyorsa hem iyilik yapılan minnet altına girer hem de iyilik yapan kişi karşılığını istediği gibi alamaz ve karşılıklı üzüntü yaşanabilir. Dolayısıyla hayır karşılıksız olarak yapılmalı, bir karşılık bekleniyorsa ancak Allah'tan beklenmelidir. Katılımcıların katkılarıyla iki kavramın farkları örneklendirilir. Gönül rızası olmadan, feda ederek ve çoğu zaman "el alem ne der" düşüncesiyle yapılan, yüksek beklenti oluşturan, hayal kırıklıklarıyla sonuçlanan iyiliklerimizden bahsedilir. Dengeli ve sağlıklı olanın ne olduğu hakkında konuşulur. Özveri duygusuyla yaptığımız iyiliklerin altına imza atarak sorumluluğunu üstlenebileceğimiz ve beklentinin az olduğu ve Allah'a adanan vericiliklerimiz olduğu anlatılır. "Evet" demeden önce düşünmek için zaman istemenin gerekliliği üzerine sohbet edilir. Verici yönümüzü kullanırken hayır deme özgürlüğümüzün de olduğunu bilerek gönüllülükle iyilik yapmanın önemine vurgu yapılır. İyilik yaparken beklentisiz yapmanın öneminden bahsedilir. Bunu öğrenmenin en iyi yollarından birinin de hayvanlarla iletişim kurmak olabileceği konuşulur. Koşulsuz özveri...

Kur'an-ı Kerim'de Allah, samimi dindarları tanımlarken onların *"bollukta da darlıkta da Allah için harcadıklarını"* belirtir.

	Hz. Peygamberin <i>“Birbirinize haset etmeyin! (Fiyatı yükseltmek için) müşteri kızıştırmayın! Birbirinize buğuz etmeyin! Birbirinize sırt çevirmeyin! Hiçbiriniz diğerinin (gerçekleştirdiği) satış üzerine (ikinci bir) satış yapmasın! Kardeş olun ey Allah’ın kulları! Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu yardımsız bırakmaz, onu küçük görmez. Takva işte buradadır.”</i> hadisi, bu noktada önemli örneklerden birisidir. Hz. Muhammed, <i>“İnsanların en hayırlısı insanlara en faydalı olandır”</i> demiştir. Ve konuyu bir metaforla örneklendirmiştir. <i>“Öyle insanlar vardır ki (âdeta) hayrın anahtarları, şerrin sürgüleri gibidir. Kimisi de şerrin anahtarları ve hayrın sürgüleri gibidir. Ne mutlu! Yüce Allah’ın, hayrın anahtarlarını ellerine verdiği o kimselere! Ve yazıklar olsun Yüce Allah’ın şerrin anahtarlarını ellerine verdiği o kimselere!”</i> Ensar ve Muhacir kardeşliğinden örneklerle konu pekiştirilir. (Hadisler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/index.php" sayfasından, Hadislerle İslam adlı eserden alınmıştır.)
4. Kuşaklararası Kültürel Aktarım Egzersizler	Planlama ve provalara devam edilir. • Kuşaktan Kuşağa Oyunlarla Değerler Projesi (Oyunlarla Değer Aktarımı) Kuşaklararası öğrenme oturumlarının her birinde bir geleneksel oyun tasarlanır. Yetişkin/yaşlı

katılımcılar geleneksel oyun kültürümüzün aktarımı rolünü üstlenerek bildikleri ve öğretebilecekleri oyunları bildirirler ve her oturum için görev dağılımı yapılır.

- **Geçmiş Zaman Olur ki Hayali Cihan Değer (Anılarla Değer Aktarımı)**

Bir yaşlı katılımcı eski zamanlarda uygulanan sadaka taşı geleneğini anlatmak için hazırlığını yapar ve çocuklara anlatmadan önce provasını bu oturumda gerçekleştirir. Bir katılımcı da eskiden herkesin kattığı malzemelerle yapılan ve ikram edilen pilav ile yağmur duası geleneğini önceden çalışmış olarak anlatır. Bu geleneğin anlatımı için aşağıdaki metinden faydalanılabilir.

Yağ Yağ Yağmur (Yazar: Esra Aydınbaş)

Bu sene köyümüzde büyük bir eksik vardı. Toprak uzun zamandır kupkuruydu. Tarlalara ekilen ekinler cansız, meyve ağaçları üzgündü. Köyümüz artık yemyeşil değildi. Herkes onu bekliyordu. Toprak, bitkiler, hayvanlar ve insanlar... Beklenen misafir için herkes dua ediyordu. Böylece çok eski bir geleneğimizi öğrenmiş oldum. Köydeki arkadaşlarımla toplanıp yanımıza bir sepet aldık. Başladık ev ev dolaşmaya. Dilimizde bir tekerleme... Hep bir ağızdan söylüyorduk:

-“Yağ yağ yağmur / Teknede hamur / Ver Allah'ım ver / Hayırlıca yağmur”

Kapı kapı dolaşıp sepetimizi doldurmaya başladık. Kapısını çaldığımız herkes sepete bir şey koydu. Kimi

bulgur, kimi yağ, kimi tuz... Ve nihayet yağmur duası yapmak için toplandık. Biz çocuklar, doldurduğumuz sepeti büyüklere teslim ettik. Toplanan malzemelerle pilav yapıldı ve herkese dağıtıldı. Sonra da dua ettik. Allah'tan bol bol yağmur istedik. Rüzgâr saçlarımızı uçurmaya başladı. Gökyüzüne baktık ki bir de ne görelim; bir yağmur bulutunun altındaydık. Burnumun üstüne şıp diye bir damla düştü. Duamızın bu kadar çabuk gerçekleşeceğini tahmin etmemiştim. “Çok şükür” dedim. Gök gürültüsü sanki bana o güçlü sesiyle selam verdi. Herkes kaçışırken ben biraz orda kalmayı tercih ettim. Yağmurla baş başaydık. Artık nasıl olsa ıslanmışım. Tadını çıkarabilirdim. Milyonlarca yağmur damlasının arasından bir damla seçtim. Toprağa düştüğü anı yakalamaya çalıştım. Bir şey dikkatimi çekti. Damlaların hiçbirisi toprağa düşene kadar birbirine çarpıyordu. Damlalar yan yana yürürken hiç kavga etmiyorlardı. Belki de her yağmur damlasını yere düşene kadar bir melek taşıyordu. Toprak öyle susamıştı ki şimdi kana kana içiyordu yağmuru... Sanki ölüydü de yağmurla canlanıyordu. Okyanuslardan buharlaşıp bulutları oluşturan su, şimdi yeniden yeryüzüne iniyordu. Yerden göğe, gökten yere bir döngüydü bu. Su gökte kalsa ne yapardık? Ya tuzlu yağsaydı?.. Ya acı olsaydı?.. Oysa tatlıydı ve o bize Allah'ın bir ikramıydı. Her yıl gökyüzüne buharlaşan ve tekrar yeryüzüne yağmur olarak düşen su miktarı “sabit”ti. 16 milyon ton... Bu 16 milyon ton suyun hepsi birden aynı yere yağmıyordu. Allah bu miktarı yeryüzüne dağıtıyordu. Bazen bazı bölgelerde kuraklık bazen de bolluk veriyordu. Neden? Düşünelim ve bunları hatırlayalım diye...

	Biz, verdiği su için Allah’a teşekkür ederken, yağmurun içinden bir sürpriz daha çıktı. Gökyüzünde tam yedi renkli bir köprü kuruldu. Bütün çocuklar hemen sığındıkları yerlerden çıktı. Hepimiz bir heyecanla koşmaya başladık. Gökkuşağının altından geçip bir küp altın bulabilmek için...
5. Niyet Defteri (Anlamlandırma ve Eylem Planı)	Oturumlarda konu işlenirken bir yandan Manevi güçlenme sağlanması için seven ve koruyan Allah tasavvuru üzerine çalışılır. Katılımcılar bu duygu ve düşüncelerle her oturum sonunda Allah'a mektup yazar. "Ne Öğrendik? Neye Niyet Ettik?" sorusuna cevap bulurken katılımcı bir yandan hayatına dair aldığı kararları inşa ederken bir yandan da Allah ile konuşur, ona niyetini yazar ve gerçekleştirmek için yardım ister. Böylece katılımcıda bir karar mekanizması devreye girer. Eyleme geçmek için motivasyon sağlanır.
6. Anadilinde Tema Odaklı Dualarla Değerler (Bütünleşme)	Rabbim beni sev. Rabbim benden razı ol. Rabbim beni yarattığın gibi tertemiz olarak yaşat. Hani sormuştun bana "Ben sizin Rabbiniz değil miyim". Ve hepimiz tek bir cevap vermiştik henüz yaratılırken. "Evet, sen bizim Rabbimizsin." Hepimiz seni tanıyoruz Rabbim. Biliyoruz. O zaman bildiğimiz, inandığımız ve şahit olduğumuz gibi hep seni bilerek yaşamayı nasip et bize. Senin şahitliğinde ve sana şahit olarak... Seni asla unutmayacak olan bir yanımız var bizim. O bizim özümüz. Bizi yaratırken bize kendi ruhundan üflediğin nefes. O ilahi nefes. Bize hep iyiyi ve doğruyu gösterecek olan yanımız. İç sesimiz. Seninle olan, seninle yaşayan tarafımız. Vicdanımız... Aklımızın ve ruhumuzun nefes alan yanı. Bizler henüz yaratılırken seni bildiğimizi ve

	sana inandığımızı nasıl itiraf ettiyse bu sözümüzü hep hatırlayacak bir vicdan ver Allah'ım. Kalbimize iyiyi, güzeli, sevgiyi, şefkati öyle bir doldur ki orada yalnız vicdanımızın sesi duyulsun. Bizleri daima iyiye ve güzele yönelt. Çünkü dünyada ve ahirette mutluluğun yolu iyilikten geçer. Rabbim şimdiye kadar düştüğümüz hataları sevgi ve şefkatinle ört. Bizi bundan sonra da hep doğrularla ve iyilikle yaşat. Amin. (Yazar: Esra Aydınbaş)
7. Ödev	İyiliklerimizde gönüllülükle ve beklentiyi doğru kanalize ederek özveride bulunmaya niyet edilir.

5. OTURUMUN TEMASI: GÜL DÜŞÜN GÜLİSTAN OL	
METAFOR: SU KRİSTALİ	
Hedef Kitle	45-95 Yaş Aralığında Olan Bireyler
Katılımcı Sayısı	35
Süre	40+ 40 Dk.
Amaç	Olumlu bakış açısı geliştirme
Kazanımlar	Olumlu ve olumsuz düşünceleri ayırt edebilir. Vesvese, üzüntü ve kaygılara karşı direnç geliştirebilir. Olumsuz düşünceleri kendinden uzaklaştırabilir. Olumlu düşünmeye çabalayabilir.
Materyal- Araç- Gereçler	Tahta, tahta kalemi, projeksiyon cihazı ile birlikte kısa film gösterimi için gereken teknik donanım, gülen yüzlü etiketler, katılımcılara yetecek kadar kâğıt ve makas,
	Öğretim Yöntem ve Teknikleri-Etkinlikleri
1. Motivasyon Aktiviteleri	Drama Etkinliği: Ceviz Kurdu* (Etkinliği Tasarlayan ve Kaleme Alan: Esra Aydınbaş)

Tahtaya büyükçe cezive benzer bir beyin resmi çizilir. Resmin ne olduğu sorulur. Birlikte tahmin edilir. Ceviz Kurdu metaforuyla insan zihnini meşgul eden, anımızı çalan hırsızlardan söz edilir. Vesveseler, üzüntüler, kaygılar...

Ceviz Kurdu ve İnsan Beynini Ele Geçiren Vesveseler

Ceviz kurdu, gireceği kadar bir delik açarak cevizin içine girer. Cevizin içini yemeye başlar. Yedikçe şişmanlayan ceviz kurdu dışarı çıkmak ister. Fakat artık girdiği delikten dışarı çıkamaz. Cevizin kabuğu sertleşmiş, girdiği delik de ona göre artık küçük kalmıştır. Deliği genişletemez. İçerde yiyecek ceviz de kalmamıştır. Zayıflamaya başlar. Nihayet bir gün çıkabilecek kadar zayıflamıştır. Dışarı çıkar, fakat mevsim geçmiştir. Ortada bir de içi yenmiş bir ceviz vardır. Cevizin içi insan beynine benzer. Ceviz kurdu ise düşüncelerimizi meşgul eden, vesvese, kaygı ve üzüntülerimizdir. Onların içeri girmesine izin verirse beynimiz bu düşüncelerle işgal edilir.

Zihnimizi işgal eden düşüncelerden bahsedilir. Katılımcıların yaşadıkları birer vesvese, üzüntü, kaygı ya da korku paylaşımları istenir. Tahtaya çizilen cevizin üzerine paylaşılan her bir vesvese için bir delik resmi çizilir. Herkes düşüncesini söyledikten sonra bu delikleri tıkamak ve vesveseleri zihnimizden kovmak üzere katılımcılar tarafından birer olumlu düşünce üretilir. Dua şeklinde ifade edilir. Aynı zamanda delikler birer birer gülen yüz etiketlerle kapatılır.

	• Müzik Dinletisi Sesi güzel olan ve şarkı söylemekten hoşlanan bir katılımcı varsa "Neşe Keder Hepsi Geçer" şarkısını ya da buna benzer umut veren bir şarkı söyler. Şartlar uygun değilse şarkı oturum arasında kayıttan dinlenir. Bize kâr kalan nedir bu dünyada sorusuna katılımcılarla cevap aranır. *Ceviz Kurdu Hikayesi anonimdir. Etkinlik bu hikâyeden tasarlanarak kaleme alınmıştır.
2. Metaforlarla Değerler	• Kısa Belgesel Gösterimi: Olumlu Düşünce Suyu Nasıl Yansıdı? Bilimsel araştırma videosu paylaşılır. • Kâğıt Katlama Kesme Sanatı: Su kristali yapımı
3. Değerlerle Anlam Arayışı/Allah Tasavvuru	• Drama Etkinliği: Değerlerle Kişisel Öykülerimiz ve Düşünce Hatalarımız Şükürün ve olumlu bakış açısının hayatımızda olmadığı ya da yanlış anlam bulduğu durumlarda neler yaşarız, nasıl hissederiz? Deneyimlerimizi paylaşalım." yönergesi verildikten sonra katılımcılar deneyimlerini paylaşırlar. Herkese birer kâğıt ve birer kalem dağıtılır. Aşağıdaki soru sorularak katılımcılar duygularını kâğıda aktarmaları için yönlendirilir. Olumsuz düşüncelere kapıldığında ne hissediyorsun, bunu bir cümleyle ifade edebilir misin? Neye benziyor, bunun somut şeklini kâğıda resmeder misin?

Herkes bir cümle ile bu değere ilişkin olumsuz algısını ifade eder ve bu duruma somut bir şekil verip algısını kâğıda resmeder. Böylece sorunlar somutlaştırılır ve dışarıdan bakma imkânı oluşur.

- **Alternatif Hikâye Oluşturma: Şükür ve Olumlu Bakış Açısı**

Hız. Yusuf Kıssası ile Olumlu Bakış Açısı

Kıssa Yusuf'un şu duasıyla bütünlük içinde anlatılır: *"Ey rabbim! Bana iktidar verdin ve bana rüyaların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da ahirette de beni yönetip himaye eden sensin. Müslüman olarak canımı al ve beni iyi kulların arasına kat!"* Yûsuf suresi 101. ayet

Farklı ayetlerle konu pekiştirilir.

"Size zor geldiği halde savaş üzerinize farz kılındı. Hakkınızda hayırlı olduğu halde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğu halde bir şeyden hoşlanmış da olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir, siz ise bilemezsiniz." Bakara suresi 216. ayet

"Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, "Doğrusu biz Allah'a aitiz ve kuşkusuz ona döneceğiz" derler." Bakara suresi 156. ayet

(Ayetlerin meali, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "<https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/>" sayfasından, Kur'an Yolu Meali ve Tefsiri'nden alınmıştır.)

Mutluluklarıyla bildiğimiz insanlar, öğretileri ve mutluluğun yaratıcısı olan Allah hakkında konuşulur. Hayatımıza mutluluğu tesis edebilmemiz için kişisel olarak üzerimize düşen vazifeler üzerinde durulur. Herkes neden şükrettiğini söyler ve duygusunu kısaca ifade eder. Deneyimler paylaşılır.

Ardından şükür üzerine karşılıklı paylaşımlarda bulunulur ve farklı bakış açıları geliştirilir. Anda olmaktan bahsedilir. Anın hakkını vermek, farkında olmak... Geçmişe üzülme ve geleceğe kaygılanmak, bugünümüzü çalan iki hırsızdır. Anın çocuğu olmanın, ana güzel bir iz bırakmanın şükürün bir ifadesi olabileceği üzerine konuşulur.

An'ın kıymetini bilmek, vakti değerlendirmek ve hırsızlardan korunmak demektir şükür. Allah'ın şükür ve iyimserlik duygusu uyandıran isimlerine odaklanılır. Kerim, latif, vehhab...

Olumlu düşünmeye niyet edilir. Bununla ilgili bir egzersiz yapılır. Katılımcıların hayatlarına dair önceden hazırlanmış sorular yöneltilir ve bu soruları cevaplarken olumsuz düşünmek ve olumsuz ifadeler kullanmak yasaktır.

"Kardeşim sen düşünceden ibaretsin. Geriye kalan et ve kemiksin. Gül düşünürsün, gülistan olursun. Diken düşünürsün dikenlik olursun." Hazreti Mevlâna

Denge

Hazret-i Mevlânâ ne güzel buyurmuştur:

“Senin iç dünyanın bir misafirhane gibidir. Sevinçler de, kederler de gelip geçicidir. Ne sevinçlere aldan ne de gamları kendine dert edin! Gamlar süruruna mâni olursa üzülme; çünkü o gamlar, sabredersen senin için sevinç ve neşe hazırlamaktadır.”

"Ne varlığa sevinirim ne yokluğa yerinirim, aşkın ile avunurum, bana seni gerek seni" Yunus Emre

Peygamberimiz teşekkür ve şükür ifadelerinin önemine dikkat çeker:

“İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah’a da şükretmez.”

“Bir kimseye bir nimet verilir de onu (hayırla yâd ederek) dile getirirse, onun şükürünü yerine getirmiş olur.”

(Hadisler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu

"<https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/index.php>" sayfasından, Hadislerle İslam adlı eserden alınmıştır.)

Kendini Kabul:

İçimizdeki tutarlılık öz saygımızı artıracaktır. Yani inandığımız değerler ile eylemlerimiz ne kadar tutarlıysa kendimize olan saygımız ve sevgimiz de aynı oranda yüksek olacaktır. Tutarlı mıyız? Bunu kendimize sormalıyız. İnsan hata edebilir, mühim olan bunun kalıcı olmamasıdır. Hataları da hastalıklar gibi

misafir olarak algılamalı, bize öğrettiklerini cebimize koyup iyi ve güzel eylemlerimizle yolumuza devam etmeliyiz.

"...Ancak tövbe edip inanarak erdemli işler yapanın durumu başkadır; Allah böylelerinin kötü hallerini iyiye çevirecektir. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir. Evet, kim tövbe edip erdemli davranırsa bu durumda gerektiği şekilde Allah'a yönelmiş olur." Furkân suresi 70-71. ayet

Şükür duygusunun içselleştirilmesi için duanın gücü örnek gösterilir. Duanın anlamı ve önemine ilişkin bilgiler verilir. İstek ve ihtiyaçlarımızın yanı sıra Allah'a teşekkür etmek ve ona sevgimizi, saygımızı anlatmak için de her zaman her yerde dua edebileceğimize ve bizi daima işiten, gören Allah ile aracısız konuşabileceğimize dikkat çekilir.

"Nimete şükretmek, nimetten daha hoştur. Şükrü seven kişi, hiç şükretmeyi bırakır da nimet sevdasına düşer mi? Şükür, nimetin canıdır, nimetse deriye benzer. Çünkü seni sevgiliye kadar ulaştıran şükürdür. Nimet, insana gaflet verir, şükürse uyandırır. O halde Cenabı Hakk'ın şükür tuzağıyla nimet avlamaya bak." Mesnevi

"Şükür kelimesinin sözlükteki kök manaları bereketlenme ve artış manasına delalet eder. Ayetteki *"Şükrederseniz nimetimi artırırım"* (İbrâhîm 14/7) şeklindeki kullanımı da bu manaya uygundur.

"Hoştur bana senden gelen

	<i>Ya hil'at ü yahut kefen,</i> <i>Ya taze gül yahut diken...</i> <i>Kahrın da hoş, lütfun da hoş.</i> <i>Gelse celâlinde cefa</i> <i>Yahut cemalinden vefa,</i> <i>İkisi de cana safa:</i> <i>Kahrın da hoş, lütfun da hoş." Yunus Emre</i> • Resim Sanatı: Şükür Resmi Grup ikiye ayrılır. Her iki grubun da birlikte grup olarak şükür temalı resim yapmaları istenir. Resim yaparken sözcük ve şiirler de ekleyebilirler. Sonra gruplar sırayla resimlerini birbirlerine anlatırlar ve her iki resim de uygun bir panoda sergilenir.
4. Kuşaklararası Kültürel Aktarım Egzersizler	Hazırlık ve provalar devam eder. • Kuşaktan Kuşağa Oyunlarla Değerler Projesi (Oyunlarla Değer Aktarımı) Kuşaklararası öğrenme oturumlarının her birinde bir geleneksel oyun tasarlanır. Yetişkin/yaşlı katılımcılar geleneksel oyun kültürümüzün aktarımı rolünü üstlenerek bildikleri ve öğretebilecekleri oyunları bildirirler ve her oturum için görev dağılımı yapılır.

	• Geçmiş Zaman Olur ki Hayali Cihan Değer (Anılarla Değer Aktarımı) Yetişkin/yaşlı katılımcılar çocuklara zaman yolculuğu yaşatacak anılarını anlatmak üzere görev dağılımı yaparlar. Her oturumda bir katılımcı oturumun temasıyla ilişkilendirerek geçmiş zamanların şartlarını yansıtacak bir anısını anlatır.
5. Niyet Defteri (Anlamlandırma ve Eylem Planı)	Her oturumda duadan önce işlenen temayla alakalı Allah tasavvuru yapılır. Başka bir ifadeyle Allah'a mektup yazılır. Her oturumda kâğıt dağıtılır ve her oturum sonrası o kâğıtlar dosyalanır. "Ne Öğrendik? Neye Niyet Ettik?" sorusuna cevap bulurken katılımcı bir yandan hayatına dair aldığı kararları inşa ederken bir yandan da Allah ile sözleşir.
6. Anadilinde Tema Odaklı Dualarla Değerler (Bütünleşme)	Birlikte el açılır. Bu oturum için özel hazırlanmış şükür temalı Türkçe dua ile oturum sonlandırılır. Allah'ım, Beni ben olarak var ettiğin ve yaşattığın için, her nefesim ve tüm hayatım için teşekkür ederim. Kendimi olduğum gibi severek başlamayı, olduğum yerden hep daha iyiye koşmayı, her an yeniden var olmayı yaşat. Her an yeni bir yaratma halinde oluşunla güç ver bana. Varlığım la var etmeyi, gönüller yapmayı öğret. Yaşadıklarım dan öğrenmeyi, öğrendiklerim den yaşamayı bileyim. Her zorluk la beraber vaat ettiğin o kolaylığı göster bana. Bilirim, gücünün yettiğinden fazlasını yük etmezsin kuluna. İçimde var olan gücü göster. Karanlıkta ışığı göster. Aydın lıkta görebilmenin güzelliğini göster. Her ikisinin de hikmetlerini göster bana.

	Her tohumun içinde bir can saklı. Birinden çınar ağacı çıkar birinden nar ağacı. Biri gül biri reyhan çiçeği... Her ne isem ve ne için yaratıldıysam bana o cevheri göster. Varlığım canlara can katsın. Var olayım, varlık katayım, yalnız sana kul olayım. Her adımda seninle, her adımda sana doğru... Ben talebe olayım, sen en şefkatli Öğretici... Rahmetinle terbiye et, yaşamın lezzetine erdir beni. Sen benden razı ol, ben senden razı... Öyle bir sev ki beni, gören gözüm ol, duyan kulağım, yürüyeyim seninle. Seninle yaşayayım. Amin. (Yazar: Esra Aydınbaş)
7. Ödev	Olumlu düşünmeye niyet edilir.

6. OTURUMUN TEMASI: ALLAH'A SONSUZ GÜVEN	
METAFOR: KUŞ	
Hedef Kitle	45-95 Yaş Aralığında Olan Bireyler
Katılımcı Sayısı	35
Süre	40+40 Dk.
Amaç	Güven duygusuna ilişkin bütüncül bakış açısı kazanma
Kazanımlar	Kaygı ve korkularını yüksek bir güven duygusuyla yeniden gözden geçirebilir. Tevekkül kavramını anlamlandırabilir. Azim ve teslimiyet duygusunu dengeli bir zeminde yaşayabilir.
Materyal- Araç- Gereçler	Tahta kalem, tahta, projeksiyon cihazı ile birlikte kısa film gösterimi için gereken teknik donanım, tüm katılımcılara yetecek kadar kalem, kâğıt
Öğretim Yöntem ve Teknikleri-Etkinlikleri	
1. Motivasyon Aktiviteleri	Belgesel Gösterimi: Kır langıç Ailesi Kır langıçların yuvadaki yaşamı hakkında bilgi içeren kısa belgesel film gösterilir. Ve sonunda şu hadis okunur:

	<i>“Eğer siz Allah’a gerçekten güvenip tevekkül edebilseydiniz, kuşları rızıklandırırdı gibi sizi de mutlaka rızıklandırırdı: Kuşlar sabah karınları açlıktan çökmüş olarak yuvalarından çıkarlar, akşam karınları doyup şişmiş olarak evlerine dönerler.”</i> (Hadisler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/index.php" sayfasından, Hadislerle İslam adlı eserden alınmıştır.)
2. Değerlerle Anlam Arayışı/Allah Tasavvuru	• Drama Etkinliği: Değerlerle Kişisel Öykülerimiz ve Düşünce Hatalarımız Bu değerin hayatımızda olmadığı ya da yanlış anlam bulduğu durumlarda neler yaşarız, nasıl hissederiz? Güven kavramına ilişkin konuşulur. Katılımcıların düşünmelerini sağlayacak açık uçlu sorularla sohbet gelişir. Deneyimlerimizi paylaşalım." yönergesi verildikten sonra katılımcılar deneyimlerini paylaşır. • Alternatif Hikâye Oluşturma: Allah'a Sonsuz Güven Hiz. Muhammed'in dedesi Abdulmuttalib'in güven algısı örnek gösterilerek Fil suresinde geçen olay aşağıda yer alan bir bulutun gözünden anlatılan hikâyeyle sunulur. Kâbe'yi Koruyan Kim? (Yazar: Esra-Yunus Emre Aydınbaş) O en güzel insanın doğumuna artık günler kalmıştı. Bütün kâinat, Hiz. Muhammed'in (sav.) dünyaya gelmesini bekliyordu. Güneş de hepimiz gibi ümitle bekliyordu ve o gün yine doğar doğmaz sordu;

-Kâinatın Güneşi doğdu mu?

Sessiz kalışından Peygamberimizin henüz doğmadığını anladı ve hüzünlendi. O an güneşle aramızda bir karartı belirdi. Birdenbire gökyüzü binlerce kuşla doldu. Hepsi, ağzında birer taş ile gelip arkama saklandı. Ne olduğunu anlamaya çalışırken aşağıda Mamut adında çok büyük ve güçlü bir fil belirdi. Ardında ise çok büyük bir ordu vardı. Habeşistan tarafından geliyor ve hızla Kâbe'ye yaklaşıyorlardı. Acaba kuşların bu orduyla bir ilgisi olabilir miydi? Gelen kuşlara kim olduklarını sordum ve aralarından biri, cevabıyla beni rahatlattı:

-Biz Ebabil kuşlarıyız ve Rabbimizin emri ile buraya geldik.

Sonra arkamda beklemeye başladılar. Aşağısı ise hareketliydi. Mekke'ye yaklaşan bu büyük ordunun başında Ebrehe adında çok kötü kalpli bir komutan vardı. Ebrehe, Habeşistan'da bulunan Yemen'in valisiydi. Buraya Kâbe'yi yıkmak için gelmişti. Peki Kâbe'yi neden yıkmak istiyordu? Kendi kendime söylenirken yanımdan geçen Rüzgâr'ın sesiyle irkildim.

- Çünkü insanların buraya değil kendi ülkesine gitmesini istiyor. Sırf bunun için orada çok büyük ve muhteşem bir kilise yaptırdı. Fakat kimse gitmiyor o kiliseye.

Rüzgâr'ın haberlerinden anlaşılıyordu ki Ebrehe bu duruma çok öfkelenmişti ve bunun üzerine Kâbe'yi yıkacağına yemin etti.

İnsanlar eski zamanlardan beri Kâbe'yi biliyor ve ona saygı duyuyordu. Her sene ziyaret ediyorlardı. Büyük şölenler düzenleniyor ve tüccarlar ticaretlerini burada yapıyorlardı. Elbette kimse Ebrehe'nin yaptırdığı kilise için biricik Kâbe'sinden vazgeçmedi.

O günlerde Peygamberimizin doğumunu heyecanla bekleyen biri daha vardı ki O da Peygamberimizin dedesi Abdulmuttalib'di. O, çok akıllı ve iyi bir adamdı. Mekke halkı onu Mekke'nin yöneticisi olarak seçmişti.

Mekke'ye yaklaşan Ebrehe, insanlara ait olan develeri ele geçirdi ve sonra Abdulmuttalib'e bir elçi göndererek dedi ki:

-Sizinle savaşmayacağız, sadece Kâbe'yi yıkıp gideceğiz. Bize engel olmayın.

Abdulmuttalib hemen Ebrehe'nin yanına geldi ve onu uyardı:

-Haksız yere el koyduğun develeri geri ver.

Ebrehe bu talep karşısında çok şaşırdı ve Abdulmuttalib ile alay etti;

-Abdulmuttalib, sen akıllı ve adil bir yöneticisin. Ben Kâbe'yi yıkmak üzere geldim. Fakat sen bunu düşünmüyor, sadece develeri istiyorsun.

Abdulmuttalib kendinden emin tavrını korudu ve cevap verdi;

-Ben Mekke'nin yöneticisiyim ve Mekke halkına ait develeri korurum. Kâbe'nin sahibi ise Allah'tır ve

Kâbe'yi O korur. Ben buraya develerimi almaya geldim.

Sonra develeri alıp geri döndü. Dua ediyordu giderken:

"Allah'ım Kâbe'yi ve Mekke halkını koru."

Abdulmuttalib Allah'a inanıyor ve ona güveniyordu. Ordusuyla Kâbe'ye doğru ilerleyen kötü kalpli Ebrehe ise Allah'ı unutmuştu. Onun gücünü bilmiyor, kendine çok güveniyordu. Ordusuna Kâbe'yi yıkmaları için emir verdi. Sonra ne oldu biliyor musun? O kocaman ordu Kâbe'ye hiçbir şey yapamadı. Kâbe'yi Allah korudu.

En önde giden ve bir iş makinesi gibi Kâbe'yi yıkacak olan Fil Mamut, Kâbe'yi görünce durdu. Olduğu yere çöktü. Belli ki o tanıyordu Kâbe'yi. Allah'ın evi olduğunu biliyordu ve seviyordu Kâbe'yi. Allah'a inanıyordu bizim Mamut. Oracıkta durdu ve kimse onu kıpırdatamadı. Mamut'u zorla kaldırdılar. Fakat o hızla Kâbe'den uzaklaştı. Biliyordu, istese de yıkamazdı Kâbe'yi. Bunu düşüneyen ve buna inanmayan Ebrehe ve ordusu vazgeçmedi. İşte tam o sırada arkamdaki Ebabil kuşları hep birlikte uçarak ağızlarındaki ufacık taşları Ebrehe ve askerlerinin üzerine aynı anda bıraktılar. Ebrehe ve ordusu toz duman oldu. Kendisine ve ordusunun büyüklüğüne güvenerek kibirlenen Ebrehe'yi küçük ebabil kuşları yenmişti. İşte böyle... Allah dilerse olur çünkü Allah'ın gücü her şeye yeter.

	Orada neler olduğunu, Allah, güzel kitabımız Kuran-ı Kerim’de yer alan Fil suresinde bak nasıl anlatıyor: Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla... Rabbinin, fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi? ﴿1﴾ Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı? ﴿2﴾ Üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar atan sürü sürü kuşlar gönderdi. Nihayet onları yenilmiş ekin yaprakları haline getirdi. ﴿3-5﴾ • Allah Tasavvuru <i>"Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur. Buna rağmen yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter, ondan başka tanrı yoktur, ben yalnız ona güvenip dayanırım; O, büyük arşın sahibidir."</i> Tevbe suresi 128-129. ayet <i>"Ve ona hiç beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah’a dayanıp güvenirse Allah ona yeter. Şüphesiz Allah dilediği şeyi sonuca ulaştırır. Allah her şey için bir ölçü koymuştur."</i> Talâk suresi 3. ayet <i>"Göklerde ve yerde ne varsa Allah’ındır. Güvenmek için Allah yeter."</i> Nisâ suresi 132. ayet (Ayetlerin meali, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hazırlamış olduğu "https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/"

sayfasından, Kur'an Yolu Meali ve Tefsiri'nden alınmıştır.)

- **Peygamberimiz ile Ebubekir Arasındaki Güven İlişkisi**

Peygamberimizin Sevr Mağarasındaki deneyimi anlatılarak, Ebubekir ile Peygamberimiz arasında güven ilişkisi ve dostluk anlatılır ve mağarada yaşananlar çerçevesinde Allah'a duyulan güven ve teslimiyet ile tüm hayatımızda ve tüm ilişkilerimizde bu güveni tesis edebileceğimiz düşüncesi verilir.

İslam Ansiklopedisi'nde Sevr Mağarası başlığı altında konuya ilişkin bilgi yer almaktadır:

Müslümanların Yesrib'e (Medine) hicret etmesi üzerine Hz. Muhammed'in de oraya gidip onların başına geçmesinden endişe duyan bazı müşrikler Dârü'n-Nedve'de toplanarak Resulullah'ı öldürme kararı aldılar. Onu Kureyş oymaklarından birer gencin katılacağı bir grup öldürecek, böylece Hâşimoğulları'nın kan davasına kalkışması önlenecekti. Suikast kararından haberdar olan Resul-i Ekrem hemen hicret hazırlığına başladı; öğle sığağında Hz. Ebû Bekir'in evine gitti ve orada hicret planı hazırlandı. Bunun için Mekke-Medine yollarını iyi bilen bir kılavuz tutuldu ve onunla, yolda binilecek develeri üç gün sonra Sevr dağının eteğine getirmek üzere anlaşılmaya varıldı. Evine dönen Hz. Peygamber, kendisini öldürmek için evini saracak müşrikleri yanıltmak amacıyla Hz. Ali'yi yatağına yatırdı. Karanlık bastıktan sonra evinden ayrılıp tekrar Hz. Ebû Bekir'in evine gitti. Gece yarısı Hz. Ebû Bekir'le birlikte evin arka kapısından gizlice çıkarak Sevr dağına tırmanıp buradaki

mağarada gizlendiler. Resul-i Ekrem'in geçici gizlenme yeri olarak Medine yol güzergâhında bulunmayan Sevr mağarasını seçmesinin sebebi peşine düşecek müşrikleri şaşırtmak istemesiydi. Çünkü müşrikler hicret için yola çıktığını anladıklarında onu daha çok Medine'ye giden yol güzergâhında arayacaklar, Mekke'nin güneyine giden yollar üzerinde fazla durmayacaklardı. Böylece hem yoğun takipten kurtulacak hem de takip işinin yavaşlamasına kadar zaman kazanacaktı.

Hz. Peygamber'i öldürmek maksadıyla evini saran seçilmiş müşrikler evinde olmadığını öğrenince bütün çevreyi aramaya başladılar ve etrafa haberciler göndererek onların başına ödül koyduklarını duyurdular. Daha ziyade Medine tarafındaki yollarda arama yaparken bir grup da iki iz sürücünün rehberliğinde onların gizlendiği mağaranın ağzına kadar geldi. Bu sırada endişeye kapılan Hz. Ebû Bekir, "Ey Allah'ın resulü! Eğilip baksalar bizi görecekler" dedi. Resulullah, Allah Teâlâ'nın kendilerine yardım edeceğini söyleyerek onu teselli etti. Mağarada yaşanan bu an Kur'an-ı Kerîm'de şöyle anlatılmaktadır: "Eğer siz ona yardım etmezseniz ona Allah yardım etmiştir: Hani kâfirler onu iki kişiden biri olarak çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına, 'Üzülme, Allah bizimle beraberdir' diyordu. Bunun üzerine Allah ona -sükûnet sağlayan- emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı; Allah'ın sözü ise zaten yücedir. Çünkü Allah üstündür, hikmet sahibidir" (Tevbe 9/40). Allah Teâlâ'nın resulünü koruyacağı

muhakkaktı; nitekim etrafı inceleyen müşrikler mağaranın içine bakmadan dönüp gittiler. Mağarada Hz. Peygamber tarafından teselli edilen Ebû Bekir bu özel durumu sebebiyle Türk ve İran edebiyatlarında “yâr-ı gâr” (mağara dostu) ifadesiyle anılmıştır.

Resul-i Ekrem ve Hz. Ebû Bekir, Sevr mağarasında üç gece kaldılar. Bu üç geceyi Ebû Bekir'in oğlu Abdullah da onlarla birlikte geçirdi. Yapılan plan gereği Abdullah sabaha doğru yanlarından ayrılıp Mekke'de gecelemiş gibi davranıyor, müşriklerin arama faaliyetleriyle ilgili haberleri akşamleyin onlara ulaştırıyordu. Hz. Ebû Bekir'in çobanı Âmir b. Fûheyre otlatığı koyun sürüsünü akşamları mağara tarafına sürüyor, sabahleyin Abdullah mağaradan ayrılınca onun peşini takip ederek sürüsünü oradan uzaklaştırıyordu. Böylece hem onlara içecekleri sütü sağlıyor hem de Abdullah'ın ayak izlerini kaybettiriyordu. Üçüncü gecenin sabahında kendisine önceden emanet edilen develeri mağaranın yakınına getiren yol rehberi Abdullah b. Uraykat ve Âmir b. Fûheyre ile birlikte Yesrib'e doğru yola çıktılar (1 Rebülevvel/13 Eylül 622).

Hadis ve siyer kaynaklarında Resûlullah ile Hz. Ebû Bekir'in mağaraya gece ulaştıkları, Ebû Bekir'in Resulullah'tan önce mağaraya girip içeride zararlı hayvan bulunup bulunmadığını kontrol ettiği, daha sonra da Resulullah'ın girdiği kaydedilir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in üzerindeki örtüyü parçalara ayırıp mağaradaki zararlı böcek yuvalarını tıkadığı, ancak bezler yetmediği için son deliği topuğu ile kapatmak zorunda kaldığı, ardından

	<i>mağaraya giren Hz. Peygamber'in başını Ebû Bekir'in dizine koyarak uyuduğu, topuğu delikteki bir yılan tarafından ısırılan Ebû Bekir'in acıdan göz yaşı döktüğü, yanağına dökülen göz yaşlarından uyanan Resul-i Ekrem'in onu tedavi ettiği, müşriklerin eğilip bakmalarını engellemek için bir örümceğin mağaranın girişini ağ örerek kapattığı, mağaranın girişinde bir ağacın bittiği, bir çift yabani güvercinin orada durduğu veya yuva yaparak yumurtladığı şeklinde rivayetler varsa da bu rivayetlerin bir kısmı çeşitli açılardan eleştirilmiştir (Zehebî, III, 307; İbn Kesîr, III, 180, 182; İbn Hacer, IV, 388; M. Nâsirüddin el-Elbânî, III, 260-264).</i>
3. Metaforlarla Değerler	• Kâğıt Katlama Sanatı: Kuş Yapımı Origami tekniğiyle herkes birer kuş yapar. Güven kuşudur ve bugün güvenli bağlar kurabilmek için edilen niyetlerin bir simgesidir.
4. Kuşaklararası Kültürel Aktarım Egzersizler	Hazırlık ve provalara devam edilir. • Kuşaktan Kuşağa Oyunlarla Değerler Projesi (Oyunlarla Değer Aktarımı) Kuşaklararası öğrenme oturumlarının her birinde bir geleneksel oyun tasarlanır. Yetişkin/yaşlı katılımcılar geleneksel oyun kültürümüzün aktarımı rolünü üstlenerek bildikleri ve öğretebilecekleri oyunları bildirirler ve her oturum için görev dağılımı yapılır. • Geçmiş Zaman Olur ki Hayali Cihan Değer (Anılarla Değer Aktarımı)

	Yetişkin/yaşlı katılımcılar çocuklara zaman yolculuğu yaşatacak anılarını anlatmak üzere görev dağılımı yaparlar. Her oturumda bir katılımcı oturumun temasıyla ilişkilendirerek geçmiş zamanların şartlarını yansıtacak bir anısını anlatır.
5. Niyet Defteri (Anlamlandırma ve Eylem Planı)	Tüm katılımcılar bu oturumda yaşadıkları farkındalıkla, duygu ve düşünceleriyle Allah'a mektup yazar. Hayata dair aldıkları kararları, ettikleri niyetleri, teşekkürlerini, yardım taleplerini yazarlar.
6. Anadilinde Tema Odaklı Dualarla Değerler (Bütünleşme)	Rabbimiz, bize güç ver. Mutlak güç sahibi olan sensin. Aziz olan Sensin. Kadir olan Sensin. Bizler haksızlıklar karşısında hak aradığımız zaman senin yüce adaletine sığınırız. Biliriz ki sen inanan ve iyi işlerle meşgul olan kullarınla berabersin. Sen her şeyden haberdarsın. Alemlerin Rabbisin sen. Tesellin telaşlı gönüllere güç verir. Peygamberimize ve arkadaşına Sevr Mağarasında iki yabani güvercin ile bir örümceği muhafız olarak yolladığın gibi... Müşrikler mağaranın ağzına kadar gelmişken, eğilseler içerdekileri görebileceklerken ve buldukları anda öldürmeye niyet etmişlerken... Peygamberimizin o an arkadaşına fısıldadığı gibi "Üzülme çünkü Allah bizimledir." diyebilenlerden eyle bizleri. Ve onların gönüllerine verdiğin güven ile doldur gönüllerimizi. Öyle bir kulluk nasip et bizlere. Öyle bir teslimiyet... Mağaranın ağzında bir örümceğe nasıl ağ ördürdüysen öyle ör zırlarımızı. O iki yabani güvercine nasıl yuva yaptırdıysan ve kapıdan nasıl döndürdüysen müşrikleri öyle koru bizleri kötülüklerden. Sana öyle iman eden kullarından eyle. Yalnız sana kulluk eden ve yalnız senden

	yardım dileyen kullarından... Sana koşulsuz güvenen ve senin de güvendiğin kullarından eyle bizleri. Amin Rabbimiz bizi yalnız ve yalnız sana kul eyle. Kula teşekkür edip sana şükredenlerden eyle. Bilmeden kul olduklarımızdan azat eyle. Tam bağımsız bir kulluk nasip et bizlere. Eşimiz, dostumuz, çocuğumuz, anne babamız ve hayatımızdaki insanlarla sevgi ve güven bağımızı güçlendir. Bağlarımızın bağımlılığa dönüşmesinden koru. Bizi birbirimize muhtaç olmaktan koru. Bizi birbirimize dost, bizi birbirimize yardımcı eyle. Birbirimizin hayatını kolaylaştırmayı nasip et. Hayır ve güzellikte yarışanların öncülerinden eyle. İşlerimizi, vaktimizi, emeğimizi yalnız sana adamayı nasip et. Senin adınla başlamayı, senin rızan için çalışmayı ve emanet bilincini korumayı nasip et. Mülk sahibi sensin. Malımızın, makamımızın ve neslimizin tek sahibi gibi hissetmekten ve tek sahibi gibi hükmetmekten sana sığınırız. Malımız, makamımız ve evladımız ancak senin bizlere lütfettiğin emanetlerdir. Emaneti koruyup olması gereken yerlerde gözetebilmeyi nasip et bizlere. Yetimin hakkını yetime, yoksulun hakkını yoksula verenlerden ve hakkı hukuku bilenlerden, koruyanlardan olmayı nasip et. Üzerimizde bize ait olmayan her ne kadar yük varsa hepsinden arındır. Rabbim kuşları kanatlarının gücünden ve gökyüzünün derinliğinden haberdar eyle. Ruhumuzu putların esaretinden kurtar. Ruhumuza nefes aldır. Amin. (Yazar: Esra Aydınbaş)
7. Ödev	Güven verip güven alabilmek, güven toplumu inşa etmek niyetiyle selamı yaymaya karar verilir. Programın kuşaklararası oturumlarına geçmeden önce son hazırlık oturumudur. Oturum sonunda -

programda kullanılan metinlerin birçoğunda olduğu gibi- yine program kapsamında özgün olarak kaleme alınan ve her katılımcıya dağıtılan Kuşaklararası Sevgi Sözleşmesi okunur. Böylece çocuklara sergilenmesi gereken tutuma ilişkin bilgilendirme yapılır ve büyüklerden söz alınır.

KUŞAKLARARASI SEVGİ SÖZLEŞMESİ

(Yazar: Esra Aydınbaş)

Kuşaklararası Sevgi Elçisi, Kıymetli Büyüğüm,

Bilimsel bir araştırmaya önemli katkınız ve özveriniz için teşekkür ederim. Bu programın sizin sonsuz mutluluğunuza katkısının olmasını umut ederim.

Çocuklarla paylaşımlarımızda aşağıdaki konulara özen göstereceğimizden hiç şüphem yok.

1. Çok Seven ve Çok Şefkatli Olan Allah'ı anlatalım:

Bir hikâye, bir anı ya da başka bir konu anlatırken Allah hakkında duygu ve düşüncelerimize dair konuşacak olursak onun seven, koruyan ve şefkatli olan yönlerini vurgulayalım. Çocuklarla sohbetlerimizde asla Allah korkusundan ya da onun cezalandıran yönünden bahsetmeyelim. Kendimiz de onun rahmetinden daima ümitvar olalım ve onun sonsuz şefkatine sığınalım.

2. Kültürümüzü Sevdirelim:

Geçmiş anlatırken kültürümüzü sevdirelim. Olumsuz gelenek göreneklerimizi değil, bizi asırlarca var eden sevgi dolu özümüzü vurgulayalım. Geçmişin imkânlarıyla şimdinin imkânlarını karşılaştırırken ne kadar nasipli olduklarını anlatalım. Bununla birlikte kıymet bilmenin, şükretmenin önemini anlatalım.

3. Anadolu Bilgelerinin Sevgi ve Hikmetini Yaşatalım:

Anadolu bilgilerinden örnek verecek olursak ortak manevi önderlerimizi seçmeye çalışalım. Bu gibi paylaşımları yapmadan önce istişare edelim.

4. Maneviyatı Sevdirelim, Müjdeleyelim, Kolaylaştıralım, Nefret Ettirmeyelim:

Ayet, hadis ya da herhangi bir rivayet paylaşacak olursak öncesinde istişare edelim. Akışta hatırlayarak bir paylaşımda bulunacağımız zaman korku ve kaygı verecek bilgilerden kaçınalım. Çocukların dünyalarını korkuyla değil sevgiyle şekillendirelim.

5. Ölüm, Yas, Üzüntü, Korku, Kaygı içeren Paylaşımlardan Kaçınalım:

Duygu ve düşüncelerimizi paylaşırken çocuklara korku, kaygı ve üzüntü vermemeye özen gösterelim. Başımıza gelen olumsuz deneyimlerimizin onlara ağır gelebileceğini unutmayalım.

6. Aile Bağlarımızda İyi Olanı Aşılayalım:

Aile bağlarımızı ve ilişkilerimizi anlatırken olumsuz tecrübelerimizi değil iyi örnekleri tercih edelim. İyiye ve güzele odaklanalım. Umut verelim. Sevgi aşılayalım. Şikâyetten, umutsuzluktan kaçınalım.

KUŞAKLARARASI MANEVİ GÜÇLENME EĞİTİMİ PROGRAMI

YAŞLILAR VE ÇOCUKLARLA KUŞAKLARARASI OTURUM PLANLARI-UYGULAMA KILAVUZU

Oturumun Teması: Her oturum için ayrı ayrı belirlenmiş değerleri içerir ve oturumlar bu değerlere ilişkin olarak planlanır.

Temalarına Göre Oturumlar:

7. Oturumun Teması: Tanışma-Bilgilenme-Biz İyi Bir Ekibiz
8. Oturumun Teması: Güvenilir Ol, Güvenle Yaşa
9. Oturumun Teması: Her şey İçin Teşekkürler Allah'ım
10. Oturumun Teması: İçindeki İyi Sesi Dinle
11. Oturumun Teması: Yaradılanı Sev Yaradandan Ötürü
12. Oturumun Teması: Tükenmeden Paylaş, Paylaştıkça Çoğal

Hedef Kitle	45-95 Yaş Aralığında Olan Bireyler ile İlköğretim 4. Sınıf Öğrencilerini kapsar.
Katılımcı Sayısı	35 'den fazla olmaması önerilir.
Süre	40+ 40 Dk.
Amaç	Her oturum için bir amaç belirlenmiştir.

Kazanımlar	Her oturum için belirlenen kazanımları içerir.
Materyal- Araç- Gereçler	Tüm etkinliklerde kullanılacak ve katılımcıların tamamına yetecek araç-gereç ve materyaller belirlenir.
Öğretim Yöntem ve Teknikleri-Etkinlikler Programın yapılandırılması sürecinde motivasyon aktiviteleri kapsamında kısa film, animasyon, belgesel gösterimi, drama etkinlikleri, kâğıt katlama sanatı, seramik, hikâye anlatımı, oyun, fen ve doğa etkinliklerinin yanı sıra metaforik çalışmalar, kayıt tutma, öykü çalışmaları, gevşeme egzersizleri, soru-cevap, tartışma, gösterip yaptırma, örnek olay, konuşma halkası, ev ödevleri gibi birçok teknikten de yararlanılmıştır.	
1. Motivasyon Aktiviteleri	Her oturumda konuya dikkat çekmek ve gerekli motivasyonu sağlamak amacıyla konuya ilişkin etkileyici bir kısa film, animasyon ya da belgesel gösterilir. Teknik imkânlar el vermezse temaya ilişkin bir metafor ile başlanır. Sanat, edebiyat, fen ve doğa, oyun, kâğıt katlama sanatı, drama etkinlikleri yoluyla konuya temas edilir. Buluş yoluyla oturumun temasına ulaşılır. Konu üzerine deneyimler paylaşılır. Kavramsal bilgilendirme yapılır. Fikir alışverişi yapılarak gerekli motivasyon sağlanır. Aşağıda yer alan bölümlerden herhangi biri oturumun planına bağlı olarak motivasyon aktiviteleri kapsamında yapılabilir.
2. Değerlerle Anlam Arayışı, Allah	Her oturumda sevgi, saygı, güven gibi bir değer işlenir, işlevsel hale getirilerek hayata kazandırılır. Değerlerin manevi açılımı yapılır. Allah'ın isimlerinden o oturumun değerini karşılayacak ve çocukta seven ve

Tasavvuru	koruyan Tanrı imgesi gelişmesini destekleyecek isimler belirlenir ve manası katılımcıların gelişimlerine uygun olarak açılır. Ayet ve hadisler, kıssalar, biyografiler, Anadolu bilgelerinden ya da peygamberler tarihinden örneklerle çocuğun değerler sistemi ve Tanrı imgesine katkıda bulunulur. Aynı şekilde Peygamberimizin o değeri karşılayan özelliklerine değinilerek hayatından konuya ilişkin örnekler anlatılır.
3. Metaforlarla Değerler	Her oturumun temasına ilişkin bir metafordan yola çıkarak sanat, edebiyat, drama etkinlikleri düzenlenir. Örneğin özveri teması buğday metaforuyla işlenir. Bir buğday toprağa ekilince bir buğdaydan yedi başak, yedi başaktan yedi yüz tane buğday yetişir. Kur'an-ı Kerimde de insanın yaptığı özveri için bu metafor kullanılır. Örneğin konunun iyice pekişmesi için o oturumda toprağa buğday ekilir ve o günden itibaren sulanarak katılımcıların bu sürece tanıklık etmeleri sağlanır.
4. Kuşaklararası Kültür Aktarımı	Oturum teması, drama, resim, seramik, ebru, öykü anlatımı, kısa film- animasyon gösterimi gibi çeşitli kültür- sanat aktiviteleriyle işlenir. Bu aktivitelerde yaşlı katılımcılar ile çocuk katılımcılar arasında kuşaklararası kültür aktarımından faydalanılır. • Kuşaktan Kuşağa Oyunlarla Değerler Projesi (Oyunlarla Değer Aktarımı) Kuşaklararası öğrenme oturumlarının her birinde bir geleneksel oyun tasarlanır. Yaşlı katılımcılar geleneksel oyun kültürümüzün aktarımı rolünü üstlenerek bildikleri ve öğretebilecekleri oyunları bildirirler ve her oturum için

	görev dağılımı yapılır. • Geçmiş Zaman Olur ki Hayali Cihan Değer (Anılarla Değer Aktarımı) Yaşlı katılımcılar çocuklara zaman yolculuğu yaşatacak anılarını anlatmak üzere görev dağılımı yaparlar. Her oturumda bir katılımcı oturumun temasıyla ilişkilendirerek geçmiş zamanların şartlarını yansıtacak bir anısını anlatır.
5. Niyet Defteri (Anlamlandırma ve Eylem Planı) Ölçme-Değerlendirme	Her oturumda işlenen temayla alakalı manevi literatürden yararlanılarak seven ve koruyan Allah tasavvuru üzerine çalışılır. Bu duygu ve düşüncelerle çocuk Allah'a mektup yazar. Her oturum sonrası o mektuplar dosyalanır. "Ne Öğrendik? Neye Niyet Ettik?" sorusuna cevap bulurken katılımcı bir yandan hayatına dair aldığı kararları inşa ederken bir yandan da Allah ile konuşur, ona niyetini yazar ve gerçekleştirmek için yardım ister. Her oturumun sonunda ölçme- değerlendirme sürecine hizmet eden bu etkinlik aynı zamanda katılımcıda bir karar mekanizması oluşmasına yardımcı olur. Böylece eyleme geçmek için motivasyon sağlanır.
6. Anadilinde Tema Odaklı Dualarla Değerler	Her oturum için özel yazılmış Türkçe dualar okunur ve hep bir ağızdan tekrar edilir, amin denilerek oturum tamamlanır. Böylece tema içselleştirilir, değerlerler aşkın olandan bireye, bireyden aşkın olana bir döngüye girer ve değerlerle içsel bir bütünlük sağlanır.

(Bütünleşme)	Oturumların bu bölümünde kullanılan dualar ve dua etkinlikleri, yazarın "Okul Öncesi Çocuklarda Davranış Yönetimi ve Manevi Yaklaşım: Dua Deneyimi ve Sosyal Davranış İlişkisi" başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılarak geliştirilmiştir.
7. Ödev	Her oturum sonunda bir sonraki oturum için katılımcıların yapması gerekenler ödev olarak verilir.
8. Sosyal Etkinlikler Oturumlar dışında işlenen konularla bütünlük sağlayacak sosyal etkinlikler düzenlenir. • Resim Sergisi: Programa devam eden katılımcılar arasında resimle uğraşan varsa karma ya da bireysel bir resim sergisi düzenlenir. Kurdele kesilerek açılışı yapılır ve imkânlar dâhilinde bir törenle ziyarete açılır. Örneğin bu etkinlik bir huzurevinde yapılacaksa sakinlerden birinin odası sergi salonuna dönüştürülerek gerçekleştirilebilir. Katılımcıların ilgi ve yeteneklerine göre örnekler çeşitlendirilebilir. • Sinema Gösterimi • Çiçek ve Ağaç Fidanı Dikme Şenliği, Piknik	

KUŞAKLARARASI MANEVİ GÜÇLENME EĞİTİMİ PROGRAMI

KUŞAKLARARASI OTURUM PLANLARI

7. OTURUMUN TEMASI: TANIŞMA-BİLGİLENME-BİZ İYİ BİR EKİBİZ		METAFOR: YABAN KAZI
Hedef Kitle	45-95 Yaş Aralığı Bireyler ile İlköğretim 4. Sınıf Öğrencileri	
Katılımcı Sayısı	35	
Süre	40+ 40 dk.	
Amaç	Grubun birbirini tanınması, kaynaşması, sevgi ve güven bağı kurmanın önemini kavrama	
Kazanımlar	Grup arkadaşlarıyla ilgili bir kanaat geliştirebilir. Sevgi ve güven bağı kurmak, paylaşmak ve birbirine katkı sağlamak üzerine düşünebilir. Grubuyla kaynaşabilir, güven duyabilir ve ortak kazanımlar için niyet edebilir.	
Materyal- Gereçler	Araç-	Yumuşak bir top ya da atıp tutmaya uygun bir obje Tüm etkinliklerde katılımcıların tamamına yetecek kadar kâğıt, kalem
Öğretim Yöntem ve Teknikleri-Etkinlikler		

1. Motivasyon Aktiviteleri	• Belgesel Gösterimi Yaban kazları hakkında bir fikirleri olup olmadığı sorulur. İlgili bir belgeselden kısa bir kesit seyredilir ve oturumun sonunda bu belgeye geri döneceği belirtilerek konuya geçilir. • Bilgilendirme Bir araya gelme amacımız açıklanır. Kuşaklararası öğrenme sürecinin hepimize katkısının olacağı anlatılır. Konu üzerine deneyimler paylaşılır. Süreç hakkında bilgilendirme yapılır. Fikir alışverişi yapılarak gerekli motivasyon sağlanır. İlk oturumdan itibaren bina edilecek projelerin duyurusu yapılır. Program sonunda tüm katılımcıların Kuşaklararası Öğrenme Programı Katılım Belgesi olarak "Kuşaklararası Sevgi Elçisi" unvanı almaya hak kazanacakları açıklanır. Aşağıdaki bilgiler katılımcıların niteliklerine uygun bir dille kısaca anlatılır. Bu programda neler öğreneceğiz? Hayata olumlu bakmayı, Umut etmeyi, Ekip olmayı,

Yardımlaşmanın tadını,
Başarmanın sırlarını,
Birbirimize saygı duymayı,
Farklılıklarımızdan beslenmeyi,
Birbirimizi desteklemeyi,
Birbirimizle dost olmayı öğreneceğiz.

- **Drama Etkinliği: Gelin Tanış Olalım**

Grubun birbirini tanınması için bir drama etkinliğiyle başlanır.

Avuca sığacak yumuşak bir top ya da atıp tutmaya uygun bir obje kullanılır. Grup lideri kendi adını söyleyerek yanına bir de ilginç bir özelliğini ekler. Örneğin "Benim adım Esra. Çocuklar için hikâyeler yazıyorum" gibi bir ifadeyle katılımcılara yöntem gösterir. Sözlerini bitirdikten sonra elindeki objeyi bir katılımcıya atar. Objeyi tutan katılımcı yine aynı şekilde önce kendi ismini ve sonra bilmediğimiz bir özelliğini söyleyip objeyi bir başkasına atar. Böylece herkes birbirinin adı ve özelliği hakkında bilgi sahibi olmuş olur. Oyuna devam etmek için yeterli motivasyon varsa bu kez objeyi atarken karşıdaki kişinin ismi ve özelliği söylenerek atılır. Bir tur da böyle devam edilir. Grubun birbiriyle kaynaşması ve rahatlaması sağlanır. Herkes birbirinin adını duyar ve birbirleri hakkında ilk izlenimler oluşur.

2. Değerlerle Anlam Arayışı	• Bilgi Paylaşımı: Yaban Kazları ve Takım Ruhu Varsa gönüllü bir yaşlı katılımcı ile daha önceden planlanarak yaban kazlarının takım ruhunu yansıtan ve görsellerle desteklenmiş bir sunum yapılır. Oturumun başında gösterilen belgesele atıf yaparak konuyla bütünlük sağlar. Bu sunumla beraber, yardımlaşma, iş birliği, birbirini destekleme ve geliştirme, yapıcı olma, çözüm odaklı düşünme ve birbirini koruma, kollama gibi değerlerle takım ruhunun önemi üzerinde durulur. Burada yaşlı katılımcıların değerlere ilişkin tecrübeleri ve katkıları çok önemlidir. Yaban kazları örneğinden sonra her birimizin kendimize özgü yaratılışımızla çok kıymetli olduğumuza vurgu yapılır. Hepimizi aynı Yaratıcının yarattığı ve bir bütün olduğumuz anlatılır. Onunla ne kadar yakın olduğumuz ve bizi nasıl sevdiği anlatılır.
3. Metaforlarla Değerler	• Kâğıt Katlama Sanatı: Yaban Kazı Yapımı Katılımcılar yardımlaşarak, takım ruhunun simgesi olarak kâğıt katlama sanatı ile yaban kazı yapmayı öğrenir. Yapılan yaban kazları uçurularak etkinlik tamamlanır.
4. Kuşaklararası Kültür Aktarımı	• Bilgilendirme: Kuşaklararası Kültür Aktarımı Daha önce tamamlanan altı oturumluk hazırlık programında yaşlı katılımcılara aşağıdaki maddelere göre gerekli yönlendirmelerde bulunulmuş ve gönüllülük esasıyla görevler dağıtılmıştır:

Oturum teması, drama, resim, seramik, ebru, öykü anlatımı, kısa film-animasyon gösterimi gibi çeşitli kültür-sanat aktiviteleriyle işlenir. Bu aktivitelerde yaşlı katılımcılar ile çocuk katılımcılar arasında kuşaklararası kültür aktarımından faydalanılır.

- **Kuşaktan Kuşağa Oyunlarla Değerler Projesi (Oyunlarla Değer Aktarımı)**

Yaşlı katılımcılarla hazırlık programı sürecinde dağıtılan görevler doğrultusunda neler yapacağımız hakkında çocuklara bilgi verilir. Kendilerinden de bildikleri oyunlarla sürece katkıda bulunmaları beklenir.

Bu oturum için daha önceden gönüllü olarak görev alan bir yaşlı katılımcı deve-cüce oyununu oynatır. Ya da bildiği bir geleneksel oyunu öğretir. Önemli olan bildiği kadarını paylaşabilmesi ve o samimiyet ortamının yakalanmasıdır. Böylece kuşaklararası katılımcıların birbiriyle kaynaşmasına katkı sağlanır.

- **Geçmiş Zaman Olur ki Hayali Cihan Değer (Anılarla Değer Aktarımı)**

Hazırlık programı sürecinde yaşlı katılımcıların anlatacakları anılar konuşulmuş ve tasarlanmıştır. Çocuklara zaman yolculuğu yaşatacak anılarını anlatmak üzere görev dağılımı yapılmıştır. Her oturumda bir katılımcı oturumun temasıyla ilişkilendirerek geçmiş zamanların şartlarını yansıtacak bir anısını anlatacak ya da eski zamanlardan mesleğine ilişkin bilgiler paylaşacaktır. Süreç hakkında çocuklar bilgilendirilir. Oturum planına göre zaman iyi yönetilmelidir.

5. Niyet Defteri (Anlamlandırma ve Eylem Planı)	Her oturumda işlenen temaya ilişkin duygu ve düşüncelerle Allah'a mektup yazılır. "Ne Öğrendik? Neye Niyet Ettik?" sorusuna cevap bulurken katılımcı bir yandan hayatına dair aldığı kararları inşa ederken bir yandan da Allah ile konuşur, ona niyetini yazar ve gerçekleştirmek için yardım ister. Her oturum sonrası mektuplar dosyalanır. Çocuklara yönlendirme yaparken şu ifadeler kullanılabilir: "Çocuklar bugün ne öğrendik, neler düşündüysek hadi öğrendiklerimizle bazı kararlar verelim. Ve Rabbimize bir mektup yazalım. Allah'ım "ben bunları öğrendim, böyle olmak istiyorum, bana yardım et" gibi ifadelerle niyetimizi yazalım. Dua eder gibi içimizden ne geliyorsa Rabbimizle konuşalım."
6. Anadilinde Tema Odaklı Dualarla Değerler (Bütünleşme)	• Hikâye Anlatımı: Bir Karınca Deyip Geçme, Onu da Seni de Yaratan 'Bir' (Yazar: Esra Aydınbaş) Zamanlardan bir zaman, bilge bir kişi, hayvanların dilini biliyordu. Yaşadığı dönemde kuşlarla ve karıncalarla konuşuyor, onların ne dediğini anlıyordu. İşte bu devirde, çok sıcak bir yaz mevsiminde büyük bir kıtlık yaşanıyordu. Bilge kişi, yağmur duası için, bir grup insanla beraber şehrin dışına doğru yola çıktı. Yolda bir karınca gördü. Sıcaktan ve kuraklıktan karınca da çok etkilenmişti. Sırt üstü yatmış, ayaklarını göğe doğru kaldırmış dua ediyordu: “Allah’ım bizi Sen var ettin. Ve sen bizi sevip korumazsan yaşayamayız. Emir ve karar senindir.” Bilge kişi, karıncanın bu duasını duyunca duygulandı. Yanındakilere dönüp “Geri dönüyoruz” dedi. “Siz başkasının duasıyla yağmura kavuşacaksınız.”

Allah, karıncanın duasını duymuştu.

İşte o karıncayı bile duyup, ihtiyacını gönderen Allah, seni var eden Allah... Bizler aynı yaratıcının yarattığı bir bütünü. Hiçbirimiz boşa yaratılmadık. Sivrisineğe bile ihtiyacımız var. Bakalım bilmediğimiz daha neler var? Allah yeryüzünü nelerle süslemiş. Hepsini biz insanlar için yarattığını bilirse, her şey gözümüze daha farklı görünecek! Ve kim bilir daha neler görüp öğreneceğiz.

Karıncanın Duası hikâyesinden sonra oturumun son bölümü olan duaya geçilir. Konuya ilişkin bir ayet paylaşılır: “...Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir.” Mücâdele suresi 1. ayet

(Ayetin meali, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "<https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/>" sayfasından, Kur'an Yolu Meali ve Tefsiri'nden alınmıştır.)

- **Dua**

Karıncanın Duası hikâyesinden sonra oturumun son bölümü olan dua bölümüne geçilir. Her oturum için özel yazılmış Türkçe dualarla oturum tamamlanır. Fakat bu oturumda duayı içselleştirmeleri açısından dua doğaçlama gelişir. Çocuklarla duanın önemine ilişkin sorulu cevaplı kısa bir sohbet gerçekleştirilir. Hep birlikte dua için el açılır. Her katılımcının en az bir cümleyle duaya katılması sağlanır ve hep birlikte “amin” denir.

7. Ödev

- **Dua Kardeşliği**

Katılımcıların birbirleri için dua etmeleri önerilir. Dua ederken ne hissettiklerine odaklanmaları istenir.

- **Kuşaktan Kuşağa Mektuplarla Değerler Projesi**

Sonrasında şartlar sağlanabilirse kitap olarak yayınlamak üzere yaşlı katılımcılardan torunlarına mektup yazmaları ve paylaşmaları istenir. Çocuklardan da dede ya da ninelerine mektup yazmaları ve program süreci bitmeden paylaşmaları istenir. (Engelli çocuğu olan anne ve babaların mektuplarından yayınlayıp onlara armağan ettiğimiz "Anlat Anne" ve "Anlat Baba" kitap projeleri bunun daha önce yapılmış bir örneğidir.)

8. OTURUMUN TEMASI: GÜVENİLİR OL, GÜVENLE YAŞA	
METAFOR: KAYIK	
Hedef Kitle	45-65 Yaş Aralığı Bireyler ile İlköğretim 4. Sınıf Öğrencileri
Katılımcı Sayısı	35
Süre	40+40 Dk.
Amaç	Güven bağı kurmanın ve ilişkilerinde destekleyici bir tavır sergilemenin önemini kavrama
Kazanımlar	Güvenin hayattaki yeri ve önemi üzerine düşünür. Allah'a, hayata, insanlara ve kendine güvenmek üzerine düşünebilir. Kaygı ve korkularına çözüm üretebilir. Allah'ın gücünü ve verdiği güveni hissedebilir.
Materyal- Araç- Gereçler	Tüm etkinliklerde katılımcıların tamamına yetecek kadar kâğıt, kalem
Öğretim Yöntem ve Teknikleri-Etkinlikleri	

1. Motivasyon Aktiviteleri	• Drama Etkinliği: "Hepimiz Aynı Kayıktayız"* Tahtaya veya duvara üzerine uzun bir kayık resmi çizilmiş olan kâğıt yapıştırılır. Kağıdın üst tarafında “Hepimiz aynı kayıktayız” yazılıdır. Bu kayığın ismi önceden grup lideri tarafından verilir. Konumuza uygun olarak kayığa "güven" ismi verilir. Delikler/Güveni Zedeleyen Durumlar Katılımcılardan kayık resminin üstüne kayığı batırabilecek bir delik resmi çizmesi ve bu deliğın ne olduğunu söylemesi istenir. Konumuz güven olduğuna göre delikler “yalan”, “dedikodu”, “güvensizlik”, “kıskançlık” vs. olabilir. Tıkaçlar/Güven Veren Değerler Delikler tamamlandığında yine katılımcılardan bu delikleri tıkayıp, kayığı batmaktan kurtarabilecek bir tıkaç resmi çizmeleri ve bu tıkaçın ne olduğunu yazmaları istenir. Tıkaçlar “sözünde durma”, “paylaşım”, “dürüstlük”, “birlikte iyi vakit geçirme” olabilir. Yelkenler/Güven Veren Davranışlar Daha sonra katılımcılardan bu kayığı ileri götürecek bir yelken çizmeleri, bu yelkenin üstüne kendi isimlerini yazarak bu kayığı ileri götürmek için kendilerinin ne yapabileceğini yazmaları istenir. Güven konusunda

	yazılabilecekler: “Emaneti korurum”, “Doğru sözlü olur, sözümde dururum”, “Arkadaşlarıma isim takmam, alay etmem, onların daima iyi olmasını isterim”. Drama etkinliğinin ardından ne hissedildiği sorulur. Hayatımızdaki delikler, tıkaçlar ve yelkenler hakkında sohbet edilir. Yaşlı katılımcıların da aktif olarak katıldığı etkinlikte eski zamanlarda güven duygusu içeren anıların paylaşımına yer verilir. Komşuluk ilişkileri ve o zamanlar insanların birbirlerine daha çok güvenebildiği nedenleri ile anlatılır. *Yararlanılan Kaynak: Pınar Çelikoğlu, Nevin Dölek, Neylan Özdemir ve Nur Yeniçeri tarafından 2003 yılında UNICEF için hazırlanan (henüz yayımlanmamış) “Toplumu Etkileyen Travmatik Olaylarda Çocuk ve Ergenlere Yönelik Psikososyal Destek Çalışmaları” başlıklı kitapta aktarılan bu etkinliğin kaynak bilgisi aşağıdadır: Dossick, J., Shea, E., 1988. Creative Therapy. 52 Exercises for Groups. Sarasota, Florida: Professional Resource Exchange.
2. Değerlerle Anlam Arayışı- Allah Tasavvuru	• Sorulu Cevaplı Sohbet: "Kaygılar, Korkular ve Güven" Herkes en güvendiği kişiyi söyler ve ona neden güvendiğini kısaca ifade eder. Böylece güven konusuna girilir ve kavram hakkında bilgi verilir. Güven duygusunun kaynağı sorulur. Herkes sırayla nereden güven aldığını söyler. Deneyimler paylaşılır. Güven veren insanlar, öğretmenleri, güvenin yaratıcısı olan Allah hakkında konuşulur.

Sonlu bir güven ve sonsuz güven ayrımı yapılır. Güvenin zıddı olan duygunun ne olduğu konuşulur. Bunların nasıl bertaraf edilebileceği hakkında fikir alışverişi yapılır. Hayatımıza güveni tesis edebilmemiz için kişisel olarak üzerimize düşen vazifeler üzerinde durulur. Peygamberimizin "Emin" isminden ve güvenilir bir insan oluşundan bahsedilir.

- **Bilgi Paylaşımı: Peygamberimizin Sevr Mağarasındaki "Allah'a Güven" Deneyimi**

Peygamberimizin Sevr Mağarasındaki deneyimi çocukların gelişimlerine uygun bir dille anlatılarak güven kavramı maneviyat ile ilişkilendirilir. Allah'a duyulan güven ve teslimiyet ile tüm hayatımızda ve tüm ilişkilerimizde bu güveni tesis edebileceğimiz düşüncesi verilir.

Peygamberimizin Sevr Mağarasındaki deneyimine ilişkin bilgi İslam Ansiklopedisi'nde şu şekilde anlatılmaktadır:

"Müslümanların Yesrib'e (Medine) hicret etmesi üzerine Hz. Muhammed'in de oraya gidip onların başına geçmesinden endişe duyan bazı müşrikler Dârü'n-Nedve'de toplanarak Resulullah'ı öldürme kararı aldılar. Onu Kureyş oymaklarından birer gencin katılacağı bir grup öldürecek, böylece Hâşimoğulları'nın kan davasına kalkışması önlenecekti. Suikast kararından haberdar olan Resul-i Ekrem hemen hicret hazırlığına başladı; öğle sığağında Hz. Ebû Bekir'in evine gitti ve orada hicret planı hazırlandı. Bunun için Mekke-Medine yollarını iyi bilen

bir kılavuz tutuldu ve onunla, yolda binilecek develeri üç gün sonra Sevr dağının eteğine getirmek üzere anlaşılmaya varıldı. Evine dönen Hz. Peygamber, kendisini öldürmek için evini saracak müşrikleri yanıltmak amacıyla Hz. Ali'yi yatağına yatırdı. Karanlık bastıktan sonra evinden ayrılıp tekrar Hz. Ebû Bekir'in evine gitti. Gece yarısı Hz. Ebû Bekir'le birlikte evin arka kapısından gizlice çıkarak Sevr dağına tırmanıp buradaki mağarada gizlendiler. Resul-i Ekrem'in geçici gizlenme yeri olarak Medine yol güzergâhında bulunmayan Sevr mağarasını seçmesinin sebebi peşine düşecek müşrikleri şaşırtmak istemesiydi. Çünkü müşrikler hicret için yola çıktığını anladıklarında onu daha çok Medine'ye giden yol güzergâhında arayacaklar, Mekke'nin güneyine giden yollar üzerinde fazla durmayacaklardı. Böylece hem yoğun takipten kurtulacak hem de takip işinin yavaşlamasına kadar zaman kazanacaktı.

Hz. Peygamber'i öldürmek maksadıyla evini saran seçilmiş müşrikler evinde olmadığını öğrenince bütün çevreyi aramaya başladılar ve etrafa haberciler göndererek onların başına ödül koyduklarını duyurdular. Daha ziyade Medine tarafındaki yollarda arama yaparken bir grup da iki iz sürücünün rehberliğinde onların gizlendiği mağaranın ağızına kadar geldi. Bu sırada endişeye kapılan Hz. Ebû Bekir, "Ey Allah'ın resulü! Eğilip baksalar bizi görecekler" dedi. Resulullah, Allah Teâlâ'nın kendilerine yardım edeceğini söyleyerek onu teselli etti. Mağarada yaşanan bu an Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılmaktadır: "Eğer siz ona yardım etmezseniz ona Allah yardım

etmiştir: Hani kâfirler onu iki kişiden biri olarak çıkarmışlardı; hani onlar mağaradaydı; o, arkadaşına, ‘Üzülme, Allah bizimle beraberdir’ diyordu. Bunun üzerine Allah ona -sükûnet sağlayan- emniyetini indirdi, onu sizin görmediğiniz bir ordu ile destekledi ve kâfir olanların sözünü alçalttı; Allah’ın sözü ise zaten yücedir. Çünkü Allah üstündür, hikmet sahibidir” (et-Tevbe 9/40). Allah Teâlâ’nın resulünü koruyacağı muhakkaktı; nitekim etrafı inceleyen müşrikler mağaranın içine bakmadan dönüp gittiler. Mağarada Hz. Peygamber tarafından teselli edilen Ebû Bekir bu özel durumu sebebiyle Türk ve İran edebiyatlarında “yâr-ı gâr” (mağara dostu) ifadesiyle anılmıştır.

Resul-i Ekrem ve Hz. Ebû Bekir, Sevr mağarasında üç gece kaldılar. Bu üç geceyi Ebû Bekir’in oğlu Abdullah da onlarla birlikte geçirdi. Yapılan plan gereği Abdullah sabaha doğru yanlarından ayrılıp Mekke’de gecelemiş gibi davranıyor, müşriklerin arama faaliyetleriyle ilgili haberleri akşamleyin onlara ulaştırıyordu. Hz. Ebû Bekir’in çobanı Âmir b. Fûheyre otlattığı koyun sürüsünü akşamları mağara tarafına sürüyor, sabahleyin Abdullah mağaradan ayrılınca onun peşini takip ederek sürüsünü oradan uzaklaştırıyordu. Böylece hem onlara içecekleri sütü sağlıyor hem de Abdullah’ın ayak izlerini kaybettiriyordu. Üçüncü gecenin sabahında kendisine önceden emanet edilen develeri mağaranın yakınına getiren yol rehberi Abdullah b. Uraykât ve Âmir b. Fûheyre ile birlikte Yesrib’e doğru yola çıktılar (1 Rebûlevvel/13 Eylül 622)."

- **Fen ve Doğa Etkinliği: Kırlangıçların Yaşamı**

Kırlangıçların yuvaları, aileleri, anne baba ve yavrular arasındaki güven bağı, beslenmelerindeki mükemmel iş birliği ve düzen, Allah'a olan güvenleri ve Allah'ın onlara olan şefkati hakkında bilgi paylaşılır.

Konu hadis ve ayetlerle örneklendirilir:

“Eğer siz Allah’a gerçekten güvenip tevekkül edebilseydiniz, kuşları rızıklandırırdı gibi sizi de mutlaka rızıklandırırdı: Kuşlar sabah karınları açlıktan çökmüş olarak yuvalarından çıkarlar, akşam karınları doyup şişmiş olarak evlerine dönerler.”

Allah’ın kullarına olan sevgisi, annenin yavrusuna olan sevgisinden daha büyük bir sevgi olarak örneklendirilir:

"Resulullah’a bir grup esir getirildi. İçlerinden bir kadın telaş içinde esirler arasında yavrusunu arıyordu. Sonunda bir çocuk buldu ve onu kucaklayıp bağrına bastıktan sonra emzirmeye başladı. Durumu gören Hz. Peygamber yanındakilere, “Bu kadının çocuğunu ateşe atacağına inanır mısınız?” diye sordu. Onlar da “Hayır.” diye cevap verdiler. Bunun üzerine Peygamber (sav), “Bilin ki, Allah’ın kullarına olan rahmeti, bu kadının çocuğuna olan şefkat ve merhametinden çok daha fazladır.” buyurdu."

(Hadisler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "<https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/index.php>" sayfasından, Hadislerle İslam adlı eserden alınmıştır.)

	"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır ve Allah her şeyi kuşatmaktadır." Nisâ suresi 126. ayet (Ayetin meali, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/" sayfasından, Kur'an Yolu Meali ve Tefsiri'nden alınmıştır.)
3. Metaforlarla Değerler	• Kâğıt Katlama Sanatı: Kayık Yapımı Çocuklar güvenin simgesi olarak kâğıt katlama sanatı ile kayık yapmayı öğrenir. Herkes kayığına güveni çağrıştıran bir isim verir.
4. Kuşaklararası Kültür Aktarımı	• Kuşaktan Kuşağa Oyunlarla Değerler Projesi (Oyunlarla Değer Aktarımı) Bir yaşlı katılımcı körebe oyununu anlatır ve onun liderliğinde tüm katılımcılarla birlikte oyun oynanır. Gözleri kapalı olan ebe bir arkadaşının yönlendirmesi ve yardımıyla diğer arkadaşlarına ulaşmaya çalışır. Güven değeriyle bağlantı kurulur. • Geçmiş Zaman Olur ki Hayali Cihan Değer (Anılarla Değer Aktarımı) Bir yaşlı katılımcı komşuluk ilişkilerine örnek teşkil edecek güzel bir anısını paylaşır. Çocukların o yıllara dair sorularını cevaplar. Yine büyüklerimizden gönüllü bir katılımcı Türk Sanat Musikisi ya da türkülerimizden bir eser seslendirerek oturuma katkıda bulunur.
5. Niyet Defteri	Allah'a mektup yazılır.

(Anlamlandırma ve Eylem Planı)	Bu hafta konuşup düşündüklerimizden yola çıkarak bundan böyle neye niyet ettilerse Allah'a bir mektupla duygu, düşünce ve niyetlerini yazmaları istenir. "Ne Öğrendik? Neye Niyet Ettik?" sorusuna cevap bulurken katılımcı bir yandan hayatına dair aldığı kararları inşa ederken bir yandan da Allah ile konuşur, güven değerini özümser, dua deneyimini yaşamış olur.
6. Anadilinde Tema Odaklı Dualarla Değerler (Bütünleşme)	• Sorulu Cevaplı Sohbet: Dua ve Güven İlişkisi Yalnızca Allah'a dua edilebildiğine, istek ve ihtiyaçlarımızın yanı sıra Allah'a teşekkür etmek ve ona sevgimizi, saygımızı anlatmak için de her zaman her yerde dua edebileceğimize ve bizi daima işiten, gören Allah ile aracısız konuşabileceğimize dikkat çekilir. Herkesin içinden konuşması istenir. Daha sonra birbirlerini duyup duymadıkları sorulur. Bunun üzerine, aklımızdan geçenleri bile duyan bir Yaraticımızın olduğu, hepimizi tek tek duyduğu anlatılır. Yalnızca Allah'a dua ederiz. <i>"...Kuşkusuz Allah her şeyi en iyi işiten ve en iyi görendir."</i> Mü'min suresi 19-20. ayet Her zaman, her yerde dua edebiliriz. Sevindiğimizde, üzüldüğümüzde, korktuğumuzda, yardıma ihtiyacımız olduğunda, yalnız olduğumuzda bizi her zaman duyan Allah vardır. Ona dua ederek kendimizi iyi hissederiz. Allah dua eden kullarını çok sever. Peygamberimiz bize şöyle bir müjde veriyor:

"Allah her gece, gecenin ilk üçte biri geçtiğinde dünya semasına iner (rahmet nazarıyla bakar) ve "Melik benim! Melik benim! Var mı bana dua eden, onun duasını kabul eyleyeyim? Var mı benden isteyen, istediğini vereyim? Var mı benden mağfiret dileyen, onu affedeyim?" buyurur. Ve bu hâl tanyeri ağarıncaya kadar böylece devam eder."

Bütün kâinat Allah'a dua eder. Çiçek olup açabilmek için toprağın altındaki tohum, yağmur olup yağabilmek için bulutlar, çok çalışıp yuva yapabilmek için karıncalar, bal toplayabilmek için arılar vs., hepsi Allah'a dua eder. Her şeyin Allah'a ihtiyacı vardır. Allah'ın her şeye gücü yeter.

• **Şiir Paylaşımı: Sen Duyarsın** (Yazar: M. Yaşar Kandemir)

"Fısıltılı Sesleri

Kalpteki Hevesleri

En Zayıf Nefesleri

Sen duyarsın Allah'ım

Göğün gürültüsünü

Suyun şırıltısını

Dua Mırıltısını

Sen Duyarsın Allah'ım

Arılar ne söylese

Kuşlar niyaz eylese

Bir çocuk "Allah" dese

Sen duyarsın Allah'ım"

• **Hikâye Anlatımı: Taptuk Emre ile Yunus Emre'nin Diyalogu**

Anonim Hikayeden Tasarlayan ve Kaleme Alan: Esra Aydınbaş

Kâinattaki her şeyin her an dua halinde olduğu, Taptuk Emre ile öğrencisi Yunus Emre'nin şu meşhur diyalogu anlatılarak canlandırılır:

Taptuk Emre, bir gün öğrencilerinden çiçek toplamalarını ister. Öğrencileri kırlara bahçelere dağılır ve hocaları için birbirinden güzel, birbirinden renkli çiçekler toplayarak kucak dolusu çiçeklerle hocalarının yanına dönerler. Derken bizim Yunus gelir; elinde bir tek çiçek olmadan. Hocası sorar; “Yunus, neden çiçek toplamadın?” (Hikâyenin tam bu noktasında çocuklarla biraz düşünülür. Taptuk Emre'nin Yunus'a sorduğu soru çocuklara yöneltilir. Çocuklardan cevaplar alındıktan sonra anlatmaya devam edilir.) Çocuklar, biliyor musunuz, bizim Yunus aslında çiçek toplamak için kırlara bahçelere gitmiş. Çünkü hocasının sözünü dinlermiş. Fakat hangi çiçeği

koparmak için eğildiye o çiçekten bir ses duymuş. O ses ne sesi olabilir? (Bu soru karşısında, çocuklar düşünmeye başlar. Oturumun başından beri, kuşların, kedilerin, ağaçların, karıncanın, çiçeklerin, otların da hep dua ettiği, “Allah” dediği anlatılmıştır ve hatırlayıp bu hikâyeye uyarlamaları için beklenilir. Gerekirse doğru cevabı vermeleri için yönlendirilir ve "Çiçekler "Allah" demiş. Çünkü çiçekler de dua edermiş." cevabı bulunarak duaya bir kez daha vurgu yapılır.)

Herkesin içinden konuşması istenir. Daha sonra birbirlerini duyup duymadıkları sorulur. Bunun üzerine, aklımızdan geçenleri bile duyan bir Yaratıcımızın olduğu, hepimizi tek tek duyduğu anlatılır. Dua edenin duasına cevap verdiği, her işimizde Allah’tan yardım dilememiz gerektiği anlatılır. Besmeleden bahsedilir, her işimizin başında bir anahtar gibi besmele çekerek aslında dua ettiğimiz ve ne istediğimiz anlatılır. Hep birlikte besmele çekilir. El açılır ve bu oturum için özel hazırlanmış şükür temalı duaya başlanır. Çocukların her mısrayı tekrar etmesi sağlanır.

Allah'ım sen bizleri

Yarattın ve var ettin

Korudun ve çok sevdin

Seninle yaşat bizi

Kalbimizde sevgin var

Dilimizde adın var

Seninle berabersek

Bize hep mutluluk var

Besmeyleyle başlarım

Uyandığım her güne

Adınla var olurum

Yaşadığım sürece

İnsanı sen var ettin

Hayat verdin can verdin

İyiliği seçene

Sonsuz mutluluk verdin

Şükür seni bilende

Yolunda yürüyende

Aldığı her nefeste

O seninle birlikte.

Allah'ım sen bizlere

Kelimeleri verdin.

Konuşmayı öğrettin,

Okumayı sevdirdin.

Çok düşünelim diye

Akıl verdin bizlere.

Kalbimizi yarattın

Çok çok sevelim diye

	Aklımla ve kalbimle Seni çok severim ben Bana olan sevginle Güven içindeyim ben (Yazar: Esra Aydınbaş)
7. Ödev	• Güven Veren Selam Elçisi Olmak Güven bağının yaygınlaşması için selamın bir adım olabileceği hakkında konuşulur ve selamı bu niyetle yaymaya karar verilir. Grubun her üyesi artık bir selam elçisidir ve tüm kainata güven salmak niyetiyle herkesle ve tüm varlıklarla selamlaşmaya başlar.

9. OTURUMUN TEMASI: HER ŞEY İÇİN TEŞEKKÜRLER ALLAH'IM		METAFOR: AĞAÇ
Hedef Kitle	45-65 Yaş Aralığı Bireyler ile İlköğretim 4. Sınıf Öğrencileri	
Katılımcı Sayısı	35	
Süre	40+ 40 Dk.	
Amaç	Şükür ve teşekkür kavramlarını anlamlandırma	
Kazanımlar	An'ın ve öneminin farkına varabilir. Şükür duygusunu yaşayabilir. Allah'a dualarında şükretmeyi öğrenebilir. Vakti iyi değerlendirmeye niyet edebilir. Teşekkür etmenin önemi üzerine düşünebilir.	
Materyal- Araç- Gereçler	Tüm etkinliklerde katılımcıların tamamına yetecek kadar kâğıt, kalem ve çeşitli renklerde boyalar Büyük saksılar, ağaç fideleri, toprak, su	
Öğretim Yöntem ve Teknikleri-Etkinlikleri		
1. Motivasyon Aktiviteleri	Kısa Film Gösterimi Orman Adam Payeng'in kısa belgeseli seyredilir.	

Üzerinde düşünmeleri ve ne düşünüp ne hissettiklerini konuşma halkası yöntemiyle anlatmaları istenir. Hayatın bize sunulmuş bir hediye olduğu ve bu hediye karşılığında teşekkür etmemiz gerektiği ve bunun yolları hakkında konuşulur. Böylece iyi işlerle meşgul olma, faydalı olma, bize verilen yaşam için teşekkür etme, iyi insan olma gibi konulardan bahsedilir.

- **Sosyal Katılım Etkinliği: Hediyeleşme**

Bir yaşlı katılımcı çocuklara hediyeler dağıtır. Hediyelerini alan çocuklar teşekkürlerini sunduktan sonra sohbete başlanır. An'a dikkat çekilir. O an bir andır ve gelir geçer. Geçip giden zamanın sadece o anlık olduğu vurgulanır ve şükürün aslında bir diğer manasının o anın hakkını vermek olduğu anlatılır. O an bize verilenlerle kanaat etmek, mutlu olmaktır şükür. Gökyüzüne bakılır. Gözlerimize dikkat çekilir. Allah'ın verdiği nimetlere, kâinata, yaratılan bütün güzelliklere dikkat çekerek, ne kadar sevildiğimiz anlatılır. Bizim için bu kadar güzel bir dünya yaratan, sevdiğimiz her şeyi bize veren Allah'a teşekkür etmemiz/şükretmemiz gerektiği anlatılır. Birbirimize bir iyilik yaptığımızda nasıl teşekkür ediyorsak, yaşadığımız dünya ve verdiği her şey için de Allah'ı her zaman anmamız gerektiği, dualarımızda hep şükretmemiz gerektiği üzerine konuşulur.

Hediyeleşmenin mutluluğa, sevgi ve yakınlığa yol açtığı anlatılır ve bol bol hediyeleşmek tavsiye edilir.

Hediye olarak en sevdiğimiz, en kıymet verdiğimiz şeyler seçmemiz gerektiği vurgulanır. Dağlara, taşlara,

	denize, güneşe, yıldızlara ve çevrede bulunan ağaç ya da gökyüzü gibi örneklerle bakılır, ne kadar güzel ve kusursuz oluşlarına dikkat çekilir. Bizim de hediyelerimizin güzel olmasının önemi anlatılır.
2. Değerlerle Anlam Arayışı, Allah Tasavvuru	• Sorulu Cevaplı Sohbet: Allah'a Nasıl Şükredebiliriz? Herkes neden şükrettiğini söyler ve duygusunu kısaca ifade eder. Böylece şükür konusuna girilir ve kavram hakkında bilgi verilir. Deneyimler paylaşılır. Şükürün zıddı olan duygunun ne olduğu konuşulur. Hayatımıza şükür duygusunu en kaliteli şekilde tesis edebilmemiz için kişisel olarak üzerimize düşen vazifeler üzerinde durulur. Peygamberimizin şu sözü hatırlanır: <i>“İnsanların Allah'a en çok şükredeni, insanlara teşekkürü en çok edenleridir.”</i> Rabbimizin şükretmemiz durumunda nimetlerini artıracığı ayetle açıklanır: <i>“Şükrederseniz nimetimi artırırım”</i> (İbrahim 14/7) Peki Allah'a Nasıl Şükredebiliriz? İyi bir insan olarak, iyi işler üreterek, iyiliği çoğaltarak şükredebileceğimize vurgu yapılır. Örneklerle konu pekiştirilir. • Hayatın İçinden Bir Örnek Sunumu: Leylekler İçin Taş Kuleler Yapan Diyarbakırlı Çobanın Hikâyesi* "Diyarbakır'ın Çınar İlçesi'ne bağlı Ayveri Köyü'nde her yerde taştan kuleler dikkat çekiyor. İlk başta

	kimsenin anlam veremediği 6-7 metre yüksekliğinde ve bir mimarın elinden çıkmış gibi duran kuleleri görenler bir hayli şaşırıyor. Sputnik'te Sertaç Kayar'ın haberine göre, Diyarbakır'ın Çınar İlçesi'ne bağlı Ayveri Köyü'nde çobanlık yapan ve kuşlara olan sevgisi ile 'Kuşçu' denilen Mehmet Salih Arslan leyleklerin yuva sorununa çözüm üretmek için harekete geçti ve çobanlık için gittiği her yerde onlarca kule dikti. Hayvanların yuvasının olmadığını söyleyen Arslan ise, "Ben de onlara kule yapıyorum. Leylekler buralara geliyorlar ama yuvaları olmadığı için çok zorlanıyorlar. Bazıları elektrik direklerine yuva yapıyor, elektrik akımına kapılıp telef oluyor. İçim elvermedi ve taşlarla kule yaparak onlara yuva yapmaya başladım. Bahar aylarında geliyorlar ve hiç zorlanmadan yuvalara konup kuluçkaya yattıyorlar. Yaz ayları bitince de göç ediyorlar. Bu kuleleri yaptıktan sonra buraya gelen leyleklerin sayısı arttı" diyor." *Haber, internette birçok haber sitesinde fotoğraflarıyla yer almaktadır. Haberin ilk kaynağı bilinmemektedir.
3. Metaforlarla Değerler	• Kâğıt Katlama Sanatı: Ağaç Yapımı* Katılımcılara origami kâğıtları dağıtılır. Ağaç yapımı basamak basamak anlatılır ve bir şükür sembolü olarak herkesin kâğıttan bir çam ağacı olur. Etkinliğin sonunda çocuklar fotoğraf için ağaçlarını bir araya koyarak teşekkür ormanı oluştururlar. * Kâğıttan Çam Ağacı Nasıl Yapılır: https://www.youtube.com/watch?v=i6kXSHAv-BU

	• Fen ve Doğa Etkinliği Doğaya bir saygı ve Allah'a teşekkür/şükür ifadesi olarak okulun bahçesinde çiçek ya da ağaç dikme etkinliği düzenlenir. Yaşlı ve çocuk katılımcılar birbirleriyle yardımlaşarak ve dualar ederek ağaç diker. Oturumun bundan sonraki kısmına bahçede devam edileceği için gerekli şartlar oluşturulmuştur.
4. Kuşaklararası Kültür Aktarımı	• Kuşaktan Kuşağa Oyunlarla Değerler Projesi (Oyunlarla Değer Aktarımı) Ağaç dikme etkinliğinden sonra bir yaşlı katılımcı çocuklara misket oynamayı öğretir ve hep birlikte misket oynanır. Bir yaşlı katılımcımız da ip getirir. Sağlığı el veren yaşlılarla birlikte çocuklar ip atlar. • Geçmiş Zaman Olur ki Hayali Cihan Değer (Anılarla Değer Aktarımı) • Bir yaşlı katılımcı eski imkânların sınırlılığı hakkında bilgiler verir. İsrafi önleyerek de Rabbimize şükredebileceğimizi anlatır. Geçmişle bugünü imkânlar açısından karşılaştırarak geleceğe güzel bir dünya bırakmanın gerekliliğini vurgular ve çocuklarda bu konuda farkındalık oluşturmaya çalışır.
5. Niyet Defteri (Anlamlandırma ve Eylem Planı)	Allah'ın şükür duygusu uyandıran isimlerine odaklanılır. Kerim, Latif, Vehhab... Allah'a mektup yazılır. "Ne Öğrendik? Neye Niyet Ettik?" sorusuna cevap bulurken katılımcı bir yandan hayatına dair aldığı kararları inşa ederken bir yandan da Allah ile sözleşir.

6. Anadilinde Tema Odaklı Dualarla Değerler (Bütünleşme)	Şükür duygusunun içselleştirilmesi için duanın gücü örnek gösterilir. Duanın anlamı ve önemine ilişkin bilgiler verilir. İstek ve ihtiyaçlarımızın yanı sıra Allah’a teşekkür etmek ve ona sevgimizi, saygımızı anlatmak için de her zaman her yerde dua edebileceğimize ve bizi daima işiten, gören Allah ile aracısız konuşabileceğimize dikkat çekilir. Oturum Allah ile güvenli bir bağ geliştirmek amacıyla bu araştırmada kullanılmak üzere şükür konusuna ilişkin olarak yazılmış Türkçe bir dua ile ve hep birlikte amin denilerek kapatılır. Allah’ım, Ellerimi bir tek ben Sana açıp dilerim Öncelikle sana ben Çok teşekkür ederim. Annemi ve babamı, Dostumu, akrabamı, Bütün yakınlarımı, Sen yarattın Allah’ım.

Geceyi ve sabahı,
Karanlığı, aydınlığı,
Uyuyup uyanmayı
Sen öğrettin Allah'ım.

Kelebeğe uçmayı,
Balıklara yüzmeyi,
Kediye tırmanmayı,
Sen öğrettin Allah'ım.

Toprağa susamayı,
Bulutlara yağmayı,
Güneşe ısıtmayı,
Sen öğrettin Allah'ım.

	Elimiz var tutarız Gözümüz var görürüz Kulaklarla duyarız Sana hep şükrederiz. Elimizle, dilimizle Kalbimizle, aklımızla Seni çok çok severiz. Çok teşekkür ederiz. (Yazar: Esra Aydınbaş)
7. Ödev	• Her zaman olumlu düşünmeye ve insanlara, hayvanlara, doğaya iyi davranıp, teşekkür etmeyi alışkanlık haline getirmeye niyet edilir. • Meyve çekirdekleri için geri dönüşüm malzemelerinden isteğe göre bir tohum kumbarası yapılır. Yenilen meyvelerin çekirdekleri bundan böyle çöpe değil tohum kumbarasına biriktirilir. Tohumlar, yağmurlu havalarda toprakla buluşturulur.

10. OTURUMUN TEMASI: YARADILANI SEV YARADANDAN ÖTÜRÜ	
METAFOR: SU KRİSTALİ/KAR TANESİ	
Hedef Kitle	45-65 Yaş Aralığı Bireyler ile İlköğretim 4. Sınıf Öğrencileri
Katılımcı Sayısı	35
Süre	40+40 Dk.
Amaç	Sevgi ve saygı değerlerinin önemini kavrama ve hayatında yer verme
Kazanımlar	Kendinden farklı olan her şeye saygıyla yaklaşmanın önemini kavrar. Kendine, yaşama, insanlara, tüm yaratılanlara ve Allah'a saygı duymaya niyet edebilir. Sevginin gücünü hissedebilir. Çatışmaları iyilikle, yumuşak sesle ve güzel sözlerle çözebileceğine inanç geliştirebilir.
Materyal- Araç- Gereçler	Tüm etkinliklerde katılımcıların tamamına yetecek kadar kâğıt, kalem, makas ve çeşitli renklerde boyalar, tüm katılımcılara yetecek sayıda Küçük Prens kitabı
Öğretim Yöntem ve Teknikleri-Etkinlikleri	
1. Motivasyon Aktiviteleri	• Kitap Okuma Etkinliği Katılımcıların her birine Küçük Prens kitabı hediye edilir. Bir sonraki oturuma kadar kitaba en azından

başlamış olmaları istenir. Bir sonraki hafta için planlanan sinema etkinliğinin duyurusu yapılır. Hangi film olduğu açıklanmaz, sürpriz olduğu ifade edilir. Sinema filmi Küçük Prens'tir.

- **Drama Etkinliği: Öfke Balonu***

Katılımcılardan gönüllü olanlar ayağa kalkar, hepsi birer öfke balonudur. Liderin yönergesiyle şişerler şişerler ve en sonunda patlarlar. Patlarken ses de çıkarabilirler.

Öfke bir balona benzetilir ve şu ifadelerle açıklık getirilebilir: Patladığında çok ses çıkarır, etrafındakileri ürkütebilir ama neticede kendisi paramparça olur ve bir daha parçaları bir araya getirilemez. Öfkemiz bizi değil biz öfkemizi kontrol altında tutmalıyız.

Bu çalışmayla öfke duygusunun dışarıdan gözlemlenebilir ve üzerinde konuşulabilir ve yönetilebilir bir duygu olarak algılanması amaçlanır.

*Öfke Balonu drama etkinliği çok yaygın kullanılan bir etkinliktir ve ilk kaynağı bilinmemektedir.

- **Fotoğraf Gösterimi: Kar Kristalleri**

Kar tanelerinin fotoğrafları gösterilerek konuya giriş yapılır. Her birinin ne kadar güzel ve ne kadar farklı oldukları anlatılır. Kar yağışı esnasında kar tanelerinin birbirlerine çarpıp çarpmadıkları sorulur. Kar tanelerinin yeryüzüne inene kadar birbirlerine hiç çarpmadıkları, barış içinde kendi yollarında ilerledikleri ve bir arada sevgi ve saygı içinde yaşanabileceği anlatılır.

**2. Değerlerle Anlam
Arayışı- Allah
Tasavvuru**

• **Hikâye Anlatımı: Çatlak Kova***

"Sucu, boynuna astığı uzun bir sopanın uçlarına taktığı iki büyük kovayla su taşırmış. Kovalardan biri çatlakmış. Sağlam olan kova her seferinde ırmaktan patronun evine ulaşan uzun yolu dolu olarak tamamlarken, çatlak kova içine konan suyun sadece yarısını eve ulaştırabilirmiş. Bu durum iki yıl boyunca her gün böyle devam etmiş. Sucu her seferinde patronunun evine sadece 1,5 kova su götürebilirmiş. Sağlam kova başarısından gurur duyarken, zavallı çatlak kova görevinin sadece yarısını yerine getiriyor olmaktan dolayı utanç duyuyormuş.

İki yılın sonunda bir gün çatlak kova ırmağın kıyısında sucuya seslenmiş.

– Kendimden utanıyorum ve senden özür dilemek istiyorum.

Sucu sormuş;

– Neden utanç duyuyorsun?

Kova cevap vermiş;

– Çünkü iki yıldır çatlağımdan su sızdığı için taşıma görevimin sadece yarısını yerine getirebiliyorum.

Benim kusurumdan dolayı sen bu kadar çalışmana rağmen, emeklerinin tam karşılığını alamıyorsun.

Sucu şöyle demiş.

– Patronun evine dönerken yolun kenarındaki çiçekleri fark etmeni istiyorum.

Gerçekten de tepeyi tırmanırken çatlak kova patikanın bir yanındaki yabani çiçekleri ısıtan güneşi görmüş. Fakat yolun sonunda yine suyunun yarısını kaybettiği için kendini kötü hissetmiş ve yine sucudan özür dilemiş.

Sucu kovaya sormuş.

– *Yolun sadece senin tarafında çiçekler olduğunu ve diğer kovanın tarafında hiç çiçek olmadığını fark ettin mi? Bunun sebebi benim senin kusurunu bilmem ve ondan yararlanmamdır. Yolun senin tarafına çiçek tohumları ekim ve her gün biz ırmaktan dönerken sen onları suladın. İki yıldır ben bu güzel çiçekleri toplayıp onlarla patronumun sofrasını süsleye bildim. Sen böyle olmasaydın, o evinde bu güzellikleri yaşayamayacaktı.*

Hayat akarken, eksikliklerinizden utanmak yerine, onları nasıl bir avantaja dönüştürebileceğinizi bileceğinizi bulabilirsiniz."

*Anonim

- **Tartışma: Farklılıklarımız Zenginliğimiz**

Çatlak Kova hikâyesiyle birbirimizin özelliklerinden nasıl zenginleşebileceğimiz konuşulur.

- Sevgi, saygı kavramları hakkında bilgi verilir. Saygı duygusunun kaynağı sorulur. Deneyimler paylaşılır.

Saygı uyandıran insanlar, öğretileri, saygının yaratıcısı olan Allah'ın şefkati hakkında konuşulur. Şefkat duygusu

üzerine düşünülür ve daha nitelikli olarak yeniden anlamlandırılır. Saygının zıddı olan duygunun ne olduğu konuşulur. Bunların nasıl bertaraf edilebileceği hakkında fikir alışverişi yapılır. Hayatımıza saygıyı tesis edebilmemiz için kişisel olarak üzerimize düşen vazifeler üzerinde durulur. Sen dili ve ben dili üzerine konuşulur. Bilmeyene sevgiyle öğretmek, dışlamadan sahiplenmek gerektiği hayatın içinden örneklerle anlatılır. Sevgide samimiyet, güven ve hoşgörünün esas olduğu anlatılır. Ensar, muhacir kardeşliğine vurgu yapılarak milletçe yaşadığımız benzer bir durumda nasıl bir duruş sergileyebileceğimiz örneklendirilir. Peygamberimizin Taif deneyiminden ve oradaki yüce gönüllüğünden bahsedilir. Kendine saygı, kendini affetmek, dönüşmek ve tövbe çocukların anlayabileceği bir sadelikte konuşulur. Bir hata ettiğimizde ve bunu fark ettiğimizde hemen güzel işlere koyulmamız gerektiği, Allah'ın rahmeti, şefkati ve affediciliğine vurgu yapılarak anlatılır. Allah'ın kullarına olan sevgisi ve yakınlığı konusunda konuşulur. Allah'ın belli bir vakte kadar hiçbir kulunu yargılamadan nimetlerinden yararlandığı, rahman ve rahim ismiyle herkesi kuşattığı anlatılır. Bütün kullarını biricik yarattığı ve herkesin farklı farklı özelliklere sahip olduğu konuşulur. Hepimizin özelliklerini kimsenin bilmediklerini bile Rabbimizin bildiği ve ona göre değerlendireceği anlatılır. Konuya ilişkin ayet ve hadislerle anlatılanlar pekiştirilir. Ensar muhacir dayanışması ve Peygamberimizin Taif deneyimine ilişkin detaylı bilgi için İslam Ansiklopedisinin ilgili bölümlerine bakılabilir.

• **Konu aşağıdaki ayet ve hadislerden faydalanılarak zenginleştirilir:**

Peygamberimiz kardeş olmanın kurallarını bize şu sۆzleriyle ۆğretir:

“İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız.”

“Müslüman, Müslümanın kardeşidir, ona hainlik yapmaz, ona yalan söylemez, onu yüzüştü bırakmaz.

Müslümanın ırzı, malı ve kanı saygındır, ona dokunulamaz. Takva, (Allah’a karşı sorumluluk bilinci) işte şuradadır (kalptedir). Müslümanın, Müslüman kardeşini küçük görmesi, kötülük olarak ona yeter.”

(Hadisler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğı "<https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/index.php>" sayfasından, Hadislerle İşlam adlı eserden alınmıştır.)

Allah Kur'an-ı Kerim'de kardeşçe yaşamak için bize nasıl davranmamız gerektiğini şu ayetlerle bildirir:

"Kolaylığı seğı, iyi olanı emret, cahillere aldırma!" A'râf suresi 199. ayet

"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel olan davranışla sav; o zaman bir de göreceksin ki seninle aranızda düşmanlık bulunan kimse kesinlikle sıcak bir dost oluvermiş! Bu sonuca ancak sabırlı olanlar ulaşabilir, yine buna ancak (erdemlerde) büyük pay sahibi olanlar ulaşabilir." Fussilet suresi 34-35. ayet

(Ayetlerin meali, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğı "<https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/>" sayfasından, Kur'an Yolu Meali ve Tefsiri'nden alınmıştır.)

3. Metaforlarla Değerler	• Hikâye Anlatımı: Kar Kristali (Yazar: Esra Aydınbaş) Çocuklardan bir gönüllü, bu oturum için hazırlanan Kar Kristali hikâyesini okur ya da anlatır ve ardından tüm katılımcılara bazı sorular yöneltir. Sınıfta bir tartışma ortamı oluşturulur. Kar Kristali Dışarıdaydık. Hava soğuktu ve biz yürüyorduk. İnsanlar bir anda koşturmaya başladı. Burnuma bir kar tanesi düşünce, bu telaşın nedenini anladım. Kar yağışı başlıyordu. Büyüklerin adımları hızlanırken küçüklerin adımları yavaşlıyordu. Çocuklar bu işin sırrını biliyordu. Kardan kaçılır mıydı hiç? Burnumun üstündeki kar tanesini görebilmek için şaşşı bakmam gerekiyordu. Sonra ellerimi gökyüzüne açtım. Kar taneleri tek tek avuçlarıma kondu. Hiçbiri birbirine çarpmadan tek tek iniyordu. “Bunu nasıl başarıyorsunuz” diye sordum. Bir tanesi cevap verdi: -Biz kar taneleri gökten yere inene kadar birbirimize hiç çarpmayız. Çünkü çarpışırsak birbirimize yapışırsak. Birbirimize yapışırsak, önce kartopu oluruz ve gitgide büyürüz. Her çarpan kar tanesi bu kartopunu biraz daha büyütür. Düşünebiliyor musun? Yere çığ gibi inseydik, kar yağışları felakete dönüşürdü. Evler, binalar, insanlar yani her şey kar altında kalırdı. İşte bu yüzden biz birbirimizle hiç kavga etmeyiz. Herkes kendi yolundan gider. Yağmur damlaları da bizim gibidir.

	Kar tanesini dinlerken ellerime onlarca kar kristali dolmuştu. Yaklaştım, yaklaştım... Sanki bu kristallerin hiçbiri birbirine benzemiyordu. Çok şaşırdım. Cebimdeki büyütecı çıkardım. Daha yakından baktım. Aman Allah'ım!.. Hepsi birbirinden farklı ve çok güzeldi. Kar kristallerini insanlara benzettim. Biz insanlar da birbirimizin aynısı değiliz. Allah hepimizi özel yaratmış. Böyle düşününce hepimizin değerli olduğunu hissediyorum. Ben de bir kar tanesi gibi hayatım boyunca kimseyle kavga etmemeliyim. Kardeşçe yaşamalıyım. Kar taneleri muhteşemdi! "Her biriniz ne kadar güzelsiniz", "Sizi çok sevdim" gibi sözler söylediğimi fark ettim. Hepsi beni dinler gibiydi. Ben onlara hayranlıkla bakarken onların şekilleri sanki daha da güzelleşiyordu. Hiç Düşündün mü? Dünyayı milyarlarca insan ve bin bir çeşit canlıyla paylaşıyoruz. Her birimiz birbirimizden farklıyız öyle değil mi? Ama hepimizin ortak bir yönü var, bunu hiç düşündün mü? Ne olabilir? (Hepimizin Yaratıcısının Bir olduğu sonucuna varılır) • Krigami/Kâğıt Kesme Sanatı Etkinliği: Kar Kristali Yapımı Kar kristali yapımı için detaylı bilgi: https://www.youtube.com/watch?v=ZB2G5vCT1Vo
4. Kuşaklararası Kültür Aktarımı	• Kuşaktan Kuşağa Oyunlarla Değerler Projesi (Oyunlarla Değer Aktarımı) Yaşlı bir katılımcı bilgi ve becerisi el veriyorsa daha önceden hazırladığı seramik hamurunu çocuklara dağıtır

	ve onları bebek yapmaları ya da çeşitli objeler yapmaları için yönlendirir. İsteyen hamurunu istediği renge boyayabilir. Yapılan seramik bebeklerin hiçbirinin birbiriyle aynı olmadığına dikkat çekilerek dünyada milyonlarca insan olduğuna ve her birinin kendine özgü yaratıldığına atıf yapılır. Saygı ve sevgi ilişkisiyle dünyada bir arada yaşayabileceğimiz üzerinde konuşulur. • Geçmiş Zaman Olur ki Hayali Cihan Değer (Anılarla Değer Aktarımı) Yaşlı katılımcılar arasında bilhassa öğretmenlik mesleğinden emekli olan varsa geçmişte öğretmen-öğrenci ilişkisini, o dönemlerde öğretmene duyulan saygıyı ve öğretmenin toplumdaki yerini anlatır ve yeni neslin de öğretmene hürmet etmesi gerektiğini söyleyerek öğrencilere bir misyon yükler. Öğretmene gösterecekleri saygı ile topluma örnek olmaları yönünde motivasyon sağlanır.
5. Niyet Defteri (Anlamlandırma ve Eylem Planı)	Her oturumda işlenen temayla alakalı Tanrı imgesi çalışması yapılır. Çocuklar bu duygu ve düşüncelerle Allah'a mektup yazar. Her oturumda kâğıt dağıtılır ve her oturum sonrası o kâğıtlar dosyalanır. "Ne Öğrendik? Neye Niyet Ettik?" sorusuna cevap bulurken katılımcı bir yandan hayatına dair aldığı kararları inşa ederken bir yandan da Allah ile konuşur.
6. Anadilinde Tema Odaklı Dualarla	Birlikte el açılır. Bu oturum için özel hazırlanmış saygı temalı Türkçe dua ile oturum sonlandırılır.

Değerler (Bütünleşme)	Bir baktım dünyadayım, İnsanların yanındayım, Herkesin bir dili var Söyleyecek sözü var. Sen herkesi duyarsın Sen hep bize yakınsın Senin bir kulunum ben Çokça dualarım var. İnsanım ben kulunum Hata edebilirim Koru beni Allah'ım İstemedен yaparım.

Üzersem üzülrüm,
Kırarsam ağrır kalbim,
Güzel konuşurum ben,
Kimseye öfkelenmem,

İstemedem kırarsam,
Gider özür dilerim.
Bir iyilik yaparım,
Affet beni Allah'ım.

Sen bize hiç küsmezsin,
Çocuklara kızmazsın,
Kullarını bilirsin,
Bizleri çok seversin.

	Kavgadan ve öfkeden Bütün kötü sözlerden Kızılmaktan ve küsmekten Koru bizi Allah'ım. Herkesle barışalım, Kötülüğü kovalım, Affetmeyi bilelim, Herkesi çok sevelim. (Yazar: Esra Aydınbaş)
7. Ödev	Saygı, sevgi ve hoşgörü elçisi olmaya niyet edilir. Hediye edilen Küçük Prens kitabı okunur.

11. OTURUMUN TEMASI: İÇİNDEKİ İYİ SESİ DİNLE	
METAFOR: MARANGOZUN AHŞAP EVİ	
Hedef Kitle	45-65 Yaş Aralığı Bireyler ile İlköğretim 4. Sınıf Öğrencileri
Katılımcı Sayısı	35
Süre	40+40 Dk.
Amaç	Vicdan ve dürüstlük kavramlarının önemini kavrama ve hayata geçirme
Kazanımlar	Vicdan kavramını anlayabilir. İçindeki sesi fark edip, kendi duygu ve düşüncelerine odaklanabilir. İyi ve kötü davranışları ayırt edebilir. İyi ve dürüst olmaya niyet edebilir.
Materyal- Araç- Gereçler	Projektör cihazı, bilgisayar. Tüm etkinliklerde katılımcıların tamamına yetecek kadar kâğıt, kalem ve çeşitli renklerde boyalar. Herkese yetecek kadar ahşap bloklar.
Öğretim Yöntem ve Teknikleri-Etkinlikleri	

1. Motivasyon Aktiviteleri	• Sinema Etkinliği: K Prens Oturum öncesinde velilerin de katılabileceği bir sinema etkinliği organize edilir. Gösterimde olan filmlerin konu açısından amaca hizmet etmemesi ve maddi açıdan külfet oluşturması ihtimallerine karşılık mümkünse okulun bir salonunda değerlere ilişkin ve farklı kuşakların öğrenme süreçlerini içeren bir film seçmek daha uygun olur. nceki oturumda çocuklara hediye edilen "K Prens" kitabını okumaya başlayan çocuklara bir sürpriz yapılarak K Prens filmi seyredilebilir. Film sonrası velilerle vedalaşılır, çocuklar ve yaşlılarla oturuma geçilir. (Film sonrası oturum katılımcıların şartlarına göre başka bir gün de planlanabilir.) Film zerine sohbet edilir. • Drama Etkinliği: Daima Vicdanının Sesini Dinle Tasarlayan ve Kaleme Alan: Esra Aydınbaş Bir ocuk katılımcı, vicdan konusuna ilişkin bu oturum için özel yazılmış "Daima Vicdanının Sesini Dinle" isimli hikâyenin birinci bölümünü okur. Hikâye akışında katılımcılara önceden planlanmış sorular yönelterek onları vicdan konusunda düşünmeye teşvik eder. Hikâye üzerinden birlikte vicdan kavramı üzerine çıkarımlarda bulunulur. Hikâyenin kurgusu, bir çocuğun günlüğüne yazdığı yaşantılar ve annesinin de ondan habersiz verdiği cevaplardan oluşmaktadır. nce ocuğun yazdıkları okunur ve fikir yürütülür. Çocuklara "siz olsaydınız ne yapardınız" diye

sorulur ve cevap beklenir. Sonra da yaşı bir katılımcı çocuğun annesinin günlüğe yazdığı cevabı okur ve çözüme ulaşılır.

- **Okuma Etkinliği: Daima Vicdanının Sesini Dinle** (Yazar: Esra Aydınbaş)

Sevgili Günlük,

Her gece yatmadan önce seninle konuşmayı çok seviyorum. Yaşadıklarımı seninle paylaştıktan sonra, bana yazacağın mektupları merakla bekliyorum. İşte yine birlikteyiz.

Bu sabah uyuyakalmışım. Apartmanda merdivenden inen çocukların sesine uyandım. Okula yetişmek için hemen giyinip evden çıktım. Koşmaya başladım. Tam yolu yarlamıştım ki önümde bir kaza oldu. Önümden yavaş yavaş yürüten teyze kaldırımdan inerken ayağı kaydı ve düştü. Yaşlıydı ve kilosu biraz fazlaydı. Kalkmaya çalışıyordu. Ona yardım etmek istedim. Fakat okula çok geç kalmıştım. Hiç görmemiş gibi davrandım. Yanından koşarak geçtim. Artık okulu görebiliyordum. Öğrenciler sınıflarına girmişlerdi. Okulun kapıları kapanıyordu. Biraz daha hızlanırsam yetişebilirdim. Üst geçidin merdivenlerinden koşarak inerken ayağım kaydı. Düştüm. Yerimden kalkmaya çalışırken okulun kapıları kapandı. Dizlerim kanıyordu. Yavaş yavaş kalktım, canım yanıyordu. Topallaya topallaya okulun kapısına geldim. İzin alıp içeri girdim. Sınıfa geldiğimde öğretmen sınıfa girmişti. Yırtılan pantolonumu gördü. Ne olduğunu sordu. Olanları anlattım, üzüldü. Geçmiş olsun diyerek yaramı temizledi.

Sırma oturduğumda aklıma kaldırımdan düşen yaşlı teyze geldi. Acaba yerden kalkabilmiş miydi?

Çocuklara hikâyenin ardından sırayla konuşmaları için söz hakkı verilir. Elden ele bir obje gezdirilir. Sırası gelen objeyi alır ve ne hissettiğini söyler. Ve herkes konuştuğundan sonra hikâyenin devamı okunur.

Hiç Düşündün mü?

Elini kalbine koy. Ne hissediyorsun?

İçinde bir ses var, duyabiliyor musun? O ses nedir?

Onu senden başka duyan var mı?

Bu sorularla çocuk kendi içine yöneltilir ve ardından hikâyenin ikinci bölümüne yani çocuğun günlüğüne yazdıklarına gelen cevap kısmına geçilir.

Canım Arkadaşım,

Kaldırımdan düşen yaşlı teyze neden aklına geldi? Bir düşünelim, ne dersin?

Mesela bu sabah okula birkaç dk daha gecikseydin... Ve ilk dersi kaçırsaydın, ne olurdu? Öğretmenin seni cezalandırır mıydı? Sanmıyorum! Önce neden geç kaldığını sorardı sana. Sen de başına gelenleri anlatırdın. Peki sen öğretmen olsaydın, bu durumda öğrencine ne derdin? Ben olsam “*aferin*” derdim. Çünkü ihtiyacı olan bir insana yardım eden bir öğrenci, iyi bir öğrencidir. Okula geç geldiyse mutlaka haklı bir sebebi vardır.

Sen sen ol daima içindeki iyi sesi dinle. İçindeki iyi ses, vicdanının sesidir. Sana hep doğruyu söyler. Bunu unutma! Bundan daha da önemlisi önce kendine hesap ver. Hoşuna gitmeyen bir davranışın olduğunda kendinle konuş. Neden böyle yaptığını düşün. İçindeki kötü sesi dinlediğini itiraf et. Bundan rahatsız olduğunu söyle kendine. İçin sıkılıyorsa vicdanın hastalanmış demektir. Onu iyileştirmek için bir iyilik yap. Git anneni öp. Sokaktaki kediye süt ver. Bahçedeki ağacı sula. Duvardan yürüyüp giden karıncaya selam ver. Babana akşam bir sürpriz hazırla ya da herkes için dua et. Aklına gelen iyiliği yap. Bak vicdanın nasıl iyileşecek. Rahatlayacaksın. Kendine bir söz ver. Kendi rahatsız olduğun kötü davranışı bir daha yapma. İçindeki kötü sesi bir daha dinleme. İnsanın özü iyidir, sakın özünü bozma.

Sana söylemem gereken bir şey var. Bu sabah, tam senin okul yolunun üzerinde bir kaza olmuş. Anneannen kaldırımdan kayıp düşmüş. Bir süre kaldırımdan kimse geçmemiş. Yardım eden olmadığı için uzun süre yerden kalkamamış. Başına güneş geçmiş. Sonra bakkaldan eve dönen bir kız çocuğu yardım etmiş. Anneannenin koluna girmiş. Yerden kalkmasına yardımcı olmuş. Eve kadar bırakmış. Annesi merak etmesin diye anneannenin evinden telefon edip annesine haber vermiş. Sonra da evine gitmiş. Şimdi anneannen dinleniyor. Bugün gün boyunca onun yanımdaydım. Sana selam söyledi.

Üzüldüğünü hem de çok üzüldüğünü biliyorum. Ama üzülmekten daha etkili bir yol biliyorum. Hayat bir

	öğrenme sürecidir. Hataların sonucu, insan böyle durumlarda ne yapması gerektiğini öğretir. Bu sana bir ders olsun. Yardım etseydin, kendi anneannene iyilik etmiş olacaktın. Sen onu çok seversin, biliyorum. Herkesi sevip yardım edecek kadar iyi kalpli olduğunu da biliyorum. Olur bazen... Bu seferlik böyle olmuş. Hatalar da bize büyük dersler verir. Mesela şimdi buradan büyük dersi almış olmalısın. Yapacağın her iyilik kendine iyiliktir. Herkes için iyilik düşünenler ancak mutlu olabilir."
2. Değerlerle Anlam Arayışı	• Drama Etkinliği: İçimizdeki Sesler Tasarlayan ve Kaleme Alan: Esra Aydınbaş Katılımcıların içlerinden konuşmaları istenir. Herkesin içinden konuşması için beklenir. Kimlerin içinden konuştuğu sorulur. Sonra kimlerin birbirinin iç seslerini duyduğu sorulur. Kimse birbirinin içinden ne konuştuğunu duymamıştır. İçlerindeki sesi bir duyan olduğu söylenir ve kim olabileceği sorulur. Böylece düşüncelerimizi bile duyan bir Allah'ımız olduğu üzerine konuşulur: İçindeki sesler... Hiç dikkat ettin mi? İçinde bir ses var. Sen sussan bile o konuşuyor. Sana bazen iyi şeyler söylüyor, bazen kötü... Düşüncelerin seni mutlu ya da üzgün yapıyor. İyi dinlersen hangi sesin sana kötü şeyler söylediğini fark edebilirsin. O seni hep üzmeye, sinirlendirmeye çalışır. Hep kötü davranışlarda bulunmanı söyler. Bir de iyi ses vardır içinde. Senin mutlu olmanı ister. Sana tavsiyelerde bulunur. Seni kötü sese karşı uyarır. Ama

bazen kötü ses o kadar bağırır ki iyi sesin ne dediğini duyamazsın. Sen bu iki sesi iyi tanı. Hep iyi sese kulak ver. Onu dinle... O zaman daima huzurlu olursun.

Her zaman konuşabileceğin Biri var. Sen sussan bile O seni duyar. Senin neye üzüldüğünü bilir. Sana haksızlık edenleri görür. Onun görmediği hiçbir şey yoktur. Onun duymadığı hiçbir şey yoktur. O Allah'tır. En iyi dosttur. Sana hiçbir zaman küsmez. Sen yetim olsan bile o seni korur. Şaşırsan bile o sana yolu gösterir. Fakir olsan bile sana rızk verir. Öyleyse sen de sakın yetime kötü davranma. Senden yardım isteyeniyi de azarlama. Ve Rabbinin sana verdikleri için her zaman ona teşekkür et. İyi bir kul olmaya çalış.

Allah bizimle konuşur. Onun bize söylediklerini Kur'an-ı Kerim'den öğreniriz. Bak sen üzülme diye Rabbiniz ne diyor: "Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır." İnşirâh suresi, 5. ayet

Her karanlıkta bir ışık ara. Her çirkinlikte bir güzellik ara. Başına gelen her sıkıntıda bir kolaylık ara. Rabbine sığın. Aç avuçlarını. İşte Rabbinden. İstedığın ne varsa söyle. Çünkü Allah bize diyor ki: "Bana dua edin, duanıza cevap vereyim." (Mü'min suresi, 60. ayet). Allah bize böyle güzel bir kapı açıyor. Dua kapısı... O kapının ardında bütün güzellikler seni bekliyor. Düşünsene, onun gücü her şeye yeter. Öyleyse neden yardım istemiyorsun.

Hepimiz yardıma ihtiyaç duyarız. Her şeye gücümüz yetmez. Bazen üzülürüz. Kimsenin bize yardım etmediğinden yakınırız. Örneğin girmek istediğimiz bir iş vardır. O işe girebilmek için bazıları torpil ararlar. Torpille

işe girebileceklerini düşünürler. Oysa böyle davranışlara hiç gerek yoktur. Normal yollardan başvurman ve Allah'tan yardım istemen yeterlidir. Çünkü Allah izin vermezse kimsenin selamı işe yaramaz. Çok istemene rağmen o işe giremediysen de üzülmemen gerekir. Çünkü Allah senin için başka bir işte daha güzel planlar yapar. Bunu ilerleyen zamanlarda görebilirsin. Tabi ki sabredersen... Bu sadece bir örnekti.

Rüya görüyorsun. Rüyalarını bile biliyor Allah. Çünkü o her zaman bizimle. Biz onu unutsak da o bizi hiç unutmuyor. Gel, biz de onu hiç aklımızdan çıkarmayalım. Aldığımız her nefes ona ait. Nefes almayı unutuyor muyuz hiç? Hayır... Öyleyse Allah'ı da unutmayalım. Şükür, şükür, şükür edelim. Dua, dua, dua edelim. Gevşemeyelim, üzülmeyelim. İnanalım. Konuşalım Onunla. Söylediklerini dinleyelim.

Rabbimizi dinleyelim:

"Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınlım, bana dua ettiğinde duacının dileğine karşılık veririm. Şu halde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulalar." Bakara suresi 186. ayet

"Allah konuşmalarımızı duyar. Çünkü Allah en iyi işiten, en iyi görendir." Mücâdele suresi 1. ayet

Allah'ın vaadinden dönmeyeceği/sözünde duracağı, daima doğrularla beraber ve doğruların yardımcısı olduğu, adil olduğu anlatılır ve uygun isimlerine dikkat çekilir.

3. Metaforlarla Değerler	• Drama Etkinliği: Marangozun Son Eseri Anonim Hikayeyi Oyun İçinde Tasarlayan: Esra Aydınbaş Katılımcılara küçük maket bir ev yapmaya yetecek kadar ahşap bloklar dağıtılır. Onlara marangozun hikâyesinden bir kesit anlatılır ve marangozun yerinde olsalar ne yapacakları sorulur. Ahşap malzemeler önlerindedir ve karar verip işe koyulmaları beklenir. <i>"Hayatı boyunca ev yaparak para kazanan yaşlı bir marangoz varmış. Çok yaşlıymış ve artık emekli olmak istiyormuş. Patronuna ayrılmak istediğini söylemiş. Patron, yıllardır birlikte çalıştığı işçisinden ayrılacağına üzülmüş. Ondan son bir şey rica etmiş. "Bana bir iyilik olarak son bir ev daha yap" demiş."</i> İşte siz şimdi o marangozsunuz ve bu istek karşısında şimdi ne cevap vereceğinize ve ne yapacağınıza siz karar vereceksiniz. Eğer bu isteği geri çevirmeyecekseniz haydi iş başına. Son eserinizi bunca yorgunluğunuzla ve yaşlılığınızla nasıl yapardınız? Çocuklara böyle bir yönlendirme yapılır ve fikirleri sorulur. Son eseri olduğu için özenle yapacağını söyleyenlerle, hemen bitirip bir an önce kurtulmak isteyenler ayrı gruplara alınır ve içlerinden kuklaları konuşturacak temsilciler seçilir. İki kukla vardır. Biri içimizdeki iyi sesi, diğeri ise kötü sesi temsil eder. İki katılımcı sahneye çıkar. Rollerini paylaşırlar. Sesler içlerinden geldiği gibi vazifelerini yaparlar. Hikâyedeki marangozun iç dünyasını yansıtmaya çalışırlar. Böylece çocuklar iç dünyalarına ilişkin bir farkındalık geliştirebilir ve vicdanlarının sesine odaklanabilirler. Drama etkinliğinin sonunda herkes ne hissettiğini ve sonra da ne

	düşündüğünü sırayla ifade eder. İki grup yerlerini alır. Eserlerini ahşap bloklarla az önceki düşüncelerini yansıtacak şekilde yapmaları istenir. Yaşlı katılımcılar da çocuklarla beraber yerlerini alır. Sonra yapılan eserler sergilenir ve karşılaştırılır. Yaşlı Marangozun hikâyesi tamamlanır. <i>"Yaşlı marangoz, patronunun bu isteğini kabul etmiş. İşe girişmiş, fakat isteksiz yaptığı çok belliymiş. Baştan savma bir işçilik yapmış, kalitesiz malzeme kullanmış. Yıllardır emek verdiği sanatına maalesef böyle son vermiş. Evi tamamladıktan sonra, patronu eve bakmaya gelmiş. Ve dış kapının anahtarını, yaşlı marangoza uzatmış. "Bu ev senin" demiş. "Sana benden hediye..." Marangoz çok şaşırmış, utanmış! Fakat artık iş işten geçmiş.</i> İşte böyle!.. Marangoz, yaptığı evin kendi evi olduğunu bilseydi, evi böyle mi yapardı? Biz de yaşarken bir yandan kendi hayatımızı kurarız. Yaptığımız her işle, insanlara her davranışımızla aslında kendi evimizi yaparız. Şimdi söyle bakalım, sen nasıl bir evde oturmak istersin? Allah bize bir hayat vermiş, bu hayatı nasıl yaşamak istediğine sen karar vereceksin. *Drama etkinliği içinde kullanılan hikâye anonimdir.
4. Kuşaklararası Kültür Aktarımı	• Kuşaktan Kuşağa Oyunlarla Değerler Projesi (Oyunlarla Değer Aktarımı) Drama etkinliklerinde yaşlı katılımcılar da aktif rol alırlar.

	• Geçmiş Zaman Olur ki Hayali Cihan Değer (Anılarla Değer Aktarımı) Bir yaşlı katılımcı bir anısıyla vicdan konusuna katkıda bulunabilir.
5. Niyet Defteri (Anlamlandırma ve Eylem Planı)	Her oturumda duadan önce işlenen temayla alakalı Tanrı imgesi üzerine çalışılır. Başka bir ifadeyle Allah'a mektup yazılır. "Ne Öğrendik? Neye Niyet Ettik?" sorusuna cevap bulurken katılımcı bir yandan hayatına dair aldığı kararları inşa ederken bir yandan da Allah ile sözleşir.
6. Anadilinde Tema Odaklı Dualarla Değerler (Bütünleşme)	Oturum için vicdan konusuna ilişkin yazılmış Türkçe dua ile oturum tamamlanır. Söz verirsem yaparım, Emaneti korurum, Yalandan çok uzağım Koru beni Allah'ım. İyiliği severim, Kötülüğü kovarım, Güvenilir insanım Koru beni Allah'ım.

	Yalandan çok korkarım, Doğruluktan yanayım, Emindir benim adım Koru beni Allah'ım. Emanet bana canım, Elim, kolum, ayağım... İyiye kullanırım Koru beni Allah'ım. Yalanı bilmez dilim, Kötüyü sevmez aklım, Herkesi sever kalbim Koru beni Allah'ım. (Yazar: Esra Aydınbaş)
7. Ödev	Her zaman vicdanımızın sesini duymaya ve ona uygun davranmaya niyet edilir.

12. OTURUMUN TEMASI: TÜKENMEDEN PAYLAŞ, PAYLAŞTIKÇA ÇOĞAL	
METAFOR: BAŞAK	
Hedef Kitle	45-65 Yaş Aralığı Bireyler ile İlköğretim 4. Sınıf Öğrencileri
Katılımcı Sayısı	35
Süre	40+40 Dk.
Amaç	Özveri değerinin önemini kavrama
Kazanımlar	Özverinin hayatımızdaki yeri hakkında düşünebilir. Şefkat değerinin anlamı üzerine düşünebilir. Özveride gönüllülüğün ve dengeli olmanın öneminin farkına varabilir ve bunu davranışlarına uyarlayabilir.
Materyal- Araç- Gereçler	Tüm etkinliklerde katılımcıların tamamına yetecek kadar kâğıt, kalem ve çeşitli renklerde boyalar, katılımcıların tamamına yetecek sayıda saksı, buğday tohumu ve torf toprak
Öğretim Yöntem ve Teknikleri-Etkinlikleri	
1. Motivasyon	Hikâye Anlatımı: Derviş Kaşıkları*
Aktiviteleri	<i>"Bir gün sormuşlar ermişlerden birine. "Sevginin sadece sözünü edenlerle, onu yaşayanlar arasında ne fark vardır". "Bakın göstereyim" demiş ermiş. Önce sevgiyi dilden gönüle indirememiş olanları çağırarak onlara bir</i>

	<i>sofra hazırlamış. Hepsi oturmuşlar yerlerine. Derken tabaklar içinde sıcak çorbalar gelmiş ve arkasından da derviş kaşıkları denilen bir metre boyunda kaşıklar. Ermiş: "bu kaşıkların ucundan tutup öyle yiyeceksiniz" diye bir de şart koymuş. "Peki" demişler ve içmeye teşebbüs etmişler. Fakat o da ne? Kaşıklar uzun geldiğinden bir türlü döküp saçmadan götüremiyorlar ağızlarına. En sonunda bakmışlar beceremiyorlar, öylece aç kalkmışlar sofradan. Bunun üzerine "şimdi..." demiş ermiş. "Sevgiyi gerçekten bilenleri çağıralım yemeğe". Yüzleri aydınlık, gözleri sevgi ile gülümseyen ışıklı insanlar gelmiş oturmuş sofraya bu defa. "Buyrun" deyince her biri uzun boylu kaşığını çorbaya daldırıp sonra karşısındaki kardeşine uzatarak içmişler çorbalarını. Böylece her biri diğerini doyurmuş ve şükrederek kalkmışlar sofradan. "İşte" demiş derviş, "kim ki hayat sofrasında yalnız kendini görür ve doymayı düşünürse o aç kalacaktır ve kim kardeşini düşünür de doyurursa o da kardeşi tarafından doyurulacaktır. Şüphesiz şunu da unutmayın. Hayat pazarında alan değil veren kazançlıdır her zaman"</i> * Anonim
2. Değerlerle Anlam Arayışı	• Sorulu Cevaplı Sohbet: Özveri Verici yönümüzü kullanırken hayır deme özgürlüğümüzün de olduğunu bilerek gönüllülükle iyilik yapmanın önemine vurgu yapılır. İyilik yaparken beklentisiz yapmanın öneminden bahsedilir. Bunu öğrenmenin en iyi yolunun da hayvanlarla

iletişim kurmak olabileceği konuşulur. Hayvanlar hakkında konuşularak onların, Mevlâna'nın deyiimiyle, “Allah’ın sessiz kulları” olduğuna dikkat çekilerek hayvanların haklarını korumamız, onlara iyi davranmamız gerektiği konusunda konuşulur.

Peygamberimizin de hayvanlarının olduğundan, onları çok sevdiğinden ve kendi elleriyle beslediğinden bahsedilir. Susayan köpeği görünce su kuyusundan ayakkabısıyla su çekerek köpeğe içiren adamın, Allah’ın affını ve sevgisini kazanması ve cennetle müjdelenmesi örneği verilir. Ebu Hureyre'nin kedilerle olan dostluğu ve "kedilerin babası" olma özelliği anlatılır. Merhamet duygusu uyandırılarak, çevreye, doğaya, fakire, güçsüze yardım etmemiz gerektiği konusunda çocuklarla sohbet edilir. Hayatlarından örnekler vermelerine fırsat verilir. Anne babanın çocuklarına karşı iyiliklerine dikkat çekilerek onlara yardım ve iyilik konusunda konuşulur. Peygamberimizin hayatından konuyla alakalı örnekler verilir:

"Resul-i Ekrem'in dünyasında hayvanların önemli bir yeri vardı. Rahmet Elçisi, bindiği hayvanları sever, önemser ve onlara özel isimler verirdi. Hz. Peygamber'in Mürteciz isminde bir atı; Ufeyr veya Ya'fûr isminde bir eşiği; Düldül, Şehbâ ve Beydâ isimlerinde katırları; Kasvâ ve Ced"â isimlerinde develeri vardı.

Nitekim çok sevdiği Adbâ adlı devesi, yarışlardaki başarısıyla ünlüydü. Hz. Peygamber'in ashabından bazıları da hayvanlara olan ilgileri ile meşhur olmuşlardı. Allah Resulü, Ebû Hüreyre'ye, “kedicik babası”

anlamına gelen lakabını, küçük kedileri kucağına alıp elbisesinin eteğine koyarak onlarla oynadığı için vermişti. Resul-i Ekrem, Enes b. Mâlik'in küçük kardeşi Ebû Umeyr'i gördüğünde ona "Nuğayr" diye isimlendirdiği küçük kuşunu sorar ve "Yâ Ebâ Umeyr! Ne yaptı Nuğayr!" diyerek onunla şakalaşır. Bir gün onun çok sevdiği kuşunun öldüğünü öğrenmiş ve yine Ebû Umeyr'e böyle seslenerek onun gönlünü almaya çalışmıştı. "

"Bir defasında da ashabına aç ve susuz hayvanları doyurmanın mükâfatına dair bir kıssa anlatmıştı. Buna göre: "Yolculuk yapan bir adam çok susamış ve yolda rastladığı bir kuyuya inip oradan su içmişti. Kuyudan çıkınca orada bir köpekle karşılaştı. Susuzluktan dilini sarkıtmış olan zavallı hayvan nemli toprağı yalıyordu. Yolcu kendi kendine, "Bu hayvan da benim gibi çok susamış." dedi ve tekrar kuyuya inip ayakkabısına su doldurdu. Sonra ayakkabısını ağzı ile tutup kuyudan çıktı ve köpeğı suladı. Bu yaptığından dolayı Allah o kulundan hoşnut oldu ve onu bağısladı." Hz. Peygamber'in bu sözlerini dinleyen ashaptan bazılarının, "Ey Allah'ın Resulü! Hayvanlar(a yaptığımız iyilikler) için bize bir sevap var mı?" sorusuna karşılık Rahmet Elçisi, "Her canlıya yapılan iyilikte bir sevap vardır." buyurdu."

(Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "<https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/index.php>" sayfasından, Hadislerle İslam adlı eserden alınmıştır.)

İnfak/Paylaşma konusu çocuklara uygun bir dille anlatılarak paylaşmanın önemi vurgulanır.

Kur'an-ı Kerim'de Allah, samimi dindarları tanımlarken onların *"bollukta da darlıkta da Allah için harcadıklarını"* belirtir.

- **Sosyal Katılım: Gezen Kitap Projesi***

Katılımcıların tamamında önceki oturumda istenen kitaplar çıkarılır. Kitaba birlikte bir not yazılır ve uygun bir yere bırakılması için yönlendirme yapılır:

Sizinle bir oyun oynayalım mı? Şimdiye kadar okuduğunuz en güzel kitabı, başkalarının da okumasını ister misiniz? Öyleyse o kitabın kapağını açın ve ilk yaprağına bir not yazın. Deyin ki;

"Sevgili Kitap Dostu Merhaba,

Ben bu kitabı çok severek okudum. İstedim ki sen de oku. Okuduktan sonra da kitabı bitirdiğin yerde bırak. İster bir otobüs durağında ister okulun sırasında ister bir bankta...

Kitabı beğenmediysen, kendini zorlama. Mutlaka sevecek birileri vardır. Bitiremeyeceğini anladığın yerde kitabı bırak.

Senden sonra kitabı bir başkası alacak. Bakalım kitap kimlerin elinde gezecek!.. Kimler bu kitapla tanışacak!..

"Hiçbir gemi, seni bir kitap kadar uzaklara götüremez."

	Düşünsene! Sen böyle bir kitap bulsan, içinde yazarları merak etmez miydin? Ben merak ederdim ve okuduktan sonra mutlaka bu oyuna devam ederdim. Bitirdiğim yerde kitabı bırakırdım. Kitap birçok insanın elinde gezerdi. Haydi öyleyse, karar ver. Hangi kitabını bu güzel yolculuğa gönderiyorsun? Biliyor musun: Türkiye'de her yüz kişiden sadece beş kişi kitap okuyormuş. Yani sen, her yüz kişinin içinde kitap okumayan doksan beş kişiden öndesin. Okumaya devam et; bilmediklerine hayret et... *Anonim bir etkinlikten uyarlanmıştır.
3. Metaforlarla Değerler	• Fen ve Doğa Etkinliği: Buğday Tohumu Dikimi Katılımcılara yetecek kadar işlem görmemiş kabuklu buğday, torf toprak ve saksı getirilir. Buğdaylar saksıya dikilir ve her gün sınıfta sulanarak topraktan çıkışı gözlemlenir. Şartlar özellikle zaman açısından buna uygun değilse öğrenciler tohumunu ektikten sonra saksısını evine götürebilir. Konuya ilişkin kısa bir belgesel seyredebilir. Yapacağımız iyilikler, Kuran'da bahsedilen buğday metaforu ile bütünlük içinde sunulur: Bir İyilik 700 İyiliğe Dönüşür Yaptığımız iyiliği bir buğday tanesi gibi düşünelim. Bu buğday tanesi, her birisinde 100 tane bulunan yedi başak veriyor. Bu demektir ki, bizim iyiliğimizin karşılığı 700 kat olmaktadır. Ancak bu ödüle layık olabilmek için karşı tarafı incitmemek gerekir. Konuya ilişkin ayetlerden bahsedilir:

	<i>“Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir. Allah dilediğine katlayarak verir, Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir.”</i> Bakara suresi 261. ayet <i>" Mallarını Allah rızasını dileyerek ve içlerinden gelerek harcayanların misali ise tatlı bir yamaçta bulunan, üzerine bolca yağmur yağan, bu sebeple ürününü iki misli veren bir bahçedir; şayet sağanak yağmazsa incecik yağar. Allah yapıp ettiklerinizi görmektedir.”</i> Bakara suresi 265. ayet <i>“Sadakaları açık olarak verirsiniz bu ne güzel! Şayet onu yoksullara verirken gizlerseniz bu sizin için daha da hayırlıdır ve sizin bir kısım günahlarınızı düşürür. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”</i> Bakara suresi 271. ayet (Ayetlerin meali, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu "https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/" sayfasından, Kur'an Yolu Meali ve Tefsiri'nden alınmıştır.)
4. Kuşaklararası Kültür Aktarımı	• Kuşaktan Kuşağa Oyunlarla Değerler Projesi (Oyunlarla Değer Aktarımı) Büyüklerimizden gönüllü bir katılımcı bu oturum için önceden planlanan geleneksel bir oyun öğretir ve oyun hep birlikte oynanır. • Geçmiş Zaman Olur ki Hayali Cihan Değer (Anılarla Değer Aktarımı) Bir büyük katılımcımız eskiden güzel bir gelenek olan camilerdeki sadaka taşı uygulamasından bahseder.

	Eskiden bazı camilerde “Sadaka taşı” adı verilen, içi oyuk bir taş bulunurmuş. Maddi durumu iyi olanlar, buraya para bırakırlarmış. İhtiyaç sahipleri de el ayak çekildikten sonra gelir, ihtiyaçları kadarını alır giderlermiş. Bu iyi düşünülmüş bir uygulama olmalı... Yardımın gizlice yapılması, toplumda, yüksek güven kültürünün yaratılabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.
5. Niyet Defteri (Anlamlandırma ve Eylem Planı)	Her oturumda duadan önce işlenen temayla alakalı Tanrı imgesi çalışılır. Başka bir ifadeyle Allah'a mektup yazılır. Her oturumda kâğıt dağıtılır ve her oturum sonrası o kâğıtlar dosyalanır. "Ne Öğrendik? Neye Niyet Ettik?" sorusuna cevap bulurken katılımcı bir yandan hayatına dair aldığı kararları inşa ederken bir yandan da Allah ile sözleşir.
6. Anadilinde Tema Odaklı Dualarla Değerler (Bütünleşme)	Birlikte el açılır. Bu oturum için özel hazırlanmış özveri temalı Türkçe dua ile oturum sonlandırılır. Dua Bahçemizde bir kedi, Minicik patileri, Yanında da kardeşi... Nerededir annesi?

Paylaşsam ekmeğimi

Uzatsam ellerimi

Birazcık da su versem

Doyursam kedileri.

Evimizde sütümüz var,

Bol bol temiz suyumuz var,

Bir kap bulup paylaşırsam

Hepimize mutluluk var.

Çevremde insanlar var,

Fakiri var, hastası var

Soframızda her zaman,

Misafirin yeri var.

Komşularım aç mıdır?

Yemekleri var mıdır?

Allah'ım sen yardım et

Yardıma eden var mıdır?

Paylaşırsak çoğalır,

Yardım eden kazanır,

Elimizde ne varsa

Biz verelim, sen artır.

Allah'ım, sen bizlere,

Ağaca ve çiçeğe,

Bahçemdeki kediye

Yardım et hepimize.

(Yazar: Esra Aydınbaş)

7. Ödev

- **Sosyal Katılım: Sessiz Dostlar Elçisi**

(Etkinliği Tasarlayan ve Kaleme Alan: Esra Aydınbaş)

Yaratılan her şeye saygılı olacağız. Anlaştık mı? Hani sokaklarda gezen başı boş hayvanlar var ya... Kediler, köpekler, kuşlar gibi... İşte o hayvanları hiç düşün mü bilmiyorum. Örneğin ben ne zaman bir kedi görsem başını okşamadan yanından geçmem. Bu davranış hem benim içimi ısıtır hem de onun. O gün ikimiz de gülümseriz.

Düşündüm de bu hayvanların hepsini evimize alamayız. Hem onları doğal ortamlarında bırakmak en güzeli... Ama onlar çöplerin içinde gezmeleri değil mi! İki lokma yemek bulabilmek için düştükleri duruma bak! Biz insanlar sence merhametsiz miyiz yoksa düşüncesiz miyiz? Ya da duyarsız mıyız? Hayır çoğumuz iyiyiz aslında. Sadece kendi işimizden gücümüzden aklımıza gelmiyor bu tür şeyler. Biliyor musun küçük iyilikler aslında hayat kurtarır. Yani çok önemlidir. Bak yol arkadaşım, biz ne kadar işimiz olursa olsun iyilik fırsatlarını değerlendirmeliyiz. Bu yolculuk çok güzel, göreceksin.

Evde bir gelenek başlatabilirsin. Örneğin mutfığa plastik bir kap koyup üzerine "Sessiz Dostlar Tabakı" yazabilirsin. Bu konuda annenin yardımı alabilir, her gün evde artan yemekleri bu kabın içine yerleştirdiğin poşetin içine dökabilirsin. Ve her gün sokakta yaşayan hayvanların karnını doyurmasına katkıda bulunabilirsin. Düşünsene böylece hem hayvanların karnı doyar hem israfı önlemiş oluruz. Ne dersin?

- **Sosyal Katılım: Gezen Kitap Projesi**

EK 2. Ankara Üniversitesi Etik Kurul İzni Üst Yazısı

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu Başkanlığı

Sayı : 85434274-050.04.04 / 2192
Konu : Etik Kurul Kararı Hakkında

11.01.2019

Sayın Esra AYDINBAŞ

İlgi: 15/10/2018 tarihli başvurunuz.

“Kuşaklararası Öğrenme Modeli ve Manevi Güçlenme Programı Çocuklar ve Yaşlılar ile Uygulama Örneği” başlıklı teziniz ile ilgili olarak Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Alt Etik Kurulunun 07/01/2019 tarihli toplantısında alınan 1/9 sayılı kararın bir örneği ilişikte gönderilmektedir.

Bilgilerinizi saygılarımla rica ederim.

Prof. Dr. Sibel A.ÖZKAN
Rektör a.
Rektör Yardımcısı

EKLER:
Karar Örneği (1 sayfa)

EK 3. Ankara Üniversitesi Etik Kurul İzni

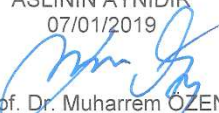
**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ**

Karar Tarihi : 07/01/2019
Toplantı Sayısı : 01
Karar Sayısı : 09

09- Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Anabilim Dalı doktora öğrencisi **Esra Aydınbaş**'ın "Kuşaklararası Öğrenme Modeli ve Manevi Güçlenme Programı Çocuklar ve Yaşlılar ile Uygulama Örneği" başlıklı tezi ile ilgili 03/12/2018 tarih ve 14/181 sayılı karar doğrultusunda yaptığı düzeltmeler Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Anabilim Dalı doktora öğrencisi **Esra Aydınbaş**'ın "Kuşaklararası Öğrenme Modeli ve Manevi Güçlenme Programı Çocuklar ve Yaşlılar ile Uygulama Örneği" başlıklı tezinin, araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ASLININ AYNIDIR
07/01/2019

Prof. Dr. Muharrem ÖZEN
Ankara Üniversitesi
Etik Kurulu Başkanı

EK 4. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne Yazılan

Dilekçe

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı 15922626 numaralı doktora öğrencisiyim. "Kuşaklararası Öğrenme Modeli ile Manevi Güçlenme Programı Çocuklar ve Yaşlılar ile Uygulama Örneği" başlıklı tezim kapsamında Keçiören Belediyesi Emekliler Platformu üyesi yaşlılar ile Keçiören Faik Erbağı İlkokulu 4. sınıf öğrencileriyle ortak yürüteceğim etkinliklere başlamak için Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğünden izin sürecini başlatmak istiyorum. Faik Erbağı İlkokulu Müdürü ve rehber öğretmenleriyle konu hakkında görüşülmüş ve yapılacak olan çalışma için Okul ve öğrenciler açısından şartların uygun olduğuna kanaat getirilmiştir. Uygulamaların başlaması için gerekli olan izin işlemlerinin yapılması hususunda gereğini saygıyla arz ederim.

Esra Aydınbaş
(TCKN: 10174095344)

Adres: Ayvalı Mah. 183 Cad. Nu: 16/8

Keçiören/Ankara

Tel: 0533 483 92 34

Ek:

1. Etik Kurul Kararı
2. Tez Önerisi Formu

EK 5. T.C. Ankara Valiliği Millî Eğitim Müdürlüğü Resmi Yazısı

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 14588481-605.99-E.5550180
Konu : Araştırma izni

15.03.2019

KEÇİÖREN KAYMAKAMLIĞINA
(İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü)

İlgi: a) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 2017/25 nolu Genelgesi.
b) Ankara Üniversitesi'nin 05.03.2019 tarihli ve 13279 sayılı yazısı.

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi Esra AYDINBAŞ'ın "**Kuşaklararası öğrenme modeli ile manevi güçlenme programı çocuklar ve yaşlılar ile uygulama örneği**" konulu tezi kapsamında uygulama yapma talebi Araştırma Komisyonumuzca incelenmiş olup ilçenize bağlı Faik Erbağı İlkokulu'nda uygulamanın yapılması Müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Uygulama formunun (12 sayfa) uygulama yapılacak sayıda araştırmacı tarafından çoğaltılarak, araştırmanın ilgi (a) genelge çerçevesinde, ilçe millî eğitim müdürlüklerinin sorumluluğunda, eğitim-öğretimi aksatmayacak şekilde, okul ve kurum yöneticileri de uygun gördüğü takdirde gönüllülük esasına göre yazımız ekinde gönderilen uygulama araçlarının uygulanmasına izin verilmesini rica ederim.

Turan AKPINAR
Vali a.
Millî Eğitim Müdürü

EK:
Uygulama formu (12 sayfa)

Adres: Emniyet Mah. Alparslan Türkeş Cad. 4/A Yenimahalle

Bilgi için: Emine KONUK

Elektronik Ağ: ankara.meb.gov.tr
e-posta: istatistik06@meb.gov.tr

Tel: 0 (312) 212 36 00
Faks: 0 ()

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 0022-3090-3ff2-b073-c267 kodu ile teyit edilebilir.

EK 6. T.C. Keçiören Kaymakamlığı İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü Resmi

Yazısı

T.C.
KEÇİÖREN KAYMAKAMLIĞI
İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 84725282-604.01.01-E.5642156
Konu : Araştırma İzni
(Esra AYDINBAŞ)

18.03.2019

FAİK ERBAĞI İLKOKULU MÜDÜRLÜĞÜNE KEÇİÖREN

- İlgi: a) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü'nün 2017/25 nolu Genelgesi.
b) Ankara Üniversitesi'nin 05.03.2019 tarihli ve 13279 sayılı yazısı.
c) Ankara Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nün 15.03.2019 tarih ve .5550180 sayılı yazısı.

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi Esra AYDINBAŞ' ın "**Kuşaklararası öğrenme modeli ile manevi güçlenme programı çocuklar ve yaşlılar ile uygulama örneği**" konulu tezi kapsamında uygulama talebi, Ankara Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nün ilgi (c) yazısı ekte gönderilmiştir.

Söz konusu araştırmanın eğitim ve öğretimi aksatmayacak şekilde **gönüllülük esasına** dayalı şekilde yazımız ekinde gönderilen mühürlü uygulama araçlarının uygulanması hususunda;

Gereğini bilgilerinize rica ederim.

İlhan ERANIL
Müdür a.
Şube Müdürü

EKLER:
1-Yazı (6 sayfa)

Adres:
Elektronik Ağ:
e-posta:

Bilgi için: Taha KARTAL
Tel:
Faks:

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 2fb1-d8ac-3368-93c5-b673 kodu ile teyit edilebilir.

EK 7. Yaşlılar İçin Aydınlatılmış Onam Formu

Aydınlatılmış Onam Formu

Araştırmanın adı:

Kuşaklararası Öğrenme Modeli ile Manevi Güçlenme Programı

Çocuklar ve Yaşlılar ile Uygulama Örneği

Sayın gönüllü,

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü'nde, Dr. Öğretim Üyesi Mualla Yıldız danışmanlığında Din Psikolojisi Doktora Tezi kapsamında, Doktora Öğrencisi Esra Aydınbaş tarafından yürütülmekte olan yukarıda adı yazılı araştırmaya katılmak üzere davet edilmiş bulunuyorsunuz. Bu araştırmada yer almayı kabul etmeden önce, araştırmanın ne amaçla yapılmak istendiğini anlamanız ve kararınızı bu bilgilendirme çerçevesinde özgürce vermeniz gerekmektedir. Aşağıdaki bilgileri lütfen dikkatlice okuyunuz, sorularınız olursa sorunuz ve açık yanıtlar isteyiniz.

Bu çalışmanın amacı farklı kuşakların manevi ve psikolojik açıdan karşılıklı olarak birbirine katkısını araştırmaktır. Bu çalışma kapsamında "iyimserlik", "umutsuzluk" ve "psikolojik iyi oluş" anketlerini doldurmanız istenecektir. Ayrıca "kuşaklararası iletişim" konusunda mülakat yapılacaktır. Uygulamalarda ses kaydı alınması mümkündür. Altı oturumda tamamlanacak uygulamalarda kuşaklararası uygulamalara hazırlık eğitimi, değerler eğitimi verilecek, çocuklarla birlikte kültür, sanat etkinliklerine katılmanız sağlanacaktır. Her bir oturumun süresi yaklaşık 30-45 dk olarak planlanmaktadır. Araştırmaya 145 gönüllü katılacaktır.

Bu araştırmada yer almak tümüyle sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da başladıktan sonra yarıda bırakabilirsiniz. Bu araştırmanın sonuçları bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Araştırmadan çekilmeniz ya da araştırmacı tarafından araştırmadan çıkarılmanız halinde, sizle ilgili veriler kullanılmayacaktır. Ancak veriler bir kez anonimleştikten sonra araştırmadan çekilmeniz mümkün olmayacaktır. Sizden elde edilen tüm bilgiler gizli tutulacak, araştırma yayınlandığında da varsa kimlik bilgilerinizin gizliliği korunacaktır.

Yardımlarınız ve katılımınız için teşekkür ederiz.

Çalışmaya Katılma Onayı:

Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce gönüllülere verilmesi gereken bilgileri içeren metni okudum (ya da sözlü olarak dinledim). Eksik kaldığını düşündüğüm konularda sorularımı araştırmacılara sordum ve doyurucu yanıtlar aldım. Yazılı ve sözlü olarak tarafıma sunulan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anladığım kanısındayım. Çalışmaya katılmayı isteyip istemediğim konusunda karar vermem için yeterince zaman tanıdı.

Bu koşullar altında, araştırma kapsamında elde edilen şahsıma ait bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını, gizlilik kurallarına uyulmak kaydıyla sunulmasını ve yayınlanmasını, hiçbir baskı ve zorlama altında kalmaksızın, kendi özgür irademle kabul ettiğimi beyan ederim.

İmza/Tarih

Katılımcının/ların adı/soyadı

İmza/Tarih

Araştırmacının/ların adı/soyadı

EK 8. Çocuklar İçin Aydınlatılmış Onam Formu

Gönüllü Katılım ve Bilgilendirme Formu

Sayın Veli,

Bu çalışma çocuğunuzun katılacağı bilimsel bir araştırma olup, araştırmanın adı **"Kuşaklararası Öğrenme Modeli ile Manevi Güçlenme Programı Çocuklar ve Yaşlılar ile Uygulama Örneği"**dir. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayalıdır. Kararınızdan önce araştırma hakkında sizi bilgilendirmek istiyoruz. Bu bilgileri okuyup anladıktan sonra çocuğunuzun katılmasını isterseniz aşağıdaki formu imzalamanız yeterlidir.

Bu araştırma Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü'nde, Dr. Öğretim Üyesi Mualla Yıldız danışmanlığında Din Psikolojisi Doktora Tezi kapsamında, Doktora Öğrencisi Esra Aydınbaş tarafından yürütülmektedir. Bu çalışmanın amacı farklı kuşakların manevi ve psikolojik açıdan karşılıklı olarak birbirine katkısını araştırmaktır. Çocuklarımızdan "insani değerler" ve "çocuklar için psikolojik dayanıklılık" anketleri doldurmaları istenecektir. Ayrıca çocuğunuzla "yaşlılarla iletişim" konusunda mülakat yapılacaktır.

Çocuklardan seçtiğimiz bir grupla da altı hafta boyunca, haftada bir gün, kendi okul saatlerinde 90 dk değerler eğitimi yapılacaktır. Keçiören Belediyesi Emekliler Platformundan seçilen emeklilerin de katılacağı derslerde hikaye, anı paylaşımı, drama etkinlikleri, kağıt katlama sanatı, eğitici oyunlar, resim, seramik çalışmaları yapılacaktır. Derslere katılacak olan emekliler seçilirken, çocuklarımızın değerler eğitimine katkıda bulunabilecek özelliklerde olmalarına özen gösterilmiştir. **Etkinliklerin tamamı çocuk psikolojisine uygun olarak Milli Eğitim Bakanlığının izniyle uygulanacaktır.** Uygulamalarda ses kaydı alınması mümkündür. **Detaylı Bilgi İçin Arayabilirsiniz: Esra Aydınbaş 0533 483 9234**

Bu araştırmada çocuğunuzun yer alması tamamen sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da herhangi bir aşamada araştırmadan ayrılabilirsiniz. Bu durum herhangi bir cezaya ya da çocuğunuzun yararlarına engel duruma yol açmayacaktır. Araştırmacı bilginiz dahilinde veya isteğiniz dışında, çocuğunuza herhangi bir soru sormayacaktır.

Size ve çocuğunuza ait tüm kimlik bilgileri gizli tutulacaktır ve araştırma yayınlanırsa bile kimlik bilgileriniz verilmeyecektir.

Yardımlarınız ve katılımınız için teşekkür ederiz.

Çalışmaya Katılma Onayı:

Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce gönüllüye verilmesi gereken bilgileri okudum ve sözlü olarak dinledim. Aklıma gelen tüm soruları araştırmacıya sordum, yazılı ve sözlü olarak bana yapılan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anlamış bulunmaktayım. Çocuğumun çalışmaya katılmasını isteyip istemediğime karar vermem için bana yeterli zaman tanındı. Bu koşullar altında, çocuğuma uygulanacak olan anket soruları konusunda araştırma yürütücüsüne yetki veriyorum ve söz konusu araştırmaya ilişkin bana yapılan katılım davetini hiçbir zorlama ve baskı olmaksızın gönüllü olarak kabul ediyorum.

Bu formun imzalı bir kopyası bana verilecektir.

Gönüllünün,

Adı-Soyadı:
Adresi:
Tel.-Faks:
Tarih ve İmza:

Açıklamaları yapan araştırmacının

Adı-Soyadı:
Adresi:
Tel.-Faks:
Tarih ve İmza:

Olur alma işlemine başıdan sonuna kadar tanıklık eden kuruluş görevlisinin/görüşme tanığının,
Adı-Soyadı:
Görevi:
Tarih ve İmza:

EK 9. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Yaşlılar İçin

Görüşme Soruları:

1. Adınız ,Soyadınız:
2. Aşağıdaki kavramlar size ne ifade ediyor, açıkla mısınız?
Anne:

Baba:

Eş:

Çocuk:

Torun:

Aile:

Siz/ Kendiniz:

Yaradan:

Çocukluk:

Gençlik:

Yaşlılık:
3. Hayatınızın anlamına dair neler söyleyebilirsiniz?
4. Yaşam kaynaklarınız, sizi hayata bağlayan etkenler nelerdir?
5. Kendinizi en iyi ifade ettiğiniz, sizi en çok mutlu eden beceriniz nedir?
6. Ömrünüzde sizi en çok etkileyen deneyiminizden biraz bahseder misiniz?
7. Hayatınızı birkaç cümle ile nasıl ifade edersiniz?

İ İTİFENİ ADK A SİVEANIN ADK A SİNİ CEVİDMEVİ UMUTMAYINIZ

8. Çocuklarınızla aranızdaki bağı birkaç cümle ile tarif edebilir misiniz?
9. Varsa torunlarınızla aranızdaki bağı birkaç cümle ile anlatabilir misiniz?
10. Kuşaklararası ilişkiler nasıl güçlenir? Düşüncenizi paylaşır mısınız?
11. Geçmiş sizin için ne ifade ediyor?
12. Gelecek sizin için ne ifade ediyor?
13. An'ın sizin için anlamı nedir? Şimdi size ne ifade ediyor?
14. Aşağıdaki değerler size ne ifade ediyor, açıkla mısınız?

Yaradan:

Umut:

Hayat:

Yaşamak:

Güven:

Mutluluk:

Şükür:

Özgüven:

Sabır:

Vicdan:

Özveri:

Affetme:

EK 10. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Çocuklar İçin

Görüşme Soruları:

Kuşaklararası Öğrenme Modeli Manevi Güçlenme Programı- Çocuk Mülakat Soruları

Merhaba, Lütfen aşağıdaki soruları dikkatlice oku ve duygu ve düşüncelerini bize yaz. Teşekkür ederiz.

1. Adın- Soyadın:

2. Aşağıdaki kavramlar sana ne ifade ediyor, açıklar mısın?

Anne:

Baba:

Çocuk:

Anneanne:

Dede(annenin babası):

Babaanne:

Dede (babanın babası)

Aile:

3. Ailende seni en iyi anlayan fert kimdir, aranızdaki bağı biraz anlatır mısın?

4. Ailende en sevdiğin gelenek nedir, neden?

5. Ailende en çok kimden öğrenirsin? Örneğin neler öğrenirsin?

6. Gelecek deyince aklına ne geliyor?

7. Aşağıdaki değerler sana ne ifade ediyor, açıklar mısın?

Yaradan:

Umut:

Yaşamak:

Güven:

Mutluluk:

Şükür:

Özgüven:

Sabır:

Vicdan:

Sevgi:

Saygı:

Öğrenmek:

Özveri:

Hoşgörü:

EK 11. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Katılım Belgesi

EK 12. Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı Teşekkür Belgesi

EK 13. Kuşaklararası Sevgi Sözleşmesi (Yazar: Esra Aydınbaş)

Kuşaklararası Sevgi Elçisi, Kıymetli Büyüğüm,

Bilimsel bir araştırmaya önemli katkınız ve özveriniz için teşekkür ederim. Bu programın sizin sonsuz mutluluğunuza katkısının olmasını umut ederim.

Çocuklarla paylaşımlarımızda aşağıdaki konulara özen göstereceğimizden hiç şüphem yok.

1. Çok Seven ve Çok Şefkatli Olan Allah'ı anlatalım:

Bir hikâye, bir anı ya da başka bir konu anlatırken Allah hakkında duygu ve düşüncelerimize dair konuşacak olursak onun seven, koruyan ve şefkatli olan yönlerini vurgulayalım. Çocuklarla sohbetlerimizde asla Allah korkusundan ya da onun cezalandıran yönünden bahsetmeyelim. Kendimiz de onun rahmetinden daima ümitvar olalım ve onun sonsuz şefkatine sığınalım.

2. Kültürümüzü Sevdirelim:

Geçmiş anlatırken kültürümüzü sevdirelim. Olumsuz gelenek göreneklerimizi değil, bizi asırlarca var eden sevgi dolu özümüzü vurgulayalım. Geçmişin imkânlarıyla şimdinin imkânlarını karşılaştırırken ne kadar nasipli olduklarını anlatalım. Bununla birlikte kıymet bilmenin, şükretmenin önemini anlatalım.

3. Anadolu Bilgelerinin Sevgi ve Hikmetini Yaşatalım:

Anadolu bilgelerinden örnek verecek olursak ortak manevi önderlerimizi seçmeye çalışalım. Bu gibi paylaşımları yapmadan önce istişare edelim.

4. Maneviyatı Sevdirelim, Müjdeleyelim, Kolaylaştıralım, Nefret Ettirmeyelim:

Ayet, hadis ya da herhangi bir rivayet paylaşacak olursak öncesinde istişare edelim. Akışta hatırlayarak bir paylaşımda bulunacağımız zaman korku ve kaygı

verecek bilgilerden kaçınalım. Çocukların dünyalarını korkuyla değil sevgiyle şekillendirelim.

5. Ölüm, Yas, Üzüntü, Korku, Kaygı içeren Paylaşımlardan Kaçınalım:

Duygu ve düşüncelerimizi paylaşırken çocuklara korku, kaygı ve üzüntü vermemeye özen gösterelim. Başımıza gelen olumsuz deneyimlerimizin onlara ağır gelebileceğini unutmayalım.

6. Aile Bağlarımızda İyi Olanı Aşılalım:

Aile bağlarımızı ve ilişkilerimizi anlatırken olumsuz tecrübelerimizi değil iyi örnekleri tercih edelim. İyiye ve güzele odaklanalım. Umut verelim. Sevgi aşılalım. Şikâyetten, umutsuzluktan kaçınalım.

EK 14. Çocuk Katılımcıların Dualarından Örnekler:

ALLAH'IM

Allahım ben bugün büyüklerimden çok şey öğrendim. İyilik, yardımlaşma, sevgi... Allah'ım ben bundan sonra iyiliklerimi daha da arttıracam. Senden yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmeni istiyorum.

Allahım icimizdeki sesi duyduğunu her şeyin bize emanet olduğunu iyi bini olursak icimiz -in iyi olduğunu ancak ölü alırsak icimiz'in kötü olduğunu. öğrendim Allahım.

Öğrendiğim istekler

Allahım Seni ve yaratıklarınızı çok seviyorum. işki böyle hocalarım ve arkadaşlarım var. Allahım bugün öğretmenimin doğum günü et Allahım... onu mutlu

Sergili Allah'a

Sergili Allahım sizi çok seviyorum. Bugün senin hakkında yepyeni çok güzel şeyler öğrendim. Allahım aslında çok güzel şeyler öğrettin sen bize.

Allahım sana minnettarım çünkü Ben senin sayende varım.

Ş ALLAH'IM Ş

BİSMİLLAHİRRAHMANİR-RAHİM

Allahım seni çok seviyorum. Bizleri sen yarattın. Sevgiyi, saygıyı, merhameti yani insanlara değer vermeyi sen öğrettin. Senden istediğim şu; İnsanların, hayvanların ve bitkilerin mutlu ve huzurlu olması. Ayrıca senden birsey daha istiyorum. İnşallah büyüünce öğretmen olur öğrencilerimle güzel geçirim... **Amin.**

Allahım sizlerle ilgili bilmediğin bir şeyi öğrendim böyle bir hayat, bana verdiğiniz için teşekkür ederim sizin içimizden geçen her cümleyi bildiğinizi öğren dim.

ALLAHİM bundan sonra bin conlugo zarar vermişcem Amin

Rabbim ben bundan sonra dümüst bir insan olmayı düşünüyorum. Ve özellikle güvenilir olmayı. Seni seviyorum.

Allahım sen hayvanları, insanları, çiçekleri bizleri sen yarattın Allahım. Sana çok teşekkür ederiz. İyiki varsın Allahım. Sana hep şükrederim.

Yüce Rabbim ben sakin, akıllı, zeki, çalışkan, iyibiri olmak istiyorum

ALLAH'IM inşallah bugüne ben kulp doktoru yaparsın ve sınavlarımdan yüksek puan olmayı sen kabul et amin

Allahım sana her gece teşekkür yani şükür ederim. İyi varsın Allahım seni çok seviyorum bütün kalbimle Beni yarattığın için teşekkür ederim.

EK 15. Yaşı Katılımcıların Dualarından Örnekler

Allah'ım sen bize doğruya
girmen. Hayırlı iş yaparlardan eyle.
Çizmen olancağımız işler yaptırma
Amin.

Yaradani severiz yaradandan ötürü.
ALLAH. c.c. Her şeyi bilendir.

Özünün kuyruğu bi lümeni sağta
Yarabbi kalan ömrümün
gecen ömrümünden HAYIRLIyle -
Amin.

Rabbim senin beni sevmeni
istiyorum. Beni doğru yoldan
gıdırma. İkinden sevgi, saygıyı
eksik etme. Merhametimi,
vicdanımı alma.

Verdiğine sarımsız sükrüler
olsun.

Ayyı seven bir Allahın Kulu olduğum
için umumiyetle hoş pörâ luyüm
Eteğirullah elazım.

Yarabbi Ailemi ve bütün müslüman
kullarını fitneden fesatten korum
peleceğimizi huzurlu kıl Allahım.

Ahmed

Allahım sen af ediciisin bizleri
de af. et. Sabrımızda güç
lül kıl.

Allahım beni benle ornama.

Niyet

Yaradan, bundan önce ve bundan sonra
insanlık alemine adaletli davranmayı,
adil olmayı, insanların birbirlerine
karşı daha tahammüllü olmalarını,
ülkemizin insanların huzurlu ve
mutlu olmalarını yüce rabbimden
dilerim.

Allahım her nimete her nefese şükürler olsun

Sana sonsuz hamdederiz. Amin.

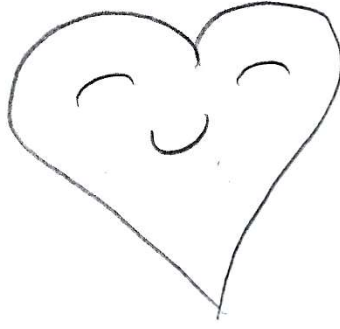
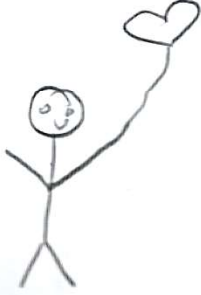
Rabbim,

Senden Geleni Kabul
edecek bir gönül
vel yarabbim.

EK 16. Çocuk Katılımcıların Program Sonrası Değerlendirme Yazılarından

Örnekler

Ben bu etkinliği çok sevdim
Bilgiler öğrendim. Çok mutlu oldum.
Devam etmesini istiyorum. Sizleri
çok seviyorum.

Duygu Düşüncem

Hani kaydı çok eğlendim bütün gelişmelerle gurur duyuyorum.
Sizi çok sevdim taki bütün dedelerimide.
Sizi çok özleyeceğim umarım sizi bayıncı bulurum.

Büyüklerim & çok sevdim onları iyi dinledim onları çok seviyorum

görüşürüz

Örnekler

Sevgili öğrenci ve emekli dostlarımızda
bir arada olmak şahsen beni çok mutlu etti.

Onlarla kendi torunum gibi sevgi verdim
ve saygı gördüm. Esra hocam sizinle tanışıp
katkı yapabildiysem ne mutlu çalışmalarınızda.
başarılar diler hayırlı günler dilerim.

Böyle güzel birlikliklerin
toplumumuzda artması.
Yetişkinlerin bilgi, beceri ve
sevgilerini gençlere aktarmaları.

Gençlerin gelişmesinde ki katkı
beni mutlu ediyor.

Bu tür uygulamaların çok
olmasını temenni ediyorum.

- Bu etkinlikte peşinî doğan bir yollukla yaşlık.
zaman içerisinde nereden nerye peşinînin- hangi yollarla
peşinînin bir Rta serichi gibi peşinî

Umarım peşinî bir nebîa olsun daydany olsun

Nejat çok cabuk peşinî ve bu süreni her anın
değerlendirilerek peşinî. Nejat kendine som yavaş ve
onun içinde uğraşarak her anın olduğu bilmesinden

Daydany

Hiçkimseden hiçbir şekilde görmediğim
değişik bir programla karşılaşmış şaşmışım
bir o kadar da memnun olduğum bir takım
aktiviteler sunan başta esra hocam olmak
üzere emeği geçen herkese çok teşekkür
eder. bundan sonraki çalışmalarda da
başarılar diler saygı ve sevgi ile kutlarım.

Bir dede olarak bildiğim yerde
yapmış olunan toplantıların birerine geldim.
ve onların cennet kokusunu ruhumla
hissettim.

Gocuklar çok bilgilenmiş, saçlar çok kalitelidir.

Gocuklardan aldığım şamile ekranına
enttirdi. Onlardan gördüğüm işitme ve
güzellik kelimeleri: daha iyi hissetmene
ve «mutlu» olmana sebep oldu.

Bu tar faaliyetleri daha çok olmasını
istem, tekrar kabulme istem.

Gocuklara değerlerini öğretmek için
iş bir fırsat

Gök faydalandık, çocuklar gördük
Bu okları dinlemek zorundayız.

İleride aydınalık oldu. Gökleriniz
aydın oldu. Bir aydınlatılan,
yalı posteri ile bizi.

Tekrarını istersen

Değerli öğretmenler hem çocuklara
hem bilime, çocuklara ol hakef.
(Ne dersler)

Gocuklarda çok iş var.

EK 18. Çocuk Katılımcıların Velilerinin Program Sonrası Değerlendirme

Yazılarından Örnekler

Sayın ESRA AYDINBAŞ

“ Kuşaklararası Öğrenme Modeli ile Manevi Güçlenme Programı ”na katılan kızım Đuru Uysal'ın bu program sayesinde diğer kuşaklardan çok şeyler öğrendiğini , birlikte yaptıkları faaliyetlerden çok memnun kaldığını bildirmek isterim .

6 haftalık süre içerisinde yapılan her aktivitenin çocuğumun gelişimine katkıda bulunduğunu , kızımın yaşça kendinden çok büyük insanlarla paylaşımlarda bulunmasının ileriki yaşlarında da unutamayacağı bir deneyim olduğunu düşünüyorum .

Her açıdan faydalı bulunduğum bu programa kızımın katılmasını sağladığınız için ve göstermiş olduğunuz çaba için çok teşekkür ediyorum . Başta size , sonra da gelen bütün büyüklerimize emeklerinden dolayı çok teşekkür ederim .

A.İ.İ.

Merhaba Esra hanım,

Öncelikle bu güzel proje için okulunuzu ve öğrencilerinizi sevgiyle anıyorum. Kızım her zaman okula mutlu bir şekilde geliyor, ama sizinle ve amcaları ile geçirdiği gün daha mutlu oluyor. Görsel sanatlar yaptıklarını, sizi amcalarından öğrendiği hikayeleri anlatıyor. Şimdi ki gençler yaşlı insanlar ile birarada olmaktan çok mutlu değil, siz yaptığınız bu işle en azından bizim çocuklarımıza onlarla güzel vakit geçirebileceğini öğrettiniz. Her şey için çok teşekkür ederiz. Başarılarınız daim olsun.

İr

R. ...

Kızlarım Zehra ve Esma'nın katılımlarından çok fayda gördüm. Farklı bir ortamda bulunmaları onların ve bütün çocukların gelişimi için çok önemli. Özellikle bu ortamın huzurlu olması çocuklarımıza saygı ve sevgiyi bir kez daha öğretti. Size teşekkür ederim ve devamının gelmesini dileriz.

Değerlendirme Yazısı

10.05.2019

Cuma

Kuşaklar Arası Çalışmanın
güzel bir uygulama olduğu
fikrindeyim. Bu tarz, iletişime
dayalı çalışmalar yine, genişletil-
erek uygulanabilir. Çocukların —
çocuklarımızın sanal alemde
olmayan iletişim becerileri, bu
gerçek ve yüzyüze iletişimlerle
zenginleşecek fikrindeyim.

Teşekkürler. —

EK 20. Uygulamalardan Fotoğraflar

KAYNAKÇA

- AA. (2019, 09 01). *Almanya'da yaşlı adamın öldüğü 8 yıl sonra anlaşıldı.*
<https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-yasli-adamin-oldugu-8-yil-sonra-anlasildi-433501.html> adresinden alınmıştır
- Abay, A. R., & Demir, S. A. (2014). Belli Parametrelere Göre Kuşaklararası Sosyal Değişme (Aile Değerleri Üzerine Bir Karşılaştırma). *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 125-151.
- Abukan, B. (2014). MAaslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramına Göre Kendini Gerçekleştirme ve Bilgelik İlişkisi: Yaşlılar Üzerinde Bir Araştırma. Ankara.
- Açıkgöz, K. Ü. (2005). İşbirlikli Öğrenme ve Geleneksel Öğretimin Okuduğunu Anlama Üzerinde Etkileri ve Cinsiyet İle İlişkileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 354-378.
- Adıgüzel, A. (2020). Eğitimde Program Geliştirme ve Değerlendirme. Oral. B. ve Yazar T. İçinde, *Eğitimde Program Geliştirme Süreci* (s. 175-201). Ankara: Pegem Akademi
- Adjaye, J. K., & Aborampah, O. M. (2004). Intergenerational Cultural Transmission Among the Akan of Ghana. *Journal of Intergenerational Relationships*, 23-38.
- Adler, A. (2000). *Yaşamın Anlam ve Amacı*. (K. Şipal, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Adler, A. (2001). Alfred Adler: The Pattern of Life. W. B. Wolfe içinde, *The Pattern of Life*. London: Routledge.
- Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı I. Yaşlılık Şurası. (2019). *I. Yaşlılık Şurası 20-22 Şubat 2019 Sonuç Bildirgesi*. I. Yaşlılık Şurası:
<http://www.yasliliksurasi.gov.tr/yayinlar.html> adresinden alınmıştır

- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). *Yaşlı Nüfusun Demografik Değişimi (2020)*. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/45354/yasli-nufus-demografik-degisimi-2020.pdf> adresinden alınmıştır
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020, 05 03). DSÖ: “Türkiye Huzurevleri ve Bakım Kuruluşlarında Alınan Önlemlerle Dünyaya Örnek Oluyor”. <https://ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/dso-turkiye-huzurevleri-ve-bakim-kuruluslarinda-alinan-onlemlerle-dunyaya-ornek-oluyor/> adresinden alınmıştır
- Akdemir, N., Çınar, F., & Görgülü, Ü. (2007). Yaşlılığın Algılanması ve Yaşlı Ayrımcılığı. *Turkish Journal of Geriatrics*, 215-222.
- Alkan, V., Şimşek, S. ve Armağan Erbil, B. (2019). Karma yöntem: Öyküleyici alanyazın incelemesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 7(2), 559-582
- Altan, S., & Tarhan, S. (2018). Büyükanneden Toruna: Yaşamboyu Öğrenme Sürecinde Değer ve Beceri Aktarımı. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 26-42.
- Antonucci, T. C., Ajrouch, K. J., & Birditt, K. S. (2006). Social Relations in the Third Age: Assessing Strengths and Challenges Using the Convoy Model. *Annual Review of Gerontology & Geriatrics*, 82-92.
- Apak, H. (2018). Güçlendirme ve Maneviyata Duyarlı Sosyal Hizmet. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 399-412.
- Arnold, M. S., Butler, P. M., Anderson, R. M., Funnell, M. M., & Feste, C. (1995). Guidelines for Facilitating a Patient Empowerment Program. *The Diabetes Educator*, 308-312.
- Arpacı, F. (2005). *Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık*. Ankara: Türkiye İşçi Emeklileri Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları.

- Arpacı, F., & Şahin, F. T. (2015). Yaşlı bireylerin yaşı ve çocuk etkileşimine ilişkin görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 231-246.
- Arslan, G. (2015). Çocuk ve Genç Psikolojik Sağlamlık Ölçeği'nin (ÇGPSÖ-12) Psikometrik Özellikleri: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Ege Eğitim Dergisi*, 1-12.
- Arslan, Ş., Gökçe- Kutsal, Y. (1999). Geriatriye Yaşam Kalitesinin Değerlendirimi. *Turkish Journal of Geriatrics*, 173-178
- Artar, M., Onur, B., & Çelen, N. (2004). *Çocuk oyunlarında üç kusakta görülen değişimler: Kırsal Kesimde Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları
- Asadzandi, M. (2018). Spiritual Empowerment Program Based on Sound Heart Model in the Cancerous Children's Family. *Annals of Nursing Research and Practice*, 1-5.
- Aşkın, M. (1986). Sosyal Öğrenme Kuramı Açısından Olumlu ve Olumsuz Sosyal Davranışlar. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 147-153.
- Atchley, R. C. (1989). A Continuity Theory of Normal Aging. *The Gerontologist*, 183-190.
- Aydın, M. Z. (2010). Okulda Değerler Eğitimi. *Eğitime Bakış* , 16-19.
- Aydınbaş, E. (2015). *Okul Öncesi Çocuklarda Davranış Yönetimi ve Manevi Yaklaşım Dua Deneyimi ve Sosyal Davranış İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Aydınbaş, E. (2019). Ankara İli 5 Yaş Grubu Çocuklarda Anadilde Dua Deneyimi ile Sosyal Davranış İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35-44.
- AYNA-Aktif Yaşam İçin Nesiller Arası Etkileşim Modeli Projesi. (2013). 03 25, 2020 tarihinde Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma

Merkezi: <http://yasam.ankara.edu.tr/event-items/ayna-aktif-yasam-icin-nesiller-arasi-etkilesim-modeli-projesi/> adresinden alındı

- Aytaç, I. A. (1998). Intergenerational Living Arrangements in Turkey. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 241–264.
- Baily, C. (2009). Reverse intergenerational learning: a missed opportunity?. *Age & Society*, 23(1), 111-115.
- B.Steunenberg, Beekman, A., Deeg, D., & Kerkhof, A. (2006). Personality and the onset of depression in late life. *Journal of Affective Disorders*, 243-251.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Baktır, M. (2009). Suffe. T. İ. Merkezi içinde, *TDV İslam Ansiklopedisi* (s. 469-470). Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Baltes, P. B., & Baltes, M. M. (1993). *Successful Aging: Perspectives From the Behavioral Sciences*. New York: Cambridge University Press.
- Bandura, A. (1971). *Psychological modeling: Conflicting theories*. Chicago: Aldine-Atherton Inc.
- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1989). Social cognitive theory. In R. Vasta (Ed.), *Annals of child development*. Vol. 6. Six theories of child development (pp. 1-60). Greenwich, CT: JAI Press.
- Bandura, A. (2001). Cognitive Theory: An Agentic Perspective. *Annual Review of Psychology*, 1-26.
- Barker, S. L. (2007). The integration of spirituality and religion content in social work education: Where we've been, where we're going. *Social Work & Christianity*, 146-166.

- Barni, D., Ranieri, S., & Scabini, E. (2012). Value similarity among grandparents, parents, and adolescent children: Unique or stereotypical? *Journal Family Science*, 46-54.
- Başal, H. A. (2007). Geçmiş yıllarda Türkiye’de çocuklar tarafından oynanan çocuk oyunları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 243-266.
- BBC News. (2020, 06 08). *Koronavirüs: İngiltere’de ‘çok sayıda yaşlı evlerinde tek başına öldü, cesetleri iki hafta sonra bulundu’*.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52961928> adresinden alınmıştır
- Beck, A. T., Weissman, A., Lester, D., & Trexler, L. (1974). The measurement of pessimism: the hopelessness scale. *Journal of consulting and clinical psychology*, 861-865.
- Bee, H., & Boyd, D. (2009). *Çocuk Gelişim Psikolojisi*. (O. Gündüz, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Beğer, T., & Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi . *Klinik Gelişim*, 1-3.
- Belavich, T. G., & Pargament, K. I. (2002). The role of attachment in predicting spiritual coping with a loved one in surgery. *Journal of Adult Development*, 13-29.
- Bengtson, L., Robert E. L. (1991). Intergenerational Solidarity in Aging Families: An Example of Formal Theory Construction . *Journal of Marriage and the Family*, 856-870
- Beşiktaş Belediyesi Yaşam Evi . (2019). 2020 tarihinde <http://besiktas.bel.tr/>:
<http://besiktas.bel.tr/sayfa/9977/yasam-evleri> adresinden alındı
- Biggs, M. J. G., & Knox, K. S. (2014). Lessons learned from an intergenerational volunteer

- program: A case study of a shared-site model. *Journal of Intergenerational Relationships*, 12 (1), 54–68. doi:[10.1080/15350770.2014.869981](https://doi.org/10.1080/15350770.2014.869981)
- Bilgin, N. (2003). *Sosyal Psikoloji Sözlüğü: Kavramlar Yaklaşımlar*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Billig, M. (2000). *Üçüncü Bahar Yaşlılık ve Bilgelik*. İstanbul: Evrim Yayınları.
- Boström, A. K. (2009). Social capital in intergenerational meetings in compulsory schools in Sweden. *Journal of Intergenerational relationships*, 7(4), 425-441.
- Bowlby, J. (2012). *Bağlanma*. (T. V. Soylu, Dü., & T. V. Soylu, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Bradshaw, Y., Healey, J. F., & Smith, R. (2001). *Sociology for a New Century*. California: Pine Forge Press.
- Brenner, T., & Brenner, K. (2004). Embracing Montessori methods in dementia care. *Journal of Dementia Care*, 12(3), 24–27.
- Breytspraak, L. M., Arnold, L., & Hogan, K. (2008). Dimensions of an intergenerational relationship between medical students and mentors-on-aging. *Journal of Intergenerational Relationships*, 6(2), 131-153.
- Buhari, E. A. (1982). *Sahih-i Buhari*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. (14. Baskı). Ankara: Pegem Akademi
- Cabanillas, C. (2011). Intergenerational learning as an opportunity to generate new educational models. *Journal of Intergenerational Relationships*, 9(2), 229-231.
- Campbell, S. B. (1995). Behavior Problems in Preschool children: a review of recent research. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 13-149.

- Can, G. (2011). Çocuk Gelişimi Kuramları 2. E. Ceyhan içinde, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim 1* (s. 69-90). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Canatan, A. (2008). Toplumsal Değerler ve Yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 62-71.
- Cangöz, B. (2008). Yaşlılık sadece kayıp mı? Bir ayrıcalık mı? *Türk Geriatri Dergisi*, 143-150.
- Caron, C. M. (2005). A conceptual framework for community interventions in successful aging. Canada: University of Ottawa.
- Cefai, C. (2008). *Promoting Resilience In The Classroom: A Guide to Developing Pupils' Emotional And Cognitive Skills*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Ceyhan, E. (2011). Okulun İlk Yıllarında Bilişsel Gelişim. A. S. Türküm içinde, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim 1* (s. 221-243). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Ceylan, H. (2015). Sosyal değerden sosyal soruna yaşlılık: geleneksel toplumdan modern topluma değişen yaşlılık algısı. H. Ceylan içinde, *Modern Hayat ve Yaşlılık* (s. 25-54). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ceylan, H. (2018). Kırgız Toplumunda Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Statüsü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 507-519.
- Ceylan, H. (2018). Kırgız Toplumunda Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Statüsü . *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 507-519.
- Cicirelli, V. G. (2004). God as the ultimate attachment figure for older adults. *Attachment & Human Development*, 371-388.
- Commission (ed.) *Education, Employment, Europe*. Warsaw: National Contact Point for Research Programmes of the European Union, pp.126–129.

- Conger, J. A., & Kanungo, R. N. (1988). The Empowerment Process: Integrating Theory and Practice. *0 Academy of Management Review*, 471-482.
- Cooper, B. L., Bruce, A. J., Marsha, J. H., & Marcus, B. (2009). 'Differentiated Styles of Attachment to God and Varying Religious Coping Efforts. *Journal of Psychology and Theology*, 134-141.
- Corey, G. (2008). *Psikolojik Danışma, Psikoterapi Kuram ve Uygulamaları*. (T. Ergene, Çev.) Mentis.
- Crites, M. S. (2008). Child Development and Intergenerational Programming. *Journal of Children in Contemporary Society*, 33-43.
- Çakıcı, M.İ Oğuzhan, A., Özdil, T., (2015) İstatistik Ekin Kitabevi, 2. Baskı, Bursa
- Çelebi, C. (2006). Yapılandırmacılık Yaklaşımına Dayalı İşbirlikli Öğrenmenin İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrencilerin Erişi ve Tutumlarına Etkisi. 28-30. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Çiftçi, A. (2008). Ailede yaşlı bireyler. *V. Aile Şurası Aile Destek Hizmetleri Bildirileri* (s. 11-12). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Çiftçioğlu, H., Polat, Ö. A., & Eren, E. (2016). Kişilik Gelişimi. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 166-177.
- Çınar, M. (2016). Tanrı'ya Bağlanma Tarzı ve Ölüm Kaygısı İlişkisi. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 313-338.
- Çoban, M. (2017). İsrâ ve Lokman Surelerindeki Ahlâki İlkeler ve Değerlendirilmesi Üzerine. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 199-212.
- Dacey, J. S., & Travers, J. F. (1996). *Human Development*. USA: McGraw-Hill.
- Dağlıoğlu, E. (2011). Okul Öncesinde Bilişsel Gelişim. E. Ceyhan içinde, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim -1* (s. 197-219). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

- Danış, Z. (2004). *Yaşlıların Evde Bakım Gereksinimleri ve Evde Bakıma İlişkin Düşünceleri - Başarılı Yaşlanma ve Yaşlı Bakım Modelleri*. Ankara: Güç- Vak Yayınları.
- Davis, L., Larkin, E., & Graves, S. B. (2002). Intergenerational learning through play. *International Journal of Early Childhood*, 42-49.
- Demirel, Ö. (2017). *İlke ve Yöntemleri Öğretme Sanatı*. Ankara: Pegem Akademi
- Demirel, Ö. (2020). Eğitimde Program Geliştirme Kuramdan Uygulamaya. Ankara: Pegem Akademi
- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D., Oishi, S., & Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 143–156.
- Dilmaç, B. (2007). Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dilmaç, B. (2007). Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği ile Sınanması Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Diñçer, M. (2003). Eğitimin Sosyal Değişme Sürecindeki Gücü. *Ege Eğitim Dergisi*, 102-112.
- Doğan, M. (2011). Ruh Sağlığı- Çocuk Ruh Sağlığı. Y. Uzunur içinde, *Çocuk Ruh Sağlığı* (s. 1-30). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını.
- Doll, G., & Bolender, B. (2010). Age to age: Resident outcomes from a kindergarten classroom in the nursing home. *Journal of Intergenerational Relationships*, 8(4), 327-337.

- Durak, A. (1994). Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ) Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 1-11.
- Durak, A., & Palabıykoğlu, R. (1994). Beck Umutsuzluk Ölçeği Geçerlilik Çalışması. *Kriz Dergisi*, 311-319.
- Durak, M. (2004). *Yaşadığı Ortamda Yaşlıya Hizmet Modeli*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yaşlılara Hizmet Merkezi.
- Durak, M. (2016). Yaşlılık döneminde psikososyal ve bilişsel gelişim. H. Bacanlı, & Ş. I. Terzi içinde, *Yetişkinlik ve yaşlılık gelişimi ve psikolojisi* (s. 275-310). İstanbul: Açılım Kitap.
- Durdubaş, K. (2019). Sosyal Belediyecilikte Aktif Yaşlanma ve Yerinde Yaşlanma Uygulamaları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 491-511.
- Dutch nursing home offers rent-free housing to students*. (2015). 03 25, 2020 tarihinde <https://www.pbs.org/newshour/retirement-home-offers-rent-free-housing-students-one-condition> adresinden alındı
- Elkind, D. (1999). *Çocuk ve Toplum - Gelişim ve Eğitim Üzerine Denemeler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Emiroğlu, V. (1995). *Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Uyumu*. Ankara: Şafak Matbaacılık.
- ENIL [European Network for Intergenerational Learning] (2012). Intergenerational Learning and Active Ageing. European Report.
- Er, D. (2009). Psikososyal Açıdan Yaşlılık. *Fırat Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Dergisi*.
- Erbay, E., & Tuncay, T. (2010). İnsan Hakları Eğitimi: Güçlendirme Yaklaşımı Temelinde Bir Değerlendirme. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 147-162.
- Erden, M., & Akman, Y. (2005). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Arkadaş Yayıncılık.

- Ergün, M., & Özsüer, S. (2006). Vygotsky'nin Yeniden Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 269-292.
- Erikson, E. H. (2014). *İnsanın Sekiz Evresi*. (G. Akkaya, Çev.) İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Erkan, S. (2008). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Erol, P. Ö., & Cansever, B. A. (2016). Çocuğun dinsel toplumsallaşma sürecinin aile kurumu bağlamında incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1133-1139.
- Eryücel, S. (2013). Yaşam Olayları ve Olumlu Dini Başa Çıkma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 251-271.
- Esin, N. (1997). Endüstriyel alanda çalışan işçilerin sağlık davranışlarının saptanması ve geliştirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Ana Bilim Dalı.
- Eun, B. (2010). From learning to development: A sociocultural approach to instruction. *Cambridge Journal of Education*, 40(4), 401-418.
- European Map of Intergenerational Learning*. (2020, 04 21). <http://www.emil-network.eu/what-is-intergenerational-learning/> adresinden alınmıştır
- Fabes, R., & Martin, C. L. (2003). *Exploring Child Development*. Boston: Allyn and Bacon.
- Fasth, J. P. (2009). “Shift Happens”: Gerotranscendental change among participants in life-development groups for the elderly. Sweden: Undergraduate Research Paper at the Dept.
- Fennel, D. L., & Weinhold, B. K. (1997). *Counseling Families*. Denver: Love Publishing Company.
- Findsen, B., & Formosa, M. (2011). *Lifelong Learning in Later Life A Handbook on Older Adult Learning*. International Issues in Adult Education .

- Flurry, L. A., & Burns, A. C. (2005). Children's influence in purchase decisions: a social power theory approach. *Journal of Business Research*, 58(5), 593-601.
- Frankl, V. (2017). *İnsanın Anlam Arayışı*. (S. Budak, Çev.) Ankara: Okyanus Yayınevi.
- Freud, S. (1985). *Bir Yanılsamanın Geleceği*. (H. Z. Kars, Çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Fry, C. L., Dikerson-Putman, J., Draper, P., Ikels, C., Keith, J., & Glascock, A. (1997). Culture and the meaning of a good old age. J. Sokolovsky içinde, *The Cultural Context of Aging: Worldwide Perspectives* (s. 99–124). Westport: Greenwood.
- Fry, P. S. (2010). Religious involvement, spirituality and personal meaning for life: Existential predictors of psychological wellbeing in community-residing and institutional care elders. *Aging & Mental Health*, 375-387.
- Galbraith, B., Larkin, H., Moorhouse, A., & Oomen, T. (2015). Intergenerational programs for persons with dementia: A scoping review. *Journal of Gerontological Social Work*, 58(4), 357-378.
- Generations United (2007). *Fact sheet: The benefits of intergenerational programs*.
<http://www.gu.org/LinkClick.aspx?fileticket=71wHEwUd0KA%3D&tabid=157&sitesindenindirilmistir>.
- George, L. K., Larson, D. B., Koenig, H. G., & McCullough, M. E. (2000). Spirituality and health: What we know, what we need to know. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 102-116.
- George, D., Whitehouse, C., & Whitehouse, P. (2011). A model of intergenerativity: How the intergenerational school is bringing the generations together to foster collective wisdom and community health. *Journal of Intergenerational Relationships*, 9(4), 389-404.
- Gerede Medya Takip Gazetesi Web Sayfası. (2019, 04 22).
<http://www.geredemedyatakkip.com.tr/>:

<http://www.geredemedyatakip.com.tr/guncel/mz-guzelceden-anlamli-etkinlik.html> adresinden alınmıştır

Göksu, T. (2002). Maslow'un ihtiyaçlar (güdüler) piramidi ve polisin yabancılaşma olgusu. *Polis Bilimleri Dergisi*, 27- 48.

Göregenli, M. (2010). *Çevre Psikolojisi: İnsan-Mekân İlişkileri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Grace Living Centers. (2018). 03 25, 2020 tarihinde Grace Living Centers: <http://www.gracelivingcenters.com/jenks-photos/> adresinden alındı

Granqvist, P., & B.Hagekull. (1999). Religiousness and perceived childhood attachment: Profiling socialized correspondence and emotional compensation. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 254-273.

Granqvist, P., & Kirckpatrick, L. A. (2004). Religious Conversion and Perceived Childhood Attachment: A meta analysis. *International Journal for Psychology*, 223-250.

Greene, J.C., Caracelli, V.J. and Graham, W.F. (1989) 'Toward a Conceptual Framework for Mixed-method Evaluation Designs', *Educational Evaluation and Policy Analysis* 11(3): 255–74.

Güleç, İ., Çelik S., Demirhan B. (2012). Yaşam Boyu Öğrenme Nedir? Kavram ve Kapsamı Üzerine Bir Değerlendirme. *Sakarya University Journal of Education*, 34-48.

Güloğlu, B. (2015). Öğrenilmiş İyimserlik. B. E. Tekinalp, & Ş. I. Terzi içinde, *Eğitimde Pozitif Psikoloji Uygulamaları* (s. 191-218). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Güngör, E. (1998). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar Ahlâk Psikolojisi, Ahlâkî Değerler ve Ahlâkî Gelişme*. İstanbul: Ötüken.

- Gürel, R. (2014). Sosyal Pekiştireçlerin ve Model Davranışlarının, Çocukların Ahlaki Yargılarının Şekillenmesindeki Etkisi (Bandura Örneği) . *Değerler Eğitimi Dergisi*, 101-119.
- Gürses, İ., & Kılavuz, M. A. (2011). Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 153-166.
- Güvenç, B. (2020). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Hamada, K., & Yanagihara, M. (2016). Intergenerational altruism and the transfer paradox in an overlapping generations model. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 161–167.
- Hammond, C. (2007). Impacts of lifelong learning upon emotional resilience, psychological and mental health: fieldwork evidence. *Oxford Review of Education*, 551-568.
- Hergenhahn, B. R. (1988). *An Introduction to Theories of learning*. New Jersey: Prentice-Hall International.
- Holm, N. G. (2003). Din ve Gelişim Psikolojisi. (A. Bahadır, Dü.) *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 207-219.
- Hotar, N. (2012). Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma. *Kuşaklararası Dayanışma Ve Aktif Yaşlanma Sempozyumu Bildirileri*, (s. 17-24). Ankara.
- Hökelekli, H. (2011). Değerler Psikolojisi ve Eğitimi. İstanbul: Timaş Yayınları
- İftar, G. K. (2011). Ruh Sağlığına Yönelik Psikoloji Yaklaşımları. Y. Uzuner içinde, *Çocuk Ruh Sağlığı* (s. 57-69). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- İmamoğlu, E., Küller, R., İmamoğlu, V., & Küller, M. (1993). The Social Psychological Worlds of Swedes and Turks in and around Retirement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26-41.

- İmamoğlu, V. (2015). İleri Yaşlardaki Türklerin Yaşam Çevreleri ve Daha İyi Bir Yaşam İçin Öneriler. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 105-119.
- İnceoğlu, M. (2010). Tutum Algı İletişim. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınevi
- Jarrott, S. E. (2011). Where have we been and where are we going? Content analysis of evaluation research of intergenerational programs. *Journal of Intergenerational Relationships*, 9(1), 37-52.
- Javrh, P., & Kalin, J. (2010). Critically responsible teachers, schools' modernisation and intergenerational cooperation. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5006–5011.
- Johnson, C.L. (1985). Grandparenting options in divorcing families: An anthropological perspective. In V.L. Bengtson & J.F. Robertson (Eds.) *Grandparenthood*. (pp. 81-96). Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1989). *Cooperation and Competition: Theory and Research*. Edina: Interaction.
- K.W.Thomas, & Velthouse, B. (1990). Cognitive Elements of Empowerment: An "Interpretive" Model of Intrinsic Task Motivation. *Academy of Management Review*, 666-681.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi Kültürel Psikoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kalache, A. (2009, Haziran 22). Towards Age-Friendly Societies: From Research to Policy, from Policy to Society. *International Journal of Integrated Care*, IX(V), None.
- Kalaycıoğlu, S. (2012). Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma. *Kuşaklararası Dayanışma Ve Aktif Yaşlanma Sempozyumu Bildirileri*, (s. 51-58). Ankara.

- Kalaycıoğlu, S., Tol, U. U., Küçükural, Ö., & Cengiz, K. (2003). *Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Raporları.
- Kalınkara, V. (2017). Yaşlanan Kentler: Kentsel Alanda Aktif Yaşlanmayı Destekleyecek Kapsayıcı Tasarım ve Ergonomi. *Toplum ve Demokrasi*, 229-248.
- Kalınkara, V., & Arpacı, F. (2013). Yerinde Yaşlanma. *VII.Ulusal Yaşlılık Kongresi*, (s. 54-60). Karabük.
- Kaplan, M. (1997). The benefits of intergenerational community service projects: Implications for promoting intergenerational unity, community activism, and cultural continuity. *Journal of Gerontological Social Work*, 28(3), 211-228.
- Kaplan, M. S. (2001). *School-Based Intergenerational Programs*. Hamburg: UNESCO Institute for Education.
- Karaca, F. (2007). *Dini Gelişim Teorileri*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Keçiören Belediyesi Emekliler Platformu. (2020). 2020 tarihinde <https://www.kecioren.bel.tr/index.html>: <https://www.kecioren.bel.tr/emekliler-platformu.html> adresinden alındı
- Kerka, S. (2003). *Intergenerational Learning and Social Capital*. Columbus: ERIC Clearinghouse on Adult, Career, and Vocational Education.
- Kılıç, R. (2005). Küreselleşme ve değer ilişkisinde dinin yeri. *Felsefe Dünyası*, (s. 79-90). Ankara.
- Kim, B. H., & Park, H. (2013). Comparison in Spiritual Well-being and Quality of Life between Hospital and Home Hospice Patients. *Journal of Korean Academy of Community Health Nursing*, 292-301.
- Kinney, C. K., Rodgers, D. M., Nash, K. A., & Bray, C. O. (2003). Holistic Healing for Women With Breast Cancer Through a Mind, Body, and Spirit Self-Empowerment Program. *Journal of Holistic Nursing*, 260-279.

- Kirckpatrick, L. A. (1992). An Attachment-Theory Approach Psychology of. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 3-28.
- Kirkpatrick, L. (1997). A longitudinal study of changes in religious belief and behavior as a function of individual differences in adult attachment style. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 207-217.
- Kirkpatrick, L. (1998). God as a substitute attachment figure: A longitudinal study of adult attachment style and religious change in college students. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 961–973.
- Kirkpatrick, L., Shaver P. R., (1990). Attachment Theory And Religion, *Journal for the Scientific Study and religion* , 315-334.
- Kohut, M. L., Cooper, M. M., Nickolaus, M. S., Russell, D. R., & Cunnick, J. E. (2002). Exercise and Psychosocial Factors Modulate Immunity to Influenza Vaccine in Elderly Individuals. *The Journals of Gerontology*, 557-562.
- Koşar, G. N. (1996). *Sosyal hizmetlerde yaşlı refahı alanı*. Ankara: Şafak Matbaacılık.
- Krašovec, S. J., & Kump, S. (2010). The concept of intergenerational education and learning. *TANDEM GO!*, 14.
- Kur'an-ı Kerim Meali*. (2011). (H. Altuntaş, & M. Şahin, Çev.) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kurt, İ. (2008). *Yetişkin Eğitimi*. Ankara: Asil Yayınevi.
- Kuşaklar Arası Etkileşim: “Aktif Park”*. (2017). 03 26, 2020 tarihinde <https://www.arkitera.com/>: <https://www.arkitera.com/gorus/kusaklar-arasi-etkilesim-aktif-park/> adresinden alındı
- LaSala, M. C. (2001). The importance of partners to lesbians' intergenerational relationships. *Social Work Research*, 25(1), 27-35.
- Layder, D. (2006). *Sosyal Teoriye Giriş*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.

- Lawson, D. F. (2019). Intergenerational Learning and Climate Change: Empowering Children to be a Solution Now and in the Future.
- Liang, J., & Luo, B. (2012). Toward a discourse shift in social gerontology: From successful aging to harmonious aging. *Journal of Aging Studies*, 327-334.
- Liebenberg, L., Ungar, M., & LeBlanc, J. (2013). The CYRM-12: A brief measure of resilience. *Canadian Journal of Public Health*, 131-135.
- Liebenberg, L., Ungar, M., & Vijver, F. V. (2012). Validation of the Child and Youth Resilience Measure-28 (CYRM-28) among canadian youth with complex needs. *Research on Social Work Practice*, 219-226.
- Loewen, J. (1996). *Intergenerational Learning: What If Schools Were Places Where Adults and Children Learned Together?* ABD: ERIC.
- Longman, P. (2004). The Global Baby Bust. *Foreign Affairs*, 64-79.
- Low, L. F., Russell, F., McDonald, T., & Kauffman, A. (2015). Grandfriends, an intergenerational program for nursing-home residents and preschoolers: A randomized trial. *Journal of Intergenerational Relationships*, 13(3), 227-240.
- Lyashenko, M. S., & Frolova, N. H. (2014). LMS projects: A platform for intergenerational e-learning collaboration. *Education and Information Technologies*, 19(3), 495-513.
- Mackinlay, E. (2004). The Spiritual Dimension Of Ageing. A. Jewell içinde, *Ageing, Spirituality and Wellbeing* (s. 72-85). England: Jessica Kingsley Publishers.
- MacKinlay, E. (2006). *Spiritual growth and care in the fourth age of life*. London: Jessica Kinglay Publishers.
- Madani, D. (2020, 04 21). *Dan Patrick on coronavirus: 'More important things than living'*. <https://www.nbcnews.com/news/us-news/texas-lt-gov-dan-patrick-reopening-economy-more-important-things-n1188911> adresinden alınmıştır

- Maddox, G. (1964). Disengagement Theory: A Critical Evaluation. *The Gerontologist*, 80-82.
- Mannion, G. (2012). Intergenerational Education: The Significance of Reciprocity and Place, *Journal of Intergenerational Relationships*, 10:4, 386-399
- Mariano Sánchez, Peter Whitehouse & Lynn Johnston (2018) Intergenerational Learning and Education in Schools and Beyond, *Journal of Intergenerational Relationships*, 16:1-2, 1-4, DOI: 10.1080/15350770.2018.1404380
- Marris, P. (1982). Attachment and society. M. Parkes, & J. StevensonHinde içinde, *The place of attachment in human behavior* (s. 185-201). London: Tavistock.
- Maslow, A. (2001). *İnsan Olmanın Psikolojisi*. (O. Gündüz, Çev.) İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological review*, 370-396.
- McCarthy, V., & Freeman, L. H. (2008). A Multidisciplinary Concept Analysis of Empowerment: Implications for Nursing. *Journal of Theory Construction & Testing*, 68-74.
- McEwan, M. (2005). Spiritual nursing care: State of the art. *Holistic Nursing Practice*, 161-168.
- Mehmedoğlu, Y. (2001). Dualarında Çocuk. *Ekev Akademi Dergisi*, 145-152.
- Moberg, D. O. (2005). Research in Spirituality, Religion, and Aging. *Journal of Gerontological Social Work*, 11-40.
- Moberg, D. O. (2008). Spirituality and Aging: Research and Implications. *Journal of Religion, Spirituality & Aging*, 95-134.
- Murayama, Y., Ohba, H., Yasunaga, M., Nonaka, K., Takeuchi, R., Nishi, M., . . . Fujiwara, Y. (2014). The effect of intergenerational programs on the mental health of elderly adults. *Aging & Mental Health*, 306-314 .

- Myers, J. E. (2018). *Empowerment for Later Life*. Michigan : Eric.
- National Council on Aging (NCoA) (1981). The White House Conference on Aging
“Strategies for Linking the Generations”. Washington, DC: NCoA.
- Nelson-Becker, H. B. (2005). Religion and coping in older adults. *Journal of Gerontological Social Work*, 51-68.
- Nelson-Becker, H. B., & Canda, E. R. (2008). Research on religion, spirituality, and aging: A social work perspective on the state of the art. *Journal of Religion, Spirituality, & Aging*, 177-193.
- Nevevî. (2016). *Riyâzü's- Salihin Metin ve Çeviri I*. (D. İ. Başkanlığı, Dü.) 2020 tarihinde www.diyamet.gov.tr:https://webdosya.diyamet.gov.tr/hadis/UserFiles/Document/riyazussalihin_cild_1.pdf adresinden alındı
- Newman S. (1989) A History of Intergenerational Programs, *Journal of Children in Contemporary Society*, 20: 3-4, 1-16
- Newman, S., & Hatton-Yeo, A. (2008). Intergenerational learning and the contributions of older people. *Ageing horizons*, 8(10), 31-39.
- Noffke, J. L., & Hall, T. W. (2007). Attachment psychotherapy and God. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 57–78.
- Noronha, K. J. (2015). Impact of Religion and Spirituality on Older Adulthood. *Journal of Religion, Spirituality & Aging*, 16-33.
- ntv.com.tr. (2021, 04 09). *Norveç bunu tartışıyor: Başkentteki apartman dairesinde 9 yıldır ölü olan bir kişinin cesedi bulundu*. https://www.ntv.com.tr/dunya/norvec-bunu-tartisiyor-baskentteki-bir-apartman-dairesinde-9-yildir-olu-olan-bir-kisinin-cesedi-bulundu,vTywR_feG022YUUD5Q58nw adresinden alınmıştır
- Ocak, M. A. (2015). *Öğretim Tasarımı Kuramlar, Modeller ve Uygulamalar*. Ankara: Anı Yayıncılık

- Oksal, A. (2004). Kusaklararası oyun: Yetişkin ve çocuk kültürü arasında bir köprü. B. Onur, & N. Güney içinde, *Türkiye'de Çocuk Oyunları: Araştırmalar* (s. 102-106). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Okumuş, E. (2009). Toplumsal Değişme ve Din. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 323-347.
- Onur, B. (2017). *Gelişim Psikolojisi (Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm)*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Onur, B., & Güney, N. (2004). B. Onur, & N. Güney içinde, *Türkiye'de Çocuk Oyunları: Araştırmalar* (s. 7-15). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Ouadagno, J. (1999). *Aging and the Life Course : An Introduction to Social Gerontology*. USA: The McGraw-Hill Companies.
- Öcal, M. (2004). Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 59-80.
- Önder, M. (2015). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin Temelleri Üzerine. C. Tosun, & M. Polat içinde, *Düşünen Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi- İlkokul 4. Sınıf* (s. 15-30). Ankara: Pegem Akademi.
- Öz, F. (2002). Yaşamın Son Evresi Yaşlılık Psikososyal Açıdan Gözden Geçirme. *Kriz Dergisi*, 17-28.
- Özağşar, M. E., Ünal, İ. H., Ünal, Y., Erul, B., Martı, H., & Demir, M. (2019). *Hadislerle İslâm* (Cilt I). (III, Dü.) İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Özağşar, M. E., Ünal, İ. H., Ünal, Y., Erul, B., Martı, H., & Demir, M. (2019). *Hadislerle İslam* (Cilt III). İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Özağşar, M. E., Ünal, İ. H., Ünal, Y., Erul, B., Martı, H., & Demir, M. (2019). *Hadislerle İslâm* (Cilt IV). (III, Dü.) İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Özbay, F. (2011). Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri. S. F. Mustafa Turgut içinde, *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tepitler Öneriler* (s. 55-89). Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- file:///C:/Users/Esra/YandexDisk/ESRA%20AYDINBAS/DOKTORA/TEZ%20YAZIYORUM/TEZ%20YAZ/TEZDE%20KULLANILACAKLAR/OKU-ALINTI%20YAP/devlet%20eylem%20planlar%C4%B1%20vb/taya2013trk.pdf adresinden alınmıştır
- Özbolat, A. (2016). Beşikten Mezara: Yaşlılığın Sosyolojisi ve Din -Adana Örneği-. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 53-76.
- Özden, Y. (2003). *Öğrenme ve Öğretme*. Ankara: Önder Matbaacılık.
- Özdoğan, Ö. (2017, 06 10). *gazetevatan.com*. Vatan Gazetesi: <http://www.gazetevatan.com/prof-dr-oznur-ozdogan-1074972-yazar-yazisi-askin-yanimiz-maneviyat/> adresinden alınmıştır
- Özer-Kemppainen, Ö. (2006). *Alternative housing environments for the elderly in the information society. The Finnish experience*. Oulu: Oulu University Press.
- Özmete, E. (2017). *Türkiyede Kuşaklararası Dayanışmanın Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Pappano, L. (2013). Grit And The New Character Education. *Education Digest*, 4-9.
- Pargament, K. I. (1997). *The Psychology Of Religion And Coping: Theory, Research, and Practice*. New York: Guilford Press.
- Pargament, K. I., & Sullivan, M. (1996). Religious methods of coping: resources for the conservation and transformation of significance. E. Shafranske içinde, *Religion and clinical practice of psychology*. Washington: American Psychological Association.

- Pargament, K. I., Margaret Feuille, M. and Burdzy, D. (2011). The Brief RCOPE: Current Psychometric Status of a Short Measure of Religious Coping, *Religions*, 2, 51-76
- Patrício, M. R., & Osório, A. (2016). Intergenerational learning with ICT: A case study. *Studia Paedagogica*, 21(2), 83-99.
- Pelin, S. Ş. (1998). Etik Açısından Yaşlılık ve Hekim-Hasta İlişkileri. *Türk Geriatri Dergisi*, 39-42.
- Piaget, J. (2015). *Çocuğun Ahlaki Yargısı*. (İ. Dünder, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Pickard, J. G., & Nelson-Becker, H. (2011). Attachment and Spiritual Coping: Theory and Practice With Older Adults. *Journal of Spirituality in Mental Health*, 138-155.
- Pitt-Catsouphes, M., Mirvis, P., & Berzin, S. (2013). Leveraging age diversity for innovation. *Journal of Intergenerational Relationships*, 11(3), 238–254.
doi:[10.1080/15350770.2013.810059](https://doi.org/10.1080/15350770.2013.810059)
- Plante, T. G. (2012). *Religion, Spirituality, and Positive Psychology: Understanding the Psychological Fruits of Faith*. Santa Barbara: CA: Praeger/ABC-CLIO.
- Polat, S., Arslan, Y., Günçavdı, G., Çiçek, H., & Kazak, E. (2016). *Okullarda Kuşaklararası Öğrenme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Polat, Ü., & Kahraman, B. B. (2013). Yaşlı Bireylerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve Algılanan Sosyal Destek Arasındaki İlişki. *Fırat Tıp Dergisi*, 213-218.
- Priastana, I. K., Agustini, I. G., & Kio, A. L. (2016). The Correlation Between Spiritual Well-Being and Depression Level Inelderly. *NurseLine Journal*, 184-189.

- Progetto speciale Anziani e Bambini Insieme.* (2019). 03 26, 2020 tarihinde <http://www.cooperativaunicoop.it/>:
<http://www.cooperativaunicoop.it/index.php?/abi> adresinden alındı
- Proshansky, H. (1978). The self and the city. *Environment and Behavior*, 147-169.
- Raymond, E. (2000). *Cognitive Characteristics. Learners with Mild Disabilities* (pp. 169-201). Needham Heights, MA: Allyn & Bacon, A Pearson Education Company.
- Reinke, J., Holmes, S., & Denney, a. W. (1981). Influence of a "Friendly Visitor" Program on the Cognitive Functioning and Morale of Elderly Persons. *American Journal of community Psychology*, 491-504.
- Resnick, L. B. (1987). Learning In School and Out. *Ecucational Researcher*, 13-20.
- Ross, C. M. (2006). *Qualitative Study Exploring Characteristics of Churces Committed to Intergenerational Ministry*. United States: A Bell Howel Information Company.
- Rothlein, L., & Brett, A. (1987). Children's, teachers' and parents' perceptions of play. *Early Childhood Research Quarterly*, 45-53.
- Rowe, J., & Kahn, R. (1997). Successful aging. *The Gerontologist*, 433-440.
- Ryff, C. (1989). Happiness is everyting, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1069-1081.
- Ryff, C., & Singer, B. (2008). Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being. *Journal of Happiness Studies*, 13-39.
- Ryff, C., Magee, W., Kling, K., & Wing, E. (1999). Forging macro-micro linkages in the study of psychological well-being. C. Ryff, & V. Marshal içinde, *In The Self and Society in Aging Processes* (s. 247-78). New York: Springer.

- Samancı, O., Ocakcı, E. (2017). Hayat Boyu Öğrenme. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 711-722
- Sánchez, M., Whitehouse, P., & Johnston, L. (2018). Intergenerational learning and education in schools and beyond. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15350770.2018.1404380> sitesinden indirilmiştir.
- Sandberg, J., & Hofferth, S. L. (2005). Changes in children's time with parents: 1997 to 2003. *Demography*, 391-395.
- Santrock, J. (2011). *Yaşamboyu Gelişim*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Schönpflug, U. (2009). Theory and research in cultural transmission: A short history. U. Schönpflug içinde, *Culture and psychology. Cultural transmission: Psychological, developmental, social, and methodological aspects* (s. 9-30). Cambridge: Cambridge University Press.
- Schwartz, S. H. (2005). Basic human values: Their content and structure across countries. A. Tamayo, & J. Porto içinde, *Valores e comportamento nas organizações* (s. 21-55). Petrópolis: Vozes.
- Seligman, M. E. (2007). *Öğrenilmiş İyimserlik*. (S. Kunt, Çev.) Ankara: HYB Yayınları.
- Seligman, M. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive Psychology: An Introduction. *American Psychological Association*, 5-14.
- Senemoğlu, N. (2004). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim (Kuramdan Uygulamaya)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Some, M. P. (1994). *Of water and the spirit : ritual, magic, and initiation in the life of an African shaman*. New York: Putnam.
- Spilka, B., & Kevin, L. L. (2013). *The Psychology of Prayer A Scientific Approach*. New York: The Guilford Press.

- Sternberg, R. J. (2005). Older but not wiser? The relationship between age and wisdom. *Yale University, Ageing International*, 5-26.
- Şimşek, A. (2012). Araştırma Modelleri. Şimşek, A. içinde, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. (s. 80-106). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- T. C. Ayvacık Kaymakamlığı Web Sayfası. (2016, 08 05). <http://www.ayvacik.gov.tr/>:
<http://www.ayvacik.gov.tr/bana-bir-guluver-projesi-gonul-koprusu-kurdu>
adresinden alınmıştır
- T. C. Refahiye Kaymakamlığı Web Sitesi. (2018, 04 26). <http://www.refahiye.gov.tr/>:
[http://www.refahiye.gov.tr/kusaklar-bulusuyor-sinifi-refahiye-huzurevinde-](http://www.refahiye.gov.tr/kusaklar-bulusuyor-sinifi-refahiye-huzurevinde-acildi)
acildi adresinden alınmıştır
- T.C. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2012). *Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı*. 2020 tarihinde www.yasliliksurasi.gov.tr:
<http://www.yasliliksurasi.gov.tr/yayinlar.html> adresinden alındı
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Web Sayfası. (2017, 02 11).
<https://ailevecalisma.gov.tr/>:
<https://ailevecalisma.gov.tr/ksgm/haberler/buyukanne-projesi-nedir/> adresinden
alınmıştır
- Tam, K.-P. (2015). Understanding Intergenerational Cultural Transmission Through the Role of Perceived Norms. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1-7.
- Tazelenme Üniversitesi Web Sayfası. (2016). <https://tazelenme.com/>:
<https://tazelenme.com/> adresinden alınmıştır
- Telef, B. B. (2011). Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİOO): Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *11. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*. İzmir.
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİOO): Türkçeye Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*, 374-384.

Teles, S., Ribeiro, O., (2019). Activity Theory. *Encyclopedia of Gerontology and Population Aging*, 1-8

The Associated Press. (2020, 05 05). *New York reports over 1,700 previously undisclosed deaths at nursing homes and adult care facilities.* <https://www.cbsnews.com/news/coronavirus-deaths-new-york-nursing-homes-adult-care-faAA>. (2019, 09 01). *Almanya'da yaşlı adamın öldüğü 8 yıl sonra anlaşıldı.* <https://www.trthaber.com/haber/dunya/almanyada-yasli-adamin-oldugu-8-yil-sonra-anlasildi-433501.html> adresinden alınmıştır

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020, 05 03). *DSÖ: "Türkiye Huzurevleri ve Bakım Kuruluşlarında Alınan Önlemlerle Dünyaya Örnek Oluyor"*. <https://ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/dso-turkiye-huzurevleri-ve-bakim-kuruluslarinda-alinan-onlemlerle-dunyaya-ornek-oluyor/> adresinden alınmıştır

BBC News. (2020, 06 08). *Koronavirüs: İngiltere'de 'çok sayıda yaşlı evlerinde tek başına öldü, cesetleri iki hafta sonra bulundu'.* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52961928> adresinden alınmıştır

Madani, D. (2020, 04 21). *Dan Patrick on coronavirus: 'More important things than living'.* <https://www.nbcnews.com/news/us-news/texas-lt-gov-dan-patrick-reopening-economy-more-important-things-n1188911> adresinden alınmıştır

ntv.com.tr. (2021, 04 09). *Norveç bunu tartışıyor: Başkentteki apartman dairesinde 9 yıldır ölü olan bir kişinin cesedi bulundu.* https://www.ntv.com.tr/dunya/norvec-bunu-tartisiyor-baskentteki-bir-apartman-dairesinde-9-yildir-olu-olan-bir-kisinin-cesedi-bulundu,vTywR_feG022YUUD5Q58nw adresinden alınmıştır

The Associated Press. (2020, 05 05). *New York reports over 1,700 previously undisclosed deaths at nursing homes and adult care facilities.*

<https://www.cbsnews.com/news/coronavirus-deaths-new-york-nursing-homes-adult-care-facilities-covid-19/> adresinden alınmıştır

Togoh, I. (2020, 03 24). *Spain: Elderly Care Home Residents Found Dead In Their Beds As Coronavirus Toll Worsens.*

<https://www.forbes.com/sites/isabeltogoh/2020/03/24/spain-elderly-care-home-residents-found-dead-in-their-beds-as-coronavirus-toll-worsens/?sh=321e9dcf6670> adresinden alınmıştır

cilities-covid-19/ adresinden alınmıştır

Topaloğlu, B. (2012). Tövbe. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.

Topçuoğlu, E. M. (2012). *TR82 Bölgesi Kırsal Yaşlılık Analizi*. Kastamonu: TC Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı Planlama, Programlama ve Stratejik Araştırmalar Birimi.

Topçuoğlu, E. M., GülL, M., Şahin, B. S., & Baybaş, G. (2015). *TR82 Bölgesi Kırsal Yaşlılık Analizi*. Ankara: T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı.

Tornstam, L. (2005). *Gerotranscendence: A Developmental Theory of Positive Aging*. United States: Springer Publishing Company.

Tornstam, L. (2011). Maturing Into Gerotranscendence. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 166-180.

Tosun, C., Uğurlu Bakar H. S. (2016). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretiminin Temelleri Üzerine. C. Tosun, & M. Polat içinde, *Ortaokul 5-8 Düşünen Sınıflarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi* (s. 123-156). Ankara: Pegem Akademi.

Toy, Binerd & Tosunoğlu, N.G.. (2007). Sosyal bilimlerdeki araştırmalarda bilimsel araştırma süreci, istatistiksel teknikler ve yapılan hatalar. Gazi Üniversitesi Ticaret Ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi. 1. 1-20.

- TOY Project Consortium. (2013). Reweaving the Tapestry of the Generations: A Guide to Community-based Intergenerational Initiatives in Europe.
- Trowbridge, R. H. (2005). The Scientific Approach of Wisdom. Cincinnati, Ohio: At the Union Institute & University Cincinnati.
- Tufan, İ., & Yazıcı, S. (2009). Yaşlılıkta Kuşaklararası İlişkiler. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 47-52.
- Tuğrul, B., Ertürk, H. G., Altınkaynak, Ş. Ö., & Güneş, G. (2014). Oyunun Üç Kuşaktaki Değişimi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 1-16.
- Turan, Z. (2011). Ruh Sağlığı- Çocuk Ruh Sağlığı. Y. Uzuner içinde, *Çocuk Ruh Sağlığı* (s. 71-85). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını.
- Türkiye Aile Yapısı Araştırması. (2014). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler Öneriler*.
https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/31612/mod_resource/content/0/taya2013trk.pdf adresinden alınmıştır
- Türküm, A. S. (2011). Okulun İlk Yıllarında Bilişsel Gelişim. E. Ceyhan içinde, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim 1* (s. 221-243). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Uchida, Y., Norosakkunkki, V., & Kitayama, S. (2004). Cultural Constructions of Happiness: Theory and Empirical Evidence. *Journal of Happiness Studies*, 223–239.
- Ulusoy, K., & Dilmaç, B. (2012). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Uysal, V., Göktepe, A. K., Karagöz, S., & İlerisoy, M. (2017). Dinî Başa Çıkma ile Umut, Hayat Memnuniyeti ve Psikolojik Sağlamlık Arasındaki Etkileşim

- Üzerine Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 139-160.
- Ülgen, G. (2001). *Kavram Geliştirme: Kuramlar ve Uygulamalar*. Ankara: Pegem-A Yayıncılık.
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Devlet Kitapları Milli Eğitim Basımevi .
- Ünalın, T. (2000). The Status of the Old Age Population in Turkey. *Nüfusbilim Dergisi*, 25-35.
- Üsküdar Haber Ajansı (ÜHA). (2020, 12 04). *Prof. Dr. Tarhan: “Pandemi Sonrası Yalnızlık Krizine Karşı Mutlaka Önlem Alınmalı”*.
<https://uskudar.edu.tr/tr/icerik/5968/prof-dr-tarhan-pandemi-sonrasi-yalnizlik-krizine-karsi-mutlaka-onlem-alinmali> adresinden alınmıştır
- Ventura-Merkel, C., & Parks, E. (1984). *Intergenerational programs: A catalogue of profiles*. National Council on the Aging.
- Vygotsky, L. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Process*. Boston: Harvard University Pres.
- Vygotsky, L. S. (1986). *Thought and Language*. Massachusetts: The MIT Press.
- Yun-Hsuan, L. (2008). Effects of gerotranscendence support group on gerotranscendence perception, depression, and life satisfaction of institutionalized elders (Unpublished Master’s Thesis). Taiwan: Tainan Department of Nursing, College of Medicine,.
- Wang, J.-J., Lin, Y.-H., & Hsieh, L.-Y. (2011). Effects of gerotranscendence support group on gerotranscendence perspective, depression, and life satisfaction of institutionalized elders. *Aging & Mental Health*, 15(5), 580–586.
- Ward, C. R. (1999). The intergenerational field needs more ethnographic research. *Child & Youth Services*, 20(1-2), 6-23.,

- Ward, C. R., Kamp, L. L., & Newman, S. (1996). The effects of participation in an intergenerational program on the behavior of residents with dementia. *Activities, Adaptation & Aging*, 20(4), 61-76.
- Weeks, L., E. , MacQuarrie, C. & Vihvelin, K. (2020) Planning an Intergenerational Shared Site: Nursing Home Resident Perspectives, *Journal of Intergenerational Relationships*, 18:4, 434-450
- Whelan-Gales, M. A., Griffin, M. T., Maloni, J., & Fitzpatrick, J. J. (2009). Spiritual Well-Being, Spiritual Practices, and Depressive Symptoms among Elderly Patients Hospitalized with Acute Heart Failure. *Geriatric Nursing*, 312-317.
- Wiles, J., Leibing, A., Guberman, N., Reeve, J., & Allen, R. (2011). The meaning of “aging in place” to older people. *The Gerontologist*, 357-366.
- Wolf, D. A., & Aykan, H. (2000). Traditionality, Modernity and Household Composition. *Research on Aging*, 359-421.
- World Health Organization. (2002). *Definition of an Older or Elderly Person*. 2020 tarihinde <http://www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en/> adresinden alındı
- Wright, G. C. (2020). *KONDA Hayat Tarzları 2018 Araştırması Yaşlılık Raporu*. İstanbul: Konda Araştırma ve Danışmanlık.
- Wright, H. F. (1967). *Recording and analyzing child behavior*. New York: Harper and Row.
- Yalom, I. (2014). *Varoluşçu Psikoterapi*. (İ. Babayiğit, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Yapıcı, A., & Yörük, T. (2015). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının İncelenmesi. C. Tosun, & M. Polat içinde, *Düşünen Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi İlkokul 4. Sınıf* (s. 31-54). Ankara: Pegem Akademi.

- Yapıcı, M. (2014). Yapılandırmacılık. İ. Yıldırım içinde, *Eğitim Psikolojisi* (s. 549-572). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yaşar, B. (2011). *Anne Sati Geldi mi?* İstanbul: Zafer Yayınları.
- Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu. (2015). *Yaşlı Dostu Kentler Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Yavuz, K. (2012). *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları
- Yıldırım, F.& Abukan B. (2015). Yaşlılıkta Bilgelik Konusunda Bir Derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, , 18 (35) s.1-9
- Yıldırım, F. (2015). Çocukların Dünyasına Yaşlıları Dahil Etmek. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 275-296.
- Yıldız, M. (2007). *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Yıldız, M. (2012). Bağlanma Kuramı Açısından Yaşlılık Dönemine Genel Bir Bakış. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-30.
- Yusupu, R. (2017). Yaşlılık Sorunlarıyla Baş Etmede Maneviyat ve Manevi Danışmanlık. H. Ekşi içinde, *Psikoterapi ve Psikolojik Danışmada Maneviyat Kuramları ve Uygulamaları* (s. 353-374). İstanbul: Kaknüs.
- Yuvacı, Z., Şafak, M., & Şirin, N. (2013). Okulöncesi Çocuklarına Değer Eğitimi Verirken Davranış Geliştirme Merkezli Öğretim Yöntemi Uygulayan Öğretmenlerin Görüşleri. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 126.

ÖZET

Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı: Yaşlılar ve Çocuklar ile Uygulama Örneği

Esra AYDINBAŞ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İhsan TOKER

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri (Din Psikolojisi) Ana Bilim Dalı

Ankara 2021

İlkokul ve huzurevinde uygulamaları yapılan çalışmada araştırmacı tarafından geliştirilen Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programının yaşlı ve çocuklardaki yansımaları araştırılmıştır. Bir karma yöntem araştırması olan çalışmanın nicel boyutunda; deneysel desenlerden yarı deneysel desen benimsenmiştir. Çalışma grubuna, yaş ortalaması 75 olan 61 yaşlı ile ilkokul 4. sınıfa devam eden 61 çocuk katılmıştır. Deney ve kontrol gruplarına ayrılan çalışma grubuna ön-test uygulandıktan sonra deney grubuna Kuşaklararası Manevi Güçlenme Eğitimi Programı uygulanırken kontrol grubuna uygulama yapılmamıştır. Program sonrasında her iki gruba da son-test uygulanarak veri toplanmıştır. Programın yaşlılarda umut, iyimserlik ve psikolojik iyi oluş düzeyi ile ilişkisi incelenirken, çocuklarda insani değerler ve psikolojik sağlamlık düzeyine etkisi araştırılmıştır. Araştırmanın nitel boyutunda ise fenomenolojik model

benimsenerek, yarı yapılandırılmış görüşme ve belge incelemesi teknikleri ile veri elde edilmiştir. Betimsel analizle çözümlenen nitel verilerle; nicel veriler güçlendirilirken programın çocuk ve yaşlı katılımcıların manevi güçlenme süreci ile farklı kuşaklara ilişkin algısı üzerindeki yansımaları ele alınmıştır. Deneysel işlem sonrasında nicel bulgulara göre yaşlı deney grubunda umut, iyimserlik ve psikolojik iyi oluş puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülürken, çocuk deney grubunda insani değerler ve psikolojik sağlamlık puanlarında anlamlı bir fark oluşmamıştır. Nitel bulgular ise; insani değerler, psikolojik sağlamlık, manevi gelişim, manevi güçlenme, aile ve kuşaklararası ilişkilere ilişkin algıları açısından programın çocuklar üzerindeki olumlu sonuçlarını ortaya koymaktadır. Ayrıca yaşlıların umut, iyimserlik, psikolojik iyi oluş, manevi güçlenme düzeylerine ve kuşaklararası ilişkilere ilişkin bakış açılarına programın olumlu yansımalarını göstermektedir. Bununla birlikte, çocukların son görüşmede kullandıkları kavramlar bize programın eski kuşak ile yeni kuşak arasında değerler açısından bir benzerlik oluşmasına katkı sağladığını göstermektedir. Araştırma, sosyal değişimle birlikte giderek artan, çocuklar, yaşlılar ve toplumun her ferdi açısından olumsuz sonuçlara yol açan sosyal tecrit ve kuşaklararası mahrumiyete karşı kültürel kodlarımız ekseninde pratik öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Manevi güçlenme, kuşaklararası öğrenme, kuşaklararası öğrenme programları, kuşaklararası ilişkiler, yaşam boyu öğrenme, huzurevi, yerinde yaşlanma, uyumlu yaşlanma, gerotransandans, dini gelişim, umut, iyimserlik, psikolojik iyi oluş, psikolojik sağlamlık, insani değerler, değer benzerliği, sosyal değişim

ABSTRACT

The Intergenerational Spiritual Empowerment Education Program: A Case Study for the Elderly and Children

Esra AYDINBAŞ

Doctoral Thesis

Thesis Advisor: Prof. Dr. İhsan TOKER

Institute of Social Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies

(Psychology of Religion)

Ankara 2021

This study examined the effects of the Intergenerational Learning Program on the elderly and children through the Spiritual Empowerment Approach by applying in primary and nursing homes. In the quantitative analysis of the study, which is mixed-method research, a quasi-experimental design was adopted. The sample group consisted of 61 older people with an average age of 75 and 61 children attending 4th grade of the primary school. After the pre-test, the study group was divided into experimental and control groups; while Intergenerational Learning Program with Spiritual Empowerment Approach was applied to the experimental group, it was not conducted to the control group. After the program, the data were collected by applying a final test to both groups. While the program's relationship with hope, optimism and psychological well-being was examined in the elderly, its effect on human values and psychological resilience were investigated in children. In the qualitative analysis, the

phenomenological model was adopted, and the data were generated by using semi-structured interview and document analysis techniques. The program's effect on the spiritual empowerment process of children and elderly participants and their perceptions of different generations were discussed through the descriptive analysis of the qualitative data.

According to the quantitative analysis' results, there was a statistically significant difference in the hope, optimism, and psychological well-being scores of the elderly experimental group. However, there was no significant difference in human values and psychological resilience scores in the experiment group for children. As for qualitative findings, it presented the positive results of the program on children in terms of perceptions of human values, psychological resilience, spiritual development, spiritual empowerment, family and intergenerational relationships. Furthermore, it also asserted the positive effects of the program on the elderly's perspectives on hope, optimism, psychological well-being, spiritual empowerment and intergenerational relations. However, the concepts used by the children in the last interview presented that the program contributes to the formation of similarity between the old generation and the new generation in terms of values. Lastly, this study offers practical suggestions in the axis of cultural codes against social isolation and intergenerational deprivation, which gradually increase with social change and cause negative consequences for the children, elderly and society.

Keywords: Spiritual empowerment, intergenerational learning, intergenerational learning programs, intergenerational relationships, lifelong learning, nursing home, aging in place, harmonious aging, gerotranscendence, religious development, hope, optimism, psychological well-being, psychological resilience, human values, value similarity, social change